www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

فرهنگ
عاشورا

بسم الله الرحمن الرحيم

فرهنگ عاشورا

نویسنده:

جواد محدّثی

ناشر چاپی:

فرهنگ جهاد

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵
فرهنگ عاشورا ----- ۳۳
مشخصات کتاب ----- ۳۳
جوادمحدثی ----- ۳۳
پیشگفتار ----- ۳۳
آب ----- ۳۴
آتش زدن خیمه‌ها ----- ۳۵
آثار و نتایج نهضت عاشورا ----- ۳۵
آداب زیارت ----- ۳۶
آداب وعظ و منبر ----- ۳۷
آزادگی ----- ۳۷
آل الله ----- ۳۸
اشاره ----- ۳۸
آل ابی سفیان ----- ۳۸
آل زیاد ----- ۳۹
آل عقیل ----- ۳۹
آل مراد ----- ۴۰
آل مروان ----- ۴۰
آمار نهضت کربلا ----- ۴۰
ابا عبد الله ع ----- ۴۲
ابراهیم بن حصین ازدی ----- ۴۲
ابن جوزه ----- ۴۲
ابو الشهداء ----- ۴۲

ابو بکر بن حسین بن علی ع ----- ۴۲
ابو بکر مخزومی ----- ۴۳
ابو ثمامه صائدی ----- ۴۳
ابو عمرو نهشلی(یا : خثعمی) ----- ۴۳
ابو مخنف ----- ۴۳
ابو هارون مکفوف ----- ۴۴
اجفر ----- ۴۴
ادب الطف ----- ۴۴
ادبیات عاشورا ----- ۴۴
ادهم بن امیه عبدی ----- ۴۵
اذان ----- ۴۵
اذن دخول ----- ۴۵
اذن میدان ----- ۴۵
اربعین ----- ۴۶
اربعین خونین ----- ۴۶
اسارت ----- ۴۷
اسارت ----- ۴۷
پی نوشتها ----- ۴۸
اسب تاختن بر بدن امام ع ----- ۴۸
استرجاع ----- ۴۹
اسحاق بن حیوه حضرمی ----- ۴۹
اسرار الشهاده ----- ۴۹
اسرای اهل بیت ع ----- ۴۹
اسلم ترکی ----- ۵۰

اسید خضرمی ----- ۵۰
اصحاب امام حسین ع ----- ۵۰
اصحاب امام حسین ع ----- ۵۰
شهدای بنی هاشم ----- ۵۱
شهدای دیگر ----- ۵۱
در کتاب انصارالحسین ----- ۵۱
جدول اول ----- ۵۱
جدول دوم ----- ۵۲
پی نوشتها ----- ۵۳
اقساس ----- ۵۳
الوداع ----- ۵۳
ام البنین ----- ۵۴
امام خمینی و فرهنگ عاشورا ----- ۵۴
امان نامه ----- ۵۴
ام خلف ----- ۵۵
ام سلمه ----- ۵۵
ام کلثوم ----- ۵۶
ام وهب ----- ۵۶
امیۀ بن سعد طائی ----- ۵۷
انس بن حارث کاهلی ----- ۵۷
انیس بن معقل اصبحی ----- ۵۷
اوصاف سید الشهدا«ع ----- ۵۷
اهداف نهضت عاشورا ----- ۵۸
اهل بیت ع ----- ۵۸

ایثار ----- ۵۹
باب الصغیر ----- ۶۰
بازار شام ----- ۶۰
بالا سر ----- ۶۰
بانی ----- ۶۰
برداشتن بیعت ----- ۶۰
بررسی تاریخ عاشورا ----- ۶۱
بریر بن خضیر همدانی ----- ۶۱
بستان ابن معمر» ----- ۶۱
بستن آب ----- ۶۲
بشر(بشیر)بن عمرو حضرمی ----- ۶۲
بشیر بن حذلم ----- ۶۲
بصره ----- ۶۲
بصیرت ----- ۶۳
بطان ----- ۶۴
بکر بن حی تمیمی ----- ۶۴
بکیر بن حمران احمری ----- ۶۴
بلا و کربلا ----- ۶۴
بنی اسد ----- ۶۵
بنی امیه ----- ۶۶
بنی جعده ----- ۶۷
بنی هاشم ----- ۶۷
بوی سیب ----- ۶۷
بیاض ----- ۶۸

بیضه ----- ۶۸
بیعت ----- ۶۸
بی غسل و بی کفن ----- ۶۹
بین النهرین ----- ۶۹
بی‌وفایی ----- ۶۹
پامنبری ----- ۷۰
پایین پا ----- ۷۰
پرچم ----- ۷۰
پرده خوانی ----- ۷۰
پناهندگی به مکه ----- ۷۱
پیراهن کهنه ----- ۷۱
پیش خوانی ----- ۷۱
پیشگویی شهادت حسین ع ----- ۷۲
تاسوعا ----- ۷۲
تاکتیکهای نظامی ، تبلیغی ----- ۷۲
تاکتیکهای نظامی ، تبلیغی ----- ۷۳
تاکتیکهای نظامی ----- ۷۳
خصوصیات منطقه عملیات در کربلا ----- ۷۴
خصوصیات حرکت زمینی سید الشهداء«ع (۱۲) ----- ۷۵
مختصات جبهه جنگی حضرت ابا عبد الله الحسین ع : (۱۴) ----- ۷۵
مختصات جبهه جنگی یزید بن معاویه ----- ۷۵
پی نوشتها ----- ۷۷
تباکی ----- ۷۸
تحریفهای عاشورا ----- ۷۸

تخریب قبر امام حسین ع ----- ۷۹
تربت ----- ۸۱
تسبیح تربت ----- ۸۲
تعزیه ----- ۸۳
مقدمه ----- ۸۳
تسلیت‌گویی ----- ۸۳
شبیه‌خوانی ----- ۸۴
پی نوشتها ----- ۸۵
تکیه ----- ۸۵
تکیه دولت ----- ۸۶
تلاوت قرآن ----- ۸۶
تل زینبیه ----- ۸۷
تنعیم ----- ۸۷
توابین ----- ۸۷
توسل ----- ۸۸
توغ(توق) ----- ۸۸
تیر سه شعبه ----- ۸۸
ثار ----- ۸۹
ثار الله ----- ۸۹
ثعلبیه ----- ۹۰
ثورة الحسین ----- ۹۰
جابر بن حارث سلمانی ----- ۹۰
جابر بن حجاج تیمی ----- ۹۰
جابر بن عبد الله انصاری ----- ۹۰

جامع دمشق ----- ۹۱
جامعه(غل جامعه) ----- ۹۱
جامه سیاه ----- ۹۲
جبلهٔ بن علی شیبانی ----- ۹۲
جعفر بن عقیل بن ابی طالب ع ----- ۹۲
جعفر بن علی بن ابی طالب ع ----- ۹۲
جنادهٔ بن کعب انصاری ----- ۹۲
جندب بن حجیر خولانی ----- ۹۲
جون ----- ۹۳
جوین بن مالک ضبعی ----- ۹۳
جهاد ----- ۹۴
چاووش خوانی ----- ۹۵
چراغانی ----- ۹۵
چکمه ----- ۹۶
چوبه محمل ----- ۹۶
حائر ----- ۹۶
حاجر ----- ۹۷
حارث ----- ۹۷
حارث بن امرىء القیس کندی ----- ۹۷
حبیب بن عبد الله نهشلی ----- ۹۷
حبیب بن مظاهر ----- ۹۷
حجاج بن زید سعدی ----- ۹۸
حجاج بن مسروق جعفی ----- ۹۸
حج ناتمام ----- ۹۸

حدیقة السعداء ----- ۹۹
حر بن یزید ریاحی ----- ۹۹
حرم حسینی ----- ۱۰۰
حرمله ----- ۱۰۰
حروراء ----- ۱۰۰
حسین بن علی ع ----- ۱۰۰
حسین منی و انا من حسین ع ----- ۱۰۱
حسین ، وارث آدم ----- ۱۰۲
حسینی ----- ۱۰۲
حسینیه ----- ۱۰۳
حصیر ----- ۱۰۳
حصین بن نمیر ----- ۱۰۳
حکومت ری ----- ۱۰۴
حکیم بن طفیل ----- ۱۰۴
حلاس بن عمر راسبی ----- ۱۰۴
حماد بن حماد خزاعی مرادی ----- ۱۰۴
حمید بن مسلم ازدی ----- ۱۰۵
حنا ----- ۱۰۵
حنظلة بن اسعد شبامی ----- ۱۰۵
حنظلة بن عمرو شیبانی ----- ۱۰۵
حواریون حسین ع ----- ۱۰۶
خارجی ----- ۱۰۶
خار مغیلان ----- ۱۰۶
خالد بن عمرو بن خالد ازدی ----- ۱۰۶

خامس آل عبا ----- ۱۰۶
خرابه شام ----- ۱۰۷
خروج مختار ----- ۱۰۷
خزیمیه ----- ۱۰۸
خط الموت ----- ۱۰۸
خطبه کربلا ----- ۱۰۸
خطبه ----- ۱۰۸
پی نوشتها ----- ۱۰۹
خطیب ----- ۱۱۰
خلخال ----- ۱۱۰
خنجر و حنجر ----- ۱۱۰
خندق ----- ۱۱۰
خواب امام حسین ع ----- ۱۱۰
خواب ام سلمه ----- ۱۱۱
خولی ----- ۱۱۱
خون ----- ۱۱۱
خون تازه ----- ۱۱۲
خون گریستن ----- ۱۱۲
خیزران ----- ۱۱۳
خیمه گاه ----- ۱۱۳
دار الاماره ----- ۱۱۳
دار الخلافه ----- ۱۱۴
درخت‌سدر ----- ۱۱۴
درسهای عاشورا ----- ۱۱۴

دروازه ساعات ----- ۱۱۵
درید ----- ۱۱۵
دستان بریده ----- ۱۱۵
دسته‌های عزاداری ----- ۱۱۵
دعبل خزاعی ----- ۱۱۶
دغدغه ----- ۱۱۶
دفن در کربلا ----- ۱۱۶
دم ----- ۱۱۷
دمشق ----- ۱۱۷
دهه عاشورا ----- ۱۱۷
دیر راهب ----- ۱۱۷
دیزج ----- ۱۱۷
ذات عرق ----- ۱۱۸
ذاکر ----- ۱۱۸
ذکر مصیبت ----- ۱۱۸
ذو الجناح ----- ۱۱۹
ذو حسم ----- ۱۱۹
رباب ----- ۱۱۹
رجز ----- ۱۲۰
رقیه ----- ۱۲۰
رمز جاودانگی عاشورا ----- ۱۲۱
روز شمار قیام کربلا ----- ۱۲۱
روضه ----- ۱۲۲
روضهٔ الحسین ع ----- ۱۲۳

روضهٔ الشهداء ----- ۱۲۳
رهیمه ----- ۱۲۳
ری ----- ۱۲۴
زائدهٔ بن مهاجر ----- ۱۲۴
زاهر ، مولی عمرو بن حمق ----- ۱۲۴
زباله ----- ۱۲۴
زبان حال ----- ۱۲۴
زرود ----- ۱۲۵
زره ----- ۱۲۵
زنان در نهضت عاشورا ----- ۱۲۵
زنجیر زنی ----- ۱۲۷
زندگی ----- ۱۲۷
زهیر بن بشر خثعمی ----- ۱۲۸
زهیر بن سائب ----- ۱۲۸
زهیر بن سلیم ازدی ----- ۱۲۸
زهیر بن سلیمان ----- ۱۲۸
زهیر بن قین بجلی ----- ۱۲۸
زیارت ----- ۱۲۹
زیارت اربعین ----- ۱۳۰
زیارت پیاده ----- ۱۳۰
زیارت رجبیه ----- ۱۳۱
زیارت عاشورا ----- ۱۳۲
زیارت کربلا ----- ۱۳۲
زیارت ناحیه مقدسه ----- ۱۳۳

زیارتنامه ----- ۱۳۴
زیارت وارث ----- ۱۳۵
زیارت وداع ----- ۱۳۵
زید بن ارقم ----- ۱۳۵
زید بن ورقاء ----- ۱۳۶
زین العابدین ع ----- ۱۳۶
زینب ع ----- ۱۳۶
زینبین ----- ۱۳۷
زینبیه ----- ۱۳۸
زین واژگون ----- ۱۳۸
ساربان ----- ۱۳۸
سالم بن عمرو ، مولی بنی المدینه ----- ۱۳۸
سالم ، مولی عامر بن مسلم ----- ۱۳۸
سبط پیامبر ----- ۱۳۹
سر امام حسین ع ----- ۱۳۹
سران سپاه کوفه ----- ۱۴۰
سرجون ----- ۱۴۰
سرهای شهدا ----- ۱۴۰
سعد بن حنظله تمیمی ----- ۱۴۱
سعید بن عبد الله حنفی ----- ۱۴۱
سفره ----- ۱۴۱
سقایی ----- ۱۴۲
سکینه ----- ۱۴۳
سلام بر حسین ع ----- ۱۴۳

سلام وداع ----- ۱۴۳
سلمان بن مضارب بجلی ----- ۱۴۴
سلیلیه ----- ۱۴۴
سلیمان بن سلیمان ازدی ----- ۱۴۴
سلیمان بن صرد خزاعی ----- ۱۴۴
سلیمان بن عون حضرمی ----- ۱۴۴
سلیمان بن کثیر ----- ۱۴۴
سنان بن انس ----- ۱۴۵
سنج ----- ۱۴۵
سنگابخانه ----- ۱۴۵
سنگباران ----- ۱۴۵
سوار بن منعم بن حابس همدانی ----- ۱۴۵
سوره فجر ----- ۱۴۵
سوید بن عمرو خثعمی ----- ۱۴۶
سهل بن سعد ----- ۱۴۶
سیاه جامگان ----- ۱۴۶
سیاه ----- ۱۴۶
سید الشهدا«ع ----- ۱۴۷
سید حمیری ----- ۱۴۷
سیره امام حسین ع (۱) ----- ۱۴۷
سیف بن حارث بن سریع جابری ----- ۱۴۸
سیف بن مالک عبدی ----- ۱۴۸
سینه زنی ----- ۱۴۹
شاخسی ، واخسی ----- ۱۴۹

شام ----- ۱۴۹
شام غریبان ----- ۱۴۹
شبث بن ربعی ----- ۱۵۰
شب شعر عاشورا ----- ۱۵۰
شب عاشورا ----- ۱۵۱
شبه پیغمبر ----- ۱۵۱
شبیب بن عبد الله ، مولی حرث ----- ۱۵۱
شجاعت ----- ۱۵۱
شراف ----- ۱۵۲
شریح قاضی ----- ۱۵۲
شریعه ----- ۱۵۳
شعار امام حسین ع ----- ۱۵۳
شعارهای عاشورا ----- ۱۵۳
شعارهای عاشورا ----- ۱۵۳
پی نوشتها ----- ۱۵۴
شعر امام حسین ع ----- ۱۵۵
شعر عاشورا ----- ۱۵۶
شفاعت ----- ۱۵۶
شفق سرخ ----- ۱۵۷
شقوق ----- ۱۵۷
شمایل ----- ۱۵۸
شمر بن ذی الجوشن ----- ۱۵۸
شوذب ، مولی شاکر ----- ۱۵۸
شور زدن ----- ۱۵۹

شهادت ----- ۱۵۹
شهادت طلبی ----- ۱۶۰
شهید نماز ----- ۱۶۱
شیر کربلا ----- ۱۶۲
شیعه امام حسین ع ----- ۱۶۲
صبر قتل صبر ----- ۱۶۲
صفاح ----- ۱۶۳
ضحاک بن عبد الله مشرفی ----- ۱۶۳
ضرغامۀ بن مالک ----- ۱۶۴
ضریح ----- ۱۶۴
طبل ----- ۱۶۴
طرماح ----- ۱۶۴
طشت‌گذاری ----- ۱۶۵
طف ----- ۱۶۵
طفلان مسلم ----- ۱۶۵
طوعه ----- ۱۶۶
الظلیمۀ الظلیمه ----- ۱۶۶
عابس بن ابی شبیب شاکری (۱) ----- ۱۶۶
عاشورا ----- ۱۶۶
عاشورا در نظر دیگران ----- ۱۶۸
اشاره ----- ۱۶۸
عاشورا و امر به معروف ----- ۱۷۱
عاشورا و انقلاب اسلامی ----- ۱۷۱
عاشورا و سقیفه ----- ۱۷۳

عاشورا و شعر فارسی ----- ۱۷۴
عامر بن جلیده(خلیده) ----- ۱۷۵
عامر بن حسان بن شریح طائی ----- ۱۷۵
عامر بن مالک ----- ۱۷۵
عامر بن مسلم عبدی ----- ۱۷۵
عباس بن علی ع ----- ۱۷۵
عبد الاعلی بن یزید کلبی ----- ۱۷۷
عبد الرحمن بن ابی سبره جعفی ----- ۱۷۷
عبد الرحمن بن عبد الله ارحبی ----- ۱۷۷
عبد الرحمن بن عبد الله ازدی ----- ۱۷۷
عبد الرحمن بن عبد ربه انصاری خزرجی ----- ۱۷۷
عبد الرحمن بن عرزة بن حراق غفاری ----- ۱۷۷
عبد الرحمن بن عروه غفاری ----- ۱۷۸
عبد الرحمن بن عقیل بن ابی طالب ----- ۱۷۸
عبد الرحمن بن یزید ----- ۱۷۸
العبد الصالح ----- ۱۷۸
عبد الله بن ابی بکر ----- ۱۷۸
عبد الله بن بقطر(یقطر) ----- ۱۷۸
عبد الله بن جعفر ----- ۱۷۸
عبد الله بن حسن بن علی ع ----- ۱۷۹
عبد الله بن حسین بن علی ع ----- ۱۷۹
عبد الله بن زبیر ----- ۱۷۹
عبد الله بن زهیر ازدی ----- ۱۸۰
عبد الله بن عباس ----- ۱۸۰

عبد الله بن عروه غفاری ----- ۱۸۰
عبد الله بن عفیف ازدی ----- ۱۸۰
عبد الله بن عقیل بن ابی طالب ----- ۱۸۱
عبد الله بن علی بن ابی طالب ع ----- ۱۸۱
عبد الله بن عمیر کلبی ----- ۱۸۱
عبد الله بن مسلم بن عقیل ----- ۱۸۱
عبد الله بن مسمع همدانی ----- ۱۸۱
عبد الله بن یزید بن نبیط(ثبیط)عبدی ----- ۱۸۱
عبید الله بن حر جعفی ----- ۱۸۲
عبید الله بن زیاد ----- ۱۸۲
عبید الله بن یزید بن نبیط(ثبیط)عبدی ----- ۱۸۳
عتبات عالیه ----- ۱۸۳
عتبه بوسی ----- ۱۸۳
عترت ----- ۱۸۳
عثمان بن علی بن ابی طالب ع ----- ۱۸۴
عثمان بن فروه(عروه)غفاری ----- ۱۸۴
عذیب الهجانات ----- ۱۸۴
عراق ----- ۱۸۴
عراقین ----- ۱۸۵
عروسی قاسم ----- ۱۸۵
عروة بن بطان ثعلبی ----- ۱۸۶
عروة بن قیس احمس ----- ۱۸۶
عریف ----- ۱۸۶
عزاخانه ----- ۱۸۶

عزاداری ----- ۱۸۶
عزاداری سنتی ----- ۱۸۷
عشق حسینی ----- ۱۸۸
عطش ----- ۱۸۸
عطشان ----- ۱۸۹
عطیه ----- ۱۸۹
عقاب ----- ۱۹۰
عقبه ----- ۱۹۰
عقر ----- ۱۹۰
علامت ----- ۱۹۰
علقم ----- ۱۹۱
علم ، علمات ----- ۱۹۱
علمدار ----- ۱۹۱
علم کش ----- ۱۹۱
علی اصغر«ع ----- ۱۹۱
علی اکبر«ع ----- ۱۹۲
علی الاسلام السلام ----- ۱۹۳
عمار بن ابی سلامه دالانی ----- ۱۹۳
عمار بن حسان طائی ----- ۱۹۳
عمارة بن صلخب ازدی ----- ۱۹۳
عمارة بن عبد الله سلولی ----- ۱۹۴
عماری ----- ۱۹۴
عمران بن کعب بن حارث اشجعی ----- ۱۹۴
عمر بن جندب حضرمی ----- ۱۹۴

عمر بن خالد صیداوی ---- ۱۹۴
عمر بن سعد ---- ۱۹۴
عمرو بن جناده انصاری ---- ۱۹۵
عمرو بن حجاج زبیدی ---- ۱۹۵
عمرو بن خالد بن حکیم ازدی ---- ۱۹۵
عمرو بن سعید بن عاص ---- ۱۹۵
عمرو بن ضبیعه تمیمی ---- ۱۹۶
عمرو بن قرظه انصاری ---- ۱۹۶
عمرو بن قیس ---- ۱۹۶
عمرو بن مطاع جعفی ---- ۱۹۶
عمق ---- ۱۹۶
عمود ---- ۱۹۶
عمورا ---- ۱۹۷
عمیر بن عبد الله مذحجی ---- ۱۹۷
عون بن جعفر ---- ۱۹۷
عون بن عبد الله بن جعفر ---- ۱۹۷
عون بن علی بن ابی طالب ع ---- ۱۹۷
عین التمر ---- ۱۹۸
عین الوردة ---- ۱۹۸
غارت خیمه‌ها ---- ۱۹۸
غاضریه ---- ۱۹۸
غسل زیارت ---- ۱۹۹
غل و زنجیر ---- ۱۹۹
غمره ---- ۱۹۹

غیلان بن عبد الرحمن ----- ۱۹۹
فاطمه ، دختر امام حسین ع ----- ۱۹۹
فتح ----- ۲۰۰
فتوت ----- ۲۰۰
فرات ----- ۲۰۱
فرد ----- ۲۰۲
فرزدق ----- ۲۰۲
فرشتگان نوحه‌گر ----- ۲۰۲
فرهنگ عاشورا ----- ۲۰۳
فساد بنی امیه ----- ۲۰۳
فطرس ----- ۲۰۴
فوز ----- ۲۰۴
قادسیه ----- ۲۰۵
قارب ، مولی الحسین ع ----- ۲۰۵
قاسط بن زهیر تغلبی ----- ۲۰۵
قاسم بن حارث ----- ۲۰۵
قاسم بن حبیب ازدی ----- ۲۰۵
قاسم بن حسن ع ----- ۲۰۶
قاع ----- ۲۰۶
قافله حسینی ----- ۲۰۶
قبر امام حسین ع ----- ۲۰۷
قبر شش گوشه ----- ۲۰۷
قتل صبر ----- ۲۰۷
قتیل العبرات ----- ۲۰۷

قربانی ----- ۲۰۸
قره بن ابی قره غفاری ----- ۲۰۸
قسم دادن به قرآن ----- ۲۰۸
قصر مقاتل ----- ۲۰۹
قضیب ----- ۲۰۹
قطا ----- ۲۰۹
قطقطانیه ----- ۲۱۰
قعنب بن عمرو نمری ----- ۲۱۰
قمر بنی هاشم ع ----- ۲۱۰
قمه زنی ----- ۲۱۰
قیس بن اشعث ----- ۲۱۱
قیس بن عبد الله همدانی ----- ۲۱۱
کاشفی ----- ۲۱۱
کام برداشتن با تربت ----- ۲۱۲
کتابنامه عاشورا ----- ۲۱۲
کتل ----- ۲۱۳
کتیبه ----- ۲۱۳
کجاوه ----- ۲۱۴
کربلا ----- ۲۱۴
کربلایی ----- ۲۱۵
کردوس بن زهیر تغلبی ----- ۲۱۵
کرده امام حسین ع ----- ۲۱۵
کعب بن جابر ازدی ----- ۲۱۶
کلیددار ----- ۲۱۶

کل یوم عاشورا ----- ۲۱۶
کمکی رفتن ----- ۲۱۷
کمیت بن زید اسدی (۱) ----- ۲۱۷
کناسه ----- ۲۱۸
کنانهٔ بن عتیق تغلبی ----- ۲۱۸
کوفه ----- ۲۱۸
کوفیان ----- ۲۲۰
کهیعص ----- ۲۲۰
گریز ----- ۲۲۱
گریه ----- ۲۲۱
گلوی بریده ----- ۲۲۳
گنجینهٔ الاسرار ----- ۲۲۳
گندم عراق ----- ۲۲۳
گودال قتلگاه ----- ۲۲۳
گوشواره ----- ۲۲۴
گهواره ----- ۲۲۴
لا اری الموت الا سعادهٔ ----- ۲۲۴
لاحق ----- ۲۲۴
لا یوم کیومک یا ابا عبد الله ع ----- ۲۲۵
لعبت هاشم بالملک ----- ۲۲۵
لعنت بر یزید ----- ۲۲۶
لعنت و برائت ----- ۲۲۶
لهفان ----- ۲۲۶
لهوف ----- ۲۲۷

لیلی ----- ۲۲۷
ماتم ----- ۲۲۷
ماریه بنت‌سعد ----- ۲۲۸
مالک بن دودان ----- ۲۲۸
مالک بن عبد الله جابری ----- ۲۲۸
مالک بن نضر ارحبی ----- ۲۲۸
ماهیت قیام کربلا ----- ۲۲۸
مثیر الاحزان ----- ۲۳۰
مجالس حسینی ----- ۲۳۰
مجلس ----- ۲۳۰
مجمع بن عبد الله عائذی ----- ۲۳۱
محاصره امام حسین ع ----- ۲۳۱
محبت اهل بیت ع ----- ۲۳۱
محتشم کاشانی ----- ۲۳۲
محرم ----- ۲۳۲
محمد بن ابی سعید بن عقیل ----- ۲۳۳
محمد بن اشعث ----- ۲۳۳
محمد بن عبد الله جعفر ----- ۲۳۳
محمد حنفیه ----- ۲۳۳
مخالفان بیعت با یزید ----- ۲۳۴
مخالف خوان ----- ۲۳۴
مختار ثقفی ----- ۲۳۴
مداح مداحی ذاکر ----- ۲۳۵
مدایح و مراثی ----- ۲۳۶

مراحل نهضت عاشورا ----- ۲۳۷
مراسم و سنتها ----- ۲۳۸
مرثیه جن ----- ۲۳۹
مروان بن حکم ----- ۲۳۹
مسروق بن وائل حضرمی ----- ۲۳۹
مسعود بن حجاج ----- ۲۴۰
مسلح ----- ۲۴۰
مسلم بن عقبه ----- ۲۴۰
مسلم بن عقیل ----- ۲۴۰
مسلم بن عوسجه اسدی ----- ۲۴۱
مسلم بن کثیر ازدی ----- ۲۴۱
مسلم بن کناد (۱) ----- ۲۴۱
مسور بن مخزمه(مخرمه) ----- ۲۴۲
مسیب بن نجبه فرازی ----- ۲۴۲
مشک ----- ۲۴۲
مشکور ----- ۲۴۳
مشهد الحسین ع ----- ۲۴۳
مشهد راس الحسین ع ----- ۲۴۳
مصباح هدایت ----- ۲۴۳
مصیبت ----- ۲۴۴
مظلوم ----- ۲۴۴
معاویه ----- ۲۴۴
معجر ----- ۲۴۶
معدن ----- ۲۴۶

معقل ----- ۲۴۶
معین البکاء ----- ۲۴۶
مغیثه ----- ۲۴۶
مقتل ----- ۲۴۶
مقتل نویس ----- ۲۴۷
مکروب ----- ۲۴۷
ممنوعیت عزاداری ----- ۲۴۷
منبر ----- ۲۴۸
منجح ، مولی الحسین ع ----- ۲۴۹
منزل ----- ۲۴۹
منصب نوکری ----- ۲۵۰
منهال ----- ۲۵۰
منیع بن زیاد ----- ۲۵۱
مهاجرین اوس ----- ۲۵۱
مهر کربلا ----- ۲۵۱
مهریه زهرا ----- ۲۵۱
مهلا مهلا ----- ۲۵۱
میاندار ----- ۲۵۲
میدان ----- ۲۵۲
نافع بن هلال ----- ۲۵۲
نامه ----- ۲۵۲
نبرد تن به تن ----- ۲۵۳
نخل ، نخل گردانی ----- ۲۵۳
نخیله ----- ۲۵۴

نذر ----- ۲۵۴
نسخه ----- ۲۵۴
نعش ----- ۲۵۴
نعمان بن بشیر ----- ۲۵۵
نعمان بن عمرو راسبی ----- ۲۵۵
نعیم بن عجلان انصاری ----- ۲۵۵
نفس المهموم ----- ۲۵۵
نقش ----- ۲۵۶
نقش نگین حسین ع ----- ۲۵۶
نقض مقررات جنگی ----- ۲۵۶
نماز ----- ۲۵۷
نواویس ----- ۲۵۷
نوحه ----- ۲۵۸
نوحه‌خوان ----- ۲۵۸
نوحه‌سرا ----- ۲۵۸
نهر علقمه ----- ۲۵۸
نهضت‌یا شورش ؟ ----- ۲۵۹
نی ، نیزه ----- ۲۵۹
نینوا ----- ۲۵۹
وادی عقیق ----- ۲۶۰
وارث ----- ۲۶۰
واعظ ----- ۲۶۱
واقصه ----- ۲۶۱
واقعه حره ----- ۲۶۱

وفا ----- ۲۶۱
وقف ----- ۲۶۲
ولید بن عتبه ----- ۲۶۳
وهب بن عبد الله کلبی ----- ۲۶۳
هانی بن عروه مرادی ----- ۲۶۳
هانی بن هانی سبعی ----- ۲۶۴
هجرت ----- ۲۶۴
هر که دارد هوس کرب و بلا بسم الله ----- ۲۶۵
هفتاد و دو تن ----- ۲۶۵
هفهاف بن مهند راسبی ----- ۲۶۵
هل من ناصر ----- ۲۶۵
هیئت ----- ۲۶۶
هیهات منا الذلة ----- ۲۶۶
یا حسین ع ----- ۲۶۷
یاد حسین ، هنگام آب نوشیدن ----- ۲۶۷
یاد یحیی ع ----- ۲۶۸
یا فتح یا شهادت ----- ۲۶۸
یا لثارات الحسین ع ----- ۲۶۹
یا لیتنا کنا معک ----- ۲۶۹
یا مبرور ----- ۲۶۹
یا منصور ، امت ----- ۲۷۰
یحیی بن سعید ----- ۲۷۰
یحیی بن سلیم مازنی ----- ۲۷۰
یزید بن ثبیط(ثبیت)عبدی ----- ۲۷۰

یزید بن حصین همدانی ----- ۲۷۰
یزید بن زیاد ----- ۲۷۱
یزید بن مسعود ----- ۲۷۱
یزید بن معاویه ----- ۲۷۱
یزید بن مغفل جعفی ----- ۲۷۲
یزید بن مهاجر ----- ۲۷۲
یزیدیان ----- ۲۷۲
یوم الطف ----- ۲۷۳
یوم الله ----- ۲۷۳
درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان ----- ۲۷۴

فرهنگ عاشورا

مشخصات کتاب

شماره کتابشناسی ملی : ایران۸۲-۷۶۴۸ سرشناسه : محدثی جواد عنوان و نام پدیدآور : حیات عاشورا/ محدثی جواد منشا مقاله : ، فرهنگ جهاد، ش ۲۹، (پاییز ۱۳۸۱): ص ۱۰۳ - ۱۱۳. توصیفگر : ادبیات دینی توصیفگر : سوگواریها توصیفگر : حسین‌بن‌علی ع ، امام سوم توصیفگر : فرهنگ اسلامی توصیفگر : تشیع توصیفگر : شهادت توصیفگر : امامان

جوادمحدثی

پیشگفتار

«عاشورا»در متن زندگی شیعه و در عمق باورهای پاک او جریان داشته و«نهضت کربلا» ، در طول چهارده قرن ، با کوثری زلال و عمیق ، سیراب کننده‌جانها بوده است . هم اکنون نیز عاشورا ، کانونی است که میلیونها دایره ریز و درشت از ارزشها ، احساسها ، عاطفه‌ها ، خردها و اراده‌ها بر گرد آن می‌چرخد و پرگاری است که‌عشق را ترسیم می‌کند . بی شک ، محتوای آن حماسه عظیم و انگیزه‌ها و اهداف و درسهایش یک فرهنگ غنی و ناب و الهام بخش را تشکیل می‌دهد و در حوزه وسیع تشیع ودلباختگان اهل بیت ، کوچک و بزرگ و عالم و عامی ، همواره با«فرهنگ عاشورا» زیسته ، رشد کرده و برای آن جان باخته‌اند ، تا آنجا که در آغاز تولد ، کام نوزاد را باتربت‌سید الشهدا«ع و آب فرات بر می‌دارند و هنگام خاکسپاری ، تربت کربلاهمراه مرده می گذارند و در فاصله ولادت تا مرگ هم به حسین بن علی ع عشق‌می‌ورزند و برای شهادتش اشک می‌ریزند و این مهر مقدس ، با شیر وارد جان‌می‌شود و با جان به در می‌رود . ضرورت کار در باره نهضت کربلا ، تاکنون بسیار نوشته ، سروده و تحقیق شده است وصاحبان فکر و قلم از زوایای مختلف و با دیدهای گونه‌گون به این حماسه‌نگریسته‌اند ، بگونه‌ای که مجموعه آثار مربوط به قیام کربلا و مسائل جنبی آن ، کتابخانه عظیمی را تشکیل می‌دهد ، اما . . . همچنان زمینه و میدان برای‌پژوهش و عرضه‌های جدید در این باره باز است . بقول صائب : یک عمر می‌توان سخن از زلف یار گفت×در بند آن مباش که مضمون نمانده است‌هدف از تدوین این فرهنگنامه ، آن بوده که یک مجموعه یک جلدی ، فشرده ، دم دست و کار بردی ، حاوی لازمترین دانستنیها پیرامون موضوعاتی‌که به آن نهضت جاوید چه در عصر حادثه ، چه زمانهای پس از آن تا امروز مربوطمی‌شود ، ارائه گردد . از این رو مدخلهای کتاب که به ترتیب الفباست ، اشخاص ، گروهها ، جاها ، کتابها ، اصطلاحات ، سنتها ، شعایر ، تعالیم مکتبی و محورهای‌دیگر را که به نحوی در ارتباط با فرهنگ عاشوراست‌شامل می‌شود . در باره اغلب عنوانهای این فرهنگنامه می‌توان مقاله مبسوط ، حتی جزوه وکتاب نوشت-آنگونه که نوشته‌اند-لیکن هدف این بوده که در حداقل عبارات ودور از شرح و بسط غیر ضروری و قلمفرسایی ، مفیدترین آگاهیهای لازم به‌خواننده داده شود . ناگفته نماند در برخی عناوین هم در منابع مختلف مطلب‌چندانی به دست نمی‌آید ، بخصوص پیرامون بعضی از شهدای کربلا . از این روآگاهیهای داده شده گاهی بسیار اندک و احیانا غیر کافی است . تدوین و ارائه یک دایرهٔ المعارف کامل و شامل ، که به چندین مجلد قطوربالغ گردد ، کار یک گروه ، آن هم در چند سال و با امکانات پژوهشی گسترده است(همچنانکه طبق اطلاع نگارنده ، برخی مراکز در تهران ، قم و مشهد چنین‌انگیزه و انگاره‌ای دارند و به کار مشغولند)و سالها باید انتظار کشید تا آن تلاشهابه ثمر برسد و فیشها کتاب شود . اگر در این کتاب با برخی کاستیها روبرو شوید ، آن را به حساب فردی بودن‌کار بگذارید . در عین حال از تذکرات و پیشنهادهای اهل نظر در تکمیل این مجموعه ، مشتاقانه استقبال می‌شود . امید می‌رود این اثر برای همه شیفتگان اهل بیت عصمت ع که دل در گروعشق ابا عبد الله ع دارند و سر بر آستان

ولای او می‌سایند ، بویژه فرهنگیان ، نسل جوان کتابخوان ، مبلغان ، سروران روحانی ، مداحان و ذاکران ، بسیجیان‌عاشورایی و امت‌حزب الله مفید باشد . نظام ارتباطی یکی از مزایای این فرهنگ نامه آن است که در پایان اغلب مطالب مربوط به‌هر عنوان ، با«فلش به کلماتی ارجاع داده شده که آنها در این کتاب مورد بحث‌قرار گرفته است . با مراجعه به مدخلهای مشابه و نزدیک به هم یا مرتبط ، می‌توانید اطلاعات بیشتری به دست آورید . مثلا در آخر«اهل بیت چنین آمده‌است -عترت ، بنی هاشم و در آخر«تربت آمده است : «-بوی سیب ، تسبیح تربت ، چاووش خوانی ، فرات که به هر کدام از آنها مراجعه شود مطالبی‌مرتبط با موضوع تربت دیده می‌شود . ایجاد این نظام ارتباطی بین مدخلها ، بهره وری خواننده را از کتاب افزایش می‌دهد . مدخلهای ارجاعی تعدادی از مدخلها نیز با فلش به مدخل دیگری ارجاع داده شده است ، مانند : خون خداباب الحوائج‌پیروزی‌دفن اجساد شهداکه باید مطلب را در عنوان دوم جستجو و مطالعه کرد . منابع جنبی یکی از راههای ماخذ شناسی در باره موضوعات مختلف ، دقت در کتابنامه و فهرست منابعی است که در پایان کتابها و مقالات یا در ذیل صفحات‌ارائه می‌شود . در این مجموعه ، در پا نوشت صفحات علاوه بر ماخذ مطالب ، گاهی کتابها و منابع دیگری نشانی داده شده است که برای علاقه‌مندان تحقیق‌و مطالعه بیشتر سودمند است . البته نام این کتابها در فهرست منابع پایان‌کتاب ، نیامده است ، زیرا اغلب جنبه معرفی داشته نه آنکه چیزی از آنها نقل‌شده باشد ، مثل آنچه در پاورقی مدخلهای وقف ، عبد الله بن عباس ، فسادبنی امیه ، کوفه ، مدایح و مراثی ، ادبیات عاشورا ، اصحاب امام حسین ع و . . . آمده‌است . فهرست موضوعی گرچه پیشنهاد برخی آن بود که این مجموعه ، فصل فصل موضوع بندی وتنظیم شود ، ولی به نظر رسید ترتیب مطالب بر اساس الفبایی عنوانها ، خواننده‌را زودتر به موضوع مورد نظر می‌رساند . برای مطالعه و باز یافتن موضوعات‌خاص نیز ، فهرستی از همه مدخلهای مطرح شده در کتاب ، در پایان آمده که‌بصورت موضوعی تنظیم شده است . موضوعات آن فهرست اینهاست : اشخاص ، موضوعات و مفاهیم ، جاها و شهرها ، ابزار و وسائل ، حادثه‌ها ، اشیاء و پدیده‌ها ، اصطلاحات ، کتابها ، گروهها . امید است این تلاش کوچک ، مورد قبول خداوند و عنایت ابا عبد الله‌الحسین ع قرار گیرد و کمترین ادای دین به پیشگاه آن مولای کریم و خدمتی‌ناچیز در مسیر احیاگری نسبت به آن حماسه ماندگار و ترویج فرهنگ عاشورا» به شمار آید . قم-جواد محدثی مهر ۱۳۷۴ ش

آب

در حادثه کربلا ، آب و عطش لازم و ملزوم یکدیگرند . کاروان ابا عبد الله ، کنار فرات‌فرود آمد ، لیکن سپاه ابن سعد ، فرات را به محاصره گرفت و آب را به روی امام حسین ع و اهل بیت و اصحابش بست و میان امام و آب فاصله انداختند تا هم زودتر حسین ع را به‌تسلیم وادارند و هم از خاندان رسالت انتقام بگیرند . به نقل مورخان ، از سه روز قبل از عاشورابا محاصره فرات ، خیمه گاه امام در مضیقه بی آبی قرار گرفت و کودکان اهل بیت را با دیدن رودفرات ، تاب تحمل عطش کمتر می‌شد . منع آب از زنان و کودکان و افراد عادی(بویژه غیرنظامیان)در همه ادیان و مذاهب ، غیر قانونی و عملی غیر انسانی است ، بویژه در اسلام . سپاه اموی با بستن آب به روی یاران و فرزندان حسین ع ، این کار خلاف شرع ومغایر با شرافت انسانی و جرم جنگی را مرتکب شدند و کسانی همچون مهاجرین اوس ، عمرو بن حجاج و عبد الله بن حصین به این عمل مباهات می‌کردند و زخم زبان می‌زدندکه : حسین ! از این آب ، درندگان و پرندگان می‌خورند ولی تو حق نداری از آن بچشی ! مساله آب ، در ابعاد و صحنه‌های مختلف نهضت عاشورا مطرح است ، از قبیل : فرات‌و نهر علقمه ، مشک و عباس ، کودکان و العطش ، علی اصغر و تیر حرمله ، سقایی وعلمداری ، سنگابخانه ، آب خنک و سلام بر حسین ، غسل زیارت ، لبهای تشنه ، بستن آب‌در کربلا ، مراسم طشت گذاری ، مهریه فاطمه ، برداشتن کام با آب فرات ، سیراب کردن‌سپاه حر و . . . که در باره هر کدام می‌توانید به عنوان خاص آن در این فرهنگ مراجعه کنید . تشنگی کودکان و شهادت حسین با لب تشنه از فرازهای برجسته این حادثه است . وقتی امام سجاد«ع نیز

پیکر امام را دفن کرد ، با انگشت روی قبر پدر نوشت : «هذا قبرالحسین بن علی بن ابی طالب ، الذی قتلوه عطشانا» . از آب هم مضایقه کردند کوفیان خوش داشتند حرمت مهمان کربلا بودند دیو و دد همه سیراب و می‌مکید حاتم ز قحط آب ، سلیمان کربلا (۱) بسیار گریست تا که بی تاب شد ، آب خون ریخت ز دیدگان و خوناب شد ، آب از شدت تشنه کامی‌ات ، ای سقا آن روز ز شرم روی تو آب شد ، آب (۲) آب ، شرمنده ایثار علمدار تو شد که چرا تشنه از او اینهمه بی‌باک گذشت بود لب تشنه لبهای تو صد رود فرات رود بی‌تاب ، کنار تو عطشناک گذشت بر تو بستند اگر آب ، سواران سراب دشت دریا شد و آب از سر افلاک گذشت (۳) آب ، رمز طلب و تشنگی و الگوی عطشهای حیات بخش است و آنان که از آب هم‌استغنا و بی‌نیازی نشان می‌دهند و تشنگی را طالبند ، به آب حیات و سیرابی جان می‌رسند . به گفته مولانا : آب کم جو تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست ۱-محتشم کاشانی . ۲-سهرابی نژاد . ۳-نصر الله مردانی .

آتش زدن خیمه‌ها

از جنایتهای سپاه عمر سعد ، آتش زدن خیمه‌های امام حسین ع و اهل بیت او در روزعاشورا بود . پس از آنکه امام به شهادت رسید ، کوفیان به غارت خیمه‌ها پرداختند ، زنها رااز خیمه‌ها بیرون آوردند ، سپس خیمه‌ها را به آتش کشیدند . اهل حرم ، گریان و پابرهنه دردشت پراکنده شدند و به اسارت در آمدند . (۱) امام سجاد«ع در ترسیم آن صحنه فرموده‌است : به خدا قسم هر گاه به عمه‌ها و خواهرانم نگاه می‌کنم ، اشک در چشمانم می‌دود و به‌یاد فرار آنها در روز عاشورا از خیمه‌ای به خیمه دیگر و از پناهگاهی به پناهگاه دیگرمی‌افتم ، که آن گروه فریاد می‌زدند : خانه ظالمان را بسوزانید ! (۲) این آتش ، امتداد همان آتش‌زدنی بود که پس از رحلت پیامبر ، در خانه زهرا«ع با آن سوخت و آتش کینه‌هایی بود که‌از بنی هاشم و اهل بیت در سینه‌ها داشتند . به یاد این حادثه ، در مراسم عاشورا در برخی‌مناطق رسم است که خیمه‌هایی به نشان خیام اهل بیت بر پا می‌کنند ، ظهر عاشورا به آتش‌می‌کشند ، تا احیاگر یاد آن ستمی باشد که روز عاشورا بر خاندان رسالت رفت . آتش به آشیانه مرغی نمی‌زنند گیرم که خیمه ، خیمه آل عبا نبود ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۸ . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۹۹ .

آثار و نتایج نهضت عاشورا

شهادت مظلومانه سید الشهدا و یارانش در کربلا-، تاثیر بیدارگر و حرکت آفرین داشتو خونی تازه در رگهای جامعه اسلامی دواند و جو نامطلوب را شکست و امتدادهای آن‌حماسه ، در طول تاریخ ، جاودانه ماند . حتی در همان سفر اسارت اهل بیت نیز تاثیرات‌سیاسی این حادثه در اندیشه‌های مردم آشکار شد . گروهی از اسرا را که به شام می‌بردند ، چون به تکریت رسیدند ، مسیحیان آنجا در کلیساها جمع شدند و به نشان اندوه بر کشته‌شدن حسین ع ، ناقوس نواختند و نگذاشتند آن سربازان وارد آنجا شوند . به شهر«لینا» نیز رسیدند . مردم آنجا همگی گرد آمدند و بر حسین و دودمانش سلام و درود فرستادند وامویان را لعن کردند و سربازان را از آنجا بیرون کردند . چون خبر یافتند که مردم جهینه هم جمع شدند تا با سربازان بجنگند وارد آن نشدند . به قلعه کفر طاب رفتند ، به آنجا نیزراهشان ندادند . به حمس که وارد شدند ، مردم تظاهرات کردند و شعار دادند : «اکفرا بعدایمان و ضلالا بعد هدی ؟ »و با آنان درگیر شدند و تعدادی را کشتند . (۱) برخی از تاثیرات‌حماسه عاشورا از این قرار است : ۱-قطع نفوذ دینی بنی امیه بر افکار مردم۲-احساس گناه و شرمساری در جامعه ، بخاطر یاری نکردن حق و کوتاهی درادای تکلیف۳-فرو ریختن ترسها و رعبها از اقدام و قیام بر ضد ستم۴-رسوایی یزیدیان و حزب حاکم اموی۵-بیداری روح مبارزه در مردم۶-تقویت و رشد انگیزه‌های مبارزاتی انقلابیون۷-پدید آمدن مکتب جدید اخلاقی و انسانی(ارزشهای نوین عاشورایی و حسینی) ۸-پدید آمدن انقلابهای متعدد با الهام از حماسه کربلا۹-الهام بخشی عاشورا به همه نهضتهای رهایی بخش و حرکتهای انقلابی تاریخ ۱۰-تبدیل

شدن کربلا»به دانشگاه عشق و ایمان و جهاد و شهادت ، برای نسلهای‌انقلابی شیعه۱۱-به وجود آمدن پایگاه نیرومند و عمیق و گسترده تبلیغی و سازندگی در طول‌تاریخ ، بر محور شخصیت و شهادت سید الشهدا«ع از نهضتهای شیعی پس از عاشورا ، می‌توان انقلاب توابین ، «انقلاب مدینه ، «قیام‌مختار» ، «قیام زید» ، و . . . حرکتهای دیگر را نام برد . برای توضیح بیشتر ، به مدخل خاص‌هر یک از این نهضتها در همین مجموعه مراجعه شود . تاثیر حماسه عاشورا را درانقلابهای بزرگی که در طول تاریخ ، بر ضد ستم انجام گرفته ، چه در عراق و ایران و چه درکشورهای دیگر ، نباید از یاد برد . «فرهنگ شهادت و انگیزه جهاد و جانبازی که درانقلاب اسلامی ایران و هشت‌سال دفاع مقدس در جبهه‌ها جلوه‌گر بود ، گوشه‌ای از این‌تاثیر پذیری است . شعار«نهضت ما حسینیه ، رهبر ما خمینیه که در مبارزات ملت مسلمانایران بر ضد طاغوت طنین افکن بود و نیز شور حسینی جبهه‌های رزم ایران ، گواه روشن‌تاثیر گذاری کربلا در قرنها پس از آن حماسه مقدس است . یکی از نویسندگان محقق ، نتایج نهضت کربلا را عبارت می‌داند از : ۱-پیروزی مساله اسلام و حفظ آن از نابودی۲-هزیمت امویان از عرصه فکری مسلمین۳-شناخت اهل بیت بعنوان نمونه‌های پیشوایی امت۴-تمرکز شیعه از بعد اعتقادی بر محور امامت۵-وحدت صفوف شیعه در جبهه مبارزه۶-ایجاد حس اجتماعی در مردم۷-شکوفایی موهبتهای ادبی و پدید آمدن ادبیات عاشورایی ۸-منابر وعظ و ارشاد ، به عنوان وسیله آگاهانیدن مردم۹-تداوم انقلاب بصورت زمینه سازی نهضتهای پس از عاشورا (۲) حادثه کربلا ، گشاینده جبهه اعتراض علیه حکومت امویان و سپس عباسیان شد ، چه به‌صورت فردی که روحهای بزرگ را به عصیان و افشاگری واداشت ، و چه به شکل‌مبارزه‌های گروهی و قیامهای عمومی در شهری خاص یا منطقه‌ای وسیع . (۳) خون او تفسیر این اسرار کرد ملت‌خوابیده را بیدار کرد (۴) ۱-عاشورا فی الادب العاملی المعاصر ، ص ۵۴ به نقل از منتخب طریحی و مقتل ابی مخنف . ۲-برای تفصیل آن ر . ک : «حیاة الامام الحسین ، باقر شریف القرشی ، ج ۳ ، ص ۴۳۶ ، (معطیات الثورة) . ۳-در این زمینه‌ها ر . ک : «الانتفاضات الشیعیه ، هاشم معروف الحسنی ، «امامان و جنبشهای مکتبی ، محمد تقی‌مدرسی . ۴-کلیات اقبال لاهوری ، ص ۷۵ .

آداب زیارت

تشرف به دیدار امام معصوم ع چه در حال حیات و چه پس از شهادت و هنگام‌زیارت قبور ائمه ع آدابی دارد که آن را از دیدارهای معمولی جدا می‌کند . رعایت‌طهارت ، ادب ، متانت ، توجه ، حضور قلب از جمله این آداب است . (۱) زیارت قبر سید الشهدا«ع آداب ویژه‌تری دارد ، از قبیل : نماز خواندن ، حاجت‌خواستن ، بی آلایش وغمگین و غبار آلود ، راه زیارت را پیمودن ، پیاده رفتن ، غسل زیارت کردن ، تکبیر گفتن ، وداع کردن . (۲) شهید ثانی در کتاب دروس ، چهارده آداب برای زیارت می‌شمارد که‌خلاصه آنها چنین است : اول : غسل ، پیش از ورود به حرم ، با طهارت بودن و با لباس تمیز و خشوع وارد شدن‌دوم : بر آستانه حرم ایستادن ، دعا خواندن و اذن ورود طلبیدن‌سوم : کنار ضریح مطهر ایستادن و خود را به قبر نزدیک ساختن‌چهارم : رو به حرم و پشت به قبله ایستادن در حال زیارت ، سپس صورت بر قبر نهادن‌سپس به بالای سر رفتن‌پنجم : زیارتهای وارده را خواندن و سلام گفتن‌ششم : پس از زیارت ، دو رکعت نماز خواندن‌هفتم : پس از نماز ، دعا کردن و اجت‌خواستن‌هشتم : کنار ضریح مقداری قرآن خواندن و ثواب آن را هدیه به امام کردن‌نهم : در همه حال ، حضور قلب داشتن و استغفار کردن از گناه‌دهم : به نگهبانان و خادمان حرم احسان و احترام کردن‌یازدهم : پس از باز گشت به خانه ، دوباره به حرم و زیارت رفتن و در آخرین زیارت ، دعای وداع خواندن‌دوازدهم : پس از زیارت ، بهتر از قبل از زیارت بودن‌سیزدهم : بعد از تمام شدن زیارت ، زود از حرم بیرون آمدن تا شوق ، افزون‌تر شود ، وهنگام خروج ، عقب عقب بیرون آمدن‌چهاردهم : صدقه دادن به نیازمندان آن شهر و آستانه ، بویژه به تنگدستان از دودمان‌رسول خدا احسان کردن . (۳) رعایت این آداب ، قرب روحی و معنوی می‌آورد و سازندگی زیارت را افزون‌می‌سازد و فلسفه تشریع زیارت نیز ، همین بهره‌وری از معنویات مزارات اولیاء خداست . (۴) ۱-ر . ک : «بحار الانوار» ، ج

۹۷ ، ص ۱۲۴ . ۲-ر . ک : «بحار الانوار» ، ج ۹۸ ، ص ۱۴۰ به بعد . ۳-همان ، ج ۹۷ ، ص ۱۳۴ . ۴-در این زمینه ر . ک : «زیارت ، به قلم مؤلف ، نشر سازمان حج و زیارت .

آداب وعظ و منبر

اهل منبر و وعظ ، که در محافل دینی و مجالس حسینی برای مردم القای سخن و ایرادموعظه و ذکر مصیبت می‌کنند ، چون با دل و دین مردم سر و کار دارند و شنوندگان ، کلامشان را حجت می‌شمارند ، باید خود به حرفهایشان معتقد و عامل باشند ، تا هم سخن‌تاثیر کند و هم از وجهه دین و علمای دینی کاسته نشود . بنا بر این بر فراز منبر رفتن و به موعظه خلایق یا نشر خلایق پرداختن ، کار هر کس‌نیست و صلاحیتها و شرایطی می‌طلبد . علمای بزرگ که دلسوز دین بوده‌اند ، همواره چه‌کتبی و چه شفاهی به اندرز و رهنمود در این زمینه‌ها پرداخته‌اند . از جمله مرحوم میرزاحسین نوری در کتاب ارزنده خود(لؤلؤ و مرجان)به بیان آداب اهل منبر پرداخته و«اخلاص را پله اول منبر و«صدق را پله دوم آن دانسته و نکاتی را هم بعنوان مهالک‌عظیمه روضه خوانان و اهل منبر»دانسته که بعضی از آنها از این قرار است : ۱-ریاکاری و به خاطر دنیا کار کردن۲-روضه خوانی را وسیله کسب خویش ساختن۳-آخرت خود را به دنیا ، و به دنیای دیگران فروختن۴-عمل نکردن روضه خوان به گفته‌هایی که خود نقل می‌کند۵-دروغ بافتن در منبر و رعایت نکردن صدق احادیث و حکایات . (۱) شاگرد وی مرحوم محدث قمی در منتهی الآمال ، پس از بیانی مبسوط در زشتی دروغ‌در مجالس عزاداری و منبر و مرثیه و استفاده از غنا در نوحه خوانی و رعایت نکردن دقت‌در نقلهای تاریخی ، سخنانی دارد ، تحت عنوان نصح و تحذیر»و اهل منبر را بر حذرمی‌دارد از مبتلا شدن به : دروغ گفتن و افترا بستن بر خدا و ائمه و علماء ، غنا خواندن ، اطفال امارد را با الحان فسوق پیش از خود به خوانندگی واداشتن ، بی اذن ، بلکه با نهی‌صریح به خانه مردم در آمدن و بر منبر رفتن و آزردن حاضرین بر گریه نکردن به کلمات‌بلیغه ، ترویج باطل در وقت دعا ، مدح کسانی که مستحق مدح نیستند ، مغرور کردن‌مجرمین و متجری نمودن فاسقین ، خلط کردن حدیثی به حدیث دیگر به طور تدلیس ، تفسیر آیات شریفه به آراء کاسده ، نقل اخبار به معانی باطله ، فتوا دادن با نداشتن اهلیت‌آن ، متوسل شدن برای زینت دادن کلام و رونق گرفتن مجلس به سخنان کفره و حکایت‌مضحکه و اشعار فجره و فسقه در مطالب منکره و تصحیح کردن اشعار دروغ مراثی رابعنوان زبان حال ، ذکر آنچه منافی عصمت و طهارت اهل بیت نبوت است ، طول دادن‌سخن به جهت اغراض کثیره فاسده و محروم نمودن حاضرین از اوقات فضیلت نماز وامثال این مفاسد که لا تعد و لا تحصی است . . . و پس از بحثی پیرامون اهل عمل نبودن به‌گفته‌ها و توقعات بی مورد داشتن ، این شعر حافظ را نقل می‌کند که : واعظان کاین جلوه در محراب و منبر می‌کنند چون به خلوت می‌روند آن کار دیگر می‌کنند مشکلی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر می‌کنند گوئیا باور نمی‌دارند روز داوری کاین همه قلب و دغل در کار داور می‌کنند (۲) ۱-«لؤلؤ و مرجان ، محدث نوری . ۲-منتهی الآمال ، ج ۱ ص ۳۴۱ . در این زمینه‌ها به کتابهای حماسه حسینی و«تحریفهای عاشورا»از شهید مطهری‌مراجعه شود .

آزادگی

از مهمترین درسهای نهضت کربلا و از الفبای نخستین فرهنگ عاشورا ، آزادگی و حریت‌و تن به ظلم ندادن و اسیر ذلت نشدن است . حسین بن علی ع فرموده است : «موت فی‌عز خیر من حیاة فی ذل (۱) مرگ با عزت بهتر از زندگی با ذلت است . نیز در مقابل تسلیم و بیعت ، فرمود : «لا و الله ، لااعطیهم بیدی اعطاء الذلیل و لا اقر اقرار العبید»دست ذلت به شما نمی‌دهم و چون بردگان‌تسلیم شما نمی‌شوم . همچنین در کربلا وقتی آن حضرت را میان جنگ یا بیعت مخیر کردند ، فرمود : «الا و ان الدعی بن الدعی قد رکزنی بین اثنتین ، بین السلة و الذلة ، هیهات منا الذلة . . . » (۲) ناپاک‌ناپاکزاده مرا بین دو چیز ، شمشیر و ذلت مخیر قرار

داده است ، ذلت از ما بسیار دور است . بر ما گمان بندگی زور برده‌اند ای مرگ همتی که نخواهیم این قیود از آستان همت ما ذلت است دور و اندر کنام غیرت ما نیستش ورود در نبرد عاشورا نیز در حمله‌هایی که به صفوف دشمن می کرد ، رجز می‌خواند و می‌فرمود : «الموت اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار» (۳) مرگ ، بهتر از ننگ است و ننگ ، بهتر از دوزخ ! وقتی که مجروح بر زمین افتاده بود ، شنید که سپاه دشمن قصد حمله به حرم و خیمه‌گاه او را دارد ، بر سرشان فریاد کشید : «یاشیعهٔ آل ابی سفیان ! ان لم تکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی‌دنیاکم . . . » (۴) گر شما را به جهان دینی و آیینی نیست‌لااقل مردم آزاده به دنیا باشید نهضت عاشورا ، به همه مظلومان ، درس مبارزه و به همه مبارزان ، الهام مقاومت وروحیه آزادگی داده است . «درس آزادی به دنیا داد ، رفتار حسین ! » . گاندی ، مصلح بزرگ‌هند گفته است : «من برای مردم هند ، چیز تازه‌ای نیاوردم . فقط نتیجه‌ای را که از مطالعات و تحقیقاتم‌در باره تاریخ زندگی قهرمانان کربلا به دست آورده بودم ، ارمغان ملت هند کردم . اگر بخواهیم‌هند را نجات دهیم ، واجب است همان راهی را بپیماییم که حسین بن علی ع پیمود . » (۵) درس آزادی به دنیا داد رفتار حسین بذر همت در جهان افشاند افکار حسین با قیام خویش بر اهل جهان معلوم کرد تابع اهل ستم گشتن بود عار حسین مرگ با عزت ، زعیش در مذلت بهتر است نغمه‌ای می‌باشد از لعل دربار حسین (۶) ۱-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ص ۶۸ . ۲-لهوف ، ص ۵۷ . ۳-کشف الغمه ، ج ۲ ص ۳۲ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ص ۵۱ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ص ۳۲ . ۵-حسین ، پیشوای انسانها ، ص ۳۰ . ۶-طوفان .

آل الله

اشاره

مقصود از آل الله و خاندان خدا ، اهل بیت پیامبر«ص انـد . امام حسین ع خود ودودمان پیامبر را آل الله دانسته است ، آنجا که می‌فرماید : «نحن آل الله و ورثهٔ رسوله ، (۱) در زیارت نیمه رجب امام حسین ع نیز می‌خوانیم : «السلام علیکم یا آل الله که به عنوان زیارت اربعین هم نقل شده است . این ، بخاطرشدت ارتباط و انتساب عترت پیامبر و امام حسین ع با خداوند و دین اوست و گویاخدایی‌اند و از دودمان خدا . تعبیر آل الله را جابر بن عبد الله انصاری هنگام حضور بر سرمزار حسین بن علی ع در اربعین شهادتش در زیارتی که خوانده ، به کار برده است . به قریش نیز«آل الله می گفته‌اند ، زیرا در خانه توحید و مسجد الحرام بودند و با خانه‌خدا مرتبط بودند . امام صادق ع می‌فرماید : «انما سموا آل الله ، لانهم فی بیت اللهالحرام (۲) بویژه که عظمت قریش با تولد پیامبر اسلام در میان آنان افزایش یافت و با بعثت‌آن رسول خدا ، انتسابشان به خداوند افزون‌تر شد«و عظمت قریش فی العرب و سموآل الله . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ص ۱۱ و ۱۸۴ . ۲-همان ، ج ۱۵ ص ۲۵۸ .

آل ابی سفیان

خاندان و دودمان ابو سفیان . ابو سفیان بن حرب ، بزرگ طایفه بنی امیه بود . خودش ودودمانش با بنی هاشم و دودمان رسول خدا و با دین اسلام دشمنی داشتند . ابو سفیان درلشکر کشیها بر ضد اسلام شرکت داشت . پسرش معاویه ، با علی و امام حسن ع جنگید ، نوه‌اش یزید ، حسین بن علی را در کربلا کشت . نسل ابو سفیان ضد توحید بودند ، از دین‌رو پیامبر فرموده بود : «الخلافهٔ محرمهٔ علی آل ابی سفیان . (۱) اینکه در زیارت عاشورا هم‌خود ابو سفیان و این دودمان لعن شده‌اند(اللهم العن ابا سفیان ، اللهم العن . . . و آل ابی‌سفیان)به خاطر درگیری و مبارزه آنان با اساس اسلام است . امام صادق ع نزاع میان‌اهل بیت پیامبر و آل ابی سفیان را ، نزاعی مکتبی و بر سر عقیده می‌دانست ، نه شخصی ومی‌فرمود : «انا و آل ابی سفیان اهل بیتین تعادینا فی الله ، قلنا :

صدق الله و قالوا : کذب الله (۲) نیز ، مایه از بین رفتن حکومتشان را دست آلودن به خون حسین ع می‌دانست : «ان آل‌ابی سفیان قتلوا الحسین بن علی صلوات الله علیه فنزع الله ملکهم . (۳) سید الشهدا«ع روز عاشورا ، سپاه کوفه را که برای کشتن او آمده بودند ، پیروان این‌دودمان خطاب کرد و چون شنید به طرف خیمه‌ها حمله آورده‌اند ، فرمود : «ویحکم یاشیعهٔ آل ابی سفیان ! ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی‌دنیاکم . . . » (۴) اگر دین ندارید ، آزاده باشید ! آل ابو سفیان همه آنانند که در طول تاریخ ، با حقو عدل مبارزه کرده‌اند و برای خاموش ساختن نور خدا کوشیده‌اند ، چه در میدان بدر واحد و صفین و کربلا ، چه در هر جای دنیا و هر زمان دیگر . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۶ . ۲-همان ، ج ۳۳ ، ص ۱۶۵ ، ج ۵۲ ، ص ۱۹۰ . ۳-همان ، ج ۴۵ ، ص ۳۰۱ ، ج ۴۶ ، ص ۱۸۲ . ۴-همان ، ج ۴۶ ، ص ۵۱ .

آل زیاد

از جمله گروهی که به اسلام ضربه بسیار زده‌اند و در زیارت عاشورا مورد لعنت‌اند ، «آل زیاد»ند(و العن . . . آل زیاد و آل مروان الی یوم القیامه) . نسل ناپاک زیاد» ، دستشان به‌خون عترت پیامبر آمیخته است . عبید الله بن زیاد که والی کوفه و بصره بود و امام حسین رادر کربلا کشت ، فرزند همین زیاد است . مادر زیاد ، سمیه نام داشت ، از زنان زناکار صاحب‌پرچم . زیاد از طریق آمیزش نامشروع و زنا توسط غلام سمیه به نام عبید ثقفی به دنیاآمد . زیاد را زیاد بن عبید می گفتند . از بدعتهای معاویه ، آن بود که بر خلاف حکم پیامبر ، این زنا زاده را به دودمان بنی امیه ملحق ساخت و از آن پس او را«زیاد بن ابی سفیان می گفتند . (۱) این موضوع که به مساله استلحاق معروف است ، در سال ۴۴ هجری انجام گرفت و مورد اعتراض بسیاری از بزرگان از جمله سید الشهدا بود که در نامه‌اش به‌معاویه ، این کار را در ردیف کشتن حجر بن عدی و عمرو بن حمق ، آورده (۲) و او رانکوهش کرده است . پس از انقراض امویان ، مردم زیاد را به اسم مادرش سمیه یا به نام‌پدری ناشناخته ، زیاد بن ابیه(زیاد ، پسر پدرش)می‌خواندند . (۳) امام حسین ع روز عاشورا در یکی از خطبه‌هایش جمله الا و ان الدعی بن‌الدعی . . . »دارد ، که اشاره به ناپاک زادگی ابن زیاد و پدرش زیاد است که هر دو نسبی‌پست و آلوده داشتند و عبید الله هم از کنیز زنا کاری به نام مرجانه به دنیا آمده بود و به ابن‌مرجانه مشهور بود . حاکمیت‌یافتن کسی چون پسر زیاد ، فاجعه‌ای بود که عزت وکرامت مسلمین و عرب را نابود کرد . زید بن ارقم وقتی در کوفه شاهد آن بود که ابن زیادبر لبهای سر بریده ابا عبد الله ع می‌زند ، گریه کنان و با اعتراض برخاست و از مجلس‌بیرون آمد و می گفت : ای جماعت عرب ! از این پس برده شده‌اید . پسر فاطمه را کشته وپسر مرجانه را به امارت پذیرفته‌اید . . . (۴) در همان ایام ، آل زیاد بعنوان گروهی فاسد وشیطانی به شمار می‌رفتند . حتی یکی از شهدای کربلا به نام مالک بن انس مالکی یا انس بن‌حارث کاهلی در رجزی که در میدان می‌خواند ، یکی از ابیات آن چنین بود : آل علی شیعهٔ الرحمان آل زیاد شیعهٔ الشیطان (۵) آل زیاد ، طبق روایات ، دلهایی مسخ شده ، دودمانی ننگین و مورد خشم بودند و روزعاشورا را به خاطر کشته شدن حسین بن علی ، مبارک دانسته و به شادمانی روزه‌می گرفتند . (۶) نیز«آل زیاد»نام سلسله‌ای از خلفاست که از نسل زیاد بن ابیه بودند و ازسال ۲۰۴ تا ۴۰۹ هجری بر یمن حکومت کردند . آغاز حکومتشان از زمان هارون الرشیدبود و ماموریتشان سرکوبی علویان آن دیار . (۷) ۱-الغدیر ، ج ۱۰ ، ص ۲۱۸ . ۲-معادن الحکمه ، محمد بن فیض کاشانی ، ج ۲ ، ص ۳۵(چاپ جامعه مدرسین) ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۱۲ . ۳-الغدیر ، ج ۱۰ ، ص ۲۱۸ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۷ . ۵-همان ، ص ۲۵ . ۶-همان ، ص ۹۵ . ۷-ر . ک : دائرهٔ المعارف تشیع ، ج ۱ .

آل عقیل

جمعی از فرزندان عقیل ، چه فرزندان خود او یا نوه‌هایش از شهدای کربلا و حماسه‌آفرینان نهضت‌حسینی بودند که جان خویش را

فدای امام کردند . پیشتر نیز مسلم بن‌عقیل ، فدای دین خدا و راه حسین ع شده بود . دو تن از پسران مسلم از شهدای کربلابودند . این حماسه آفرینان از نسل ابو طالب که عموزاده خویش ، سید الشهدا«ع را یاری‌کردند عبارتند از : عبد الله بن مسلم ، محمد بن مسلم ، جعفر بن عقیل ، عبد الرحمان بن عقیل ، محمد بن عقیل ، عبد الله الاکبر ، محمد بن ابی سعید بن عقیل ، علی بن عقیل و عبد الله بن‌عقیل . این نه نفر ، که برخی‌شان فقیه و عالمی بزرگ بودند ، هر کدام پس از نبردی‌شورانگیز ، به شهادت رسیدند . شاعری شهدای کربلا از نسل علی بن ابی طالب را هفت‌شهید و از نسل عقیل ، نه شهید دانسته و چنین سروده است : عین جودی بعبرة و عویل و اندبی ان ندبت آل الرسول سبعة کلهم لصلب علی قد اصیبوا و تسعة لعقیل (۱) روز عاشورا نیز که فرزندان عقیل به میدان می‌رفتند ، اما دعایشان می‌کرد و کشندگان‌آنان را لعن کرده و آل عقیل را به مقاومت دعوت می‌کرد و به بهشت مژده می‌داد : «اللهم‌اقتل قاتل آل عقیل . . . صبرا آل عقیل ان موعدکم الجنة (۲) و به خاطر این فداکاریها بود که پس از عاشورا ، امام زین العابدین ع به خانواده آنان‌بیشتر عاطفه و لطف نشان می‌داد و آنان را بر بقیه برتری می‌داد ، وقتی از او در این باره‌می‌پرسیدند ، می‌فرمود : من رفتار و عملکردشان را روز عاشورا با ابا عبد الله ع به یادمی‌آورم و دلم به حالشان رقت و عطوفت می‌یابد . از این رو ، امام سجاد«ع با اموالی که‌مختار پس از خروج ، به آن حضرت داد ، خانه‌هایی برای آل عقیل ساخت که حکومت‌اموی آنها را خراب کرده بود . (۳) ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۴۹ . ۲-همان . ۳-حیاة الام زین العابدین ، ج ۱ ، ص ۱۸۶ .

آل مراد

نام قبیله‌ای که هانی بن عروه ، بزرگ و رئیس آن در کوفه بود . هانی هر گاه ندا می‌داد ، چهار هزار مسلح و هشت هزار پیاده تحت فرمانش جمع می‌شدند . وقتی هانی را برای گردن زدن به بازار کوفه بردند ، هانی آل مراد را صدا کرد ، ولی کسی از بیم جان خویش به‌حمایتش برنخاست . (۱) هانی در ایام حضور مسلم بن عقیل در کوفه ، میزبان او بود ، و پیش‌از مسلم دستگیر و شهید شد . ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ص ۵۹ .

آل مروان

دودمان مروان بن حکم که از تیره بنی امیه بودند و از سال ۶۴ هجری روی کار آمدند . آغاز سلطه این خاندان با به خلافت رسیدن مروان بود . مروان از خشن‌ترین و عنودترین‌دشمنان اهل بیت و امام حسین ع بود و نزد پیامبر و مردم ملعون و مطرود و تبعید شده بود(-مروان)پس از او عبد الملک مروان ، ولید بن عبد الملک ، سلیمان بن عبد الملک ، عمر بن عبد العزیز ، یزید بن عبد الملک ، هشام بن عبد الملک ، ولید بن یزید ، یزید بن ولید ، مروان بن محمد ، به ترتیب نزدیک به هفتاد سال حکومت کردند (۱) و دوران حکومتشان ازسخت‌ترین دورانهای شیعه بود . بنی مروان جنایتکارترین افراد را در شهرها به ولایت‌می‌گماشتند که حجاج یکی از آنان بود . در زیارت عاشورا«آل مروان نیز همچون آل زیادو آل ابی سفیان و بنی امیه مورد لعن قرار گرفته‌اند . ۱-حوادث خلفای آل مروان را در مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۹۱ به بعد ، مطالعه کنید .

آمار نهضت کربلا

نقش آمار در ارائه سیمای روشن‌تر از هر موضوع و حادثه ، غیر قابل انکار است . لیکن‌در حادثه کربلا و مسائل قبل و بعد از آن ، با توجه به اختلاف نقلها و منابع ، نمی‌توان در بسیاری از جهات ، آمار دقیق و مورد اتفاق ذکر کرد و آنچه نقل شده ، گاهی تفاوتهای‌بسیاری با هم دارد . در عین حال بعضی از مطالب آماری ، حادثه کربلا- را گویاتر می‌سازد . به همین دلیل به ذکر نمونه‌هایی از ارقام و آمار می‌پردازیم : (۱) مدت قیام امام حسین ع از روز امتناع از بیعت با یزید ، تا روز عاشورا ۱۷۵ روزطول

کشید : ۱۲ روز در مدینه ، ۴ ماه و ۱۰ روز در مکه ، ۲۳ روز بین راه مکه تا کربلا و۸ روز در کربلا(۲ تا ۱۰ محرم) . منزلهایی که بین مکه تا کوفه بود و امام حسین آنها را پیمود تا به کربلا رسید۱۸ منزل بود(معجم البلدان) . فاصله منزلها با هم سه فرسخ و گاهی پنج فرسخ بود . منزلهای میان کوفه تا شام ۱۴ منزل بود که اهل بیت را در حال اسارت از آنها عبوردادند . نامه‌هایی که از کوفه به امام حسین ع در مکه رسید و او را دعوت به آمدن کرده‌بودند ۱۲۰۰۰ نامه بود(طبق نقل شیخ مفید) . بیعت کنندگان با مسلم بن عقیل در کوفه ۱۸۰۰۰ نفر ، یا ۲۵۰۰۰ نفر و یا ۴۰۰۰۰ نفرگفته شده است . شهدای کربلا از اولاد ابی طالب که نامشان در زیارت ناحیه آمده است ۱۷ نفر . شهدای کربلاـ از اولاد ابی طالب که نامشان در زیارت ناحیه نیامده ۱۳ نفر . سه نفر هم‌کودک از بنی هاشم شهید شدند ، جمعا ۳۳ نفر . این افراد به این صورت‌اند : امام حسین ع ۱ نفر ، اولاد امام حسین ۳ نفر ، اولاد علی ع ۹ نفر ، اولاد امام حسن ۴ نفر ، اولاد عقیل۱۲ نفر ، اولاد جعفر ۴ نفر . غیر از امام حسین ع و بنی هاشم ، شهدایی که نامشان در زیارت ناحیه مقدسه وبرخی منابع دیگر آمده است ۸۲ نفرند . غیر از آنان ، نام ۲۹ نفر دیگر در منابع متاخرتر آمده‌است . جمع شهدای کوفه از یاران امام ۱۳۸ نفر . تعداد ۱۴ نفر از جمع این جناح حسینی ، غلام بوده‌اند . شهدایی که سرهایشان بین قبایل تقسیم شد و از کربلا به کوفه بردند ۷۸ نفر بودند . تقسیم سرها به این صورت بود : قیس بن اشعث ، رئیس بنی کنده ۱۳ سر ، شمر رئیس‌هوازن ۱۲ سر ، قبیله بنی تمیم ۱۷ سر ، قبیله بنی اسد ۱۶ سر ، قبیله مذحج ۶ سر ، افرادمتفرقه از قبایل دیگر ۱۳ سر . سید الشهدا هنگام شهادت ۵۷ سال داشت . پس از شهادت حسین ع ۳۳ زخم نیزه و ۳۴ ضربه شمشیر ، غیر از زخمهای تیر بربدن آن حضرت بود . این ماهی فتاده به دریای خون که هست زخم از ستاره بر تنش افزون ، حسین توست (۲) شرکت کنندگان در اسب تاختن بر بدن امام حسین ۱۰ نفر بودند . تعداد سپاه کوفه ۳۳ هزار نفر بودند که به جنگ امام حسین آمدند . آنچه در نوبت‌اول آمد تعداد ۲۲ هزار بودند به این صورت : عمر سعد با ۶۰۰۰ ، سنان با ۴۰۰۰ ، عروة بن‌قیس با ۴۰۰۰ ، شمر با ۴۰۰۰ ، شبث بن ربعی با ۴۰۰۰ . آنچه بعدا اضافه شدند : یزید بن‌رکاب کلبی با ۲۰۰۰ ، حصین بن نمیر با ۴۰۰۰ ، مازنی با ۳۰۰۰ ، نصر مازنی با ۲۰۰۰ نفر . سید الشهداء روز عاشورا برای ۱۰ نفر مرثیه خواند و در شهادتشان سخنانی فرمودو آنان را دعا ، یا دشمنان آنان را نفرین کرد . اینان عبارتند از : علی اکبر ، عباس ، قاسم ، عبد الله بن حسن ، عبد الله طفل شیر خوار ، مسلم بن عوسجه ، حبیب بن مظاهر ، حر بن یزیدریاحی ، زهیر بن قین و جون . و در شهادت دو نفر بر آنان درود و رحمت فرستاد : مسلم و هانی . امام حسین ع بر بالین ۷ نفر از شهدا پیاده رفت : مسلم بن عوسجه ، حر ، واضح‌رومی ، جون ، عباس ، علی اکبر ، قاسم . سر سه شهید را روز عاشورا به جانب امام حسین ع انداختند : عبد الله بن عمیرکلبی ، عمرو بن جناده ، عابس بن ابی شبیب شاکری . سه نفر را روز عاشورا قطعه قطعه کردند : علی اکبر ، عباس ، عبد الرحمن بن عمیر . مادر ۹ نفر از شهدای کربلا در روز عاشورا حضور داشتند و شاهد شهادت پسربودند : عبد الله بن حسین که مادرش رباب بود ، عون بن عبد الله جعفر ، مادرش زینب ، قاسم بن حسن مادرش رمله ، عبد الله بن حسن مادرش بنت‌شلیل جیلیه ، عبد الله بن مسلم‌مادرش رقیه دختر علی ع ، محمد بن ابی سعید بن عقیل ، عمرو بن جناده ، عبد الله بن وهب‌کلبی مادرش ام وهب ، علی اکبر(بنا به نقلی مادرش لیلی ، که ثابت نیست) . ۵ کودک نابالغ در کربلا شهید شدند : عبد الله رضیع شیر خوار امام حسین ، عبد الله بن‌حسن ، محمد بن ابی سعید بن عقیل ، قاسم بن حسن ، عمرو بن جناده انصاری . ۵ نفر از شهدای کربلا ، از اصحاب رسول خدا بودند : انس بن حرث کاهلی ، حبیب بن مظاهر ، مسلم بن عوسجه ، هانی بن عروه ، عبد الله بن بقطر عمیری . در رکاب سید الشهداء ، تعداد ۱۵ غلام شهید شدند : نصر و سعد(از غلامان‌علی ع) ، منجح(غلام امام مجتبی ع) ، اسلم و قارب(غلامان امام حسین ع)حرث‌غلام حمزه ، جون غلام ابوذر ، رافع غلام مسلم ازدی ، سعد غلام عمر صیداوی ، سالم غلام‌بنی المدینه ، سالم غلام عبدی ، شوذب غلام شاکر ، شیب غلام حرث جابری ، واضح غلام‌حرث سلمانی . این ۱۴ نفر در کربلا شهید شدند . سلمان غلام امام حسین ع ، که آن‌حضرت او را به بصره فرستاد و آنجا شهید شد . ۲ نفر از یاران امام حسین ع روز عاشورا اسیر و شهید شدند : سوار بن منعم وموقع بن ثمامه صیداوی . ۴ نفر از یاران امام در کربلا پس از شهادت آن حضرت به شهادت

رسیدند : سعد بن‌حرث و برادرش ابو الحتوف ، سوید بن ابی مطاع(که مجروح بود و محمد بن ابی سعید بن‌عقیل . ۷ نفر در حضور پدرشان شهید شدند : علی اکبر ، عبد الله بن حسین ، عمرو بن جناده ، عبد الله بن یزید ، عبید الله بن یزید ، مجمع بن عائذ ، عبد الرحمن بن مسعود . ۵ نفر از زنان از خیام حسینی به طرف دشمن بیرون آمده و حمله یا اعتراض کردند : کنیز مسلم بن عوسجه ، ام وهب زن عبد الله کلبی ، مادر عبد الله کلبی ، زینب کبری ، مادرعمرو بن جناده . زنی که در کربلا شهید شد مادر وهب(همسر عبد الله بن عمیر کلبی)بود . زنانی که در کربلا بودند : زینب ، ام کلثوم ، فاطمه ، صفیه ، رقیه ، ام هانی(این ۶ نفر ازاولاد امیر المؤمنین بودند)فاطمه و سکینه(دختران سید الشهدا)رباب ، عاتکه ، مادر محسن بن حسن ، دختر مسلم بن عقیل ، فضه نوبیه ، کنیز خاص حسین ، مادر وهب بن عبد الله . ۱-بخش عمده‌ای از این آمار از کتاب زندگی ابا عبد الله الحسین ، عماد زاده ، «وسیلة الدارین فی انصار الحسین ، سید ابراهیم موسوی و«ابصار العین ، سماوی است . ۲-محتشم کاشانی .

ابا عبد الله ع

کنیه امام حسین ع بود که رسول خدا«ص از هنگام ولادت ، بر آن حضرت نهاد . کنیه‌ای که شنیدنش ، دل را می‌لرزاند و اشک در چشم می‌آورد .

ابراهیم بن حصین ازدی

از شهدای کربلا- و اصحاب دلاور امام حسین ع بود ، از جمله کسانی که‌سید الشهدا«ع در لحظات تنهایی ، نام برخی از یاران را می‌برده و صدا می‌زده است : «و یاابراهیم بن الحصین . . . » . رجز او در میدان نبرد چنین بود : اضرب منکم مفصلا و ساقا لیهرق الیوم دمی اهراقا و یرزق الموت ابو اسحاقا اعنی بنی الفاجرة الفساقا وی بعد از ظهر عاشورا در کنار امام حسین ع به شهادت رسید . (۱) ۱-دایرة المعارف تشیع ، ج ۱ ، ص ۲۷۱ .

ابن جوزه

از هتاکان سپاه عمر سعد که در کربلا به امام حسین ع اهانت کرد و ناسزا گفت وگرفتار نفرین آن حضرت شد و اسبش به درون نهری رمید و پایش در رکاب اسب ماند وخودش آن قدر به زمین کشیده شد تا هلاک گردید . (۱) ۱-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۶۳ .

ابو الشهداء

پدر شهیدان . کنیه‌ای که بر حسین بن علی ع اطلاق می‌شود . از آنجا که امام حسین ع الهام بخش شهیدان راه حق بود و کربلایش دانشگاه شهادت محسوب می‌شده و می‌شود ، به آن حضرت این عنوان را داده‌اند ، او هم ابو الاحرار است ، هم ابو الشهداء ، هم‌ابو المجاهدین . نیز نام کتابی است در باره سید الشهدا«ع از نویسنده ادیب و شاعر مصری ، عباس محمود عقاد(م ۱۹۶۴)که به شیوه‌ای ادبی و نثری شاعرانه به تحلیل حادثه کربلاپرداخته است .

ابو بکر بن حسین بن علی ع

از شهدای کربلا ، فرزند امام مجتبی ع . مادر او کنیز(ام ولد)بود . از مدینه همراه‌عمویش امام حسین ع به کربلا آمد و روز عاشورا

پس از شهادت قاسم بن حسن ، خدمت‌سید الشهدا آمد و اجازه میدان طلبید و به میدان رفت و پس از نبردی دلاورانه به‌شهادت رسید . قاتلش عبد الله بن عقبه بود . نام این شهید بزرگوار در زیارت ناحیه مقدسه‌هم آمده است .

ابو بکر مخزومی

یکی از فقهای هفتگانه و از کسانی بود که از روی خیر خواهی و نصیحت ، از امام‌حسین ع خواست که به سوی عراق نرود و در این راه ، بی‌وفایی مردم را نسبت به پدر وبرادر امام حسین ع یاد آوری می کرد . (۱) وی از سادات قریش بود . در ایام خلافت عمر به‌دنیا آمد . به خاطر نماز بسیار ، به او راهب قریش می گفتند . در سال ۹۵ هجری در گذشت . (۲) ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶ . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۸ به نقل از تهذیب التهذیب .

ابو ثمامه صائدی

از یاران سید الشهدا و شهید نماز ، که روز عاشورا به فیض شهادت رسید . وی ازچهره‌های سرشناس شیعه در کوفه و مردی آگاه و شجاع و اسلحه شناس بود . مسلم بن‌عقیل در ایام بیعت گرفتن از مردم برای نهضت‌حسینی ، او را مسؤول دریافت اموال وخرید اسلحه قرار داده بود . نامش عمر بن عبد الله بود . (۱) پیش از شروع درگیریهای کربلاخود را از کوفه به کربلا رساند و به امام پیوست . روز عاشورا ، که یاران حسین بن علی ع بتدریج‌شهید می‌شدند و از تعدادشان کاسته‌می‌شد و این کاهش محسوس بود ، ابو ثمامه هنگام ظهر خدمت امام آمد و گفت : جانم‌فدای تو ! چنین می‌بینم که دشمنان به تو نزدیک شده‌اند . به خدا قسم تو کشته نخواهی شدمگر آنکه من پیش از تو کشته شوم . دوست دارم خدای خویش را در حالی دیدار کنم که‌این نماز را که وقتش نزدیک شده بخوانم . امام ، نگاهی به بالا افکند ، فرمود : نماز را به یادآوردی ، خدا تو را از نماز گزاران ذاکر قرار دهد . آری ، اینک اول وقت نماز است . مهلتی ازسپاه دشمن خواستند . آنگاه ابو ثمامه و جمعی دیگر ، با امام حسین ع نماز جماعت‌خواندند . (۲) وی جزء آخرین سه نفری بود که از یاران امام تا عصر عاشورا زنده مانده‌بودند . برخی گفته‌اند که در اثر جراحتهای بسیار بر زمین افتاد ، خویشانش او را به دوش‌کشیده و از میدان به در بردند و مدتها بعد از دنیا رفت . (۳) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۷۷ . برخی هم عمرو بن عبد الله نوشته‌اند . مثل تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۳۳ . ۲-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۱۳۶ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱ . ۳-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۵۱ .

ابو عمرو نهشلی(یا : خثعمی)

از شهدای کربلاست که به قولی در حمله اول و به نقلی در نبرد تن به تن شهید شد . ازشخصیت‌های کوفه و مردی متهجد و شب زنده‌دار بود . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۸ .

ابو مخنف

مقتل نویس معروف اسلام ، لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف کوفی ، مؤلف کتابهایی‌چند ، از جمله مقتل الحسین که در باره حوادث عاشوراست و طبری در تاریخ خویش‌فراوان از او و کتابش نقل کرده است . وی که در سال ۷۵ هجری در گذشت ، از مورخان ومحدثان شیعه بود . کتاب او(مقتل ابی مخنف)به دست نیامده و آنچه اکنون به این نام‌است ، برگرفته از کتب تاریخ است که از کتاب مقتل او نقل کرده‌اند .

ابو هارون مکفوف

از شعرای شیعه در عصر امام صادق ع که به دستور آن حضرت در سوگ حسین بن‌علی ع شعر سرود و در محضر امام خواند : «امرر علی جدث الحسین و قل لاعظمه‌الزکیه . . . » (۱) بر مزار حسین ع بگذر و به استخوانهای پاکش بگو . . . . نام ابو هارون ، موسی بن عمیر و اهل کوفه بود . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۸ .

اجفر

به معنای چاه وسیع . نام منطقه‌ای در اطراف کوفه که آب و درخت داشته و قبلا از آن‌بنی یربوع بوده است . در آن محل ، قصر و مسجدی بوده است . حسین ع در مسیر رفتن‌به کوفه در این مکان هم توقفی داشته است . (۱) فاصله آن تا مکه ۳۶ فرسخ است . (۲) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۶۱ . ۲-لغت نامه ، دهخدا .

ادب الطف

به معنای ادبیات عاشوراست . طف ، نام سرزمین کربلاست . «ادب الطف ، نام کتابی‌است در ده جلد به زبان عربی ، گرد آوری جواد شبر»که به معرفی شاعرانی که در باره امام‌حسین ع و حادثه کربلا و شهدای عاشورا شعر و مرثیه سروده‌اند پرداخته است . این‌مجموعه ، از قرن اول هجری تا قرن ۱۴ را شامل می‌شود و ضمن معرفی کوتاه صاحبان‌اثر ، نمونه‌هایی از شعرهای آنان را هم به صورت برگزیده آورده است . کتاب ، به نحوی دربردارنده ادبیات شیعه و عقاید و احساسات و جهتگیریهای شاعران شیعه نیز می‌باشد ، بخصوص بر محور حادثه جانسوز کربلا . ناشر کتاب ، «دار المرتضی است ، بیروت ، ۱۴۰۹ ق . (۱) ۱-در این زمینه نیز ر . ک : «شعراء کربلاء ، او الحائریات علی الخاقانی ، محتوی معرفی ۸۴ شاعر این شهر(الذریعه ، ج ۱۴ ، ص ۱۹۴)نیز : «عاشورا فی الادب العاملی المعاصر» ، سید حسن نور الدین پیرامون شاعران جبل عامل و محتوا وسبکهای شعری آنان پیرامون حادثه کربلا با نمونه‌هایی از اشعارشان .

ادبیات عاشورا

مقصود ، مجموعه آثاری است که در قالبهای مختلف ادبی و هنری ، بر محور حادثه وقهرمانان کربلا ، در طول چهارده قرن پدید آمده است . این آثار ، شامل شعر و مرثیه ، نوحه‌و تعزیه ، مقتل و مصیبت نامه ، نمایشنامه و فیلمنامه ، داستان ، فیلم ، عکس و اسلاید ، کتب ومقالات و نثرهای ادبی ، شرح حال قهرمانان کربلاء ، تابلوها ، طرحها ، پوسترها ، ماکت و . . . می‌تواند باشد . عاشورا هم دارای محتواست(که : چه شد ؟)هم دارای پیام است(که : چه‌باید کرد ؟)و ادبیات و هنر ، رسالت پرداختن به هر دو را دارد . گاهی یک تابلو از یک‌کتاب ، گویاتر است . خطاطان ، کتیبه‌ها و شعارها را می‌توانند سرشار از پیام و جهت بسازندو با اسامی عاشورایی ، هنر نمایی کنند و از این طریق به خط و نقش ، بعد متافیزیکی بدهندو شاعران و نویسندگان با خلق آثار ماندگار پیرامون حادثه و پیام آن ، آن جلوه‌های متجلی‌در کربلا را جاودان سازند . شایسته است که موزه یا نمایشگاهی عظیم از آنچه به نحوی به این حماسه جاودان‌مربوط می‌شود پدید آید که منبعی برای هر گونه تحقیق و الهام گیری گردد . در زمینه‌شناخت محتوای عاشورا و پیامها و اهدافش ، به منابعی همچون زیارتنامه‌ها ، دعاها ومقتلها هم می‌توان مراجعه کرد و در زیارتها ، به سبک ، مضامین ، تعبیرات و واژه‌ها و نیزحالات روحی خواننده دعا و زیارت دقت داشت . (۱) با عنوان ادبیات عاشورا»یک سری مجموعه‌های شعر از شاعران مختلف گرد آمده‌که پیرامون شهدای کربلاء و حادثه عاشوراست . ناشر آن حوزه هنری و با

کوشش‌محمد علی مردانی است . تا سال ۱۳۷۲ تعداد ۶ جلد از این مجموعه‌ها منتشر شده است . ۱-در این زمینه ر . ک : مقاله ادبیات عاشورا در دوره حضور امامان از محمود رضا افتخار زاده ، «چشمه خورشید» ، ج ۱ ، ص ۸۱ تا ۱۰۴ نیز«عاشورا فی الادب العاملی المعاصر»سید حسین نور الدین ، الدار الاسلامیهٔ ، لبنان .

ادهم بن امیه عبدی

از شیعیان بصره بود که در منزل ماریهٔ بنت منقذ»نیز حضور می‌یافت . روز عاشورا درحمله اول به شهادت رسید . (۱) ۱-وسیلهٔ الدارین فی انصار الحسین ، ص ۹۹ .

اذان

اعلام . شعار فراخوانی مسلمین به نماز که در اوایل هجرت تشریع شد . در حادثه کربلاچند مورد ، به کار گرفته شده است . یکی آنگاه که کاروان حسین ع با سپاه حر در«ذوحسم در مسیر کربلاـ مواجه شد . هنگام ظهر فرا رسید . امام حسین ع به حجاج بن‌مسروق(و به گفته برخی منابع ، به پسر خویش)فرمود : اذان بگو . اذان گفته شد و امام‌حسین ع نماز جماعت‌خواند . سپاه حر نیز به آن حضرت اقتدا کرد . (۱) مورد دیگر در شامو بارگاه یزید ، وقتی امام سجاد«ع آن خطبه افشاگر و کوبنده را ایراد کرد و پیاپی فضایل‌خویش را بر شمرد و حاضران به گریه افتادند و افکارشان دگرگون شد و یزید بیم آن‌داشت که فتنه‌ای پیش آید که پایانش ناخوشانید باشد ، به مؤذن اشاره کرد که اذان بگوید تابدینوسیله خطبه امام را قطع کند . مؤذن چون تکبیر گفت ، حضرت فرمود : خدا بزرگتر ازهر چیز است و برتر از حواس . مؤذن چون گفت : اشهد ان لاـ اله الاـ الله ، حضرت فرمود : موو پوست و گوشت و خون و مغز و استخوانم به یگانگی خدا گواهی می‌دهد . چون ماذن‌گفت : اشهد ان محمدا رسول الله ، حضرت سجاد خطاب به یزید کرد : ای یزید ! این محمد»آیا جد من است‌یا جد تو ؟ اگر بگویی جد توست ، دروغ گفته‌ای و اگر بگویی جدمن است ، پس چرا عترت او را کشتی ؟ (۲) و اینگونه بود که حضرت زین العابدین ع ، روش‌یزید را در به کار گرفتن اذان برای خاموش کردن فریاد اذان مجسم خنثی کرد و از همان‌موقعیت ، بهترین بهره برداری سیاسی را نمود . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۷۶ ، عوالم(الامام الحسین) ، بحرانی ، ص ۱۶۳ . ۲-حیاهٔ الامام زین العابدین ، باقر شریف القرشی ، ص ۱۷۷ به نقل از مقتل خوارزمی .

اذن دخول

اذن ورود ، هم در آداب معاشرت اسلامی است ، که انسان سر زده و بی اذن و اجازه واردمنزل و اتاق کسی نشود و قبلا اعلام کند ، که به این ، استیذان و استیناس هم می‌گویند و درآیات ۲۸-۲۶ سوره نور ، مطرح شده است ، و هم در آداب زیارت حرمهای مطهر پیامبر وائمه و بقاع متبرکه ، آمده است که بعنوان رعایت ادب نسبت به حریم اولیای خدا ، متن‌خاص اذن دخول در آستانه ورود به حرم ، خوانده شود . در متن اذن دخول به حرم رسول‌خدا(ص)آمده است : «اللهم انی وقفت علی باب بیت من بیوت نبیک و آل نبیک . . . باذن‌الله و اذن رسوله و اذن خلفائه و اذنکم صلوات الله علیکم اجمعین ادخل هذا البیت . . . » (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۹۷ ، ص ۱۶۰ .

اذن میدان

رخصت و اجازه برای میدان رفتن . رسم جنگاوری در قدیم بوده که برای نبرد تن به‌تن ، افراد از فرمانده رخصت می‌گرفتند تا به میدان کار زار روند . در حماسه عاشورا ، یاران‌سید الشهدا«ع برای رفتن به میدان از آن حضرت ، رخصت می‌گرفتند . معمولا

اذن‌گرفتنشان با«سلام بود ، جلوی خیمه امام می‌آمدند و به عنوان سلام وداع می‌گفتند : السلام‌علیک یا ابن رسول الله . امام نیز در پاسخ می‌فرمود : «و علیک السلام و نحن خلفک سلام‌بر تو ، ما نیز در پی تو می‌آییم . آنگاه آیه فمنهم من قضی نحبه . . . »(احزاب ۲۳)رامی‌خواند . (۱) امام نیز گاهی به کسی اذن میدان نمی‌داد(مثل مادر یا همسر بعضی از یاران)وبه بعضی دیر اجازه می‌داد و آن شخص با اصرار زیاد ، موافقت امام را جلب می‌کرد ، مثل‌میدان رفتن حضرت قاسم ع ، جون غلام ابو ذر ، فرزندان مسلم بن عقیل و . . . گاهی نیزبعضی اذن می‌طلبیدند تا به میدان رفته ، با دشمن حرف بزنند و اتمام حجت کنند ، مثل‌رخصت‌خواهی یزید بن حصین همدانی . (۲) در میدان رفتن ابا الفضل ع نیز امام حسین ع دیر اجازه داد ، چرا که او سقای خیمه‌ها و اطفال و علمدار سپاه امام بود . ۱-عوالم(امام حسین) ، ص ۲۵۸ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۱۸ .

اربعین

چهل ، چهلم . در فرهنگ اسلامی و در معارف عرفانی ، عدد چهل(اربعین)جایگاه‌خاصی دارد . چله نشینی برای رفع حاجت‌یا رسیدن به مقامات سلوک و عرفان معروف‌است . حفظ کردن چهل حدیث ، اخلاص چهل صباح ، کمال عقل در چهل سالگی ، دعابرای چهل مؤمن ، چهل شب چهارشنبه و . . . بسیاری از این نمونه‌ها و موارد . (۱) در فرهنگ عاشورا ، اربعین به چهلمین روز شهادت حسین بن علی ع گفته می‌شودکه مصادف با روز بیستم ماه صفر است . از سنتهای مردمی ، گرامیداشت چهلم مردگان‌است که ، به یاد عزیز فوت شده خویش ، خیرات و صدقات می‌دهند و مجلس یاد بود بپامی‌کنند . در روز بیستم صفر نیز ، شیعیان ، عظیمترین مراسم سوگواری را در کشورها وشهرهای مختلف به یاد عاشورای حسینی بر پا می‌کنند و همراه با دسته‌های سینه زنی وعزاداری به تعظیم شعائر دینی می‌پردازند . در شهر کربلا ، اربعین حسینی عظمت و شکوه‌خاصی دارد و دسته‌های عزادار ، مراسمی پرشور بر پا می‌کنند . در نخستین اربعین شهادت امام حسین ع ، جابر بن عبد الله انصاری و عطیه عوفی‌موفق به زیارت تربت و قبر سید الشهدا شدند . بنا به برخی نقلها ، در همان اربعین ، کاروان‌اسرای اهل بیت ع در باز گشت از شام و سر راه مدینه ، از کربلا گذشتند و با جابر دیدارکردند . البته برخی از مورخان هم آن را نفی کرده و نپذیرفته‌اند . از جمله مرحوم محدث‌قمی در«منتهی الآمال دلایلی ذکر می‌کند که دیدار اهل بیت از کربلا در اربعین اول نبوده‌است . (۲) بعضی از علما نیز در این باره تحقیق مبسوط و مستقلی انجام داده‌اند که منتشرشده است . (۳) به هر حال ، تکریم این روز و احیای خاطره غمبار عاشورا ، رمز تداوم شورعاشورایی در زمانهای بعد بوده است . در تاریخ انقلاب اسلامی ایران نیز ، سنت احیای‌اربعین تاثیر مهمی در شور گستری در شهرها داشت و در چهلم شهدای حادثه قم(درتاریخ ۱۹ دی ۱۳۵۶ ش)مردم مسلمان تبریز قیام کردند و شهید دادند . در اربعین شهدای‌تبریز ، شهرهای دیگر مجلس یادبود گرفته ، تظاهرات کردند و همین گونه اربعینها به هم‌وصل شد و سراسر ایران به نهضت پیوست ، تا آنکه انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن سال۱۳۵۷ ش به پیروزی رسید . این به برکت الهام گیری از فرهنگ شهادت و ایثار خون بود که‌ملت قهرمان ایران ، از عاشورا گرفته بود . «اربعین ، تداوم عاشورا»بود و«ذکر» ، رسالت‌بازماندگان پس از«خون و«شهادت . به یاد کربلا دلها غمین است دلا خون گریه کن چون اربعین است پیام خون ، خطاب آتشین است بقاء دین ، رهین اربعین است که تاریخ پر از خون و شهادت سراسر اربعین در اربعین است بسوز ای دل که امروز اربعین است عزای پور ختم المرسلین است مرام شیعه در خون ریشه دارد نگهبانی ز خط خون چنین است ۱-ر . ک : «اربعین در فرهنگ اسلامی ، سید رضا تقوی ، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی . ۲-منتهی الآمال ، ج ۱ ، حوادث بازگشت اسرا . ۳-تحقیقی در باره اولین اربعین حضرت سید الشهداء ، شهید قاضی طباطبایی .

اربعین خونین

در عراق ، بویژه در مناسبتهای خاص ، عزاداران حسینی به صورت دسته جمعی و درقالب کاروانهای کوچک و بزرگ ، پیاده به سوی کربلا«می‌روند . این حرکت مقدس ، بویژه از نجف به کربلا، که اغلب با شرکت علمای دینی انجام می گرفت ، چندین نوبت ازطرف رژیم بعثی عراق ، جلوگیری یا به خاک و خون کشیده شد . یکی از این نوبتها در سال۱۳۹۷ ق . بود . زائران ، برای بهره برداریهای تبلیغی و سیاسی بر ضد طاغوت عراق ، برنامه ریزیهای مفصل کرده بودند . حکومت عراق هم به شدت و خشونت متوسل شد وراهپیمایان را در طول راه ، از آسمان و زمین به گلوله بست . حادثه ، بصورت پیاپی ، درسالهای ۱۳۹۰ ، ۱۳۹۵ ، ۱۳۹۶ ق . در ایام عاشورا و اربعین پیش آمده بود ، اما انتفاضه وحرکت گسترده سال ۱۳۹۷ ق . بی سابقه بود و نجف ، آن سال بسیج کننده این نیروی عظیم‌مردمی بود که از کنار مرقد امیر المؤمنین ، به راه افتاد و پس از چهار روز پیاده روی به کربلارسید . حرکت موکبهای پیاده و شعارهای طول راه و سخنرانیهای متعدد ، همه نوعی‌معارضه با حکومت بعث بود . امواج گسترده مردمی با شعار«ابد و الله ما ننسی حسینا»(به‌خدا قسم ، هرگز حسین را فراموش نخواهیم کرد)به راه افتاده بود . نیروهای دولتی برای‌جلوگیری از رسیدن زائران به کربلا، برنامه‌های مختلفی داشتند و درگیریهایی پیش آمد وشهدایی بر خاک افتادند . وقتی هم به کربلا رسیدند ، حوادثی شدیدتر پیش آمد و کسانی‌کشته و جمع بسیاری دستگیر شدند و نهضت‌شیعی اربعین آن سال ، در خاطره تاریخ‌ثبت‌شد و مبدا الهام و شور گستری برای سالهای بعد گردید . این حادثه در سال ۱۳۵۶ ش‌بود . (۱) ازد نام یکی از قبایل مشهور و بزرگ عرب ، که ابتدا در یمن می‌زیستند ، سپس به مکانهای‌مختلف پراکنده شدند و گروهی هم به عراق آمدند که به آنان ازد العراق گفته می‌شد (۲) وساکن کوفه شدند . انصار شاخه‌ای از همین قبیله‌اند . تعدادی از شهدای کربلا نیز از این‌قبیله بودند . ۱-در کتاب انتفاضهٔ صفر الاسلامیه به قلم رعد الموسوی که خود از شاهدان حادثه بوده است ، مبسوط این حادثه‌نقل شده است . در مجله پیام انقلاب نیز در سال ۶۴ و ۶۵(شماره‌های ۱۵۶ تا ۱۶۳)گزارشی مفصل از آن اربعین سرخ‌آمده است ، در سلسله مقالات زیارت به قلم نویسنده . ۲-لغت نامه ، دهخدا ، مروج الذهب ، ج ۲ ، ص ۱۶۱ .

اسارت

اسارت

دستگیر کردن ، افرادی از لشکر مخالف یا افراد عادی را در جنگها بعنوان اسیر» گرفتن و برده ساختن . در جنگهای صدر اسلام نیز گروهی از کفار ، اسیر گرفته می‌شدند ، یابعضی از مسلمانان به اسارت مشرکین در می‌آمدند . در حادثه کربلا ، این فاجعه که اهل بیت امام حسین ع را پس از عاشورا اسیر گرفته وشهر به شهر گرداندند (۱) و در کوفه و شام به نمایش گذاشتند ، نقض آشکار قوانین اسلام‌بود ، چرا که هم اسیر گرفتن مسلمان صحیح نیست و هم اسیر کردن زن مسلمان . آنگونه‌که علی ع نیز در جنگ جمل ، اسیر کردن را روانشمرد و عایشه را همراه عده‌ای زن‌به شهر خودش باز گرداند . البته بسر بن ارطاهٔ به دستور معاویه بر یمن حمله کرد و زنان‌مسلمان را به اسارت گرفت . به اسیری بردن عترت پیامبر در دوره حکومت اموی ، اهانت‌به مقدسات دین بود ، تا آنجا که در دربار شام ، یکی از شامیان از یزید می‌خواست که‌فاطمه دختر سید الشهدا را بعنوان کنیز ، به او ببخشد ! که با اخطار حضرت زینب رو به رو شد . (۲) گر چه یزید ، اهل بیت امام حسین ع را برای ترساندن مردم دیگر اسیر کرد و شهر به‌شهر با خفت و خواری گرداند ، ولی این دودمان عزت و آزادگی ، از«اسارت هم بعنوان‌سلاحی در مبارزه با باطل و افشای چهره دشمن استفاده کردند و با خطبه‌ها و سخنرانیهای‌بیدارگرشان حیله دشمن را نقش بر آب کردند . خطابه‌های زینب کبری و امام سجاد«ع ودختر امام حسین ع در کوفه و شام ، نمونه‌ای از«مبارزه در اسارت بود . حضرت زینب ، حتی در مجلس یزید و پیش روی او به این اسیر گرفتن و عمل ظالمانه و خارج از دین اواعتراض کرد : «اظننت‌یا یزید حیث اخذت علینا اقطار الارض و آفاق السماء ، فاصبحنانساق کما تساق

الاسـاری ان بنـا علی الله هوانـا . . . امـن العـدل یـابن الطلقـاء تخـدیرک حرائرک‌و امائـک و سوقـک بنـات رسـول الله سـبایا قد هتکت‌سـتورهن و ابدیت وجوههن تحدوبهن‌الاعداء من بلد الی بلد و یستشرفهن اهل المناهل و المعاقل . . . » (۳) می‌توان گفت امام حسین ع با تـدبیر و حسابگری دقیق ، زنان و فرزنـدان را همراه خودبه کربلا برد ، تا راوی رنجها و گزارشـگر صـحنه‌های عاشورا و پیام رسان خون شهیدان‌باشـند و سـلطه یزیدی نتواند بر آن جنایت عظیم ، پرده بکشد یا قضایا را به گونه‌ای وانمودکند . از این رو ، وقتی ابن عباس به سـید الشـهدا گفت چرا زنان و کودکان را به عراق می‌بری ، پاسخ داد : «قد شاء الله ان یراهن سبایا . . . » (۴) خدا خواسـته که آنان را اسـیر ببینـد . این اشاره به‌همان برنامه حساب شـده است . به گفته مرحوم کاشف الغطاء : اگر حسـین و فرزنـدان اوکشـته می‌شدند ، ولی آن سـخنرانیها و افشاگریهای اهل بیت در آن موقعیتهای حساس نبود ، آن آثار و اهدافی که امام حسـین در واژگون ساختن حکومت‌یزیدی داشت محقق نمی‌شد . (۵) اسارت اهل بیت با آن وضع رقت بار ، عواطف مردم را به نفع جبهه حق و به زیان‌حکومت‌یزیـد برانگیخت و سـخنان زینب و سـجاد«ع در طول اسـارت ، لـذت پیروزی‌نظـامی را در ذائقه یزیـد و ابن زیاد ، چون زهر ، تلـخ سـاخت و جلوی تحریف تاریـخ راگرفت و به بازمانـدگان و خانواده‌های شـهدا درس داد که شـهیدان با خونشان و بازمانـدگان‌با رساندن پیام خون ، باید حق را یاری کنند ، شـهیدان کاری حسـینی کنند و ماندگان ، کاری‌زینبی ! اسارت ، هرگز به معنای تسـلیم شدن و انگیزه و هدف را فراموش کردن نیست . آزادگان سـرافراز دفاع مقدس در ایران نیز ، در اسارتگاههای عراق ، ادامه دهنـده جهادرزمنـدگان بودنـد و صبر و اسـتقامتشان را از کاروان اسـرای اهل بیت آموخته بودند . زینب ع قافله سالار کاروان اسارت بود و مردانه و صـبورانه ، آن دوران تلـخ را به پایان رسانـد . ما وارث شـهادت و ایثاریم بنیانگـذار عزت و آزادی ما شور پر شراره ایمـانیم آنجـا که نیست جرات فریـادی در بطن این اسـارت مـا خفته است آزادی تمـام گرفتـاران مرگ پر افتخـار پـدرهامان سرمایه حیات هدفـداران رفتیم پیشواز اسارتها تا کاخهای ظلم براندازیم تا در زمان قحطی حق جویان آبی به آسـیاب حق اندازیم ما رهسـپار شـهر خموشانیم شهری که سایه‌بان زده از وحشت شاید به تازیانه یک فریاد بیدارشان کنیم ، از این غفلت در کوفه و دمشق به پاسازیم طوفانی از وزیدن صرصرها هر جا که شهر خفته و تاریکی است روشن کنیم جلوه اخگرها (۶)

پی نوشتها

۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۸ . ۲-تاریخ طبری(چاپ قاهره) ، ج ۴ ، ص ۳۵۳ . ۳-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۶۲ . ۴-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۹۷ . ۵-همان ، ص ۲۹۸ . ۶-قبله این قبیله(از مؤلف) ، ص ۹۶ .

اسب تاختن بر بدن امام ع

از جنایتهای فجیع سپاه کوفه ، اسب تاختن بر جسد مطهر سـید الشـهدا«ع پس ازشـهادت آن حضـرت بود . ابن زیاد در پی تحریک شمر ، در پاسـخ نـامه عمر سـعد از جبهه‌کربلا که نامه‌ای مسالمت آمیز بود ، نامه‌ای تنـد به عمر سـعد نوشت که تو را برای مماشات وسازش و . . . نفرسـتاده‌ایم . اگر حسـین و یارانش تسـلیم شدند ، پیش من بفرست وگرنه برآنان بتاز تا آنها را کشته و مثله کنی که شایسـته آنند . اگر حسـین کشـته شد ، بر پیکرش(برسـینه و پشـتش)اسب بتاز . . . اگر اجرای فرمان کردی پاداش مطیعان را خواهی یافت‌و گرنه ، کناره بگیر و سپاه را به شـمر واگذار . شـمر نامه را به کربلا آورد و تسـلیم عمر سعدکرد . (۱) عصر عاشورا ، پس از شهـادت سـید الشـهدا و غـارت خیمه‌ها ، عمر سـعد گفت : داوطلب اسب تاختن بر پیکر حسـین بن علی ع کیست ؟ ده نفر داوطلب شدند و با سم‌اسـبها بر سینه و پشت امام تاختند . پیکر امام زیر سم اسبهان شد . این ده نفر خبیث عبارت‌بودند از : اسحاق بن حویه ، اخنس بن مرثـد ، حکیم بن طفیـل ، عمرو بن صبیـح ، رجـاء بن منقـذ ، سالم بن خیثمه ، واحظ بن ناعم ، صالـح بن وهب ، هانی بن ثبیت و اسـید بن مالـک . سـپس درکوفه ، اینـان نزد ابن زیـاد آمدنـد و یکی از آنـان(اسـید)در بیـان این جنایت چنین سـرود : نحن

رضضنا الصدر بعد الظهر بکل یعسوب شدید الاسر و جایزه گرفتند . ابو عمرو زاهد می گوید : به این ده نفر نگاه کردیم ، همه زنا زاده بودند . مختار وقتی قیام کرد همه آنان را گرفت و دست و پایشان را به زنجیر بست و بر پشت آناناسب تازاند تا مردند . (۲) ۱-کامل ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۸ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۹ .

استرجاع

در اصطلاح ، این کلمه به گفتن انا لله و انا الیه راجعون گفته می‌شود(ما برای خدا واز سوی اوییم و به سوی او باز می گردیم)و کسی که با مصیبتی یا خبر مرگی مواجه شود ، آن را بر زبان جاری می کند و با حکایت از اینکه باز گشت همه به سوی خداست ، بر داغ‌خویش یا دیگری تسکینی می‌دهد . در باره استرجاع هنگام مصیبت ، احادیثی است ، ازجمله امام باقر«ع فرمود : «ما من مؤمن یصاب بمصیبهٔ فی الدنیا فیسترجع عند مصیبته و یصبر حین‌تفجاه المصیبهٔ ، الا غفر الله له ما مضی من ذنوبه الا الکبائر التی اوجب الله علیها النار . » (۱) هیچ مؤمن مصیبت زده‌ای در دنیا نیست که هنگام مصیبت ، «انا لله و انا الیه راجعون گوید و بر مصیبت ناگهانی شکیبا باشد ، مگر آنکه خداوند گناهان گذشته‌اش رامی‌بخشاید ، مگر گناهان کبیره که خداوند بر آنها وعده دوزخ داده است . امام حسین ع بارها در طول راه کربلا و در خود کربلا و عاشورا این جمله را بر زبان‌راند . از جمله هنگام شنیدن خبر شهادت مسلم بن عقیل در منزلگاه زرود» ، و نیز شبی که‌در«قصر بنی مقاتل منزل کرده بودند ، علی اکبر این جمله را مکرر از پدر شنید . چون علت‌آن را پرسید ، سید الشهدا فرمود : در خواب دیدم که صدایی می گوید : این قافله به سوی‌مرگ می‌رود . . . (۲) پیش از آن در مدینه نیز هنگام گفتگو با مروان حکم ، امام حسین ع ضمن بیان فاجعه بار بودن خلافت‌یزید ، «انا لله و انا الیه راجعون گفت . (۳) این اعتقاد ، یعنی از اویی و به سوی اویی هم زندگی را بر انسان می‌سازد و از بندتعلقات می‌رهاند ، هم مرگ را هموار و پذیرفتنی می کند و او را به منزلگاه ابدی مشتاق‌می‌سازد و تنها نفسهای مطمئنه در برابر مصیبتها و داغ شهیدان ، آرامش دارند مرگ راکوچیدن به خانه همیشگی و جوار خدا می‌دانند . ۱-وسائل الشیعه ، ج ۲ ، ص ۸۹۸ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۲۷ ، عوالم(امام حسین) ، ص ۲۳۰ . ۳-عوالم ، ص ۱۷۵ .

اسحاق بن حیوه حضرمی

یکی از سنگدلان سپاه کوفه که در کربلا حضور داشت و پس از شهادت امام‌حسین ع اقدام به در آوردن پیراهن از پیکر پاک آن حضرت کرد . وی به دستور عمرسعد ، همراه جمعی پس از شهادت حسین ع ، اسبها را بر بدنها تاختند . (۱) نامش اسحاق بن‌حویه هم آمده است . ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶۲ .

اسرار الشهاده

نام کتابی در مقتل شهدای کربلا و حادثه عاشوراست که فاضل در بندی(م ۱۲۸۶)آن‌را نگاشته است . محققان برخی از مطالب آن را ضعیف می‌دانند .

اسرای اهل بیت ع

بازماندگان کاروان شهادت را ، پس از عاشورا به اسارت گرفته ، به کوفه ، سپس به شام‌بردند . اسیران ، تعدادی از دودمان پیامبر«ص بودند ، برخی هم همسران یا فرزندان‌شهدای دیگر کربلا . زنان بنی هاشم به شام برده شدند و از آنجا به مدینه باز گشتند . برخی‌از زنان غیر بنی هاشم به خاطر وساطت بستگان خود از اسارت رها شده ، در کوفه ماندگارشدند و به قبیله خود پیوستند .

(۱) در منابع تاریخی و تعبیرات روایی و اشعار ، از آنان به نام سبایا»و«اساری یاد شده است . به اسیری گرفتن افرادی از اهل بیت ع هم بر خلاف‌مقررات جنگهای اسلامی بود ، هم جسارت و توهین به رسول الله ص به شمار می‌آمد . اما امویان بر اساس کینه‌ای که از عترت پیامبر خدا داشتند ، چنان کردند . این گستاخی درحق عترت پیامبر خدا ریشه در همان سقیفه و زیر پا گذاشتن سخن آن حضرت داشت . به‌قول نیر تبریزی : دانی چه روز دختر زهرا اسیر شد ؟ روزی که طرح بیعت منا امیر»شد (۲) حضرت زینب و حضرت سجاد«علیهما السلام دو چهره بارز آن جمع بودند و بانطقها و خطابه‌های خویش ، امویان را رسوا و شهدای کربلا را معرفی کردند . اسامی اسرای کربلا از اهل بیت و دیگران(طبق آنچه در منتخب التواریخ آمده است) چنین است : (۳) امام زین العابدین ع ، امام محمد باقر«ع (چهار ساله) ، محمد بن حسین بن‌علی ، عمر بن حسین ، حسن بن حسین ، زید بن الحسن المجتبی ، عمر بن الحسن المجتبی(مجروح شد و به کوفه بردند)محمد بن عمر بن الحسن المجتبی . اما از بانوان : زینب کبری ع ، ام کلثوم ، فاطمه ، رقیه ، صفیه ، ام هانی(این ۶ نفر ازدختران علی ع بودند)فاطمه دختر امام حسین ، سکینه دختر امام حسین ، دختری که‌می گویند در خرابه شام جان داد ، رباب همسر امام حسین ، شاه زنان همسر امام سجاد ، مادر محسن فرزند سید الشهدا(این فرزند در راه شام سقط شد)دختر مسلم بن عقیل ، فضه کنیز فاطمه ع ، یکی از کنیزان امام حسین ، مادر وهب بن عبد الله . نسبت به برخی ازاین ۲۵ نفر ، نقلهای دیگر هم وجود دارد و همه مورد اتفاق نیست . ۱-ابصار العین ، ص ۱۳۳ . ۲-آتشکده ، نیر تبریزی ، (چاپ ۱۳۷۲ ق)ص ۱۱۶ . ۳-منتخب التواریخ ، محمد هاشم خراسانی ، ص ۲۹۷(همراه با تفصیل و ذکر ماخذ هر سخن) .

اسلم ترکی

یکی از شهدای کربلا ، وی غلام سید الشهدا«ع و ترک زبان بود ، تیر انداز و کماندار بودو کاتب امام حسین ع به شمار می‌رفت . قاری قرآن و آشنا به عربی بود . برخی نام او راسلیمان و سلیم هم نوشته‌اند . (۱) روز عاشورا که اذن میدان گرفت ، اینگونه رجز می‌خواند : البحر من طعنی و ضربی یصطلی و الجو من سهمی و نبلی یمتلی اذا حسامی فی یمینی ینجلی ینشق قلب الحاسد المبجل (۲) دریا از ضربت نیزه و شمشیرم می‌جوشد و آسمان از تیرم پر می‌شود ، آنگاه که تیغ درکفم آشکار شود ، قلب حسود متکبر را می‌شکافد . وی دلاورانه جنگید و بر زمین افتاد . امام به بالین او آمد و گریست و چهره بر چهره‌اش نهاد . اسلم ، چشم گشود و حسین ع رابر بالین خود دید ، تبسمی کرد و جان داد . (۳) یکجا رخ غلام و پسر بوسه داد و گفت : در دین ما سیه نکند فرق با سفید ۱-انصار الحسین ، ص ۵۸ . ۲-مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۲۴ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۰ ، عوالم(امام حسین) ، ص ۲۷۳ .

اسید خضرمی

مردی که چون فهمید همسرش طوعه ، مسلم بن عقیل را در خانه خود پناه داده‌است ، صبح به دار الاماره رفت و حضور مسلم را به ابن زیاد گزارش داد و جایزه گرفت .

اصحاب امام حسین ع

اصحاب امام حسین ع

اصحاب شهادت طلب و با وفای سید الشهدا«ع ، نمونه بارز آگاهی ، ایمان ، شجاعت وفداکاری بودند و فضیلت آنان بیش از آن است که در این مختصر بگنجد . روایاتی درفضیلت‌یاران امام وارد شده است . (۱) خصوصیات آنان نیز در برخی کتب آمده است .

(۲) مروری بر زیارتنامه‌های شهدای کربلا ، فضیلتهایی چون وفای به عهد ، بذل جان درنصرت حجت‌خدا ، وفا داری به امام و . . . را یاد آور می‌شود . ویژگیهای افراد جبهه حسینی‌به تعبیر یکی از پژوهشگران چنین است : ۱-اطاعت محض و عاشقانه ۲-هماهنگی کامل با رهبری(تا جایی که بدون اجازه‌نمی‌جنگیدند)۳-خطر پذیری و شهادت طلبی ۴-شجاعت ویژه ۵-صباریت و مقاومت‌جاودانه ۶-سازش ناپذیری ۷-جدیت ، قاطعیت و عزم راسخ ۸-خدا بین و خدا خواه۹-از همه چیز بریده و به خدا پیوسته ۱۰-دقیق ، منظم ، منضبط ۱۱-نهایت رشد و کمال ، صلاح(سیاسی ، فرهنگی)۱۲-الگوی عملی دفاع و مقاومت(لکم فی اسوة) ۱۳-باوفاترین و پای بندترین یاران بر پیمان ۱۴-آزادگی(هیهات منا الذلة)۱۵-فرماندهی‌ویژه ، مدیریت نمونه ۱۶-غنای روحی از ما سوی الله(انطلقوا جمیعا)۱۷-شرکت درمیدانهای جنگ سیاسی ، فرهنگی ، اقتصادی ، نظامی در طفولیت و سنین پایین ۱۸-«کل بینی نه جزء»بینی(کل یوم عاشورا . . . مثلی لا یبایع مثله)۱۹-سازنده حرکتهای تاریخساز۲۰-مقاومت و مبارزه نابرابر در تنهایی ۲۱-یقین و بصیرت کامل ، شک شکن۲۲-پافشاری و استقامت در حق با اقلیت ، در برابر اکثریت مخالف(لا تستوحشوافی طریق الهدی لقلة اهله)۲۳-نقش زن در سرنوشت مبارزات سیاسی ، فرهنگی بشریت۲۴-سپر دین بودن ، نه دین سپری ۲۵-اصالت با جهاد اکبر ۲۶-ساختار روحی و جسمی‌مناسب و هماهنگ با استراتژی عاشورا . (۳) آنان که در رکاب سید الشهدا به فیض شهادت رسیدند ، جمعی از بنی هاشم بودند ، جمعی از مدینه با آن حضرت آمده بودند ، برخی در مکه و طول راه به وی پیوستند ، برخی‌هم از کوفه توانستند به جمع آن حماسه سازان شهید بپیوندند . کسانی هم در راه نهضت‌حسینی ، پیش از عاشورا شهید شدند که آنان نیز جزء اصحاب او به شمار می‌آیند . تعداد ۶نفر از یاران امام که در کوفه شهید شدند ، عبارتند از : عبد الاعلی بن یزید کلبی ، عبد الله بن‌بقطر ، عمارة بن صلخب ، قیس بن مسهر صیداوی ، مسلم بن عقیل و هانی بن عروه .

شهدای بنی هاشم

تعداد ۱۷ نفر از شهدای کربلا که شهادتشان اجماعی است ، عبارتند از : علی بن الحسین الاکبر ، عباس بن علی بن ابی طالب ، عبد الله بن علی بن ابی طالب ، جعفر بن‌علی بن ابی طالب ، عثمان بن علی بن ابی طالب ، محمد بن علی بن ابی طالب ، عبد الله بن‌حسین بن علی ، ابو بکر بن حسن بن علی ، قاسم بن حسن بن علی ، عبد الله بن حسن بن علی ، عون بن عبد الله بن جعفر ، محمد بن عبد الله بن جعفر ، جعفر بن عقیل ، عبد الرحمن بن عقیل ، عبد الله بن مسلم بن عقیل ، عبد الله بن عقیل ، محمد بن ابی سعید بن عقیل . (۴) نام ده نفر دیگرنیز نقل شده که البته یقینی نیست ، آنان عبارتند از : ابو بکر بن علی بن ابی طالب ، عبید الله بن‌عبد الله بن جعفر ، محمد بن مسلم بن عقیل ، عبد الله بن علی بن ابی طالب ، عمر بن علی بن‌ابی طالب ، ابراهیم بن علی بن ابی طالب ، عمر بن حسن بن علی ، محمد بن عقیل و جعفر بن‌محمد بن عقیل . (۵)

شهدای دیگر

در کتاب انصارالحسین

نام کسانی غیر از بنی هاشم که در کربلا در رکاب امام حسین ع به شهادت‌رسیدند و توضیح مختصری در باره هر یک ، در جای مناسب هر کدام در این کتاب(به‌ترتیب الفبا)آمده است . در اینجا فهرستی از همه آنان را یکجا بر اساس نقل کتاب انصار الحسین می‌آوریم .

جدول اول

در کتاب یاد شده ، دو جدول نام است . یکی نامهایی که در زیارت ناحیه مقدسه و نیزدر منابع دیگری همچون رجال شیخ ، یا رجال طبری آمده است . این جدول که نام ۸۲ نفررا در بر دارد چنین است : اسلم ترکی ، انس بن حارث کاهلی ، انیس بن معقل اصبحی ، ام وهب ، بریر بن خضیر ، بشیر بن عمر حضرمی ، جابر بن حارث سلمانی ، جبلهٔ بن علی‌شیبانی ، جنادهٔ بن حارث انصاری ، جندب بن حجیر خولانی ، جون مولی ابو ذر غفاری ، جوین بن مالک ضبعی ، حبیب بن مظاهر ، حجاج بن مسروق ، حر بن یزید ریاحی ، حلاس بن عمرو راسبی ، حنظلهٔ بن اسعد شبامی ، خالد بن عمرو بن خالد ، زاهر مولی‌عمرو بن حمق خزاعی ، زهیر بن بشر خثعمی ، زهیر بن قین بجلی ، زید بن معقل جعفی ، سالم مولی بنی المدینهٔ کلبی ، سالم مولی عامر بن مسلم عبدی ، سعد بن حنظله تمیمی ، سعد بن عبد الله ، سعید بن عبد الله ، سوار بن منعم بن حابس ، سوید بن عمرو خثعمی ، سیف بن حارث بن سریع جابری ، سیف بن مالک عبدی ، حبیب بن عبد الله نهشلی ، شوذب‌مولی شاکر ، ضرغامهٔ بن مالک ، عابس بن ابی شبیب شاکری ، عامر بن حسان بن شریح ، عامر بن مسلم ، عبد الرحمان بن عبد الرحمان بن عبد الله ارحبی ، عبد الرحمان بن عبد ربه‌انصاری ، عبد الرحمان بن عبد الله بن یزید عبدی ، عبید الله بن یزید عبدی ، عمران بن کعب ، عمار بن ابی سلامه ، عمار بن حسان ، عمرو بن جناده ، عمر بن جندب ، عمرو بن خالد ازدی ، عمر بن خالد صیداوی ، عمرو بن عبد الله جندعی ، عمرو بن ضبیعه ، عمرو بن قرضه ، عمر بن‌قرضه ، عمر بن عبد الله ابو ثمامه صائدی ، عمرو بن مطاع ، عمیر بن عبد الله مذحجی ، قارب‌مولی الحسین ع ، قاسط بن زهیر ، قاسم بن حبیب ، قرهٔ بن ابی قره غفاری ، قعنب بن عمر ، کردوس بن زهیر ، کنانهٔ بن عتیق ، مالک بن عبد بن سریع ، مجمع بن عبد الله عائذی ، مسعود بن حجاج و پسرش ، مسلم بن عوسجه ، مسلم بن کثیر ، منجح مولی الحسین ع ، نافع بن هلال ، نعمان بن عمرو ، نعیم بن عجلان ، وهب بن عبد الله ، یحیی بن سلیم ، یزید بن‌حصین همدانی ، یزید بن زیاد کندی ، یزید بن نبیط .

جدول دوم

اسامی کسانی است که در منابع متاخرتری مانند زیارت رجبیه ، «مناقب ابن شهرآشوب ، «مثیر الاحزان یا«لهوف آمده است که عبارتند از : (۲۹ نفر)ابراهیم بن‌حصین ، ابو عمرو نهشلی ، حماد بن حماد ، حنظلهٔ بن عمرو شیبانی ، رمیث بن عمرو ، زائد بن‌مهاجر ، زهیر بن سائب ، زهیر بن سلیمان ، زهیر بن سلیم ازدی ، سلمان بن مضارب ، سلیمان بن سلیمان ازدی ، سلیمان بن عون ، سلیمان بن کثیر ، عامر بن جلیده(یا : خلیده) ، عامر بن مالک ، عبد الرحمان بن یزید ، عثمان بن فروه ، عمر بن کناد ، عبد الله بن ابی بکر ، عبد الله بن عروه ، غیلان بن عبد الرحمان ، قاسم بن حارث ، قیس بن عبد الله ، مالک بن دودان ، مسلم بن کناد ، مسلم مولی عامر بن مسلم ، منیع بن زیاد ، نعمان بن عمرو ، یزید بن مهاجر جعفی . از نظر سن و سال ، تعدادی از این شهدا جوان بودند . نام این جوانان شهید در رکاب‌حسین ع از بنی هاشم و دیگران اینهاست : علی اکبر ، عباس بن علی ، قاسم ، عون بن علی ، عبد الله بن مسلم ، عون و محمد(پسران زینب کبری) ، وهب ، عمرو بن قرظه ، بکیر بن حر ، عبد الله بن عمیر ، نافع بن هلال ، سیف بن حارث ، اسلم ، عمرو بن جناده ، مالک بن عبد و . . . . ستایش عظیمی را که سید الشهدا«ع شب عاشورا از یاران خویش کرد ، نام آنان را جاویدان و مقامشان را جلوه‌گر ساخت . آنجا که فرمود : من اصحابی شایسته‌تر و بهتر ازیاران خود نمی‌شناسم فانی لا اعلم اصحابا اولی و لا خیرا من اصحابی و لا اهل بیت ابر و لااوصل من اهل بیتی ، فجزاکم الله عنی جمیعا خیرا» . (۶) در زیارت ناحیه مقدسه هم امام‌زمان ع به آنان اینگونه سلام داده است : «السلام علیکم یا خیر انصار . . . » . در توصیف آن شیر مردان عارف ، بسیار سخن می‌توان گفت . از زبان دشمن هم‌می‌توان حقایق را شناخت . به مردی که روز عاشورا همراه عمر سعد در کربلا شرکت‌داشته ، گفتند : وای بر تو ! آیا ذریه رسول خدا«ص را کشتید ؟ گفت : . . . اگر تو شاهد چیزی‌بودی که ما دیدیم ، تو هم همچون ما می‌کردی . گروهی بر ما تاختند که دستهاشان بر قبضه‌شمشیرها بود ، همچون شیران خشمگین ، سواران را از چپ و راست درهم می‌نوردیدندو خویش را به کام مرگ می‌افکندند . نه امان می‌پذیرفتند ، نه علاقه به مال داشتند و نه‌چیزی می‌توانست مانع

ورودشان بر برکه‌های مرگ گردد ! اگر اندکی از آنان دست‌بر می‌داشتیم ، جان همه سپاه را می گرفتند . ای بی مادر ، پس می‌خواستی چه کنیم ؟ ! . . . (۷) برای‌آشنایی با برخی فضایل آنان ، که حواریین امام حسین ع بودند ، رجوع کنید به منتخب‌التواریخ ، ص ۲۴۵ تا ۲۵۵ که بیست و شش فضیلت برای آنان بر شمرده است ، از جمله : رضایت از خدا ، با وفاترین اصحاب ، ثبت بودن نامشان در لوح محفوظ ، برتر بودن‌مقامشان از همه شهدا ، همت والا با عده کم ، توفیق باز گشت به دنیا در عصر رجعت ، معروف بودنشان در آسمانها ، شوق شهادت در رکاب امام حسین ع ، یاران واقعی دین‌خدا ، وارستگی و زهد و عبادت ، دفن در سرزمین مقدس کربلا ـ و . . . . همین فضیلتهاست‌که آنان را محبوب دلها ساخته و در دنیا و آخرت ، مورد غبطه جهانیانند . قبر شهدای کربلاهمه یکجا در حرم سید الشهدا«ع است . در راه دوست کشته شدن آرزوی ماست دشمن اگر چه تشنه به خون گلوی ماست گردیم دور یار ، چو پروانه گرد شمع چون سوختن در آتش عشق آرزوی ماست از جان گذشته‌ایم و به جانان رسیده‌ایم در راه وصل ، این تن خاکی عدوی ماست خاموش گشته‌ایم و فراموش کی شویم بس این قدر که در همه جا گفتگوی ماست ما را طواف کعبه بجز دور یار نیست کز هر طرف رویم ، خدا روبروی ماست

پی نوشتها

۱–از جمله در سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۱ . ۲–ر . ک : انصار الحسین ، الدوافع الذاتیهٔ لانصار الحسین ، ابصار العین فی انصار الحسین ، فرسان الهیجاء ، عنصرشجاعت ، اسوه‌های جاوید ، مقاتل الطالبیین ، موسوعهٔ المصطفی و العترهٔ ، ج ۶ ، ص ۲۰۱ و . . . . ۳–جزوه تشکیلات توحیدی عاشورا» ، فاطمی پناه ، ص ۲۳ . ۴–انصار الحسین ، محمد مهدی شمس الدین ، ص ۱۱۱ . ۵–همان ، ص ۱۱۷ ، در باره شهدای عاشورا ، از جمله ر . ک : مجله تراثنا» ، شماره ۲ ، مقاله تسمیهٔ من قتل‌مع الحسین . ۶–مقتل خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۲۴۶ ، لهوف ، ص ۷۹ . ۷–شرح نهج البلاغه ، ابن ابی الحدید ، ج ۳ ، ص ۲۶۳ .

اقساس

نام روستایی در نزدیکی کوفه که در بیابان واقع شده است . خاندان اقساسی ازخاندانهای ریشه‌دار علوی بوده‌اند که در عراق زیسته‌اند . حسین بن علی ع در مسیرخویش به کوفه از آن گذشته است . (۱) ۱–الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۱۱۴ .

الوداع

بدرود گفتن ، خدا حافظی کردن ، نیایشی که در هنگام مسافرت و مفارقت از یکدیگر برزبان می‌آورند ، به معنای خدا نگهدار» . (۱) در حادثه نهضت عاشورا ، وداع در مواردی دیده‌می‌شود . امام حسین ع هنگامی که پس از مرگ معاویه و اصرار والی مدینه برای بیعت گرفتن از او ، می‌خواهد از مدینه خارج شود ، به زیارت قبر پیامبر رفته و با او خداحافظی‌می کند و عازم مکه می‌شود ، وداعی آمیخته با اشک و اندوه فراق ، که در همانجا به خواب‌می‌رود و رسول خدا را در خواب می‌بیند . با قبر مادرش و برادرش هم وداع می کند . (۲) وداع‌دیگر در روز عاشورا و کربلاست . فرزندان اهل بیت نیز در آخرین باری که از امام و خیمه گاه‌خداحافظی می کنند ، سلام آخر را می‌دهند . وداع واپسین ، همراه با سلامی خاص است . سید الشهدا روز عاشورا چندین بار وداع کرد . وداع اول ، آنگاه بود که به خیمه‌ها آمد واز خواهرش زینب ، پیراهنی کهنه طلبید تا از زیر لباس بپوشد و در این وداع بود که‌علی اصغر را به آغوش گرفت تا با او نیز وداع کند ، تیری گلوی او را از هم درید . وداع دیگربا فرزندش امام سجاد«ع بود که درون خیمه انجام گرفت . وداعی هم با دخترش سکینه‌داشت که بسی جانسوز بود و این در همان وداع آخر بود که حضرت با زخمهایی که ازآنها خون می‌آمد برای خداحافظی به میان اهل بیت آمد و با جمله استعدوا للبلاء و اعلموااان الله تعالی حامیکم و

حافظکم . . . »آنان را به صبر دعوت کرد (۳) و چون خواست برای کارزار نهایی به میدان رود ، همه را اینگونه خطاب کرد : «یا سکینهٔ یا فاطمهٔ یا زینب و یاام کلثوم ! علیکن منی السلام . . . » (۴) و این نشان دیدار آخر بود . اهل بیت چون یقین کردند که‌دیگر او را نخواهند دید ، بشدت گریستند . آمدن زینب ع از پی برادر و بوسیدن زیر گلوی او و نیز صدا کردن سکینه ، پدر را و درخواست اینکه مرا بر دامن بنشان و . . . از جزئیات همین وداع است . «روضه وداع ازسوزناکترین مرثیه‌های حادثه عاشوراست ، و نیز وداع امام حسین ع با علی اکبر ، آنگاه که‌عازم میدان بود . هنگام میدان رفتن یکایک اصحاب ، با آن حضرت وداع می کردندوداعشان با سلام کردن بود که اذن میدان هم حساب می‌شد . بگذار تا بگرییم چون ابر در بهاران کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران هر کو شراب فرقت روزی چشیده باشد داند که سخت باشد قطع امیدواران با ساربان بگویید احوال آب چشمم تا بر شتر نبندد محمل به روز باران (۵) ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۵۹ و ۲۶۱ . ۳-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۳۷ . ۴-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۲۵ . ۵-سعدی .

ام البنین

مادر حضرت ابا الفضل ع و همسر امیر المؤمنین پس از شهادت حضرت فاطمه بودکه به معرفی عقیل ، برادر حضرت امیر ، به همسری علی ع در آمد . نامش فاطمه بنت‌حزام ، از قبیله بنی کلاب و خواهر«لبید»شاعر بود . زنی بود با شرافت ، از خانواده‌ای‌ریشه‌دار و دلاور و نسبت به فرزندان حضرت زهرا نیز بسیار مهربان بود . ثمره ازدواج‌علی ع با او چهار پسربود ، به نامهای : عباس ، جعفر ، عبد الله و عثمان ، که هر چهارفرزندش روز عاشورا در رکاب سید الشهدا به شهادت رسیدند . (۱) ام البنین ، پس از شهادت فرزندانش ، همه روزه به بقیع می‌رفت و بچه‌های عباس را نیزبه همراه می‌برد و به یاد فرزندان شهیدش مرثیه و نوحه می‌خواند . زنان مدینه نیز به ندبه ونوحه سوزناک او جمع می‌شدند و می گریستند . اشعاری هم در باره عباس سروده بود . (۲) وقتی زنان به ام البنین تسلیت می گفتند ، می گفت دیگر مرا«ام البنین خطاب نکنید ، چرا که‌امروز دیگر آن فرزندانم نیستند و شهید شده‌اند : لا تدعونی و یک ام البنین تذکرینی بلیوث العرین کانت بنون لی ادعی بهم و الیوم اصبحت و لا من بنین . . . (۳) به این بانوی بزرگوار و مادر چهار شهید ، قبل از ولادت فرزندانش فاطمه می گفتند ، اماپس از آنکه دارای آن فرزندان شد ، «ام البنین خطابش کردند ، یعنی مادر پسران . عباس ۳۴سال داشت ، عبد الله ۲۵ سال ، عثمان ۲۱ سال و جعفر ۱۹ سال . ۱-الکامل ، ابن اثیر ، ج ۳ ، ص ۳۳۳ ، ادب الطف ، ج ۱ ، ص ۷۲ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۵۱۰ . ۳-ریاحین الشریعه ، ج ۳ ، ص ۲۹۴ .

امام خمینی و فرهنگ عاشورا

عنوان کنگره‌ای که در ششمین سالگرد رحلت امام خمینی که مقارن با ماه محرم بود ، برگزار شد . در«کنگره بین المللی امام خمینی و فرهنگ عاشورا»محققانی از ایران وکشورهای دیگر شرکت داشتند و به ارائه مقالات تحقیقی خویش پیرامون : فرهنگ‌عاشورا ، تاثیر نهضت امام حسین بر فکر و مبارزات امام امت ، روشهای احیای عاشورا درفرهنگ و تاریخ اسلام ، ادبیات عاشورا ، امام و احیای نگرش سیاسی به عاشورا ، تربیت‌یافتگان فرهنگ عاشورا و . . . پرداختند . این کنگره در روزهای ۲ و ۳ محرم ۱۴۱۶ ق(۱۱ و۱۲ خرداد ۷۴)برگزار شد . برگزاری آن از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی بود . مجموعه مقالات کنگره در چند جلد با عنوان چشمه خورشید»منتشر شد .

امان نامه

امان دادن یعنی کسی را در کنف حمایت‌خود گرفتن . «امان نامه یا خط امان ، نامه‌ای‌است که در ضمن آن زنهار و امان دهند . (۱)

در فرهنگ عرب ، امان دادن نیز مثل جوار»وپناه دادن ، سبب مصونیت جانی شخص امان یافته می‌شد . به امانی که می‌دادند ، حتی‌نسبت به دشمن خویش ، پایبند بودند و نقض آن را ناجوانمردی و نشانه فرومایگی‌می‌دانستند . به همین خاطر ، امام حسین ع در نامه اعتراض آمیزی که به معاویه نوشت واو را بخاطر کشتن حجر بن عدی ملامت کرد ، از جمله بر این نکته تاکید داشت که باآنکه به او امان داده بود ، او را کشت . (۲) به مسلم بن عقیل نیز پس از درگیری تن به تن درمیدان و کوچه‌های کوفه امان دادند . امان دهنده محمد بن اشعث بود . اما به امان وفا نشد واو را نزد ابن زیاد برده و سر انجام به قتل رساندند . (۳) در کربلا نیز شمر ، برای عباس ع امان‌نامه آورد ولی ناکام شد . شمر ، پس از آنکه فرمان قتل حسین ع و تاختن بر بدن امام را ازابن زیاد گرفت تا به کربلاـ آید ، عبد الله بن ابی محل(که از طایفه ام البنین مادر عباس بود) آنجا بود . برای عباس و برادرانش دستخط امان گرفت و توسط غلامی نزد آنان فرستاد . آنان با دیدن امان نامه گفتند : ما را به امان شما نیازی نیست ، امان الهی بهتر از امان ابن زیاداست : «لا حاجهٔ لنا فی امانکم ، امان الله خیر من امان ابن سمیهٔ . (۴) قبل از روز عاشورا هم‌وقتی شمر پشت‌خیمه اصحاب امام آمد و عباس و برادرانش را اینگونه صدا زد : خواهرزادگان ما کجایند ؟ عباس و جعفر و عثمان(فرزندان امیر المؤمنین ع)بیرون آمدند که : چه می‌خواهی ؟ گفت : «انتم یا بنی اختی امنون . شمر می‌خواست به بهای رها کردن‌حسین ع به عباس و برادرانش امان دهد . آنان نیز در پاسخ گفتند : لعنت‌خدا بر تو و امان‌تو باد . آیا به ما امان می‌دهی در حالی که پسر پیامبر را امانی نیست ؟ «لعنک الله و لعن‌امانک ، اتؤمننا و ابن رسول الله لا امان له ؟ » (۵) ۱–لغت نامه ، دهخدا . ۲–حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۳۶۵ . ۳–همان ، ج ۳ ، ص ۳۹۷ . ۴–کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۸ . ۵–وقعهٔ الطف(چاپ جامعه مدرسین) ، ص ۱۹۰ .

ام خلف

همسر مسلم بن عوسجه ، از زنان برجسته شیعه که در کربلا از یاران حضرت‌سید الشهدا«ع بود . پس از شهادت مسلم بن عوسجه ، پسرش خلف آماده جنگ شد . امام‌حسین از او خواست که به سرپرستی مادرش بپردازد . ولی مادرش او را تشویق به جنگ‌کرد و گفت : جز با یاری پسر پیغمبر ، از تو راضی نخواهم شد . خلف پس از نبردی دلیرانه‌به شهادت رسید . پس از شهادتش ، سر او را به طرف مادرش پر تاب کردند . او هم سر رابرداشته ، بوسید و گریست . (۱) ماجرایی نظیر این ، در باره ام وهب و پسرش وهب بن‌عبد الله کلبی نقل شده است . از آنجا که در میان شهدای کربلا کسی به نام خلف بن مسلم‌نیست ، احتمالا اشتباهی در نقل پیش آمده و ام وهب و پسرش وهب صحیحتر باشد . ۱–ر . ک : ریاحین الشریعه ، ذبیح الله محلاتی ، ج ۳ ، ص ۳۰۵ .

ام سلمه

همسر گرامی رسول خدا«ص و از سابقین در اسلام و از مهاجران به حبشه بود . اززنان خردمند عصر خویش به شمار می‌رفت . نامش هند بود . پس از باز گشت از حبشه ، به‌مدینه هجرت کرد . شوهرش ابو سلمه در جنگ احد مجروح و سپس شهید شد . پیش ازجنگ احزاب به همسری پیامبر در آمد و سرپرستی فاطمه زهرا«ع را بر عهده گرفت . «چون حسین ع به دنیا آمد ، عهده‌دار نگهداری او شد» . (۱) ام سلمه پس از رحلت رسول‌خدا«ص همواره هوادار اهل بیت ماند و سالها بعد ، از مخالفان سر سخت معاویه بود وطی نامه‌ای از برنامه‌های معاویه در سب و لعن امیرالمؤمنین ع انتقاد کرد . (۲) این بانوی‌بزرگوار ، از راویان حدیث از پیامبر بود . حسین بن علی پیش از سفر به کربلاـ ، علم و سلاح‌پیامبر و ودایع امامت را به او سپرد تا از بین نرود . درخواست آنها نشانه امامت بود . او هم‌آنها را به امام سجاد تحویل داد . (۳) این ، مکانت عظیم او را نزد اهل بیت می‌رساند . ام سلمه ، از طریق رسول خدا«ص پیشاپیش از ماجرای کربلا و شهادت امام‌حسین ع خبر داشت . پیامبر ، مقداری از خاک کربلا را به ام سلمه داده بود و در شیشه‌ای‌نگهداری می‌شد . حضرت فرموده بود هر گاه دیدی که این خاک ، به خون تبدیل شد ، بدان‌که فرزندم حسین ع

کشته شده است . روزی ام سلمه در خواب ، رسول خدا را با چهره‌ای‌غمگین و لباسی خاک آلود دید ، که حضرت به او فرمود : از کربلا و از دفن شهدا می‌آیم . ناگهان از خواب برخاست ، نگاه به آن شیشه کرد ، خاک را خونین یافت ، دانست که‌حسین ع شهید شده است و صدایش به صیحه و شیون بلند شد و همسایگان آمدند وماجرا را باز گفت . (۴) آن روز را به یاد سپردند که دهم عاشورا بود ، بعد از بازگشت اهل بیت‌به مدینه ، روز خواب را با روز شهادت امام ، مطابق یافتند . این ماجرا در روایات ، به حدیث قاروره معروف است . پس از واقعه کربلا ، وی به عزاداری بر شهیدان کربلا پرداخت و بنی هاشم به تعزیت وتسلیت گویی او که تنها همسر باز مانده پیامبر بود ، می‌رفتند . ام سلمه در ۸۴ سالگی ، چندسال پس از واقعه کربلا(به نقلی در سال ۶۲)در گذشت و در بقیع ، مدفون شد . (۵) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۳ ، ص ۲۴۵ . ۲-دائرة المعارف تشیع ، واژه ام سلمه . ۳-بحار الانوار ، ج ۲۶ ، ص ۲۰۹ ، اصول کافی ، ج ۱ ، ص ۲۳۵ ، اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۲۱۶ . ۴-همان ، ج ۴۵ ، ص ۸۹ ، ۲۲۷ و ۲۳۲ ، ج ۴۴ ، ص ۲۲۵ ، ۲۳۱ ، ۲۳۶ و ۲۳۹ ، اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۲ ، امالی‌صدوق ، ص ۱۲۰ . ۵-دایرة المعارف تشیع .

ام کلثوم

دختر امیر المؤمنین ع و خواهر زینب و حسین ع . وی در سالهای آخر عمرپیامبر خدا«ص به دنیا آمد . زنی با فضیلت ، فصیح ، سخنور و دانا بود . نامش را زینب‌صغری هم گفته‌اند . وی در طول زندگی ، شاهد شهادت مظلومانه عترت پیامبر بود . درسال ۶۱ هجری نیز در رکاب سید الشهدا به کربلا آمد و پس از عاشورا ، در مدت اسارت‌نیز با سخنانش عترت رسول خدا را معرفی و ستمهای حکام را افشا می‌کرد . از جمله‌وقتی کاروان اسیران را به کوفه وارد کردند ، در جمع انبوه حاضران ، ام کلثوم به مردم‌دستور سکوت داد . چون نفسها آرام گرفت و همه ساکت‌شدند به سخن پرداخت وکوفیان را به خاطر سستی در یاری امام و آلودن دست به خون سید الشهدا ملامت کرد . آغاز خطبه‌اش چنین است : «یا اهل الکوفة ! سواة لکم ، ما لکم خذلتم حسینا و قتلتموه و انتهبتم اموالة و ورثتموه‌و سبیتم نساءه و نکبتموه ، فتبا لکم و سحقا ! و یلکم اتدرون ای دواه دهتکم . . . » (۱) و صدای‌گریه همه برخاست و زنان صورت خراشیدند و موی کندند و مویه کردند . هنگام ورود به‌شام نیز شمر را طلبید و از او خواست که آنان را از دروازه‌ای وارد کنند که اجتماع کمتری‌باشد و سرهای شهدا را دورتر نگهدارند تا مردم به تماشای آنها پرداخته ، کمتر به چهره‌اهل بیت پیامبر نگاه کنند . شمر دقیقا بر خلاف خواسته او عمل کرد و اسیران را از دروازه‌ساعات وارد دمشق کردند . (۲) در ایام حضور در دمشق نیز هرگز از بیان حقایق و افشای‌جنایات امویان کوتاهی نکرد . پس از باز گشت اهل بیت به مدینه نیز ، ام کلثوم از کسانی بودکه گزارش این سفر خونین را به مردم می‌داد . شعر معروف مدینة جدنا لا تقبلینا ، فبالحسرات و الاحزان جئنا«که هنگام ورود به مدینه خوانده شده از ام کلثوم است . (۳) البته‌بعضی معتقدند ام کلثوم که دختر حضرت فاطمه ع بوده ، در زمان امام مجتبی ع از دنیا رفت . این بانو که نامش در حادثه کربلا مطرح است ، از یکی دیگر از همسران امیر المؤمنین است . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۲ ، اعیان الشیعه ، ج ۳ ، ص ۴۸۵ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۳ ، ص ۴۸۵ . ۳-تمام شعر که ۳۸ بیت است در«عوالم جلد امام حسین(ع) ، ص ۴۲۳ آمده است .

ام وهب

وی دختر«عبد»و همسر عبد الله بن عمیر کلبی از طایفه بنی علیم بود . چون شوهرش‌تصمیم گرفت از کوفه به یاری حسین ع بیرون آید ، ام وهب نیز اصرار کرد تا او را هم باخود ببرد . شبانه به یاران حسین ع در کربلا پیوستند . روز عاشورا وقتی شوهرش‌عبد الله بن عمیر به میدان رفت ، او نیز چوبی به دست گرفت و به میدان شتافت ولی امام‌حسین ع مانع او شد و فرمود : بر زنان جهاد نیست . اما پس از شهادت شوهرش به بالین‌او رفت و صورت او را پاک می‌کرد که شمر ، غلامی را سراغ او فرستاد . آن غلام ، با گرزی‌بر

سر آن زن کوبید و او را شهید کرد . (۱) ۱-همان ، ص ۴۸۲ ، انصار الحسین ، ص ۶۱ به نقل از تاریخ طبری .

امیهٔ بن سعد طائی

از شهدای کربلا به شمار آمده که خود را در کربلا به امام حسین ع رساند و روزعاشورا ، به نقلی در حمله اول شهید شد . سوار کاری نامی و شجاع از کوفیان و از اصحاب‌امیر المؤمنین ع بوده است . و در جنگ صفین هم حضور داشته است . گفته‌اند ساکن کوفه‌بود ، روز هشتم محرم به سید الشهدا پیوست . (۱) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۳ ، ص ۴۹۸ ، عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۲۹۸ .

انس بن حارث کاهلی

از شهدای کربلاست . وی از اصحاب پیامبر خدا«ص ، از طایفه بنی کاهل از بنی اسدبود که از عربهای شمال محسوب می‌شدند . گفته‌اند در جنگ بدر و حنین هم شرکت‌داشت . پیر مردی سالخورده ، از شیعیان کوفه بود که موقعیتی والا داشت . شبانه خود را به‌کربلا رساند و روز عاشورا در رکاب حسین ع به سعادت شهادت رسید . رجزی که‌می‌خواند ، چنین بود : قد علمت کاهلها و دودان و الخندفیون و قیس عیلان بان قومی آفهٔ للاقران (۱) در برخی منابع ، نام او مالک بن انس کاهلی آمده است . ۱-انصار الحسین ، ص ۶۰ ، اعیان الشیعه ، ج ۳ ، ص ۴۹۹ .

انیس بن معقل اصبحی

در کتابهای مقتل ، نام او در عداد شهدای کربلا آمده است . وی در کربلا به یاران امام‌حسین ع پیوست . به نقل مناقب ، بعد از ظهر عاشورا پس از شهادت جون غلام ابوذر ، او به میدان آمد و در حالی که رجز زیر را می‌خواند ، پیکار کرد و بیست و چند نفر را کشت‌و به شهادت رسید : انا انیس و انا ابن معقل و فی یمینی نصل سیف مصقل اعلوبها الهامات وسط القسطل عن الحسین الماجد المفضل ابن رسول الله خیر مرسل (۱) ۱-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۳ ، اعیان الشیعه ، ج ۳ ، ص ۵۰۷ .

اوصاف سید الشهدا«ع

در اوصاف ، القاب و عناوینی که نسبت به حسین بن علی ع به کار رفته ، بخصوص‌آنچه در زیارتنامه‌های آن حضرت دیده می‌شود ، یک جهان مطلب است . همه ، نشان‌دهنده مقام والا و جایگاه رفیع او نزد خدا و رسول و ائمه است . برخی از این اوصاف ، که‌از یک نگاه اجمالی و گذرا به زیارتنامه‌های مفاتیح الجنان بر می‌آید ، چنین است : امام ، شهید ، رشید ، مظلوم ، مقتول ، مخذول ، مهتضم ، مجاهد ، عابد ، ذائد ، قتیل العبرات ، اسیر الکربات ، صریع العبرهٔ الساکبهٔ ، قتیل الکفره ، طریح الفجره ، قتیل الله ، ثار الله ، حجهٔ الله ، باب الله ، خالصهٔ الله ، ولی الله ، صفی الله ، حبیب الله ، سفیر الله ، امین الله ، عبد الله ، وتر الله ، الدلیل علی الله ، الداعی الی الله ، عیبهٔ علم الله ، موضع سر الله ، نور ، ثائر ، طیب ، صدیق ، طهر ، طاهر ، مطهر ، عمود دین ، دلیل عالم ، شریک قرآن ، وصی مبلغ ، سبط منتجب ، سفینه نجات ، خامس اصحاب کساء ، سبط الرسول ، سید شباب اهل الجنهٔ ، قتیل الظماء ، غریب الغرباء ، باب المقام ، باب حکمهٔ رب العالمین ، شاهد ، وارث ، وتر الموتور ، خازن الکتاب المسطور ، وارث التوراهٔ و الانجیل و الزبور ، سید الشهدا ، و . . . بسیاری از القاب و اوصاف دیگر . (۱) در سخنرانیهای آن حضرت نیز نمونه‌هایی وجود دارد که اوصاف و ویژگیهای خود رابر می‌شمارد ، از جمله خطبه‌ای که روز عاشورا خطاب به کوفیان ایراد کرد و خصوصیات‌خود را بیان کرد ، که در بخشی از آن است : «اما بعد ، فانسبونی فانظروا من انا ؟ ثم ارجعواالی انفسکم و عاتبوها ، فانظروا هل یحل لکم قتلی و انتهاک حرمتی ؟ الست ابن بنت نبیکم وابن وصیه و ابن عمه . . . » (۲) ۱-در«مناقب ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۷۸ ، دهها لقب برای آن

حضرت آورده است ، لیکن چون ما از متن زیارتهاالقاب فوق را استخراج کرده‌ایم ، دلیلی بر نقل آنها ندیدیم ، از قبیل : الشهید السعید و السبط الثانی و الامام الثالث و المبارک و التابع لمرضات الله و . . . . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۶ .

اهداف نهضت عاشورا

مقصود از«هدف امام حسین ع در حادثه کربلا- ، چیزی است که آن حضرت برای‌دست‌یافتن به آنها یا تحقق آنها هر چند در زمانهای بعد ، دست به آن قیام زد و در این راه ، شهید شد . فهرستی از این اهداف مقدس به این صورت است : ۱-زنده کردن اسلام۲-آگاه ساختن مسلمانان و افشای ماهیت واقعی امویان۳-احیای سنت نبوی و سیره علوی۴-اصلاح جامعه و به حرکت در آوردن امت۵-از بین بردن سلطه استبدادی بنی امیه بر جهان اسلام۶-آزاد سازی اراده ملت از محکومیت‌سلطه و زور۷-حاکم ساختن حق و نیرو بخشیدن به حق پرستان۸-تامین قسط و عدل اجتماعی و اجرای قانون شرع۹-از بین بردن بدعتها و کجرویها ۱۰-تاسیس یک مکتب عالی تربیتی و شخصیت بخشیدن به جامعه‌این هدفها ، هم در اندیشه و عمل سید الشهدا ، جلوه‌گر بود ، هم در یاران و سربازانش . از جمله سخنان امام حسین ع که گویای اهداف اوست ، عبارت است از : « . . . انما خرجت لطلب الاصلاح فی امة جدی ، ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکرو اسیر لبسیرة جدی و ابی علی بن ابی طالب . (۱) و در نامه خود به بزرگان بصره نوشت : « . . . انا ادعوکم الی کتاب الله و سنة نبیه ، فانالسنة قد امیتت و البدعة قد احییت فان تسمعوا قولی اهدکم سبیل الرشاد» . (۲) و در نامه‌ای که همراه مسلم بن عقیل به کوفیان نوشت ، رسالت امامت را اینگونه ترسیم‌فرمود : « . . . فلعمری ما الامام الا العامل بالکتاب و الاخذ بالقسط و الدائن بالحق و الحابس‌نفسه علی ذات الله ، و السلام . (۳) و در کربلا به یاران خویش فرمود : «الا- ترون الی الحق لا- یعمل به والی الباطل لا- یتناهی‌عنه ، لیرغب المؤمن فی لقاء الله ، فانی لا اری الموت الا سعادة و الحیاة مع الظالمین الابرما» . (۴) از حسین اکتفا به نام حسین نبود در خور مقام حسین بلکه یابد که خلق دریابند علت اصلی قیام حسین کشته شد زیر بار ظلم نرفت به به از قدرت تمام حسین بهر احیای دین شهادت یافت زنده شد نام دین زنام حسین (۵) ۱-حیاة الامام الحسین بن علی ، ج ۲ ، ص ۲۶۴ . ۲-همان ، ص ۳۲۲ . ۳-همان ، ص ۳۴۰ . ۴-حیاة الامام الحسین بن علی ، ج ۳ ، ص ۹۸ . ۵-حسین ، پیشوای انسانها ، ص ۵۳ .

اهل بیت ع

خاندان ، دودمان ، آل محمد ، عترت . منظور ، دودمان پاک رسول خدا«ص و اصحاب‌کساء و ذریه مطهر پیامبر اسلام است و در حادثه عاشورا ، امام حسین ع و برادران وخواهران و فرزندان و بستگانش که از نسل پیامبر اکرم در کربلا حضور داشتند ، اهل بیت‌محسوب می‌شوند که در پی شهادت آن امام ، به اسارت رفتند . محبت ورزیدن به اهل بیت‌پیامبر ، سفارش خدا و رسول است . در قرآن کریم ، اجر رسالت پیامبر ، مودت با اهل بیت‌دانسته شده است : «قل لا- اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی . (۱) و جایگاهشان درهدایت امت و نجات پیروان ، چون کشتی نوح به حساب آمده است . ابوذر از رسول خدانقل کرده که فرمود : «انما مثل اهل بیتی فیکم کمثل سفینة نوح من دخلها نجا و من تخلف‌عنها غرق . (۲) طبق روایات ، اطاعت ائمه فرض است و مودتشان لازم و نافرمانی آنان گناه ، و هر که بامحبت آنان بمیرد ، شهید مرده است . ولایت آنان فریضه است و عامل قبولی اعمال و جوازعبور از صراط . دشمنشان ، دشمن خداست . ابو بصیر ، از امام صادق ع پرسید : «آل محمد» کیانند ؟ فرمود : ذریه و نسل او . پرسید : «اهل بیت محمد»کیانند ؟ فرمود : امامانی که اوصیای‌اویند . پرسید : «عترت او چه کسانند ؟ فرمود : اصحاب عبا . (۳) اهل بیت ، بمنزله رابط حیاتبخش بین ما و خدایند ، که اگر این رابطه قطع شود ، ارتباطمان با خدا قطع شده است . در تعلیم و تبیین معارف دین هم این نقش را دارند وشناخت قرآن و درک حقایق آن را باید از آنان آموخت ، که علمشان از سوی خداوند استو

پرورده خانه وحی و وارثان علوم پیامبرنـد . شـفاعت و توسل ، به دست آنان و به آنان‌انجام می گیرد و زدودن تحریف از چهره دین و مقـابله بـا بـدعتها از رسالتهـای آنـان است . آنگونه که دانش آموز ، از طریق معلم با کتاب آشـنا می‌شود ، ائمه اهل بیت ، معلمان این‌کتابنـد . اگر از کلاسـی معلم را بردارند ، از کتاب تنها کاری ساخته نیست . تفکر«حسبنا کتاب‌الله به همین دلیل ، اشـتباه است . این دو«ثقلین ، از هم جدایی ناپذیرند ، تا روز قیامت وحضور در کنار کوثر . شـما ای عترت مبعوث خاتم شـما ای برترین اولاد آدم شما از اهل بیت آفتابید گل جان محمد را گلابید امیر کشور دلها شـمایید شما آیینه‌های حق نمایید دیانت بی شما کامل نگردد بجز با عشـقتان دل ، دل نگردد شما تفسیر«نور»و«و الضحی بید شما معنای قرآن و دعایید امامید و شهیدید و گواهید مصون از هر خطا و اشـتباهید شـما راه خـدا را باز کردیـد شـهادت را شـما آغاز کردیـد فـدا کردید جان تا دین بماند به خون خفتید تا آیین بماند شـما شیرازه ام الکتابیـد شـما میزان حق روز حسابیـد تولای شـما فرض خـدایی است قبول و رد آن مرز جدایی است هر آنکس را که در دین رسول است ولاـیت ، مهر و امضـای قبول است ولاـیت ، گنـج عشـقی در دل ماست محبت هم سرشـته با گل ماست دل و جان جهانی عاشق آباد فدای نام شـیرین شـما باد (۴) (۵) ۱-شوری ، آیه ۲۳ . ۲-بحار الانوار ، ج ۲۳ ، ص ۱۲۱ ، کنز العمـال ، ج ۱۲ ، حدیث ۳۴۱۴۴ . ۳-بحـار الانوار ، ج ۲۵ ، ص ۲۱۶ . ۴-تلخیصـی از مثنوی اهل بیت آفتاب از : نویسـنده . ۵-در بـاره اهل بیت ، از جمله ر . ک : «اهل البیت ، مقامهم ، منهجهم ، مسارهم از : مؤسسهٔ البلاغ .

ایثار

از بارزترین مفاهیم و درسهای عاشورا ، «ایثار»است . ایثار یعنی فداکاری و دیگری رابر خود مقدم داشتن و جان و مال خود را فدای چیزی برتر از خویش کردن . در کربلا ، فـداکردن جان در راه دین ، فـدا کردن خود در راه امام حسـین ع ، به خاطر حسـین ، تشـنه جان‌دادن و . . . دیـده می‌شود . امام حسـین ع جان خود را فـدای دین می کنـد ، اصـحاب او ، تازنده‌انـد ، نمی گذارند کسـی از بنی هاشم به میدان رود ، تا بنی هاشم زنده‌اند ، آسـیبی به‌حسـین ع نمی‌رسد . شب عاشورا که امام ، بیعت را از آنان بر می‌دارد که جان خویش رانجات دهند ، یکایک برخاسـته ، اعلام فداکاری می کنند و می گویند : زندگی پس از تو رانمی‌خواهیم و خود را فدای تو می کنیم . (۱) وقتی مسـلم بن عوسـجه بر زمین می‌افتـد ، درآخرین لحظات به حبیب بن مظاهر وصـیت می کنـد که تا زنـده‌ای مبادا دست از یاری حسـین‌برداری ، جانت را فدای او کن . (۲) برخی از یاران امام حسـین ، هنگام نماز ظهر ، جان خویش‌را سپر تیرهای دشـمن می کنند و امام نماز می‌خواند . عباس ع بالب تشنه وارد فرات‌می‌شود و چون می‌خواهد آب بنوشد ، یاد لبهای تشنه حسین و اطفال افتاده ، آب‌نمی‌نوشد و به خویش نهیب می‌زند که آیا آب بنوشـی ، در حالی که حسین ع تشنه و درآستانه مرگ است ؟ (۳) آب ، شرمنده ایثار علمدار تو شد که چرا تشنه از او اینهمه بی تاب گذشت (۴) زینب ، برای نجات جان امام سجاد«ع ، خویش را به خیمه آتشگرفته می‌زند . وقتی هم‌که در مجلس یزید ، فرمان می‌دهند که امام سجاد«ع را بکشند ، زینب جان خویش را سپربلا قرار می‌دهـد و دهها صـحنه دیگر که هر کـدام زیبـاتر از دیگری الفبای ایثار را به آزادگان‌می‌آموزد . این که کسـی حاضـر باشـد جان خویش را فـدای جان دیگری و فدای مکتب کند ، نشانه ایمان والا به آخرت و بهشت و پاداش الهی است . امام حسـین نیز در آغاز حرکت به‌کربلا ، فرمود هر که آماده است جان خویش را در راه ما نثار و ایثار کند ، با ما حرکت کند : «من کان باذلا فینا مهجته . . . فلیرحـل معنا . . . » . (۵) همین فرهنگ بود که نوجوانی چون‌حضـرت قاسم را وامی‌داشت که روز عاشورا خطاب به امام حسـین ع بگوید : «روحی‌لروحک الفداء و نفسـی لنفسک الوقاء» (۶) جانم فدای جانت . در زیارت عاشورا نیز به‌صـفت ایثار یاران حسـین ع تصـریح شده است : «الذین بذلوا مهجهم دون الحسین‌علیه السلام (۷) آنان که از جان و خون خویش در راه حسـین ع گذشتند . ۱-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۱۰۰ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۰ . ۳-همان ، ص ۴۱ . ۴-نصر الله مردانی . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۶۶ . ۶-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۴۶۷ . ۷-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۹۳ و ۲۹۶ ، مفاتیح الجنان ، زیارت

عاشورا .

باب الصغیر

به معنای در کوچک . مقبره‌ای است در دمشق که گویند سر مطهر حضرت عباس وعلی اکبر«ع و حبیب بن مظاهر در آنجا مدفون است . بعضی هم گفته‌اند که مدفن ۱۷ سراز سرهای شهدای کربلا است . ضریحی بر آن ساخته‌اند و نام تعدادی از شهدای کربلا برآن نقش بسته است . برخی قبر عبد الله بن جعفر(همسر زینب کبری)را هم آنجا می‌دانند . مؤلف اعیان الشیعه ، دفن سرهای آن سه بزرگوار را در آن محل پذیرفتنی می‌داند ومی گوید : چون سرها را به شام برده ، این طرف و آن طرف گرداندند و هدف یزید که اظهارپیروزی و نیز خوار کردن صاحبان آنها بود ، چون این کار انجام شد ، طبیعی است که‌همان جا دفن شده باشد و محلش محافظت‌شود . (۱) ۱-اعیان الشیعه ، سید محسن امین ، ج ۱ ، ص ۶۲۷ .

بازار شام

بازاری است واقع در شهر دمشق ، که نزدیک مسجد جامع شهر بوده است . بقایای آن‌را امروز«بازار حمیدیه می‌نامند . «معروف است که پس از حادثه عاشورا ، ابن زیادخاندان حضرت سید الشهدا را اسیر نمود و آنان را از کوفه به شام گسیل داشت . یزیددستور داد تا شهر شام را آینه بندی و چراغانی کرده ، خاندان امام حسین ع را در کوچه وبازار بگردانند . از جمله جاهایی که اسیران را عبور دادند ، همین بازار شام بود که برای‌دیدار اسرای خاندان نبوت ص ، جمعیت زیادی در دو طرف بازار صف کشیده بودند . این بازار امروزه حدود پانصد متر طول و ده متر عرض دارد ، در دو طبقه و تاریخ بنای آن‌به عصر عثمانی می‌رسد . . . آغاز بازار شام ، خیابانی عریض ، واقع در غرب بازار و پایان آن‌محوطه مقابل مسجد اموی است . . . فاصله آخرین ستون تا محوطه مقابل در غربی مسجداموی حدود سی متر است و ظاهرا اسرای خاندان عصمت و نبوت از همین درب اصلی‌مسجد اموی وارد مسجد گشتند . . . » (۱) ۱-دایرة المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۳۴ .

بالا سر

یا«بالای سر»قسمتی از قبر که طرف سر میت قرار می گیرد ، محوطه‌ای از حرم نزدیک‌به بالای سر امام ، در مقابل پایین پا . از آداب و مستحبات زیارت امام حسین ع ایستادن بربالای سر آن حضرت و زیارت خواندن و نماز گزاردن است . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۸۶ .

بانی

پایه گذار ، مؤسس . در فرهنگ عاشورا و مراسم سوگواری ، کسی که بر پای دارنده‌مجلس عزا یا تعزیه و روضه و سخنرانی برای امام حسین ع و دیگر معصومین است . بانی مجلس معمولا بنا به نذر و نیاز یا از روی عشق و علاقه دست به این کار می‌زند ومتکفل خرج و هزینه پذیرایی و اجرت روضه خوان و تعزیه خوان و واعظ و محل‌برگزاری جلسه می‌شود . به مؤسس ساختن مسجد و حسینیه هم بانی گفته می‌شود . رسم‌است که واعظ و مداح ، بانی مجلس را یاد و دعا می کند که خداوند قبول فرماید و موردعنایت و کرم ابا عبد الله ع قرار گیرد .

برداشتن بیعت

بیعت ، بر عهده بیعت کننده ، تکلیف حمایت و یاری می‌آورد ، مگر آنکه امام و پیشوای‌بیعت ، این تعهد را از دوش بیعتگران بردارد و آنان را در«حل قرار دهد که اگر رفتند ، پیمان شکنی محسوب نگردد . در اینکه آیا با«حل بیعت ، مسؤولیت از دوش صاحبان‌بیعت برداشته می‌شود ، یا آنکه تکلیف حمایت و یاری حجت‌خدا همچنان بر دوش آنان‌باقی است ، بحث است . امام حسین ع یک بار در وسط راه ، پس از شنیدن حوادث کوفه و آگاه شدن ازدگرگونی اوضاع آن ، بیعت را از همراهان برداشت ، تا هر که می‌خواهد برود . آن هنگام‌عده‌ای رفتند . یک بار هم شب عاشورا پس از خطبه‌ای که به ستایش از وفاداری اصحابش‌پرداخت ، فرمود : اینها تنها مرا می‌خواهند ، شما را آزاد می‌گذارم که هر کس می‌خواهدبرود . از تاریکی شب استفاده کنید و بروید : «فانطلقوا جمیعا فی حل ، لیس لی علیکم منی‌ذمام ، هذا لیل قد غشیکم فاتخذوه جملا» (۱) البته آن شب کسی نرفت . برادران و پسران وبرادرزادگان عبد الله جعفر و زینب ع و کسانی چون عباس ، زهیر بن قین و دیگران‌برخاستند و اعلام حمایت و جانبازی تا مرز شهادت نمودند و زندگی بی امام و حیات پس‌از شهادت حسین ع را بی‌ارزش دانستند . گفت ای گروه ، هر که ندارد هوای ما سرگیرد و برون رود از کربلای ما برگردد آنکه با هوس کشور آمده سرناورد به افسر شاهی گدای ما ۱-وقعة الطف ، ابی مخنف ، ص ۱۹۷ .

بررسی تاریخ عاشورا

نام کتابی ارزشمند ، حاوی سخنرانیهای مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی که درسالهای ۳-۱۳۴۲ از رادیو ایران پخش شده است و درباره قیام سید الشهدا و ابعادگوناگون آن است .

بریر بن خضیر همدانی

از شهدای کربلاست . از اصحاب وفادار امام حسین ع و از انسانهای شایسته وپرهیزگار که زاهد ، قاری قرآن و معلم قرآن و از شجاعان بزرگوار کوفه ، از قبیله همدان بود . بریر از تابعین به شمار می‌رفت و به عنوان سید القراء»شناخته می‌شد . اهل عبادت وقرائت قرآن بود که در مسجد جامع کوفه به قرائت می‌پرداخت و در میان قبیله همدان‌ارزش و منزلتی داشت . در کوفه مشهور و مورد احترام بود . کوشش بسیاری داشت که‌عمر سعد را از دوستی و همدلی با حکومت اموی باز دارد که موفق نشد . (۱) وی در سال ۶۰هجری از کوفه به مکه رفت و به امام حسین ع پیوست و همراه او به کوفه آمد . روزتاسوعا از خوشحالی اینکه به شهادت خواهد رسید ، با عبد الرحمن بن عبد ربه شوخی‌می‌کرد . شب عاشورا نیز از کسانی بود که برخاست و در حمایت و جانبازی برای امام ، سخنانی ایراد کرد . (۲) در کربلا چندین بار خطاب به دشمن سخنرانیها کرد . کلمات وفاداری او نسبت به‌سید الشهدا معروف است . روز عاشورا ، به میدان رفت و خطاب به سپاه عمر سعدخطابه‌ای ایراد کرد و به نکوهش آنان پرداخت . بریر ، پس از حر به میدان رفت و جنگید تاشهید شد . (۳) در حمله‌های برق آسایش اینگونه رجز می‌خواند : انا بریر و ابی خضیر و کل خیر فله بریر ۱- انصار الحسین ، ص ۶۱ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۵۴ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۵ .

بستان ابن معمر»

نام محل و نخلستانی است که دو وادی نخله یمانی و نخله شامی در آنجا به هم‌می‌پیوندد و متعلق به عمر بن عبید الله بن معمر بوده و مردم آنجا را بستان ابن عامر»گویند . نام منزلی است که امام حسین ع هنگام حرکت از مکه به سوی کوفه ، در آنجا فرود آمده ، سپس به تنعیم رفته است . (۱) ۱-معجم البلدان ، یاقوت حموی ، ج ۲ ، ص ۱۷۰ .

بستن آب

شیوه ناجوانمردانه تشنه نگهداشتن طرف در جنگ ، برای از پای درآوردن او . درحادثه کربلا سپاه عمر سعد به دستور ابن زیاد ، از رسیدن آب به خیمه‌گاه امام حسین ع جلوگیری کردند . از روز هفتم محرم ، عمر سعد کسی را به نام عمرو بن حجاج با پانصدسوار بر شریعه فرات مامور کرد . آنان فرات را در محاصره خویش قرار دادند و از سه روزبه شهادت امام حسین ع مانده ، مانع آب برداشتن اصحاب او از فرات شدند . (۱) این کار که‌به تشنگی امام و اصحاب و فرزندانش در روز عاشورا انجامید ، از سوزناکترین حادثه‌های کربلا بود و امام و یاران و اطفالش لب تشنه ماندند . ۱-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۹ ، الکامل فی التاریخ ، ج ۲ ، ص ۵۵۶ .

بشر(بشیر)بن عمرو حضرمی

از شهدای کربلاست . نامش در زیارت رجبیه هم آمده است . وی یکی از دو مردی بودکه پیش از شهادت جوانان بنی هاشم ، از یاران حسین ع باقی مانده بودند . انسانی پایدار ، بصیر و با وفا و از مردم حضرموت یمن بود . در کربلا خود را به کاروان حسین ع ملحق ساخت . در همان دوران ، فرزندش در شهر ری اسیر بود . با آنکه امام ، بیعت‌خود رااز او برداشت ، ولی حاضر نشد دست از امام بکشد . اغلب مورخان ، شهادت او را در حمله‌اول دانسته‌اند . قبر او در بقعه دسته جمعی شهدای کربلاـ در پایین پای سید الشهداست . (۱) بشر بن عمر هم نقل شده است . ۱-دایرة المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۲۵۰ ، عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۹۴ .

بشیر بن حذلم

از یاران امام سجاد«ع بود . وی که در سفر اهل بیت امام حسین ع از شام به مدینه ، همراه آنان بود ، هنگام ورود به مدینه ، به دستور امام سجاد«ع مامور شد زودتر به مدینه‌برود و خبر شهادت ابا عبد الله ع و آمدن اهل بیت را به اطلاع مردم برساند . او که همچون‌پدرش طبع شعر داشت ، در مسجد پیامبر«ص خبر کشته شدن سید الشهدا و بازگشت‌قافله حسینی را با این دو بیت ، به مردم رساند : یا اهل یثرب لا مقام لکم بها قتل الحسین فادمعی مدرار الجسم منه بکربلاء مضرج و الراس منه علی القناة یدار (۱) ای اهل مدینه ! دیگر در مدینه جای ماندنتان نیست ، حسین ع کشته شده و اشکهایم‌جاری است . پیکر او در کربلا پاره پاره و سر مطهرش بر فراز نیزه ، گردانده می‌شود . نام اورا بشر و نام پدرش را جذلم هم گفته‌اند . ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۴۲۳ ، لهوف ، ص ۱۱۶ .

بصره

یکی از شهرهای مهم و بزرگ و بندری عراق در کنار اروند رود(شط العرب)و نزدیک‌خرمشهر است و دارای کشتزارها و نخلستانهای بسیار . (۱) معنای لغوی بصره ، زمین سخت ، سنگلاخ و پر سنگریزه است . نام قدیمی آن منطقه ، خریبه ، تدمر و مؤتفکه بوده است . به‌کوفه و بصره ، عراقین هم می گفتند . بصره در سال ۱۴ هجری ، در زمان عمر بن خطاب‌بنا شد . بنای آن شش ماه قبل از کوفه بود . مدتی هم پایتخت امویان شد . لقبهای قبة الاسلام‌و خزانة العرب هم به آن داده‌اند . علی ع در زمان خلافت‌خویش با شورشیان بصره جنگید و آن درگیری به جنگ‌جمل شهرت یافت . در نهج البلاغه ، در موارد متعددی امیر المؤمنین از بصره و مردم آن‌مذمت کرده است ، از جمله : «لعنک الله ، یا انتن الارض ترابا و اسرعها خرابا و اشدهاعذابا ، فیک الداء الدوی . قیل : ما هو یا امیر المؤمنین ؟ قال : کلام القدر الذی فیه الفریة علی‌الله سبحانه و بغضنا اهل البیت و فیه سخط الله و سخط نبیه

و کذبهم علینا اهل البیت واستحلالهم الکذب علینا» (۲) که نشاندهنده تفکرات انحرافی و موضعگیریهای مخالف بااهل بیت است . بصره در آغاز مرکز طرفداران عثمان بود ، ولی پس از خلافت علی ع مرکز تشیع شد ، اما همچنان کسانی در آنجا نسبت به آل علی ، عناد داشتند . امام صادق ع در حدیثی فرموده است : پس از کشته شدن حسین بن علی ع همه چیزو همه کس بر آن حضرت گریست ، مگر سه چیز : بصره ، دمشق و آل حکم بن عاص . (۳) واین کلام علی ع معروف است که به ابن عباس ، والی آن حضرت بر بصره ، نوشت : «اعلم‌ان البصرة مهبط ابلیس و مغرس الفتن . . . » (۴) بدان که بصره ، فرودگاه شیطان و کشتگاه‌فتنه‌هاست . در نهضت عاشورا ، امام حسین ع به شش نفر از شخصیتهای بصره نامه نوشت و آنان‌را به یاری خویش برای گرفتن حق ، دعوت کرد . این شش نفر که هر کدام ، رئیس گروهی‌بودند ، عبارت بودند از : مالک بن مسمع ، احنف بن قیس ، منذر بن جارود ، مسعود بن عمرو ، قیس بن هیثم و عمر بن عبید الله . نامه رسان و پیک امام حسین ع برای رساندن این پیام ، غلامش سلیمان بود . برخی از اینان ، به امام جواب سرد دادند ، برخی فرستاده امام را نزدابن زیاد فرستادند . از شخصیتهای بصره ، یزید بن مسعود به ندای امام لبیک گفت و باتشکیل جلسه ، قبایل عرب را به یاری آن حضرت دعوت کرد ، آنان نیز خوشحال شده ، اعلام حمایت کردند . در پی آن نامه‌ای به امام نوشت و اعلام هر گونه حمایت و یاری کرد . ولی نامه ، روز عاشورا وقتی به دست امام حسین ع رسید که اصحاب و یارانش شهیدشده بودند . از سوی دیگر ، یزید بن مسعود وقتی آماده یاری امام شده بود که خبر شهادت‌آن حضرت به بصره رسید . (۵) یزید بن نبیط بصری نیز به اتفاق دو پسر و غلامش به ندای‌امام لبیک گفته ، خود را به مکه رساندند و از آنجا همراه امام به کربلا آمدند و شهید شدند . (۶) گرچه برخی از شهدای کربلا از شیعیان بصره بودند ، اما بصره در مجموع ، موضع‌شایسته‌ای در برابر ابا عبد الله ع و نهضت او نداشت . سابقه‌اش نیز در حمایت ازاهل بیت ، خوب نبود . «امروز ، مردم بصره اغلب شیعه اثنی عشری‌اند و بخشی هم اخباری . از غلات شیعه‌هم چون شیخیه و صوفیه در بصره ساکن هستند . اکثر عشایر نواحی این منطقه ، ایرانی‌تبارند و فارسی و ترکی را هم مثل عربی می‌دانند و با آن تکلم می‌کنند . » (۷) ۱–درباره بنای بصره و تاریخچه و جغرافیای آن ر . ک : «دایرة المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۲۶۲ به بعد ، عنوان بصره . ۲–سفینة البحار ، ج ۱ واژه بصر» . ۳–بحار الانوار ، ج ۵۷ ، ص ۲۰۵ . ۴–همان ، ج ۳۳ ، ص ۴۹۲ ، نهج البلاغه(صبحی صالح)نامه ۱۸ . ۵–حیاة الامام الحسین بن علی ، ج ۲ ، ص ۳۲۷ . ۶–همان ، ص ۳۲۸ . ۷–ر . ک : دایرة المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۲۶۶ .

بصیرت

از ویژگیهای فکری و عملی یاران سید الشهدا«ع در نهضت عاشورا ، «بصیرت وبینش بود . در فرهنگ دینی و متون معارف ، از کسانی با عنوان اهل البصائر»یاد شده‌است ، یعنی صاحبان روشن بینی و بیدار دلی و شناخت عمیق نسبت به حق و باطل ، امام وحجت الهی ، راه و برنامه ، دوست و دشمن ، مؤمن و منافق . صاحبان بصیرت ، چشم‌درونشان بیناست ، نه تنها چشم سر . با آگاهی ، هشیاری و انتخاب گام در راه می گذارند وعملکرد و موضعگیریهایشان ریشه اعتقادی و مبنای مکتبی و دینی دارد ، جهادشان مکتبی‌و مبارزاتشان مرامی است ، نه سودجویانه و دنیاپرستانه یا نشات گرفته از تعصبات قومی وجاهلی ، یا تحریک شده تبلیغات فریبکارانه جناح باطل و سلطه زور . اهل بصیرت ، راه‌خود را روشن و بی‌ابهام و بحق می‌بینند و باطل بودن دشمن را یقین دارند و با تطمیع وتهدید ، نه خود را می‌فروشند و نه دست از عقیده و جهاد برمی‌دارند . شمشیرها وجهادشان پشتوانه عقیدتی دارد . به فرموده علی ع : «حملوا بصائرهم علی اسیافهم . (۱) اینگونه مدافعان بینادل و پیروان دل آگاه ، هم در رکاب علی ع با معاویه می‌جنگیدند ، هم در همه حال امام مجتبی ع را حمایت می کردند ، هم در عاشورا جان خویش را فدای‌امام خویش و نصرت قرآن می کردند . این از سخنرانیها و رجزها و پاسخهایشان روشن‌بود . سید الشهدا«ع را امامی می‌دانستند که باید یاریش کرد و جان در راهش باخت ودشمنانش را کافر دلان نفاق پیشه‌ای می‌شناختند که جهاد با آنان همچون جهاد با مشرکان‌بود و اجر داشت . سخنان

امام حسین ع ، امام سجاد«ع ، حضرت ابا الفضل ، علی اکبر ، جوانان بنی هاشم ، یاران ابا عبد الله ع همه گویای عمق بصیرت آنان است . امام صادق ع درباره حضرت عباس ، تعبیر«نافذ البصیرة دارد ، که گویای عمق بینش و استواری ایمان‌او در حمایت از سید الشهداست : «کان عمنا العباس بن علی نافذ البصیرة صلب‌الایمان . . . » . (۲) در زیارتنامه حضرت عباس است : «و انک مضیت علی بصیرة من امرک‌مقتدیا بالصالحین . . . » . سخن علی اکبر خطاب به امام که مگر ما بر حق نیستیم ؟ »مشهوراست . در جبهه مقابل ، کوردلانی دنیا طلب و فریب خوردگانی بی‌انگیزه و تحریک‌شدگانی نادان بودند که تبلیغات اموی چشم بصیرتشان را بسته بود و لقمه‌های حرام ، گوش حقیقت نیوش را از آنان گرفته بود . ۱-نهج البلاغه ، صبحی صالح ، خطبه ۱۵۰ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۴۳۰ .

بطان

نام منزلی از منزلگاههای کوفه به طرف مکه . در اطراف کوفه و از آن طایفه‌ای از بنی‌اسد است . امام حسین ع در مسیر خویش به کوفه ، از این منزلگاه هم گذشته است . درآنجا قصری و مسجدی و آب و آبادی بوده که کاروانیان برای استراحت فرود می‌آمدند . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۸۰ .

بکر بن حی تمیمی

از شهدای کربلاست . وی ابتدا در سپاه عمر سعد بود ، اما روز عاشورا به سپاه‌حسین ع پیوست و در حمله اول شهید شد . (۱) ۱- عنصر شجاعت ، کمره‌ای ، ج ۳ ، ص ۴۴ .

بکیر بن حمران احمری

از کوفیان طرفدار یزید . وی کسی بود که در کوچه‌های کوفه با مسلم بن عقیل نبرد تن‌به تن کرد و ضربت تیغ مسلم او را مجروح ساخت . هم او بود که به دستور ابن زیاد ، مسلم‌را بالای دار الاماره برد و سر از بدنش جدا کردن و بدن او را به زمین انداخت . (۱) ۱-مروج الذهب ، مسعودی ، ج ۳ ، ص ۵۹ .

بلا و کربلا

بلاـ هم به معنای رنج و محنت و گرفتاری است ، هم به معنای آزمایش و امتحان . اغلب ، رنجها و گرفتاریها مایه آزمون انسانها در زندگی و در طریق دینداری است . کربلاـ(کرب وبلاـ)نیز آمیخته‌ای از عظیمترین رنجها و محنتها بود و هم بزرگترین آزمایش تاریخی برای‌اهل حق و باطل ، تا موضع خویش را مشخص سازند . وقتی سید الشهدا«ع به این سرزمین‌رسید ، پرسید : اینجا چه نام دارد ؟ گفتند : کربلا ، چشمان آن حضرت پر از اشک شد وپیوسته می‌فرمود : «اللهم انی اعوذ بک من الکرب و البلاء»و یقین کرد که شهادتگاه خودو یارانش همین جاست و فرمود : «هذا موضع کرب و بلاء ، هاهنا مناخ رکابنا و محط رحالناو سفک دماءنا» . (۱) اینجا سرزمین رنج و گرفتاری و بلاست ، اینجا محل فرود آمدن ما وجایگاه ریخته شدن خونهای ماست . آمیختگی این سرزمین و این نام با شداید و رنجها پیش از آن نیز از زبان اولیاء خدا نقل‌شده است . حضرت عیسی ع وقتی بر این سرزمین گذشت ، اندوه او را فرا گرفت و آن‌زمین را«ارض کرب و بلاء»دانست . (۲) روزی حضرت رسول ص برای دخترش‌فاطمه ع از شهادت حسین ع در آینده سخن می گفت ، در حالی که حسین ع کودکی‌در آغوش مادر بود . حضرت زهرا«ع از پدر پرسید : آن جا که فرزندم کشته می‌شودکجاست ؟ فرمود : کربلاست ، سرزمین محنت و رنج بر ما و بر امت . . . «موضع یقال له‌کربلاء و هی دار کرب و بلاء علینا و

علی الامهٔ[الائمهٔ] . . . » . (۳) اگر کربلا را سرزمین آزمایش به حساب آوریم ، هم آزمایش خلوص ، فداکاری و عشق‌ابا عبد الله ع و خانـدان و یاران اوست که در کوره رنجها و شـهادتها و داغها و مصـیبتها ، جوهره ذاتی و بعـد متعالی آنان و میزان صدق عقیده و ادعایشان به ظهور رسـید ، هم‌آزمایشـگاه کوفیان و مـدعیان نصـرت و یاری و نیز حکام اموی بود که نسـبت به فرزند پیامبرو حجت الهی آنگونه رفتار کردند . ابا عبد الله ع نیز در اشاره به جنبه آزمونی بلاها درکشف جوهره دینداری و میزان تعهد ، در خطابه‌ای که در منزلگـاه ذو حسم (و بقولی درکربلا)ایراد نمود ، فرمود : « . . . ان الناس عبیـد الـدنیا و الـدین لعق علی السـنتهم یحوطونه‌ما درت معایشـهم فاذا محصوا بالبلاء قل الـدیانون . (۴) مردم بنـده دنیاینـد و دین بر زبانشان‌شـیرین است و تا زنـدگیهاشان بچرخد و آسوده باشـند ، دم از دین می‌زنند . اما آنگاه که با«بلا»آزموده شوند ، دینداران اندک می‌شوند . چه آزمایشی سخت‌تر از اینکه حجت‌خدا را در محاصـره دشـمنان ببیننـد و بخاطر دنیاطلبی و بیم از مرگ ، دست از یاری او بردارنـد ! به همین جهت ، وقتی امام در طول راه ازبعضـی یاری خواست و آنان روحیه فداکاری و جهاد در رکاب امام را نداشـتند ، حضـرت‌فرمود که از منطقه دور باشـند ، چرا که هر کس ندای نصـرت خواهی امام را بشـنود و یاری‌نکند ، گرفتار عذاب الهی خواهد شد ، «فو الله لا یسـمع واعیتنا احد و لا ینصـرنا الاـ(هلك) البه الله فی نار جهنم . (۵) به علاوه ، آزمایش بزرگ کربلا ، برای اهل بیت و حسـین بن علی ع نیز وسـیله قرب به‌خـدا و ترفیع درجه بود ، آنگونه که حضـرت ابراهیم و اسـماعیل بـا فرمـان ذبـح ، آزمایش‌شدنـد و نیز ، ابراهیم ، به فرمـان الهی مامور شـد خـانواده خـود را در دشـت بی آب و خشـك ، تنهـا بگـذارد ، و نیز بـا آتش نمرودیـان آزمـایش شـد و در دل شـعله‌ها رفت . سـید الشـهدا«ع نیز هفتـاد و دو قربـانی به مسـلخ عشـق آورد ، خـودش نیز«ذبـح عظیم بودو قربـانی آل الله . فرزنـدان و اهـل بیت او نیز در صحرای طف ، گرفتار امواج بلا و عطش‌شدند ، و همه در آزمایشـگاه کربلا ، رو سفید و پیروز از آزمون برآمدند و کلام حسین ع در واپسـین لحظات ، حکایتگر رضا و تسـلیم بود«الهی رضـی بقضائك و تسلیما لامرك . در سخنرانی فاطمه دختر امام حسین ع نیز اشـاره است به اینکه کربلاـ هم مـایه آزمون‌برای امت پیغمـبر بود و هم برای عـترت . دیگران امتحـان بـدی دادنـد ، امـا اهـل بیت از این‌امتحان رو سـفید درآمدند : «فانا اهل بیت ابتلانا الله بکم و ابتلاکم بنا فجعل بلاءنا حسنا» (۶) اینگونه است که می‌توان به عاشورا ، از بعـد«بلا»هم نگریست و«ابتلا»را زمینه جلوه بعدالهی شـهیدان راه خدا دانست . زائر حسـین ع نیز باید تمثیلی از شداید و رنجها و سوز و گـدازها و خوف و عطشـها را در خویش پدید آورد و کربلایش کرب و«بلا»باشد . دلا خون شو که خوبان این پسـندند دلا ، خوبان دل خونین پسندند ۱-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۹۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۵۳ . ۳-همان ، ص ۲۶۴ . ۴-تحف العقول ، حرانی ، ص ۲۴۵(چاپ جامعه مدرسین) . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۷۹ ، انساب الاشراف ، ج ۳ ، ص ۱۷۴ . ۶-ریاض القدس ، ج ۲ ، ص ۳۴۱ .

بنی اسد

نـام طـایفه‌ای که نزدیك کربلا ساکن بودنـد و فردای عاشورا ، پس از رفتن سپاه عمرسـعد ، عـده‌ای از آنان برای دفن اجساد مطهر شهدای اهل بیت به کربلا آمدند (۱) و چون‌اجساد را نمی‌شناختند ، متحیر بودند . در آن هنگام ، حضرت سجاد«ع آمد و پیکر اهل بیت‌و اصـحاب را یـك به یـك به آنان شـناساند و آنان در دفن شـهدا ، حضـرت را یاری کردنـد وبرای خویش ، افتخار آفریدنـد . در«دایرهٔ المعارف تشیع آمده است : «بنی اسد ، نام تیره‌ای از قبایل عرب ، از فرزندان اسد بن خزیمه بن مدرکه . . . این قبیله‌توفیق و افتخار دفن پیکر مطهر حضـرت سـید الشهدا و انصار آن حضرت را پس از واقعه‌کربلا در سال ۶۱ ق . داشـتند . جمعی از اصحاب ، علما ، شـعرا و زعمای امامیه از این قبیله‌برخاسته‌اند . برخی از همسران پیامبر اکرم ص نیز از همین قبیله بوده‌اند . این قبیله درسال ۱۹ هجری از بلاد حجاز به عراق رفته ، در کوفه و غاضـریه از نواحی کربلا سکونت‌کردند . از قبایل سلحشور عرب محسوب می‌گردند . هنگام بنای کوفه ، این قبیله محله‌خاصی را در جنوب مسجد کوفه به خویش اختصاص دادند . در سال ۳۶ هجری در جنگ‌جمل ،

بـا علی ع بیعت کردنـد و در کنار آن حضـرت جنگیدنـد . در قیام عاشورا در سال ۶۱به سه دسـته تقسـیم شدند : موافق با حضرت و مخالف و بی‌طرف . حبیب بن مظاهر ، انس‌بن حرث ، مسـلم بن عوسـجه ، قیس بن مسهر ، موقع بن ثمامه و عمرو بن خالد صیداوی ازسـران موافق بودند و حرملهٔ بن کاهل اسدی ، قاتل طفل شـیر خوار ، از سـران مخالف بود . گروهی از دسته سوم(بی‌طرفها)پس از شهادت حسـین ، زنانشان بر میـدان جنگ گـذر کرده‌و اجساد را دیدنـد و تحت تاثیر قرار گرفتند و به سـرزمین خود رفته ، مردان را جهت دفن‌اجساد ، خبر کردنـد . ابتـدا زنان بیل و کلنگ به دست گرفته به طرف کربلا روان شدند . پس ازمدتی وجدان مردان بنی اسـد بیدار گشت و به خود آمدند و به دنبال زنان راه افتاده به دفن‌اجساد امام و یارانش پرداختند . این فداکاری سـبب شـهرت آنان شد و از آن پس شـیعیان به‌نظر احترام و محبت به قبیله بنی اسد می‌نگرند» . (۲) ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶۳ . ۲-دایرهٔ المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۳۴۰ .

بنی امیه

طایفه‌ای از قریش ، که نسب آنان به امیهٔ بن خلف از فرزندان عبد شـمس می‌رسد . امیه‌از دشـمنان سرسـخت پیامبر اسلام ص بود و فرزنـدان او و کلاـ بنی امیه همواره بـا بنی هاشم‌مخالف و کینه توز بودنـد . (۱) بـا پیـامبر به نحوی ، بـا علی ع به نحو دیگر و با امام حسن و امام‌حسـین علیهما السـلام و سایر ائمه به گونه دیگری خصومت می‌ورزیدند . رسول‌خدا«ص آنان را لعنت کرد . در قرآن ، «شجره ملعونه (سوره اسراء آیه ۶۰)به بنی امیه‌تفسیر شده است . (۲) این دودمان ، با عترت پیامبر و آل علی دشـمنی شدید داشتند و بزرگانی از آنان درجنگهای صدر اسـلام به تیغ مسـلمانان کشـته شده بودند . یزید و معاویه از نسل اینان بودندکه آن دشـمنیها را با علی و آل علی نشـان دادنـد . «اینان از زمان معاویه در سال ۴۱ هجری به‌حکومت رسـیدند و تا سال ۱۳۲ هجری حکومت داشتند و مرکز حکومتشان در شام بود . به تبع حکومتهای روم و فارس ، بساط و تشـریفات و تجملات و عیش و نوشـهایی راه‌انداخته بودند . بعضی از خلفای بنی امیه عبارت بودند از : معاویه ، یزید ، مروان ، عبد الملک ، ولید ، سلیمان ، عمر بن عبد العزیز ، هشام و . . . که با مروان حمار ، این سلسـله منقرض شد ، درجریان قیام ابو مسـلم خراسانی . » (۳) مدت حکومتشان هزار ماه (۴) بود ، از زمان امام حسن‌مجتبی ع تا زمان روی کار آمدن سفاح ، یعنی ۹۰ سال و ۱۱ ماه و ۱۳ روز دقیقا طول‌کشید . بعضی آیه لیلهٔ القدر خیر من الف شهر»را بر هزار ماه حکومت آنان تاویل‌کرده‌اند . (۵) ابو سـفیان ، در اولین روز به خلافت رسیدن عثمان به او توصیه کرد که : پس ازقـبیله تیم وعـدی(که ابـو بکر و عمر از آن بودنـد)اینـک حکومت به دست تو افتـاده است ، آن را همچون توپی در میـان بنی امیه دسـت به دست بگردان . این سـلطنت است نه چیز دیگر ، من به بهشت و جهنمی بـاور نـدارم . (۶) امویان سـنت رسول خدا را تغییر دادنـد . خود پیامبر پیشـگویی کرده بود که چنین‌خواهـد شد : «ان اول من یبدل سـنتی رجل من بنی امیهٔ این شـعر نیز که بی‌اعتقادی امویان‌را به خدا و قیامت و وحی می‌رساند ، از زبان یزید نقل شده است که : لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء و لا وحی نزل (۷) در زیـارت عـاشورا ، از آل ابو سـفیان ، آل زیاد ، آل مروان و بنی امیه نام برده شـده و موردلعنت قرار گرفته‌انـد . امام حسـین ع نیز در پاسخ سـخن مصرانه مروان که می‌خواست امام‌با یزید بیعت کند ، فرمود : از جدم شنیدم که می‌فرمود خلافت بر آل ابو سفیان حرام است الخلافهٔ محرمهٔ علی آل ابی سفیان . ۱-ر . ک : «النزاع و التخاصم بین بنی امیهٔ و بنی هاشم از : مقریزی . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۴۶ . ۳-معـارف و معاریف ، ج ۱ ، ص ۴۱۲ . دربـاره وقـایع زمان خلفای بنی امیه و شـناخت آنها ، از جمله رجوع کنیـد به : تتمهٔالمنتهی ، شیخ عباس قمی و نیز منتهی الارب(ترجمه)جلد ۵ و ۶ ۴-کتاب هزار ماه سیاه شرح جنایات امویان را در بردارد . نیز ر . ک : «شـیعه و زمامداران خودسر»ترجمه الشیعهٔ والحاکمون از محمد جواد مغنیه . ۵-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۲۳۵ . ۶-استیعاب ، ج ۲ ، ص ۶۹۰ . ۷-اشعار از«ابن زبعری است که یزید به آنها استشهاد کرده است .

بنی جعده

نام یکی از قبایل کوفه ، که به امام حسین ع دعوت نامه نوشتند .

بنی هاشم

فرزندان هاشم بن عبد مناف ، جد اعلای رسول خدا . به اهل بیت پیامبر ، به همین جهت بنی هاشم گفته می‌شود . هاشم و اجدادش در میان عرب ، مشهور به نجابت و مورداحترام بودند و رسول الله از این دودمان بود . امام حسین ع نیز در یکی از رجزهای‌خویش در روز عاشورا ، به این نسب شریف اشاره کرده و به آن افتخار می‌کند : انا ابن علی الخیر ، من آل هاشم کفانی بهذا مفخرا حین افخر بنی امیه ، از آغاز با بنی هاشم ، مخالفت و دشمنی داشتند و این بغض و عداوت ، دردوران ائمه نیز ادامه داشت . «حادثه کربلا»اوج عداوت و کینه امویان با بنی هاشم بود . پیامبر اسلام ص فرموده است : «بغض بنی هاشم نفاق (۱) دشمنی و کینه با بنی هاشم ، نشانه نفاق است . یزید ، چون حسین بن علی ع را به شهادت رساند و اهل بیت او را به اسارت گرفت ، در مجلس جشن ، با چوب خیزران بر لبهای حسین ع می‌زد و این اشعار را می‌خواند : «لعبت هاشم بالملک . . . »بنی هاشم با ملک و سلطنت بازی کردند ، نه خبری آمده و نه وحیی‌نازل شده است . اگر از فرزندان احمد انتقام نگیرم ، از نسل خندف نیستم . . . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۹۳ ، ص ۲۲۱ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۶۲ . در زمینه رابطه عداوت آمیز آل امیه با خاندان رسالت ، ر . ک : «دایرهٔ المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۳۹۸ .

بوی سیب

در چاووش خوانیهای زائران کربلا می‌گفتند : «ز تربت‌شهدا بوی سیب می‌آید» . نیزمعروف است کسانی که صبح زود به زیارت کربلا بروند ، بوی سیب بهشتی استشمام‌می‌کنند . این سخن ریشه حدیثی دارد . در بحار الانوار چنین آمده است : روزی امام حسن و امام حسین ع به حضور پیامبر رسیدند ، در حالی که جبرئیل هم‌نزد رسول خدا بود . این دو عزیز ، جبرئیل را به دحیه کلبی (۱) تشبیه کرده و دور اومی‌چرخیدند . جبرئیل هم چیزی در دست داشت و اشاره می‌کرد . دیدند که در دست‌جبرئیل یک سیب ، یک گلابی و یک انار است . آنها را به حسنین داد . آن دو خوشحال‌شدند و با شتاب نزد پیامبر دویدند . پیامبر آنها را گرفت و بویید و فرمود : ببرید نزد پدر ومادرتان . آن دو نیز چنان کردند . میوه‌ها را نخوردند تا آنکه پیامبر«ص هم نزد آنان رفت وهمگی از آنها خوردند ، ولی هر چه می‌خوردند ، میوه‌ها باز باقی بود . تا آنکه پیامبر از دنیارفت . امام حسین ع نقل می‌کند که در ایام حیات مادرمان فاطمه ع تغییری در میوه‌هاپیش نیامد ، تا آنکه فاطمه از دنیا رفت ، انار ناپدید شد و سیب و گلابی مانده بود . با شهادت‌علی ع گلابی هم ناپدید شد و سیب به همان حالت باقی ماند . امام حسن ع مسموم وشهید شد و سیب همچنان باقی بود تا روزی که(در کربلا)آب را به روی ما بستند . من‌هر گاه تشنه می‌شدم آن را می‌بوییدم ، سوز عطش من تسکین می‌یافت . چون تشنگی‌ام‌شدت یافت ، بر آن دندان زدم و دیگر یقین به مرگ پیدا کرده بودم . امام سجاد«ع می‌فرماید : این سخن را پدرم یک ساعت قبل از شهادتش فرمود . چون‌شهید شد ، بوی سیب در قتلگاه به مشام می‌رسید . دنبال آن گشتیم و اثری از سیب نبود ، ولی بوی آن پس از حسین ع باقی بود . قبر حسین را زیارت کردم و دیدم بوی آن سیب‌از قبر او به مشام می‌رسد . پس هر یک از شیعیان ما که زیارت می‌کنند ، اگر بخواهند آن رابشنوند ، هنگام سحر در پی زیارت بروند ، که اگر مخلص باشند ، بوی آن سیب را استشمام‌می‌کنند . (۲) ۱-نام شخصی خوش سیما بود که جبرئیل ، اغلب به صورت او آشکار می‌شد . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۳ ، ص ۲۸۹ . نیز ر . ک : مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۳ ، ص ۳۹۱ .

بیاض

سفیدی ، کتابچه و دفتر سفید نانوشته ، کتابچه‌ای که جهت‌یادداشت ، در بغل گذارند . (۱) دفتری که چند مجلس تعزیه و بعضی اوقات نوحه یا ادعیه در آن نوشته شده و معمولادارای جلد چرمی است و از ته به هم دوخته شده ، با قطعی بغلی . امروز به اینگونه نوشته‌ها«جنگ می گویند . (۲) نسخه و طومار ، از اسامی دیگر اینگونه کتابچه‌های نوحه و تعزیه بوده‌است . اغلب با خط خاصی و به صورت چپ و راست نوشته می‌شد و رونویسی از آن‌دشوار بود . نوحه خوانها هم معمولا- آنها را در انحصار خود داشتند و به دیگران نمی‌دادند . ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-تعزیه در ایران ، صادق همایونی ، ص ۲۸۵ ، دایرهٔ المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۵۴۳ .

بیضه

نام یکی از منزلگاههای سر راه کوفه ، که بین عذیب و واقصه قرار داشته و متعلق به بنی یربوع بوده است . در همین منطقه وسیع ، امام حسین ع با سپاه کوفه برخورد کرد وخطبه معروف خویش را برای سپاه حر ایراد فرمود : «ایها الناس ! ان رسول الله ص قال : من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله . . . » (۱) و در همین جا بود که نافع بن هلال و برير بن‌خضير برخاستند و ضمن خطابه‌هایی نصرت و حمایت‌خویش را از آن امام ابراز کردند . پس از آن ، امام ندای الرحیل ، الرحیل سر داد و به سوی عذیب حرکت کرد . (۲) بیضه به‌معنای زمین سفید هموار و بی گیاه است . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۷ . ۲-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۱۰۲ .

بیعت

در حادثه کربلا ، تلاش عمده دشمن آن بود که حسین بن علی ع را به بیعت با یزید بن‌معاویه وادارد و آن حضرت هم نپذیرفت تا شهید شد . نگاهی ریشه‌ای‌تر به اصل بیعت : بیعت به معنای پیمان و عهد بستن است . شکستن‌بیعت ، نزد عرب بسیار زشت بوده است . بیعت با حاکم ، نوعی رای موافق دادن و امضا وتبعیت و تعهد اطاعت محسوب می‌شد و عدم بیعت ، نوعی تمرد و به رسمیت نشناختن . بیعت در صدر اسلام ، مفهوم اطاعت و پذیرش حکومت را داشت و بیعت کننده با حاکم ، نمی‌توانست با او به مخالفت و جنگ بپردازد و آنگاه که علنی انجام می گرفت ، مردم ، بیعت‌کننده را طرفدار خلیفه و حاکم می‌شناختند و پس گرفتن بیعت ، معمول و مقبول نبود ، چون هم جانش در خطر می‌افتاد ، هم آبرویش . در تاریخ اسلام ، بیعت عقبه ، بیعت رضوانو . . . وجود داشت . قرآن ، بیعت مردم را با پیامبر ، بیعت با خدا می‌داند : «ان الذین یبایعونک‌انما یبایعون الله ، ید الله فوق ایدیهم فمن نکث فانما ینکث علی نفسه . . . » (۱) درباره بیعت‌زنان مؤمن با پیامبر ، می‌خوانیم : «اذا جاءک المؤمنات یبایعنک . . . فبایعهن (۲) که مواد بیعت‌را هم مطرح می کند . بیعت ، دست دادن با کسی به عنوان عهد و پیمان بر امری است و سوگندی است برای‌وفاداری به یک نظام و حاکم . دست در دست‌حاکم و امیر و والی یا نماینده او گذاشتن‌بیعت تلقی می‌شود و بیعت در اسلام ، نه به عنوان روش انتخاب رهبر ، بلکه به مثابه عامل‌تحکیم کومت‌یک امام و رهبر شایسته تلقی می گردد ، آن هم بر محور شرع و قانون‌خدا . به فرموده علی ع در نهج البلاغه لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق . در کتب‌حدیث ، باب خاصی برای آن گشوده‌اند که حاکی از اهمیت آن در نظام سیاسی و اجتماعی‌اسلام است . (۳) از این رو ، پس از وفات پیامبر اسلام ، موضوع بیعت کردن و بیعت گرفتن ازمردم به نفع حکومت ، ساسیت‌سیاسی فوق العاده‌ای یافت و در سقیفه خود را نشان داد . طبق همین اصل ، علی ع و یاران همدل او را می‌خواستند به بیعت وادارند . خود آن‌حضرت نیز پس از مرگ عثمان ، با بیعت مردم با وی ، خلافت را عهده‌دار شد . بیعت گرفتن معاویه به نفع پسرش یزید ، در زمانی که هنوز خودش زنده بود ، آن هم باتهدید و ارعاب و زور ، از نقاط ننگ سلطه

امویـان است . معاویه در سال ۵۹ از مردم شـام وچهره‌هـای معروف قبایل ، به نفع یزیـد به عنوان ولیعهـد خویش بیعت گرفت و نامه دعوت‌به بیعت را به شـهرهای دیگر هم نوشت . البته مورد اعتراضـهایی هم قرار گرفت . ولی‌مخالفان را سـرکوب می‌کرد . (۴) پس از مرگ معاویه نیز ، یزیـد به والی مـدینه نامه نوشت که به‌هر صورت از حسـین بن علی ع بیعت بگیرد . امام حسـین نیز که یزیـد را شایسـته خلافت‌نمی‌دانست ، از بیعت امتناع داشت و می‌فرمود : «مثلی لا یبایع مثل یزید» . در دورانی هم که سید الشهدا در مکه بود ، در پی نامه‌ها و دعوتهای کوفیان برای‌عزیمت به آنجا ، آن حضرت مسلم بن عقیل را فرستاد . شیعیان کوفه نیز با نماینده‌امام حسین بیعت کردند . تعداد بیعتگران کوفه با مسـلم را ۱۸ هزار تا ۲۵ هزار هم نوشته‌اند . (۵) «برداشـتن بیعت از سوی امام یا والی ، در واقع آزاد گذاشـتن بیعتگر نسـبت به تعهـدی بودکه بـا بیعت‌سپرده بود . امام حسـین ع شب عاشورا ، ضـمن خطبه‌ای وفای یاران را سـتود وبرایشـان پـاداش الهی طلبیـد ، آنگـاه بیعت را با این جملات از آنان برداشت تا هر که‌می‌خواهـد ، از پوشـش شب اسـتفاده کرده ، صحنه را ترک گویـد : «الا ـ و انی قـد اذنت لکم‌فـانطلقوا جمیعـا فی حـل لیس علیکم حرج منی و لا ـ ذمـام ، هـذا اللیـل قـد غشـیکم فاتخذوه‌جملا» . (۶) البته یاران یکایک برخاسـته و با نطقهای پرشوری اعلام وفاداری کردند و آن‌شب ، کسـی نرفت . سـخن مسلم بن عوسجه ، زهیر ، فرزندان مسلم بن عقیل و دیگران‌معروف است . (۷) ۱–فتح ، آیه ۱۰ . ۲–ممتحنه ، آیه ۱۲ . ۳–باب لزوم البیعهٔ و کیفیتهـا و ذم نکثها(بحار الانوار ، ج ۶۴ ، ص ۱۸۱ ، چـاپ بیروت) . ۴–مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۲۷ . دربـاره بیعت گرفتن معاویه برای یزیـد ، ر . ک : الغـدیر ، ج ۱۰ ، ص ۲۴۲ . ۵–مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۶۸ . ۶–بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۹۳ . ۷–همان . (پیرامون بیعت ، به بحث مفصل ۀ دایرۀ المعارف تشیع ج ۳ ، ص ۵۸۱ مراجعه کنید .)

بی غسل و بی کفن

از اوصافی است که در مراثی ، برای سـید الشـهدا«ع به کار می‌برند(ملقی ثلاثا بلا غسل‌و لا کفن) و در روایت است که پیکر بی سر آن حضـرت ، بی غسـل و کفن بر زمین افتاده بود«ملقی فی الارض جثـهٔ بلا راس و لا غسل و لا کفن . (۱) ۱–بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۹۱ .

بین النهرین

نام قدیم بخشی از سرزمین عراق ، که میان نهر دجله و فرات قرار دارد و زمانی بسیارحاصل خیز و پربار بوده است .

بی‌وفایی

از خصـلتهای مردم کوفه شـمرده شده است که هم با علی بن ابی طالب ع بی‌وفایی‌نشان دادند ، هم با امام مجتبی ع ، هم با مسلم بن عقیـل و هـم بـا سـید الشـهدا بیعـت کردنـد وپیمـان شکسـتند . نـامه دعـوت نوشـتند و تیـغ کشـیدند . این خصـلت کوفیـانه در ذهن دیگران‌مانده بود . هنگامی که امام حسین ع تصمیم گرفت به کوفه رود ، افراد متعددی او را برحذر می‌داشتند و بی‌وفایی اهل کوفه را یـادآور می‌شدنـد . خود امـام حسـین ع نیزروز عـاشورا به این عهـد شـکنی و بی‌وفایی آنان اشاره کرد و فرمود : «وای بر شـما ای کوفیان ! زشت باد کارتان ! ما را به یاری فراخواندیـد ، چون نزد شـما آمـدیم و ندایتان را پاسخ گفتیم ، همان شمشـیرها را که با ما هم قسم بود ، به روی ما کشـیدید . . . «یا اهل الکوفهٔ ! قبحا لکم وترحا ، بؤسا لکم و تعسا ، استصرختمونا والهین . . . » (۱) . «کوفی در خـاطره مردم همردیف بـا«بی‌وفا»بود . حضـرت زینب نیز در خطبه‌اش در کوفه ، به کوفیان چنین خطاب کرد : «یااهل الکوفهٔ ! یا اهـل الختـل و الغـدر»که اشـاره به همـان ریـا ، تزویر ، نفاق و بی‌وفایی آن مردم‌بود . این ذهنیت ، همچنان باقی است . از شـعارهای مردم ایران پس از پیروزی انقلاب‌اسـلامی و در ایام جنگ تحمیلی ، در حمایت از رهبری این بود که ما اهل کوفه نیستیم ، امام تنها

بماند» ، «ما اهل کوفه نیستیم ، علی تنها بماند . » ۱-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۴۶۷ .

پامنبری

از اصطلاحات مرثیه خوانی و عزاداری . دهخدا می‌نویسد : شاگرد روضه خوان که‌پیش از استاد ، به پای منبر ابیاتی در مصائب اهل بیت‌خواند . روضه خوان که پای منبرایستد و اشعار صیبت‌خواند . آنکه . . . در فاصله فرود آمدن آخوندی از منبر و بر شدن‌آخوند دیگر ، پای منبر ایستاده یا نشسته نوحه و اشعار مرثیه به آواز خواند . (۱) به جوان یانوجوانی که شبکلاهی بر سر نهاده ، در پای منبر می‌نشست و گاهگاهی صدا در صدای‌واعظ انداخته ، یا سخنان او را زمزمه می‌کرد ، «پامنبری گفته می‌شد . این افراد غالبا ازفرزندان یا خویشان واعظ بودند که جهت آمادگی فن سخنرانی به مجلس آورده‌می‌شدند . (۲) ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-تاریخ تکایا و عزاداری قم ، مهدی عباسی ، ص ۱۷ .

پایین پا

قسمتی از قبر یا حرم که سمت پای مدفون قرار دارد ، مکانی در حرم سید الشهدا«ع ونیز قسمتی از ضریح مطهر که پای امام حسین ع رو به آن طرف است . (۱) قبر علی اکبرپایین پای امام حسین است و به همین جهت ضریح امام حسین ع شش گوشه دارد . پایین پا ، زیارت مخصوصی دارد . هنگام زیارت ، مستحب است پایین پا ایستادن و زیارت‌علی بن الحسین را خواندن . متن زیارت در کتب دعا موجود است . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۰۸ . ۲-همان ، ج ۹۸ ، ص ۱۸۵ و ۲۰۱ .

پرچم

علم و بیرقی که به رنگهای مختلف ، بویژه رنگ سیاه ، نشان گروه و هیئت‌خاصی‌است . پرچم در گذشته اغلب در میدانهای جنگ و لشکرها و گروههای نظامی کاربرداشته است ، سپس هر جمعیتی به عنوان نشان خاص خود ، علمی مخصوص می‌افراشتند . در عزاداری ابا عبد الله ع نقش پرچم سیاه ، مهم است . در ایام عزا و عاشورا ، بر سر درخانه‌ها ، مغازه‌ها و در معابر می‌زنند تا نشانه ایام سوگواری باشد و تاثیر عاطفی خاصی‌دارد . « . . . با نیم متر چوب و نیم متر پارچه سیاه ، می‌توان موجی از احساسات بی‌دریغ‌درباره بزرگسالار شهیدان مشاهده کرد که در هیچ جا نمونه‌ای از آن دیده نمی‌شود ، درحالی که برای تشکیل اجتماع حتی کوچکی باید متحمل زحمات زیادی گردید» . (۱) شکلهای خاص علمات و کتل در دسته‌های عزاداری ، تحول یافته همان پرچم است که‌سنتهای خاصی را همراه دارد . ۱-اولین دانشگاه و آخرین پیامبر ، ج ۲ ، ص ۴۰ .

پرده خوانی

نوحه خوانی بر اساس پرده‌ای که به دیوار نصب می‌کنند و روی آن تصاویری ازچهره‌های خوب و بد در تاریخ اسلام ، بویژه حوادث مربوط به عاشوراست و نوحه‌خوان ، طبق صحنه‌های تصویر ، اشعار و مراثی را می‌خواند و مردم که اغلب پای دیوارهادر کوچه‌ها و میادین یا تکیه‌ها پای صحبت و نوحه‌اش می‌نشینند ، دور او جمع می‌شوند ومی‌گیرند و به پرده خوان ، طبق نذر و نیاز خویش ، کمک مالی می‌کنند . پرده خوانی ، یکی ازهنرهای نمایشی و شرح حال و سیره اولیاء دین است که بر اساس تصاویر منقوش برپرده‌های بزرگ ، اجرا می‌گردد . پرده خوان دهانی گرم و صوتی دلنشین دارد و همراه باخواندن ، اشاره به تصاویر می‌کند . شمایل نگاری و صورتگری مذهبی ، خود را در پرده‌ها نشان می‌دهد . نوعی از نقاشی‌مذهبی در این پرده‌ها تجلی می‌یابد . «بر مبنای حوادث تاریخ اسلام ، بویژه وقایع کربلا ، نقاشیهای در هم و برهمی روی پرده کشیده می‌شود که عنوان پرده نگاری

دارد . نگارگران پرده‌های مذهبی ، عموما با الهام از مقتلها ، به تصویر صحنه‌ها می‌پرداختند . نقالانی هم با نصب آنها بر روی دیوار و در حضور مردم ، با دهانی گرم به تعزیه خوانی وپرده خوانی بر اساس حوادث به تصویر کشیده شده می‌پرداختند . محتوای این پرده‌ها اعم‌از دنیا و آخرت و بهشت و جهنم و صالحان و شروران و حسینیان و یزیدیان بود . در این‌پرده‌ها ، شمایل حضرت عباس با دستانی از بدن جدا ، طفلان مسلم ، خیمه‌های سوزان ، قیام مختار ، مجلس جن و انس ، معراج پیامبر به همراه براق ، کوثر ، ضامن آهو و . . . کشیده‌می‌شد و نقالان پرده‌خوان با نثر و شعر ، حوادث مربوط به آنها را با صدا بازگو می‌کردند واز حاضران اشک می‌گرفتند . » (۱) ۱-کیهان(روزنامه)۷/۴/۷۳ ص ۱۲ مقاله پرده‌های مذهبی . در زمینه پرده‌خوانی از جمله ر . ک : «دایره المعارف‌تشیع ، ج ۳ ، ص ۶۱۳ .

پناهندگی به مکه

حرم خدا مکانی امن و مقدس است و هر که بدانجا التجا و پناه آورد و پناه و حمایت‌جوید ، ایمن است . یکی از علل سفر امام حسین ع به مکه آن بود که از امنیت‌حرم‌استفاده کند . وقتی حاکم مکه(عمرو بن سعید اشدق)از امام پرسید : چه چیز سبب شد به‌مکه آیی ؟ فرمود : تا پناهنده به خدا و این خانه شوم : «عائذا بالله و بهذا البیت (۱) زمانی هم‌که فهمید همان عمرو بن سعید ، همراه با جمعی به قصد کشتن او وارد مکه شده‌اند ، برای‌حفظ قداست مکه و حرام الهی از مکه خارج شد و فرمود : «لئن اقتل خارجا منها بشبراحب الی ، (۲) اگر یک وجب هم بیرون از مکه کشته شوم ، برایم محبوبتر است . با این شیوه ، به همه فهماند که سلطه اموی حتی برای خانه خدا هم هیچ حرمتی قائل نیست . ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۳۱۲ . ۲-همان ، ج ۳ ، ص ۴۶ .

پیراهن کهنه

از قساوتهای دشمنان در کربلا ، عریان نهادن جسم حسین ع بر روی خاک بود . امام ، برای پیشگیری از این ظلم ، روز عاشورا قبل از عزیمت به میدان شهادت ، کنار خیمه‌ها آمدو از خواهرش زینب ، جامه و شلواری کهنه طلبید و آنها را با دست پاره پاره کرد و بر تن‌پوشید تا کسی پس از شهادتش در آن جامه‌ها رغبت نکند و به طمع آن لباس ، او را عریان‌نسازد ، فرمود : «ائتونی ثوبا لا یرغب فیه احد اجعله تحت ثیابی لئلا اجرد منه بعد قتلی . . . » (۱) اما«ابجر(ابحر) بن کعب جنایت کرده آن را پس از شهادت امام از تن او درآورد و حسین‌را عریان در کربلا نهاد . از آن پس دستهایش خشک شد ، مثل دو تکه چوب . (۲) و به نقلی‌شلواری را که درآورد ، در نتیجه از دو پا فلج و زمین‌گیر شد . (۳) لباس کهنه بپوشید زیر پیرهنش که تا برون نکند خصم بدمنش ز تنش لباس کهنه چه حاجت که زیر سم ستور تنی نماند که پوشند جامه یا کفنش (۴) در برخی نقلها تغییر«عتیق آمده ، یا«ثوب خلق ، که همان لباس کهنه است . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۴ . ۲-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۲۰۱ ، عوالم(امام حسین) ، ص ۲۹۷ . ۳-بحار الانوار ، ح ۴۵ ، ص ۵۷ . ۴-وصال شیرازی .

پیش خوانی

«نوحه خوانی و همسرایی شبیه خوانان یک تعزیه و آن بدین ترتیب بوده است که‌پیش خوانی اندکی پس از آغاز تعزیه ، با گامهای کند و با ضرب اهنگ دم‌گیری یا همسرایی‌خود وارد صحنه می‌شدند و از پیش روی تماشاگران می‌گذشتند . آنها پس از چند بار دورزدن برگرد سکوی نمایش و آماده کردن تماشاگران از صحنه بیرون می‌رفتند . بلا فاصله‌پس از پایان پیش خوانی ، نمایش تعزیه آغاز می‌شد . پیش خوانی گاه بصورت پرسش وپاسخ انجام می‌گرفت . «نوحه اول تعزیه ، «نوحه پیش درآمد» ، «نوحه گرفتن از نامهای‌دیگر پیش خوانی است . » (۱) ۱-دایرة المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۶۵۸ .

پیشگویی شهادت حسین ع

این که آیا امام حسین ع می‌دانست در کربلا شهید خواهد شد ، یا آنکه غافلگیر شد ودر محاصره قرار گرفت ، میان نویسندگان بحث است . اما آنچه از روایات و اصول اعتقادی‌شیعه برمی‌آید ، آن حضرت خبر داشت و آگاهانه شهادت را برگزیده بود . نه تنها در آغازحرکت از مدینه و شب وداع با حرم پیامبر ، یا آغاز حرکت از مکه به سوی سرزمین عراق ، بلکه از سالها پیش خبر داشت و شهادت ، عهدی از سوی خدا و رسول با او بود . از بدوتولد آن حضرت ، موضوع شهادتش در عاشورا مطرح بوده است ، حتی در زمان انبیای‌پیشین نیز روشن بوده که حسین ، فرزند پیامبر خاتم در کربلا شهید خواهد شد . در این‌باره احادیث فراوان است و خبر دادن به پیامبرانی چون آدم ، نوح ، ابراهیم ، زکریا ، اسماعیل ، موسی ، عیسی و . . . در منابع حدیثی مفصل آمده است که در این مختصرنمی گنجد . (۱) علی ع همراه تنی چند از سرزمین کربلاـ عبور می کرد که چشمانش پر ازاشک شد و فرمود : «هذا مناخ رکابهم و هذا ملقی رحالهم و ههنا تهراق دمائهم . . . » (۲) جبرئیل‌هم به پیامبر خبر داده بود که ان امتک تقتل الحسین من بعدک . . . » (۳) با حدیثی که ملائک ز ازل آوردند سخن از قصه عشق تو ز لولاک گذشت حتی در کتب آسمانی پیشین نیز اشاراتی آمده و بصورت خارق العاده در کنیسه‌ها ومعابد یهود و نصاری اشعاری پیرامون این حادثه با دست غیبی نگاشته شده است . از جمله‌بر دیوار کلیسای نصاری که سر مطهر امام حسین ع را به آنجا برده بودند ، نوشته بود : ا ترجو امهٔ قتلت‌حسینا شفاعهٔ جده یوم الحساب (۴) ۱-مجموعه‌ای از این احادیث در بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۲۳ تا ۲۶۸ و عوالم(الامام الحسین) ص ۱۰۱ تا ۱۵۷ آمده‌است . ۲- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۵۸ . ۳-همان ، ص ۲۳۶ . ۴-عوالم(امام حسین) ، ص ۱۱۱ .

تاسوعا

روز نهم ماه محرم . تاسوعای سال ۶۱ هجری امام حسین و یارانش در محاصره‌نیروهای کوفه بودند . روزی بود که آب را به روی اهل بیت و یاران امام بسته بودند ، راههاهمه تحت کنترل بود تا کسی به امام نپیوندد . تهدیدهای سپاه عمر سعد ، جدی‌تر و حالت‌تهاجمی آنان به سوی خیمه‌ها بیشتر می‌شد . عصر روز پنجشنبه تاسوعا ، ابن سعد بادستوری که از ابن زیاد دریافت کرده بود ، آماده جنگ با حسین ع شد . گروهی از سپاه‌کوفه به سوی خیمه‌گاه امام تاختند . امام کنار خیمه‌اش نشسته و به شمشیر تکیه داده بود . زینب ، صدای همهمه مهاجمان را شنید . امام را(که خواب ، چشمانش را ربوده بود)بیدارکرد . سید الشهدا ، خوابی را که آن لحظه دیده بود نقل کرد که رسول خدا«ص به او فرمود : پیش ما می‌آیی . حسین ع برادرش عباس را همراه جمعی جلو فرستاد تا از هدف‌مهاجمان آگاه شوند . چون فهمیدند که به قصد جنگ یا گرفتن بیعت آمده‌اند ، به دستورامام ، آن شب را مهلت طلبیدند تا به عبادت و نماز بپردازند . و درگیری به فردا موکول شد . (۱) امام صادق ع در باره محاصره شدن سید الشهدا در روز عاشورا فرموده است : «تاسوعا یوم حوصر فیه الحسین و اصحابه بکربلاء و اجتمع علیه خیل اهل الشام و اناخواعلیه و فرح ابن مرجانهٔ و عمر بن سعد بتوافر الخیل و کثرتها و استضعفوا فیه الحسین واصحابه و ایقنوا انه لا یاتی الحسین ناصر و لا یمده اهل العراق . » (۲) تاسوعا روزی است که حسین ع و اصحاب او در کربلا محاصره شدند و سپاه شامیان بر ضد آنان گرد آمد . ابن‌زیاد و عمر سعد نیز از فراهم آمدن آن همه سواران خوشحال شدند و آن روز ، حسین ع و یارانش را ناتوان شمردند و یقین کردند که دیگر برای او یاوری نخواهد آمد و عراقیان‌نیز او را پشتیبانی نخواهند کرد . ۱-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۶۱ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۱۲۴ .

تاکتیکهای نظامی ، تبلیغی

تاکتیکهای نظامی ، تبلیغی

در نهضت عاشورا به یک سری تاکتیکهای نظامی و تبلیغی بر می‌خوریم که از سوی‌حسین بن علی ع انجام گرفته است . شیوه‌های نظامی بطور عمده یا حالت دفاعی داشته‌است ، یا تهاجمی . روشهای تبلیغی نیز بطور عمده جهت آگاهانیدن مردم و پیامرسانی وبهره‌برداری بیشتر از این حرکت بوده است ، چه آنچه زمان خود آن حضرت و توسطخود او انجام گرفته است ، یا پس از شهادتش . در اینکه آن حضرت در قیام کربلا- بعنوان‌یک مبارز مسلط به همه فنون رزمی و تاکتیکهای نظامی و دفاعی و تبلیغی عمل کرده‌است ، شکی نیست . آنچه مطرح می‌شود ، تنها نمونه‌هایی است که از تامل بر حوادث این‌نهضت به نظر می‌رسد و دیریت‌شگفت و نظم و تدبیر آن حضرت را در آن حادثه که‌آمیخته‌ای از احساسات و عواطف و تعقل است ، نشان می‌دهد .

تاکتیکهای نظامی

۱-«حفاظت‌شخصی : سید الشهدا«ع هنگام دیدار با والی مدینه ولید بن عتبه پس ازمرگ معاویه ، با همراه داشتن گروه محافظ از جوانان بنی هاشم نزد والی رفت . جمعی ازیاران ، خویشان و پیروان خود را مسلحانه همراه برد ، در حالی که شمشیرها را آخته زیرلباسها پنهان کرده بودند و به آنان سفارش کرد که بیرون در بمانند و اگر صدای امام ازدرون به مددخواهی بلند شد ، به داخل بریزند و طبق فرمان امام ، عمل کنند . (۱) این تدبیرایمنی را برای پیشگیری از هر نوع خطر و سوء قصد ولید انجام داد . گروه همراه را تا سی‌نفر نوشته‌اند . (۲) ۲-«گزارشگر اطلاعاتی : چون ابا عبد الله ع به اتفاق خانواده و همراهان از مدینه به‌سوی مکه حرکت کرد ، برادرش محمد حنفیه را در مدینه باقی گذاشت تا حرکتهای‌حکومتی را بعنوان یک گزارشگر اطلاعاتی به امام خبر دهد و آنچه را در مدینه می‌گذرد ، بی کم و کاست به آن حضرت برساند . او تعبیر«عین (مامور اطلاعاتی)در باره محمدحنفیه به کار برده است : «اما انت فلا علیک ان تقیم بالمدینهٔ فتکون لی عینا علیهم لا تخفی‌عنی شیئا من امورهم . (۳) ۳-«خنثی کردن توطئه ترور» : به امام خبر رسیده بود که یزید ، گروهی را تحت فرمان‌عمرو بن سعید اشدق برای ترور یا دستگیری وی به مکه فرستاده است . حضرت برای‌خنثی کردن توطئه ترور و نیز برای حفظ حرمت‌حرم خدا و برای اینکه خونش در مکه‌ریخته نشود ، حج را به عمره تبدیل کرد و روز هشتم ذی حجه از مکه خارج شد . (۴) ۴-«جمع‌آوری اطلاعات : از آنجا که آگاهی از وضعیت دشمن و مردم هوادار ، درتصمیم‌گیریهای یک پیشوا نقش مؤثر دارد ، سید الشهدا«ع پیوسته می‌کوشید از اوضاع‌داخلی کوفه اطلاعات کافی داشته باشد . این اطلاعات را از جمله از راههای زیر به دست‌می‌آورد : الف : استنطاق و پرسش از مسافرانی که از کوفه می‌آمدند و بعنوان شاهدان عینی‌جریانات ، از آنجا خبر می‌دادند . نمونه‌هایی همچون بشر بن غالب که در ذات‌عرق با امام برخورد کرد ، یا فرزدق در یکی دیگر از منزلگاهها . ب : مکاتبات و نامه‌نگاری با پیروان خود در کوفه ، بصره و یمن(مناطقی که درمحبت به اهل بیت ، ریشه‌دارتر بودند)و گزارشهای مکتوب از اوضاع آن مناطق‌و حمایت مردمی و نصرت در قیام را جویا می‌شدند و حتی این آگاهیها را درمواقع لزوم ، به سربازان دشمن که راه را بر او می‌گرفتند یا با او به نبردبرمی‌خاستند ، اعلام می‌فرمود . ۵-«مصادره : در مسیر راه عراق ، کاروانی تجارتی از یمن به سوی شام می‌رفت وبرای یزید ، اجناس قیمتی می‌برد . وقتی امام حسین ع در منزلگاه تنعیم به آن کاروان‌برخورد ، کالاهای آن را مصادره کرد تا راه برای وابستگان به یزید ، ناامن شود . به افرادکاروان هم فرمود : هر کس بخواهد با ما به عراق بیاید ، کرایه کاملش را خواهیم داد و با اورفتار خوب خواهیم داشت و هر کس هم بخواهد جدا شود ، کرایه‌اش را تا اینجامی‌پردازیم . برخی جدا شدند ، بعضی هم همراه امام آمدند . (۵) به این شیوه ، هم ضربه‌اقتصادی به حکومت‌یزید زد و هم از افراد دشمن ، جذب نیرو کرد . ۶-«جذب نیرو» : سید الشهدا«ع از هر فرصتی برای جذب نیرو به جبهه حق بهره‌می‌گرفت . یکی از آن موارد متعدد ، ملاقاتی بود که با«زهیر بن قین در منزلگاه زروداشت . زهیر که ابتدا از رو به رو شدن با

امام ، گریزان بود ، پس از این دیدار به امام پیوستو در عاشورا هم حماسه آفرید و شهید شد . ۷-«تصفیه نیرو» : امام حسین ع چندین بار در طول راه کربلا با پیشگویی از وضع آینده و شهادت خود و همراهان ، افراد بی‌انگیزه و غیر مطیع و دنیاپرست را که به امیدغنیمت همراه شده بودند تصفیه کرد ، تا گروه زبده و عاشق شهادت و خالص و برخورداراز انضباط و اطاعت محض از فرماندهی و رهبری برای حضور در میدان نبرد بمانند . درمنزلگاه زباله و شب عاشورا ، نمونه‌هایی از این تصفیه‌ها بود . در منزل زباله برخی‌برگشتند ، (۶) اما شب عاشورا کسی نرفت . ۸-«آرایش اردوگاه : وقتی در سرزمین کربلا فرود آمد ، دستور داد چادرها را نزدیک‌به هم بزنند ، طنابهای خیمه‌ها را از لابه‌لای هم بگذرانند ، در مقابل خیمه‌ها حضور داشته‌باشند و با دشمن از یک طرف مواجه شوند ، در حالی که خیمه‌ها سمت راست و چپ وپشت‌سرشان باشد : «امر باطناب البیوت فقربت‌حتی دخل بعضها فی بعض و جعلوها وراء ظهورهم لیکون الحرب من وجه واحد و امر بحطب و قصب کانوا اجمعوه وراء البیوت‌فطرح ذلک فی خندق جعلوه و القوا فیه النار و قال : لاـ نؤتی من وراءنا» (۷) ۹-«سازماندهی : امام حسین ع صبح روز عاشورا اصحاب را سازماندهی کرد ، نمازصبح خوانده شد . زهیر بن قین را ، فرمانده جناح راست و حبیب بن مظاهر را فرمانده جناح‌چپ قرار داد ، پرچم را به دست عباس سپرد ، چادرها را پشت‌سر خویش قرار دادند ، درگودالی که پشت چادرها به صورت خندق حفر کرده بودند ، هیزم و نی ریختند . گودال ، مثل نهر آبی بود که شب عاشورا برای پیشگیری از حمله دشمن از پشت‌سر کنده بودند ودر آن آتش افروختند . (۸) ۱۰-«ایجاد مانع : در روز عاشورا ، نیروهایی از دشمن می‌خواستند از پشت‌خط‌دفاعی ، از لا به لای خیمه‌ها حمله کنند(طناب خیمه‌ها یکی از موانع بود)و سه ، چهار نفراز یاران امام در آن منطقه به دفاع پرداخته بودند . عمر سعد دستور داد خیمه‌ها را آتش‌بزنند . امام حسین ع فرمود : بگذارید آتش بزنند(البته خیمه‌ها خالی اصحاب و . . . بود) . در این صورت دیگر نخواهند توانست از لا به لای خیمه‌ها بر شما شبیخون بزنند و چنان‌شد . (۹) این تاکتیک ، حتی در مورد انتخاب جای مناسب برای خیمه‌زدن نیز جلوه‌گر بود . درقسمتی فرود آمد که تپه‌هایی داشت و آنها بعنوان موانع طبیعی برای جلوگیری یا کنترل‌حمله دشمن از سمت چپ قرارگاه امام بود . حفر خندق در پشت‌خیمه‌ها و آتش‌افروختن در آنها نیز بعنوان ایجاد مانع به کار گرفته شد . ۱۱- مهلت‌خواهی شب عاشورا برای نماز و دعا و تلاوت قرآن . گر چه این را می‌توان‌بعنوان امری عبادی و معنوی به حساب آورد ، لیکن با توجه به نقش روحیه معنوی‌رزمندگان ، این مهلت‌خواهی برای شعله‌ور ساختن بعد معنوی و تقویت روحیه رزمی وشهادت‌طلبانه در نیروهای تحت امر ، تاثیر بسزایی داشت و یک تاکتیک نظامی محسوب‌می‌شد ، بویژه نشان دادن جایگاه یاران در بهشت ، آنان را بی‌تاب شهادت ساخت و برخی‌مانند بریر ، شوخی می‌کردند . ۱۲-در آخرین لحظات بی‌یاوری و غربت‌سید الشهدا«ع که پیاده می‌جنگید ، بازمواظب بود تا تیر دشمن به او اصابت نکند و در پی لحظات غفلت دشمن بود تا حمله کندو بر جمع سپاه دشمن حمله می‌برد . (۱۰) ۱۳-«پوشش برای پیوستن به امام : تعدادی از شهدای کربلا که از یاران امام بودند ، ازکسانی بودند که همراه سپاه کوفه و عمر سعد ، به کربلا آمدند و آنجا به حسین بن علی ع پیوستند و با کوفیان جنگیدند . این تاکتیک نشان‌دهنده کنترل شدید اطراف کوفه و ممانعت‌از پیوستن هواداران به سید الشهدا«ع است ، بگونه‌ای که برای برخی از شیعیان انقلابی ، هیچ راهی نمانده بود ، جز آنکه در پوشش سپاه کوفه ، خود را به خط درگیری رسانده ، به‌امام ملحق شوند . ۱۴-طرز آرایش جبهه و استقرار نیروها و نصب چادرها در کربلا به صورت نعلی‌شکل بود ، تا هم تسلط بر مجموعه مواضع خودی باشد و هم خود در وسط این شکل‌قرار گیرد و هم امکان محاصره شدن توسط سپاه کوفه را سلب کند .

خصوصیات منطقه عملیات در کربلا

به صورت زیر بوده است : (۱۱) -نزدیک رودخانه دجله و فرات-دجله در سمت چپ و فرات در سمت راست کربلا-از نظر آب و هوایی در منطقه خشک و گرم عراق قرار گرفته و در ضلع شمال‌شرقی ، ایران قرار دارد و در جنوب غربی ، حجاز واقع شده است .

-منطقه ، رملی و نیمه جنگلی است . -در حاشیه نهر علقمه ، نخلستانی قرار دارد . -دارای تپه ماهور و پستی و بلندیهای بسیار-نهر علقمه از فرات منشعب شده است و در نزدیکی اردوگاه حسینی قرار دارد . -موسم تابستان با گرمای مخصوص منطقه . -کربلا در حاشیه فرات و قبرستان یهود قرار گرفته است . -از نظر اهمیت جغرافیایی ، نقطه کور ، منزوی و فراموش شده ، فاقد هر گونه امتیاز واهمیت ویژه سیاسی ، فرهنگی ، نظامی و اقتصادی است .

خصوصیات حرکت زمینی سید الشهداء«ع (۱۲)

(عقب‌نشینی تاکتیکی-در زمان غیر قابل پیش‌بینی) ۱-بهره‌گیری از زمین جهت ایجاد جنگ روانی۲-انتخاب کمیت زمین برای به دست‌گیری ابتکار عمل در جنگ۳-در اختیار گرفتن زمان و سلب آن از دشمن۴-ایجاد توازن دفاعی۵-تجزیه نیرو و تغییر جهت دشمن به سمت ضعف۶-به هم زدن نظم تشکیلاتی و ایجاد تغییر در قرارگاه جنگی دشمن۷-سلب اختیار از دشمن و به دست گرفتن ابتکار حرکت۸-اخلال در سیستم تصمیم‌گیری فرماندهان نظامی۹-عقب‌نشینی تاکتیکی ۱۰-به دست گرفتن ابتکار عمل در زمین۱۱-به موضع انفعالی کشیدن دشمن۱۲-استفاده از پوشش طبیعی و تصنعی زمین و بهره‌گیری از آن جهت استتار و اختفاء۱۳-جلوگیری از تمرکز قوا هنگام حمله دشمن و ایجاد فاصله جغرافیایی بین‌فرماندهی ، تدارکات و ارتباطات۱۴-ایجاد شتابزدگی در تصمیم‌گیری نظامی و کندی در عمل دشمن۱۵-سلب هر گونه بهره‌گیری استراتژیک از زمین(از دشمن) ۱۶-افزایش محدودیت در میدان عمل و کاهش شدید میزان کارآیی دشمن۱۷-تعیین هت‌حمله و نوع آرایش جنگی دشمن به وسیله زمین۱۸-به دست گرفتن ابتکار عمل در سازماندهی و تجدید سازمان از لحاظ کمی و کیفی۱۹-تعیین نوع بهره‌وری از زمین برای دشمن(به صورت مطلوب) ۲۰-موضع‌گیری و آرایش مطلوب در دفع حمله۲۱-احراز آمادگی در هر شرایطی تا هر زمان و سلب آمادگی از دشمن به وسیله زمین۲۲-بدون حرکت و صرف انرژی ، آرایش دشمن را برای چند ساعت به صورت‌جنگ روانی بر هم زد . (۱۳) .

مختصات جبهه جنگی حضرت ابا عبد الله الحسین ع : (۱۴)

۱-نام عملیات : هیهات منا الذله۲-سال عملیات : ۶۱ هجری قمری۳-ماه عملیات : محرم الحرام۴-روز عملیات : جمعه دهم محرم۵-نوع عملیات(جنگ) : جهاد ابتدایی۶-استراتژی حرکت و حمله : افشای چهره نفاق-تشکیل حکومت۷-موضع جنگی : دفاعی۸-طول جبهه دفاعی(قطر نعل) : ۱۸۰ متر۹-طول محور عملیات : ۳۶۰ متر ۱۰-فاصله خیمه‌ها : ۲ متر ۱۱-تعداد خیمه‌ها : ۶۰ عدد۱۲-ترکیب کیفیت نیرو : بنی هاشم ، یاران ، زنان ، کودکان۱۳-وضعیت روحی و روانی : عاشقانی حفاظت‌پیشه۱۴-تعداد سواره نظام : ۳۲ نفر۱۵-تعداد پیاده نظام : ۴۰ نفر۱۶-تعداد کل نیروهای رزمی : ۷۲ نفر۱۷-فرمانده کل قوا : سید الشهدا حسین بن علی ع ۱۸-پرچمدار لشکر : ابو الفضل العباس ع ۱۹-فرمانده سمت راست : زهیر بن قین ۲۰-فرمانده سمت چپ : حبیب بن مظاهر۲۱-وضعیت تدارکات : محاصره کامل۲۲-وضعیت تجهیزات : کمبود شدید۲۳-وضعیت آب و آذوقه : محاصره(تشنگی-گرسنگی) ۲۴-موقعیت جغرافیایی : قتلگاه۲۵-زمان و ساعت‌شروع حمله : دو ساعت گذشته از روز(۸ صبح) ۲۶-رمز عملیات : لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم۲۷-نوع آرایش جنگی : ساعتی-مثلثی-نعلی۲۸-تعداد بر هم زدن آرایش دشمن : در سه مرحله که مرحله چهارم به جنگ تن به تن انجامید۲۹-طول مدت عملیات : ۸ ساعت ۳۰-پایان عملیات : غروب آفتاب همان روز

مختصات جبهه جنگی یزید بن معاویه

۱-نام جنگ و عملیات : بیعت ظالمانه۲-استراتژی عملیات : محو کامل اسلام ناب محمدی ص ۳-ترکیب کیفیت نیرو : مردان مجهز و آماده۴-موقعیت جغرافیایی : استراتژیک‌ترین منطقه۵-وضعیت روحی و روانی : در خواب کامل سیاسی۶-تعداد سواره نظام : به

علت کثرت آنان ، نامعلوم۷-تعداد پیاده نظام : به علت کثرت آنان ، نامعلوم۸-کل نیروی رزمی : ۳۰/۰۰۰ نفر۹-فرمانده کل لشکر : عمر سعد۱۰-پرچمدار لشکر : درید ، غلام عمر سعد۱۱-فرمانده سواره نظام : عروة بن قیس احمصی۱۲-فرمانده پیاده نظام : شبث بن ربعی۱۳-فرمانده ستون سمت راست : عمرو بن حجاج۱۴-فرمانده ستون سمت چپ : شمر بن ذی الجوشن۱۵-وضعیت تدارکات : سریع ، بموقع ، فوق العاده۱۶-وضعیت تجهیزات : به میزان چند ماه۱۷-وضعیت آب : مسلط بر رود فرات۱۸-وضعیت آذوقه : به میزان چند ماه۱۹-نوع جنگ : تهاجمی ۲۰-موازنه قوا : برتری کمی(۴۰۰ نفر مقابل ۱ نفر) ۲۱-خط مشی سیاسی فرهنگی : نفاق۲۲-رمز اول عملیات : لشکر خدا بپا خیزید۲۳-رمز دوم عملیات : پرتاب تیر توسط عمر سعد۲۴-تعداد آرایش : سه عدد۲۵-آرایش اول : مدور ، پله چپ و راست(پیاده سنگین) ۲۶-آرایش دوم : ستون سمت چپ ، سواره سنگین۲۷-آرایش سوم : ستون سمت راست ، سواره سنگین۲۸-تن به تن : خطی ، بسیجی ، عمومی ، سواره ۲۹-رعایت قوانین جنگی : نقض کامل (۱۵) روشهای روانی ، تبلیغی روشهایی که از سوی سید الشهدا«ع در طول نهضت و در روز عاشورا ، و نیز توسطخانواده او به کار گرفته شد ، هم مایه ماندگاری نهضت و مصونیت چهره آن است ، هم‌عامل روحیه‌بخشی به یاران شرکت کننده در آن حماسه ، که امام را با همه هستی یاری‌کردند ، و هم مایه تزلزل در انگیزه سپاه کوفه و موجب ضعف یا رسوایی یا خنثی شدن‌تبلیغات دشمن گشته است ، که به برخی از آنها اشاره می‌شود : ۱-«نامشروع دانستن خلافت‌یزید» : امام حسین ع با این موضع ، در افکارهواداران یزید ، ایجاد تزلزل کرد و با امتناع آشکار از بیعت و اعلان آن ، جو سکوت‌را شکست . ۲-«شهود صحنه : با همراه بردن زنان و کودکان در سفر کربلا ، به عنوان عاملان ثبت‌وقایع و شاهدان زنده که همه صحنه‌ها را دیده‌اند ، از تحریف و مسخ چهره واقعه‌جلوگیری کرد . به علاوه حضور زنان و کودکان در قافله حسینی ، تاثیر عاطفی و برانگیزنده‌افکار بر ضد امویان در طول سفر داشت ، حتی پس از شهادت و در دوران اسارت . ۳-نامه‌نگاری و پیام‌رسانی به بزرگان کوفه و بصره و سران قبایل و اعزام نماینده به‌کوفه و تماس با پایگاه هواداران به عنوان یک کار تشکیلاتی . ۴-«سنجش افکار» : محاسبه زمینه اقدام در کوفه ، از راه اعزام مسلم بن عقیل به آنجا وارزیابی وضعیت هواداران و نویسندگان دعوتنامه‌ها و درخواست از مسلم برای گزارش‌دقیق از اوضاع کوفه و میزان تعهد و وفای مردم . ۵-«مشروعیت نهضت : آن حضرت ، حرکت‌سیاسی خود بر ضد حکومت را به‌تکلیف شرعی و امر به معروف و نهی از منکر و احیای سنت پیامبر«ص پیوند داد ، تاضمن مشروعیت بخشیدن به قیام خود ، تعریضی به نامشروع بودن خلافت و تعارض آن‌با سنت نبوی داشته باشد . ۶-«بهره‌گیری عاطفی : از آنجا که حسین بن علی ع را مردم به عنوان فرزند پیامبر وفاطمه ع می‌شناختند ، وی از این موقعیت و زمینه عاطفی خود در دلها ، چه برای جذب‌نیروی یاری دهنده ، چه برای سلب انگیزه جنگ از دشمن و چه برای افشاگری نسبت به‌ماهیت‌سلطه حاکم استفاده کرد . این شیوه ، هم توسط خود امام ، هم از طریق حضرت‌زینب ، امام سجاد و سایر اهل بیت انجام می‌گرفت . حتی پوشیدن برد ، زره و عمامه‌پیامبر«ص و برگرفتن ذو الفقار و یادآوری خویشاوندی خود با پیامبر خدا نیز ، در تحریک‌عواطف دینی نیروهای دشمن مؤثر بوده و به عنوان یک شیوه تبلیغاتی و روانی قابل توجه‌است . ۷-«اتمام حجت : برای بستن راه هر گونه عذر و بهانه و توجیه و تاویل ، آن حضرت‌مکرر اقدام به اتمام حجت کرد ، هم برای بازداشتن دشمن از کشتن او ، هم برای پیوستن‌افراد به جبهه حق . در این اتمام حجت ، گاهی هم تکیه روی حسب و نسب خویش‌می‌کرد . مثلا در خطبه صبح عاشورا ، برای متزلزل ساختن انگیزه دشمن ، بر این نسب تاکیدمی‌شد که : «فانسبونی فانظروا من انا ؟ . . . الست . . . الست . . . » (۱۶) بنگرید که من کیستم ؟ آیامن آن نیستم که . . . اینها هر شبهه‌ای را رفع و دفع می‌کرد و دشمن را خلع سلاح می‌نمود . ۸-«آماده سازی : یاران و اهل بیت‌خود را از نظر روانی آماده می‌ساخت که با حادثه‌عاشورا شجاعانه رو به رو شوند و با سخنان و خطابه‌ها ، روحیه شهادت‌طلبی در یاران ، وصبر و تحمل در بستگان ایجاد می‌کرد و هر گونه ابهام در مسیر و هدف و سرانجام رامی‌زدود . ۹-«جذب عاطفی : برخوردی که در گرمای نیمروز ، با سپاه تشنه حر داشت و همه راسیراب کرد ، سپس برگزاری نماز جماعت به امامت‌سید الشهدا«ع و اقتدای آنان به‌حضرت ، آنگاه سخنرانی توجیهی و تبیینی برای سپاه دشمن ، در

واقع نوعی آمیختن لطف‌و نوازش با روشنگری و تبیین ، نقش مهمی در جذب عاطفی آنان داشت . سرانجام هم‌حر ، به امام پیوست . ۱۰-«جبران کمیت با کیفیت : گر چه یاران آن حضرت در کربلا اندک بودند ، اما این‌کمیت اندک را ، با کیفیت بالا و روحیه والا- در یاران خویش جبران کرد ، چه در سخنان‌طول راه ، چه میثاق شب عاشورا و اعلام ایستادگی یاران تا پای جان و نیز نشان دادن‌جایگاه اصحاب خود در بهشت ، به آن جمع حاضر . ۱۱-«تقویت بعد معنوی : مهلت‌خواهی شب عاشورا و سپری کردن آن شب با انس‌با خدا و تلاوت و عبادت و زمزمه‌هایی که از خیمه‌ها برمی‌خاست ، همه به عنوان عامل‌معنوی و تقویت روحی در شب قبل از عملیات مؤثر بود و یاران در صبح عاشورا بی‌تاب‌شهادت بودند و شوخی می‌کردند و میان خود و بهشت ، فاصله‌ای جز تحمل ضربت‌شمشیرها نمی‌دیدند . ۱۲-«خطابه با دشمن : در عاشورا ، استفاده از صدای بلند و رسا و القای خطابه‌های‌مهم خطاب به نیروهای دشمن ، آن هم در میدان کربلا و توسط خود امام و یاران‌برگزیده‌اش ، نوعی اتمام حجت و سخن آخر بود ، برای ایجاد تزلزل در دشمن و بستن راه‌توجیه در آینده و تلاش جهت بیدار ساختن وجدانهای خفته . ۱۳-«رجز» : استفاده از رجزهای حماسی توسط امام و یارانش در درگیریهای تن به‌تن یا عمومی . خواندن رجز ، هم رزمنده را تقویت روحی می‌کرد ، هم دشمن را تحقیرمی‌نمود و هم مبین انگیزه و اندیشه و ایمان جنگجوی حسینی بود . ۱۴-«افشاگریهای اسرا» : پس از عاشورا ، اسیران اهل بیت ع ، از تجمعهای مردمی درکوفه ، مجلس ابن زیاد ، شام ، دمشق ، حتی مجلس یزید ، استفاده کرده ، پیام خون شهدا رامی‌رساندند ، ضمن معرفی خود و امام حسین ع ، بر ضد حکام افشاگری می‌کردند . این‌شیوه را ، چه در خطبه‌ها و چه در سخنانی که در برخوردهای متفرقه ابراز می‌شد ، به کارمی‌گرفتند . ۱۵-«مجالس یاد» : اهل بیت ، پس از بازگشت از سفر کربلا به مدینه ، مجالس عزا وسوگواری برپاداشتند و پیوسته از حادثه عاشورا و فجایع سپاه کوفه یاد می‌کردند . بارزترین آنها یاد کردن امام سجاد«ع از حسین و شهادت او با لب تشنه بود ، هنگام‌نوشیدن آب ، یا دیدن صحنه ذبح گوسفند . ۱۶-«فرهنگ گریه و نوحه : امامان شیعه تاکید فراوان کردند که مظلومیت اهل بیت وحادثه عاشورا همواره یاد شود و زنده بماند . این فرهنگ یاد و یادآوری در قالب مفاهیمی‌همچون : گریه ، نوحه‌خوانی ، مرثیه سرودن ، زیارت ، تربت‌سید الشهدا«ع ، کام‌گیری با آب‌فرات و تربت ، یاد کردن از عطش حسین هنگام آب نوشیدن ، برگزاری مجالس عزاداری‌برای اهل بیت و . . . شکل گرفت . این فرهنگ ، تاکنون هم سبب زنده ماندن و جاودانه شدن‌آن حماسه گشته است . در مجموع حرکت عاشورا ، چه از بعد نظری و چه عملی ، روشها و محورهایی موردتوجه قرار گرفته است تا : -پیام نهضت به همه رسانده شود-در دراز مدت ، منافقان نفوذی در تشکیلات حکومتی و پستهای کلیدی معرفی وافشا گردند-امر به معروف و نهی از منکر و اصلاح فساد اجتماعی ، زنده شود-راه مبارزه سیاسی فرهنگی برای نسلهای آینده ترسیم گردد«سنت احیاگری نسبت به حادثه کربلا نیز از سوی امامان شیعه و پیروان عاشورا ، درطول تاریخ شیعه ، آن پیامها را مطرح ساخته و آن حماسه را زنده نگهداشته و عظیمترین‌عامل برانگیزنده ، وحدت‌بخش ، راهنما و جهت‌ده را پدید آورده است . اوجگیری روحیه‌شهادت‌طلبی و افزایش شناخت و آگاهی سیاسی و به وحدت رسیدن نیروهای معتقد به‌ولایت و رهبری ائمه ، از آثار این تحول است .

پی نوشتها

۱-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۳۰ ، مقتل الحسین ، خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۱۸۲ . ۲-مقتل الحسین ، خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۱۸۳ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۹ ، اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۸۸ . ۴-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۴۶ ، موسوعة کلمات الامام الحسین ، ص ۳۲۴ . ۵-تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۲۸۹ ، حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۵۹ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۷ . ۶-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۹ . ۷-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۹۹ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۰ . ۸-همان . ۹-همان ، ص ۵۶۶ . ۱۰-همان ، ص ۵۷۲ . ۱۱-برگرفته از جزوه تشکیلات توحیدی عاشورا» ، فاطمی‌پناه ، ص ۲۴ . ۱۲-همان ، ص

۲۷ . ۱۳-صاحب طرح ، بر اساس نقشه عملیاتی و ترسیم صحنه و مستندات تاریخی ، نکات فوق را تشریح می کند . ۱۴-همان ، ص ۲۵ . ۱۵-پایان نقل از جزوه پیشین . ۱۶-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۱ .

تباکی

خود را به گریه زدن ، خود را گریان نشان دادن ، خود را شبیه گریه‌کننده ساختن ، حالت‌گریه به خود گرفتن . در راه احیای عاشورا و سوگواری بر عزای حسین ع ، هم گریستن ، هم گریاندن و هم حالت گریه داشتن ثواب دارد . حتی اگر کسی نگرید یا گریه‌اش نیاید ، گرفتن این حالت ، هم در خود شخص حالت اندوه و تحسر ایجاد می کند ، هم به مجلس‌عزا ، چهره و رنگ غم می‌بخشد . تباکی ، همسویی با داغداران سوگ عاشوراست و مثل گریستن و گریاندن است . در حدیث امام صادق ع است : «من انشد فی الحسین شعرافتباکی فله الجنهٔ (۱) هر که در باره حسین ، شعری بگوید و تباکی کند ، بهشت برای اوست . در حدیثی هم که سید بن طاووس نقل کرده ، چنین است : «من تباکی فله الجنهٔ (۲) و درحدیث قدسی آمده است : «یا موسی ! ما من عبد من عبیدی فی ذلک الزمان بکی او تباکی‌و تعزی علی ولد المصطفی الا و کانت له الجنهٔ ثابتا فیها» (۳) ای موسی هر یک از بندگانم که‌در زمان شهادت فرزند مصطفی ص گریه کند یا حالت گریه به خود گیرد و بر مصیبت‌سبط پیامبر تعزیت گوید ، همواره در بهشت‌خواهد بود . البته غیر از تباکی در مصیبت ابا عبد الله الحسین ع ، حالت گریه به خود گرفتن درمناجات و دعا و از خوف خدا نیز مطلوب است و این از نمونه‌های روانی تاثیر ظاهر درباطن است . رسول خدا«ص در این زمینه به ابوذر غفاری فرمود : «یا اباذر ! من استطاع ان‌یبکی فلیبک ، و من لم یستطع فلیشعر قلبه الحزن و لیتباک ، ان القلب القاسی بعید من‌الله (۴) هر که می‌تواند گریه کند ، پس بگرید و هر که نتواند ، پس در دل خویش حزن قراردهد و تباکی کند ، همانا قلب قساوت گرفته ، از خداوند دور است . امام صادق ع در باره‌گریه بر گناه خویش و از خوف خدا می‌فرماید : «ان لم یجئک البکاء فتباک ، فان خرج‌منک مثل راس الذباب فبخ بخ (۵) اگر گریه‌ات نمی‌آید ، خود را به حالت گریه درآور ، پس‌اگر به اندازه سر مگسی اشک بیرون آمد ، پس مرحبا به تو . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۲ . ۲-همان ، ص ۲۸۸ . ۳-مستدرک سفینهٔ البحار ، نمازی شاهرودی ، ج ۷ ، ص ۲۳۵ . ۴-مکارم الاخلاق ، طبرسی ، ص ۴۶۲ ، بحار الانوار ، ج ۷۴ ، ص ۷۹ . ۵-بحار الانوار ، ج ۹۰ ، ص ۳۴۴ .

تحریفهای عاشورا

نهضت عاشورایی امام حسین ع ، با انگیزه امر به معروف و نهی از منکر و برای نجات‌اسلام و مبارزه با طغیان بود . اهداف و آرمانهای مقدس ، چهره‌های متعالی و درخشان وانگیزه‌هایی اجتماعی و سیاسی داشت . آن همه تشویق برای گریه بر سید الشهدا وعزاداری برای سید مظلومان نیز ، برای زنده نگهداشتن این مکتب جهاد و شهادت و حفظ‌ارزشها بود . متاسفانه در طول تاریخ ، تحریفهایی چه در انگیزه‌ها و اهداف ، چه درچهره‌های حماسه‌ساز و چه در برنامه‌های مربوط به عاشورا انجام شد . تحریفهای عاشورا ، برخی به محتوا«بر می گردد ، برخی به شکل و برخی به افراد» . کتابهایی که به عنوان مقتل نوشته شد و روضه‌هایی که برای عاشورا گفته و خوانده شد ، گاهی چون با انگیزه گریاندن مستمعین بود ، آمیخته به مطالب ضعیف ، غیر مستند و احیانادروغ گشت . علاقه‌ای که به چهره‌های عاشورایی وجود داشت ، سبب شد در حوادث آن‌حماسه ، غلوها و مبالغه‌هایی نقل شود که غیر عقلی و باور نکردنی است . آمار و ارقام‌کشته‌ها و برخی حوادثی که بظاهر غم‌انگیز و سوزناک بود ، بر اصل واقعه افزوده شد . انگیزه آن حماسه اجتماعی و خونین نیز ، گاهی تا حد«کشته شدن برای شفاعت ازگنهکاران امت تنزل یافت . نوع برخوردهای امام حسین ع ، زینب و امام سجاد«ع وکودکان و اهل بیت ، گاهی به صورت عجز و لابه و ذلت و حقارت در برابر فاسقانی چون‌یزید و عمر سعد و ابن زیاد و شمر و . . . در آمد و خواسته بزرگ امام در این میدان حماسه ، که رد بیعت با حکومت جور بود ، به

درخواست جرعه‌ای آب برای لب عطشان خویش یاگلوی خشک علی اصغر در آمد . در روضه‌هایی که خوانده می‌شد و تعزیه‌هایی که برپا می گشت و شعرها و نوحه‌هایی که سروده و اجرا می‌شد ، از زینب و امام سجاد و مسلم بن عقیل و سکینه و . . . چهره‌هایی‌ارائه گشت که با روح بلند و عزتمند و بزرگوار آن خاندان شرف و کرامت ، ناسازگار بود . حتی خصومت دیرین امویان با اساس دین و وحی و نبوت ، به دشمنی شخصی‌حسین ع و یزید تبدیل شد . رسالت‌یاری رساندن به جبهه گسترده حسینی در طول‌تاریخ ، تنها به سطح گریستن بر تشنگی و مظلومیت آل عبا پایین آمد و بیش از روضه‌فکر امام حسین ع ، روضه جسم پاره پاره او و بیش از پیام خونین سید الشهدا ، حلقوم‌بریده ابا عبد الله مطرح شد . حتی مبارزه دشمنان با اصل اقامه عزا برای سالار شهیدان(که‌بی‌ثمر بود)تبدیل شد به آزادی مراسم و ترویج‌شعائر ، ولی همراه با مسخ حقیقت عاشوراو فلسفه قیام کربلا ، که اینگونه برنامه‌ها ، هیچ تعارضی با سلطه ستم و فسق نداشته باشد واین بزرگترین تحریف محتوایی عاشورا بود . در حالی که در تاریخ شیعه ، قیام توابین ، پس‌از گریه بر مزار شهدای کربلا و یاد مظلومیت امام حسین ع شکل گرفت و شیعیان درسرزمین کربلا و با الهام از عاشورا ، به رهبری سلیمان بن صرد ، قیامی را شکل وسازماندهی دادند . و عاشورا ، تکلیف‌آور برای هر مسلمان بود ، نه آنکه امام ، یک وظیفه‌خاص و دستور خصوصی داشته باشد . اعتقاد به شفاعت‌سید الشهدا و نیز ثوابهای فراوان برای اشک ریختن بر آن حضرت وهمچنین نتایج ارزشمند محبت و ولایت اهل بیت ع ، همه صحیح است ، اما این مسائل‌بگونه‌ای یکجانبه طرح شد که بسیاری از علاقه‌مندان اهل بیت ، تعارضی میان گریستن برحسین ع و ارتکاب فسق و فجور و زیر پا نهادن حق الناس و ترک وظایف ندانند وامیدشان به حسین ع باشد ، هر چند که غرق گناه باشند ! امام سجاد«ع که همان روح‌حسینی و شجاعت علوی را داشت و در عاشورا به مصلحت الهی بیمار بود و توان جنگیدن نداشت ، در پی همین تلقینات تحریف شده ، به امام بیمار»شهرت یافت و دراذهان عموم ، به صورت مردی لاغر ، رنگ پریده ، بی‌حال و زرد چهره و عصا به دست‌جلوه کرد . حتی قضایایی بی‌اساس ، همچون حجله عروسی قاسم نوجوان در شب‌عاشورا ، به عنوان دستمایه اشک گرفتن از اهل عزا ، به مرثیه‌ها و مقتلها راه یافت وقضایایی به نام رؤیا و خواب(راست‌یا دروغ)باب شد و دهان به دهان و سینه به سینه‌نقل گشت و بتدریج ، حالت‌یک امر مسلم و قطعی یافت . آنچه وظیفه آگاهان ودست‌اندرکاران است ، هم تبیین صحیح قیام حسینی ، هم ارائه مقتل و روضه صحیح ومستند ، هم جلوگیری از خواندن مرثیه‌های دروغ و مرثیه‌خوانان ناصالح و مداحان کاسب‌و واعظان بیسواد و بی‌مطالعه است . در یکی دو دهه اخیر ، هم کتابهای ارزشمندی درتحلیل ماهیت و اهداف قیام حسینی تالیف شده ، هم اشعار با محتوا و منطبق با روح‌عاشورا سروده شده است و هم برخی از این تحریفهای لفظی و محتوایی بازگو و معرفی‌شده است . (۱) الهامی که در انقلاب اسلامی ایران و در جبهه‌های دفاع مقدس ، از عاشورا و کربلاگرفته شد ، بهترین استفاده از چهره تحریف نشده عاشوراست . و اگر شیعه بتواند«مکتب‌عاشورا»را آنگونه که هست و بوده ، به جهانیان معرفی کند ، بی‌شک منبع الهام همه‌آزادیخواهان مبارزی خواهد شد که در پی الگوی راستین برای انقلاب و مبارزه با ستم‌اند . ۱-مطالعه کتاب سودمند حماسه حسینی(۳ جلد)از شهید مطهری در این زمینه‌ها توصیه می‌شود . همچنین مواردمتعددی از نقلهای دروغ و حوادث بی‌اساس را که در زبان مرثیه‌خوانان و در شعر و نثر مرثیه در باره حوادث‌کربلاست ، در کتاب لؤلؤ و مرجان و در فصل لزوم پرهیز از دروغ و رعایت صدق در سخن ، تالیف محدث نوری می‌توان خواند . همچنین کتاب ستودگان و ستایشگران که مجموعه‌ای از ارشادهای آیةا . . . خامنه‌ای در باره بایدها ونبایدها در امر مداحان و مرثیه‌خوانان است ، خواندنی است ، نشر«حوزه هنری . نیز ، ر . ک : «التنزیه لاعمال الشیعه ، سید محسن امین ، (خلاصه‌ای از آن در«اعیان الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۷۳ به بعد آمده است) ، «اکسیر السعادة فی اسرارالشهادة ، سید عبد الحسین لاری ، «الایات البینات فی قمع البدع و الضلالات ، کاشف الغطاء ، مقاله امام خمینی ، احیاءو اصلاح شعائر حسینی ، سید جواد ورعی ، (ویژه‌نامه روزنامه جمهوری اسلامی با نام عاشورا و امام خمینی ، خرداد۷۴) .

تخریب قبر امام حسین ع

الهام‌بخشی تربت‌خونین سید الشهدا«ع در راه مبارزه با ستم ، سبب شد که شیعه ، همواره مرقد آن شهید را تکریم و بر گرد آن تجمع کند . توصیه‌های اکید ائمه نیز نسبت به‌زیارت قبر امام حسین ع این شور و الهام را می‌افزود . همین سبب شد که حکام ستمگرهمواره احساس خطر کنند و این کانون را از هم بپاشند . از دوران بنی امیه که زیارت آن‌حضرت ، ممنوع و تحت کنترل بود ، تا زمان هارون الرشید که حتی درخت‌سدری را که‌سایه‌بان زائران بود قطع کردند (۱) ، تا زمان متوکل عباسی که اوج آن سختگیریها و ممانعتهابود ، تا زمان استیلای وهابیون و غارت کربلا و تخریب حرم حسینی ، همه و همه گویای‌وحشت دشمنان حق و اهل بیت ، از جلوه‌گری این خورشیدهای تابان بود . متوکل عباسی ، پاسگاهی در نزدیکی کربلا زده و به افراد خویش فرمان اکید داده بودکه : هر کس را دیدید قصد زیارت حسین را دارد ، بکشید . (۲) به امر متوکل ، هفده بار قبرحسین ع را خراب کردند . (۳) در یکی از این نوبتها ، «دیزج یهودی را مامور تغییر و تبدیل‌و تخریب قبر مطهر کرد . او نیز با غلامان خویش سراغ قبر رفت و حتی قبر را شکافت و به‌حصیری که پیکر امام در آن بود برخورد کرد که از آن بوی مشک می‌آمد . دوباره خاک‌روی آن ریختند و آب بستند و آن زمین را می‌خواستند با گاو ، شخم بزنند که گاوهاپیشروی نمی‌کردند . (۴) هارون الرشید نیز یک بار به والی کوفه فرمان داد تا قبر حسین بن‌علی ع را خراب کند . اطراف آن را عمارتها ساخته و زمینهایش را زیر کشت و زراعت‌بردند . (۵) به متوکل خبر دادند که مردم در سرزمین نینوا»برای زیارت قبر حسین ع جمع‌می‌شوند و از این رهگذر ، جمعیت انبوهی پدید می‌آید و کانون خطری تشکیل می‌شود . متوکل به یکی از فرماندهان ارتش خود در معیت تعدادی از لشگریان ماموریت داد تامرقد مطهر را بشکافند و مردم را متفرق ساخته ، از تجمع بر سر قبر آن حضرت و زیارت‌قبر او جلوگیری کنند . او هم طبق دستور ، مردم را از پیرامون قبر پراکنده ساخت . این حادثه‌در سال ۲۳۷ هجری بود . ولی مردم در موسم زیارت ، باز هم تجمع کرده ، علیه او شورش‌کردند و بی‌باکانه به ماموران خلیفه گفتند : اگر تا آخرین نفر هم کشته شویم ، دست برنمی‌داریم . و بازماندگان ما به زیارت خواهند آمد . وقتی حادثه به متوکل گزارش شد ، به‌آن فرمانده نوشت که دست از مردم بردارد و به کوفه بازگردد و چنین وانمود کند که‌مسافرتش به کوفه در رابطه با مصالح مردم بوده . . . تا اینکه در سال ۲۴۷ باز تجمع مردم‌زیاد شد . به نحوی که در آن محل ، بازاری درست‌شد . مجددا بنای سخت‌گیری گذاشتند . (۶) روز به روز بر زائران افزوده می‌شد ، متوکل سرداری فرستاد و میان مردم اعلام کردند که‌ذمه خلیفه از کسی که به زیارت کربلا رود بیزار است . باز هم آن منطقه را ویران کردند وآب بستند و شخم زدند و قبر را شکافتند . (۷) اینگونه برخوردها و جفاها ، همه برای پراکندن‌مردم از گرد این کانون حرارت و شوق بود ، اما کمترین نتیجه‌ای نمی‌گرفتند و بر شوق‌مردم افزوده می‌شد . «بهای وصل تو گر جان بود ، خریدارم . کربلا ، سنگر مقاومت‌می‌گشت و کعبه اهل حقیقت و ولا. آری . . . «زیارت این خاک است که توده مردم را یاری می‌دهد تا به انقلاب حسین ع وبه جهاد و مبارزه او علیه ظلم بیندیشند و به رسوا کردن دستگاه حاکم بنشینند . چنین است‌که این خاک–خاک کربلا–سمبل و شعار می‌شود و طواف آرامگاه حسین ، با صد طواف‌کعبه مقابل می‌شود و حتی بر آن ترجیح می‌یابد» . (۸) وهابیان نیز در سال ۱۲۱۶ ه . ق . به کربلا حمله کردند و این تهاجمها ، ده سال ادامه‌داشت . هم شهر را غارت و هم مردم را قتل عام و هم قبر مطهر را خراب کردند . یک بارهم امیر مسعود»در سال ۱۲۲۵ با سپاهی متشکل از ۲۰ هزار جنگجوی وهابی به نجف واز آنجا به کربلا تاختند . (۹) در عصر حاضر نیز ، حکومت بعثی عراق ، برای در هم کوبیدن حرکت انقلابی شیعیان‌این سرزمین ، در سال ۱۳۷۰ ش . با انواع سلاحها مردم را در نجف و کربلا به خاک و خون‌کشید و با توپخانه ، گنبد و بارگاه امام حسین ع را مورد هجوم قرار داد . و این پس از قیام‌مردمی بر ضد حکومت صدام بود که شهر نجف و کربلا را به تصرف در آوردند و رژیم‌عراق ، برای باز پس‌گیری آنها از دست انقلابیون ، با خشونت تمام وارد میدان شد وساختمان حرم امیر المؤمنین و سید الشهدا و حضرت ابا الفضل علیهم السلام و گنبد و دربهاو ضریح ، آسیب دید . این جنایتها سبب شد رهبر انقلاب اسلامی ، آیهٔ ا . . . خامنه‌ای طی‌اطلاعیه‌ای ضمن محکوم

کردن تجاوزات رژیم بعث عراق به حرمها و شهرهای مقدس ، روز پنجشنبه ۸ ذی قعده ۱۴۱۱ ق . برابر با دوم خرداد ۱۳۷۰ ش . را عزای عمومی اعلام‌کرده ، به سوگ بنشیند . (۱۰) در بخشی از این اطلاعیه آمده است : « . . . با یورش وحشیانه به‌نجف و کربلا ، آن کردند که قلم از شرح آن عاجز است و بر عتبات عالیات و مسلمانان ومردم عراق و حوزه‌های علمیه ، آن روا داشتند که طواغیت‌ستمگر و خون آشام بنی امیه وبنی عباس هم روا نداشته بودند و چنان ضایعه و جراحتی بر قلب دوستان اهل بیت واردکردند که سنگینی آن را با هیچ فاجعه‌ای در این زمان ، نتوان قیاس کرد . «هیجوا احزان یوم‌الطفوف . . . » . (۱۱) ۱-تاریخ الشیعه ، مظفری . ص ۸۹ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۹۸ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۰۴ . ۳-همان ، ص ۴۱۰ ، تتمهٔ المنتهی ، ص ۲۴۱ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۹۴ . ۵-تتمهٔ المنتهی ، ص ۲۴۰ ۶-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۲۸ ، تراث کربلا ، ص ۳۴(با اختلاف در عبارات) . ۷-تتمهٔ المنتهی ، ص ۲۴۱ . ۸-مجموعه آثار ، شریعتی ، ج ۷(شیعه)ص ۲۰ . ۹-برای آشنایی با فتنه‌ها و تهاجمات وهابیها به اعتاب مقدسه ، از جمله ر . ک : «کشف الارتیاب ، سید محسن امین ، «اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۲۸ ، «تراث کربلا» ، سلمان هادی الطعمه ، ص ۲۶۲ ، «موسوعهٔ العتبات المقدسه ، کربلا ، جزء ۱ ، ص ۲۰۱ ، «فرقه وهابی ، محمد حسین قزوینی ، «تاریخ کربلا»عبد الجواد کلیددار ، ص ۲۳۴ . ۱۰-روزنامه‌های ۳۱ اردیبهشت ۱۳۷۰ . ۱۱-قضایای درگیریها در نجف و کربلا و حمله رژیم بعث به حرمهای مطهر ، در اخبار و گزارشهای مطبوعات‌اردیبهشت ۱۳۷۰ درج شده است . از جمله ر . ک : «مروری اجمالی بر تاریخ سیاسی کربلا»انتشارات سازمان تبلیغات‌اسلامی . نیز : «سیمای کربلا» ، محمد صحتی .

تربت

خاک . خاک قبر امام حسین ع . تربت به معنای مقبره هم آمده است . در فارسی هم رفتن سر خاک به معنای زیارت قبر است . خداوند ، به پاس فداکاری عظیم امام‌حسین ع و شهادتش در راه احیای دین ، آثار ویژه و احکام خاصی در تربت مقدس‌سید الشهدا و خاک کربلا-قرار داده است . تربت‌خونین کربلا-که در برگیرنده آن پیکر پاک‌است ، الهام بخش فداکاری و عظمت و یادآور جان باختن در راه ارزشهای الهی است . ازاین رو ، هم سجده بر آن تربت مستحب است ، هم ذکر گفتن با تسبیح تربت ، فضیلت بسیاردارد ، هم شفا دهنده بیماری است ، هم شایسته است که هنگام دفن میت ، اندکی تربت‌همراه او گذاشته شود یا با حنوط مخلوط شود ، هم دفن شدن در کربلا ثواب دارد و ایمنی‌از عذاب می‌آورد و هم نجس ساختن آن حرام است و اگر در بیت الخلا بیفتد باید از آنجاپرهیز کرد یا از آنجا در آورد و احکام و آثار دیگر که در فقه مطرح است (۱) . رسول خدا«ص مقداری تربت کربلا-به ام سلمه داد و فرمود : هر گاه دیدی این‌خاک ، تبدیل به خون شد ، بدان که حسین ع کشته شده است . (۲) گر چه خوردن خاک ، حرام است ، اما خوردن اندکی از خاک قبر سید الشهدا به نیت‌شفاگرفتن(استشفاء)جایز ، بلکه مؤکد است و آداب و حدودی دارد . (۳) امام رضا«ع فرمود : «کل طین حرام کالمیتهٔ و الدم و ما اهل لغیر الله به ، ما خلاطین قبر الحسین ع فانه شفاء من کل داء» (۴) هر خاکی حرام است ، مثل مردار ، خون و ذبح شده بی‌نام خدا ، مگر خاک قبرحسین ع که درمان هر درد است . امام صادق ع فرمود : «فی طین قبر الحسین شفاء من کل داء و هو الدواء الاکبر» . (۵) در خاک قبر حسین ع شفای هر درد است و آن دوای‌بزرگتر است . روایت است که از فضیلتهای ویژه حسین بن علی ع این است : «الشفاء فی‌تربته و الاجابهٔ تحت قبته و الائمهٔ من ذریته . (۶) امام صادق ع دستمال زردی داشت که در آن تربت‌حضرت سید الشهدا بود . وقت‌نماز که می‌شد همان تربت را در موضع سجودش می‌ریخت و بر آن سجده می‌کرد . (۷) و نیزآن حضرت فرمود : «السجود علی تربهٔ الحسین یخرق الحجب السبع . (۸) سجده بر تربت‌حسینی ، حجابهای هفتگانه را کنار می‌زند . همچنین روایت‌شده است که امام صادق ع جز بر تربت‌سید الشهدا سجده نمی‌کرد ، به عنوان فروتنی و تواضع در برابر خداوند : «کان‌الصادق لا یسجد الا علی تربهٔ الحسین تذللا لله و استکانهٔ الیه . (۹) نسبت به برداشتن کام‌نوزادان با تربت کربلا-نیز احادیث فراوانی است ، از جمله از امام صادق ع روایت است‌که : «حنکوا

اولادکم بتربـة الحسـین فانها امان . (۱۰) کـام فرزنـدان خود را بـا تربت‌حسـین ع بردارید ، که این تربت ، امـان است . در سـنتهای چاووش‌خوانی ، اشاره به سیب بهشتی (۱۱) وبوی سـیب از تربت امام حسین ع می‌کردند و می‌خواندند : (بوی سیب) . ز تربت‌شهدا بوی سـیب می‌آید ز طوس ، بوی رضای غریب می‌آید آنچه به تربت‌سـید الشهدا قداست و کرامت بخشیده ، همان خون حسین ع و شهادت‌ثار الله است که الهام‌بخش حریت و رادمردی و فداکاری در راه خداست . به تعبیر امام‌خمینی قدس سره : «همین تربت پاک شهیـدان است که تا قیامت ، مزار عاشـقان و عارفان ودلسوختگان و دار الشـفای آزادگان خواهد بود . » (۱۲) به همین جهـات ، هم شفاخواهی ازتربت‌سید الشهدا«ع وهم شفایابی در آستانه و حرم حسینی جزء فرهنگ شیعه و مستندبه روایات است . شهادت ، خاک را بوییدنی کرد شـهادت ، سـنگ را بوسـیدنی کرد علامه امینی ره می‌نویسد : «آیا بهتر آن نیست که سجده‌گاه ، از خاکی قرار داده شود که‌در آن ، چشـمه‌های خونی جوشیده است که رنگ خدایی داشته است ؟ تربتی آمیخته باخون کسی که خداوند ، او را پاک قرار داده و محبت او را اجر رسـالت محمـدی ص قرارداده است ؟ خـاکی که با خون سـرور جوانان بهشت و ودیعه محبوب پیامبر و خدا عجین‌گشته است ؟ . . . » (۱۳) چه رازی در«تربت کربلا»نهفته است ؟ تربت کربلا ، خاکی آمیخته با«خون خدا»ستو شـگفت نیست که خون ، به خاک ، اعتبار بخشد و شهادت ، در زمین و در و دیوار ، آبرو وقداست بیافریند و خاک کربلا ، مهر نماز عارفان گردد و در سـجاده ، عطر شـهادت از تربت‌حسـین ع به مشام عاشقان برسد و شفابخش دردها شود . درس گرفتن از تربت و فرات ، تنها در مکتب زیارت میسـر است و سـخن خاک را با دل ، تنها گوش حسـینیان کربلایی‌می‌شنود . « . . . در آنجا تربتی است ، گویا معـدن مغنـاطیس ، که افراد عـاشق را که قابل‌جذب‌انـد ، ماننـد ذرات کوچـک آهن ، به سوی خود جـذب می‌کنـد . آنجـا مضـجع مقدس‌سرباز فداکاری است که رؤسای جمهور و پادشاهان ، قبل از آنکه رسم سرباز گمنام ونهادن دسته‌گل معمول گردد ، عصاره گل ، بهترین عطر را آوردنـد و بوسـیدند و بوییدنـد وپاشـیدند و آرزوی این کردنـد که کاش در برابرش جنگیـده و اسـلام را یاری می‌کردند وکشـته می‌شدند . (۱۴) شـهید مطهری می‌نویسـد : « . . . تو که خـدا را عبـادت می‌کنی ، سـر بر روی هر خاکی‌بگـذاری نمازت درست است ، ولی اگر سـر بر روی آن خاکی بگـذاری که تماس کوچکی ، قرابت کوچکی ، همسایگی کوچکی با شـهید دارد و بوی شـهید می‌دهد ، اجر و ثواب توصد برابر می‌شود . » (۱۵) در کربلا ، خانـدان معینی بودند که متصدی تهیه مهر و تسبیح از تربت‌سید الشهدا بودند و همه ساله مبلغ هنگفتی به والی بغداد می‌پرداختند تا همچنان از این‌امتیاز برخوردار باشند . (۱۶) ۱-برای توضـیح بیشتر ر . ک : «دائره المعارف تشیع ، ج ۴ ، ص ۲۵ . ۲-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۱۲۲ و ۴۶۳ . ۳-همان ، ج ۲ ، ص ۱۰۳ . ۴-همان . ۵-من لا یحضره الفقیه ، ج ۲ ، ص ۵۹۹(چاپ جامعه مدرسین) ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۱۴۳ . ۶-مناقب ، ج ۴ ، ص ۸۲ . ۷-منتخب التواریخ ، ص ۲۹۸ . ۸-بحار الانوار ، ج ۸۲ ، ص ۱۵۳ و ۳۳۴ . ۹-همان ، ص ۱۵۸ حدیث ۲۵ . ۱۰-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۴۱۰ ، روایـات تربت را از جمله در وسائل الشـیعه ، ج ۱۰ ، ص ۴۰۸ تا ۴۲۰ و ج ۳ ، ص ۶۰۷ ، المزار ، شـیخ مفید ، ص ۱۴۳ و نیز بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۱۸ ملاحظه فرمایید . ۱۱-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۱۲۴ . ۱۲-صحیفه نور ، ج ۲۰ ، ص ۲۳۹ . ۱۳-سیرتنا و سنتنا ، علامه امینی ، ص ۱۶۶ . در بحث تربت امـام و الهامهـای قرآن از جمله ر . ک : مجله پیام انقلاب ، شـماره‌های ۱۴۷ و ۱۴۸(سال ۱۳۶۴) . ۱۴-اولین دانشـگاه و آخرین پیـامبر ، شـهید پاک‌نژاد ، ج ۲ ، ص ۴۳ . ۱۵-شهید(ضمیمه قیام و انقلاب مهدی) ، ص ۱۲۷ . در زمینه تربت‌حسـینی ، از جمله ر . ک : «الارض و التربـة الحسـینیه ، شـیخ محمد حسـین کاشف الغطاء . ۱۶-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۲۸۹ .

تسبیح تربت

تربت‌سـید الشهدا«ع ، به خاطر قداست و فضیلت و الهام‌بخشی ، هم مورد سجود قرارمی‌گیرد ، هم از آن تسبیح برای ذکر گفتن تهیه می‌شـود ، هم کـام نـوزاد را بر می‌دارنـد ، هم‌همراه میت به صـورت حنوط ، به کـار می‌رود . خـاکی که مـدفن یـک شـهید است ،

انتقال‌دهنده فرهنگ شهادت و الهام‌بخش شجاعت و ایمان است و تسبیحی که با چنین تربتی گفته شود ، اجر مضاعف دارد . از امام صادق ع احادیثی در فضیلت تسبیح تربت‌سید الشهدا روایت‌شده است . (۱) حضرت زهرا«ع از تربت‌حمزه سید الشهدا ، تسبیحی ساخته و به نخ کرده بود و با آن ، ذکر تسبیحات می گفت ، مردم هم چنان کردند . چون حسین ع شهید شد ، به خاطر مزیت‌و فضیلت تربت او ، این کار در باره تربت قبر آن امام شهید انجام گرفت . (۲) پیش از تسبیح گلی ، حضرت زهرا تسبیحی داشت از نخ پشمین که به آن گرههای متعدد زده بود و آن را می گرداند و تسبیح و تکبیر می گفت ، تا آنکه حضرت حمزه در جنگ احد به شهادت‌رسید . آنگاه از تربت او تسبیحی ساخت . رسم مردم بر این جاری شد تا آنکه پس ازشهادت امام حسین ، از تربت قبر او تسبیح فراهم می کردند : «فلما قتل الحسین صلوات الله علیه عدل بالامر الیه فاستعملوا تربته لما فیه من الفضل والمزیه . » (۳) دو حدیث در فضیلت تسبیح تربت : امام صادق ع فرمود : «من کانت معه سبحهٔ من‌طین قبر الحسین علیه السلام کتب مسبحا و ان لم یسبح بها» (۴) هر که تسبیحی از تربت قبرحسین ع داشته باشد ، تسبیحگوی نوشته می‌شود ، هر چند با آن تسبیح نگوید . امام‌کاظم ع فرمود : «لا یستغنی شیعتنا عن اربع : . . . و سبحهٔ من طین قبر الحسین فیها ثلاث وثلاثون حبهٔ . . . » (۵) شیعه ما از چهار چیز بی‌نیاز نیست : . . . یکی هم تسبیحی با ۳۳ دانه از خاک‌قبر امام حسین علیه السلام . (۶) تسبیح تربت ، قصیده‌ای صد بیتی است و واژه‌هایش همه عاشورایی ، که دانه‌هایش‌همراه ذاکر ، ذکر می گوید و عطر شهادت را می‌پراکند . کربلائیان با مضمون این قصیده‌مقدس همنوایی می کنند و با ترکیبات آن که الله اکبر ، الحمد لله و سبحان الله است ، آشنا ومانوسند . دانه‌های تسبیح تربت ، گوهرهایی است که از خاک کوی عشق گرفته می‌شده واز آن نوری تا ملکوت خدا متصاعد می‌شود . دلهای دریایی ، گوهر تربت را در ساحل‌عشق ، با«اشک شستشو می‌دهند ، و از زمزم دیدگان بر آن می‌بارند . این است رمز جلوه وجلای همیشگی تربت‌حسین ! و همین است راز برتری تسبیح تربت ، بر دانه‌های‌یاقوت و عقیق و فیروزه و زبرجد و الماس ! تسبیح تربت ، ترکیبی کربلایی دارد و آهنگی‌زهرایی و مفاهیمش هدیه خداوند به فاطمه است . منظومه‌ای رمزی از قداست وفداکاری و عشق و خلوص است . چه اکسیر شگفتی در خاک مزار حسین ع نهفته است ، فضیلت‌بخش خاک بر گوهر ! ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۳۳ . ۲-همان ، المزار ، شیخ مفید(چاپ کنگره شیخ مفید ، ۱۴۱۳ ق)ص ۱۵۰ . ۳-همان ، ج ۸۲ ، ص ۳۳۳ . ۴-همان ، ص ۳۴۰ . ۵-همان . در«المزار»شیخ مفید ، ص ۱۵۲ ، عدد سی و چهار دانه آمده است . ۶-برای آگاهی از تاریخچه تسبیح و تسبیح تربت و آداب آن ر . ک : «دایرهٔ المعارف تشیع ، ج ۴ ، ص ۲۰۵ .

تعزیه

مقدمه

تعزیه و تعزیت ، هم به معنای تسلیت گفتن به یک داغدار از مصیبت است ، هم به‌معنای اجرای نوعی نمایش مذهبی به یاد حادثه عاشورا که شبیه‌خوانی هم گفته‌می‌شود . اما توضیح هر یک :

تسلیت‌گویی

اصل تسلیت‌گویی به خاطر مصیبتی که بر کسی وارد شده ، در اسلام مستحب است . رسول خدا«ص فرمود : «من عزی مصابا فله مثل اجره (۱) هر کس مصیبت دیده‌ای راتسلیت گوید ، پاداشی همانند او دارد . و نیز طبق حدیثی از امام صادق ع ، خداوند به‌حضرت فاطمه ع در سوگ شهادت حسین ع تعزیت گفت . (۲) از مستحبات روز عاشوراست که افراد وقتی به هم می‌رسند ، نسبت به این مصیبت بزرگ به یکدیگر تعزیت وتسلیت گویند . این نشانه داغداری در این فاجعه عظیم و همبستگی با جبهه

شهدای کربلاست . عبارتی که مستحب است در این تسلیت گویی گفته شود چنین است : «اعظم‌الله اجورنا بمصابنا بالحسین علیه السلام و جعلنا و ایاکم من الطالبین بثاره مع ولیه الامام‌المهدی من آل محمد علیهم السلام . (۳) در این متن تعزیت ، ضمن داغداری در سوگ‌سید الشهداء ، مساله خونخواهی آن امام شهید در رکاب حضرت مهدی ع از خداوندخواسته شده است . سنت تسلیت گویی در میان شیعه ، نسبت به مناسبتهای دیگری که وفات معصومین ع پیش می‌آید رایج است و هنگام دیدار ، جمله اعظم الله اجورکم را می گویند .

شبیه‌خوانی

تعزیه‌خوانی و شبیه‌خوانی ، نمایشی است که در یک محوطه ، با حضور مردم توسطچند نفر انجام می گیرد که در نقش قهرمانان کربلا و با لباسهای مخصوص و ابزار جنگی وهمراه با دهل و شیپور ، نیزه ، شمشیر ، سپر ، سنج ، کرنا ، سرنا ، خنجر ، زره ، مشک آب واسب ، ایفای نقش می کنند . صحنه و نمایش ، بر مبنای حوادث کربلا و مقتلها تنظیم‌می‌شود . (۴) تعزیه ، اگر بصورت صحیح و با حفظ موازین و شئون معصومین انجام شود ، تاثیر مهم می گذارد و وسیله انتقال فرهنگ شهادت به نسلهای آینده است . «در فرهنگ شیعه ، به معنای نوحه بر امامان شهید ، نزدیک قبورشان یا در خانه‌سوگواران است که برای امام حسین ع نوحه می‌خوانند . در فرهنگ مردم ، نمونه‌هایی ازتابوتهای سمبلیک برای کشته‌های کربلاست . در شهرهای مختلف شیعه‌نشین ، روزعاشورا مراسم خاصی بر پا می کنند و هودجها و اسبهایی را راه می‌اندازند . برپایی اینگونه‌مراسم که در اماکن عمومی و مساجد و . . . به صورت تحریک‌کننده حزن مردم است ، «تعزیه نام دارد و با لباسها و . . . برخی حوادث کربلا را به صورت نمایش ارائه می کنند . دراین مراسم ، روضه‌خوانی و نوحه‌خوانی هم انجام می گیرد و کودکانی هم بعنوان پیشخوان برنامه اجرا می کنند و متنهای اجرایی اغلب به صورت شعر است . شکل تکامل‌یافته تعزیه ، جدید است . » (۵) در باره این نمایش مذهبی نوشته‌اند : «شبیه‌خوانی یا به اصطلاح عامه تعزیه‌خوانی ، عبارت از مجسم کردن و نمایش دادن شهادت جانسوز حضرت حسین ع سید الشهدا ویاران آن بزرگوار یا یکی از حوادث مربوط به واقعه کربلا بود . . . شبیه‌خوانی ناطق ، ظاهرادر دوره ناصر الدین شاه در ایران معمول شد ، یا اگر قبلا چیز از آن قبیل بود ، در دوره‌سلطنت ناصر الدین شاه رونقی بسزا یافت و شبیه‌خوانهای زبردستی پیدا شدند . ظاهر آن‌که مشاهدات شاه در سفرهای خود از تآترهای اروپا در پیشرفت کار تعزیه و شبیه‌خوانی‌بی‌تاثیر نبوده است . (۶) «شبیه‌خوانی و تعزیه‌خوانی سنت هنری و نمایشی اهل تشیع است‌که سیمای وجیه و معصوم قدیسین را از روزگار کهن تا به امروز در برابر دیدگان اهل معنی‌عیان داشته است . » (۷) در باره کیفیت اجرای آن و سنتها و آداب مربوط به تعزیه ، تحقیقات ارزشمندی انجام‌گرفته و آثاری تالیف شده است . در یکی از منابع آمده است : «تعزیه به احتمال قوی‌بصورت هیئت فعلی خویش در پایان عصر صفوی پدید آمد و از همه سنتهای کهن نقالی‌و روضه‌خوانی و فضائل و مناقب‌خوانی و موسیقی مدد گرفت و تشکیلاتی محکم برای‌خود ترتیب داد و کارگردانان ورزیده اداره آن را در دست گرفتند . . . تعداد تعزیه‌های اصلی‌که کمی از صد می گذرد ، کیفیت تعزیه‌نامه‌ها که غالبا منظوم و در هر حال آهنگین یعنی‌مرکب از بحر طویل و شعر است ، دستگاههایی که هر یک از خوانندگان باید شعر خود رادر آن بخوانند ، آهنگ مخالف‌خوانان که دارای هیمنه و شکوه حماسی است . . . » (۸) به‌اقتضای نقشی که افراد مختلف در اجرای تعزیه و شبیه‌خوانی داشتند و حال و هوای‌شعرها و نحوه خواندن ، اصطلاحات خاصی هم رایج بود ، مثل : رجزخوانی ، شبیه‌خوانی ، نوحه‌خوانی ، بحر طویل‌خوانی ، مقتل‌خوانی ، شهادت‌خوانی ، هجران‌خوانی(از زبان‌اسرا) ، اشقیاخوانی و شمرخوانی(از زبان سران سپاه عمر سعد) . آنچه نقل شد ، گوشه‌ای‌از کیفیت اجرای آن را نشان می‌دهد . به نقل دیگری توجه کنید : «شبیه‌خوانی و تعزیه درعصر صفویه هنوز در ایران مرسوم نشده بود . . . برپایی نمایش مذهبی یا تعزیه ظاهرا اززمان پادشاهی کریم‌خان زند در ایران معمول شده است . . . این نوع عزاداری که بیشترجنبه عامیانه داشته و رواج آن در شهرهای کوچک و قراء و قصبات ایران بیشتر ازشهرهای بزرگ بوده

است . . . صورت ساده آن(شبیه‌سازی)که عنوانی نداشته در عهدصفویه معمول بوده و بعد از سلسله صفویه بصورت نمایش مذهبی روی صحنه آمده‌است . . . از خصوصیات تعزیه این بود که هر یک نقش خود را با خواندن اشعار مذهبی دریکی از دستگاهها و آوازها . . . اجرا می‌کردند و . . . مخالفین در جواب و سؤال با موافقین نیزرعایت بحر و قافیه را در اشعار می‌کردند . همچنین شمایل آنها با اصل نیز تناسب داشت . (۹) مساله شبیه‌خوانی از دیدگاه فقهی و اعتقادی نیز مورد بحث و بررسی عالمان شیعه‌قرار گرفته است . برخی آن را تحریم و بعضی تجویز کرده‌اند . (۱۰) تاثیرگذاری عاطفی و نیزروحیه ضد ظلم که در پی دیدن نمایشهای تعزیه در افراد ایجاد می‌شود ، از نقاط قوت ومثبت این نمایش مذهبی است . به همین جهت در ایران پس از انقلاب اسلامی ، رواج وتوسعه بیشتری یافته و همراه این توسعه ، تحولاتی هم در سبک اجرا ، هم در محتوای‌اشعار و جهتگیری سیاسی اجتماعی پدید آمده است . در واقع ، انقلاب اسلامی به تعزیه‌روح جدیدی بخشید و این هنر جان گرفت . صاحب‌نظران این فن ، خود به تاثیر آن درروحیه سربازان و افسران در طول سالهای دفاع مقدس اعتراف کرده‌اند . (۱۱) اجرای تعزیه مخصوص ایران نیست ، در کشورهای اسلامی و شیعی دیگری نیز این‌سنت مورد توجه است و با سبکهای گوناگون و اعتقادات و مراسم مختلف و ابزار وادوات دیگری اجرا می‌شود ، از جمله در هند و پاکستان ، که رواج بیشتری دارد . (۱۲)

پی نوشتها

۱-سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۸۸ . در این زمینه ر . ک : «باب التعزیهٔ و المآتم در بحار الانوار ، ج ۷۹ ، ص ۷۱ تا ۱۱۳ . ۲-همان . ۳-مفاتیح الجنان ، اعمال روز عاشورا . ۴-در باره تاریخچه آن در کشورمان ایران ر . ک : «تعزیه ، هنر بومی پیشرو ایران گردآورنده : پنز چلکووسکی . ترجمه : داود حاتمی . نیز«دایرهٔ المعارف تشیع ، ج ۴ . ۵-دائرهٔ المعارف الاسلامیه ، ج ۵ ، ص ۳۱۳(با تلخیص) . ۶-از صبا تا نیما ، یحیی آرین‌پور ، ج ۱ ، ص ۳۲۲ . ۷-درآمدی بر نمایش و نیایش در ایران ، جابر عناصری ، ص ۸۶ . ۸-فصلنامه هنر ، شماره ۲ ، ص ۱۶۲ ، مقاله پژوهشی در تعزیه و تعزیه‌خوانی . ۹-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۳۳ تا ۳۵(تلخیص شده)نیز ر . ک : فصلنامه هنر ، شماره ۲(زمستان ۶۱)ص ۱۵۶ مقاله پژوهشی در تعزیه و تعزیه‌خوانی . ۱۰-از جمله در باره نظریه علما در باره جواز تعزیه و شبیه‌خوانی و سینه‌زنی و دسته راه انداختن . . . ر . ک : «فصلنامه هنر» شماره ۴(پائیز ۱۳۶۲)مقاله فتاوای علمای سلف در باره عزاداری و شبیه‌خوانی ص ۲۹۰ . همچنین کتاب اسرارالشهاده فاضل دربندی ، بحث مبسوطی در این باره‌ها دارد ، ص ۶۱ تا ۶۶ . ۱۱-از جمله ر . ک : «کیهان فرهنگی ، مهر ۶۳ ، ص ۲۷ ، مقاله نشستی در ارزیابی تعزیه . ۱۲-همان ، ص ۳۱ .

تکیه

محلی که برای عزاداری سید الشهدا علیه السلام ، بویژه در ایام عاشورا ساخته و برپامی‌شود . این گونه اماکن ، علاوه بر آنکه حرمت و قداست‌خاص خود را دارد ، احکام‌مخصوص مساجد را ندارد ، بنابر این محدودیت‌حضور در آن مثل مسجد نیست . «تکیه ، یا تکیه‌گاه ، بعد از مسجد در حقیقت پایگاه معنوی مسلمانان خصوصا شیعیان به حساب‌می‌آید . جایی که مردم با تعزیه‌خوانی و سوگواری سالار شهیدان و یاران با وفایش به اومتوسل و متکی می‌شوند . . . تکیه با تعزیه و عزاداری عجین گشته و این دو را هرگز نتوان ازیکدیگر جدا کرد . به نظر می‌رسد تعزیه پس از حادثه کربلا برای نشان دادن وقایع خونبارعاشورا به سبک سوزناک ابداع شده باشد و با تقلید از نمایشهای قدیمی که تا عهدپیشدادیان می‌رسد ، ارتباط پیدا می‌کند . » (۱) در نقل فوق ، روی تکیه‌گاه بودن تکیه برای عزاداران حسینی تکیه شده است . این‌دقت را دیگران نیز داشته‌اند و در پیشینه تاریخی آن به این جنبه عنایت کرده‌اند . از جمله‌به این نقل توجه کنید : «جایی که مامن و پناهگاه و تکیه‌گاه فقیران و مسافران بوده ورایگان در آنجا

اقامت موقت داشته‌اند . محافظان و نگهبانان آن(تکیه‌داران)از جوانمردان‌بودند و آداب و رسومی خاص داشتند که در«فتوت‌نامه ها آمده است . جز این مفهوم ، تکایا محلی برای اجرای تعزیه برای سالار شهیدان بوده که در وسط تکیه ، روی سکویی‌برآمده از زمین ، تعزیه‌خوانان موجب تحریک احساسات جماعت عزادار می‌شدند . رفته رفته تکیه به محلی برای عزاداری تبدیل شد . از زمان ناصر الدین شاه به بعد ، تکیه‌های بطور رسمی محل اجرای نمایشهای مذهبی شد . . . در بیشتر تکیه‌ها-به اقتضای‌فصل-چادرهایی بزرگ بر می‌افراشتند که در واقع سقف این گونه تکیه‌ها به شمارمی‌رفت . پارچه‌هایی سیاه که اشعاری در سوگ خاندان امام حسین ع بر آن نقش بسته‌است و علامت و شکل مخصوص تکیه نیز در جایی از آن قرار می گرفت . هر تکیه ، علامتی ویژه و علمی ممتاز از بقیه تکیه‌ها برای خود داشت . بیشتر تکیه‌ها بر گذرگاهها وراههای رفت و آمد مردم ساخته می‌شدند و دو مدخل داشتند که قافله‌ها و شبیه گردانان ودسته‌های عزاداری از آن عبور می کردند . . . در هر تکیه به یادبود تشنگی شهیدان کربلا سقاخانه‌ای بنا می‌شد . بعدها در کنار تکیه‌ها ، محلهایی به نام حسینیه و زینبیه بنا شد و یا تکایابه نام حسینیه تغییر نام یافتند . » (۲) گاهی به همت اهل یک شهر ، در شهرهای زیارتی ازقبیل مشهد» ، «کربلا» ، «نجف ، و . . . حسینیه‌هایی ساخته می‌شود که اغلب مورد استفاده‌زوار آن شهر قرار می گیرد . به نظر برخی ، پدید آمدن تکیه ، در مقابل مراکز دینی وابسته به خلافتهای غیر شیعی‌بوده تا پایگاهی برای هواداران نهضت‌حسینی و دور از سلطه حکام باشد : «تکیه وحسینیه ، مرکز تشکیلات ضد حکومتی ایجاد می کرد . . . شیعه ، تکیه و حسینیه می‌سازد تابه جنگجویانش پناهگاهی ببخشد . . . به خمس و حسینیه رو می کند ، تا به مبارزه همه‌جانبه‌اش از علی ع تاکنون امکان و قدرت بخشد . چنین است که ساختن حسینیه ، ضربه‌ای است بر پیکر حکومت . . . » (۳) ۱-تاریخ تکایا و عزاداری قم ، ص ۶۹ . ۲-مجله کیهان فرهنگی ، سال ۱۰ شماره ۳ ، ص ۲۹ و ۳۰ . ۳-یاد و یادآوران ، دکتر علی شریعتی(چاپ حسینیه ارشاد)ص ۳۹ و ۴۰ .

تکیه دولت

محلی بود در مرکز تهران در عصر ناصر الدین شاه ، که به صورت محل اجرای تعزیه‌بزرگ و مهم در روز عاشورا درآمده بود . دیلمیان ، اجرای نمایش داشتند . سپس در عصرناصر الدین شاه بیشتر معمول شد و پس از سفر وی به فرنگ و دیدن تآترهای اروپا ، پس ازبازگشت در سال ۱۲۹۰ قمری تکیه دولت را بنا نهاد . از آن پس تکیه‌های دیگری هم بناشد . «تکیه دولت . . . محوطه وسیع دو طبقه‌ای بود که طبقه بالای آن ، غرفه غرفه ساخته‌شده و هر یک از غرفه‌ها به شاه و بانوان حرم و درباریان اختصاص داشت . در صحن‌تکیه ، جایگاه بزرگی برای تعزیه‌خوانها بود و در وسط آن ، تختی از گچ و آجر ساخته بودندکه تعزیه‌خوانها بر بالای آن قرار گرفته نقش خود را ایفا می کردند» . (۱) «ناصر الدین شاه به‌تشکیل مجالس تعزیه بسیار تمایل نشان می‌داد . به همین نظر دستور ساختن تکیه دولتی رادر مجاورت اندرون شاهی داد . تکیه با وسعت نسبتا زیاد چند طبقه ، بصورت آمفی‌تآتر باتخت بزرگی در وسط و روپوش آهنی ساخته شد که در مواقع تعزیه ، روی روپوش آهنی‌را چادر می کشیدند . این تکیه ، پشت بانک ملی کنونی بازار ، رو به روی سبزه میدان . . . واقع‌بود . در سال ۱۳۲۷ شمسی خراب شد . (۲) ۱-از صبا تا نیما ، آرین‌پور ، ج ۱ ، ص ۳۲۳(پاورقی) . ۲-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۳۵ و ۴۴ .

تلاوت قرآن

سر بریده امام حسین ع بر سر نیزه ، در کوفه و در ایامی که اهل بیت ع را به عنوان‌اسیر ، وارد این شهر کرده بودند ، آیه اصحاب کهف را تلاوت می کرد : «ام حسبتم اناصحاب الکهف و الرقیم سر بی‌تن که شنیده است به لب سوره کهف‌کانوا من آیاتنا عجبا» (۱) یا که دیده است به مشکات تنور آیه نور ۱-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۶۱ .

تل زینبیه

تـل ، به معنـای تپه ، توده خـاک و ریـگ است ، پشـته برآمـده از زمین ، سـرزمین کربلاـ، ناهموار و دارای تل و تپه بود . در حادثه کربلاـ، تل و تپه‌ای مشـرف بر شـهادتگاه شـهدای کربلا بود و حضـرت زینب ع بالای آن می‌آمـد تا وضع برادرش امام حسـین ع را درمیدان نبرد ، بررسـی کند و جویای حال او شود . در حال حاضر ، بنایی به همین نام در سمت‌غرب صحن سید الشهدا طرف درب زینبیه وجود دارد . تجدیـد بنای تل زینبیه در این‌اواخر ، در سال ۱۳۹۸ قمری بوده است . (۱) ۱-تراث کربلا ، سلمان هادی طعمه ، ص ۱۲۹ .

تنعیم

نـام محلی است در دو فرسـخی مکه و یکی از میقاتهـایی است که حجـاج از آنجـا برای‌عمره محرم می‌شونـد . در آنجـا مسـجدها و آبهـایی بوده است . چون سـمت راست آن کوهی‌به نام ناعم بوده ، آن محل به تنعیم معروف شـده است . سـید الشـهدا«ع در مسیر خویش‌به کوفه ، وقتی به تنعیم رسـید ، با کاروانی که از یمن می‌آمـد برخورد کرد که وسایلی برای‌یزیـد می‌بردند . امام ، اموال آن کـاروان را گرفت . (۱) چه بسـا هـدف از این مصـادره ، ضـربه‌اقتصادی به دشـمن بوده است . سـید الشـهدا افراد کـاروان را پس از پرداخت کرایه تا آن‌محل ، آزاد گـذاشت که همراه او به کربلا آیند ، یا هر جا که می‌خواهند بروند . عده‌ای به اوپیوسـتند . (۲) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۲۶ ، تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۲۸۹ . ۲-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۷ .

توابین

توبه‌کنندگان ، لقب گروهی از شـیعیان کوفه که به خونخواهی شهدای کربلا قیام کردند . پس از حادثه کربلا ، شیعیان کوفه بخاطر یـاری نکردن امـام حسـین ع پشـیمان شدنـد و توبه‌کردنـد و زدودن ننـگ کوتاهی در نصـرت امام را در قیام و انتقام از قاتلان سـید الشـهدا دیدنـد . سـلیمان بن صـرد خزاعی را که از چهره‌های بارز شـیعه بود به ریاست برگزیـده ، در خانه اوگرد آمدند و هم‌پیمان شدنـد تـا دست به قیام علیه امویان بزننـد . آغاز تصـمیمشان در سال ۶۱ هجری بـود ، لیکن زمـان نهضت را در سـال ۶۵ هجری قرار دادند . در این مدت ، باجذب افراد به گروه خویش و تهیه سلاح و فراهم کردن امکانات نهضت ، پس از مدتی‌سازماندهی مخفیانه ، سرانجام با جمعیتی ۴۰۰۰ نفری قیام کردنـد و با شـعار«یا لثارات‌الحسـین ، عازم نخیله شدند تا از آنجا به سوی شام حرکت کنند . شروع قیـام آنان را درعصـر مروان بن حکم ، روز چهارشـنبه بیست و دوم ربیع الثانی گفته‌انـد . (۱) بر سـر تربت‌سید الشهدا رفتند و پس از زیارت قبر حسـین ع و گریه‌ها و ناله‌ها با خـداچنین راز و نیاز کردند : «پروردگارا ! ما پسـر دختر پیامبرمان را خوار و بی‌یاور ساختیم ، گذشته ما را ببخشای و توبه ما را بپذیر ، که تو توبه‌پذیر مهربانی ، بر حسین و یاران شهید وصدیق او رحمت فرست . ما تو را شاهـد می‌گیریم که بر همان راه و هـدفی هستیم که آنان‌جان باختنـد ، پس اگر ما را نبخشایی و رحم نکنی از زیانکاران خواهیم بود» . (۲) به خاطرهمین اظهار توبه و پشـیمانی ، به توابین مشهور شدند . چون عامل اصلی فاجعه کربلا راحکومت‌یزید می‌دانستند ، از آنجا رو به شام نهادنـد و به عین الورده آمدنـد و در آنجا با سـپاه‌شام برخوردی شدیـد داشـتند . پس از چندین روز نبرد سـخت ، سرانجام سـران نهضت ، ازجمله سـلیمان بن صـرد که آن هنگام ۹۳ سال از عمرش می‌گذشت به شـهادت رسـیدند وانقلابیون چون تـوان مقـابله بـا سـپاه انبوه شـام را که بـا فرمانـدهی حصـین بن نمیر»آمـده بودندنداشـتند ، شـبانه به کوفه رفتنـد ، البته جمعی هم در درگیری شهید شدند . (۳) رهبران نهضت ، بجز سـلیمان ، عبارت بودند از : مسیب بن نجبه ، عبد الله بن سعد ازدی ، عبد الله بن وال ، رفاعهٔ بن شداد . ۱-انصار الحسـین ، شمس الدین ، ص ۲۰۵ . ۲-ثورهٔ الحسـین ، شمس الدین ، ص ۲۶۴ . ۳-حیاهٔ الامام الحسین ،

باقر شریف القرشی ، ج ۳ ، ص ۴۵۰ و کامل ابن اثیر ، حوادث سال ۶۵ .

توسل

وسیله‌جویی ، حاجت‌خواستن از خداوند ، با وسیله و شفیع قرار دادن پاکان و ائمه‌معصومین ع از جمله سید الشهدا و فرزندانش و شهدای کربلاـ ، در قرآن است که : «وابتغوا الیه الوسیله (مائده ۳۵) . «یدعون یبتغون الی ربهم الوسیله (اسراء ۵۷) . توسل ، دست‌یافتن به قلب هستی ، از طریق رگهایی است که این ارتباط حیاتی را تسهیل می‌کند . معصومین و اولیاء الله بخاطر مقام قرب و منزلتشان نزد خدای متعال ، حق شفاعت دارند وکسانی که با وسیله قرار دادن آنان نزد خدای بزرگ ، حاجت‌خود را از خداوند می‌طلبند ، امید بیشتری برای استجابت دعا دارند . این توسل ، بصورت زیارت ، دعا ، عزاداری ، گریستن ، ولایت با اولیاء خدا و برائت از دشمنان حق فراهم می‌گردد . نسبت به حسین بن علی ع هم زیارت ، بعنوان وسیله‌جویی به سوی خداست . دردعای بعد از زیارت عاشورا می‌خوانیم : «یا امیر المؤمنین و یا ابا عبد الله ، اتیتکما زائرامتوسلا الی الله ربی و ربکما» . دعای توسل نیز ، واسطه قرار دادن چهارده معصوم علیهم‌السلام در پیشگاه خداوند متعال است . امام حسین ع و شهدای کربلاـ و ائمه معصومین‌همه باب الحوایجند ، لیکن هر کدام به نحوی و با عشقی خاص . عزاداری ما نیز نوعی‌توسل جستن به این خاندان است ، تا هم ابراز محبت‌شود و هم جلب لطف و کرم ، هیئتهای متوسلین به شهدای کربلا و سید الشهدا نیز از همین راه برای تقرب به خدا وبر آمدن حاجتها بهره می‌جویند و خود را به آن معدن حیات و روشنی وصل می‌کنند . (۱) ۱–در بحار الانوار ، ج ۹۱ ، ص ۱ تا ۴۷ باب توسل و استشفاع به محمد و آل محمد .

توغ(توق)

از جمله وسایل تزیینی دسته‌های عزاداری است و قدمت آن به عهد صفویه می‌رسد . پایه‌ای است که بر روی آن یک صندوق و بر روی صندوق ، زبانه بلندی قرار دارد و شالی‌نیز بر سر زبانه می‌بندند و مانند علمات ، یک نفر آن را حمل می‌کند . (۱) این کلمه در اصل به‌معنای دم اسب است(در ترکی)که بر سر علم می‌بسته‌اند . به نوشته دهخدا : «علم مانندی‌که بر سر آن به جای پرچم ، منگوله‌ای از پشم یا ابریشم آویزند ، بیرق ترکان عثمانی ، و آن‌دم اسبی بود بر سر نیزه و بر آن گروههای از زر . » (۲) «در اصل ، یکی از آلات جنگی بوده است . به نوشته حسین واعظ کاشفی در فتوت‌نامه توق ، همین نیزه است ، اما به شرط آنکه پرچم داشته باشد . . . توق ، اصل و نشانه را گویندو در هر لشکرگاهی که توق زدند ، هر کس می‌داند که جای او کجاست ، آنجا رود . . . »درعصر صفویه ، توغ از تجهیزات دسته بود ، اما زبانه نداشت ، اکنون توغها دارای زبانه‌هستند . . . هر تکیه تعدادی توغ دارد که در روزهای خاص از ایام محرم ، آنها را جامه(لباس)می‌کنند . . . مردم عزادار ، با نظمی خاص در دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی واردتکیه شده و به دنبال آن توغها با شور و هیجانی خاص ، به همراه شیون و ناله مردان و زنان‌به حالت نیمه افراشته نگه داشته می‌شوند . . . » (۳) اینگونه احساسات و شعائر مذهبی ستودنی‌است ، ولی کاش نیمی از آنچه به تجهیزات و علمات و توق و ابزار ، بها داده می‌شود ، برای‌محتوای عاشورا و تعالیم نهضت امام حسین ع و هدف عزاداری بها داده شود . ۱–تاریخ تکایا و عزاداری قم ، ص ۲۱۶ . ۲–لغت‌نامه ، دهخدا . ۳–کیهان فرهنگی(مجله) ، سال ۱۰ شماره ۳ ، ص ۳۱ .

تیر سه شعبه

تیری زهرآگین که بر قلب امام حسین ع نشست . در این باره به این نقل توجه کنید : «پس از جنگهای بسیار که روز عاشورا امام حسین ع داشت ، لختی برای استراحت‌ایستاد . ناتوان شده بود . سنگی از سوی دشمن آمد و بر پیشانی او خورد که خون از

آن‌جستن کرد . امام خواست که با جامه ، خون از چهره پاک کند که تیری سه شعبه و مسمومبر سینه حضرت نشست اتاه سهم محدد مسموم له ثلاث شعب . حضرت تیر را از پس‌سر بیرون آورد و خون از جای آن فوران زد . خونها را به آسمان پاشید و بر چهره مالید تارسول خدا را با چهره‌ای خون‌آلود دیدار کند . » (۱) در واقع ، تیری که روز عاشورا بر سینه امام نشست ، روز«سقیفه بر کمان نهاده و رهاشد و بسی قلبها را خون کرد و در کربلا- نیز خون سید الشهدا«ع را بر خاک ریخت . اگر آن‌بنای انحراف نخستین نبود ، نیم قرن پس از وفات پیامبر ، قلب فرزند پیامبر از سوی امت اوهدف قرار نمی‌گرفت . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۲ و ۵۳ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۵۱ .

ثار

خونخواهی ، خون ، قیام برای خونخواهی ، «طلب ثار» . امام باقر«ع ضمن بیان اینکه‌حسین بن علی و ما اهل بیت ، همان مظلومی هستیم که در آیه قرآن آمده است : «و من قتل‌مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا»(اسراء ۳۳) ، فرمود : «القائم منا اذا قام طلب بثارالحسین . . . » . (۱) نامگذاری امام عصر«عج به منتقم نیز به خاطر همین قیام برای‌خونخواهی است . (۲) در زیارت عاشورا هم این آرزو در دعا آمده است : «و ان یرزقنی‌طلب ثاری(ثارکم)مع امام هدی ظاهر . . . و ان یرزقنی طلب ثارک مع امام منصور . . . »و دردعای ندبه ، از اوصاف حضرت مهدی ع ، خونخواهی سید الشهدا بیان شده است : «این‌الطالب بدم المقتول بکربلا» . (۳) فرهنگ خونخواهی در میان همه اقوام از جمله عربها بوده است . نسبت به شهید کربلاهم که خون عزیزش بر زمین ریخت ، در سالهای بعد کسانی به خونخواهی برخاستند ، ازجمله نهضت توابین به رهبری سلیمان بن صرد خزاعی و نیز قیام مختار در کوفه ، به انگیزه طلب ثار»بوده و شعارشان نیز در این نهضت یا لثارات الحسین بوده است . شعار یاران‌حضرت مهدی نیز چنین خواهد بود(شعارهم : یا لثارات الحسین) . (۴) بالاتر از همه آنکه خودخداوند ، خونخواه حسین ع است . آنگونه که می‌گوییم : «اشهد ان الله تعالی الطالب‌بثارک . (۵) همه قیام‌کنندگان بر ضد جباران که الهام از عاشورا می‌گیرند ، خونخواهان ثار الله اند . ۱-بحار الانوار : ج ۴۴ ، ص ۲۱۸ . ۲-عوالم(امام حسین) ، ص ۴۷۴ . ۳-مفاتیح الجنان . ۴-بحار الانوار ، ج ۵۲ ، ص ۳۰۸ . ۵-مفاتیح الجنان ، محدث قمی ، ص ۵۵۷(صلوات بر حسن و حسین)

ثار الله

از القاب سید الشهدا«ع که در زیارتنامه خطاب به آن حضرت گفته می‌شود . یعنی‌خون خدا . در زیارت عاشوراست : «السلام علیک یا ثار الله و ابن ثاره این تعبیر ، درزیارتهای دیگر نیز ، از جمله زیارت مخصوص امام حسین ع در اول رجب و نیمه رجبو شعبان و زیارت امام حسین ع در روز عرفه آمده است . (۱) در زیاراتی هم که امام‌صادق ع به عطیه آموخت ، آمده است : «و انک ثار الله فی الارض من الدم الذی لا یدرک‌ثاره من الارض الا باولیائک . (۲) شدت همبستگی و پیوند سید الشهدا با خدا به نحوی است‌که شهادتش همچون ریخته شدن خونی از قبیله خدا می‌ماند که جز با انتقام‌گیری وخونخواهی اولیاء خدا ، تقاص نخواهد شد . القاب دیگری نیز مانند قتیل الله ، و وتر الله درزیارتنامه است که گویای همین نکته است . « . . . بزرگترین لقب آن نجات‌دهنده آخرین‌انسان از این رابطه ثار . . . «منتقم است . انتقام چه چیز را می‌گیرد ؟ همه می‌گویند انتقام‌قاتلین سید الشهدا ، نه ! انتقام ثاری که به گردن بنی‌هابیل است . . . اگر غیرت و آگاهی وجودداشته باشد ، تمام فضای تاریخ ما پر از ضجه و دعوت خونخواهی ثارهاست . اما این‌ثارها ، ثارهای قبیله‌ای نیست ، ثار الله است . اینها«ثار الله هستند که باید از قاتلین بنی‌طاغوت گرفته شوند . حسین ، وارث یکی از ورثه است که خودش بصورت یک ثار در آمدو فرزندش و باباش ، اینها همه ثارهای خدا هستند و پدر ثارهای خدا و پسر ثارهای‌خداست . . . هدف ، انتقام کشیدن از«بنی قابیل است که آنهمه دستش به خون ثارهای عزیزما آغشته است . . . یا

ثـار الله و ابن ثاره . (۳) عنوان مقـدس ثـار الله ، در ادبیـات شـعری و مرثیه ، همچنان در زمینه کارهای خطاطی ، نقاشـی ، طراحی و پوستر هم جـای خاصـی داشـته و منبع الهـام‌بخش برای هنرمنـدان مکتبی‌بوده است . حتی هنرمنـدان قالی‌باف هم از آن بهره و فیض برده‌اند . قالی ثار الله ، اثربرجسـته اسـتاد سـید جعفر رشتیان ، نمونه‌ای از آن است . این قالی که به مساحت ۱۸متر مربع ، در مدت ۸ سال بافته شد ، تداعی کننده عاشورای حسـینی است . در حاشـیه فرش ، نمای هفت‌شـهر مذهبی مسلمانان است و در متن آن ، خیام سوخته در میان شـعله‌ها و درمیان فرش ، عبارت ان الحسـین مصباح الهدی و سفینهٔ النجاهٔ نقش بسته و فریاد سرخ‌مظلومیت ، در گره گره این اثر ارزنده به گوش جان می‌رسد . (۴) این نقاش و مینیاتوریست درسال ۱۳۶۷ ش از دنیا رفت . ۱-مفاتیح الجنان . ۲-بحار الانوار : ج ۹۸ ، ص ۱۴۸ ، ۱۶۸ ، و ۱۸۰ . ۳-ثار ، علی شریعتی ، ص ۱۸ . ۴-کیهان فرهنگی ، تیرماه ۱۳۶۷ ، ص ۵۵ .

ثعلبیه

نام یکی از منزلگاههای نزدیک کوفه که امام حسـین ع در مسـیر خود از آنجا گذشت . ثعلبیه ، به نام ثعلبه ، مردی از بنی اسد است که در آنجا فرود آمـده و ساکن شده و چشـمه‌ای‌حفر کرده بود . (۱) در این محل که قناتی داشـته ، امام حسـین ع بار افکند و یک شب آنجاماند . در همین منزل بود که آن حضرت با«طرماح برخورد کرد و او را به همراهی خویش‌فرا خواند . او رفت که اجناس و وسایل را به خانواده‌اش برسانـد و برگردد ، ولی وقتی‌برگشت که امام حسـین ع به شـهادت رسـیده بود . و در همین منزلگاه بود که مردی‌نصرانی همراه مادرش به خدمت امام رسیدند و به دست او مسلمان شدند . (۲) و در همین‌منزل بود که حضرت ، خبر شهادت مسلم بن عقیل را دریافت کرد . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۱ . ۲-الحسین فی طریقه الی الشهادهٔ ، ص ۷۸ .

ثورهٔ الحسین

نام کتابی ارزشمند و تحلیلی در باره نهضت ابا عبد الله الحسین ع ، از محمد مهدی‌شمس الدین(چاپ ششم ، ۱۴۰۱ ق ، بیروت) ، به فارسـی نیز ترجمه شـده است ، بـا نـام ارزیـابی انقلاب امـام حسـین . از این مؤلف ، کتاب دیگری به نام ثورهٔ الحسـین‌فی الوجـدان الشعبی منتشر شده است .

جابر بن حارث سلمانی

از شـهدای کربلاسـت . نـام او را جنـاده ، حباب ، حیان و حسان هم گفته‌انـد . وی ازشخصـیتهای شـیعه در کوفه بود که در نهضـت مسـلم بـن عقیـل هـم مشـارکت داشت و پس ازشـکست آن ، همراه گروهی به سـوی حسـین حرکت کردنـد و پیش از رسـیدن آن حضـرت به‌کربلا ، به او پیوسـتند . هر چند لشکر حر می‌خواستند مانع پیوستن او به حسین ع شوند ، ولی نتوانستند . وی روز عاشورا به شهادت رسید . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۶۳ .

جابر بن حجاج تیمی

از شـهدای عاشورا در حمله نخست است . وی از سوارکاران شجاع کوفه بود که درکربلا از سپاه عمر سعد به سپاه حسین ع پیوست . در نهضت مسلم بن عقیل نیز ازبیعت‌کنندگان با وی بود (۱) . ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۴۰ .

جابر بن عبد الله انصاری

جابر و عطیه ، که هر دو از بزرگان شیعه بودند ، پس از شهادت امام حسین ع در اولین‌اربعین به زیارت کربلا آمدند . جابر بن عبد الله ، پانزده سال پیش از هجرت در مدینه به دنیاآمد . از طایفه خزرجیان بود . او و پدرش عبد الله بن حرام از پیشتازان اسلام بودند . پدرش‌در جنگ احد به شهادت رسید . جابر از مسلمانان پیش از هجرت و از اصحاب با فضیلت‌رسول خدا بود که در ۱۹ غزوه ، از جمله جنگ بدر در رکاب پیامبر«ص حضور داشت ودر جنگ صفین نیز در رکاب علی ع جنگید . (۱) این محدث بزرگ شیعه در اواخر عمر نابینا شده بود و با همان حال ، همراه عطیه‌عوفی به زیارت کربلا آمد ، در فرات غسل کرد و خود را معطر ساخت و بطرف قبرسید الشهدا رفت و بر تربت آن امام شهید ، سخنان سوزناک و شوق‌انگیزی بر زبان آورد : حبیب لا یجیب حبیبه ؟ . . . سپس رو به اطراف قبر کرد و به شهدای دیگر سلام داد و دربازگشت ، سخنانی به عطیه گفت ، از جمله : «احب محب آل محمد ما احبهم و ابغض مبغض‌آل محمد ما ابغضهم و ان کانوا صواما قواما . . . » (۲) دوستدار«آل محمد»را دوست بدار ودشمن آل محمد را دشمن بدار تا وقتی که با آل محمد دشمنی می‌کنند ، هر چند اهل روزه ونماز باشند . وی در کوچه‌های مدینه دنبال امام محمد باقر«ع می‌گشت . وقتی خدمت آن‌حضرت رسید ، سلام رسول خدا را به او رساند . آخرین فردی بود که از حاضران در«پیمان عقبه بود و تا آن هنگام زنده مانده بود . بدن او را به جرم دوستی اهل بیت ، در زمان‌حجاج داغ نهادند . (۳) جابر در سال ۷۸ هجری ، در ایام عبد الملک مروان ، در سن نود و چندسالگی در حالی که نابینا بود از دنیا رفت و در بقیع به خاک سپرده شد . (۴) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۱۴۱ . ۲-بحار الانوار : ج ۶۵ ، ص ۱۳۰ و ج ۹۸ ص ۱۹۵ . ۳-الغدیر ، ج ۱ ، ص ۲۱ . ۴-مروج الذهب ، ج ۳ ص ۱۱۵ و الغدیر ج ۱ ص ۲۱ . در باره زندگی وی ، از جمله ر . ک : «جابر بن عبد الله انصاری ، پاسدار حکومت صالحان از : محمدی اشتهاردی .

جامع دمشق

مسجد جامع اموی که در دمشق قرار دارد . این مسجد با عظمت و شگفت ، ازعظیمترین مساجد ممالک اسلامی به حساب می‌آید و بنای آن(که قبلاـ کلیسا بوده)به‌دورانهای بسیار قدیم و پیش از اسلام بر می‌گردد (۱) . در داخل مسجد ، منبری قرار دارد که‌می‌گویند : منبری که امام سجاد«ع در دربار شام بر فراز آن رفت و در مجلس یزید خطبه‌خواند ، در محل آن بوده است . در قسمت دیگری از داخل مسجد ، گنبد کوچکی روی‌چهار ستون قرار دارد که به مقام زین العابدین معروف است و گفته می‌شود حضرت درآنجا استراحت می‌کرده است . در کنار منبر یاد شده در قسمت‌شرقی مسجد ، «مقام راس‌الحسین قرار گرفته و زیارتگاه شیعیان است (۲) . ۱-در باره این مسجد و شگفتیها و تاریخ بنا و ویژگیهایش ر . ک : لغت نامه دهخدا ، واژه جامع دمشق ، نیز«الجامع الاموی به دمشق ، ابن جبیر ، عمری و یغمی . ۲-شام ، سرزمین خاطره‌ها ، پیشوایی ، ص ۶۳ .

جامعه(غل جامعه)

گردآورنده ، جمع کننده ، طوق و غل ، غلی که بر گردن و دست نهند . (۱) به آن جهت به‌غل و زنجیر ، «جامعه می‌گفتند که دستها را به گردن می‌بست . (۲) به نقل برخی منابع ، امام‌زین العابدین ع را پس از شهادت امام در کربلا ، همراه اسیران دیگر سوار بر شتران‌بی‌جهاز کردند ، در حالی که غل جامعه بر دست و گردن او بسته بود . این را هم مسلم‌جصاص(گچکار)و هم جذلم بن بشیر ، در مشاهدات در روز ورود اسرا به کوفه نقل‌کرده‌اند (۳) «و فی عنقه الجامعهٔ و یده مغلولهٔ الی عنقه و به نقل تاریخ طبری : «و سرح فی‌اثرهم علی بن الحسین مغلولهٔ یدیه الی عنقه و عیاله معه . (۴) و اسیران را با این وضعیت‌حرکت دادند و به شام بردند . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-مجمع البحرین . ۳-امالی ، شیخ مفید ، ص ۳۲۱ . ۴-سوگنامه آل محمد ، ص ۴۳۷ به نقل از تاریخ طبری .

جامه سیاه

رسم است که در سوک عزیزان ، لباس سیاه می‌پوشند ، در ایام محرم نیز عزاداران درعزای سید الشهدا ، هم خود لباس سیاه می‌پوشند ، هم مساجد و تکایا و سر در ساختمانهارا سیاهپوش می‌کنند . در تعابیر شاعران نیز سیاهی شب بعنوان جامه سیاهی به حساب‌آمده که جهان در سوک سالار شهیدان به بر می‌کند ، جامه نیلی هم گفته می‌شود . در اشعارمحتشم کاشانی است : یکباره جامه در خم گردون به نیل زد چون این خبر به عیسی گردون‌نشین رسید که جامه در نیل گرفتن و به نیل زدن ، کنایه از پوشیدن لباس عزاست . ای عالمی سیاه به تن در عزای تو ای جان پاک آدم خاکی فدای تو ای جن و انس ، مویه‌گر اندر مصیبت ای خاص و عام نوحه‌گر اندر رثای تو نقل شده چون امام حسین ع شهید شد ، زنان بنی هاشم سیاه پوشیدند و عزاداری‌کردند و امام سجاد«ع برای سوک و ماتم آنان غذا تهیه می‌کرد (۱) . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۸۸ .

جبلة بن علی شیبانی

از شجاعان کوفه که در کربلا ، در حمله اول روز عاشورا به شهادت رسید . وی درصفین ، در رکاب امیر المؤمنین ع حضور داشت و در قیام مسلم بن عقیل در کوفه همراه‌او بود . پس از شهادت مسلم ، نزد قبیله خود رفت و پنهان شد و آنگاه که امام حسین ع به‌کربلا آمد خود را به آن حضرت رساند و در رکابش جنگید و شهید شد . نام او در ضمن‌نامهایی که در زیارت ناحیه مقدسه ذکر شده ، آمده است . (۱) ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۱۳ ، عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۹۵ .

جعفر بن عقیل بن ابی طالب ع

فرزند عقیل و عموزاده سید الشهدا«ع بود . مادرش ام الثغر نام داشت . روز عاشورا دررکاب امام حسین ع شهید شد . هنگام نبرد ، چنین رجز می‌خواند : انا الغلام الابطحی الطالبی من معشر فی هاشم و غالب و نحن حقا سادة الذوائب هذا حسین اطیب الاطائب (۱) ۱-عوالم(امام حسین) ، ص ۲۷۶ .

جعفر بن علی بن ابی طالب ع

فرزند امیر المؤمنین ع ، و برادر ابا الفضل العباس بود که در کربلاـ شهید شد . هنگام‌شهادت ۱۹ سال داشت . قاتلش هانی بن ثبیت‌حضرمی ، یا خولی بن یزید بود .

جنادة بن کعب انصاری

از شهدای کربلاست . نامش را جنادة بن حرث هم نوشته‌اند . از طایفه خزرج بود . ازمکه همراه امام حسین ع به کوفه آمده و در روز عاشورا در حمله اول به شهادت رسید . پسرش(عمر بن جناده)نیز در کربلا شهید شد . (۱) برخی او را به نام جدش جنادة بن‌حارث ذکر کرده‌اند . ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۹۰ . اعیان الشیعه ، ج ۴ ، ص ۲۲۴ .

جندب بن حجیر خولانی

از شهدای عاشورا در کربلاست . نامش در زیارت رجبیه نیز آمده است . برخی نامش‌را«جندب بن حجر»نوشته‌اند . وی از چهره‌های بارز شیعه در کوفه و از یاران علی ع بودو قبل از رسیدن سپاه حر به کاروان امام حسین ع ، از کوفه بیرون آمده و به

کاروان‌حسینی پیوسته بود . شهادتش را در حمله اول نوشته‌اند . (۱) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۴ ، ص ۲۴۲ ، عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۳۰۹ .

جون

غلام سیاه ابوذر غفاری که در کربلا به شهادت رسید . جون بن حوی پس از شهادت‌مولایش ابوذر ، به مدینه برگشت و در خدمت اهل بیت درآمد . ابتدا خدمت‌امیر المؤمنین ع بود . سپس در خدمت امام حسن و امام حسین ع و بالاخره در خدمت‌امام سجاد«ع بود . در سفر کربلا ، از مدینه همراه امام تا مکه و از آنجا به کربلا آمد . چون به‌اسلحه‌سازی و اسلحه‌شناسی آشنا بود ، به نقل ابن اثیر و طبری ، شب عاشورا هم در کربلابه کار اصلاح سلاحها اشتغال داشت . با آنکه سن او زیاد بود ، ولی روز عاشورا ازسید الشهدا«ع اذن میدان طلبید . امام او را رخصت داد تا برود و آزادش کرد . ولی او بااصرار ، می‌خواست در روزهای شادی و غم و راحت و رنج ، از خاندان پیامبر جدا نشود . به امام حسین ع عرض کرد : گر چه نسبم پست و بویم ناخوش و چهره‌ام سیاه است ، ولی‌می‌خواهم به بهشت روم و شرافت‌یابم و روسفید شوم . از شما جدا نمی‌شوم تا خون‌سیاهم با خونهای شما آمیخته شود . پس از نبرد ، وقتی بر زمین افتاد ، امام خود را به بالین اورساند و چنین دعا کرد : خدایا ! رویش را سفید و بویش را معطر کن و او را با نیکان‌محشور گردان اللهم بیض وجهه و طیب ریحه و احشره مع الابرار و عرف بینه و بین محمدو آل محمد» (۱) به دعای امام ، بویش معطر گشت . امام باقر«ع از امام سجاد«ع روایت‌می‌کند که پس از عاشورا که مردم برای دفن کشته‌ها به میدان می‌آمدند(و بنی اسد برای‌دفن شهدا آمدند) ، پس از ده روز ، بدن جون را در حالی یافتند که بوی مشک از آن به مشام‌می‌رسید . (۲) رجزهای مختلفی برای جون نقل شده است . از جمله : کیف تری الکفار ضرب الاسود بالسیف ضربا عن بنی محمد اذب عنهم باللسان و الید ارجو به الجنهٔ یوم المورد (۳) که نشان‌دهنده عمق بینش او در شناخت ولای آل البیت و جبهه کفر امویان و دفاع همه‌جانبه او از خاندان رسالت است . (۴) گر چه نژادی پست دارم ، سربلندم کز جان به قرآن و به عترت پایبندم سرمشق عزت از ابوذر برگرفتم درس غلامی را ز قنبر برگرفتم غیر از تو ای جان جهان ، مولا ندارم از دادن جان در رهت پروا ندارم من ریزه‌خوار خوان احسان شمایم پیوسته سر بر خط فرمان شمایم صد بار اگر جان در رهت بسپارم ای دوست حاشا که دست از دامنت بردارم ای دوست من چون ابوذر با خبر از راز عشقم در جانفشانی کمترین سرباز عشقم بر سینه من دست رد مگذار ، مولا از چهره جان پرده‌ام بردار ، مولا بگذار خونم بوی مشک ناب گیرد روی سیاهم جلوه مهتاب گیرد (۵) در چشمه‌سار عشق تو شویم رخ سیاه هر چند از تبار شبم ، با سپیده‌ام با آنکه روسیاهم و شرمنده‌ت ، ولی من از کرامت تو سخنها شنیده‌ام عمریست‌خانه‌زاد توام ، رخ ز من متاب من دل ز هر چه غیر تو باشد ، بریده‌ام (۶) ۱-همان ، ج ۴ ، ص ۲۹۷ ، انصار الحسین ، ص ۶۵ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ص ۲۲ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۳ ، معارف و معاریف ، ج ۲ ، ص ۶۳۴ . ۳-اعیان الشیعه ، ج ۴ ، ص ۲۹۷ . ۴-در باره جون ، کتاب جون ، مسک للزنوج تالیف : محمد رضا عبد الامیر انصاری . نشر : بنیاد پژوهشهای آستان‌قدس رضوی ، منتشر شده است(کیهان فرهنگی ، سال ۱۰ شماره ۳ ص ۴۵) . ۵-احد ده بزرگی ، «شب شعر عاشورا» ، شماره ۷ ، ص ۱۳۸(تلخیص شده) ، این کتاب ، مخصوص سروده‌هایی‌پیرامون علی اکبر«ع و جون است . ۶-رسول‌زاده .

جوین بن مالک ضبعی

از یاران حسین ع که در کربلا شهید شد . نامش نیز در زیارت ناحیه مقدسه آمده‌است . گفته‌اند وی ابتدا در سپاه عمر سعد بود . سپس به حسین بن علی ع پیوست و دررکاب او جنگید و در حمله اول به شهادت رسید . بعضی نامش را جویر بن مالک یا حوی‌بن مالک نقل کرده‌اند . (۱) برخی هم او را با همان جون ، غلام ابوذر اشتباه گرفته‌اند . ۱-انصار الحسین ، ص ۶۶ .

جهاد

از دستاوردها ، اهداف ، انگیزه‌ها ، درسها و پیامهای عمده عاشورا ، «جهاد»است . جهاد ، عامل قدرت و شوکت امت اسلام و نشانه حق‌باوری و خداجویی و آخرت‌گرایی‌مسلمان است . ملتی هم که از مبارزه در راه باورهای مقدس و آرمانهای شکوهمند خویش‌سر باز زند . گرفتار ذلت و زبونی می‌شود . جهاد ، یکی از واجبات دینی است و پیشوایان‌دین ، شایسته‌ترین کسانی‌اند که به آن قیام کنند و مردم را هنگام نیاز ، به جهاد فرا خوانند . جهاد ، گاهی با دشمنان متجاوز و کفار مهاجم است ، گاهی با منافقان و گاهی با متجاوزان‌داخلی که بر ضد حکومت‌حق می‌شورند ، گاهی بر ضد ظالمان ، بدعت‌گذاران ، تحریف‌گران ، ترویج‌کنندگان باطل ، تعطیل‌کنندگان حدود الهی ، برهم زنندگان امنیت‌جامعه اسلامی و غاصبان حکومت مشروع و الهی از شایستگان است . سید الشهدا«ع در عصری قرار گرفته بود که امویان ، کمر به هدم اسلام و محو شریعت‌بسته بودند و دین خدا در معرض نابودی بود . جهاد آن حضرت ، جانی تازه به اسلام داد وخونی تازه در رگهای جامعه دوانید . آن حضرت با استناد به این کلام پیامبر خدا«ص که‌فرمود : «من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله ناکثا عهده مخالفا لسنهٔ رسول الله یعمل فی‌عباد الله بالاثم و العدوان فلم یغیر علیه بفعل و لاـقول کان حقا علی الله ان یدخله مدخله . این شرایط را بر گروه حاکم و امویان تطبیق کرده ، فرمود : اینان ، پیروی از شیطان کرده واطاعت‌خدا را واگذاشته‌اند ، فساد را آشکار ، حدود الهی را تعطیل و بیت المال رامخصوص خود ساخته ، حرام خدا را حلال کرده ، حلال الهی را حرام کرده‌اند . سپس خودرا شایسته رهبری و حکومت دانسته ، مردم را به تبعیت از نماینده‌اش مسلم بن عقیل فرمان می‌دهد ، تا خودش به کوفه برسد . (۱) سکوت نکردن در برابر سلطه ستم و اعتراض به‌بدعتها و کشتن بی‌گناهان و هتک نوامیس مسلمانان و قطع حقوق حقداران ، از مظاهردیگر جهاد است که حسین بن علی ع پیشتاز این جبهه نیز بود . در نامه‌هایی هم که پس ازورود به مکه ، به مردم بصره و کوفه نوشت ، سخن از نابود کردن سنت و احیای بدعت‌توسط بنی امیه و دعوت کوفیان و بصریان به اطاعت از خویش است تا در مبارزه‌ای باباطل ، آنان را به راه رشد«هدایت کند . در وصیت‌نامه‌اش به محمد بن حنفیه نیز هنگام‌خروج از مدینه ، حرکت‌خود را برای اصلاح در امت پیامبر و بر اساس امر به معروف ونهی از منکر می‌شمارد(و انی لم اخرج اشرا . . .) (۲) در خطبه‌ای هم که در مکه می‌خواند ، پس‌از بیان زیبایی شهادت برای انسان و اشتیاق خویش به پیوستن به نیاکان شهیدش ، از مردم‌دعوت می‌کند که هر کس آماده فدا کردن جان در این راه است ، به او بپیوندند(من کان‌باذلاـ فینا مهجته موطنا علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا) . (۳) جهاد حسین بن علی ع برای احیاء دین بود . در این راه و با این انگیزه ، هم کشتن وهم کشته شدن حیات و پیروزی است . جهاد و شهادت آزادمردان ، همیشه با بذل جان وایثار و نثار خون است و ثمره آن بیداری مردم و احیای حق است . این خط و برنامه ، معامله با خداست که مشتری جانها و اموال مؤمنان است و به پیکارگران در راهش ، نویدبهشت داده است ، چه بکشند ، چه کشته شوند ، (۴) و این همان فرهنگ احدی الحسنین است که قرآن آن را تعلیم و الهام می‌دهد . هم سید الشهداء ، مجاهد در راه خدا بود و هم‌یاران شهیدش . مبارزه آنان ، عمل به وظیفه اسلامی و تکلیف خدایی در مقابل ترویج‌بدعتها و انحرافات و زدودن حقایق دین بود . هر چند دشمنان می‌کوشیدند جهادشان رایاغیگری و آن مجاهدان راه خدا را«خارجی و شورشی معرفی کنند . از این رو درزیارتنامه‌های امام حسین و یارانش ، از جمله اوصاف آن حضرت ، نسبت به جهاد»تاکیدشده است . در زیارتهای مختلف ، نسبت به سید الشهدا این تعابیر دیده می‌شود : «الزاهدالذائد المجاهد ، جاهد فیک المنافقین و الکفار ، جاهدت فی سبیل الله ، جاهدت الملحدین ، جاهدت عدوک ، جاهدت فی الله حق جهاده (۵) . و در باره شهدای کربلا نیز این کلمات وتعابیر به کار رفته است : «نصحتم لله و جاهدتم فی سبیله ، اشهد انکم جاهدتم فی سبیل الله ، الذابون عن توحید الله . » (۶) و برای خنثی کردن تبلیغات دشمن ، در زیارتنامه‌ها همه این‌صفات و اعمال ، برای سید الشهدا و یارانش با مطلع اشهد انک . . . »آمده است ، گواهی‌زائر بر اینکه اینان مجاهدان راه خدا بودند و مبارزه‌شان ، جهادی

مقدس بر ضد باطل بود . عاشورا ، سرمایه الهام‌بخش مجاهدان در طول تاریخ گشت و خون سید الشهدا و شهدای کربلا ، خون حماسه‌سازان ظلم‌ستیز را به جوش آورد . ۱-از سخنرانی امام حسین ع در منزل بیضه ، کامل ابن اثیر ، ج ۳ ص ۲۸۰ ، حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۸۰ . ۲-مقتل خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۱۸۸ . ۳-لهوف ، ص ۳ . ۴-ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم . . . (توبه ، آیه ۱۱۱) . ۵-در مفاتیح الجنان ، خط طاهر خوشنویس ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، صفحات ۴۱۸ ، ۴۲۳ تا ۴۲۵ ، ۴۴۱ ، ۴۴۴ . ۶-همان ، صفحات ۴۴۰ ، ۴۴۴ ، ۴۴۸ .

چاووش خوانی

چاووش ، به معنای پیشرو لشکر و قافله است ، کسی که پیشاپیش قافله یا زوار حرکت‌کند و آواز خواند . (۱) کسی که در دربار شاهان یا در نزد امرا و بزرگان وظیفه‌دار امورتشریفاتی بوده ، در روزهای سلام ، اشخاص را به حضور آنان معرفی می‌نموده است . (۲) در فرهنگ دینی در گذشته رسم بود که طبق مراسم سنتی ، هنگام رفتن اشخاص ازشهرها و روستاها به زیارت نجف ، کربلا ، خراسان یا سفر حج ، اشخاصی به نام چاووش‌خوان اشعاری را با لحنی سوزناک و خاص می‌خواندند . هم هنگامه بدرقه زائر ، هم وقت‌استقبال ، بصورت تک خوانی یا همخوانی . محتوای اشعار هم اغلب سلام و صلوات برپیامبر و اهل بیت او یا فراخوانی به پیوستن به کاروان زیارت بوده است . چاووش خوانی ، حرفه‌ای معنوی و پر از صفا بود که صدای خوش و لحنی دلنشین می‌خواست و پاکی ودینداری و عشق به اهل بیت . چاووش‌خوانان ، «منادیان راه خدا و قاصدان مرقد مطهراولیا»بودند و«بانگ چاووشان مردم را به هلهله و غوغا و بی‌آرامی دل می‌رساند» . در هرفقره‌ای ، مصرع که بر حبیب خدا ختم انبیا صلوات که چاووش خوان می‌خواند ، از مردم‌صلوات می گرفت . شعرهایی از این قبیل : ز تربت‌شهدا بوی سیب می‌آید ز طوس ، بوی رضای غریب می‌آید هر که دارد هوس کرب و بلا ، بسم الله هر که دارد هوس حب خدا ، بسم الله بر مشامم می‌رسد هر لحظه بوی کربلا ترسم آخر جان دهم در آرزوی کربلا (۳) این مراسم سنتی ، در جاهای مختلف ، تشریفات خاص و اشعار متفاوتی دارد . به‌نوشته دهخدا : «چاووش خوان کسی است که دعوت رفتن به زیارت عتبات عالیات کند . در اصطلاح روستاییان خراسان ، کسی باشد که در فصل مناسب زیارت در دهات وروستاها سواره یا پیاده به راه افتد و روستاییان را به وسیله جار زدن یا خواندن اشعار مهیج‌و مناسب ، به زیارت اعتاب مقدسه تشویق و تهییج نماید . » (۴) ۱-فرهنگ فارسی ، معین . ۲-لغت‌نامه ، دهخدا . ۳-به تحلیل این مراسم و نمونه‌هایی از متن چاووش خوانیها در«درآمدی بر نمایش و نیایش در ایران از جابرعناصری مراجعه کنید . ۴-لغت‌نامه ، کلمه چاووش .

چراغانی

آراستن و آذین بستن خانه و شهر ، هنگام جشنها و اعیاد و پیروزیها . در بدو ورواهل بیت امام حسین ع به کوفه و نیز دمشق ، مواجه با آذین‌بندی و چراغانی و مراسم‌جشن و شادمانی شدند . به نقل بعضی تواریخ : اهل بیت را سه روز در دروازه شام‌نگهداشتند تا کار چراغانی‌شان کامل شود و شهر را با زیورها ، حله‌ها ، دیبا و زر و سیم وانواع جواهرات بیارایند . آنگاه مردان ، زنان ، کودکان ، و بزرگسالان ، وزیران ، و امیران ، یهودو مجوس و نصارا و همه اقوام به تفرج و تفریح بیرون آمدند ، با طبلها ، دفها ، و شیپورها وسرناها و ابزار لهو و لعب دیگر . چشمها را سرمه زده ، دستها را حنا بسته و بهترین لباسها راپوشیده و خود را آراسته بودند . شهر چنان وضعی داشت که گویا از همه مردم در سطح‌شهر دمشق ، رستاخیزی به پا شده است . و در چنین وضعی بود که سر مطهر امام‌حسین ع را وارد کردند که بر فراز نیزه بود و پشت‌سر آن ، اسیران اهل بیت را از دروازه‌ساعات به داخل آوردند . . . . (۱) تبلیغات امویان وانمود کرده بود که بر دشمنان خلیفه و بر یاغیان پیروز شده‌اند وخاندان آنها را به اسارت گرفته و

آورده‌انـد . تا آنجا که سـهل بن سـعد در سـفر خود به دمشق‌عبور می کند و با دیدن چراغانی و دف و طبل ، می‌پرسد : آیا شـما در شام ، عیدی دارید که مااز آن بی‌خبریم ؟ می گویند : سر حسین ع را از عراق به شام می‌آورند ! همین سعد متاثرمی‌شود و در مقابل خواسـته سکینه ، دختر امام ، به نیزه‌داری که سر سید الشهدا را می‌برد ، ۴۰۰ درهم می‌دهد تا سر مطهر را پیشاپیش اسرا ببرد و مردم به چهره اهل بیت نگاه نکنند . (۲) اما زینب و سـجاد«ع جشن را با سخنرانیها و خطابه‌هایشان تبدیل به عزا کردند و آن‌پیروزی را در کـام یزیـد ، تلـخ ساختنـد . شـام ، غرق عیش و عشـرت بود هنگـام ورود وقت رفتن شـام را شـام غریبـان کرد و رفت ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۶۹ . ۲-همان ، ص ۳۷۰ .

چکمه

کفش خاصـی که نظامیان بر پا می کنند ، بویژه در میدان نبرد . آنچه در اذهان عموم از این کلمه تداعی می‌شود ، «چکمه شمر»است که در آخرین لحظات حیات سـید الشـهدا«ع باچکمه بر روی سـینه آن حضـرت رفت و آنگاه سر مبارکش را از تن جدا کرد . تعبیر مقاتل‌چنین است که : «و جلس علی صدر الحسین و قبض علی لحیته و هم بقتله . . . » (۱) ۱-بحار الانوار : ج ۴۵ ، ص ۵۶ .

چوبه محمل

نقل شـده که چون در کوفه ، سـرهای شـهدا را بر نیزه جلوی مردم آوردنـد و ضـجه از همه‌برخاست ، زینب ع چون نگاهش به سـر برادر افتاد ، از شدت ناراحتی پیشانی را به جلوی‌محمل زد و دیدند که از زیر روپوش وی خون جاری شد . آنگاه اشعاری را خواند که‌آغازش چنین است : یا هلالا لما اسـتتم کمالا غاله خسـفه فابـدی غروبا ما توهمت‌یا شـقیق فؤادی کان هـذا مقدرا مکتوبا (۱) ۱- همان ، ص ۱۱۵ .

حائر

حائر و حایر ، اصـطلاحا به حرم سـید الشهدا«ع گفته می‌شود و این هم ریشه لغوی‌دارد ، هم تاریخی . در لغت ، «حائر»جای مطمئنی است که آب در آن نگهـداری و جمع‌می‌شود : «الموضع المطمئن الـذی یحـار فیه المـاء» (۱) . به معنای سـرگردان هم آمـده است ، ازریشه حیران . در قـدیم به کربلا«حیر»نیز گفته می‌شـده است . همچنین به معنای منطقه بلنـدو گسترده که از قـدیم ، محل سـکونت اقوامی از عرب بوده است . در اصطلاح فقهی و عبادی ، به محدوده حرم حسینی و اطراف آن که شامل قبر مطهر ، صحن ، رواقها و موزه و . . . است ، چه قسمتهای قدیم و چه جدید ، حائر اطلاق می‌شود . اقامت در حائر و عبادت در آن فضیلت دارد و نیز از جمله مواردی که مسافر ، مخیر است‌نمازش را قصـر یا تمام بخوانـد و میان علما محل بحث است ، حائر ابا عبد الله ع است . (۲) برخی هم حد حایر را همان محدوده حرم دانسته‌اند ، نه بیشتر . حایر حسینی بسیار مقدس‌است و دعا در آنجا مستجاب است . حتی برخی ائمه برای شفا به حایر حسینی متوسل‌می‌شدند ، از جمله امام هادی ع که بیمار بود ، کسی را به حایر امام حسین ع فرستاد ، تاآن حضرت را آنجا دعا کنـد . (۳) به اهل کربلا و ساکنان حرم حسـینی نیز«حائری گفته‌می‌شود . تناسب تاریخی این نام برای حرم سـید الشـهدا آن است که وقتی در زمان متوکل‌عباسـی و به دسـتور او برای تخریب آثار قبر و متفرق ساختن شیعه از تجمع پیرامون آن‌مرقد مطهر و الهام بخش ، که کانون خطری برای خلافت جور شده بود ، به آن منطقه آب‌بسـتند ، آب به آن محل که می‌رسـید از پیشروی باز می‌ماند و روی هم انباشته می‌شد و برمی گشت و مثل دیواری ، آب گرد قبر می‌ایستاد و محوطه قبر همچنان خشک بود . (۴) وچون محل جمع شـدن آب را حایر گویند ، محدوده قبر آن حضـرت حائر نام گرفت . ازشـهید هم نقل شده است : «فی هذا الموضع حار المـاء لما امر المتوکل باطلاقه علی‌قبر الحسین لیعفیه فکان لا یبلغه . (۵) چون متوکل دسـتور داد به قبر حسـین ع آب ببندند تاآن را

محو کند ، آب که به این مکان می‌رسید جمع می‌شد و به قبر نمی‌رسید . طبق نقلهای‌دیگری وقتی به دستور او با گاوها می‌خواستند زمین آنجا را شخم زنند ، همه آن منطقه وقبور را شخم می‌زدند ، به قبر امام که می‌رسیدند ، متوقف می‌شدند . (۶) ۱-لسان العرب ، سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۳۵۸ . ۲-بحار الانوار ، ج ۸۶ ، ص ۸۸ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۱۴۰ . ۳-همان ، ج ۵۰ ، ص ۲۲۵ . ۴-الاعلام ، زرکلی ، ج ۸ ، ص ۳۰(پاورقی) ، بحار الانوار ، ج ۵۰ ، ص ۲۲۵ ، سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۳۵۸ . ۵-بحار الانوار ، ج ۸۶ ، ص ۸۹ . ۶-اثبات الهداهٔ ، ج ۵ ، ص ۱۸۳ .

حاجر

نام سرزمین و منزلی میان مکه تا عراق که محل تلاقی اهل بصره و کوفه ، هنگام‌عزیمت به مدینه است . به معنای نگهدارنده آب است ، جایی که آب در آن می‌ماند . سید الشهدا«ع در همین منزل ، نامه مسلم بن عقیل را از کوفه دریافت کرد و پاسخی‌خطاب به مردم کوفه نوشت و توسط پیک خویش قیس بن مسهر به سوی کوفه فرستاد . (۱) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۰۵ ، نقل از معجم البلدان .

حارث

قاتل طفلان مسلم بن عقیل . وقتی دو فرزند حضرت مسلم به نامهای محمد و ابراهیم‌به کمک مشکور»زندانبان از زندان ابن زیاد گریختند ، شب را به خانه زنی پناه آوردند . شوهر آن زن ، حارث بود و برای پیدا کردن دو کودک ، بسیار گشته و خسته شده بود . شب‌که به خانه آمد و فهمید دو کودک فراری در خانه اویند ، صبح آن دو را شهید کرد و بدنشان‌را به فرات افکند و سرشان را پیش ابن زیاد برد تا جایزه بگیرد . ابن زیاد هم دستور دادگردن خود او را در همان محلی که طفلان مسلم را کشته بود . از سر جدا کنند . (۱) ۱-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۷۲ . ماجرای مفصل طفلان مسلم در بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۰۰ تا ۱۰۶ آمده است .

حارث بن امرىء القیس کندی

نامش در شمار شهدای کربلا آمده است ، از شجاعان و عابدان بود . همراه سپاه ابن‌سعد به کربلا آمد . چون سید الشهدا را در محاصره سپاه کوفه یافت ، به کاروان حسین ع (۱) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۴ ، ص ۳۰۲ .

حبیب بن عبد الله نهشلی

از شهدای کربلا به حساب آمده است . بعضی او را شبیب بن عبد الله خثعمی ، یا ابو عمرنهشلی دانسته‌اند .

حبیب بن مظاهر

از شهدای والاقدر کربلا بود . حبیب بن مظاهر(مظهر)اسدی ، از طایفه بنی اسد ، کوفی‌و از اصحاب رسول خدا«ص بود . در هر سه جنگ صفین ، نهروان و جمل ، در رکاب‌علی ع شرکت داشت . از اصحاب خاص امیر المؤمنین و حاملان علم آن حضرت و درعلوم قرآنی شاگرد خاص وی بود . حضرت امیر ، او را که از حاملان علوم ع بود ، به علم منایا و بلایا»(آنچه بعدها اتفاق خواهد افتاد)آگاه ساخته بود . (۱) عضو گروه ویژه شرطهٔ الخمیس بود که نیروی ضربتی و مطیع علی ع بودند . درنهضت مسلم بن عقیل در کوفه ، وی از کسانی بود که در راه بیعت گرفتن برای مسلم ، کوشش می کرد . نیز از سران شیعه در کوفه محسوب می‌شد که به

حسین بن علی ع دعوت نامه نوشت . نزد امام حسین ع موقعیت والایی داشت . در کربلا نیز امام ، او را به‌عنوان فرمانده جناح چپ سپاه خویش تعیین کرد . حبیب ، تلاش فراوانی داشت که یارانی‌از بنی اسد را به یاری حسین ع بیاورد ، اما سپاه اموی مانع پیوستن آنان به یاران‌سید الشهدا شدند . (۲) گفتگوی او با میثم تمار ، هنگام عبور از مجلس بنی اسد ، سالها پیش ازعاشورا ، که هر یک نحوه شهادت دیگری را پیشگویی می کرد و مایه شگفتی حاضران‌بودند ، معروف است ، (۳) و این از همان علم منایاست که از علی آموخته بودند و جریانات‌آینده را جز داشتند . روز عاشورا رجزی که در حمله‌هایش می‌خواند چنین بود : انا حبیب و ابی مظهر فارس هیجاء و حرب تسعر (۴) حبیب بن مظاهر ، روز عاشورا از اینکه با شهادتش به بهشت‌خواهد رفت ، خوشحال‌بود و با«بریر بن خضیر»مزاح می کرد . شهادت او بر حسین ع بسیار سخت بود . هنگام‌شهادت ۷۵ سال داشت . سر او نیز همراه سرهای شهدا در کوفه گردانده شد . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۶ . ۲-انصار الحسین ، ص ۶۶ . ۳-عنصر شجاعت ، خلیل کمره‌ای ، ج ۲ ، ص ۲۶ . ۴-الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۶ .

حجاج بن زید سعدی

از شهدای کربلاست . برخی هم نام او را حجاج بن بدر گفته‌اند . وی اهل بصره بود . نامه‌ای هم از سوی مسعود بن عمرو ازدی برای حسین بن علی ع برد(در پاسخ نامه‌حسین ع)که خطاب به او و سران بصره نوشته و آنان را به یاری خویش فراخوانده بود . (۱) نامش در زیارت ناحیه مقدسه نیز آمده است . ۱-انصار الحسین ، ص ۶۷ .

حجاج بن مسروق جعفی

از شهدای گرانقدر عاشورا و مؤذن سید الشهدا«ع . (۱) وی اهل کوفه و از یاران‌امیر المؤمنین ع بود . وقتی خبر هجرت امام حسین ع را از مدینه به مکه شنید ، خود را به‌آن حضرت رساند و همراه امام از آنجا به کربلا آمد . همواره ملازم سید الشهدا بود و درپنج وقت نماز ، اذان می گفت . در مسیر راه ، وقتی که امام حسین ع به منزلگاه قصربنی مقاتل رسید و در آنجا خیمه‌گاه عبید الله بن حر جعفی را دید ، حجاج بن مسروق رادر پی او فرستاد تا او را به پیوستن به امام فراخواند . (۲) (گرچه توفیق حسینی شدن نیافت) . هنگامی که کاروان حسین ع با سپاه حر بر خورد کردند ، او به امر امام ، اذان ظهر گفت . در برخی کتب از او با عنوان مؤذن حسین یاد کرده‌اند . (۳) روز عاشورا به میدان‌رفت و جنگید و غرق خون نزد امام برگشت . پس از گفتگویی با سید الشهدا ، بار دیگربه میدان رفت و شهید شد . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۵ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۸۰ . ۳-انصار الحسین ، ص ۶۸ .

حج ناتمام

سید الشهدا«ع به خاطر ناامنی مکه برای حضرتش و اینکه مطلع شد نیروهای یزیدی‌در صدد قتل او در مکه هستند ، تصمیم گرفت‌حج را به عمره مفرده تبدیل کند ، احرام‌بست و طواف و سعی و تقصیر انجام داد و از احرام بیرون آمد ، چون نمی‌توانست‌حج رابه پایان برد ، چون می‌ترسید در مکه او را گرفته ، به سوی یزید ببرند ، یا غافلگیرانه ترورکنند . (۱) این از نظر فقهی نیز بی اشکال است . در حدیث است که امام حسین ع روز ترویه‌در حالی که در عمره بود ، به سوی عراق بیرون شد : «ان الحسین بن علی ع خرج یوم‌الترویة الی العراق و کان معتمرا» . (۲) کار امام حسین ع هم جنبه حفظ قداست‌حرم الهی را داشت و هم نمی‌خواست درایام حج و در بیت الله الحرام خونش ریخته شود ، و هم با بیرون شدن از مکه ، در روزی که‌همه از هر سو به مکه آمده‌اند و عازم عرفاتند ، نوعی بیدارگری در وجدانها و ایجاد سؤال‌در ذهنهاست و به این صورت ، خبر خروج اعتراض آمیز وی بر ضد حکومت ، توسطحاجیانی که از همه جا آمده‌اند و اینکه آن حضرت ، در حرم امن الهی هم امنیت و مصونیت‌ندارد ، همه جا

پخش می‌شـد و این نوعی مبارزه تبلیغاتی بر ضد یزید بود . امام خمینی ره در تجلیلی بلند از این حج ناتمام می‌فرماید : «زائران عزیز از بهترین ومقدس ترین سـرزمینهای عشق و شـعور و جهاد ، به کعبه بالاتری رهسـپار شوند و همچون‌سـید و سالار شـهیدان حضرت ابی عبـد الله الحسـین ع ، از حرام حـج به احرام حرب و ازطواف کعبه به طواف صـاحب بیت و از توضؤ به زمزم به غسل شـهادت و خون رو آورنـد وبه امتی شـکست ناپـذیر و بنیانی مرصوص مبـدل گردنـد که نه ابر قدرت شـرق یارای مقابله‌آنان را داشـته باشد نه غرب . . . که مسـلما روح و پیام حج ، چیز دیگری غیر از این نخواهدبود و مسـلمانان ، هم دستور العمل جهاد نفس را جدی بگیرند ، هم برنامه مبارزه با کفر وشـرک را . » (۳) ۱-حیاة الامام الحسین ع ، ج ۳ ، ص ۵۰ و ۵۱ ، مثیر الاحزان ، ص ۳۸ . ۲-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۲۴۶ . ۳-صحیفه نور ، ج ۲۰ ، ص ۱۱۱ .

حدیقة السعداء

کتاب مقتلی به زبان ترکی است که فضولی بغدادی (م ۹۳۲)آن را به رشته تحریرکشید . این کتاب در پی نگارش روضة الشهداء» ، نخستین کتاب مقتل فارسی بود که به قلم‌ملا حسین واعظ کاشفی(م ۹۱۰)نوشته شده بود . (۱) ۱-کیهان فرهنگی ، سال ۱۰ شماره ۳ ، ص ۳۰ .

حر بن یزید ریاحی

شهیـد والاقـدر عـاشورا . حر از خانـدانهای معروف عراق و از رؤسـای کوفیان بود . به‌درخواست ابن زیاد ، برای مبارزه با حسـین ع فراخوانده شد و به سـرکردگی هزار سواربرگزیده گشت . گفته‌اند وقتی از دار الاماره کوفه ، با ماموریت بسـتن راه بر امام حسین ع بیرون آمد ، ندایی شنید که : ای حر ! مژده باد تو را بهشت . . . (۱) در منزل قصر بنی مقاتل یا«شراف ، راه را بر امام بست و مانع از حرکت آن حضـرت به سوی کوفه شـد . کاروان‌حسـینی را همراهی کرد تـا به کربلاـ رسـیدند و امـام در آنجا فرود آمـد . حر وقتی فهمید کارجنگ با حسـین بن علی ع جدی است ، صـبح عاشورا به بهانه آب دادن اسب خویش ، ازاردوگاه عمر سعد جدا شد و به کـاروان حسـین ع و جبهه حق پیوست . توبه کنـان کنارخیمه‌هـای امـام آمـد و اظهار پشـیمانی کرد ، سـپس اذن میـدان طلبیـد . این انتخاب شـگفت وبرگزیـدن راه بهشت بر دوزخ ، از حر ، چهره‌ای دوست داشـتنی و قهرمان ساخت . حر با اذن‌امام به میـدان رفت و در خطابه‌ای مؤثر ، سـپاه کوفه را به خاطر جنگیدن با حسـین ع توبیخ‌کرد . چیزی نمانده بود که سخنان او ، گروهی از سربازان عمر سعد را تحت تاثیر قرار داده‌از جنگ با سـید الشهدا منصرف سازد ، که سپاه عمر سعد ، او را هدف تیرها قرار داد . نزد امام‌بازگشت و پس از لحظاتی دوباره به میـدان رفت و با رجز خوانی ، به مبارزه پرداخت و پس‌از نبردی دلیرانه به شـهادت رسـید . رجز او چنین بود : انی انـا الحر و مـاوی الضـیف اضـرب فی اعناقکم بالسـیف عن خیر من حل بارض الخیف اضـربکم و لا اری من حیف (۲) که حاکی از شـجاعت او در شمشـیر زنی در دفاع از سـید الشهدا و حق دانستن این راه‌بود . حسین بن علی ع بر بالین حر حضور یافت و خطاب به آن شهید ، فرمود : توهمانگونه که مادرت نامت را«حر»گذاشته است ، حر و آزاده‌ای ، آزاد در دنیا و سعادتمنددر آخرت ! «انت الحر کما سمتک امک ، و انت الحر فی الدنیا و انت الحر فی الآخرة ودست بر چهره‌اش کشید . (۳) امام حسین ع با دستمالی سر حر را بست . پس از عاشورا بنی‌تمیم او را در فاصله یک میلی از امام حسین ع دفن کردند ، همانجا که قبر کنونی اوست ، بیرون کربلا در جایی که در قدیم به آن نواویس می گفته‌اند . (۴) نقل است‌شاه اسماعیل‌صفوی قبر حر را گشود و پیکرش را سالم یافت ، چون خواست پارچه‌ای را که بر سرش‌بسـته بود باز کند ، خون جاری شد و دوباره آن را بستند ، آنگاه بر قبرش قبه‌ای ساختند . (۵) سرگذشـتهای مربوط به حر و نقش او در حـادثه کربلا ، از نخستین بر خوردش با کاروان‌سـید الشـهدا ، سـپس توبه‌اش و پیوسـتن به جبهه حق و شـهادت در رکـاب سالاـر شـهیدان ، درهمه مقتلهـا و کتابهای تاریـخ عاشورا نگاشـته شـده است و توبه او شاخص‌ترین

بخش‌نورانی زندگی اوست . ۱-قاموس الرجال ، ج ۳ ، ص ۱۰۳ ، امالی صدوق ، ص ۱۳۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۴ . ۳-همان . ۴-الحسین فی طریقه الی الشهادهٔ ، ص ۹۷ . ۵-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۲۴۲ به نقل از انوار نعمانیه ، سید نعمت الله جزایری .

حرم حسینی

بارگاه مقدس سید الشهدا«ع . در روایات ، فضیلت و برکات و آثار فراوانی برای حرم اباعبد الله الحسین ع و نماز خواندن و اعتکاف و دفن و . . . در آن ذکر شده است . محدوده‌حرم امام حسین ع در روایات ، از یک فرسخ تا پنج فرسخ هم بیان شده است . از امام‌صادق ع روایت است : «حریم قبر الحسین ع خمس فراسخ من اربعهٔ جوانب القبر» . (۱) همچنین از آن حضرت روایت است : «حرم الحسین الذی اشتراه : اربعهٔ امیال فی اربعهٔامیال فهو حلال لولده و موالیه و حرام علی غیرهم ممن خالفهم و فیه البرکهٔ . (۲) مرقد نورانی ابا عبد الله ع همواره کعبه دلهای شیفتگان بوده و آرزوی بزرگ محبان آن‌حضرت ، توفیق زیارت آن بوده است . این جاذبه هرگز کاسته نشده و علی رغم‌محدودیتهایی که سر راه زیارت حرم آن امام ، در طول تاریخ بوده است ، دلها در اشتیاق آن‌تپیده است . در سالهای دفاع مقدس در ایران نیز ، یکی از سرمایه‌های الهامبخش رزمندگان‌در جهاد با متجاوزان ، رسیدن به کربلا و آزاد ساختن حرم امام حسین ع از سلطه بعثیهابوده است . ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۱۱ ، سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۰۳ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۲۵ . ۲-مجمع البحرین ، واژه حرم .

حرمله

حرملهٔ بن کاهل اسدی کوفی ، آنکه کودک شیر خوار امام حسین ع را(به نام‌علی اصغر ، یا عبد الله رضیع)در آغوش امام یا روی دست وی با تیر به شهادت رساند . (۱) سالها پس از حادثه عاشورا ، منهال در سفر حج ، دیداری با امام سجاد«ع داشت . حضرت‌پرسید : حال حرمله چگونه است ؟ گفت : در کوفه است و زنده است . امام او را نفرین کردکه : «اللهم اذقه حر الحدید ، اللهم اذقه حر النار»(خدایا ، سوزش و گرمای آهن و آتش را به‌او بچشان) . چون به کوفه برگشت ، در دیدار با«مختار»که خروج کرده بود ، ناگهان دید که‌حرمله را آوردند و به دستور مختار ، دست و پایش را بریدند و سپس در آتش افکندند . منهال ، ماجرای دیدار خود با امام سجاد و دعای امام را نسبت به حرمله بیان کرد . مختار ، ازاینکه خواسته و دعای حضرت به دست او تحقق یافته ، بسیار خوشحال شد . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۶ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۲۴۶ ، اثبات الهداهٔ ، ج ۵ ، ص ۲۲۹ .

حروراء

محل درگیری مختار ، پس از قیام برای خونخواهی حسین ع ، با سپاه مصعب بن زبیر ، که از بصره آمده بودند . در این نبرد ، کشتار فراوانی شد . در یکی از روزهای این درگیری ، مختار به شهادت رسید . در این درگیری ، هزاران نفر از یاران مختار کشته شدند . (۱) حروراء ، نزدیک کوفه و محلی بود که خوارج نهروان نیز آنجا فرود آمدند و اولین مخالفت‌خویش‌را با امیر حره واقعه حره المؤمنین ع انجام دادند . (۲) ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۹۹ . ۲-قمقام زخار ، فرهاد میرزا ، ص ۱۲۶ .

حسین بن علی ع

امام سوم شیعیان ، شهید کربلا و خون خدا ، که نهضت عاشورا بر محور فداکاری وجانفشانی آن حضرت شکل گرفت و تاریخ بشری را سرشار از حماسه و ایثار کرد ودرس آزادگی و عزت به انسان داد و با خون خویش که در کربلا ـ ریخت ، درخت

اسلام‌آبیاری شد و امت مسلمان بیدار گشت . در معرفی آن امام ، باید کتابی قطور نوشت ، لیکن در اینجا فشرده‌ای از زندگی آن‌حضرت را می‌خوانید : امام حسین ع در سوم شعبان سال چهارم هجری در مدینه به دنیاآمد . رسول خدا«ع نام این فرزند زهرا«ع را«حسین نهاد . وی مورد علاقه شدید پیامبرخدا«ع بود و آن حضرت در باره او فرمود : «حسین منی و انا من حسین . . . »و در آغوش‌پیامبر بزرگ شد . هنگام رحلت رسول خدا ، شش ساله بود . در دوران پدرش علی بن‌ابی طالب ع نیز از موقعیت والایی برخوردار بود ، علم ، بخشش ، بزرگواری ، فصاحت ، شجاعت ، تواضع ، دستگیری از بینوایان ، عفو و حلم و . . . از صفات برجسته این حجت‌الهی بود . در دوران خلافت پدرش ، در کنار آن حضرت بود و در سه جنگ جمل ، «صفین و«نهروان شرکت داشت . پس از شهادت پدرش که امامت به حسن بن علی ع رسید ، همچون سربازی مطیع‌رهبر و مولای خویش و همراه برادر بود . پس از انعقاد پیمان صلح ، با برادرش و بقیه‌اهل بیت ع به مدینه آمدند . با شهادت امام مجتبی ع در سال ۴۹ یا ۵۰ هجری ، بار امامت‌به دوش سید الشهدا قرار گرفت . در آن دوران دهساله که معاویه بر حکومت مسلط بود ، امام حسین ع همواره یکی از معترضین سرسخت نسبت به سیاستهای معاویه ودستگیریها و قتلهای او بود و نامه‌های متعددی در انتقاد از رویه معاویه در کشتن حجر بن‌عدی و یارانش و عمرو بن حمق خزاعی که از وفاداران به علی ع بودند و اعمال ناپسنددیگر او نوشت . در عین حال ، حسین بن علی ع یکی از محورهای وحدت شیعه و ازچهره‌های برجسته و شاخصی بود که مورد توجه قرار داشت و همواره سلطه اموی ازنفوذ شخصیت او بیم داشت . با مرگ معاویه در سال ۶۰ هجری ، یزید به والی مدینه نوشت‌که از امام حسین ع به نفع او بیعت بگیرد . اما سید الشهدا که فساد یزید و بی‌لیاقتی او رامی‌دانست ، از بیعت امتناع کرد و برای نجات اسلام از بلیه سلطه یزید که به زوال و محو دین می‌انجامید ، راه مبارزه را پیش گرفت . از مدینه به مکه هجرت کرد و درپی نامه نگاریهای کوفیان و شیعیان عراق با آن حضرت و دعوت برای آمدن به کوفه ، آن‌امام ابتدا مسلم بن عقیل را فرستاد و نامه‌هایی برای شیعیان کوفه و بصره نوشت و بادریافت پاسخ کوفیان در بیعتشان با مسلم بن عقیل ، در روز هشتم ذیحجه سال ۶۰ هجری‌از مکه به سوی عراق ، حرکت کرد . پیمان شکنی کوفیان و شهادت مسلم بن عقیل ، اوضاع عراق را نامطلوب ساخت وسید الشهدا که همراه خانواده ، فرزندان و یاران به سوی کوفه می‌رفت ، پیش از رسیدن به‌کوفه در سرزمین کربلا«در محاصره سپاه کوفه قرار گرفت . تسلیم نیروهای یزیدی نشدو سرانجام در روز عاشورا در آن سرزمین ، مظلومانه و تشنه کام ، همراه اصحابش به‌شهادت رسید ، از آن پس ، کربلا کانون الهام و عاشورا سرچشمه قیام و آزادگی شد و کشته‌شدن وی ، سبب زنده شدن اسلام و بیدار شدن وجدانهای خفته گردید . فضایل این امام‌شهید ، بیش از آن است که در این مختصر بگنجد ، چرا که او آویزه عرش الهی و پرورده‌دامن رسول خداست . پیامبر خدا«ص در باره‌اش فرمود : قسم به آنکه مرا بحق به پیامبری‌فرستاد ، حسین بن علی در آسمان بزرگتر از زمین است و بر سمت راست عرش الهی‌نوشته است مصباح هدی و سفینهٔ نجاة . (۱) ای که آمیخته مهرت با دل کرده عشق تو مرا دریا دل بذر عشقی که به دل کاشته‌ام جز هوای تو ندارد حاصل از می عشق تو ، عاقل مجنون و زخم مهر تو مجنون ، عاقل کربلا سر زد و پیدا شد حق جلوه‌ای کردی و گم شد باطل تویی آن کشتی دریای حیات هر که را مانده جدا از ساحل گر شود کار جهان زیر و زبر نشود عشق تو از دل زایل (۲) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۲۵۷ . برای آشنایی بیشتر با آن حضرت ، باید به کتابهای مفصلتر مراجعه کرد ، از جمله : موسوعهٔ کلمات امام الحسین(در باره سخنان او) ، حیاة الامام الحسین بن علی ، باقر شریف القرشی(در باره زندگانی او) عوالم و بحار الانوار(در باره فضایل او)نفس المهموم ، شیخ عباس قمی(در مقتل او)و کتابهای فراوان دیگر . به‌عنوان کتابنامه عاشورا«در همین مجموعه مراجعه شود . ۲-از مؤلف .

حسین منی و انا من حسین ع

حسین ع از من است و من از حسینم . حدیثی که رسول خدا«ص فرموده است و درکتب حدیثی شیعه و اهل سنت آمده است ، متن

کامل آن چنین است : «حسین منی و انا من‌حسین احب الله من احب حسینا و ابغض الله من ابغض حسینا ، حسین سبط من الاسباط ، لعن‌الله قاتله (۱) اینگونه تعبیر(من از اویم و او از من است)نشانه وحدت کامل فکری ، روحی ، مرامی ، جسمی و خط مشی است و رسول خدا«ص نیم قرن پیش از حادثه کربلا ، خواسته قیام و نهضت‌حسینی را تداوم راه خویش بداند و دشمنان سید الشهدا را که دست‌خود را به خون او آلودند ، دشمنان و قاتلان خود به حساب آورد ، چرا که خشم و رضا وجنگ و صلح و یاری یا جفا بر حسین ع ، همسان با خشم و رضا و جنگ و صلح و یاری‌و جفا بر پیامبر خداست ، چرا که این دو ، یک جان در دو بدن و یک فکر و مرام ، در دوزمانند . (۲) این گونه بیان همبستگی کامل ، ترسیم کننده خط صحیح حرکت اجتماعی و دینی‌و مبارزاتی و سیاسی در طول تاریخ است . چنین نیست که از هم بودن این دو حجت الهی ، تنها پیوند جسمی و از نسل پیامبر بود حسین ع را بگوید ، بلکه عمده‌ترین مفهوم ، هم‌خطی آن دوست . مفهوم بلند دیگری که در این حدیث نهفته ، آن است که وجود پیامبر«ع و آیین ومکتب او در وجود ابا عبد الله ع تداوم یافته است ، آن هم نه تنها تداوم جسمی ، بلکه‌نگهبان دین پیامبر«ص ، امام حسین است و قیام و شهادت او سبب بقای دین رسول‌خداست . سخن ، تنها بار عاطفی ندارد ، بلکه بیانگر یک حقیقت اجتماعی و تاریخی است . اگر که دین مصطفی هنوز در جهان به پاست از آن سر بریده تو هست و از نوای تو احیاگر دین پیامبر ، نهضت‌حسینی بود . خود ابا عبد الله ع در خطبه‌ای که فلسفه و قیام‌خویش را بیان کرد ، اشاره فرمود که هدف ، حرکت در مسیر سیره پیامبر و علی ع و امر به‌معروف و نهی از منکر است و اینگونه است که انحرافها زدوده شده و دین استوار و پا بر جامی‌ماند . اینکه گفته‌اند : «ان الاسلام محمدی الحدوث ، حسینی البقاء»اشاره به همین‌احیاگری دین پیامبر در سایه قیام عاشوراست ، یعنی پیدایش اسلام ، محمدی است و بقای‌آن ، حسینی ! گر جز به کشتنم نشود دین حق بلند ای تیغها ، بیایید بر فرق من فرود این نکته در شعری که از زبان حسین بن علی ع سروده شده است(و حدیث و شعرامام نیست)اینگونه مطرح شده است : ان کان دین محمد لم یستقم الا بقتلی یا سیوف خذینی (۳) اگر دین محمد«ص جز با کشته شدن من استوار نمی‌شود ، پس ای شمشیرها مرادریابید ! به تعبیر امام خمینی ره : «با زنده نگه داشتن او اسلام زنده می‌شود . «انا من‌حسین ، که وایت‌شده است که پیغمبر فرموده است ، این معنایش ، معنا این است که‌حسین مال من است ، و من هم از او زنده می‌شوم . » (۴) ۱-احقاق الحق ، قاضی نور الله تستری ، ج ۱۱ ص ۲۶۵ ، بحار الانوار ، ج ۴۳ ص ۲۶۱ ، تاریخ الاسلام ، ذهبی ، ج ۵ ، ص۹۷ . ۲-به مقاله ارزشمند«حسین منی و انا من حسین از : محمد باقر بهبودی در«یادنامه علامه امینی ، مقاله چهاردهم ، ص ۳۰۵ مراجعه کنید . ۳-این شعر ، بیتی از قصیده بلند شاعر و خطیب کربلایی ، مرحوم شیخ محسن ابو الحب(م ۱۳۰۵)است و آنچه‌مشهور است که از سروده‌های سید الشهداست ، بی اصل است . ر . ک : «تراث کربلا» ، سلمان هادی طعمه ، ص ۸۶ . ۴-صحیفه نور ، ج ۱۳ ص ۱۵۸ .

حسین ، وارث آدم

نام کتابی از دکتر علی شریعتی در باره سید الشهدا«ع ، که به تحلیل دو جریان هابیلی وقابیلی در تاریخ انسان پرداخته و حسین ع را مظهر مظلومیت جناح هابیل معرفی کرده‌است . این نام ، از فقره‌ای از زیارت وارث و زیارتنامه‌های دیگر بر گرفته شده است که‌می‌فرماید : «السلام علیک یا وارث آدم صفوة الله و وراثت عاشورا از را جبهه تاریخی‌مبارزه حق با باطل می‌رساند .

حسینی

منسوب به حسین ع ، هر چه که نوعی انتساب ، ارتباط و شباهت با حسین ع داشته‌باشد . این پیوند و نسبت ، هم نسبی و نژادی می‌تواند باشد ، مثل آنان که از نسل و فرزندان‌اویند و«سادات حسینی محسوب می‌شوند ، هم کسانی که در فکر ، ایده و مرام همچون‌حسین ع اند . با این حساب ، حسینیان همه کسانی می‌شوند که رهرو راه خونین عاشورا وانقلاب اویند ، همچنان که

عاشورائیان و کربلائیان نیز پیروان مکتب خون و حماسه‌سید الشهدا«ع محسوب می‌شوند . هر چیز دیگری هم که ویژگیهای خصلتی و روحی وفکری و حماسی حسین ع را داشته باشد ، عنوان حسینی به خود می گیرد ، مانند : شورحسینی ، خط حسینی ، نوای حسینی ، عشق حسینی ، نهضت‌حسینی ، راه حسینی ، انقلاب‌حسینی ، حماسه حسینی ، گاهی هم تنها نسبت به شخص آن حضرت داده می‌شود ، مثل : حرم حسینی ، کربلای حسینی ، عاشورای حسینی ، عزای حسینی . پس یاء نسبت و کلمه‌مضاف به حسینی ، یا اضافه تخصیصی است ، مثلا حماسه حسینی و کربلای حسینی یعنی‌حماسه حسین و کربلای حسین ع ، یا اضافه بیانی و توضیحی است که نوعی شباهت وهمگونی را می‌رساند . مثل شور حسینی ، یعنی شور و حماسه‌ای که همچون شور آن‌حضرت ، برخوردار از حماسه و عزت و خروش است .

حسینیه

جایی که برای اقامه سوگواری برای ابا عبد الله الحسین ع ساخته شود . حسینیه‌هایی که در شهرهای مختلف ، از جمله شهرهای مذهبی ساخته می‌شود ، اغلب علاوه بر مرکزتجمع عزاداران و اقامه مراسم سوگواری ، حالت زائر سرا و مسافرخانه‌ای را دارد که زائران‌از آن استفاده می کنند و جنبه رایگان دارد . بیشتر آنها به نام مردم شهری است که آن رامی‌سازند . مثل : حسینیه آذربایجانیها ، تهرانیها ، اصفهانیها و . . . که در شهرهایی نجف ، کربلا ، مشهد از اینگونه حسینییه‌ها وجود دارد و از نظر شرعی هم محدودیت و احکام مسجد راندارد . شاید روی آوردن شیعه به حسینیه در دورانهای کهن به خاطر آن بوده که مساجد ، اغلب در اختیار و زیر سلطه حکومتهایی بوده که برای تشیع و اقامه عزاداری و مراسم‌دینی شیعه ، محدودیت ایجاد می کردند . در مناطق هند ، به حسینیه امام باره گویند و امام‌باره‌های متعددی با نامهای مختلف وجود دارد . در برخی مناطق آسیای مرکزی نیز ، حسینیه‌هایی که شیعیان می‌ساختند ، به مسجد شیعه‌ها»معروف می‌شد . «در نقاط مختلف‌هند ، تکیه و حسینیه نامهای گوناگون دارد و آن را عزاخانه ، امام باره ، تعزیه خانه ، عاشوراخانه ، تابوت خانه ، چبوتره ، چوک امام صاحب . . . می‌خوانند . » (۱) ۱-دائرة المعارف تشیع ، ج ۴ ، ص ۴۴۷ .

حصیر

بوریا ، به نقل برخی روایات ، وقتی بنی اسد برای دفن اجساد شهدای کربلا آمدند ، امام‌سجاد«ع نیز آنان را یاری می کرد ، از آنان حصیری طلبید تا اعضای پیکر سید الشهدا را درمیان آن گذاشته ، میان قبر بگذارد . . . (۱) طبق نقلهای تاریخی وقتی در زمان متوکل به دستوراو قبر امام حسین ع را خراب کردند و قبر را شکافتند ، به بوریای تازه‌ای برخوردند که‌پیکر امام بر آن بود و بوی مشک از آن جسد می‌آمد . حصیر و بدن را به همان حال گذشتندو خاک روی آن ریختند . (۲) ۱-کبریت احمر ، ص ۴۹۳ . ۲- اثباة الهداة ، شیخ حر عاملی ، ج ۵ ، ص ۱۸۳ .

حصین بن نمیر

یکی از سران امویان از قبیله کنده که همواره با آل علی دشمنی داشت . در جنگ صفین ، در سپاه معاویه بود . در ایام یزید هم بر عده‌ای از سپاه ، فرماندهی داشت . در دوران قیام‌مسلم بن عقیل در کوفه ، رئیس پلیس ابن زیاد بود و ماموریت داشت برای یافتن ودستگیری مسلم ، خانه‌های کوفیان را تفتیش کند . هم او بود که قیس بن مسهر ، فرستاده‌حسین ع را دستگیر کرد و نزد ابن زیاد فرستاد و قیس به شهادت رسید . او بود که‌هنگامی که عبد الله زبیر در مکه بر ضد یزید سر به مخالفت برداشته بود ، بر کوه ابو قبیس‌منجیق نهاد و کعبه را هدف قرار داد . با سلیمان بن صرد و توابین جنگید . او بود که ازعلی ع آنگاه که فرمود : «سلونی قبل ان

(۱) تفقدونی پرسید : تعداد موهای سر من چه قدراست ؟ (۲) در دوران یزید ، به دستور او در حمله و محاصره مدینه شرکت داشت . از مخالفان‌سرسخت‌شیعه بود و در سرکوبی نهضت توابین حضور داشت و سه سال بعد(در سال۶۷ هجری)به دست ابراهیم بن اشتر کشته شد . (۳) در حادثه عاشورا ، از فرماندهان گروه‌تیرانداز بود که به سپاه حسین ع حمله کردند . او پس از شهادت حبیب بن مظاهر ، سرمقدس او را در کوفه بر گردن اسب خویش آویخته بود تا به آن افتخار کند . به نقلی بعدهاپسر حبیب(قاسم)کمین کرد و او را کشت . برخی هم قتل این جنایتکار را به دست‌یاران‌مختار ثقفی در سال ۶۶ در نهضت‌خروج مختار ، در نزدیکیهای موصل نوشته‌اند . (۴) ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۷۱ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ص ۲۸۱ . ۳-دائرهٔ المعارف الاسلامیهٔ ، ج ۷ ، ص ۴۵۸ . ۴-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۹۷ .

حکومت ری

عمر سعد ، به هوس رسیدن به استانداری ری ، حسین بن علی را کشت . قرار بود به‌ملک ری گماشته شود که حادثه کربلا پیش آمد . ابن زیاد ، قبل از عزیمتش به حوزه‌استانداری ، او را مامور سرکوب سید الشهدا«ع نمود . ابتدا می‌خواست قبول نکند . ولی‌دید اگر نپذیرد حکومت ری را از دست‌خواهد داد . بالاخره نتوانست بر جاذبه دنیا وریاست غلبه کند . در باره علاقه‌اش به ولایت ری ، هر چند به کشتن حسین بن علی ع بیانجامد ، چنین خواند : ءاترک ملک الری و الری منیتی او اصبح ماثوما بقتل حسین و فی قتله النار التی لیس دونها حجاب و لکن لی فی الری قرهٔ عین (۱) و اینگونه حب دنیا چشم او را کور کرد . طبق برخی نقلها امام حسین ع پس از آنکه‌دلباختگی عمر سعد را به حکومت ری دید(روز عاشورا در یک گفتگو)به او فرمود : امیدوارم از گندم ری ، جز اندکی نخوری ! عمر سعد از روی تمسخر گفت : اگر از گندمش‌نخورم ، جو آن هم برایم کافی است . (در برخی منابع گندم عراق آمده است) (۲) ۱-الخصائص الحسینیهٔ ، شیخ جعفر شوشتری ، ص ۷۱ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۴۸ .

حکیم بن طفیل

از نیروهای عمر سعد در کربلا ، که در کمین ابا الفضل ع بود . و با شمشیر ، دست چپ‌عباس را از کار انداخت . قبلا دست راست آن حضرت با ضربه زید بن ورقاء«قطع شده‌بود .

حلاس بن عمر راسبی

از شهدای کربلاست که در حمله اول در روز عاشورا به شرف شهادت نایل شد . گفته‌اند در زمان علی ع در کوفه رئیس شهربانی این شهر بود . سپس او و برادرش نعمان ، همراه عمر سعد بودند . اما سرانجام متحول شده و به اردوگاه امام حسین ع پیوستند . (۱) دربرخی منابع ، «حلاش آمده است . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۰ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۶ ، ص ۲۱۶ .

حماد بن حماد خزاعی مرادی

از شمار شهدای کربلاست . نامش در زیارت رجبیه آمده است . (۱) روز عاشورا ، حمله‌ای سراسری و شدید از سوی سپاه عمر سعد به اردوگاه‌امام حسین ع انجام گرفت . این حمله که با تیراندازی عمر سعد به طرف اردوگاه امام‌حسین ع شروع شد ، با تیرهای نیروهای دشمن ادامه یافت . امام فرمود : این تیرها ، پیکهاو قاصدهای دشمن به سوی شماست . شمر هم به نیروهای خود دستور داد که حمله‌گروهی انجام دهید و افراد حسین ع را بکلی نابود سازید(احملوا علیهم حملهٔ رجل واحدو افنوهم عن آخرهم)همه گردانهای سپاه کوفه در این حمله شرکت داشتند . یاران‌سید الشهدا«ع هم دفاعی جانانه در مقابل این هجوم ، از خود نشان دادند و

نیمی از یاران‌امام(غیر از بنی هاشم)در این حمله نخست به شهادت رسیدند . عده شهدای این حمله را۴۱ نفر گفته‌اند . تعدادی از آنان(غیر از ده نفر از غلامان حسین و دودمانش و دو تن ازغلامان علی ع) ، عبارتند از : نعیم بن عجلان ، عمران بن کعب ، حنظله ، قاسط ، کنانه ، عمرو بن مشیعه ، ضرغامه ، عامربن مسلم ، سیف بن مالک ، عبد الرحمان درجی ، مجمع عائذی ، حباب بن حارث ، عمروجندعی ، حلاس بن عمرو ، سوار بن ابی عمیر ، عمار بن ابی سلامه ، نعمان بن عمر ، زاهر بن‌عمر ، جبلهٔ بن علی ، مسعود بن حجاج ، عبد الله بن عروه ، زهیر بن سلیم ، عبد الله و عبید اللهپسران زید بصری . (برای شناخت این شهدا ، به عنوان هر کدام در این کتاب مراجعه‌کنید) . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۹ . ۲-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۰۴ .

حمید بن مسلم ازدی

وقایع گزار کربلا ، او یکی از لشکریان عمر سعد بود که روز عاشورا پس از شهادت‌امام حسین ع با شمر ، بر سر آتش زدن خیمه‌ها مجادله داشت . از جمله گروهی بود که‌سر حسین ع را به کوفه بردند . در لشکر توابین هم حضور داشته و به قولی از اصحاب‌امام سجاد«ع بوده است . با مختار و ابراهیم بن مالک نیز همکاری داشته است . بیشتروقایع کربلا در«تاریخ طبری و برخی منابع دیگر از قول او نقل شده است .

حنا

حنا رنگی است که به موی سر و صورت می‌زنند تا سفیدی مو دیده نشود و انسان‌جوان به چشم آید . این تزیین ، بخصوص در مقابله با دشمنان ، نوعی تبلیغات در جوان‌نشان دادن رزمندگان اسلام است . امام صادق ع فرموده است : رنگ سیاه زدن به مو ، دشمن را به هراس می‌افکند«الخضاب بالسواد مهابهٔ للعدو» . (۱) سید الشهدا«ع نیز موی‌خویش را با به فرموده امام صادق : «خضب الحسین بالحنا و الکتم حنا خضاب می کرد وهنگام شهادت در کربلا نیز خضاب داشت : «قتل الحسین و هو مخضب بالوسمهٔ (۲) درکربلا- ، عاشوراییان کهنسال و محاسن سفید نیز با خضاب خون ، چهره خویش را رنگین‌ساختند . حبیب بن مظاهر ، پس از شهادت مسلم بن عقیل در کوفه ، همواره مترصد بود که دروقت مناسب به حضور ابا عبد الله ع برسد . روزی در بازار کوفه به مسلم بن عوسجه‌برخورد(که به قول معروف می‌خواست‌حنا بخرد)او را به کناری برد و جریان آمدن‌حضرت حسین ع به کربلا- را نقل نمود . هر دو پیرمرد روشندل قرار بر این نهادند که‌شبانه از کوفه به کربلا روند(و محاسن خود را به خون خضاب کنند)شب هفتم یا هشتم‌محرم به امام پیوستند . (۳) ۱-بحار الانوار ، ج ۷۳ ص ۱۰۰(استحباب خضاب برای مردان و زنان در همانجا در ضمن روایات ، آمده است) . ۲-عوالم(امام حسین)ص ۷۱ ، ناسخ التواریخ ، ج ۴ ، ص ۹۹ . ۳-الوقایع و الحوادث(محرم الحرام)ج ۲ ، ص ۹۹ .

حنظلهٔ بن اسعد شبامی

از شهدای کربلاست و نامش در زیارت ناحیه مقدسه آمده است . کوفی است و شبام ، نام طایفه‌ای از همدانیان است . (۱) حنظله از چهره‌های شیعی در کوفه و زبان‌آور ، شجاع ومعلم قرآن بود . چون سید الشهدا«ع به کربلا رسید ، وی به آن حضرت پیوست . وی جزءشهدایی است که تا اواخر زنده بود و از جان حسین بن علی ع در مقابل تیرها و نیزه‌های‌دشمن محافظت می کرد و گاهی هم با سخنانش به سپاه کوفه هشدار می‌داد و موعظه‌می کرد . (۲) روز عاشورا ، پس از شهادت جمعی از یاران ، از امام رخصت طلبید و به میدان‌رفت و جان خود را فدای راه خدا کرد . ۱-انصار الحسین ، ص ۷۱ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۰۰ .

حنظلهٔ بن عمرو شیبانی

از شهدای کربلاست که در حمله اول(و به قولی در نبرد تن به تن)به شهادت رسید . برخی معتقدند او همان حنظلهٔ بن اسعد شبامی است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۹ .

حواریون حسین ع

هر امامی ، تعدادی یاران ویژه داشت که به حواریون تعبیر شده است و روز قیامت‌ندا می‌شوند و بر می‌خیزند . طبق حدیث امام کاظم ع همه شهدای کربلا- حواریون‌حسین‌اند که در قیامت بر می‌خیزند : «ثم ینادی مناد : این حواری الحسین ع ؟ فیقوم کل‌من استشهد معه و لم یتخلف عنه . (۱) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۳۵۸ .

خارجی

عنوانی که از سوی یزید و ابن زیاد به امام حسین ع داده شد . اصل معنای آن به معنای‌شورشی و یاغی است ، نه اتباع کشورهای بیگانه . این اصطلاح به زمان امیر المؤمنین ع برمی گردد . به نوشته یکی از محققان : خروج ، صرفا ترک مکه از سوی امام حسین ع به‌سوی کوفه نبود ، بلکه از زمانی که در جنگ صفین ، عده‌ای بعنوان سرپیچی و تمرد ازفرمان علی ع شورش کردند(و بعدا خوارج نام گرفتند)بوی خاصی پیدا کرد و این‌عنوان ، بویژه در عراق مفهومی ناپسند یافت . سلطه ابن زیاد هم از آغاز ، نهضت‌حسینی رابعنوان خروج قلمداد کرد . (۱) البته خروج و سر بر تافتن از حکومت و شورش کردن ، اگربر ضد حکومت مشروع اسلامی باشد ، شورشگران بعنوان فئه باغیه مهدور الدم هستندو مبارزه با آنان بعنوان جنگ با متجاوزین داخلی لازم است . ولی اگر این عصیان ، بر ضدستم و طغیان باشد ، یک وظیفه است و شورشگران ، مجاهدانی ارزشمندند . امام حسین ع نیز در باره امتناع از بیعت با یزید و بیرون آمدن از مدینه و عزیمت به مکه ، از واژه خروج‌استفاده کرده است(انی لم اخرج اشرا و لا- بطرا . . . انما خرجت لطلب الاصلاح)و خروج‌خود را بعنوان اصلاح طلبی در امت پیامبر معرفی کرده است . یزید ، برای مشروعیت بخشیدن به کار خویش در کشتن حسین ع این عنوان رامستمسک قرار می‌داد و خود را سرکوب کننده یک شورش بر ضد خلیفه اسلامی‌می‌پنداشت . سخنان امام حسین و اهل بیت او نیز در طول نهضت ، پس از عاشورا ، همه‌بیان این بود که قیام ، بخاطر دین و مبارزه با ستم و بدعت است و خود را دودمان پیامبرمعرفی می‌کردند تا پرده‌های غفلت را کنار زنند . ۱-انصار الحسین ، ص ۲۷(پاورقی) .

خار مغیلان

خار درخت ام غیلان ، ام غیلان درخت‌خار داری است که در بادیه می‌روید که گاهی‌به اندازه درخت‌سیب یا کوچکتر می‌شود . (۱) در مرثیه‌ها چنین گفته می‌شود که پس ازشهادت امام حسین ع و حمله دشمن به خیمه‌ها و به آتش کشیدن آنها ، کودکان آواره‌دشت و بیابان شدند و دو کودک در بیابان ، دور از جمع اهل بیت ، گم شدند و شب زیر خارمغیلان پناه گرفتند و جان باختند . (۲) در منابع معتبر تاریخی چنین چیزی نیامده است . ۱-لغت نامه ، دهخدا«ام غیلان . ۲-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۸۹ .

خالد بن عمرو بن خالد ازدی

نام او در شمار شهدای کربلا آمده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۱ .

خامس آل عبا

از لقبهای سید الشهدا«ع است که پنجمین نفر از«اصحاب کسا»است . پیامبر«ص درخانه ام سلمه بود که آیه انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم‌تطهیرا»(احزاب ۳۳)نازل شد . رسول خدا ، فاطمه و علی و حسن و حسین را جمع کردو همه را زیر یک کساء و عبایی قرار داد و چنین گفت : «اللهم هؤلاء اهل بیتی فاذهب عنهم‌الرجس و طهرهم تطهیرا» . شاعر در همین مورد گفته است : ان النبی محمدا و وصیه و ابنیه و ابنته البتول الطاهرهٔ اهل العباء و اننی بولائهم ارجو السلامهٔ و النجا فی الآخرهٔ (۱) (۲) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادهٔ ، ص ۱۱۲ . ۲-در باره اصحاب کساء و مناقب و فضایلشان ، ر . ک : بحار الانوار : ج ۳۷ ، ص ۳۵ تا ۱۰۷ .

خرابه شام

پس از خطبه زینب ع در مجلس یزید که اوضاع را بر ضد او متحول ساخت ، یزیدناچار اهل بیت را در خرابه‌ای بی سقف جای داد . آنان سه روز در آن خرابه بودند و برحسین ع نوحه و عزاداری می‌کردند . (۱) رقیه ، دختر خردسال امام حسین ع نیز درهمانجا پدر را در خواب دید و پس از بیداری گریه سر داد و سر سید الشهدا را برایش‌آوردند و با دیدن آن صحنه مرغ جانش پر کشید و جان داد . (۲) مدفن رقیه نیز همانجاست‌که بعدها حرمی برایش ساختند . (این مساله از نظر محققان مورد بحث و تشکیک قرارگرفته است .) زهرای حزین ز گرد راه آمده بود جبریل ، غمین و عذر خواه آمده بود در کنج‌خرابه ، در میان طبقی خورشید ، به مهمانی ماه آمده بود جغد دلم خرابه شام آرزو کند تا با سه ساله دخترکی گفتگو کند آن کعبه‌ای که قبله ارباب حاجت است حاجت رواست ، هر که به آن قبله رو کند ۱مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۷۴ ، عوالم(امام حسین)ص ۴۱۴ ، ریاض القدس ، ج ۲ ، ص ۲۹۲ . ۲در منابع اولیه ، این مساله نیامده است ، هر چند مشهور است .

خروج مختار

مختار بن ابی عبیده ثقفی ، پنج‌سال پس از حادثه کربلا و یک سال پس از نهضت‌توابین ، در سال ۶۶ هجری در کوفه قیام کرد . هدف نهضت او خونخواهی حسین ع وانتقام از قاتلان شهدای کربلا و جنایتکاران حادثه عاشورا بود . قیام او و خونخواهی‌اش‌موجب خرسندی ائمه بود . از امام باقر«ع روایت‌شده که : «لا تسبوا المختار فانه قد قتل‌قتلتنا و طلب بثارنا» . (۱) مختار را ناسزا نگویید ، چرا که او قاتلان ما را کشت و به خونخواهی‌ما برخاست . خلاصه‌ای از قیام او(طبق نفس المهموم)چنین است : مختار ، در ۱۴ ربیع الاول سال ۶۶ در کوفه قیام کرد و عبد الله بن مطیع را که کارگزارعبد الله بن زبیر بود بیرون نمود . آغاز قیامشان با شعار«یا منصور امت و«یا لثارات‌الحسین بود . درگیرهای سختی در محله‌ها و میدانهای کوفه پیش آمد . گروههایی کشته وگروههایی تسلیم شدند و مختار وارد قصر شد و فردایش برای مردم سخنرانی کرد ، اشراف کوفه با او بیعت کردند . مختار پس از استیلا بر اوضاع ، یکایک قاتلان حسین ع رادستگیر می‌کرد و می‌کشت . نیروهایی هم به اطراف می‌فرستاد تا هم بر آن مناطق استیلایابد و هم جنایتکاران را گرفته و به کیفر رساند . مدتها این تحرکات و دستگیریها و نبرد بامقاومت کنندگان از طرفداران بنی امیه ادامه داشت . مختار موفق شد کسانی چون‌عمر سعد ، شمر ، ابن زیاد ، خولی ، سنان ، حرمله ، حکیم بن طفیل ، منقذ بن مره ، زید بن رقاد ، زیاد بن مالک ، مالک بن بشر ، عبد الله بن اسید ، عمرو بن حجاج و بسیاری از کسان را که درکربلا دستشان به خون شهدا آلوده بود از دم تیغ گذراند و پیکرشان را بسوزاند و یا درمقابل سگها بیندازد . (۲) مختار ، سر«ابن زیاد»را به مدینه نزد محمد حنفیه فرستاد ، او هم آن‌سر را پیش امام سجاد«ع آورد . آن حضرت مشغول غذا خوردن بود . با دیدن این صحنه ، سجده شکر به جای آورد و فرمود : «الحمد لله الذی ادرک لی ثاری من عدوی و جزی اللهالمختار خیرا . . . » . (۳) مختار ، هجده ماه حکومت کرد(تا ۱۴ رمضان سال ۶۷)و در سن ۶۷سالگی در درگیری با سپاهیان عبد الله بن زبیر به شهادت رسید . ۱بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص

۳۴۳ . ۲-بر گرفته و تلخیص شده از : در کربلا چه گذشت(ترجمه نفس المهموم) ، ص ۷۷۶ به بعد . ۳-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۲۶۰ .

خزیمیه

نام یکی از منزلگاههای بین راه مکه و کوفه(نزدیک کوفه)که امام حسین ع در سفربه سوی عراق ، یک شبانه روز در آنجا ماند . این نام ، منسوب به خزیمهٔ بن خازم است وبرای کسی که از کوفه به مکه رود ، پس از منزل زرود»قرار دارد . (۱) در آن محل ، چاهها وآبها و درختان و منازلی بوده است . در همانجا و همان شب بود که زینب کبری ع بیروناز خیمه‌ها صدای هاتفی را شنید که دو بیت‌شعر خواند ، مضمونش این بود که این کاروان‌به سوی مرگ می‌رود . امام حسین ع در پاسخ خواهرش فرمود : «یا اختاه ، کل ما قضی اللهفهو کائن . (۲) خداوند هر چه را مقدر فرموده است ، خواهد شد . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۰۷ . ۲-الحسین فی طریقه الی الشهادهٔ ، ص ۶۵ به نقل از مقتل خوارزمی .

خط الموت

این تعبیر ، سر فصل خطبه‌ای از سید الشهداست که آن حضرت در مکه و پیش ازخروج به سوی عراق ایراد کرد و نهایت‌سیر کاروان را با اشاره بیان کرد . (۱) مضمون آن‌خطبه ، آگاهی و عشق به شهادت و استقبال از مرگ در راه خداست و اینکه مرگ برای‌جوانمردان زیباست ، آنگونه که گردنبند ، بر گردن دختری جوان . ایراد این خطبه ، پس ازدریافت گزارشهایی بود مبنی بر این که ماموران یزید برای ترور و ریختن خونش به مکه‌اعزام شده‌اند . بخشی از آغاز این خطبه چنین است : «خط الموت علی ولد آدم مخط القلادهٔ علی جید الفتاهٔ و ما اولهنی الی اسلافی اشتیاق‌یعقوب الی یوسف و خیر لی مصرع انا لاقیه ، کانی باوصالی تقطعها عسلان الفلوات بین‌النواویس و (۲) ۱-کشف الغمه ، اربلی ، ج ۲ ، ص ۲۴۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۶۶ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۹۳ .

خطبه کربلا

خطبه

خطبه شب شکن عابد و زینب در شام به گلستان خزان دیده حق سامان داد خطبه ، خطابه و سخنانی است آشکار که خطیب در برابر دیگران ایراد می‌کند . مانندخطبه جمعه ، خطبه عید ، خطبه نماز باران و خطبه هنگام کسوف . معمولا مشتمل بر حمدو ثنای الهی و توصیه به تقوا و مواعظ دیگر است . خطبه‌هایی که امیران و خلفا و واعظان‌می‌خواندند ، از این قبیل است . به آن ، خطابه هم گفته می‌شود . در نهضت عاشورا ، یک سری خطابه‌ها و سخنرانیها توسط سید الشهدا ، امام سجاد ، حضرت زینب و یاران امام انجام گرفته که در کتب تاریخی و روایی ثبت است و اغلب‌تعیین کننده بوده است ، چه آنها که پیش از عاشورا و در طول راه و در خود مکه بوده ، چه‌خطبه‌هایی که روز عاشورا ایراد شده و چه آنچه از زبان اسیران آزاده در کوفه و شام صادرشده است . خطبه‌های سید الشهدا و نیز خطبه امام سجاد«ع در مجلس یزید ، همچنین‌خطابه زینب کبری در کوفه و دمشق ، معروفترین آنهاست . خطبه‌های امام ، اغلب درمجموعه‌هایی که سخنان آن حضرت را گرد آورده ، آمده است . (۱) برخی از خطبه‌های‌سید الشهدا«ع که در طول نهضت عاشورا بیان شده است ، چنین مطلعهایی دارد : هنگام خروج از مکه به سوی عراق : «خط الموت علی ولد آدم مخط القلادهٔ علی‌جید الفتاهٔ . . . » (۲) پس از برخورد با سپاه حر در«ذو حسم : «ایها الناس ! . . . انی لم اقدم علی هذا البلدحتی اتتنی

کتبکم و قدمت علی رسلکم ان اقدم الینا انه لیس علینا امام . . . » . (۳) همان هنگام : «انه قد نزل من الامر ما قد ترون و ان الدنیا قد تغیرت و تنکرت و ادبرمعروفها . . . الا ترون الی الحق لا یعمل به و الی الباطل لا یتناهی عنه . . . » . (۴) در منزلگاه بیضه ، خطاب به یاران خویش و سپاه حر : «ایها الناس ! انرسول الله ص قال : من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرم الله ، ناکثا لعهد الله مخالفا لسنهٔرسول الله . . . الا و ان هؤلاء قد لزموا طاعهٔ الشیطان و ترکوا طاعهٔ الرحمن . . . » . (۵) شب عاشورا ، خطاب به اصحاب خویش : «اثنی علی الله احسن الثناء و احمده علی‌السراء و الضراء . . . اما بعد ، فانی لا اعلم اصحابا اوفی و لا خیرا من اصحابی و لا اهل بیت ابرو لا ـ اوصل من اهل بیتی فجزاکم الله عنی خیرا . . . » . (۶) صبح عاشورا ، خطاب به سپاه دشمن : «الحمد لله الذی خلق الدنیا فجعلها دار فناء وزوال ، متصرفهٔ باهلها حالا بعد حال فالمغرور من غرته و الشقی من فتنته . . . » . (۷) خطاب به سپاه کوفه ، آنگاه که نزدیک اردوی امام آمده بودند : «ایها الناس ! اسمعواقولی و لا تعجلونی حتی اعظکم بما لحق لکم علی . . . اما بعد ، فانسبونی فانظروا من انا ؟ ثمارجعوا الی انفسکم و عاتبوها ، فانظروا هل یحل لکم قتلی و انتهاک حرمتی ؟ ! الست ابن بنت‌نبیکم ص و ابن وصیه و ابن عمه . . . » . (۸) روز عاشورا ، خطابه به نیروهای ابن سعد : «تبا لکم ایتها الجماعهٔ و ترحا ، افحین‌استصرختمونا ولیهن متحیرین فاصرخناکم مؤدین مستعدین ، سللتم علینا سیفا فی رقابنا وحششتم علینا نار الفتن . . . الا و ان الدعی بن الدعی قد رکز بین اثنتین ، بین السلهٔ و الذلهٔ وهیهات منا الذلهٔ . . . » . (۹) و اما خطبه‌های دیگر : خطبه حضرت زینب در کوفه خطاب به مردم : «اما بعد ، یا اهل الکوفهٔ ! یا اهل الختل‌و الغدر ، فلا رقات الدمعهٔ و لا هدءت الرنهٔ ، انما مثلکم کمثل الذی نقضت غزلها من بعد قوهٔانکاثا . . . » . (۱۰) خطبه ام کلثوم ، دختر امیر المؤمنین ، خطاب به کوفیان : «یا اهل الکوفهٔ سواهٔ لکم ، مالکم خذلتم حسینا و قتلتموه و انتهبتم اموله و ورثتموه و سبیتم نسائه و نکبتموه . . . » . (۱۱) خطبه پر شور زینب کبری ع در مجلس یزید : «اظننت‌یا یزید حیث اخذت علیناقطار الارض و آفاق السماء فاصبحنا نساق کما تساق الاساری ان بنا علی الله هوانا . . . امن‌العدل یابن الطلقاء تخدیرک حرائرک و امائک و سوقک بنات رسول الله ص سبایا ؟ . . . » . (۱۲) خطبه شور انگیز افشاگر امام سجاد«ع در مجلس یزید در شام : «ایها الناس ! اعطیناستا و فضلنا بسبع : اعطینا العلم و الحلم و السماحهٔ و الشجاعهٔ . . . فمن عرفنی فقد عرفنی و من‌لم یعرفنی انباته بحسبی و نسبی ، انا ابن مکهٔ و منی ، انا ابن زمزم و الصفا . . . » . (۱۳) محتوای اینگونه خطبه‌ها که در معرفی دین راستین و افشای چهره دشمنان اهل بیت وتبیین مظلومیت عترت پیامبر«ص است ، از ارزشمندترین اسناد تاریخی است که هم خطمشی سید الشهدا«ع را در حادثه عاشورا بیان می‌کند ، و هم عمق معرفت‌خاندان او وحمایت آگاهانه آنان را از راه حق . خطبه یعنی اعتراض آتشین خطبه یعنی درد زین العابدین خطبه یعنی همچو زینب استوار با تبسم ایستادن پای دار خطبه یعنی تشنگی آموختن در کنار آب ، لب را دوختن خطبه یعنی با خدا ساغر زدن در جنون پیمانه آخر زدن خطبه یعنی زن ، حریم پاکی است جلوه‌ای از حجب و از بی باکی است آنکه مست از باده تلخ شب است آشنا کی با صدای زینب است ؟ (۱۴)

پی نوشتها

۱-همچون : بلاغهٔ الحسین ، ادب الحسین و حماسته ، نهج الشهادهٔ ، الصحیفهٔ الحسینیه ، موسوعهٔ کلمات الامام‌الحسین ، سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا ـ و کتابهایی مثل بحار الانوار ، کشف الغمه و . . . . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۳ . ۳-مقتل الحسین ، خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۲۳۱ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۸۷ . ۵-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۳۶۰ . ۶-الکامل فی التاریخ ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۹ . ۷-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۰ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵ . ۸-بحار الانوار ، ج ۵ ، ص ۶ ، اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۰۲ . ۹-نفس المهموم ، ص ۱۳۱ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۷ . ۱۰-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۰۹ . ۱۱-همان ، ص ۱۱۲ . ۱۲-اعلام النساء ، ج ۲ ، ص ۵۰۴ ، حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۷۸ . ۱۳-مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۶۹ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۷۴ . ۱۴-بهروز سپیدنامه ، کیهان ۶/۵/۷۳ .

خطیب

سخنران . کسی که خطبه می‌خواند . در کاخ یزید ، در حضور اسرای اهل بیت ، خطیب‌دربار به دستور یزید شروع به سخنرانی کرد و به مدح یزید و ناسزا گفتن به علی ع وحسین ع پرداخت . زین العابدین ع بر سر او فریاد کشید که : وای بر تو ای خطیب ! خشم خدا را به قیمت‌خشنودی مخلوق ، می‌خری ؟ جایگاهت در آتش است ویلک ایهاالخاطب ! اشتریت مرضاة المخلوق بسخط الخالق ، فتبوا مقعدک من النار» . (۱) ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۸۵ .

خلخال

نوعی زینت‌ساقه پا ، حلقه‌ای از طلا و نقره و امثال آن که در پای کنند ، (۱) پای برنجن . به‌نقل فاطمه دختر امام حسین ع ، سپاه عمر سعد پس از شهادت امام ، به خیمه‌ها حمله‌ورشدند و به غارت پرداختند ، از جمله دو خلخال ، از پاهای او در آوردند و بردند . (۲) راوی‌این نکته و گفتگوهای میان آن غارتگر و دختر امام حسین ع ، خود دختر آن حضرت‌است . (۳) ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۸۳ . ۳-امالی صدوق ، ص ۱۴۰ .

خنجر و حنجر

از این دو کلمه که دارای جناس است ، بیشتر در زبان شعر و در باره بریدن سر مطهرامام حسین ع با خنجر شمر یا سنان استفاده می‌شود .

خندق

خندق ، گودالی است که گرداگرد یک شهر یا منطقه می‌کنند ، با عمق و عرضی که برای‌دیگران ، چه سواره یا پیاده غیر قابل عبور باشد و در آن آب یا آتش می‌افکنند ، یا به همان‌صورت ، خالی می‌گذارند . بعنوان مانعی برای عبور دشمن به منطقه خودی و عامل طبیعی‌بازدارنده از حمله مخالف ، محسوب می‌شود . در حادثه عاشورا نیز بعنوان یک تاکتیک‌نظامی مورد اجرا قرار گرفت . سید الشهدا«ع چون نبرد عاشورا را قطعی و اجتناب ناپذیردید ، از اصحاب خود خواست که پیرامون اردوگاه و خیمه‌ها خندقی بکنند و در آن آتش‌افروزند تا جبهه مقابله و جنگ با دشمن تنها از یک سو باشد و از پشت‌سر غافلگیرنشوند . همه از هر طرف به کار پرداختند و با همکاری و هماهنگی خندقی کندند و در آن‌کانال ، خار و هیزم ریخته و در آن آتش افروختند . (۱) ۱-مقتل خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۲۴۸ ، وقعة الطف ، ص ۲۰۱ .

خواب امام حسین ع

امام حسین ع شبی که فردایش از مدینه به سوی مکه حرکت کرد ، برای وداع با مدینه‌و قبر مطهر جدش رسول خدا«ص به حرم آن حضرت رفت و چندین رکعت نماز خواندو دعا کرد و گریست ، تا نزدیکیهای صبح ، سر بر روی قبر نهاد و خوابش برد . در خواب ، رسول خدا را دید که او را به سینه چسبانده و می‌بوسد و می‌فرماید : می‌بینم که بزودی‌آغشته به خون ، تشنه لب در کربلا شهید خواهی شد . پدر و مادرت و برادرت ، اینجامشتاق تو هستند . (۱) این خواب ، خبر از شهادت آن حضرت می‌داد . چنین خوابی را صبح‌عاشورا هم دیده بود . در مدینه ، وقتی پیامبر را در خواب دید ، آن حضرت به حسین ع فرمود : «یا حسین ، اخرج فان الله تعالی شاء ان یراک قتیلا» . وقتی محمد حنفیه از امام‌می‌پرسد پس چرا خانواده و زنان و کودکان را می‌بری ، «قال الحسین : قد شاء الله

تعالی انیراهن سبایا» . (۲) نیز آن حضرت ، جدش را خواب دید که به او فرمود : «ان لک فی الجنهٔدرجات لا تنالها لها الا بالشهاده (۳) و رسیدن به آن درجات بهشتی را در سایه شهادت اعلام کرد . ۱-عوالم بحرینی ، جلد امام حسین ع ، ص ۱۷۷ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۹۵ ، به نقل از بحار الانوار ، ج ۱ ، ص ۱۸۴ . ۳-امالی صدوق ، ص ۱۳۰ .

خواب ام سلمه

ام سلمه همسر پیامبر خدا«ص از آن حضرت شنیده بود که حسین ع در کربلا کشته‌می‌شود و شیشه‌ای حاوی تربت کربلا به وی داده و فرموده بود : هر گاه این خاک ، پر ازخون شد ، بدان که حسین ع شهید شده است . سالها از این ماجرا گذشت . از روزی که‌امام حسین ع به سوی عراق عزیمت کرد ، ام سلمه نگران بود و هر روز به آن شیشه‌می‌نگریست و می گفت : آن روزی که تبدیل به خون شوی ، روز عظیمی است ! روزعاشورا پیامبر خدا را در خواب دید که با سر و رویی غبار آلود است . علت را پرسید . فرمود : شاهد کشته شدن حسین ع بودم . ام سلمه از خواب برخاسته و فریاد«حسین ، کشته شد»سر داد و خواب خود را برای زنان بنی هاشم باز گفت . پرسیدند : از کجامی گویی ؟ خواب خود را بیان کرد . ام سلمه از همان روز برای سید الشهدا مجلس عزاگرفت . (۱) پس از دیدن آن خواب ، وقتی سراغ شیشه رفت ، آن را پر از خون یافت . ۱-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۱۶ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۶۹ .

خولی

خولی بن یزید اصبحی از دژخیمان کوفه و دشمنان اهل بیت ع بود . پس از آنکه امام‌حسین ع روز عاشورا در قتلگاه بر زمین افتاد ، جلو آمد تا سر مطهر حضرت را جدا کند . وی به اتفاق حمید بن مسلم ازدی ، سر امام حسین را نزد ابن زیاد برد ، اما چون دیر شده ودر قصر بسته بود ، خولی سر مطهر را شب به منزل برد و پنهان کرد . او دو زن داشت . چون‌زنش فهمید که سر حسین ع را به خانه آورده ، کینه او را به دل گرفت و از رختخواب بلندشد و دیگر با او همبستر نشد . خولی در ایام مختار پنهان بود . زن دیگرش(به نام عیوف‌بنت مالک) جای او را به یاران مختار خبر داد . این زن از آن هنگام که خولی سرابا عبد الله ع را آورده بود با او دشمن شده بود . خولی را گرفته ، کشتند . (۱) آن شب که خولی‌سر مطهر را به منزل خویش برده بود ، همسرش از آن اتاق یا تنوری که سر در آن نهاده‌شده بود ، نوری را دید که به آسمان کشیده شده است . (۲) «تنور خولی از همین جا درمرثیه‌ها راه یافته است . شب بود و من به مطبخ آن خانه آمدم مطبخ نه ، سوی راز نهانخانه آمدم دیدم که نور می‌زند از دخمه‌ای برون دل خسته‌ام کشاند به دنبال رد خون خون در میان نور چه می کرد ؟ یا علی خورشید در تنور چه می کرد ؟ یا علی ع (۳) تا جهان باشد و بوده است ، که داده است نشان میزبان خفته به کاخ اندر و مهمان به تنور سر بی تن که شنیده است به لب سوره کهف ؟ یا که دیده است به مشکات تنور آیت نور (۴) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۱۲ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۲۵ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۹۱ . ۳-نادر بختیاری(کیهان ۶/۵/۷۳) . ۴-نیر تبریزی .

خون

آن روز که جان خود فدا می کردیم با«خون به حسین ع اقتدا می کردیم چون منطق ما منطق عاشورا بود با نفی خود» ، اثبات خدا»می کردیم (۱) خون ، عزیزترین موجودی پیکر انسان است که با نبود آن ، جان هم نیست . با این‌حساب ، کسی که حاضر باشد از«خون خویش در راه مکتب و عدالت و حق بگذرد ، آماده جانبازی است و این همان شهادت طلبی است که از الفبای فرهنگ عاشورا»است . هم آن که خون می‌دهد و از جان می گذرد ، عزیز است و ماندگار ، هم آنکه در راه انتقام‌خونهای به ناحق

ریخته قیام می‌کند ، کاری امام زمان گونه می‌کند ، چرا که آن حضرت ، خونخواه کشتگان کربلاست این الطالب بدم المقتول بکربلا»و هم آنان که از خون‌شهیدان ، الهام حماسه و فداکاری می‌گیرند ، شاگردان لایق مکتب شهادتند . اینکه سید الشهدا«ع در آغاز حرکت به سوی کربلا فرمود : هر کس حاضر استخون‌قلب خویش را در راه ما نثار و ایثار کند ، با ما همراه شود : «من کان باذلا ـ فینا مهجته فلیرحل‌معنا» (۲) اشاره به همین فرهنگ شهادت طلبی است . قداستخون شهید نیز از همین‌جاست ، چرا که او با خدا معامله می‌کند و حق اوست که با اولین قطره خونش که بر زمین‌ریخته می‌شود ، آمرزیده شود : «اول ما یهراق من دم الشهید یغفر له ذنبه کله الا الدین (۳) وقطره خونی که در راه خدا ریخته شود ، یا قطره اشکی از خوف خدا ، محبوبترین قطره نزدخداوند است : «ما من قطرهٔ احب الی الله عز و جل من قطرتین : قطرهٔ دم فی سبیل الله وقطرهٔ دمعهٔ فی سواد اللیل لا یرید بها عبد الا الله . (۴) در روایات و زیارات نیز نسبت به سید الشهدا«ع و یاران شهیدش تعبیراتی از این قبیل‌زیاد است که : شما جانتان را ، نفستان را ، ارواحتان را ، خونتان را ، خون قلبتان را ، خودتان راو . . . در راه خدا بذل و نثار کردید . هر ملتی هم که این روح و روحیه را داشته باشد ، به‌عزت می‌رسد و آنان که از خون دادن و جان باختن گریزانند ، گرفتار ذلت می‌شوند . امام‌خمینی(ره)می‌فرماید : «مسلم خون شهیدان انقلاب و اسلام را بیمه کرده است . خون‌شهیدان برای ابد درس مقاومت به جهانیان داده است و خدا می‌داند که راه و رسم شهادت‌کور شدنی نیست و این ملتها و آیندگان هستند که به راه شهیدان اقتدا خواهند نمود . » (۵) خونشان آیت‌سرافرازی است رمز خود سوزی و جهان سازی است . سنگ خونرنگ هر مزار شهید غزل خون نشان جانبازی است (۶) ۱-از مؤلف . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۹۴ . ۳-میزان الحکمه ، ج ۵ ، ص ۱۹۲(از پیامبر خدا) . ۴-همان ، ص ۱۸۷(از امام زین العابدین) . ۵-صحیفه نور ، ج ۲۰ ، ص ۲۳۹ . ۶-از مؤلف .

خون تازه

در روایات آمده که پس از کشته شدن امام حسین ع عصر عاشورا ، در زمین و آسمان‌نشانه‌های شگفتی دیده شد که برخی از آنها تا مدتها باقی بود . یکی از این علایم و آثار ، خون تازه(دم عبیط)بود . در نقلهایی آمده است که پس از کشته شدن امام ، در بیت‌المقدس ، هر سنگی را که از زمین بر می‌داشتند ، زیر آن خون تازه بود و سه روز از آسمان‌خون بارید . (۱) بارش خون از آسمان و رویش خون تازه از زمین و از زیر سنگها ، گریه‌آسمان و زمین در سوگ ابا عبد الله ع به حساب آمده است . در زمینه همین عبیط ، از قول‌ابو سعید نقل شده است که : «ما رفع حجر من الدنیا الا و تحته دم عبیط و لقد مطرت السماءدما بقی اثره فی الثیاب مدهٔ حتی تقطعت . (۲) در مورد خواب ام سلمه نیز آمده است که‌حضرت رسول را در خواب دید . حضرت به او فرموده : هر گاه شیشه‌ای که در نزد توستو خاک در آن است ، دیدی که خاکش به خون تازه(دم عبیط)رنگین شد ، بدان که‌حسین ع کشته شده است . (۳) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۰۴ ، اثبات الهداهٔ ، حر عاملی ، ج ۵ ، ص ۱۸۰ ، امالی صدوق ، ص ۱۴۲ . ۲-احقاق الحق ، ج ۱۱ ، ص ۴۶۲ و ۴۸۲ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۳۱ .

خون گریستن

به جای اشک ، خون گریستن ، تعبیری است که در«زیارت ناحیه مقدسه از زبان‌حضرت حجت ع نقل شده که می‌فرماید : اگر روزگار مرا به تاخیر انداخت و نتوانستم‌یاریت کنم ، صبح و شب بر تو خون می‌گریم و می‌نالم و به جای اشک ، خون می‌گریم : « . . . لابکین علیک بدل الدموع دما» . (۱) از نشانه‌های غیر طبیعی و خارق العاده‌ای که پس ازشهادت امام حسین ع در کائنات دیده شد ، غیر از سرخی شفق و وجود خون تازه زیرسنگها در منطقه شام و فلسطین و . . . یکی هم بارش خون از آسمان بود . سرخی آسمان راهنگام طلوع و غروب نیز از آن نشانه‌ها دانسته‌اند . روایت امام صادق ع چنین است : «بکت السماء علی الحسین اربعین

یوما بالدم . از ام سلیم نیز نقل شده است : «لما قتل‌الحسین ع مطرت السماء مطرا کالدم ، احمرت منه البیوت و الحیطان . (۲) ۱-سوگنامه آل محمد ، ص ۱۵۴ . ۲-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۵۴ .

خیزران

چوب و ترکه‌ای که یزید ، با آن بر سر بریده امام حسین ع اشاره می‌کرد و بر لب ودندان می‌زد . ابو برزه اعتراض کرد که : ای فاسق ! چوبت را از لبهای حسین ع بردار ، به‌خدا من لبهای پیامبر را دیدم که جای این چوب را می‌بوسید . (۱) در زیارتنامه آن حضرت‌نیز آمده است : «السلام علی الثغر المقروع بالقضیب . ۱-همان ، ص ۱۱۴ .

خیمه گاه

محلی که امام حسین ع پس از رسیدن به سرزمین کربلا در آن سرزمین فرود آمد وخیمه زد . منطقه از آب فاصله داشت و با یک سلسله تپه‌ها که از شمال شرقی تا جنوب وغرب کشیده می‌شد محاصره شده بود . مجموعه این منطقه ، یک نیم دایره تشکیل می‌داد واهل بیت در همین محل استقرار یافته بودند . از میدان درگیری و نیروهای دشمن فاصله‌داشت . در جایی بود که تیرهای اردوی دشمن به آنجا نرسد . ولی سپاه انبوه کوفه ، محل رامحاصره کردند . (۱) خیمه حضرت زینب را پشت‌خیمه امام حسین نصب کردند و خیام‌جوانان بنی هاشم اطراف خیام زنان و اطفال بود . (۲) خیمه‌های افراشته ، برخی محل اسکان نفرات بود و برخی خیمه آب و آذوقه وامکانات . خیمه‌های اصحاب ، جدا از خیمه اهل بیت و بنی هاشم بود . آرایش خیمه‌هاحالت نعل اسبی داشت ، بگونه‌ای که جمع و جور بود ، نه متشتت و پراکنده ، تا قابل‌حفاظت بیشتری باشد . در پشت این خیمه‌ها خندق حفر شده بود تا از آن سمت ، موردتهاجم قرار نگیرند . برخی از خیمه‌ها هم مخصوص سلاح یا نظافت بود . صبح عاشورایاران امام به خیمه نظافت می‌رفتند و خود را تمیز می‌کردند . در مقابل همین خیمه بود که‌بریر بن خضیر با عبد الرحمن بن عبد ربه از خوشحالی و شوق شهادت شوخی می‌کردند . (۳) یفیت‌خیمه‌های حسینی در روز عاشورا از این قرار بوده است : ۱-خیمه فرماندهی ۲-خیمه امدادگران(اورژانس)۳-خیمه سقاخانه و آبرسانی۴-خیمه شهدا ۵-خیمه انبار ۶-خیمه نظافت و پاکیزگی ۷-خیمه سنگری(فقط بعنوان‌سنگر استفاده می‌شده است)۸-خیمه حضرت سجاد«ع ۹-خیمه‌های یاران۱۰-خیمه‌های بنی هاشم ۱۱-خیمه‌های خانوادگی(زنها ، بچه‌ها)۱۲-خیمه حضرت‌زینب ع . (۴) پس از شهادت امام حسین ع دشمن به خیام حمله آورد و آنها را غارت کردو به آتش کشید . پیکر شهدای عاشورا ، از میدان رزم به مقابل خیمه‌گاه آورده می‌شد . « . . . آنچه اکنون در کربلا ، در جنوب غربی حرم حسینی به نام خیمه‌گاه(مخیم)موجوداست و زائران آنجا را زیارت کرده و به آن تبرک می‌جویند ، در زمانهای قدیم نبوده است وبعدها در محل خیمه‌گاه امام حسین ع بنایی ساخته شد تا نشانی از آن مکان باشد . بنای‌فعلی ساختمان و قبه خیمه‌گاه ، ساخته مدحت پاشا»برای پذیرایی ناصر الدین شاه ودرباریان او بوده و به قولی هم عبد المؤمن دده آن را ساخته است . » (۵) ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۹۳ . ۲-زندگانی سید الشهدا ، عماد زاده ، ص ۳۲۹ . ۳-عوالم(امام حسین) ، ص ۲۴۵ . ۴-جزوه تشکیلات توحیدی عاشورا» ، فاطمی پناه ، ص ۲۸ . ۵-تراث کربلا ، ص ۱۱۱ .

دار الاماره

مقر استاندار و فرماندار ، خانه امیر ، حاکم نشین ، ارگ ، ارگ حکومتی . در شهرهایی که‌امیر و حاکم آنجا حضور داشت ، اغلب کنار مسجد جامع شهر ، مقر امارت و قصرحکومتی ساخته می‌شد ، تا برای اقامه نماز جمعه و ایراد خطبه ، فاصله‌ای نباشد . در کوفه‌محل استقرار ابن زیاد را دار الاماره می‌گفتند و مجالس عمومی را در مسجد جامع برگزارمی‌کردند . اسرای اهل بیت را در

کوفه وارد آن مجلس عمومی ساختند و آن گفتگوها میان‌ابن زیاد و عترت طاهره پیش آمد . در همین قصر که نامش طمار»بوده ، مسلم بن عقیل‌و هانی را به دستور ابن زیاد شهید کردند . ساختمان دار الاماره کوفه ، بعنوان قدیمی‌ترین بنای دولتی در اسلام ، به دست‌سعد بن‌ابی وقاص انجام گرفت . «آثار کوفه قدیم ، از جمله دار الاماره از بین رفته و تنها بقایایی ازمسجد جامع وجود دارد . اداره آثار باستانی عراق ، با تلاشهای زیاد ، پایه‌های آن را باحفاریها پیدا کرد . علایم نشان می‌دهد که دار الاماره ، چهار دیوار به طول ۱۷۰ متر داشته که‌ارتفاع متوسط آن ۱۴ متر بوده و هر دیوار از ضلع خارجی به ۶ برج نیم‌دایره متصل بوده وفاصله هر برج با دیگری ۶۰/۲۴ متر و ارتفاع آنها حدود ۲۰ متر بوده است . بنای محکم‌قصر و نوع مهندسی آن ، دار الاماره را از هجوم خارجی مصون می‌داشته است . کنار برخی‌درهای اصلی آن نیز اتاقهایی بعنوان زندان و مطبخ بوده است . » (۱) ۱–حیاة الامام الحسین بن علی ، ج ۲ ، ص ۳۵۷(پاورقی) .

دار الخلافه

در پایتخت‌حکومت ، قصری که محل سکونت‌خلیفه بود ، دار الخلافه گفته می‌شد ، جای اقامت پادشاه . به خود شهری هم که خلیفه یا پادشاه در آنجا بود ، دار الخلافه گفته‌می‌شد . دار الحکومه هم به همان معنی بود . یزید ، پس از کشتن امام حسین ع و به اسارت در آوردن اهل بیت او ، برای به رخ‌کشیدن این پیروزی به مردم بار عام و اذن عمومی داد و قصر پر از جمعیت‌شد . آنگاه‌اسرای اهل بیت را که با طناب ، آنان را به هم بسته بودند ، با وضعی اهانت آمیز وارد مجلس‌یزید کردند . (۱) دار الخلافه یزید ، نزدیک مسجد جامع دمشق بوده است . ۱–حیاة الامام الحسین بن علی ، ج ۳ ، ص ۳۷۶ .

درخت‌سدر

در دوره هارون الرشید ، اطراف قبر امام حسین ع خانه‌ها و بناهایی احداث شده بود درخت‌سدری وجود داشت که هم نشانه‌ای برای زائران و مسافران بود و هم سایه‌بانی‌برایشان . به دستور هارون آن درخت را قطع کردند . این حادثه پیش از تخریبهایی بود که‌در عصر متوکل چندین نوبت نسبت به قبر سید الشهدا«ع انجام گرفت . (۱) نیز نقل شده که‌موسی بن عبد الملک ، دستور به قطع آن درخت داد . در حدیثی هم از پیامبر نقل شده است‌که سه بار فرمود : «لعن الله قاطع السدرة . (۲) خداوند لعنت کند قطع کننده درخت‌سدر را . تازمان هارون الرشید مردم نمی‌دانستند معنای این حدیث چیست و به چه جنایتی اشاره‌دارد . جریر بن عبد الحمید از مردی از اهل عراق که آمده بود ، پرسید ، چه خبر ؟ وقتی اوخبر تخریب قبر امام و قطع درخت‌سدر را گفت ، جریر دستانش را بلند کرد و گفت : الله‌اکبر ! حدیثی از پیامبر روایت‌شده که قطع کننده سدر را لعن نموده است ، ولی تا امروزمعنایش را نمی‌فهمیدیم . قصد او تغییر موضع قبر حسین ع است تا مردم ندانند قبرش‌کجاست . (۳) ۱–تاریخ الشیعه ، محمد حسین المظفری ، ص ۸۹ . ۲–مناقب ، ج ۴ ، ص ۶۴ . ۳–همان ، ۶۳ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۹۸ .

درسهای عاشورا

حادثه عاشورا ، بی‌شک از عظیمترین رخدادهایی بود که در تاریخ بشری موجی عظیم‌پدید آورد و مسلمانان و غیر مسلمانان را با ارزشهای متعالی و مفهوم حیات هدفدار آشناساخت و انگیزه‌های مبارزه برای حفظ کرامت انسان و نفی سلطه ستم را در انسانها ایجادکرد ، یا تقویت نمود . هر اندازه که مسلمانان و انسانها با درسهای نهفته در آن حرکت‌خونین و عمیق آشناتر شده ، از آن بهره برده‌اند ، به همان میزان عزتمند و بزرگوار زیسته وپایه‌های حکومت طاغوتها را لرزانده‌اند . درسهایی که از عاشورا می‌توان گرفت ، درسخنان امام حسین ع و یارانش ، عملکرد و روحیات آنان ، تاثیر آن واقعه در فکر وزندگی مسلمانان و ماندگاری آن حماسه و

آثارش در طول زمان نهفته است و کسی که‌بدقت در مجموعه این واقعه بنگرد ، با این درسها آشنا می‌شود . در این فرهنگنامه ، در ذیل‌عنوانها و مدخلهای متعددی به شکلهای گوناگون به اینگونه درسها و آموزشهای‌عاشورایی اشاره شده است . از جمله به این موضوعات مراجعه شود : آثار و نتایج نهضت‌عاشورا ، آزادگی ، اهداف نهضت عاشورا ، ایثار ، بصیرت ، بلا و کربلا ، تاکتیکهای نظامی‌تبلیغی ، جهاد ، رمز جاودانگی عاشورا ، زندگی ، زیارت ، شعارهای عاشورا ، شهادت‌طلبی ، شیعه امام حسین ع ، عاشورا در نظر دیگران ، عاشورا و امر به معروف ، عاشورا و سقیفه ، صبر ، علی الاسلام السلام ، فتح ، فتوت ، فرهنگ عاشورا ، فوز ، قربانی ، کل یوم عاشورا ، ماهیت قیام کربلا ، مدایح و مراثی ، نماز ، نهضت‌یا شورش ، وارث ، وفا ، هجرت ، هل من‌ناصر ، هیهات منا الذله ، یا فتح یا شهادت ، یا لیتنا کنا معک و . . . برخی عنوانهای دیگر :

دروازه ساعات

نام یکی از دروازه‌های ورودی دمشق ، که اسرای اهل بیت را از آنجا وارد شهر کردند ، همراه سر مطهر امام حسین ع . در حالی که مردم به شادمانی و پایکوبی و طبل‌زنی‌مشغول بودند . نام آن دروازه باب ساعات بود . (۱) آن دروازه ، یکی از دروازه‌های شرقی‌آن شهر بود که راه حلب و کوفه به این دروازه ختم می گردید . هنگامی که اسیران به دروازه‌شام رسیدند ، از شدت ازدحام جمعیت و مانور لشکر بنی امیه ، ساعتها قافله اسرا در کناردروازه شام توقف کرد . لذا شیعیان این دروازه را«باب ساعات نامیدند . در عصر حاضر ، باب ساعات را«باب توما»می‌نامند و آثاری از این دروازه قدیمی‌باقی مانده است و امروزه باب توما از محله‌های مسیحی نشین شهر دمشق است و نسبت‌به نقاط دیگر شهر ، از هم پاشیده‌تر و کثیف‌تر به نظر می‌رسد . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۲۸ . برخی هم علت نامگذاری را وجود ساعتی مخصوص بر سر در آن دانسته‌اند(نفس‌المهموم ، ص ۲۴۱) . ۲-دایره المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۱۲ . (به نقلی ، توقف سه ساعته آنان یکی از درهای قصر بود و به آن باب الساعات گفتند . ریاض القدس ، ج ۲ ، ص ۲۹۴ به نقل از منتخب طریحی) .

درید

نام پرچمدار سپاه عمر سعد در روز عاشورا است .

دستان بریده

یا دستهای قلم شده . منظور دو دست علمدار کربلا-ابا الفضل ع است که چون روزعاشورا برای آوردن آب به خیمه‌ها ، به سوی فرات رفت ، در درگیری با کمین نیروهای‌دشمن ، ابتدا دست راستش از کار افتاد و با رجز«و الله ان قطعتموا یمینی . . . »می کوشید تاآب را به خیمه‌ها برساند . دست چپش هم قطع شد . وی به رجز و مبارزه ادامه داد تا به‌شهادت رسید . در مرثیه‌ها برای بی‌دستی علمدار رشید عاشورا ، جایگاه خاصی است و اززبان حال مادرش ام البنین هم نوحه‌ها خوانده می‌شود . کاش می گشتم فدای دست تو تا نمی‌دیدم عزای دست تو خیمه‌های ظهر عاشورا هنوز تکیه دارد بر عصای دست تو از درخت‌سبز باغ مصطفی تا فتاده شاخه‌های دست تو اشک می‌ریزد ز چشم اهل دل در عزای غم‌فزای دست تو یک چمن گلهای سرخ نینوا سبز می گردد به پای دست تو درشگفتم از تو ای دست‌خدا چیست آیا خونبهای دست تو ؟ (۱) ۱-صادق رحمانی .

دسته‌های عزاداری

دسته : گروهی از مردم که در جایی گرد آیند و یا با هم حرکت کنند و کاری را انجام‌دهند . گروهی که با تشریفات خاصی در

خیابانها و کوچه‌ها حرکت می‌کنند و با هم‌اشعاری خوانند ، برای اقامه عزاداری سید الشهدا و ائمه دیگر . (۱) حرکتشان بصورت‌سینه‌زنی یا زنجیر زنی است . رواج آن بیشتر در عصر صفویه شکل گرفت . اینگونه دستجات ، برای خود نشانه و علامت و توغ و پرچم مخصوص و گاهی نام‌ویژه‌ای داشته‌اند و با نوعی سازماندهی مردمی در ایام عاشورا و روزهای دیگر به‌سوگواری می‌پرداختند . این مراسم ، بویژه در عراق و شهرهایی چون نجف و کربلا ، ریشه‌دارتر بوده است . مرحوم کاشف الغطاء می‌نویسد : «آغاز بیرون آمدن دسته‌های‌عزاداری برای سید الشهدا ، پیش از هزار سال ، در زمان معز الدوله و«رکن الدوله بود ، که‌دسته‌های عزاداران در حالی که برای حسین ع ندبه می‌کردند و شب ، مشعلهایی به دست‌داشتند ، بغداد و راههایش یکباره پر از شیون شد . . . این در قرن چهارم بود . و اگر بیرون‌آمدن این موکبها در راهها نبود ، هدف و غرض از یادآوری حسین بن علی ع از بین‌می‌رفت و ثمره فاسد می‌شد و راز شهادت حسین بن علی ع منتفی می‌گشت . » (۲) «موکب یا«مواکب حسینی نیز به همین حرکتهای جمعی بصورت عزاداری وپیمودن راهی با حالت عزا گفته می‌شود که در عراق ، بویژه در ایام اربعین رواج و شوربیشتری دارد . در روزهای تاسوعا و عاشورا نیز در همه شهرها و روستاهای شیعه‌نشین‌رواج دارد . برخی از این دسته‌ها ، تاریخچه‌ای طولانی و گاهی مثلا چند صد ساله دارد(مثل دسته طویرج در کربلا)که در نسلهای پیاپی ، سنتهای خویش را حفظ می‌کنند . (۳) دسته‌های عزاداری ، نوعی تشکل و سازماندهی را تمرین می‌دهد که بر محور امام‌حسین ع است . این دسته‌ها و هیئتها ، در افراد احساس مسؤولیت و شخصیت و اعتماد به‌نفس را تقویت می‌کند و به آنان نظم و نظام می‌بخشد ، آن هم با محتوایی مقدس و آدابی‌خالصانه و عاشقانه و بدون حاکمیت زور و اعمال قدرت . ۱-فرهنگ فارسی ، معین . ۲-المواکب الحسینیه ، محمد حسین کاشف الغطاء ، ص ۱۵ ، (چاپ ۱۳۴۵ ق ، نجف) . ۳-در زمینه تشکلها و اهداف دسته‌های عزاداری حسینی از جمله ر . ک : «المواکب الحسینیه ، مدارس و معسکرات از : سامی البدری ، ص ۳۴ .

دعبل خزاعی

ابو علی ، دعبل بن علی بن رزین خزاعی کوفی ، سراینده قصیده معروف مدارس‌آیات در سوگ مظلومیت امامان شیعه . وی که از مرثیه سرایان بزرگ عاشورا به حساب‌می‌آمد ، بیشتر در بغداد زیست . شعرهایش بیشتر در نکوهش خلفای جور و حمایت ازاهل بیت ع بود . ولادت این چهره نابغه شعر شیعی که از شیفتگان جان باخته راه ائمه وولایت بود ، سال ۱۴۸ و شهادتش به دسیسه حاکم دمشق ، در ۹۸ سالگی در ۲۴۶ هجری‌بود . قبرش در«زویله نزدیک مرز سودان است . (۱) دعبل به خاطر قصیده مدارس آیات ، پیراهنی از امام رضا«ع خلعت گرفت . او نه‌تنها یک شاعر برجسته ، بلکه در علم حدیث و کلام و تاریخ و لغت نیز چهره ارزشمندی‌بود و از علمای شیعه به حساب می‌آمد و سروده‌هایش در زمان خود او منتشر و دهان به‌دهان نقل می‌شد . ۱-الغدیر ، علامه امینی ، ج ۲ ، ص ۲۸۶-۲۶۳ . نیز در باره شرح حال او ر . ک : «دعبل خزاعی ، شاعر دار بر دوش از : مصطفی قلیزاده .

دغدغه

تابوت بزرگی که معمولا-دسته‌های عزادار یا تعزیه خوان ، آن را روز ۲۸ صفر که‌مصادف با شهادت امام حسن مجتبی ع است می‌آورند . ابتدا دغدغه را سیاهپوش کرده ، در حالی که بر دوش عزاداران بود ، دو کودک در اطراف آن نوحه‌خوانی می‌کردند . (۱) ظاهراتنها در شهر قم رایج و مصطلح بوده است . ۱-تاریخ تکایا و عزاداری قم ، ص ۲۱۸ .

دفن در کربلا

دفن شدن در سرزمین مقدس کربلا در فرهنگ شیعه ، ارزش است و رحمت الهی‌شامل کسانی می‌شود که در حایر حسینی و کربلا

دفن شونـد . بسیاری از بزرگـان ، علمـا ، امرا و مردم عـادی وصیت می‌کرده‌انـد کـه در آنجـا دفـن شونـد و حـتی کسـانی پس از مدفون‌شـدن در جای دیگر ، دوباره جسـد را به کربلا منتقل کرده‌انـد و نمونه‌های زیادی برای آن‌هست ، از جمله پـدر سـید رضـی گرد آورنده نهج البلاغه . (۱) در اینکه محدوده این اسـتحباب وارزش تا کجاست ، دیدگاههای مختلفی است ، بستگی به محدوده حرم دارد که از یک‌فرسخ تا پنج فرسخ هم نقل شده است . ۱-موسوعة العتبات المقدسه ، الخلیلی ، ج ۸ ، ص ۹۵ .

دم

در اصـطلاح مرثیه و نوحه‌خوانی ، بیت و مصرعی که مداح و مرثیه‌خوان می‌گوید وحاضران آن را تکرار می‌کنند و همصدا با مداح ، دم می‌گیرند . دم دادن و دم گرفتن ازاصطلاحات سینه‌زنی و نوحه‌خوانی است .

دمشق

بزرگترین شهر سوریه که از قدیم ، موقعیت و مرکزیت فرهنگی و تاریخی داشته وپیش از اسلام بنا شده است و اماکن تاریخی آن ، گویـای تاریـخ کهن آن است . مسـلمانان درسال ۱۳ هجری آنجـا را فتـح کردنـد . معاویه مـدت ۳۱ سـال در آنجـا حکومت کرد . مسـجدجامع اموی (۱) کـه از بزرگـترین مساجـد اسـلامی است در این شـهر است . (۲) اسـرای اهل بیت را پیش یزیـد در این شـهر آوردنـد . مرقـد رقیه دختر امـام حسـین نیز دراین شـهر است . مردم آن دیـار در دوره‌های نخستین اسـلام ، چون تحت تاثیر تبلیغات شوم‌معاویه و امویان بودنـد ، نسـبت به علی و آل علی ع دیـدگاه خصـمانه‌ای داشـتند . برخوردهای شامیان با اسـرای کربلا نیز نشان دهنده آن بود . ۱-در باره عظمت و شـگفتیهای مسجد جامع دمشق ر . ک : «لغت‌نامه دهخدا ، واژه جامع دمشق . ۲-دائرة المعارف الاسلامیة ، ج ۹ ، ص ۲۶۴ .

دهه عاشورا

ده روز اول مـاه محرم را دهه عـاشورا یـا دهه محرم می‌گوینـد و در این ایـام مردم اقـدام به برپـایی‌عزاداری و مجـالس وعظ و مرثیه می‌کننـد و هیئتهای عزاداری و مساجـد و تکایا و حسـینیه‌هارونق و شور بیشتری پیـدا می‌کنـد و آمادگی برای بزرگداشت عاشورای حسینی پدید می‌آید .

دیر راهب

نام محلی در سرزمین شام ، که اسیران اهل بیت از آن گذشتند . در این سفر ، که اسرا به‌همراه نیروهای یزیدی به شام برده می‌شدند ، سـرهای شـهدا نیز همراه قـافله بود . در یکی ازمنزلگاههـای راه ، به محلی رسـیدند به نـام قنسـیرین که راهـبی در دیری به عبـادت مشـغول‌بود . نگـاه راهب از صومعه به سـر مطهر امام حسـین ع افتاد که نور از آن به آسـمان‌می‌رفت . با دیـدن این صـحنه ، ده هزار درهم به نگهبانان سـر داد و آن سـر را آن شب نزدخود در صومعه نگهـداشت . شب هنگام ، راهب از آن سـر مقـدس ، شـگفتیها و کراماتی دیـد وبه برکت آنها مسـلمان شد . (۱) به گفته نیر تـبریزی : دیر ترسـا و سـر سـبط رسول مـدنی وای اگر طعنه به قرآن زند انجیل و زبور این دیر ، هم اکنون در منطقه راه سوریه به لبنان موجود است و بر یک بلندی مشـرف به‌جاده قرار دارد . ۱-مناقب ، ج ۴ ، ص ۶۰ ، بحار ، ج ۴۵ ، ص ۱۷۲ ، احقاق الحق ، ج ۱۱ ، ص ۴۹۸ ، اثبات الهدة ، ج ۵ ، ص ۱۹۳ .

دیزج

ابراهیم دیزج ، کسی بود که از سوی متوکل عباسی ماموریت‌یافت برای متفرق ساختن‌شیعه و تجمع آنان پیرامون قبر سید الشهدا«ع ، قبر آن حضرت را خراب کند . همراه او دراین جنایت ، هارون مغربی بود . کارگرانی گرفتند ولی نتوانستند خراب کنند . برای تخریب‌و شخم آن محل ، از گاو استفاده کردند ، ولی گاوها هم پیش نمی‌رفتند . این دو نفر ، پس ازآن گرفتاریهایی دیدند که در کتب تاریخ ثبت است . (۱) دیزج ، یهودی بود و به ظاهر اسلام آورده بود و در تخریب قبر ، خودش با بیلی که دردست گرفته بود ، مباشرت در کار داشت . این عمل ، در سال ۲۳۶ هجری بود . (۲) ۱-مناقب ، ج ۴ ، ص ۶۴ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۹۴ . ۲- تتمهٔ المنتهی ، محدث قمی ، ص ۲۳۹ .

ذات عرق

نام منزلی بین مکه و عراق که تا مکه دو منزل فاصله دارد و این محل ، میقات احرام‌برای مناطق شرقی مکه است . (۱) عرق ، نام کوهی است در راه مکه که عراقیون از آن مسیروارد مکه می‌شوند و این منزل ، از منزلگاههایی است که سید الشهدا پس از وادی عقیق برآن گذشته است و یکی دو روز در این محل توقف کرده ، سپس خیمه‌ها را برچیده و به‌راه ادامه داده است . امام در همین منزل با بشر بن غالب ملاقات کرد که از عراق می‌آمد . اوضاع عراق را پرسید . وی پاسخ داد : دلها با تو ولی شمشیرها بر توست . سید الشهدا راه‌خویش را به سوی غمره که منزل بعدی بود ادامه داد . (۲) در همین منزل نامه‌ای به کوفیان‌نوشت و خبر آمدنش را در آن نگاشت و توسط قیس بن مسهر صیداوی فرستاد . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۰۴ . ۲-الحسین فی طریقه الی الشهادهٔ ، ص ۳۱ .

ذاکر

یاد آورنده ، کسی که از مصایب اهل بیت می‌گوید و مردم را می‌گریاند ، چه مداح باشد وچه واعظ و منبری . «ذاکر اهل بیت ، عنوانی افتخارآمیز است برای آنانکه با مداحی و مرثیه‌خوانی ، نام و یاد و فضایل و مظلومیتهای خاندان پیامبر را زنده نگه می‌دارند و نقشه‌دشمنان را در به فراموشی سپردن ظلمهای خود به دودمان رسالت ، خنثی می‌سازند . ذکر و یاد ائمه و شهدای کربلا ، مورد تشویق امامان بود و خودشان همواره از ذاکران واحیاگران حادثه کربلاـ و مظلومیت اهل بیت بودند و بر آن می‌گریستند . امام صادق ع فرمود : «من ذکرنا عنده ففاضت عیناه حرم الله وجهه علی النار» . (۱) هر کس که نزد او یادشویم و چشمانش اشک آلود شود ، خداوند چهره‌اش را بر آتش حرام می‌کند . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۵ .

ذکر مصیبت

سنتی در جهت احیای یاد و نام ائمه و مطرح نگه داشتن حادثه عاشورا . در این برنامه ، چه بصورت مقطع پایانی سخنرانی و موعظه و چه بصورت مستقل ، حوادث کربلا وکیفیت‌شهادت امام حسین ع و یاران او و نیز امامان دیگر بصورتی سوزناک نقل می‌شودکه سبب تحریک عواطف و گریستن بر سید الشهدا می‌گردد . نقل حوادث بر اساس مقتلهاانجام می‌گیرد و شایسته است که از منابع معتبر و شعرهای خوب استفاده می‌شود تاموجب وهن به مقام معصومین و خاندان عصمت نگردد . امام سجاد«ع که بیست‌سال به یاد عاشورا می‌گریست ، می‌فرمود یاد شهادت فرزندانفاطمه چشمانم را پر اشک می‌کند : «انی لم اذکر مصرع بنی فاطمهٔ الا خنقتنی لذلک‌عبرهٔ (۱) با این حساب ، یاد حادثه و یادآوری آن مظلومیتها خودش کافی است تا مستمعانرا بگریاند و نیازی به آمیختن دروغ یا نقل حرفهای بی‌اساس در ذکر مصیبت و مرثیه‌خوانی نیست . ذکر مصیبت ، سبب تعمیق نهضت‌حسینی و پیوند عاطفی و قلبی شیعه باسید الشهداست و نقشه دشمنان اهل بیت را که کوشش در محو جنایات خویش داشتند ، نقش بر آب می‌کند و جامعه

را هـوادار اهـل بیت و خصم ظالمـان می‌پرورد . (۲) البته بایـد ذاکران و مرثیه خوانـان ، هم شایسـتگی این منصب حساس را داشـته باشـند وهم در محتوای مرثیه‌خوانی خود دقت داشـته باشـند و نصایح بزرگان را در آداب آن به کاربندند . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۰۹ . ۲-ر . ک : «نقش انقلابی یاد و یادآوران ، شـریعتی . بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۷۸ ، احادیث گریستن و عزاداری برسید الشهداء را آورده است .

ذو الجناح

بالدار ، نام اسب حسین بن علی ع که روز عاشورا بر آن نشسته بود . از آن جهت که‌این اسب ، رهوار و تندرو بوده است ، به آن ذو الجنـاح می گفته‌انـد . این اسب ، پس از شـهادت‌آن حضـرت ، از پیکر وی دفاع می کرد و به سواران دشـمن حمله می‌نمود و به این طریق ، تعدادی را کشت . (۱) سـید الشـهدا تا آخرین حد و لحظه توان خود ، سوار بر این اسب بود ومقاومت و جنگ می کرد . در پایان از روی این اسب بر زمین کربلا افتاد . نه ذو الجناح دگر تاب اسـتقامت داشت نه سـید الشهدا بر قتال ، طاقت داشت بلند مرتبه شاهی ز صدر زین افتاد اگر غلط نکنم عرش بر زمین افتاد پس از شـهادت امام حسین ع ، اسب او کاکل خود را به خون امام آغشته کرد و باصـیحه و فریاد و گام بر زمین زدن به سوی خیمه‌ها دویـد تا شـهادت امام را به اهل بیت‌خبردهـد . زنان متوجه شـهادت امام شدند و شیون آنان برخاست . (۲) در برخی منابع نقل شده که‌اسب امام ، پس از شـهادت حضرت ، وحشتزده از نزد بانوان گریخت و خود را به آب فرات‌انـداخت و ناپدیـد شد . (۳) در زیـارت ناحیه مقـدسه از این اسب ، با عنوان جواد»یاد شـده که بازین و حالت پریشـان روی به خیمه‌هـا نهـاد : «فلمـا نظرن النسـاء الی الجواد مخزیـا و السـرج‌علیه ملویا خرجن من الخـدور ناشـرات الشـعور ، علی الخدود لاطمات و للوجوه سافرات وبالعویل داعیات . . . » . (۴) و روایت است که پس از شهادت امام ، این اسب با همهمه می گفت : «الظلیمهٔ الظلیمهٔ لامهٔ قتلت ابن بنت نبیها» . (۵) خونی که روی یال تو پیداست ، ذو الجناح خون همیشه جاری مولاست ، ذو الجناح یک قطره آفتاب به روی تنت نشـست بوی خـدا ز یال تو برخاست ، ذو الجناح (۶) ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۵۸ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۶۰ . ۳-تذکرهٔ الشهدا ، ملا حبیب الله کاشی ، ص ۳۵۳ . ۴-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۹۸ . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۶۶ . ۶-از : حسین عبدی .

ذو حسم

نام محلی است . یکی از منزلگاههای میان مکه و کوفه . چون طلیعه سپاه اعزامی ازکوفه برای امام حسین ع آشکار شد ، یارانش را به طرف ذو حسم سوق داد و پیش ازرسـیدن نیروهـای دشـمن ، در آنجـا اردو زد . حر و سـربازانش در همین مکان با امام‌حسـین ع برخورد کردند و آن حضـرت دستور داد حر و سپاه او و حتی اسبانشان راسیراب کنند که از راه رسیده بودند و بی‌تاب عطش بودند . امام سپس برای آن گروه‌سـخنرانی کرد و هنگام ظهر ، نماز ماعت‌خوانده شد . حر و سپاه او نیز به امام حسین ع اقتدا کردند . (۱) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۵ .

رباب

رباب ، دختر امرء القیس بن عـدی ، همسـر سـید الشـهدا«ع و مادر سـکینه و علی‌اصـغر(عبـد الله) . او در سـفر کربلا حضور داشت و همراه اسیران به شام رفت ، سپس به‌مدینه بازگشت و مدت یک سال برای سـید الشـهدا«ع عزاداری کرد و مرثیه‌هایی هم درسوگ آن حضـرت سـرود . خواسـتگارانی از اشراف و بزرگان قریش را رد کرد و حاضر نشدبا کسی ازدواج کند . در سوگ ابا عبد الله ع پیوسته گریان بود و زیر سایه نمی رفت ، از فرطگریه و اندوه بر شهادت حسین ع یک سال بعد(در سال ۶۲ هجری)جان باخت . (۱)

ازجمله سروده‌های او در شهادت امام حسین ع ابیاتی است که اینگونه شروع می‌شود : ان الذی کان نورا یستضاء به فی کربلاء قتیل غیر مدفون سبط النبی جزاک الله صالحهٔ عنا و جنبت‌خسران الموازین . . . (۲) حسین بن علی ع نیز به این همسر با فضیلت و ادب و دخترش سکینه و خانه‌ای که‌این دو را در بر گرفته باشد ، محبت داشت و می فرمود : لعمرک اننی لاحب دارا تحل بها سکینهٔ و الرباب احبهما و ابذل جل مالی و لیس لعاتب عندی عتاب (۳) ۱-ادب الطف ، شبر ، ج ۱ ، ص ۶۳ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۷۹ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۶ ، ص ۴۹۹ . ۳-همان .

رجز

شعرهای حماسی که جنگاوران در میدانهای نبرد می‌خوانند . «رجز ، نام یکی از بحورشعری عربی است که نوعی تحرک و روانی در آن است . در گذشته و دوران جاهلیت ، ازاین وزن شعر ، بیشتر در اشعاری که جنبه مبارزه ، دشنام یا تفاخر داشته استفاده می‌شده‌است . به کارگیری این وزن و آهنگ در شعرهای حماسی که مبارزان در میدانهای جنگ‌می‌خواندند ، سبب شده که به آن اشعار ، رجز گویند . معمولا رجز ، ابیاتی کوتاه داشته وبصورت ارتجالی در میدان سروده می‌شده است . از این رو گاهی هم خطاهای دستوری وادبی دارد . » (۱) بیشتر افراد ، هنگام رجز خواندن در میدان مبارزه ، اشعار شعرای عرب را که باحال و وضع آنان مطابق بود می‌خواندند و اگر خود جنگجو طبع شعر داشت ، فی البدیهه‌در وصف و معرفی خویش شعر می‌سرود و نام خود و پدر و قبیله و سوابق دلیری‌های‌خود و قبیله‌اش را در آن بیان می‌کرد . رجز ، هم برای تقویت نیرو و روحیه خود بود ، هم‌برای ترساندن رقیب . «رجز ، سرود نظامی رایج در آن دوره‌ها بود که جنگاوران در اثناءجنگ ، آن را می‌خواندند و به شجاعت و قهرمانیهای خویش می‌بالیدند و دشمنانشان را به‌کشتن و تار و مار کردن تهدید می‌کردند . رجز در آن میدانهای نبرد ، مانند یک سلاح پیکارمؤثر بود و رزم آوران همانگونه که بر شمشیرها و تیرها و نیزه‌ها اعتماد می‌کردند ، بررجزهای خود نیز تکیه می‌کردند . » (۲) در کربلا نیز ، حسین بن علی ع و فرزندان و برادران و یارانش در میدانهای نبرد ، رجزمی‌خواندند . رجزهایی که اصحاب امام روز عاشورا می‌خواندند ، نمایانگر عقیده و هدفی‌که در راه آن از شهادت استقبال می‌کردند و انگیزه جهادشان بود ، که در چه راهی و برای‌چه هدفی است و نشان دهنده یقین ، ثبات قدم ، آگاهی و بصیرتشان بود . مثلا حضرت‌ابا الفضل ، گفته است : و الله ان قطعتموا یمینی انی احامی ابدا عن دینی که گویای حمایت از آیین است . قاسم بن حسن ع رجز می‌خواند که : «ان تنکرونی‌فانا ابن الحسن . . . »عمرو بن جناده رجز می‌خواند : امیری حسین و نعم الامیر سرور فؤاد البشیر النذیر . . . علی اکبر«ع می‌خواند : انا علی بن الحسین بن علی نحن و بیت الله اولی بالنبی تالله لا یحکم فینا ابن الدعی اضرب بالسیف احامی عن ابی ضرب غلام هاشمی عربی یا خود ابا عبد الله الحسین ع رجزهای متعددی دارد ، از جمله : القتل اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار یا این رجز که : انا الحسین بن علی الیت ان لا انثنی احمی عیالات ابی امضی علی دین النبی که همه و همه ، سرشار از روحیه بالا و انگیزه‌های والا و دلیری و ثبات و پایداری‌شجاعانه است . (۳) ۱-دائرهٔ المعارف الاسلامیه ، ج ۱۰ ، ص ۵۰ به بعد(نقل به تلخیص) . ۲-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۵۵ . ۳-رجزهای امام و فرزندان و اصحاب ، در کتابهای تاریخ و مقتل بطور مبسوط آمده است . از جمله ر . ک : بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳ به بعد ، مناقب ، ج ۴ ، ص ۱۰۰ به بعد . در همین مجموعه نیز ، رجزهای برخی از شهدای کربلا ، ذیل‌معرفی خودشان آورده شده است . در باره رجز ، بحثی در«الاغانی ابو الفرج اصفهانی است ، ج ۱۸ ، ص ۱۶۴) .

رقیه

دختر سه چهار ساله ابا عبد الله الحسین ع که در سفر کربلا همراه اسرای اهل بیت‌بوده و در شام ، شبی پدر را به خواب دید و پس

از بیدار شدن بسیار گریست و بی‌تابی کردو پدر را خواست . خبر به یزید رسید . به دستور او سر مطهر امام حسین ع را نزد او بردندو او از این منظره بیشتر ناراحت و رنجور شد و همان روزها در خرابه شام(که محل‌اقامت موقت اهل بیت بود)جان داد . (۱) البته در باره این دختر و شهادتش ، میان مورخین نظرواحدی وجود ندارد . خردسالی این دختر و عواطفی که نام و یادش و کیفیت جان باختنش و مدفن اوبر می‌انگیزد شگفت است و شیعیان به او علاقه خاصی دارند . محل دفن او کنار یک‌بازارچه قدیمی و با فاصله از مسجد اموی در دمشق قرار دارد و چندین بار تعمیر شده‌است . آخرین تعمیر و توسعه در سال ۱۳۶۴ شمسی از سوی ایران آغاز شد و پس از چندسال به پایان رسید . (۲) اینک حرمی بزرگ و باشکوه برای آن دختر خردسال بزرگوار وجوددارد که زیارتگاه دوستداران اهل بیت است . از بهر یاد بود از این نهضت بزرگ در شهر شام ، دخترکی را گذاشتیم تا دودمان دشمن ظالم فنا شود آنجا رقیه را به حراست گماشتیم ۱-کامل بهایی ، ص ۱۷۹ ، منتهی الآمال ، ۴۳۷ . ۲-شام سرزمین خاطره‌ها ، ص ۱۱۱ .

رمز جاودانگی عاشورا

هیچ حادثه‌ای به جاودانگی و ماندگاری کربلا»نمی‌رسد و در این حد ، در ذهنها وزندگیها زنده نیست و اینگونه فراگیر زمانها و مکانها و انسانها نگشته است و موج آن مثل‌عاشورا همیشه متلاطم نمانده است . رمز آن در چند مساله نهفته است ، از جمله : ۱- خدایی بودن آن : حرکت‌حسین ع ، جهاد و شهادتش ، انگیزه و محرکش همه و همه‌برای خدا بود و هر چه که لله باشد ، رنگ جاودانه می گیرد . نور خدا خاموشی ندارد وجهاد برای حق ، همواره امتداد می‌یابد . پایان زندگانی هر کس به مرگ اوست جز مرد حق که مرگ وی ، آغاز دفتر است قیام برای خدا فراموش نمی‌شود و نورش خاموش نمی گردد ، چونکه رنگش خدایی ونورش الهی است . دشمنت کشت ولی نور تو خاموش نگشت آری آن نور که فانی نشود ، نور خداست ۲-افشاگریهای اسرای اهل بیت : هر انقلابی ، یک بازو می‌خواهد و یک زبان ، خون و پیام ، عمل و تبلیغات . خطابه‌های زینب و سجاد«علیهما السلام و سخنان بازماندگان کربلا دردوران اسارت ، نقش مهمی در افشاگری چهره دشمن و خنثی کردن تبلیغات دروغین‌امویان و آگاهی مردم از ماهیت قیام و شخصیت‌سید الشهدا و شهیدان عاشورا داشت وسبب شد امویان نتوانند پرده بر جنایات خویش بکشند و آن حادثه را از یادها ببرند . ۳-احیاگریهای ذکر» : در تعلیمات ائمه ، تاکید فراوان شده که برای امام حسین ع وشهدای کربلا گریه کنند ، نوحه بخوانند ، شعر بسرایند ، عزاداری کنند . زیارت روند ، برتربت امام حسین سجده کنند . اینها همه سبب شده که مکتب عاشورا و حادثه کربلا ومظلومیت امام حسین ع و شهدای کربلا ، بصورت زنده و جاوید و فراگیر باقی بماند . نقش یاد» ، «بکاء» ، «زیارت ، «شعر»و«مرثیه در جاودانه ساختن عاشورا مهم است . (۱) -کیفیت‌حادثه : نفس حوادث عاشورا و اوج فداکاریها و اخلاص یاران امام و اوج‌خشونت و بی‌رحمی سپاه کوفه نسبت به سید الشهدا و غربت و مظلومیت و عطش در اوج‌خود ، همه و همه این حادثه بی‌نظیر را ماندگار ساخته است . (۲) ۱-در این زمینه ر . ک : مقاله سنت احیاگری ، جواد محدثی(چشمه خورشید ، ج ۱ ، مجموعه مقالات کنگره امام‌خمینی(ره)و فرهنگ عاشورا) . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۳۳(به نقل از رجال شیخ) .

روز شمار قیام کربلا

در این قسمت ، حوادثی را که در ارتباط با نهضت عاشورا در شام ، مدینه ، کوفه ، مکه ، کربلا و . . . به ترتیب زمانی اتفاق افتاده است ، می‌آوریم : ۱۵ رجب ۶۰ هجری : مرگ معاویه در شام و نشستن یزید به جای پدر . ۲۸ رجب ۶۰ : رسیدن نامه یزید به والی مدینه مبنی بر بیعت گرفتن از حسین ع ودیگران . ۲۹ رجب ۶۰ : فرستادن ولید ، کسی را سراغ سید الشهدا و دعوت به آمدن برای‌بیعت ، دیدار امام حسین ع از قبر پیامبر و خدا حافظی ، سپس هجرت از مدینه ، همراه بااهل بیت و جمعی از بنی هاشم . ۳ شعبان ۶۰ : فرستادن ولید ، کسی را سراغ سید الشهدا و دعوت به آمدن برای بیعت ، دیدار امام حسین ع از قبر پیامبر و خداحافظی ،

سپس هجرت از مدینه ، همراه با اهل بیتو جمعی از بنی هاشم . ورود امام حسین ع به مکه و ملاقاتهای وی با مردم . ۱۰ رمضان ۶۰ : رسیدن نامه‌ای از کوفیان به دست امام ، توسط دو نفر از شیعیان کوفه . ۱۵ رمضان ۶۰ : رسیدن هزاران نامه دعوت به دست امام ، سپس فرستادن مسلم بن‌عقیل به کوفه برای بررسی اوضاع . ۵ شوال ۶۰ : ورود مسلم بن عقیل به کوفه ، استقبال مردم از وی و شروع آنان به بیعت . ۱۱ ذی قعده ۶۰ : نامه نوشتن مسلم بن عقیل از کوفه به امام حسین و فراخوانی به‌آمدن به کوفه . ۸ ذی حجه ۶۰ : خروج مسلم بن عقیل در کوفه با چهار هزار نفر ، سپس پراکندگی‌آنان از دور مسلم و تنها ماندن او و مخفی شدن در خانه طوعه . تبدیل کردن امام حسین ع حج را به عمره در مکه ، ایراد خطبه برای مردم و خروج از مکه همراه با ۸۲ نفر از افرادخانواده و یاران به طرف کوفه . دستگیری هانی ، سپس شهادت او . ۹ ذی حجه ۶۰ : درگیری مسلم با کوفیان ، سپس دستگیری او و شهادتش بر بام‌دار الاماره کوفه ، دیدار امام حسین با فرزدق در بیرون مکه . ذی حجه ۶۰ : بر خورد امام حسین ع با حر و سپاه او در منزل شراف . ذی حجه ۶۰ : دریافت مجدد خبر شهادت مسلم بن عقیل و قیس بن مسهر در منزل عذیب الهجانات . ۲ محرم ۶۱ : ورود امام حسین ع به سرزمین کربلا و فرود آمدن در آنجا . ۳ محرم ۶۱ : ورود عمر سعد به کربلا ، همراه چهار هزار نفر از سپاه کوفه و آغازگفتگوی وی با امام برای وادار کردن آن حضرت به بیعت و تسلیم شدن . ۵ محرم ۶۱ : ورود شبث بن ربعی با چهار هزار نفر به سرزمین کربلا . ۷ محرم ۶۱ : رسیدن دستور از کوفه بر ممانعت‌سپاه امام از آب ، ماموریت پانصدسوار دشمن بر شریعه فرات به فرماندهی عمرو بن حجاج . ۹ محرم ۶۱ : ورود شمر با چهار هزار نفر به کربلا ، همراه با نامه ابن زیاد به عمر سعد ، مبنی بر جنگیدن با حسین ع و کشتن او ، و آوردن امان نامه برای حضرت عباس ع و حمله‌مقدماتی سپاه عمر سعد به اردوگاه امام و مهلت‌خواهی امام برای نماز و نیایش در شب عاشورا . ۱۰ محرم ۶۱ : درگیری یاران امام با سپاه کوفه ، شهادت امام و اصحاب ، غارت‌خیمه‌ها ، فرستادن سر مطهر امام به کوفه ، توسط خولی . ۱۱ محرم ۶۱ : حرکت‌سپاه عمر سعد و نیز اسرای اهل بیت از کربلا به کوفه ، پس ازآنکه عمر سعد بر کشته‌های سپاه خود نماز خواند و آنان را دفن کرد و اهل بیت را برشترها سوار کرده به کوفه برد . ۱ صفر ۶۱ : ورود اسرای اهل بیت ع از کربلا به دمشق . ۲۰ صفر : بازگشت اهل بیت ع از سفر شام به مدینه .

روضه

روضه و روضه خوانی ، به معنای ذکر مصیبت‌سید الشهدا و مرثیه خوانی برای ائمه ومعصومین ع است که مورد تشویق امامان و یکی از عوامل زنده ماندن نهضت‌حسینی وپیوند روحی و عاطفی شیعه با اولیاء دین است . اشک ریختن و گریستن در مصائب‌اهل بیت ع نشانه عشق به آنان است و علاوه بر سازندگیهای تربیتی برای سوگوار ، موجب اجر و پاداش الهی در آخرت و بهره‌مندی از شفاعت ابا عبد الله الحسین است . معنای روضه در اصل ، باغ و بوستان است ، اما سبب اشتهار مرثیه خوانی به روضه آن‌است که مرثیه خوانان در گذشته ، حوادث کربلا را از روی کتابی به نام روضة الشهداء» می‌خواندند که تالیف ملا حسین کاشفی است . «ملا حسین کاشفی(متوفای ۹۱۰ هجری) یکی از دانشمندان و خطبای با قریحه و خوش آواز سبزوار در قرن نهم هجری بود ، درزمان سلطنت‌سلطان حسین بایقرا(۸۷۵-۹۱۱ ه)به هرات ، مرکز حکمرانی این پادشاه‌رفت و چون حافظه‌ای توانا و قریحه‌ای سرشار و آوازی گیرنده و مطبوع داشت و خطیبی‌دانشمند بود ، بزودی شهرت یافت و مجالس وعظ و ذکر او بسیاری را به خود جلب کرد ومورد توجه پادشاه و شاهزادگان و اعیان و اکابر دولت و وزیر فاضل و هنرمند هنر پرور او«امیر علی شیرنوایی قرار گرفت . کاشفی دانشمندی فصیح و بلیغ و شاعر پرکار بود وبیش از چهل کتاب و رساله تالیف کرد . از جمله آنها«روضة الشهداء»بود . کاشفی کتاب‌روضة الشهدا را در واقعه کربلا- به فارسی نوشت و چون مطالب این کتاب را در مجالس‌عزاداری از روی کتاب بر سر منبر می‌خواندند ، خوانندگان این کتاب به روضه خوان معروف شدند و بتدریج‌خواندن روضه از روی کتاب منسوخ شد و روضه خوانها مطالب‌کتاب را حفظ کرده و در مجالس عزاداری می‌خواندند . در زمان صفویه اقامه عزاداری‌بسیار رواج گرفت . » (۱)

کتاب روضهٔ الشهدا که حاوی ذکر مقتل و حوادث کربلا بود ، در قرن دهم توسطمحمد بن سلیمان فضولی به ترکی ترجمه شد ، با نام حدیقهٔ السعداء» . (۲) در اینجا نمونه‌ای‌از متن روضهٔ الشهدای واعظ کاشفی را جهت آشنایی می‌آوریم ، که نثری زیبا و ادبی‌است : « . . . آخر نظری کن به حسرت آدم صفی و نوحه نوح نجی و در آتش انداختن‌ابراهیم خلیل و قربانی کردن یعقوب در بیت الاحزان و بلیت‌یوسف در چاه و زندان وشبانی و سرگردانی موسی کلیم و بیماری و بی تیماری ایوب و اره شکافنده بر فرق‌زکریای مظلوم و تیغ زهر آبداده بر حلق یحیی معصوم و الم لب و دندان سرور انبیاء ، وجگر پاره پاره حمزه سید الشهدا و محنت اهل بیت رسالت و مصیبت‌خانواده عصمت وسرشک درد آلود بتول عذرا و فرق خون آلوده علی مرتضی ع و لب زهر چشیده نوردیده زهرا و رخ به خون آغشته شهید کربلا و دیگر احوال بلاکشان این امت و محنت‌رسیدگان عالی همت همه با جان غم اندوخته در کانون غم و الم سر تا پای سوخته . نظم : ز اندوه این ماتم جان گسل روان گردد از دیده‌ها خون دل (۳) نثر شیوا و ادیبانه روضهٔ الشهدا»ستودنی است ، هر چند از نظر نقل ، حاوی برخی‌مطالب ضعیف و بی ماخذ است . بعلاوه این کتاب ، در تحلیل حادثه عاشورا دیدگاهی‌صوفیانه دارد و حوادث را بیشتر به منشا غیبی و مسائل آزمایش و ابتلاء اولیاء نسبت‌می‌دهد ، تا بعد حماسی و اجتماعی و قابل اسوه گیری در مبارزات ضد ظلم . از آنجا که مرثیه خوانی و ذکر مصیبت ، سنت پسندیده دینی در احیاء خاطره و نام وفضایل اهل بیت پیامبر است ، بجاست که اهل منبر و مداحان و ذاکران ، با توجه به اهمیت ونقش بسزای روضه خوانی ، در ارائه الگوهای شایسته بکوشند و چهره خوبی از ائمه ومعصومین ارائه کنند . در این زمینه ، به درستی و صحت مطالب نقل شده ، اعتبار منابع مورداستفاده ، استواری و زیبایی اشعار انتخابی و دوری کردن از هر حرف و روضه و شعری که‌با مقام والای اولیاء خدا ناسازگار است توجه داشته باشند . (۴) در فضیلت گریست و گریاندن‌افراد برای امام حسین ع به این حدیث توجه کنید : امام صادق ع فرمود : «من انشد فی‌الحسین علیه السلام بیت‌شعر فبکی و ابکی عشرهٔ فله و لهم الجنهٔ (۵) هر کس در باره‌حسین ع شعری بگوید و گریه کند و ده نفر را بگریاند ، برای او و آنان بهشت است . ۱-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۸ . ۲-فصلنامه هنر(وزارت ارشاد اسلامی)ج ۲ ، ص ۱۵۷ . این ماخذ ، مقاله مبسوطی در باره تاریخچه تعزیه خوانی‌دارد ، ص ۱۵۶ تا ۱۷۳ . ۳-در آمدی بر نمایش و نیایش در ایران ، جابر عناصری ، ص ۷۹ . ۴-در زمینه آداب اهل وعظ و منبر ، از جمله ر . ک : «لؤلؤ و مرجان ، مرحوم میرزا حسین نوری . ۵-کامل الزیارات ، ص ۱۰۵ .

روضهٔ الحسین ع

به حرم سید الشهدا«ع در کربلا روضهٔ الحسین ع گویند . چرا که حرم هر یک از ائمه‌و حرم نبوی ، روضه و باغی از باغهای بهشتی است . نسبت به مدفن آن حضرت ، امام‌صادق ع فرموده است : «موضع قبر الحسین منذ یوم دفن فیه روضهٔ من ریاض الجنهٔ . (۱) ۱- من لا یحضره الفقیه ، صدوق ، ج ۲ ، ص ۶۰۰ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۱۴۱ .

روضهٔ الشهداء

نام کتاب ملا حسین کاشفی(متوفای ۹۱۰ هجری)که مقتل است و پیرامون وقایع کربلا- نوشته شده است . عباراتی زیبا دارد و در گذشته واعظان و مرثیه خوانان در منابر ومجالس از روی آن مصیبت می‌خواندند و به همین جهت ، مرثیه خوانان را«روضه خوان می گویند .

رهیمه

محلی نرسیده به کوفه ، دارای چشمه آب ، که امام حسین در آنجا فرود آمد و در آنجا بامردی از کوفیان برخورد کرد و پیرامون

اوضاع کوفه سخنانی رد و بدل شد . (۱) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۸(به نقل از معجم البلدان) .

ری

منطقه وسیع دامنه البرز(در جنوب شرقی تهران)ری نام داشته که تا دشت امتدادمی‌یافته و حاصلخیز بوده است . در قدیم راه ارتباطی شرق و غرب ایران محسوب‌می‌شده است . (۱) در دوره امویان ، حاکمان این منطقه و اغلب ساکنان آن ، به آن دودمان گرایش داشتند و در آن عصر نسبت به اهل بیت ع دشمنی داشتند . شاید برخی روایات‌در نکوهش ری نیز بدان جهت از زبان ائمه نقل شده است . به عمر سعد در قبال جنگیدن‌با امام حسین ع در کربلا ، وعده حکومت ری داده بودند . وسوسه حکومت بر این خطه‌وسیع و پر نعمت و بهره‌وری از عایداتش ، او را واداشت تا تن به کشتن حسین ع دهد . (۲) قبر حضرت عبد العظیم حسنی در این شهر است . ۱-دائرة المعارف الاسلامیه ، ج ۱۰ ، ص ۲۸۵ . ۲-در زمینه ری ، از جمله ر . ک : «سیمای ری سید حمید خندان ، «تاریخ گسترش تشیع در ری رسول جعفریان .

زائدة بن مهاجر

از شهدای کربلاست . نامش در زیارت رجبیه آمده است . احتمال داده شده که او همان یزید بن زیاد بن مهاجر»باشد (۱) . ۱- انصار الحسین ، ص ۱۰۰ .

زاهر ، مولی عمرو بن حمق

از شهدای عاشوراست . وی را از شخصیتهای کوفه و مردی سالخورده از قبیله کنده‌دانسته‌اند . غلام عمرو بن حمق خزاعی(از یاران ویژه امیر المؤمنین)بود و در حرکتهای‌انقلابی عمرو بن حمق(که به دست معاویه شهید شد)همدوش و همراه او و تحت تعقیب‌معاویه بود . در سال ۶۰ هجری به مکه آمد و به حسین ع پیوست و در حمله نخست روزعاشورا به شهادت رسید . (۱) نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . ۱-همان ، ص ۷۲ ، عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۴۸ .

زباله

زباله نام یکی از منزلگاههای مسیر مکه به کوفه که امام حسین ع در آنجا فرود آمد . به معنای محلی است که آب را در خود نگه می‌دارد ، محل پر آب . روستایی آباد ومسکونی بوده که طوایفی از بنی اسد در آنجا می‌زیستند . در همین منزلگاه بود که امام ، خبرشهادت عبد الله بن یقطر»را شنید . او فرستاده سید الشهدا«ع به سوی کوفیان و حضرت‌مسلم بود که همزمان با شهادت مسلم و هانی ، شهید شد . در آن محل قلعه و مسجدی‌مربوط به بنی اسد بود . محل به نام زباله بنت مسعر شهرت یافته است . (۱) در همانجا نیز ، خبرشهادت قیس بن مسهر(پیک اعزامی خود به کوفه)را شنید . آنگاه اوضاع کوفه را برای‌همراهان تشریح کرد و از بی وفایی و سست عهدی کوفیان گفت ، سپس بیعت‌خویش رااز همراهان برداشت و فرمود : هر کس می‌خواهد ، برگردد ، پیروانمان ما را خوار ساختند . به گفته برخی مورخان جمعی از آن لحظه به بعد از چپ و راست متفرق شدند . صبح فردابه یارانش فرمود تا آب همراه بردارند و راه را به سوی کوفه ادامه دهند . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۳ ، الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۸۷ .

زبان حال

جملاتی که هنگام مرثیه خوانی ، از زبان امام حسین ع و شهدای کربلا- یابازماندگانشان گفته می‌شود ، بی آنکه در یک متن تاریخی یا روایی آمده باشد ، در مقابل زبان قال . این جملات ، صرفا نوعی بیان عاطفی است که از حال و وضع کسی آنگونه‌برداشت می‌شود ، زیرا گاهی حالتها گویاتر از الفاظ است . البته گاهی به بهانه زبان حال ، حرفهای نامناسب و سبک به اولیاء خدا و امام حسین ع نسبت می‌دهند که وهن مقام امامو نشان دهنده ذلت و خواری و زبونی است ، مثل این که از قول امام حسین ع می گویند : «شدم راضی که زینب خوار گردد . . . »یا اینکه امام ، التماس کند جرعه‌ای آب به او بدهند . این نحوه زبان حالها اغلب در اشعار مرثیه و نوحه دیده می‌شود که باید توجه نمود مطالب‌انحرافی و دروغ به آن پیشوایان حق و صدق ، نسبت داده نشود .

زرود

نام یکی از منزلگهای مسیر کوفه که سید الشهدا«ع در آنجا فرود آمد . زرود ، منطقه‌ای‌ریگزار میان ثعلبیه و خزیمیه از راه کوفه به مکه بود . به خاطر شنزار بودن ، آبهای باران رادر خود فرو می‌برد و به همین جهت ، نام زرود بر آن گفته شده است(بلعنده) . این محل‌برای نزول کاروانهای حج که از بغداد می‌آمده‌اند . محل مشهور و مناسبی بوده و به بنی اسدو بنی نهشل اختصاص داشته است . در همین منزل بود که امام حسین ع به زهیر بن قین بجلی برخورد و او را به همراهی‌و یاری خویش فراخواند . او هم پذیرفت و به کاروان و یاران امام پیوست و به کربلا آمد وشهید شد . (۱) و در همین جا ، خبر شهادت مسلم بن عقیل و هانی بن عروه را در کوفه از دو نفراز طایفه بنی اسد شنید که عازم حج بودند و از کوفه می‌آمدند . حضرت بر آن دو شهیدرحمت فرستاد و گریست ، بنی هاشم هم گریستند . و در همین جا شب را ماندند . صبح ، آب زیادی برداشته ، از آنجا به سوی ثعلبیه حرکت کردند . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۰۸ ، الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۶۶ تا ۷۲ .

زره

پوششهایی که از میخچه یا دانه‌های کوچک زنجیر گره‌دار ساخته شده و در رزم بر تن‌می‌کنند . (۱) در تعزیه و شبیه خوانی هم مورد استفاده قرار می گیرد ، همراه با شمشیر ، سپر وکلاه خود ، که نمایشگر صحنه‌های عاشورا باشد . ۱-تعزیه در ایران ، صادق همایونی ، ص ۲۸۸ .

زنان در نهضت عاشورا

پیرامون زنان در حادثه کربلا در دو محور سخن می‌توان گفت : یکی آنکه آنان چند نفرو چه کسانی بودند ، دیگر آنکه چه نقشی داشتند . زنانی که در کربلا حضور داشتند ، برخی‌از اولاد علی ع بودند ، و برخی جز آنان ، چه از بنی هاشم یا دیگران . زینب ، ام کلثوم ، فاطمه ، صفیه ، رقیه و ام هانی ، از اولاد«ع بودند ، فاطمه و سکینه ، دختران سید الشهدا«ع بودند ، رباب ، عاتکه ، مادر محسن بن حسن ، دختر مسلم بن عقیل ، فضه نوبیه ، کنیز خاص‌امام حسین ع و مادر وهب بن عبد الله نیز از زنان حاضر در کربلا بودند . (۱) ۵ نفر زن که از خیام حسینی به طرف دشمن بیرون آمدند ، عبارت بودند از : کنیز مسلم‌بن عوسجه ، ام وهب زن عبد الله کلبی ، مادر عبد الله کلبی ، مادر عمر بن جناده ، زینب‌کبری ع . زنی که در عاشورا شهید شد ، مادر وهب بود ، بانوی نمیریه قاسطیه ، زن عبد اللهبن عمیر کلبی که بر بالین شوهر آمد و از خدا آرزوی شهادت کرد و همانجا با عمود غلام‌شمر که بر سرش فرود آورد ، کشته شد . در عاشورا دو زن از فرط عصبیت و احساس ، به حمایت از امام برخاستند و جنگیدند : یکی مادر عبد الله بن عمر که پس از شهادت فرزند ، با عمود خیمه به طرف دشمن روی‌کرد و امام او را برگرداند . دیگری مادر عمرو بن جناده که

پس از شهادت پسرش ، سر او راگرفت و مردی را به وسیله آن کشت ، سپس شمشیری گرفت و با رجزخوانی به میدان‌رفت ، که امام حسین ع او را به خیمه‌ها برگرداند . (۲) دلهم ، دختر عمر(همسر زهیر بن قین) نیز در راه کربلا- به اتفاق شوهرش به کاروان حسینی پیوست . زهیر بیشتر تحت تاثیرسخنان همسرش حسینی شد و به امام پیوست . رباب ، دختر امرء القیس کلبی ، همسر امام‌حسین ع نیز در کربلا حضور داشت ، مادر سکینه و عبد الله . زنی از قبیله بکر بن وائل نیزحضور داشت ، که ابتدا با شوهرش در سپاه ابن سعد بود ، ولی هنگام حمله سپاهیان کوفه‌به خیمه‌های اهل بیت ، شمشیری برداشت و رو به خیمه‌ها آمد و آل بکر بن وائل را به یاری‌طلبید . زینب کبری و ام کلثوم ، دختران امیر المؤمنین ع ، همچنین فاطمه دختر امام حسین ع نیز جزو اسیران بودند و در کوفه و . . . سخنرانیهای افشاگر داشتند . (توضیح بیشتر پیرامون‌این زنان را تحت عنوان نام هر یک در این مجموعه مطالعه کنید) . مجموعه این بانوان ، همراه کودکان خردسال ، کاروان اسرای اهل بیت را تشکیل می‌دادند که پس از شهادت امام‌و حمله سپاه کوفه به خیمه‌ها ، ابتدا در صحرا متفرق شدند ، سپس بصورت گروهی و اسیربه کوفه و از آنجا به شام فرستاده شدند . اما در باره حضور این زنان در حادثه عاشورا بیشتر به محور«پیام رسانی باید اشاره‌کرد(آنگونه که در بحث اسارت گذشت) . البته جهات دیگری نیز وجود داشت که‌فهرست وار به آنها اشاره می‌شود که هر کدام می‌تواند به عنوان درس مورد توجه باشد : -مشارکت زنان در جهاد . شرکت در جبهه پیکار و همدلی و همراهی با نهضت مردانه‌امام حسین و مشارکت در ابعاد مختلف آن از جلوه‌های این حضور است . چه همکاری‌طوعه در کوفه با نهضت مسلم ، چه همراهی همسران برخی از شهدای کربلا ، چه حتی‌اعتراض و انتقاد برخی همسران سپاه کوفه به جنایتهای شوهرانشان مثل زن خولی . آموزش صبر . روحیه مقاومت و تحمل زنان به شهادتها در کربلا- درس دیگر نهضت‌بود . اوج این صبوری و پایداری در رفتار و روحیات زینب کبری ع جلوه‌گر بود . -پیام رسانی . افشاگریهای زنان و دختران کاروان کربلا چه در سفر اسارت و چه پس‌از بازگشت به مدینه . پاسداری از خون شهدا بود . سخنان بانوان ، هم به صورت خطبه‌جلوه داشت ، هم گفتگوهای پراکنده به تناسب زمان و مکان . -روحیه بخشی . در بسیاری از جنگها حضور تشویق آمیز زنان در جبهه ، به رزمندگان‌روحیه می‌بخشید . در کربلا- نیز مادران و همسران بعضی از شهدا این نقش را داشتند . -پرستاری . رسیدگی به بیماران و مداوای مجروحان از نقشهای دیگر زنان در جبهه‌ها ، از جمله در عاشوراست . نقش پرستاری و مراقبت‌حضرت زینب از امام سجاد«ع یکی ازاین نمونه‌هاست (۳) . -مدیریت . بروز صحنه‌های دشوار و بحرانی ، استعدادهای افراد را شکوفا می‌سازد . نقش حضرت زینب در نهضت عاشورا و سرپرستی کاروان اسرا ، درس مدیریت درشرایط بحران را می‌آموزد . وی مجموعه بازمانده را در راستای اهداف نهضت ، هدایت‌کرد و با هر اقدام خنثی کننده نتایج عاشورا از سوی دشمن ، مقابله نمود و نقشه‌های‌دشمن را خنثی ساخت . -حفظ ارزشها . درس دیگر زنان قهرمان در کربلا ، حفظ ارزشهای دینی و اعتراض به‌هتک حرمت‌خاندان نبوت و رعایت عفاف و حجاب در برابر چشمهای آلوده است . زنان‌اهل بیت ، با آنکه اسیر بودند و لباسها و خیمه‌هایشان غارت شده بود و با وضع نامطلوب‌در معرض دید تماشاچیان بودند ، اما اعتراض کنان ، بر حفظ عفاف تاکید می‌ورزیدند . ام‌کلثوم در کوفه فریاد کشید که آیا شرم نمی‌کنید برای تماشای اهل بیت پیامبر جمع شده‌اید ؟ وقتی هم در کوفه در خانه‌ای بازداشت بودند ، زینب اجازه نداد جز کنیزان وارد آن خانه‌شوند . در سخنرانی خود در کاخ یزید نیز بر اینگونه گرداندن بانوان شهر به شهر ، اعتراض‌کرد : «امن العدل یابن الطلقاء تخدیرک حرائرک و امائک و سوقک بنات رسول الله سباياقد تکت‌ستورهن و ابديت وجوههن يحدو بهن الاعداء من بلد الى بلد و يستشرفهن اهل‌المناهل و المعاقل و يتصفح وجوههن القريب و البعيد و الغائب و الشهيد . . . » (۴) و نمونه‌های‌دیگری از سخنان و کارها که همه درس‌آموز عفت و دفاع از ارزشهاست . -تغییر ماهیت اسارت . اسارت را به آزادی بخشی تبدیل کردند و در قالب اسارت ، به‌اسیران واقعی درس حریت و آزادگی دادند . -عمق بخشیدن به بعد عاطفی و تراژدیک کربلا . گریه‌ها ، شیونها ، عزاداری بر شهدا وتحریک عواطف مردم ، به ماجرای کربلا عمق بخشید و بر احساسات نیز تاثیر گذاشت واز این رهگذر ، ماندگارتر شد . ۱-زندگانی سید الشهدا ، عمادزاده ، ج ۲ ، ص ۱۲۴ ، به

نقل از لهوف ، کبریت احمر و انساب الاشراف . ۲-همان ، ص ۲۳۶ . ۳-در این زمینه ر . ک : مقاله درسهای امدادگری در نهضت عاشورا»از مؤلف(مجله پیام هلال ، شماره ۲۶ ، شهریور۱۳۶۹) . ۴-عوالم(امام حسین) ، ص ۴۰۳ ، حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۷۸ .

زنجیر زنی

از سنتهای عزاداری در ایران است ، در پاکستان و هندوستان نیز این شیوه از دیربازرواج داشته است . مجموعه‌ای از حلقه‌های ریز متصل به هم که به دسته‌ای چوبی یا فلزی‌وصل می‌شود«زنجیر»نام دارد و آن را در ایام عاشورا ، بصورت دسته جمعی و درهیاتهای عزاداری ، همراه با نوحه خوانی ، بر پشت می‌زنند و گاهی جای آن کبود یامجروح می‌شود . غالبا این مراسم با سنج همراه است . این شیوه عزاداری که اغلب همراه با خون آمدن از پشت زنجیر زنان است ، بویژه دربرخی مناطق و ملتها که تیغهایی هم به زنجیرها می‌بستند ، در گذشته چون در دید برخی‌غیر مسلمانان تاثیر سوء داشت ، برخی علما به حرمت زنجیر زدن و قمه زدن و خون ازسر و شت‌خویش جاری کردن فتوا دادند . در مقابل آنان نیز علمای دیگری در پاسخ به‌استفتاهای مردم ، حکم به جواز دادند . این مساله ، بارها در گذشته منشا کشمکشهای‌مذهبی گشته است . از جمله آیة الله سید ابو الحسن اصفهانی فتوا به حرمت داد و سیدمحسن امین از او انتقاد کرد و این مساله به مطبوعات و مجلات آن روزگار کشیده شد (۱) واز آن پس بازار استفتاء و افتاء داغ شد و مجموعه‌هایی نیز که حاوی این نظرات فقهی بود ، منتشر گردید . نظیر آن نسبت به قمه زنی هم در تاریخ معاصر وجود دارد . ۱- موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۳۷۸(پاورقی) .

زندگی

مفهوم زندگی در فرهنگ عاشورا ، بالاتر و والاتر از بودن و نفس کشیدن است . امام‌عاشورا ، زندگی را تنها در صورت حیات طیبه بودن قبول دارد ، آن هم وقتی است که‌همراه با شرافت و آزادگی باشد . در غیر این صورت بی‌ارزش است . مرگ با عزت در این‌فرهنگ ، «زندگی است و زندگی ذلیلانه ، «مرگ است . این دیدگاه ، میراث علی ع بود که‌می‌فرمود : «الموت فی حیاتکم مقهورین و الحیاة فی موتکم قاهرین . (۱) سید الشهدا«ع نیزدر دوران سلطه ستم ، مرگ شرافتمندانه را سعادت می‌دید و زندگی زیر دست‌ستمگران رامایه خواری و ننگ : «لا اری الموت الا سعادة و الحیاة مع الظالمین الا برما» . (۲) در سخنی‌دیگر ، آن حضرت مرگ را پلی برای عبور از تنگنای دنیا به وسعت و نعمت آخرت‌می‌شمرد(فما الموت الا قنطرة . . .) . و آن هنگام که تصمیم حرکت از مکه به سوی عراق گرفت ، افراد زیادی او را از عواقب این کار و بیوفایی کوفیان بر حذر داشتند . حضرت این‌اشعار را می‌خواند : سامضی فما بالموت عار علی الفتی اذا ما نوی حقا و جاهد مسلما و واسی الرجال الصالحین بنفسه و فارق مثبورا و خالف محرما (۳) که نشان می‌داد آن حضرت ، مرگ در راه حق و جهاد و جانبازی در راه صالحان ودوری از حرام را ننگ نمی‌شمارد و از چنین مرگی-که عین حیات است-استقبال می‌کند . تربیت‌یافتگان این فرهنگ ، زندگی را در مرگ و بقا را در فنا می‌دانستند . چه قاسم ع که‌مرگ را شیرین‌تر از عسل می‌دانست ، چه علی اکبر«ع که چون کلمه استرجاع را از زبان‌پدر شنید و پرسید مگر ما بر حق نیستیم ؟ پدر فرمود : چرا . گفت : پس چه باک از مرگ ؟ «فاذا لا نبالی بالموت . شب عاشورا نیز که حضرت فرمود : بروید ، بیعت از شما برداشتم ، سخن همه این بود که برویم تا پس از تو زنده بمانیم ؟ خدا چنان روز را نیاورد . فرزندان‌مسلم بن عقیل می‌گفتند : در رکابت می‌جنگیم تا به شهادت برسیم ، زشت باد زندگی پس‌از تو . (۴) زهر بن قین ، روز عاشورا در میدان با«شمر» ، حرفهای تندی رد و بدل می‌کند ، آنگاه‌خطاب به شمر می‌گوید : «ا فبالموت تخوفنی ؟ و الله للموت معه(الحسین)احب الی من‌الخلد معکم . (۵) آیا مرا از مرگ می‌ترسانی ؟ به خدا قسم مرگ با حسین ع برایم محبوبتر اززندگی همیشگی با شماست . و

اگر زنـدگی جز این باشـد ، بظاهر زندگی است و گرنه‌واقعیت آن مرگ است . زندگی آن است که از ویژگیهای حیات برخوردار باشد و تلاش‌انسان در مسیر یک فکر و ایمان پیش رود . به قول معروف : قف دون رایک فی الحیاۀ مجاهدا ان الحیاۀ عقیدۀ و جهاد «زندگی پیکار باشد در ره اندیشه‌ها» . شـهیدان نیز چنین حیاتی دارند و به تعبیر قرآن احیاء عند ربهم اند ، اگر چه تن مادی‌شان زیر خاک می‌رود ولی نام و مرام و مکتب وهـدفشان باقی است و این همان زنـدگی است . دشـمنت کشت ولی نور تو خاموش نگشـت آری آن جلوه که فانی نشود نور خداست نه بقا کرد ستمگر ، نه به جا ماند ستم ظالم از دست‌شد و پایه مظلوم بجاست زنده را زنده نخواننـد که مرگ از پی اوست بلکه زنـده استشـهیدی که حیاتش ز قفاست تو در اول ، سـر و جان باختی انـدر ره عشق تا بـدانند خلایق که فنا شـرط بقاست (۶) ۱-نهج البلاغه ، صـبحی صالح ، خطبه ۵۱ . ۲-مناقب ، ابن شـهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۶۸ . ۳-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۹۹ . ۴-الکامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۹ . ۵-همان ، ص ۵۶۳ . ۶-فؤاد کرمانی(حسین پیشوای انسانها ، ص ۲۵۸) .

زهیر بن بشر خثعمی

از شهدای حمله نخست در روز عاشورا بود . (۱) نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده‌است . ۱-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۷۰ .

زهیر بن سائب

از شـهدای کربلاست . نامش در زیارت رجبیه هم آمـده است . به نام زهیر بن سـیار هم‌نقل شده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۰ .

زهیر بن سلیم ازدی

از شهدای کربلاست که به نقل مناقب ابن شهر آشوب ، روز عاشورا در حمله اول به‌شهادت رسید . وی و خاندانش از یاران علی ع بودند و در میدانهای حماسه ، رشادتهانشان دادند . گویند : او شب عاشورا به کربلا آمد و چون تصمیم قطعی سپاه کوفه را برجنگ با سـید الشهدا دید ، از عمر سعد جدا شد و به کاروان حسینی پیوست و در رکاب امام‌شهید شد . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، کمره‌ای ، ج ۳ ، ص ۲۵ ، اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۷۰ .

زهیر بن سلیمان

از شـهدای کربلا شمرده شده است . زهیر بن سلمان هم گفته‌اند . نام او در زیارت رجبیه‌نیز آمده است (۱) . ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۰ .

زهیر بن قین بجلی

از شخصـیتهای برجسته کوفه بود که روز عاشورا ، افتخار یافت در رکاب حسین بن‌علی ع به شهادت برسد . وی در میدانهای جنگ ، دلاوریهـای بسـیاری نشـان داده بود . ابتـدانیز هوادار جنـاح عثمـان بود ، امـا توفیق یـافت که نیـک فرجـام و از شـهدای عالی مقام کربلاشود . وی در سـال ۶۰ هجری(که سـید الشـهدا هم از مکه به قصـد کوفه حرکت کرده بود)ازسـفر حج برمی‌گشت و دوسـت نـداشت که بـا امـام برخورد کنـد و هم منزل شود . اما در یکی‌از منزلگاهها ناچار با فرود آمـدن کاروان حسـینی همزمان شـد . امام

کسی را نزد او فرستاد . فرستاده حسین ع به خیمه او رفت و پیام امام را رساند . ابتدا بی میلی نشان می‌داد . اماهمسرش او را تشویق کرد تا برود و ببیند خواسته امام چیست . زهیر نزد امام رفت . کلمات‌امام آتشی در دل او افروخت که از«عثمانی بودن به حسینی بودن تبدیل شد . همسرش‌نیز همراه او آمد و به کاروان حسین ع پیوستند . (۱) سپاه حر وقتی راه را بر امام حسین ع بستند ، زهیر با اجازه سید الشهدا با آنان سخن گفت و به امام پیشنهاد کرد که با آنان بجنگند ، ولی امام نپذیرفت . (۲) شب عاشورا نیز ، از جمله کسانی بود که با نطقی پرشور ، مراتب‌اخلاص و حمایت و جانبازی خویش را نسبت به امام کرد و گفت : اگر هزار بار هم کشته‌شوم و زنده گردم هرگز دست از یاری پسر پیغمبر برنخواهم داشت . (۳) روز عاشورا ، سید الشهدا فرماندهی جناح راست‌یاران خویش را در میدان به زهیرسپرد . زهیر ، پس از امام حسین ع اولین کسی بود که سواره و غرق در سلاح مقابل‌دشمن رفت و به نصیحت آنان پرداخت . شمر به طرف او تیری افکند . گفتگوهایی بین اوو شمر انجام گرفت . (۴) ظهر عاشورا هم او و سعید بن عبد الله جلوی امام ایستادند و سپرتیرها شدند تا امام نماز بخواند . پس از اتمام نماز ، به میدان رفت و شجاعانه نبرد کرد وچنین رجز می‌خواند : انا زهیر و انا ابن القین اذودکم بالسیف عن حسین ان حسینا احد السبطین من عترة البر التقی الزین ذاک رسول الله غیر المین اضربکم و لا اری من شین یا لیت نفسی قسمت قسمین (۵) مطابق گفته‌اش ، با شمشیر از حسین ع دفاع کرد و جنگید و کشته شد . امام به بالین اوآمد و او را دعا و کشندگانش را نفرین کرد . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۷۱ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۷۱ . ۳-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۲۷۱ . ۴-انصار الحسین ، ص ۳۷ و عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۲۵۰ . ۵-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۷۲ .

زیارت

دیدار ، بر سر تربت‌یک شهید یا امام و امامزاده حضور یافتن ، دیدار از حرم‌های مطهرو بقاع متبرک . زیارت پیامبر و ائمه ع هم در حال حیاتشان ارزشمند و تاثیر گذار است ، هم پس از رحلت‌یا شهادتشان سازنده و الهام بخش است و تاکید زیارت ، نسبت به‌حضرت رسول ص ، حضرت زهرا«س ، امامان معصوم ، شهدای آل محمد ، علما وصلحاست . امام صادق ع فرمود : «من زارنا فی مماتنا فکانما زارنا فی حیاتنا» (۱) هر کس مارا پس از مرگمان زیارت کند ، گویا در حال حیات ، زیارتمان کرده است . زیارت ائمه ، نشانه احترام به مقامشان ، پیروی از راهشان ، تبعیت از مواضعشان ، استمرار خطشان ، تجدید عهد با امامتشان ، وفاداری به ولایتشان و زنده نگاهداشتن نام ویاد و خاطره و فرهنگ و تعالیم آنان است . حضرت رضا«ع فرمود : «ان لکل امام عهدا فی‌عنق اولیائه و شیعته و ان من تمام الوفاء بالعهد و حسن الاداء زیارة قبورهم . . . » (۲) برای هرامامی در گردن و بر عهده هواداران و پیروانش عهد و پیمانی است و از جمله نشانه‌های‌وفای کامل به این پیمان ، زیارت قبور امامان است . اینگونه زیارتها ، علاوه بر آنکه برای خود زائر ، اثر تربیتی و تزکیه روح دارد و دلیل‌حقشناسی او نسبت به اولیاء خدا و پیشوایان دین است ، در زمینه احیاء امر امامان و ترویج‌مکتب انسانی و تربیتی آن اسوه‌ها در جوامع بشری و توجه دادن به خط صحیح رهبری وولایت در جامعه مؤثر است ، بویژه وقتی حکام مستبد و منحرف ، با برنامه در جهت محو آثار و یاد ائمه می‌کوشیدند ، «زیارت به عنوان یک عمل مثبت و انقلابی محسوب می‌شدو نوعی مبارزه با دستگاههای ستمگر . در احادیث متعدد ، تاکید شده که زیارت ائمه در غربتشان و همراه با خوف و خطر ، پاداش بیشتری دارد ، و اگر راه زائر دور باشد ، و زیارت ، پیاده و همراه با مشقتها باشد ، اجرو قرب بیشتری خواهد داشت . (۳) فضایل زیارت ، در باره دیدار و زیارت خانه خدا ، مرقدمطهر نبوی ، قبور مؤمنان و صالحان بسیار فراوان است و حضور پیروان حق ، پیرامون‌مرقد پاکشان ، کانونی از ایمان و جذبه و پیوستگی و همبستگی به وجود می‌آورد و به‌زائران هم ، «دعوت به خیر» ، «دفاع از حق و«شهادت در راه خدا»را الهام می‌دهد وزیارت ، «وسیله قرب به پروردگار است . (۴) زیارت ، قلمرو«دل و وادی محبت و شوق است ، نمودی از احساس متعالی و زبان‌علاقه و ترجمان پیوند قلبی است . فیض حضور»در کنار

اولیاء خدا ، زائر را از کیمیای نظر»برخوردار می‌سازد . زیارت ، الهام گرفتن از اسوه‌ها و تعظیم شعائر و تقدیر ازفداکاریها و تجلیل از پاکیهاست و زائر در برابر آیینه تمام قد فضیلتها می‌ایستد ، تا عیارخود را در آن بسنجد و خود را در برابر«میزان قرار می‌دهد تا کم و کاستی خود را جبران‌کند . زائر ، مهمان مائده معنوی اولیاء الله است و زیارت ، تجدید پیمان و میثاق ولایت بارهبری است . زیارت ، سفر با کاروان اشک و بر محمل شوق و سوار شدن بر موج عرفان وبراق عشق است . ۱-بحار الانوار ، ج ۹۷ ، ص ۱۲۴ . ۲-همان ، ص ۱۱۶ ، وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ۳۴۶ . ۳-برای مطالعه بیشتر پیرامون احادیث زیارت ، از جمله ر . ک : بحار الانوار ، ج ۹۷ ، ۹۸ و ۹۹ ، من لا یحضره الفقیه ، صدوق ، ج ۲ ، کامل الزیارات ، عیون اخبار الرضا ، المزار شیخ مفید ، الغدیر ، ج ۵ ، وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، میزان‌الحکمه ، ج ۴ ، مصباح الزائر ، مصباح المتهجد و کتب دیگر . ۴-در باره سازندگیهای زیارت ، ر . ک : «زیارت به قلم نویسنده ، ناشر : سازمان حج و زیارت . نیز : سلسله مقالات زیارت در مجله پیام انقلاب ، سال ۱۳۶۳ از شماره ۱۱۵ به بعد ، که بیش از پنجاه شماره طول کشید ، و کتاب شوق‌دیدار»از : دکتر محمد مهدی رکنی ، انتشارات آستان قدس رضوی .

زیارت اربعین

اربعین ، چهلمین روز شهادت امام حسین علیه السلام است که جان خود و یارانش رافدای دین کرد . از آنجا که گرامیداشت‌خاطره شهید و احیاء اربعین وی ، زنده نگهداشتن‌نام و یاد و راه اوست و زیارت ، یکی از راههای یاد و احیاء خاطره است ، زیارت‌امام حسین ع بویژه در روز بیستم ماه صفر که اربعین آن حضرت است ، فضیلت بسیاردارد . امام حسن عسکری ع در حدیثی علامتهای مؤمن را پنج چیز شمرده است : نمازپنجاه و یک رکعت ، زیارت اربعین ، انگشتر کردن در دست راست ، پیشانی بر خاک نهادن«بسم ا . . . »را در نماز ، آشکارا گفتن : «علامات المؤمن خمس : صلاة احدی و خمسین وزیارة الاربعین . . . » (۱) زیارت اربعین که در این روز مستحب است ، در کتب دعا آمده استو به اینگونه شروع می‌شود : «السلام علی ولی الله و حبیبه . . . »که این متن ، از طریق‌صفوان جمال از امام ادق ع روایت‌شده است . زیارت دیگر آن است که جابر بن‌عبد الله انصاری در این روز خوانده است و متن زیارت بعنوان زیارتنامه آن امام در نیمه‌ماه رجب نقل شده و با جمله السلام علیکم یا آل الله . . . »شروع می‌شود . (۲) مورخان نوشته‌اند که جابر بن عبد الله انصاری ، همراه عطیه عوفی موفق شدند که درهمان اولین اربعین پس از عاشورا به زیارت امام حسین ع نائل آیند . وی که آن هنگام‌نابینا شده بود ، در فرات غسل کرد و خود را خوشبو ساخت و گامهای کوچک برداشت تاسر قبر حسین بن علی ع آمد و با راهنمایی عطیه ، دست روی قبر نهاد و بیهوش شد ، وقتی به هوش آمد ، سه بار گفت : یا حسین ! سپس گفت : «حبیب لا یجیب حبیبه . . . »آنگاه‌زیارتی خواند و روی به سایر شهدا کرد و آنان را هم زیارت نمود . (۳) ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، (بیروت)ص ۳۲۹ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۵۳ . ۲-مفاتیح الجنان ، زیارت اربعین . ۳-منتهی الآمال ، ج ۱ ، حوادث اربعین ، نفس المهموم ص ۳۲۲ ، بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۳۲۸ .

زیارت پیاده

آنچه در راه طلب خسته نگردد هرگز پای پر آبله و بادیه پیمای من است غیر از عشق و محبت ، که پای زائر را پیاده به مرقد حسین ع می‌کشاند و رنج‌سفر وخوف و خطر را به جان می‌خرد ، پیاده روی برای زیارت سید الشهدا ، ثواب بسیار دارد ومورد تاکید پیشوایان دین است . اما صادق ع فرموده است : «من خرج من منزله یریدزیارة قبر الحسین بن علی ع ان کان ماشیا کتبت له بکل خطوة حسنة و محا عنه سیئة . . . » (۱) هر کس به قصد زیارت امام حسین ع ، پیاده از خانه‌اش خارج شود ، خداوند در مقابل هرگام ، برای او حسنه‌ای می‌نویسد و گناهی از او می‌زداید . یکی از زائران همیشگی حسین ع که هر ماه آن حضرت را زیارت می‌کرده ، بخاطرپیری و ناتوانی ، یک بار نتوانست برود . نوبت بعد که پیاده پس از چند روز راهپیمایی به‌حرم می‌رسد و سلام

می‌دهد و نماز زیارت می‌خواند ، در خواب ، آن حضرت را می‌بیندکه به وی می گوید : چرا به من جفا کردی ، تو که نیکوکار بودی . . . (۲) این شدت عنایت ائمه‌را به زائر پیاده می‌رساند . معاویهٔ بن وهب(از اصحاب امام صادق علیه السلام)می گوید : خدمت آن حضرت رسیدم . در مصلای خود در خانه‌اش نشسته بود و پس از نماز باخداوند راز و نیاز می کرد . از جمله(در دعا نسبت به زائران قبر حسین ع)می گفت : «خدای زائران قبر حسین را بیامرز ، اینان که در این راه ، پول خرج می کنند ، بدنهای خود رادر این راه در معرض قرار می‌دهند . . . خدایا رحمت کن بر چهره‌هایی که آفتاب ، رنگ آنهارا تغییر داده ، صورتهایی که متوجه قبر ابا عبد الله است ، چشمهایی که در محبت ما اشک‌می‌ریزد . . . خدایا این جانها و بدنها را به تو می‌سپارم ، تا کنار حوض کوثر به هم برسیم . . . » (۳) این سنت زیارت پیاده ، از زمان ائمه بوده و تاکنون نیز ادامه دارد و اجر بیشماری برای‌آن نقل شده است . فاضل دربندی می‌نویسد : این پیاده بودن ، یا به جهت فقیر بودن زائراست که نشان می‌دهد این زیارت ، برخاسته از شوق و محبت است ، یا به جهت آنست که‌زائر ، خود را در برابر سلطان اقلیم جوانمردی و خورشید سپهر عصمت و شهادت کوچک‌می‌شمارد و در راه او ، رنج‌سفر پیاده را بر خود هموار می کند و هر دو ارزشمند است . (۴) در عراق ، از سالها پیش چنین رسم است که هیئتها ، دسته‌ها و کاروانهایی کوچک یابزرگ ، در ایام خاصی از بصره ، بغداد و عمدتا از نجف ، برای زیارت کربلا پیاده حرکت‌می کنند . بویژه در ایام زیارتی خاص مثل نیمه شعبان ، اول رجب ، ایام عاشورا و اربعین‌بیشتر و پر شکوهتر است و اغلب ، راه کنار ساحل فرات را انتخاب می کنند که از نجف تاکربلا ۱۸ فرسنگ است و چند روز طول می کشد . در این کاروانهای زیارتی پیاده ، علمای‌بزرگ هم شرکت می کردند ، همچون میرزای نایینی ، آیهٔ ا . . . کمپانی ، سید محسن امین ، وبسیاری از علمای معاصر . در این مسیر ، دیدار با عشایر و فعالیتهای تبلیغی هم انجام‌می گرفت و شعارهایی هم مطرح می‌شد و روضه‌خوانی برگزار می گشت . در ایام حکومتها بعثیها ، این پیاده رویهای پر شکوه ، آن هم از طریق جاده غیر رسمی کنار فرات ، رنگ مبارزه و مخالفت با رژیم عراق هم به خود می گرفت و یک بار هم در ایام‌اربعین حسینی در سال ۱۳۹۷ ق . به درگیریهای سخت میان نیروهای بعثی با انقلابیون‌شیعه و کاروانهای زیارتی در طول راه و در حرم ابا عبد الله الحسین ع انجامید و کشته‌ها ومجروحان بسیاری داد ، (۵) و به اربعین خونین معروف شد . در کوی عشق ، درد و بلا کم نمی‌شود از باغ خلد ، برگ و نوا کم نمی‌شود تیغ شهادتست دل گرم را علاج این تشنگی به آب بقاء کم نمی‌شود قاصد ، تسلی دل عاشق نمی‌دهد شوق حرم به قبله نما ، کم نمی‌شود (۶) ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۸ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۳۰ . ۲-همان ، ص ۱۶ . ۳-همان ، ص ۵۲ و ۸ . ۴-اسرار الشهادهٔ ، فاضل دربندی ، ص ۱۳۶ ، (چاپ سنگی) ۵-شرح مبسوط ماجرا در کتاب انتفاضهٔ صفر الاسلامیه از رعد الموسوی آمده است . ۶-کلیات صائب تبریزی ، غزل ۱۵۲۳ .

زیارت رجبیه

زیارتنامه‌ای که با کیفیت‌خاص خطاب به حسین بن علی ع و شهدای کربلا در روزاول ماه رجب و نیمه شعبان خوانده می‌شود و متن آن در کتب دعا و زیارت آمده است . (۱) در ادامه این زیارتنامه ، متنی خطاب به شهدای کربلا با ذکر نام آنها آمده است و شامل ۷۵اسم است . منبع این زیارت ، «اقبال سید بن طاووس است و با زیارت ناحیه مقدسه که آن‌هم مشتمل بر اسامی شهدای کربلاست ، نقاط مشترک و اسامی متفاوت دارد . در پایان این‌زیارتنامه ، تعبیرهایی چون : ربانیون ، برگزیدگان خدا ، ویژگان الهی ، شهدای در راه دعوت‌به حق ، یاوران وفادار و جان نثار ، سعادتمندان کامیاب و شرافتمندان آخرت ، در باره‌اصحاب امام حسین ع به کار رفته است . این زیارت و زیارت ناحیه مقدسه ، از منابع‌شناسایی نام آن اصحاب شهید به شمار می‌آیند . (۲) ۱- بحار الانوار ، ج ۹۸(بیروت)ص ۳۳۶ ، مفاتیح الجنان ، ص ۴۳۸ . ۲-به بحث تحلیلی و مقایسه‌ای بین این دو متن ، و نیز میزان صحت و استناد این دو زیارت در کتاب انصار الحسین ، محمد مهدی شمس الدین ، مراجعه کنید .

زیارت عاشورا

از زمانهای بسیار مناسب و با فضیلت برای زیارت امام حسین ع ، روز عاشوراست ، چه به صورت حضوری و رفتن به دیدار مرقد سید الشهدا«ع در کربلا و چه خواندن‌زیارتنامه از دور . امام صادق ع فرمود : «من زار الحسین ع یوم عاشورا وجبت له‌الجنهٔ . (۱) کسی که حسین ع را روز عاشورا زیارت کند ، بهشت برای او واجب است . درحدیث دیگری زیارت آن روز ، مانند به خون خویش غلتیدن پیش روی آن حضرت‌به شمار آمده است : «من زار قبر الحسین یوم عاشورا کان کمن تشحط بدمه بین یدیه (۲) . متن زیارتنامه‌ای هم که از سوی ائمه دستور به خواندن آن داده شده به زیارت‌عاشورا»شهرت یافته است و خواندن همه وقت و همه روز آن ، آثار و برکات زیادی دارد . این زیارت را امام باقر«ع به علقمهٔ بن محمد حضرمی آموخته که هر گاه خواست از دور وبا اشاره آن امام را زیارت کند ، پس از دو رکعت نماز زیارت ، چنین بخواند : «السلام علیک‌یا ابا عبد الله ، السلام علیک یابن رسول الله . . . » (۳) تا آخر ، که در کتب زیارت آمده است . این‌زیارت ، تجدید عهد همه روزه پیرو حسین بن علی ع با مولای خویش است که همراه با«تولی و«تبری است و خط فکری و سیاسی زائر را در برابر دوستان و دشمنان اسلام واهل بیت ، ترسیم می کند و اعلام همبستگی و سلم و صلح با موافقان راه حسین ع و اعلان‌جنگ و مبارزه با دشمنان حق است . «زیارت عاشورا»ولایت‌خون و برائت‌شمشیر استو تسلیم دل و یاری در صحنه است ، تا عشق درونی به جهاد بیرونی بیانجامد و نفرت قلبی‌به برائت علی برسد . زیارت عاشورا ، منشور«تولی و«تبری نسبت به جریان حق و باطل‌در همه جا و همه زمانهاست . ۱-کامل الزیارات ، ص ۱۷۴ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۵۲ . ۲-همان(کامل الزیارات) . ۳-همان ، ص ۱۷۶ ، بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۹۱ .

زیارت کربلا

از مقدسترین و با فضیلت‌ترین زیارتهایی که در فرهنگ دینی و روایات اسلامی بیان‌شده است ، زیارت قبر سید الشهدا«ع در کربلاست و برای زیارت هیچ امامی ، حتی‌زیارت قبر رسول خدا«ص به این اندازه سفارش و دستور نیست . در احادیث ، گاهی‌زیارت امام حسین ع از زیارت کعبه هم برتر و بالاتر به حساب آمده و برای زیارت آن‌حضرت ، پاداشی برابر دهها و صدها حج و عمره بیان شده است و لحن روایات ، بگونه‌ای‌است که آن را برای یک شیعه در حد یک فریضه می‌شمارد و ترک آن را ناپسند می‌داند وهیچ عذر و بهانه و خوف و خطر را مانع از آن به حساب نمی‌آورد و ترک آن را جفامی‌داند . از امام صادق ع روایت است : «زیارهٔ الحسین بن علی واجبه علی کل من‌یقر للحسین بالامامهٔ من الله عز و جل (۱) زیارت حسین بن علی ع ، بر هر کس که او را ازسوی خداوند ، «امام می‌داند واجب است . میان عقیده به امامت و دیدار امام(چه در حال حیات و چه پس از مرگ)نوعی ملازمه‌است و در روایات ، به این نکته اهمیت داده شده است . زیارت خائفانه سید الشهدا هم ارج‌بیشتر و ثواب افزونتری دارد . این ، هم نشانه تاثیر اجتماعی زیارت و هم میزان عشق وفداکاری زائر»است . امام صادق ع به ابن بکیر«که سخن از خوف و هراس در راه‌زیارت سید الشهدا می گفت ، فرمود : آیا دوست نداری که خداوند ، تو را در راه ما ترسان‌ببیند ؟ . . . (۲) و در حدیثی که زراره از امام باقر«ع در باره زیارت خائفانه آن حضرت‌می‌پرسد ، حضرت پاسخ می‌دهد : خداوند ، از هراس قیامت ، ایمنش می‌دارد . (۳) امام‌صادق ع نیز به محمد بن مسلم که با خوف و هراس به زیارت سید الشهدا می‌رفت ، فرمود : هر چه مساله دشوارتر و پر مخاطره‌تر باشد ، پاداش زیارت هم به اندازه آن است وهر کس خائفانه قبر آن حضرت را زیارت کند ، خداوند ، هراس او را در روز قیامت ، ایمن‌می‌سازد : «ما کان من هذا اشد فالثواب فیه علی قدر الخوف و من خاف فی اتیانه آمن الله‌روعته یوم یقوم الناس لرب العالمین . . . » (۴) در حدیث مفصلی ، امام صادق ع به ثوابهای آن‌اشاره کرده ، می‌فرماید : کسی که هنگام زیارت آن حضرت ، دچار ستم سلطانی شود و او رادر آنجا بکشند ، با اولین قطره خونش ، همه گناهانش بخشوده می‌شود و هر که

در این راه‌به زندان افتد ، در مقابل هر روزی که زندانی و اندوهگین گردد ، در قیامت برایش یک شادی است ، و اگر در راه زیارت ، کتک بخورد ، برای هر ضربه‌ای یک حوری بهشتی استو در برابر هر درد و رنجی که بر جسمش وارد می‌شود ، یک حسنه برای اوست . (۵) ومی‌فرماید : «من اتی قبر الحسین عارفا بحقه غفر الله ما تقدم من ذنبه و ما تاخر» . (۶) هر که‌عارفانه قبر سید الشهدا را زیارت کند ، خداوند گناهان گذشته و آینده‌اش را می‌آمرزد . آری . . . برای رسیدن به کربلا ، باید اراده‌ای آهنین ، قلبی شجاع ، عشقی سوزان داشت ودر این سفر ، باید رهتوشه‌ای از صبر و یقین ، پاپوشی از«توکل ، سلاحی از«ایمان ومرکبی از«جان داشت تا به منزل رسید ، چرا که راه کربلا ، از«صحرای عشق و«میدان‌فداکاری و پیچ و خم خوف و خطر می گذرد . پاداشهای زیارت کربلا نیز شگفت است . ازقبیل : پاداش نبرد در رکاب پیامبر و امام عدل ، اجر شهیدان بدر ، ثواب حج و عمره مکرر ، پاداش آزاد کردن هزار بنده و آماده کردن هزار اسب برای مجاهدان راه خدا و . . . (۷) البته‌تفاوت اجر و ثواب ، به معرفت زائر و کیفیت زیارت و شرایط اجتماعی هم بستگی دارد . کربلا ، از یک سو ، سمبل مظلومیت اهل بیت و امامان شیعه است ، از سویی دیگر مظهردفاع بزرگ آل علی و عترت پیامبر از اسلام و قرآن . توجه و روی آوردن به مزارسید الشهدا ، در واقع تکرار همه روزه و همواره حق و یادآوری مظلومیت است . اگر کعبه وحج و نماز و جهادی هم باقی مانده است ، به برکت‌شهید عاشوراست که احیاگر دین شد واسلام ، تا همیشه مدیون ثار الله است . خصومت دشمنان اسلام نیز با حسین ع و مرقداو ، از همینجاست . زیارت آن حضرت ، همیشه با سختی و هراس و موانع ، رو به رو بوده‌است . شوق زیارت کربلا ، از آغاز در دل شیعیان حق طلب و انسانهای آزاده و فضیلت‌خواه بوده است . شیفتگان سید الشهدا در این راه حاضر به بذل جان و مال و دست و پابوده‌اند و«راه بسته کربلا»همیشه چون حسرتی بر دل شیعه بوده است ، چه در دوره‌امویان و عباسیان ، چه در عصر حکومت بعثیان و در تاریخ معاصر ، و آرزوی باز شدن راه‌کربلا»همواره چون مشعلی در دل عاشقان حسین ع روشن بوده و تلخیهای هجران را بااین امید»تحمل می‌کرده‌اند . زائر حسین ع ، عاشقی از خود گذشته است و زیارت کربلا ، عبادتی خدایی و ملکوتی . (۸) هر گاه خواستی حسین ع را زیارت کنی ، با حالتی اندوهگین و پر رنج ، خاک‌آلوده و پژمرده ، گرسنه و تشنه زیارت کن . . . (در حدیث دیگری است که :)چون حسین بن‌علی اینگونه به شهادت رسید . (۹) به قول حافظ : نیازمند بلا ، گو رخ از غبار مشوی که کیمیای مراد است ، خاک کوی نیاز غبار راه زیارت کربلا ، خود ، طراوت و پاکی است و این آشفتگی و افسردگی ، نشاطروح عاشق است . از شیشه غبار غم نمی‌باید شست و ز دل ، رقم الم نمی‌باید شست پایی که به راه عشق شد خاک آلود با آب حیات هم نمی‌باید شست (۱۰) ۱- وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۴۶ ، امالی صدوق ، ص ۱۲۳ . در«مزار»شیخ مفید ، ص ۲۶ چنین است(از امام‌باقر«ع) : مروا شیعتنا بزیارة قبر الحسین بن علی ع فان اتیانه مفترض علی کل مؤمن یقر للحسین علیه السلام بالامامةمن الله عز و جل . ۲-همان ، ۳۴۵ ، بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۱ . ۳-کامل الزیارات ، ص ۱۲۵ ، وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۵۶ . ۴-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۵۷ ، بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۱ ، کامل الزیارات ، ص ۱۲۷ . ۵-کامل الزیارات ، ص ۱۲۴(نقل به تلخیص) . ۶-امالی صدوق ، ص ۱۹۷ . ۷-در منابعی همچون : کامل الزیارات ، وسائل الشیعه ، بحار الانوار ، ثواب الاعمال و . . . احادیثش آمده است . ۸-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۴۱۴ . ۹-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۴۲ . ۱۰-مشفقی دهلوی .

زیارت ناحیه مقدسه

زیارتنامه‌ای است که به امام زمان ع نسبت داده شده و شیخ طوسی با سندهای خودآن را روایت کرده است . به این صورت که در سال ۲۵۲ هجری از ناحیه مقدس حضرت‌حجت عج این روایت به دست‌شیخ محمد بن غالب اصفهانی صادر شده است . متن‌زیارت ، خطاب به سید الشهدا و شهدای کربلاست و نام یکایک آنان ، اغلب با ذکر اوصافو خصوصیاتشان و نیز اسامی قاتلان آن شهدا در آن آمده است . آغاز زیارت ، اینگونه‌است : «السلام علیک یا اول قتیل من نسل خیر سلیل . . . » . متن زیارت ، در کتاب اقبال

سید بن‌طاووس ، ص ۵۷۳ و نیز در بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۶۹ نقل شده است . زیارت رجبیه نیزمشتمل بر اسماء شهداست که در بحار(ج ۹۸ ، ص ۳۴۰)ذکر شده است . در این زیارت ، به برخی حوادث پس از شهادت امام حسین ع و اوضاع کربلا و اهل بیت و ذو الجناح وسراسیمه شدن عترت پیغمبر در آن صحرا نیز اشاره شده است . (۱) ۱-برای تحقیق پیرامون سند این زیارت و صحت آن ، ر . ک : «انصار الحسین ، ص ۱۴۶ تا ۱۶۲ . در ضمن ، در ج ۴۵ ، بحار الانوار ، ص ۶۵ نیز این زیارت آمده است .

زیارتنامه

متنی که هنگام زیارت مرقد پاک امام حسین ع و هر یک از امامان معصوم و ذریه پاک‌پیامبر و شهدای اهل بیت‌خوانده می‌شود ، دعایی که به عنوان تشرف باطنی برای ائمه‌و امامزادگان می‌خوانند و حاوی سلام و درود زائر نسبت به مدفون در آن مرقدهاست . از آنجا که زائر»را ادب و معرفت‌شرط است ، پس سخنی که هنگام زیارت بر زبان‌می‌آورد ، باید والا و عارفانه و مؤدبانه باشد . هر زائر می‌تواند از پیش خود و به زبان خود ، جملاتی و نیایش و دعایی را به عنوان زیارتنامه بخواند ، ولی در منابع ما ، متونی به نام زیارتنامه نقل شده که سند آنها به ائمه می‌رسد و به عنوان زیارتهای ماثوره شناخته‌می‌شود . علمای دین ، کتب متعددی بصورت مجموعه‌های زیارات ، تدوین کرده‌اند ، که‌آمیخته‌ای است از زیارتهای مستند و منقول از معصومین و زیاراتی که انشای علمای‌بزرگ است . در این میان ، آنچه از ائمه نقل شده ، بسیار است ، همچون زیارتهای : امین الله ، جامعه کبیره ، وارث ، عاشورا و زیارت اربعین . کتابهای دعا و زیارات نیز بسیار است ، همچون : مصباح المتهجد ، مفاتیح الجنان ، مزار ، بحار الانوار(جلد زیارات) . دقت در مضامین و محتواهای زیارتنامه‌ها بسیار مفید است . مفاهیم کلی که در زیارات‌دیده می‌شود ، بسیار است ، از جمله : محبت ، مودت ، موالات ، اطاعت ، صلوات ، سلام ، عهد ، شفاعت ، توسل ، وفا ، دعوت ، نصرت ، تسلیم ، تصدیق ، صبر ، تولی و تبری ، مواسات ، نماز ، زکات ، زیارت ، تبلیغ ، وراثت ، مساعدت ، معاونت ، سعادت ، رضا ، خونخواهی ، جنگ و صلح ، امر به معروف و نهی از منکر ، تقرب به خدا ، برائت از دشمنان ، ولایت ، فوز ، نصیحت ، جهاد ، فدا شدن و . . . دهها عناوین و مفاهیم کلی که از مطالعه فقرات‌زیارتنامه‌ها برمی‌آید . اوصافی که در زیارتنامه‌ها آمده ، برخی کلی و قابل انطباق بر همه ائمه‌و معصومین است ، و برخی هم به تناسب وضعیت زندگی و شهادت امام خاص یا امامزاده‌و شهید بخصوصی به کار رفته است . محورهای کلی مفاهیمی که در زیارتنامه‌ها آمده‌است ، می‌تواند اینگونه فهرست‌شود : -مسائل اعتقادی ، توحید ، نبوت ، صفات خدا . . . -شناخت ائمه ، اوصاف ، فضایل و مقاماتشان . -تاریخ زندگی و عملکرد اولیاء دین و مظلومیتهایشان . -پیوندهای ولایی بین زائر و پیشوا و همسویی در فکر و موضع و عمل و اقدام . -افشاگری بر ضد ستمگران حاکم و جنایتهایشان نسبت به طرفداران حق وطالبان عدل . -تولی و تبری ، شفاعت ، توسل ، دعا و . . . معارفی از این قبیل . -طرح آرمانهای والا و خواسته‌های متعالی و نیازهای برتر . -و برخی موضوعات دیگر . در واقع ، یک سری معارف دینی و ارزشهای مکتبی‌و فضایل رفتاری در قالب فقرات زیارتنامه ، از طریق ائمه به شیعیان و زائران‌آموخته شده است . زیارتنامه‌ها ، نوعی اعلام مواضع اعتقادی ، اخلاقی وسیاسی است که توسط زائر ، در مقدسترین مکانها ، با زبانی رسا ابراز می‌شود . «سلام ها و«لعن ها ، محور عمده دیگری در زیارتنامه‌هاست ، بخصوص آنچه‌به شهدای عاشورا مربوط می‌شود . سلام به امام و پیامبر و شهید مورد زیارت ، و لعنت به دشمنان ، ظالمان ، غاصبان ، شریکان جور ، همدستان ظالم ، راضیان به‌ستم ، زمینه سازان ظلم . «حب و بغض ، جلوه دیگری از اصل مهم تولی و«تبری است که با عبارات‌مختلف در زیارتنامه‌ها آمده است ، از ساده‌ترین شکل آن که حالت قلبی است ، تاشدیدترین صورت برونی آن که با عنوان حرب و«سلم مطرح شده است . «بیعت ، عنصر دیگری در زیارتنامه‌هاست . پیمان و میثاق زائر با امام و شهدا . «جهاد» ، محتوای‌زنده دیگری در راستای عملکرد اولیاء خدا . مثلا در مورد پیامبر خدا ، امیر المؤمنین ، حمزه‌سید الشهدا ، امام حسن ، امام حسین ، شهدای احد ، شهدای کربلا و . . . تعبیر«جهاد»به کاررفته است ، با خطابهایی چون : «جاهدت فی سبیل الله ، جاهدت فی

الله حق جهاده ، جاهدت‌الملحدین . . . »و«شهادت ، از جلوه‌های بسیار روشن فرهنگ عاشوراست که درزیارتنامه‌ها دیده می‌شود . فرهنگ شهادت و نیز شهادت طلبی ، در جا به جای زیارتهای ماثوره دیده می‌شود . کشته شدن در راه خدا و بر منهاج رسول الله و دین حق و سعادتمند شدن در سایه‌شهادت ، و طرح جدی این مسائل ، معارضه با تبلیغات دشمنانی است که شهدای کربلا وسید الشهدا را یاغی بر خلیفه و خارجی معرفی می‌کردند . در زیارتی که امام هادی ع آموزش داده است ، می‌خوانیم : «اشهد انک و من قتل معک شهداء احیاء» . درزیارتنامه‌های متعدد و نیز ادعیه گوناگون ، از خواسته‌های زائر ، توفیق قیام و خونخواهی در رکاب قائم علیه السلام است . این القاء فرهنگ شهادت طلبی در جان و اندیشه شیعه‌است : «و ان یرزقنی طلب ثارکم مع امام هدی ظاهر . . . »(زیارت عاشورا)و در زیارت‌جامعه ، اعلام حمایت و نصرت نسبت به امام زمان عج است : «نصرتی معدۀ لکم ومودتی خالصۀ لکم . در زیارت شهدای کربلا ـ ، تعبیراتی از این قبیل دیده می‌شود : اصفیاء ، اولیاء ، اوداء ، انصار ، و نشان دهنده ارزشگذاری به صفاتی چون برگزیدگی ، ولایت ، مودت و نصرت درقاموس کربلاست . همچنین ، تقرب به خدا و رسول و ائمه ، با برائت از دشمنان خداحاصل می‌شود . این نیز جهتگیری خاص اجتماعی-مکتبی زائر را می‌رساند . (۱) ۱-برای مطالعه در تحلیل محتوایی زیارتنامه‌ها ، ر . ک : مقالات زیارت در مجله پیام انقلاب . سال ۱۳۶۵ . از شماره۱۷۲ تا ۱۸۱ به قلم نگارنده .

زیارت وارث

یکی از زیارتهای سید الشهدا«ع که آن حضرت را بعنوان وارث آدم ، نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی ، محمد ، علی ، فاطمه زهرا ، خدیجه کبری خطاب می‌کند . زیارت وارث ازامام ادق ع روایت‌شده است . (۱) و همراه آداب خاصی است و فضیلت بسیار دارد . «زیارت وارث به زائر می‌آموزد که اسلام امامت ، رسالت تاریخی ادیان توحیدی را بردوش دارد و به همین دلیل ، خاتم الادیان و پیامبرش خاتم الانبیاء است و در اینجاست که‌معنای امامت را می‌یابد . زائر در این زیارت ، رسالت همه پیامبران بزرگ تاریخ را بر دوش‌امام حسین ع می‌یابد و چنین می‌فهمد که گویی عاشورا نقطه اوج نبرد همه توحیدتاریخی با همه شرک تاریخی است (۲) . ۱-مفاتیح الجنان ، ص ۴۲۷ به نقل از مصباح المتهجد ، شیخ طوسی . ۲-چشمه خورشید(مجموعه مقالات کنگره امام خمینی و فرهنگ عاشورا) ، ج ۱ ، ص ۹۷ ، مقاله ادبیات عاشورا» .

زیارت وداع

در زیارت سید الشهدا«ع ، مستحب است پس از تمام شدن آن ، زایر بالای سر قبرسید الشهدا«ع رفته زیارت وداع بخواند . متن آن و آدابش در کتب دعا و روایات آمده‌است (۱) و متون مختلف و متنوعی دارد و از جمله محتویات آن خداحافظی با قبر امام و دعابرای توفیق زیارت مجدد است و اینکه آخرین بار نباشد : «اللهم لا تجعله آخر العهد منا ومنه . . . » ، «اللهم صل علی محمد و آل محمد و لا تجعله آخر العهد من زیارتی ابن رسولکو ارزقنی زیارته ابدا ما ابقیتنی . . . » ۱-از جمله در بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۰۳ و ۲۰۸ .

زید بن ارقم

از صحابه پیامبر خدا«ص که در زمان آن حضرت نوجوان بود و در تعدادی از جنگهادر رکاب پیامبر حضور داشت . (۱) وی در سن پیری پس از حادثه عاشورا ، وقتی اسیراناهل بیت را به کوفه آوردند و وارد قصر ابن زیاد کردند ، در آنجا حضور داشت . وقتی سرمطهر سید الشهدا را مقابل ابن زیاد قرار دادند و او با چوب به دندانهای آن سر بریده می‌زد ، زید بن ارقم اعتراض کرد که : چوب خود را از این لبها بردار ، به خدای یگانه قسم ، من‌بارها دیدم که رسول خدا«ص با لبهای مبارکش این لبها را می‌بوسید ،

سپس بعنوان‌اعـتراض ، مجلس را ترک کرد . (۲) هم او نقل کرده که وقتی سر امام حسین ع را در کوچه‌هامی گرداندنـد ، من در غرفه خـود بـودم . جلوی من که رسـید ، شـنیدم آیه ام حسبت انّاصـحاب الکهف و الرقیم . . . »را می‌خوانـد . (۳) وی در سـال ۶۸ هجری در کوفه درگذشت . (۴) ۱-تاریخ الاسلام ، ذهبی ، ج ۵ ، ص ۱۱۸ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۶ ، اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۸۸ . ۳-همان ، ص ۱۲۵ . ۴-برای شرح حال او ر . ک : اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۸۷ .

زید بن ورقاء

از شـهدای کربلاست . نامش در زیارت ناحیه مقـدسه آمـده است . بـدر بن معقل هم‌گفته‌انـد . (۱) عنصـر خبیثی که روز عاشورا ، همراه حکیـم بـن طفیـل ، در نخلسـتانی اطراف فرات کمین‌کرده و بر عبـاس ع هنگـام آب آوردن به خیمه‌هـا حمله کردنـد . دسـت راست عباس در این‌کمین از کار (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۳ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۰ .

زین العابدین ع

پیشوای چهـارم شـیعه ، حضـرت سـجاد ، امـام علی بن الحسـین ، زین العابـدین ع ، فرزندسـید الشـهدا«ع که در حادثه کربلا حضور داشت و بعلت بیمـاری در خیمه بستری بود وهمراه بـا اهـل بیت ، پس از شـهادت امـام حسـین ع به اسـیری رفت و بـا حـالتی دشوار وغمبار ، که غل و زنجیر به دست و گردن آن حضرت بسته بودند ، به کوفه و از آنجا به شام‌برده شد . در کاخ یزید هم خطبه بسیار مهمی ایراد کرد که چهره یزیـد افشا شـد و مردم شام‌نسبت به ماهیت‌حادثه کربلا آگاه شدند . امام سـجاد«ع در سال ۳۸ هجری در مدینه به دنیاآمد . در حادثه کربلا حدود ۲۴ سال داشت ، پس از شـهادت پدر نیز مدت ۳۵ سال امامت‌کرد . مادرش شهربانو دختر یزدگرد بود . در حـادثه کربلاـ آن حضـرت ازدواج کرده و دارای‌فرزنـد بود و فرزنـد خردسـالش امام باقر«ع هم در کربلا بود . (۱) نقش عمده آن حضـرت در نهضت عاشورا ، پیام رسانی خون شـهیدان کربلا و حفظدستاوردهای آن انقلاب خونین و اهداف پدر ، از تباه شدن و تحریف گشـتن بود . این‌رسالت ، در قالب ایراد خطبه‌ها توسط آن حضـرت و عمه‌اش زینب ع انجام گرفت . سـخنان امام سـجاد در بارگاه یزید ، چنان او را به خشم آورد که دسـتور کشـتنش را داد ، اماحضرت زینب ، جان خود را سپر بلا قرار داد و نگذاشت . در دفن اجساد شـهدای اهل بیت‌در کربلا ، به یاری طایفه بنی اسد آمد و پس از خاکسپاری پیکر سید الشهدا«ع روی قبر آن‌حضرت نوشت : «هذا قبر الحسین بن علی بن ابی طالب ، الذی قتلوه عطشانا غریبا» (۲) . پس از عاشورا ، حضرت سجاد«ع دوران بسیار سـخت و خفقان باری را با خلفای‌اموی سپری کرد . ولید بن عبد الملک و هشام بن عبد الملک ، از خلفای معاصـر او بودند . داسـتان زیارت آن حضـرت و بوسـیدنش حجر الاسود را و شـعرهای بلنـد فرزدق در سـتایش‌او(هـذا الذی تعرف البطحاء وطاته . . .)معروف است . «صـحیفه سـجادیه مجموعه‌ای ازدعاهـای آن حضـرت است که اینک در دست ما بعنوان گنجینه‌ای از معارف دینی موجوداست . آن حضرت در سال ۹۵ هجری با دسـیسه ولید بن عبد الملک به شهادت رسید و دربقیع ، مدفون شد . برای آشنایی با زندگی ، شخصیت و فضایل بیشمارش باید به کتابهای‌مستقل و مفصلتر مراجعه کرد . (۳) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۳۵ . ۲-حیاة الامام زین العابدین ، ص ۱۶۶ . ۳-از جمله الامام زین العابدین ، عبد الرزاق المقرم ، «حیاة الامام زین العابدین ، باقر شریف القرشی ، «سیرةالائمة الاثنی عشر»هاشم معروف الحسنی ، «بحار الانوار»ج ۴۶ ، «زندگانی زین العابدین سید جعفر شهیدی و . . . .

زینب ع

زینب کـبری سـلام الله علیهـا ، پیـامبر خون شـهدای کربلاـ و همراه حسـین ع در نهضت‌خونین عـاشورا . حضـرت زینب ، دختـر امیر المؤمنین و فاطمه زهرا«ع در سال پنجم‌هجری ، روز ۵ جمادی الاولی در مدینه ، پس از امام حسـین ع به دنیا آمد . از القاب‌اوست :

عقیله بنی هاشم ، عقیله طالبیین ، موثقه ، عارفه ، عالمه ، محدثه ، فاضله ، کامله ، عابده‌آل علی . زینب را مخفف زین اب دانسته‌اند ، یعنی زینت پدر . امام حسین ع هنگام دیدار ، به احترامش از جا برمی‌خاست . زینب کبری ، از جدش‌رسول خدا و پدرش امیر المؤمنین و مادرش فاطمه زهرا«ع حدیث روایت کرده است . (۱) این بانوی بزرگ ، دارای قوت قلب ، فصاحت زبان ، شجاعت ، زهد و ورع ، عفاف وشهامت فوق العاده بود . (۲) شوهرش ، عبد الله بن جعفر(پسر عموی خودش)بود . از این‌ازدواج ، دو پسر حضرت زینب به نامهای محمد و عون ، در کربلا به شهادت رسیدند . وقتی امام حسین ع پس از امتناع از بیعت با یزید ، از مدینه به قصد مکه خارج شد ، زینب نیز با این دو فرزند ، همراه برادر گشت . در طول نهضت عاشورا ، نقش فداکاریهای‌عظیم زینب ، بسیار بود . سرپرست کاروان اسیران اهل بیت و مراقبت کننده از امام‌زین العابدین ع و افشاگر ستمگری‌های حکام اموی با خطبه‌های آتشین بود . زینب ، هم‌دختر شهید بود ، هم خواهر شهید ، هم مادر شهید ، هم عمه شهید . پس از عاشورا و در سفراسارت ، در کوفه و دمشق ، خطابه‌های آتشینی ایراد کرد و رمز بقای حماسه کربلا وبیداری مردم گشت . پس از بازگشت به مدینه نیز ، در مجالس ذکری که برای شهدای کربلاداشت ، به سخنوری و افشاگری می‌پرداخت . وی به قهرمان صبر»شهرت یافت . در سال ۶۳ و به نقلی ۶۵ هجری درگذشت . قبرش در زینبیه(در سوریه کنونی)است . برخی نیز معتقدند مدفن او در مصر است . در کتاب خیرات الحسان آمده است : درمدینه قحطی پیش آمد . زینب همراه شوهرش عبد الله بن جعفر به شام کوچ کردند و قطعه‌زمینی داشتند . زینب در همانجا در سال ۶۵ هجری در گذشت و در همان مکان دفن شد . (۳) صبح ازل طلیعه ایام زینب است پاینده تا به شام ابد نام زینب است در راه دین لباس شهامت چو دوختند زیبنده آن لباس بر اندام زینب است بارزترین بعد زندگی حضرت زینب ، همان پاسداری از فرهنگ عاشورا بود که باخطابه‌هایش ، پیام خون حسین ع را به جهانیان رساند . در این زمینه ، نوشته‌ها وسروده‌های بسیاری است ، از جمله این شعر : سر نی در نینوا می‌ماند اگر زینب نبود کربلا در کربلا می‌ماند اگر زینب نبود چهره سرخ حقیقت بعد از آن طوفان رنگ پشت ابری از ریا می‌ماند اگر زینب نبود چشمه فریاد مظلومیت لب تشنگان در کویر تفته جا می‌ماند اگر زینب نبود زخمه زخمی‌ترین فریاد ، در چنگ سکوت از طراز نغمه وا می‌ماند اگر زینب نبود در طلوع داغ اصغر ، استخوان اشگ سرخ در گلوی چشمها می‌ماند اگر زینب نبود ذو الجناح داد خواهی ، بی‌سوار و بی‌لگام در بیابانها رها می‌ماند اگر زینب نبود در عبور از بستر تاریخ ، سیل انقلاب پشت کوه فتنه‌ها می‌ماند اگر زینب نبود (۴) خود زینب نیز از فصاحت و ادب برخوردار بود . در هنگام دیدن سر بریده برادر ، خطاب به او چنین سرود : «یا هلالا لما استتم کمالا . . . »بعدها هم در سوگ حسین ع اشعاری سرود ، با این مطلع : «علی الطف السلام و ساکنیه . . . » : سلام بر کربلا و برآرمیدگان‌آن دشت ، که روح خدا در آن قبه‌ها و بارگاههاست . جانهای افلاکی و پاکی که در زمین‌خاکی ، مقدس و متعالی شدند ، آرامگاه جوانمردانی که خدا را پرستیدند و در آن دشتها وهامونها خفتند . سرانجام ، گورهای خاموششان را قبه‌هایی افراشته در برخواهد گرفت ، وبارگاهی خواهد شد ، دارای صحنهای گسترده و باز . . . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۶۵ . ۲-درباره مقامات معنوی زینب و ویژگیهایش ، ر . ک : «الخصائص الزینبیه از سید نور الدین جزایری . ۳-درباره زندگینامه حضرت زینب ، از جمله ر . ک : «بطلهٔ کربلا»عایشه بنت الشاطی ، که با نام زینب ، بانوی قهرمان‌کربلا»به قلم حبیب الله چایچیان و مهدی آیت الله زاده ترجمه شده است . ۴-قادر طهماسبی(فرید .

زینبین

دو زینب . اصطلاحا به حضرت زینب و حضرت ام کلثوم ، دختران امیر المؤمنین ع گفته می‌شود که در کربلا حضور داشتند . این کلمه از باب تغلیب یک اسم بر دیگری است ، آنگونه که به امام حسن و امام حسین هم حسنین گفته می‌شود .

زینبیه

جایی که به حضرت زینب ع منسوب باشد . آنگونه که به جای منسوب به امام‌حسین ع ، «حسینیه گفته می‌شود . مکانهایی که با این عنوان و به یاد حضرت زینب درشهرهای مختلف می‌سازند و برای برپایی محفلهای عزاداری یا مجالس دینی برای بانوان ، و گاهی هم به عنوان دار الایتام مورد استفاده قرار می گیرد ، از آن جهت که آن بانوی‌قهرمان ، پس از عاشورا یتیمان ابا عبد الله الحسین ع را در سفر اسارت سرپرستی ونگهداری می کرد . مرقد زینب کبری ع نیز که در شام قرار دارد به همین نام زینبیه شهرت دارد که تا دمشق مقداری فاصله دارد و زیارتگاه عاشقان عترت پیامبر«ص است . البته در مورد مدفن حضرت زینب ، اقوال دیگری نیز وجود دارد .

زین واژگون

تعبیری است که بیشتر درباره ذو الجناح ، اسب امام حسین ع به کار می‌رود که پس ازشهادت امام ، با زین واژگون و یال پر خون و پریشانحال به طرف خیمه‌ها آمد . برگرفته ازجمله‌ای در زیارت ناحیه مقدسه است که آمده است : « . . . فنظر النساء الی الجواد مخزیاو السرج علیه ملویا» (۱) . ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۹۸ .

ساربان

روایت‌شده است : یکی از شتربانان کاروان حسینی پس از شهادت امام ، به طمع‌برداشتن بند زیر جامه آن حضرت ، دوباره به مقتل آن امام بازگشت و آن حضرت را سربریده و خونین یافت . دست برد تا آن بند را بردارد ، که دست امام برآمد و بر دست او زد ومانع شد . کاردی در آورد و انگشت‌یا دست‌حضرت را برید تا آن بند را برگیرد . امام‌دست چپ را برآورد ، دست چپ را هم برید . (۱) این شخص ، بعدا چهره‌اش سیاه شد و درراه مکه فریاد برمی‌آورد که : «ایها الناس ! دلونی علی اولاد محمد» . (۲) نام او را«بریدة بن‌وائل گفته‌اند . این قضیه به صورتهای دیگر هم در برخی کتب نقل شده است ، (۳) از جمله‌در باره کسی به نام ابحر بن کعب ، که لباس از تن آن حضرت درآورد و او را عریان نهاد . بعدا دستانش مثل دو چوب خشک ، خشکید . (۴) اما نمی‌توان به صحت آنها اطمینان یافت . در نقلها ، گاهی قضیه انگشت و انگشتر هم آمده است و اینکه ، بجدل بن سلیم انگشت را باانگشتر قطع کرد و انگشتر را به غارت برد . (۵) ۱-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۲۰۵ . ۲-ناسخ التواریخ ، ج ۴ ، ص ۱۹ ، به نقل از«مدینة المعاجز» . ۳-همچون : بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۱۱ ، معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۶۱ . ۴-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۲۰۱ . ۵-عوالم(امام حسین) ، ص ۳۰۲ .

سالم بن عمرو ، مولی بنی المدینه

از شهدای کربلاست . وی غلامی از طایفه بنی مدینه بود و در کوفه می‌زیست و ازشیعیان اهل بیت به شمار می‌آمد . سوارکاری نامدار بود . در نهضت‌حضرت مسلم شرکت‌داشت . پس از تنها ماندن مسلم بن عقیل ، او و جمعی دیگر از شیعیان دستگیر شدند ، اماسالم از چنگ دشمن گریخت و پنهان شد . چون شنید امام حسین ع به کربلا رسیده‌است ، خود را به آن حضرت رساند و روز عاشورا در حمله اول شهید شد . نامش درزیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۲۷۱ ، انصار الحسین ، ص ۷۴ .

سالم ، مولی عامر بن مسلم

وی از شـهدای عاشوراست . او غلام عامر بن مسـلم عبدی و از شـیعیان بصـره و از تابعین‌مورد اطمینان بود . نام کامل او سالم بن ابو الجعد است . نامش در زیارت ناحیه مقدسه‌است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۴ .

سبط پیامبر

سبط ، به معنای نواده است . از لقبهای امام حسـین ، «سبط محمد النبی (۱) و سـبط النبی‌است . امام حسین ع سبط اصغر پیامبر و امام مجتبی ، سـبط اکـبر نامیـده می‌شود . سـبطمنتجب هم گفته شـده است . به این دو نواده عزیز رسول خـدا ، «سـبطین هم در روایـات وزیارتنامه‌ها اطلاق می‌شود : «السـلام علیکما یا سبطی نبی الرحمهٔ و سیدی شباب اهل‌الجنهٔ . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۴۴ . ۲-زیارتنامه حضرت معصومه ع در مفاتیح الجنان .

سر امام حسین ع

روزی که شد به نیزه سـر آن بزرگوار خورشـید سر برهنه بر آمد به کوهسار (۱) پس از شـهادت ابا عبد الله ع ، سپاه کوفه قساوت و دشـمنی را به اوج رساندند و سـرمطهر آن حضـرت را از پیکر جدا کردند ، سپس به دستور عمر سعد ، پیکر آن امام را زیر سم‌اسبها له کردنـد . این سـر مقـدس ، همراه سـرهای دیگر شـهدا بر نیزه‌هـا شـد و در کوفه و شـام وشـهرهای دیگر گرداندنـد تـا دیگران را بترسانند . سـر مطهر سـید الشهدا«ع ماجراهای‌مختلفی در حادثه کربلا دارد ، اینکه سر آن حضرت را از پشت گردن می‌برند ، (۲) بر نیزه‌می‌کنند ، خولی سر را به خانه خویش برده در اتاقی یا تنوری پنهان می‌کند ، سر امام بر فرازنی در کوچه‌های کوفه قرآن تلاوت می‌کند ، نزد ابن زیاد ، بر طشت طلا نهاده می‌شود ، (۳) درراه شام در دیر راهب سبب مسلمان شدن قنسرین می‌شود ، در کاخ یزید ، بر طشت نهاده‌نزد او می‌آورند ، یزید با خیزران بر آن سـر و لبها می‌زند ، در خرابه شام نزد رقیه دختر امام‌حسین برده می‌شود و . . . هر کدام موضوعی است که دستمایه بسیاری از مرثیه‌های‌سوزناک گشته و در باره این وقایع ، شعرها و نوحه‌های بسیار سروده‌اند . این که سـر مطهر کجا دفن شد ، میان محققان نظر واحدی نیست . برخی بر این عقیده‌اندکه سر را از شام به کربلا آوردند و به بدن ملحق ساختند(نظر سـید مرتضی) ، برخی‌معتقدند در کوفه ، نزدیک قبر امیر المؤمنین ع دفن شد و برخی هم جاهای دیگر راگفته‌اند . در شـام ، محلی به نـام جایگـاه سـر مطهر معروف است که محل عبادت است . (۴) برخی هم مدفن سـر را در مصـر ، مسجد راس الحسـین می‌داننـد و برای کیفیت انتقـال آن به‌آن منطقه ، تاریخچه‌ای را ذکر می‌کننـد . (۵) اما مشـهور آن است که سـر را به کربلا آوردند و کنارپیکر دفن شد و این را جمعی از علما در تالیفاتشان آورده‌اند . (۶) اصل این جنایت بی سابقه ، برای امویان مایه ننگ بود . این که به دسـتور ابن زیـاد ، سـر آن‌حضـرت را بر نیزه کرده در کوفه چرخاندنـد ، اولین سـری بود که در دوران اسـلام بـا آن چنین‌کردند . (۷) بریدن سـر و بر نیزه کردن آن و شـهر به شـهر گرداندن ، حتی در سـروده‌ها ومرثیه‌های آن دوره نیز مطرح شده و بعنوان کاری فجیع و زشت از آن یاد شـده است که‌نشانه مظلومیت ثار الله است . در شـعر بشـیر هنگام خبر دادنش از ورود اهل بیت به مدینه‌می‌خوانیم : «و الراس منه علی القناهٔ یدار»و در شـعر حضـرت زینب در کوفه پس از دیدن‌سـر برادر بر فراز نی ، آمده است : «یا هلالا لما اسـتتم کمالا . . . » این بی‌حرمتی آشـکار ، بر خلاف آنچه که یزیدیان می‌خواسـتند دیگران را مرعوب کنند ، موجی از احساسات خصـمانه بر ضد آنان پدید آورد و مردم ، عمق خباثت دودمان شـجره‌ملعونه را شناختند . چند بیت از سروده‌های شاعران را بعنوان نمونه ، پیرامون سر مطهر می‌آوریم : ای رفته سرت بر نی ، وی مانده تنت تنها ماندی تو و بنهادیم ما سر به بیابانها ای کرده به کوی دوست ، هفتاد و دو قربانی قربان شومت این رسم ، مانـد از تو به دورانها (۸) سر بی تن که شنیده است به لب آیه کهف یا که دیده است به مشـکات تنور آیه نور ؟ (۹) بر نیزه ، سـری به نینوا مانده هنوز خورشـید فراز نیزه‌ها مانده هنوز در باغ سپیده ، بوته

بوته گـل خون از رونق دشت کربلا مانـده هنوز (۱۰) زان فتنه خونین که به بار آمـده بود خورشـید«ولا»بر سـر دار آمـده بود با پای برهنه دشـتها را زینب دنبال حسین ، سایه‌وار آمده بود (۱۱) روزی که در جام شـفق ، مل کرد خورشـید بر خشک چوب نیزه‌ها گل کرد خورشـید شید و شفق را چون صدف در آب دیدم خورشید را بر نیزه ، گویی خواب دیدم خورشید را بر نیزه ؟ آری این چنین است خورشـید را بر نیزه دیدن ، سـهمگین است بر صـخره از سـیب زنخ ، بر می‌توان دید خورشید را بر نیزه کمتر می‌توان دید (۱۲) ۱-محتشم کاشانی . ۲-عوالم(امام حسین) ، ص ۳۰۳ و ۳۰۴ . ۳-امالی صدوق ، ص ۱۴۰ . ۴-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۴۹۲ . ۵-در این باره به بحث مفصل در کتاب سیرهٔ الائمـهٔ الاثنی عشـر» ، هاشم معروف الحسـنی ، ج ۲ ، ص ۸۴ مراجعه‌کنید . نیز«آرامگاههای خاندان پاک پیامبر» ، ص ۳۱۱ . ۶-به موارد آن در کتاب مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۶۹ ، و بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۴۴ مراجعه کنید . ۷-الکامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۷۴ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۹ . در برخی نقلها اولین سر را متعلق به عمرو بن‌حمق در زمان معاویه دانسته‌اند . وی از یاران امیر المؤمنین بود و معاویه او را به شهادت رساند . ۸-جودی . ۹-نیر تبریزی . ۱۰-محمد پیله‌ور . ۱۱-حسین اسرافیلی . ۱۲-علی معلم .

سران سپاه کوفه

فرماندهی سـپاه انبوهی که ابن زیاد برای جنگ امام حسـین ع بسـیج کرد ، به عهده‌جمعی از سـران بود که عبارت بودند از : حر بن یزید ریاحی ، کعب بن طلحه ، عمر بن سعد ، شمر بن ذی الجوشن ، یزید بن رکاب کلبی ، حصین بن نمیر تمیمی ، مضایر بن رهنیه مازنی ، نصـر بن حرشه ، شـبث بن ربعی و حجار بن ابجر ، که هر کـدام ، چنـدین هزار نیرو را تحت‌فرمان داشـتند . (۱) البته نامهای دیگری چـون سـنان و عروهٔ بن قیس هم نقـل شـده است . ازجمع یـاد شـده ، حر در روز عـاشورا به حسـین بن علی ع پیوست و در رکاب او شهید شد . ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۴۰۸ .

سرجون

سرجون بن منصور از مسیحیان شام بود که معاویه او را بعنوان مشاور خویش در امرحکومت ، استخدام کرده بود . در دوره یزید هم چنین نقشـی را در دربار یزید داشت و بایزید ، همدم و مانوس بود . با رای و نظر او بود که یزید ، پس از بیعت‌شـیعیان کوفه بامسلم بن عقیل ، برای سرکوبی نهضت کوفیان ، ابن زیاد را به ولایت کوفه گماشت . (۱) سرجون رومی ، سمت دفتر اداری و کاتب بودن را در دربار خلفا ، در دوره مروان بن حکم‌و عبـد الملک مروان هم داشت و چون برخی کوتاهیها و سـهل انگاریها در کار او دیدند ، بالطایف الحیلی مثل تغییر دیوان محاسـبات از رومی به عربی ، او را از کار برکنار کردند . (۲) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۶۹ . ۲-العقد الفرید ، ج ۴ ، ص ۲۵۲ .

سرهای شهدا

بریدن سر(چه از مرده و چه از کشته)نوعی مثله به حساب می‌آید و شرعا حرام استو در زمان رسول خدا«ص و خلفای بعدی هرگز بـا کشـته‌های دشـمن کـافر چنیـن رفتاری‌نشـد ، تـا چه رسـد به پیکر شـهدای اهـل بیت ، که سـرها را از بـدنها جـدا کرده ، شـهر به شهر گرداندند . (۱) اولین سـری که بریده و به جای دیگر فرستاده شد ، در عصر معاویه و سر شهیدبزرگوار ، عمرو بن حمق خزاعی بود که از یاران با وفای علی ع به حساب می‌آمـد . این جنایت در عصـر امویان در عاشورا تکرار شد . پیش از عاشورا نیز سـر مسـلم بن‌عقیل و هانی بن عروه را از بدن جدا کردند و به شام ، نزد یزید فرسـتادند . سـرهای قیس بن‌مسهر ، عبد الله بن بقطر ، عبد الاعلی کعبی ، عمارهٔ بن صـلخب نیز توسط ابن زیاد قطع شد . سـرهای تعداد زیادی از شهدای کربلا هم از بدن جدا شد و به کوفه نزد ابن

زیاد بردنـد . طبق‌برخی نقلها تعداد آنها ۷۸ سـر بود که میان قبایل تقسـیم کردنـد تا از این طریق نزد ابن زیاد ویزیـد ، مقرب شوند . سران هر یک از قبایل کنـده ، هوازن ، تمیم ، مذحـج و . . . تعدادی از سـرهارا به کوفه بردند . (۲) ابن زیاد هم سـرها را به شام نزد یزید فرستاد . کیفیت فرستادن سرهانمایشی بود تا جماعت بسیاری آنها را ببینند و وسیله‌ای برای ترساندن مردم و زهر چشم‌گرفتن از آنان باشد ، بویژه که جدا کردن سر نسبت به شخصیتهای معروفتر انجام شد . به‌احتمال قوی ، تصمیم به بریدن سرها توسط سپاه عمر ، با فرمان عبیـد الله زیاد بوده است ، چون در نامه‌اش فرمان به کشـتن و مثله کردن داده بود . به تحلیل کتاب انصار الحسـین ، بریدن سرها تنها یک جنایت جنگی نبود ، بلکه نوعی حرکت‌سیاسـی و نشان دهنـده عمق‌خصومت و دشـمنی و ترساندن مردم دیگر بود تا از قطع سـرها عـبرت بگیرنـد و هیـچ کسـی ، انـدیشه مبـارزه بـا امویـان را در سـر نپرورانـد و بدانـد کـه چنیـن سـرهایی بریـده و بر نیزه‌هاافراشـته خواهـد شـد . نیز بـه عنـوان کـاری سـمبلیک برای درهـم کوبیـدن قداست‌سـید الشـهدا«ع بـود . مـدفن برخی از این سرها(حدود ۱۶ سـر)را در«باب الصـغیر»شام می‌داننـد ، از جمله‌سـر مطهر علی اکبر ، حبیب بن مظاهر و حر بن یزید را . ۱-در زمینه بریدن سـرهای شـهدا و انگیزه‌های سیاسی دشمن از این جنایت ، رجوع کنید به بحث مفصل و تحلیلی‌محمد مهدی شمس الدین در کتاب انصار الحسین ، ص ۲۰۶ به بعد . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۶۲ .

سعد بن حنظله تمیمی

یکی از شـهدای کربلاـ از قبیله تمیم بود . (۱) بعضـی او را همان حنظلـة بن اسـعد شبامی‌دانسـته‌اند ، مثل مؤلف قاموس الرجال . ۱- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۱ ، انصار الحسین ، ص ۷۴ .

سعید بن عبد الله حنفی

از شـهدای والاقدر کربلاست ، که ایمانی راسخ و شجاعتی فراوان داشت و از هواداران‌سرسخت اهل بیت ع بود . شب عاشورا وقتی سید الشـهدا«ع از افراد خواست که ازتاریکی اسـتفاده کرده متفرق شوند ، یاران برخاسـتند و هر یک سـخنانی گفتند . از جمله‌سعید بن عبـد الله ایسـتاد و گفت : نه به خدا قسم ، تو را وا نمی‌گذاریم تا خداوند بداند که مادر نبود رسول خدا«ص حق او و ذریه‌اش را مراعات کردیم . به خدا سوگند ، اگر بدانم که‌کشـته می‌شوم ، سپس زنده می‌شوم ، آنگاه سوزانده می‌شوم و هفتاد بار با من چنین می‌کنند ، باز هم از تو جدا نمی‌شوم تا در راه تو فدا شوم . چگونه چنین کنم ، با آنکه بیش از یکبارکشـته شدن نیست و پس از آن کرامت ابدی و بی پایان است . (۱) این نشان دهنـده عمق ایمانو اخلاص او در راه یاری حق و عترت است . او و همراهش هانی به هانی ، آخرین‌سـفیرانی بودند که امام حسـین ع نامه‌ای خطاب به مردم کوفه نوشت و به دست آنان‌سپرد . در آخر همین نامه ، جمله معروف امـام در باره وظیفه پیشوا«آمـده است که : « . . . فلعمری ما الامام الا العامل بالکتاب . . . » . (۲) نیز یکی از فرستادگانی بود که نامه‌های کوفیان را خدمت امام حسین ع آورده بود . وی از انقلابیون پر شور کوفه به حساب می‌آمد . در نهضت مسلم بن عقیل هم فعال بود ونامه مسـلم را به مکه رسانـد و از مکه همراه امام به کوفه آمـد تا در روز حماسه بزرگ‌عاشورا ، جان را فدای رهبرش سازد . هنگام ظهر عاشورا در مقابل امام حسین ع ایستاد تاآن حضرت نمازش را بخواند . او آنقدر تیر خورد که بر زمین افتاد و جان باخت . در پیکراو غیر از زخم شمشـیرها و نیزه‌ها ، سـیزده تیر یافتند . (۳) نامش در زیارت ناحیه مقدسه ، همراه با جملاتی که شـب عاشورا در برابر امام حسین ع گفت و ثنا و دعایی که حضرت‌حجت در این زیارت برای او دارد ، آمده است . (۴) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۲۴۱ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۶۵ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱ . ۴-همان ، ص ۷۰ .

سفره

اطعام و احسانی که در خانه‌ها و تکیه‌ها ، به یاد شهدای کربلا یا خانواده امام حسین ع به افراد می‌دهند و اغلب در پی نذر و نیاز ، سفره می گسترند . به تناسب کسی که به نام اوسفره پهن می کنند ، نام خاصی به آن می‌دهند ، مثل سفره ابا الفضل ، سفره امام زین العابدین ، سفره رقیه و امثال آن و آداب و رسوم خاصی دارد . آنچه که به یاد امام حسین ع ضیافت‌داده می‌شود ، چه در ایام محرم و چه اوقات دیگر ، مورد تقدیس افراد است و بعنوان‌تبرک ، بر سر آن سفره می‌نشینند یا از غذای آن اطعام ، به خانه‌ها می‌برند و متواضعانه‌هر چند وضع مالی‌شان خوب باشد ، از برکت معنوی آن استفاده می کنند و آن را«غذای‌امام حسین می‌دانند . به چنان سفره‌ای سفره ماتم هم می گفته‌اند . این از دیرباز رواج‌داشته است . خلفای فاطمی در مجلس سوگواری بر زمین می‌نشستند و پیروانشان درنهایت اندوه ، گرد آنان حلقه می‌زدند . به جای فرش در تالارها و سرسراها شن می‌ریختندو خوراک بسیار مختصری تنها مرکب از عدس سیاه ، پیازهای شور و خیار و نان جوین که‌از دستی رنگ آن را تغییر می‌دادند ، بر سر خوان می‌نهادند و آن را«سفره ماتم می‌خواندند . . . » . (۱) ۱-تاریخ آموزش در اسلام ، احمد شلبی ، ترجمه محمد حسین ساکت ، ص ۳۲۴ .

سقایی

یکی از منصبهای حضرت عباس ع در عاشورا . اصل آب رسانی به تشنگان در تعالیم‌دینی بسیار پسندیده است . امام صادق ع فرموده است : «افضل الصدقهٔ ابراد کبد حراء» برترین صدقه ، خنک کردن جگر سوخته و تشنه است . و نیز فرموده است : «من سقی الماءفی موضع یوجد فیه الماء کان کمن اعتق رقبهٔ و من سقی الماء فی موضع لا یوجد فیه الماءکان کمن احیی نفسا و من احیی نفسا فکانما احیی الناس جمیعا»هر که در جایی که آب‌هست مردم را سیراب کند ، گویا برده‌ای را آزاد کرده است و هر که آب دهد در جایی که‌آب نیست ، گویا کسی را زنده ساخته است و کسی که یک نفر را زنده کند ، گویا به همه‌مردم حیات بخشیده است . و در روایت دیگری از امام باقر«ع است که خداوند سقایی‌برای جگرهای تشنه را دوست می‌دارد : «ان الله یحب ابراد الکبد الحراء» . (۱) در کربلا ، آب رسانی به خیمه‌ها و حرم سید الشهدا«ع بر عهده ابا الفضل ع بود و او رالقب سقای دشت کربلا»داده‌اند ، مثل لقب قمر بنی هاشم ، یا علمدار حسین : «و کان‌العباس السقاء ، قمر بنی هاشم ، صاحب لواء الحسین . . . » (۲) در ایام عاشورا و محرم نیز ، عده‌ای به یاد آن حماسه و به نشانه سقایی حضرت عباس‌و تشنگی اهل بیت ، به سقایی و آب دادن به مردم و دسته‌های عزادار می‌پردازند ، چه‌با مشک ، چه با آماده سازی منبع آب در معابر عمومی ، یا تهیه آب خنک . و این را پیروی ازشیوه مردانگی علمدار کربلا می‌دانند . البته سقایی ، به معنای فروش آب و تقسیم آب درخانه‌ها هم به عنوان یک حرفه ، گفته می‌شده است . سقای کربلاـ ، آن چنان فتوت داشت که‌با لب تشنه وارد فرات شد ولی خود ، آب نخورد و ایثارگری را به اوج رساند و عاقبت هم‌روز عاشورا ، جان را در راه آب آوری برای ذریه تشنه کام پیامبر از دست داد و دستانش‌قلم شد و مشک پر آب را نتوانست به خیام حسینی برساند و در کنار فرات ، بر خاک افتاد . بر توسن موج خشم ، آوا زده بود مانند علی بر صف هیجا زده بود آبی مگر آورد حرم را ز فرات سقای حسین ، دل به دریا زده بود سقای کربلا و علمدار شاه دین فرزند شیر حق و هژبر کنامها با کام تشنه آب ننوشیدی از فرات یاد لب حسین و دگر تشنه کامها افسوس شد امید تو از آب ، نا امید با اینکه شد ز جانب تو اهتمامها دستت جدا شد از تن و دست‌خدا شدی حق در عوض سپرد به دستت زمامها (۳) به محلی که مخصوص آب دادن به عزاداران و هیاتهاست ، یا به ظرف بزرگی از سنگ‌که مخصوص این کار ، تراشیده می‌شد ، «سقاخانه گفته می‌شد . به نوشته لغت نامه دهخدا : محلی که در آن آب ریزند که تشنگان خود را سیراب نمایند ، جایی که در آنجا برای‌تشنگان آب ذخیره کنند و آنجا را متبرک دانند . ۱-هر سه حدیث در وسائل الشیعه ، ج ۶ ، ص ۳۳۰ و ۳۳۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۰ . ۳-سید رضا بهشتی دریا» .

سکینه

دختر بزرگوار سید الشهدا«ع ، که در علم ، معرفت ، ادب ، توجه به حق و جذبه‌پروردگار ، کم نظیر و مورد توجه خاص پدرش ابا عبد الله الحسین ع بود . نام اصلی او راآمنه ، امینه ، امیمه یا امامه هم نوشته‌اند . لقب سکینه(یا سکینه)از طرف مادرش رباب به‌او داده شد . او که خواهر«علی اصغر»هم بود ، در کربلا حضور داشت و در عاشورا ، سن‌او حدودا ده تا سیزده سال بوده است . این را از آنجا گفته‌اند که امام حسین ع روزعاشورا به او لقب خیرة النسوان (برگزیده زنان)داده است و این با کودک بودنش‌نمی‌سازد . شرح آنچه به مصیبتهای او در حادثه کربلا مربوط می‌شود ، در کتابهای مقتل(ازجمله در نفس المهموم)آمده است . روز عاشورا ، چون سید الشهدا«ع هنگام وداع بااطفال و زنان ، دید که دخترش سکینه از زنان کنار گرفته و در حال گریستن است ، به او فرمود : سیطول بعدی یا سکینة فاعلمی منک البکاء اذا الحمام دهانی لا تحرقی قلبی بدمعک حسرة ما دام منی الروح فی جسمانی فاذا قتلت فانت اولی بالذی تاتینه یا خیرة النسوان (۱) این دختر بزرگوار ، که به تعبیر شیخ عباس قمی زنی با حصافت عقل و اصابت رای وافصح و اعلم مردمان به زبان عرب و شعر و فضل و ادب بوده است ، (۲) پس از بازگشت ازسفر کوفه و شام ، در خانه پدر خود ، تحت کفایت امام سجاد«ع قرار گرفت . وی ، محضرسه امام(امام حسین ، امام سجاد و امام باقر)علیهم السلام را درک کرد . نوشته‌اند : خانه‌اش‌مرکز تجمع شعرا و محل مناقشه و بحث و نقد ادبی بود . به شاعران بزرگ همچون فرزدق‌و جریر ، صله عطا می‌کرد . سکینه به زنی مصعب بن زبیر در آمد و پس از قتل او ، زوجه‌عبد الله بن عثمان گردید و پس از مرگ او ، زید بن عمر با وی ازدواج کرد ، ولی زید ، به‌توصیه سلیمان بن عبد الملک او را طلاق گفت . (۳) سکینه همچنان در مدینه می‌زیست ، تاآنکه در پنجم ربیع الاول سال ۱۱۷ هجری در زمان هشام بن عبد الملک پس از هفتاد سال ، در مدینه در گذشت . (۴) قبر او نیز در مدینه است . ۱-شام سرزمین خاطره‌ها ، ص ۱۰۶ ، به نقل از«سکینه ، مقرم ، ص ۲۶۶ . ۲-منتهی الآمال ، ج ۱ ، ص ۴۶۳ . ۳-فرهنگ فارسی ، معین ، ج ۵ ، ص ۷۷۶ . ۴-تهذیب الاسماء ، نووی ج ۱ ، ص ۱۶۳ ، سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۶۳۸ .

سلام بر حسین ع

درودی است که هنگام نوشیدن آب خنک بر زبان می‌آید . به عربی گفته می‌شود : «سلام الله علی الحسین و اصحابه . امام سجاد ، امام صادق و ائمه دیگر ، هنگام نوشیدن‌آب ، از حسین ع یاد می‌کردند . از خود سید الشهدا(یا بعنوان زبان حال)نقل شده که : شیعتی ما ان شربتم عذب ماء فاذکرونی او سمعتم بغریب او شهید فاندبونی (۱) شیعیان من ! هر گاه آب گوارا نوشیدید ، مرا یاد کنید ، هر گاه غریب یا شهیدی را شنیدید ، بر من گریه کنید . آب و تشنگی ، تداعی کننده عاشورای حسین است و هر مرثیه‌خوانی نیزاز فرات و آب و عطش ، گریز به صحرای کربلا می‌زند و از حسین عطشان یاد می‌کند . (۲) ۱-الخصائص الحسینیه ، شوشتری ، ص ۹۹ . ۲-صلوات خاص امام حسن و امام حسین ، بحار الانوار ، ج ۹۱ ، ص ۷۴ ، سلام بلندی بر این امام شهید است ، مراجعه شود .

سلام وداع

روز عاشورا ، هر یک از یاران حسین ع که می‌خواست به میدان نبرد آخرین برود ، سلام وداع می‌داد ، به این صورت که : السلام علیک یابن رسول الله . و امام جواب‌می‌فرمود : «و علیک السلام و نحن خلفک (۱) یعنی ما هم از پی خواهیم آمد . پس ازشهادت همه یاران امام ، سید الشهدا«ع به خیمه آمد و سکینه ، زینب ، ام کلثوم و فاطمه . . . را ندا داد که علیکن منی السلام . این سلام وداع حضرت که دیدار پایانی وی با اهل بیت‌بود ، شوری و سوزی در میان آنان افکند و هر کدام سخنانی گفتند . (۲) ۱-مقتل

الحسین ، مقرم ، ص ۳۰۵ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۷ .

سلمان بن مضارب بجلی

از شهدای کربلاست . گفته شده وی پسر عموی زهیر بن قین بود و همراه او ، پیش ازرسیدن به کربلا ، به سپاه حسین بن علی ع پیوست و عصر عاشورا شهید شد . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۱ .

سلیلیه

نام مکانی در مسیر مکه به عراق است . این وادی در سرزمین غطفانیان بوده و آب وچاه داشته است . محل ، به نام سلیل بن زید معروف شده است . امام حسین ع از این‌منزلگاه هم عبور کرده است . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۴۰ .

سلیمان بن سلیمان ازدی

گفته شده که از شهدای کربلا بوده است . نامش در زیارت رجبیه هم آمده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۱ .

سلیمان بن صرد خزاعی

رهبر نهضت توابین در کوفه که به خونخواهی سید الشهدا«ع قیام کرد و شهید شد . سلیمان بن صرد ، از چهره‌های برجسته و سرشناس شیعه در کوفه و از بزرگان طایفه‌خودش به شمار می‌رفت و قدر و منزلتی عظیم داشت . نامش در جاهلیت ، «یسار»بود . نام سلیمان را پیامبر اسلام بر او نهاد . کنیه‌اش ابو المطرف بود . از اصحاب پیامبر محسوب‌می‌شد و در جنگ صفین و معرکه‌های دیگر نیز در رکاب امیر المؤمنین ع بود . از اولین‌مسلمانانی بود که ساکن کوفه شد . وی از کسانی بود که پس از مرگ معاویه ، به امام‌حسین ع نامه نوشت و از آن حضرت خواست که به کوفه بیاید . در حرکت مسلم بن‌عقیل ، فعالیت داشت ، اما ابن زیاد او را در کوفه به زندان افکند . از این رو توفیق شرکت درحماسه عاشورا را نداشت . پس از حادثه کربلا که کوفیان از کوتاهی خود در یاری امام حسین ع پشیمان شده‌بودند ، وی رهبری نهضت توابین را بر عهده گرفت و با هم پیمانان خود ، در سال ۶۵هجری قیام کردند . شعار توابین ، «یا لثارات الحسین بود . (۱) او را«امیر التوابین نیزمی گفتند . سرانجام ، در درگیری با سپاه ابن زیاد در«عین الورده ، همراه با جمعی ازیارانش شهید شد . بعضی نیز شهادتش را در درگیری با نیروهای اعزامی از شام که به‌حجاز آمده بودند دانسته‌اند . سلیمان بن صرد ، هنگام شهادت ۹۳ سال داشت . پس ازشهادت ، سر او را نزد مروان حکم در شام بردند . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۵۸ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۶۵۰ .

سلیمان بن عون حضرمی

نامش را در شمار شهدای کربلا آورده‌اند و در زیارت رجبیه هم آمده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۱ .

سلیمان بن کثیر

نام او را در فهرست‌شهدای کربلا آورده‌اند ، نیز در زیارت رجبیه هم آمده است . احتمال داده‌اند که او ، همان مسلم بن کثیر ازدی باشد . (۱) ۱-همان .

سنان بن انس

از جنایتکاران جنگی در کربلا ، که در سپاه عمر سعد بود و آخرین لحظه ، او نیزه‌ای برامام حسین ع زد و آن حضرت از اسب بر زمین افتاد . به نقل بیشتر مورخان ، او سرمقدس امام حسین ع را از پیکر جدا کرد و بر نیزه افراشت(برخی هم شمر یا خولی راگفته‌اند) . (۱) بعدها نیز بخاطر همین جنایت ، از ابن زیاد جایزه می‌طلبید . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۵ و ۵۶ .

سنج

نام یکی از ابزاری که بصورت یک جفت صفحه گرد مسین یا برنجی یا رویین ، بادستگیره‌ایی در قسمت بیرونی است و در دسته‌های عزاداری و زنجیر زنی به هم می‌زنندو با صدا و آهنگ شور آفرین آن ، به نوحه‌خوانی می‌پردازند . «صنج هم گفته شده است .

سنگابخانه

محلی که یک یا چند ظرف بزرگ سنگی برای نوشیدن آب سرد ، در ایام عزاداری‌سید الشهدا«ع در آن نهاده می‌شد و سقاها ، آماده آب دادن به عزاداران و هیئتهای سینه زنی‌بودند . معمولا در محوطه‌ای بود که روی آن چادر می‌زدند و اطرافش را با پارچه سیاه وکتیبه‌های مخصوص و عکس و شمایل می‌پوشاندند و در آنجا نگهبان و شبخواب‌می گذاشتند . سنگاب ، ظرف سنگی بزرگی بود که مقدار زیادی آب می گرفت و از یک پارچه‌سنگ تراشیده می‌شد و در مسجدها و تکایا برای آشامیدن یا وضو گرفتن می گذاشتند . دهخدا می‌نویسد : «ظرف بزرگ از سنگ تراشیده که یک کر و بیشتر آب گیرد و در مساجدو امامزاده‌ها نهند . » (۱) ۱-لغت نامه ، دهخدا .

سنگباران

از شیوه‌های سپاه کوفه در مقابله با حماسه آفرینیهای یاران شجاع امام ، استفاده ازسنگباران بود . وقتی در نبرد تن به تن ، سپاه کوفه پیاپی تلفات می‌داد ، چندین نوبت عمرسعد و فرماندهان دیگر ، سربازان خود را از رویارویی انفرادی منع کردند و دستور دادندکه سنگباران کنند و این را تنها راه مقابله با دلاوران عاشورایی می‌دانستند : «و الله لو لم ترموهم الا بالحجارة لقتلتموهم . . . » (۱) گاهی هم از حمله دسته جمعی به یک نفر استفاده‌می کردند ، نسبت به عابس بن ابی شبیب هم عمر سعد دستور داد سنگباران کنند . ۱- کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۵ .

سوار بن منعم بن حابس همدانی

از شهدای حادثه کربلاست . وی پس از رسیدن امام حسین ع به کربلا ، از کوفه آمد وبه آن حضرت پیوست . برخی او را از شهیدان حمله اول می‌دانند و بعضی دیگر وی را ازمجروحانی می‌دانند که اسیر شد و نزد عمر سعد بردند ، سپس در اثر جراحات ، پس ازشش ماه به شهادت رسید . نام او در زیارت رجبیه بصورت سوار بن ابی عمیر نهمی آمده‌است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۶ .

سوره فجر

این سوره ، در روایت امام صادق ع به سوره امام حسین ع مشهور است و توصیه‌شده که در نمازهای واجب و مستحب ، خوانده شود : «اقرؤا سورة الفجر فی فرائضکم ونوافلکم ، فانها سورة الحسین ع و ارغبوا فیها» . (۱) و این نامگذاری ، جالب است ، «چرا که قیام کربلای حسین ع ، خود انفجار فجری ازایمان و جهاد بود ، در ظلمت‌شب جور و شرک بنی امیه ، و همچنان که با فجر و آغاز روز ، حرکت و حیات مردم شروع می‌شود ، با خون حسین ع و یارانش در عاشورا ، اسلام‌جانی تازه گرفت و حیاتی مجدد یافت . » (۲) در ذیل روایتی از امام صادق ع ، علت‌نامگذاری این سوره به سوره فجر ، این بیان شده که سید الشهدا نفس مطمئنه و راضیه ومرضیه است و یارانش نیز اینگونه‌اند : «فهو ذو النفس المطمئنة الراضیة المرضیة و اصحابه‌من آل محمد هم الراضون عن الله یوم القیامة و هو راض عنهم . (۳) «و الفجر»که سوگند خدای ازلی است روشنگر حقی است که با آل علی است این سوره به گفته امام صادق ع مشهور به سوره حسین بن علی است (۴) ۱-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۳۴۶ ، عوالم(امام حسین) ، ص ۹۷ . ۲-آشنایی با سوره‌ها ، جواد محدثی ، ص ۹۲ . در این باره مقاله ادبی-تحلیلی سوره فجر ، سوره امام حسین را در«روایت انقلاب ص ۱۳۸ بخوانید . ۳-عوالم(امام حسین) ، ص ۹۸ . ۴-از مؤلف .

سوید بن عمرو خثعمی

آخرین کشته میدان کربلاست . وی پس از شهادت امام حسین ع شهید شد . یکی ازدو مردی بود که همراه حسین ع بودند . او مجروحی افتاده در میدان ، میان زخمیان بود ورمقی در بدن داشت و در آن حال ، چون شنید که کوفیان شادی کنان می‌گویند«حسین کشته شد» ، به هوش آمد و با چاقو و شمشیری که داشت ، با همان حالت به جنگ پرداختو شهید شد . (۱) به سوید بن مطاع هم معروف است . ۱-انصار الحسین ، ص ۷۷ .

سهل بن سعد

یکی از شیعیان اهل بیت که در شام ، بیرون دروازه دمشق ، با کاروان اسرای کربلابرخورد کرد و از جشن و پایکوبی مردم به شگفت آمد . با سکینه دختر امام حسین ع سخن گفت و خود را معرفی کرد و درخواست نمود که اگر کاری داشته باشند ، انجام دهد . سکینه گفت : به نیزه‌داری که این سر را می‌برد ، بگو تا جلوی ما برود و مردم مشغول‌تماشای سر شوند و به چهره حرم رسول الله ننگرند . سهل با پرداخت چهار صد دینار به‌نیزه‌دار از او خواست که پیشاپیش خاندان پیامبر راه برود . (۱) سهل بن سعد ساعدی ، ازاصحاب پیامبر و یاران علی بود . تا سال ۸۸ هجری زیست . هنگام مرگ ، ۹۶ ساله یا صدساله بود . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۲۷ . وسیلة الدارین فی انصار الحسین ، ص ۳۸۲ ، عوالم(امام حسین) ، ص ۴۲۸ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۷۶ .

سیاه جامگان

بعضی در سوگ عزیزان لباس سیاه می‌پوشند . لباس سیاه پوشیدن مکروه است ، مگردر عزای ابا عبد الله الحسین ع . ابو مسلم خراسانی ، لباس سیاه می‌پوشید ، تا هم با بنی امیه‌مخالفت کرده باشد ، هم در دید بیننده ، هیبت‌یابد . سیاه جامگان(مسوده) ، سپاه ابو مسلم‌خراسانی بودند که لباس مشکی را در عزای شهدای کربلا و زید بن علی و یحیی بن زیدمی‌پوشیدند . کسانی هم در عالم رؤیا ، رسول خدا«ص و امیر المؤمنین ع و فاطمه‌زهرا«ع را دیده‌اند که در عاشورا و سوگ امام حسین ع لباس سیاه می‌پوشیدند . (۱) ۱-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۶۷۰ .

سیاه

جامگان به عباسیان گفته می‌شود ، به همان دلیل شعار قرار دادن لباس سیاه برای خود .

سید الشهدا«ع

از معروفترین لقبهای حسین بن علی ع که در روایات و زیارتنامه‌ها از زبان ائمه ع بیان شده است ، به معنای سرور و سالار شهیدان . امام صادق ع به ام سعید احمسیه که‌مرکبی کرایه کرده بود تا در مدینه سر قبور شهدا برود ، فرمود : آیا به تو خبر دهم که سرورشهیدان(سید الشهدا)کیست ؟ گفت : آری . فرمود : حسین بن علی است . پرسید : اوسید الشهداست ؟ فرمود : آری . . . (۱) این لقب ، ابتدا مخصوص حضرت حمزه ، عموی پیامبرخدا بود که در جنگ احد به شهادت رسید . اما حماسه و ایثار ابا عبد الله ع چنان بود که اورا بر همه شهیدان برتری و سروری داد و شهدای کربلا را نیز بر دیگر شهیدان فضیلت‌بخشید و این سیادت و برتری در عرصه قیامت هم مشهود خواهد بود . پیامبر خدا یک بارکه به نقل از جبرئیل ، از شهادت فرزندش خبر می‌داد ، از جمله دعایش درخواست مقام‌سید الشهدایی برای حسین بود : «اللهم فبارک له فی قتله و اجعله من سادات الشهداء» . (۲) میثم تمار نیز در سخنانی که با«جبله مکیه داشت ، این تعبیر را در باره آن حضرت گفت : «ان الحسین بن علی سید الشهداء یوم القیامة . (۳) ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۳۶ . ۲-عوالم(امام حسین) ، ص ۱۱۸ . ۳-همان ، ص ۳۴۸ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۰۳ .

سید حمیری

از برجسته‌ترین شاعران شیعه که در عراق می‌زیست و مورد عنایت‌خاص ائمه ، بخصوص امام صادق ع بود . در مدح اهل بیت و مرثیه سید الشهدا«ع و شهدای کربلا ، آثار برجسته‌ای سروده است . نامش ابو هاشم ، اسماعیل بن محمد الحمیری بود . در سال۱۰۵ ه به دنیا آمد . خانواده‌اش از محبت اهل بیت دور بودند ، اما خودش شیفته آل علی بودو هنر و زبانش را وقف آن دودمان پاک کرد . امام صادق ع به او فرمود : «سمتک امک‌سیدا ، وفقت فی ذلک و انت‌سید الشعراء» (۱) مادرت تو را«سید»نامید ، در این باره موفق‌شدی و تو سالار شاعرانی . سید حمیری ، علاوه بر چیرگی در شعر و ادب ، در علوم قرآنی ، تفسیر ، حدیث و کلام نیز چهره‌ای بارز بود و نامش در کنار نام عالمان بزرگ مطرح است . اما زبان شعری او در مدح دودمان پیامبر و هجو و رسوا کردن بنی امیه ، بسیار نافذ و بران‌بود . مجموعه شعر او نیز(دیوان السید الحمیری)چاپ شده است . حضرت صادق ع در منزل خود او را نشاند و خانواده امام ، پشت پرده نشستند . امام‌از او خواست در سوگ حسین ع شعر بخواند . او هم مرثیه‌ای خواند ، با این مطلع : امرر علی جدث الحسین فقل لاعظمه الزکیه و امام صادق ع گریست و صدای ناله از خانه آن حضرت بلند شد ، تا حدی که به اوگفتند : دیگر بس است . او نیز شعرش را متوقف کرد . (۲) سرانجام ، در رمیله بغداد ، در سال۱۷۳ ه وفات یافت . (۳) ۱-الغدیر ، ج ۲ ، ص ۲۳۲ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۸۶ . ۳-پیرامون شخصیت او ، از جمله ر . ک : «الغدیر» ، ج ۲ ، «شاعر العقیده ، محمد تقی حکیم ، «سید حمیری ، سالارشاعران ، محمد صحتی .

سیره امام حسین ع (۱)

سیره اخلاقی و رفتاری سید الشهدا«ع نشان دهنده روح بلند او و تربیت در دامان‌پیامبر و علی ع و تجسم قرآن کریم در عمل و اخلاق اوست . مهمان نواز و بخشنده بود ، به خویشاوندان رسیدگی می‌کرد ، سائلان را محروم نمی‌گذاشت ، به فقیران می‌رسید ، برهنگان را پوشانده و گرسنگان را سیر می‌کرد ، بدهی بدهکاران را می‌داد ، بر یتیمان‌شفقت و مهربانی داشت ، ضعیفان را کمک و یاری می‌کرد ، صدقاتش فراوان بود و مالی که‌به دستش می‌رسید میان تهیدستان تقسیم می‌کرد . بسیار عبادت خدا می‌کرد و روزه‌می‌گرفت ، بیست و پنج بار پیاده به سفر حج رفت ، شجاعتش زبانزد همگان بود ، در میدان‌نبرد استوار و بی باک بود ،

اراده‌ای نیرومند و روحیه‌ای والا داشت ، هرگز ذلت و حقارت رانمی‌پذیرفت ، مرگ را بر زندگی ذلیلانه ترجیح می‌داد ، غیرتمند بود ، صراحت لهجه وصلابت در بیان حق داشت ، حلم و بردباری و تحملش بسیار بود ، کریم و بزرگوار بود و باکمترین بهانه‌ای غلامان و کنیزان خویش را آزاد می‌کرد ، شبها انبان غذا به در خانه‌محرومان می‌برد ، متواضعانه با فقیران و مساکین همنشین و هم غذا می‌شد . امر به معروف‌و نهی از منکر را دوست داشت و از خلافها و جنایتهای ظالمان بشدت انتقاد می‌کرد ، جوانمرد و با فتوت و اهل گذشت بود ، کینه بدی کننده را به دل نمی‌گرفت ، اهل عفو بود ، بزرگی روح و کرم او همه را شیفته رفتارش می‌ساخت ، خانه‌اش پناهگاه و مرکز امیددرماندگان بود ، اهل شب زنده‌داری بود ، در شب و روز هزار رکعت نماز می‌خواند ، در ماه‌رمضان ختم قرآن می‌کرد ، پولها و بخششهایی را که معاویه می‌فرستاد می‌گرفت و میان‌فقرا تقسیم می‌کرد ، سالی یک بار نصف همه دارایی خود را در راه خدا به نیازمندان صدقه‌می‌داد ، ثروت را ذخیره نمی‌کرد ، محاسن خویش را خضاب می‌کرد . خصلتهای برجسته و سیره متعالی آن حضرت ، در صحنه‌های مختلف نهضت عاشورانیز جلوه داشت . به عنوان نمونه : قاطعانه بیعت با یزید را رد کرد و از مدینه خارج شد ، درسخت‌ترین شرایط محاصره و سختی و تشنگی در کربلاـ هم پیشنهاد تسلیم شدن و بیعت‌را نپذیرفت ، عزتمندانه به استقبال شهادت رفت ، جوانمردانه به حر و سپاه تشنه او درطول راه آب داد و بالاـخره توبه حر را روز عاشورا پذیرفت ، بیعت‌خود را از یاران‌برداشت تا هر که می‌خواهد برگردد ، غلام و خادم خویش را هم آزاد گذاشت و از اوخواست که اگر می‌خواهد برود ، به یتیمان مسلم بن عقیل پس از شهادت پدرشان مهربانی‌کرد ، شب عاشورا را برای مناجات و تلاوت قرآن و عبادت مهلت‌خواست ، تا آخرین‌لحظات حتی در قتلگاه هم حالت تسلیم و رضا داشت ، بر سختیها و شدایدکربلا وشهادت اصحاب صبوری کرد ، روز عاشورا با آن همه داغ و مصیبت و تشنگی و تنهایی‌چون شیر جنگید و از انبوه دشمن نهراسید ، قیام خویش را با انگیزه امر به معروف و نهی‌از منکر دانست ، بارها در طول سفر کربلاـ بی‌اعتباری دنیا را گوشزد کرد و زهد خویش رانشان داد ، هتاکیهای دشمنان را روز عاشورا حلیمانه تحمل کرد ، اثر انبانهایی که به خانه‌محرومان برده بود ، پس از شهادتش بر پشت و دوش آن حضرت دیده شد . ۱ -این ویژگیهای رفتاری در منابع زیر آمده است : مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۶۵ ، حیاة الامام الحسین ، ج ۱ ، ص ۱۱۲ ، المحجة البیضاء ، ج ۴ ، ص ۲۲۲ ، سیرة الائمة الاثنی عشر ، ج ۲ ، ص ۲۹ ، کشف الغمه ، ج ۲ ، ص ۲۲۶ ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۱۸۹ و عوالم(ج ۱۳ ، الامام الحسین)ص ۵۹ .

سیف بن حارث بن سریع جابری

از شهدای جوان کربلاست . نامش در زیارت ناحیه ، بصورت شبیب بن حارث آمده‌است . وی و پسر عمویش مالک بن عبد الله از کوفه آمده ، در کربلاـ به امام حسین ع پیوستند . روز عاشورا ، پس از شهادت حنظلة بن قیس ، هنگامی که دشمن به خیمه‌گاه امام‌حسین ع نزدیک شده بود ، گریان خدمت امام آمدند و اذن میدان طلبیدند . سپس هر دو باهم به میدان رفته ، جنگیدند تا شهید شدند . آن دو ، هم برادر مادری و هم پسر عمو بودند . (۱) در کتب ، نام سیف بن حرث هم آمده است ، شاید همان سیف بن حارث باشد . ۱-انصار الحسین ، ص ۷۷ ، عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۳۰ .

سیف بن مالک عبدی

از شهدای کربلاست . از جوانان پرشوری بود که در بصره ، در خانه بانوی بزرگ ، «ماریة بنت منقذ عبدی جمع می‌شدند ، خانه او پایگاهی برای شیعه بود . (۱) از بصره به‌کوفه آمد و از آنجا به کاروان امام حسین ع پیوست ، سپس همراه او به کربلاـ آمد . عصرعاشورا در نبرد تن به تن به شهادت رسید . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۸ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۷۹ .

سینه زنی

از مراسم سنتی عزاداری برای سید الشهدا«ع و دیگر ائمه مظلوم ، که همراه نوحه‌خوانی و با آهنگی خاص بر سر و سینه می‌زنند ، گاهی هم سینه خود را لخت کرده ، بر آن‌می‌زنند . اصل این سنت ، بویژه در میان عربها رواج داشته است . بعدها به صورت موجوددر آمده که با انتخاب نوحه‌های سنگین ، حرکات دست بر سینه می‌خورد . به فردی هم که‌بر سینه خود زده ، عزاداری می‌کند ، «سینه زن می‌گویند . اینگونه نوحه‌گری ، ابتدا بصورت فردی بوده ، اما با مرور زمان به شکل گروهی ودستجات سوگواری در آمده است . «دسته گردانی و سینه زنی و نوحه خوانی که در زمان‌صفویه رایج‌شده و توسعه پیدا کرده بود ، در عصر قاجاریه با توسعه و تجمل بیشتر درپایتخت رواج داشت . . . دسته گردانی در عصر قاجار ، بویژه در زمان ناصر الدین شاه باآداب و تشریفات و تجمل بسیار برگزار می‌شد . دسته‌های روز با نقاره و موزیک جدید وعلم و بیرق و کتل ، و دسته‌های شب با طبقهای چراغ زنبوری و حجله و مشعل به راه‌می‌افتاد و در فواصل دسته سینه‌زنها با آهنگ موزون سینه می‌زدند . نوحه خوانی و سینه‌زنی حتی در اندرون شاهان قاجار ، بین خانمهای اندرون نیز متداول بود . . . » (۱) ۱-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۲۶ .

شاخسی ، واخسی

شکل صحیح و اصلی این دو کلمه ، «شاه حسین ، وا حسین است و تعبیری است که‌دسته‌های عزادار و تیغ زدن و قمه زدن ، هنگام تیغ زدن در روز عاشورا ، بصورت جمعی وبا صدای خاصی آن را تکرار می‌کردند و نام سید الشهدا«ع را بر زبان می‌آوردند .

شام

شام به سرزمین منطقه سوریه ، فلسطین ، لبنان ، اردن و اطراف آنها گفته می‌شده است . شامات هم می‌گویند . این سرزمین در صدر اسلام فتح شد و معاویه در دوره عثمان والی‌آنجا بود و امویان از آن پس بر آن منطقه استیلا یافتند و از حکومت مشروع علی ع سربرتافتند . دمشق ، پایتخت امویان بود . یزید هم آنجا حکومت می‌کرد . (۱) از سرزمین شام در روایات ، نکوهش شده و ائمه از آن به بدی یاد کرده‌اند . اهل شام‌بویژه در عهد معاویه ، با علی دشمنی بسیار می‌کردند و از جمله علل آن تبلیغات گسترده‌معاویه و امویان بر ضد علی ع و بنی هاشم بود و چون در آن منطقه نفوذ و استیلا داشتند ، افکار را بر ضد اهل بیت ، منحرف می‌ساختند و بذر دشمنی آنان را در دلها می‌پراکندند . دردوره‌های بعد هم میان شامیان و عراقیان خصومت و ناسازگاری ادامه یافت و شهرها ومردم عراق ، اغلب زیر بار حکومت دمشق نمی‌رفتند . سرهای مسلم بن عقیل و هانی راپس از شهادتشان به شام که مقر حکومت‌یزید بود فرستادند . اهل بیت‌سید الشهدا«ع پس از واقعه کربلا که به اسارت دشمن در آمدند ، ابتدا به کوفه‌و از آنجا به شام برده شدند و چند روزی در دمشق اقامت کردند . دیدارشان با یزید دردار الخلافه در همین شهر بود که حضرت زینب و امام سجاد«ع در بارگاه یزید خطبه‌خواندند و یزید را رسوا ساختند . (۲) قبر حضرت زینب و رقیه که هر دو بصورت حرم وزیارتگاه شیعه است ، در شام است . قبر رقیه نزدیک مسجد جامع دمشق و حرم حضرت‌زینب در زینبیه ، بیرون از دمشق است . (۳) سفر به شام برای اهل بیت‌حسین ع بسیار تلخ ومصیبتهای دوران اسارت در این دیار ، برایشان از سختترین مصیبتها بوده است . وقتی ازامام سجاد پرسیدند : در سفر کربلا ، سختترین مصیبتهای شما کجا بود ، سه بار فرمود : «الشام ، الشام ، الشام . (۴) ۱-دائرة المعارف الاسلامیة ، ج ۱۳ ، ص ۸۱ . ۲-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۶۸۰ . ۳-درباره شام و قبور متبرکه و مدفونین در آنجا ، از جمله ر . ک : «شام سرزمین خاطره‌ها»مهدی پیشوایی . ۴-عنوان الکلام ، فشارکی ، ص ۱۱۸ .

شام غریبان

در لغت ، به معنای شب مردم غریب و از یار و دیار دور افتاده است ، شام مسافران که‌وحشتناک می‌باشد . شام غریبان گرفتن : زاری کردن به درد ، چنانکه بر وفات کسی گریستن‌و غم نمودن . شب اول وفات کسی برای خانواده آن کس ، شب یازدهم محرم و عزاداری‌بعد از آن شب . (۱) در اصطلاح ، به مراسم سوگواری شبانه در شب یازدهم محرم گفته‌می‌شود که مردم به صورت دو گروه مجزا ، پس از غروب آفتاب عاشورا در مسجدها وتکیه‌ها ، با خواندن نوحه‌های غمگین ، یاد اسرای اهل بیت را گرامی می‌دارند . این برنامه ، اغلب با در دست داشتن شمعهایی و در شب تاریک یازدهم محرم انجام می گیرد و بیشتراز کودکان و نونهالان در این سوگواری تمثیلی استفاده می‌شود . یاد کردی است از آوارگی‌اهل بیت امام حسین ع و کودکان باز مانده از شهدای کربلا که در غروب عاشورا ، بی‌پناه ودرمانده ، در ظلمت اندوهبار شب ، در دشت و بیابان کربلا به سر آوردند . در این شب ، «مراسمی ساده و غم‌انگیز بر پا می‌شود و عزاداران با لباسهای سیاه و شمعی افروخته دردست گرفته ، کاه بر سر می‌پاشند و نوحه‌های غم‌انگیز می‌خوانند و دسته دسته در معابرحرکت می کنند و هر چند قدم ، مدتی می‌نشینند و می گریند ، آرام و غمناک . در این مراسم‌بکلی سینه زنی نمی‌شود و علم و بیرق نیز حرکت داده نمی‌شود» . (۲) ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-تعزیه در ایران ، صادق همایونی ، ص ۲۸۹ .

شبث بن ربعی

فرمانده نیروهای پیاده عمر سعد در کربلا . وی از طایفه بنی تمیم و از جمله کسانی بودکه به حسین بن علی ع نامه برای آمدن به کوفه نوشته بود . گر چه وی از چهره‌های‌معروف کوفه و در ابتدا از یاران علی ع بود و حضرت او را همراه عدی بن حاتم نزدمعاویه فرستاد و در جنگ صفین هم در رکاب امیر المؤمنین بود ، لیکن در مسیر حرکت به‌سوی نهروان ، همراه چند نفر دیگر سر از اطاعت آن حضرت باز تافتند و به خوارج‌پیوستند . علی ع از آینده او خبر داده بود و به او و عمرو بن حریث فرمود : به خدا قسم‌شما دو نفر با فرزندم حسین ع خواهید جنگید . (۱) روز عاشورا نیز امام حسین ع در اولین‌سخنرانی مفصل خویش خطاب به کوفیان از او هم نام برد و در اتمام حجتی که با آنان‌داشت و سخنان او را قطع می کردند و گوش نمی‌دادند ، از جمله فرمود : « . . . یا شبث بن ربعی و یا . . . الم تکتبوا الی ان قد اینعت الثمار و اخضر الجناب و انما تقدم‌علی جند لک مجندۀ ؟ . . . » (۲) ای شبث بن ربعی و . . . مگر شما به من ننوشتید که میوه‌ها رسیده‌و اطراف سر سبز است ، اگر بیایی لشکریانی مجهز برای تو آماده است ؟ شبث بن ربعی از چهره‌های متلون تاریخ بود . هم در قتل حسین بن علی ع شرکت‌داشت و پس از عاشورا مسجدی در کوفه تجدید بنا کرد ، به شکرانه و خوشحالی از کشته‌شدن حسین ع ، سپس همراه مختار ، به خونخواهی حسین بن علی ع پرداخت و رئیس‌پلیس مختار شد ، سپس در کشتن مختار هم حضور داشت . پیشتر با سجاح(مدعی‌دروغین نبوت) همکاری داشت ، مسلمان شد ، بر ضد عثمان شورید ، توبه کرد و از خوارج‌شد . به جای بیعت با علی ع با یک سوسمار بیعت کرد و می گفت با هم برابرند ! (۳) این مردبد دل و خبیث ، سرانجام در سن هشتاد سالگی در کوفه درگذشت . ۱-معارف و معاریف ، ج ۳ ، ص ۱۲۹۸ . ۲-انساب الاشراف ، ج ۳ ، ص ۱۸۸ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۷(در بحار ، اسم او قیس بن اشعث آمده است) . ۳-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۸۰ .

شب شعر عاشورا

نام مجموعه‌ای چند جلدی ، حاوی اشعاری است که در یادواره شب شعر عاشورا» در چندین سال متوالی در«حسینیه ۱۵ خرداد»شیراز ارائه شده است . محور شعرهاسید الشهدا و نهضت‌حسینی و یاران و فرزندان شهید آن حضرت است و از سروده‌های‌شاعران معاصر که در آن جلسات شعر خوانده یا برای آن شعر فرستاده‌اند گرد آمده است . شب شعر عاشورا از مهرماه

سال ۱۳۶۵(محرم ۱۴۰۷)آغاز شده است و همه ساله‌در ماه محرم برگزار می گردد . نهمین شب شعر عاشورا ، در تیرماه ۱۳۷۴(صفر ۱۴۱۶) برگزار شد و سروده‌های شاعران بر محور حضرت قاسم و عمرو بن جناده(دو شهید۱۳ ساله کربلا)ارائه گردید .

شب عاشورا

امشب شهادتنامه عشاق امضا می‌شود فردا ز خون عاشقان این دشت ، دریا می‌شود (۱) شب دهم محرم سال ۶۱ هجری ، امام حسین ع و یارانش با نیایش و نماز ، به‌آماده‌سازی خود و سلاحها و تحکیم میثاقهای استوار یاری و فداکاری پرداختند ، چرا که‌فردای آن روز ، حماسه عظیم عاشورا و شهادت حیاتبخش آنان رقم می‌خورد . شب‌عاشورا را امام حسین ع از سپاه کوفه مهلت‌خواست تا به عبادت و تلاوت بپردازد . همان شب ، برای یارانش سخنرانی کرد و آنان مراتب اخلاص و وفای خویش را درسخنرانیهای پرشور خود ابراز کردند . در همین شب بود که یاران شهادت طلب ، ازخوشحالی سعادت شهادت که فردا نصیبشان می‌شد با هم مزاح می‌کردند ، مثل حبیب وبریر ، و صدای یاران امام به نجوا و زمزمه نیایش ، همچون کندوی زنبوران به گوش‌می‌رسید . (۲) شب عاشورا لحظه‌ای چشمان امام را خواب گرفت . رسول خدا را در خواب‌دید که به او خبر شهادتش را می‌داد . این خواب ، اهل بیت را آشفته و گریان ساخت . درچنین شبی ، امام در خیمه خویش به آماده سازی سلاح خود مشغول بود و شعر«یا دهراف لک من خلیل . . . »را می‌خواند ، امام سجاد که در خیمه بود با شنیدن آن چشمش‌اشکبار شد و زینب گریست و امام حسین ع خواهر را دلداری داد و به صبر سفارش‌کرد . آن شب ، شب قدر بزرگمردانی بود که با انتخاب شهادت ، عزت ابدی و نام جاودان رابرای خود رقم زدند . ۱-حسان . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۷۵ .

شبه پیغمبر

لقب علی اکبر«ع فرزند شهید امام حسین علیه السلام است که در رکاب پدر ، روزعاشورا به خون غلطید . وی از نظر چهره ، شبیه پیامبر خدا بود . سید الشهدا«ع نیز هنگام‌عزیمت جوانش به میدان ، فرمود : «اللهم اشهد علی هؤلاء القوم فقد برز الیهم غلام اشبه‌الناس خلقا و خلقا و منطقا برسولک و کنا اذا اشتقنا الی وجه رسولک نظرنا الی وجهه . . . » (۱) خدایا شاهد باش و گواهی بر این قوم بده ، جوانی به سوی آنان به میدان رفت که درخلقت و اخلاق و گفتار ، شبیه‌ترین مردم به رسول تو بود و هر گاه مشتاق سیمای پیامبرت‌بودیم به چهره او نگاه می‌کردیم . علی اکبر ، آیینه احمد نما بود ، احمد ثانی ، دوباره پیامبر ! یا رب این صوت محمد یا صدای اکبر است روی ماه احمد است این یا لقای اکبر است (۲) ۱-مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۳۰ . ۲-حسان .

شبیب بن عبد الله ، مولی حرث

از شهدای کربلاست . وی از شجاعان کوفه بود که در کربلا همراه سیف و مالک(پسران سریع) به حسین ع پیوست و جزء شهدای حمله اول در روز عاشورا بود که پیش‌از ظهر شهید شد . شبیب از صحابه پیامبر خدا بود و همراه علی ع نیز در جنگهای‌سه‌گانه‌اش شرکت داشت . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۳۸ .

شجاعت

دلاوری و بی‌باکی برای مقابله با دشمن و نهراسیدن از خطرها و اقدامهای دشوار یکی‌از بهترین ملکات اخلاقی است که در حسین بن علی ع و یاران شهیدش و اسیران آزادی‌بخش جلوه‌گر بود . ریشه روح حماسی در میدانهای نبرد ، خصلتهای فرد و زمینه‌های‌تربیتی اوست . وراثت‌خانوادگی نیز در شجاع بودن افراد مؤثر است . قیام کربلا-از نخستین مراحلش تا پایان آن ،

صحنه‌های بروز شجاعت بود . قاطعیتی که‌امام حسین ع در ابراز مخالفت با یزید و امتناع از بیعت داشت ، تصمیم به حرکت به‌سوی کوفه و مبارزه با یزیدیان ، متزلزل نشدن روحیه از شنیدن اخبار و اوضاع داخل کوفه ، اعلام آمادگی برای نثار خون در راه احیای دین ، نهراسیدن از انبوه سپاهی که آن حضرت‌را در کربلاـ محاصره کردند ، قیام افتخار آفرین مسلم بن عقیل در کوفه ، رسوا ساختن امویان‌توسط قیس بن مسهر در حضور والی کوفه و عامه مردم ، رزم‌آوریهای سلحشورانه وبی‌نظیر امام حسین ع و سربازان و خاندانش ، جنگ نمایان عباس و علی اکبر و قاسم ویکایک اولاد علی و فرزندان عقیل ، خطبه‌های زینب و سجاد«ع در کوفه و شام و . . . صدها صحنه حماسی ، همه جلوه‌هایی از شجاعت است که از الفبای فرهنگ‌عاشورا»است . خاندان پیامبر در شجاعت و قوت قلب و دلیری نمونه بودند و آنچه دردلشان نبود ، هراس از دشمن بود . میدانهای جنگ در زمان رسول خدا و پس از او درجنگهای جمل ، صفین و نهروان ، نشان دهنده شجاعت آل علی است . امام سجاد«ع در خطبه خویش در کاخ یزید ، شجاعت را از جمله خصلتهای‌برجسته‌ای بر شمرد که خداوند به آن دودمان بخشیده است : «اعطینا العلم و الحلم والسماحة و الفصاحة و الشجاعة . . . » . (۱) این شجاعت ، هم در گفتار و زبان آوری بود ، هم درمواجهه با خصم و نبرد با دشمن و یک تنه به دریای سپاه تاختن و هم در تحمل مصائب وشدایـد و خود را نباختن و خواری نپذیرفتن . شجاعت‌حسین و یارانش را دوست ودشمن ستوده‌اند . دستور عمر سعد برای حمله عمومی و سنگباران کردن مبارزان جبهه‌امام ، نشان دلاوری آنان و بزدلی سپاه کوفه بود . حمید بن مسلم که راوی صحنه‌های کربلاست می گوید : به خدا سوگند هیچ محاصره شده‌ای در انبوه مردم را که فرزندان وخاندان و یارانش کشته شده باشد ، همچون حسین بن علی ندیده‌ام که قویدل و استوار وشجاع باشد . مردان دشمن او را محاصره می کردند ، او با شمشیر بر آنان حمله می‌آورد وهمه از چپ و راست می گریختند . شمر چون چنین دید ، به نیروهای سواره دستور داد تابه پشتیبانی نیروهای پیاده شتابند و امام را از هر طرف تیرباران کنند : «فو الله ما رایت‌مکثورا قط قد قتل ولده و اهل بیته و اصحابه اربط جاشا و لا امضی جنانا منه علیه‌السلام . . . » (۲) گر چه در برخی منابع تاریخی و مقتلها آمار کشته‌های دشمن که در حملات‌یاران جبهه حسین کشته شدند ، مبالغه آمیز و باور نکردنی نقل شده است و همه آنها رانمی‌توان پذیرفت ، ولی آنچه بی‌شک ثابت است و غیر قابل انکار ، شجاعت‌شگفت آن‌فدائیان راه خداست . پیروان نهضت و خط عاشورا نیز درس شجاعت را از کربلاآموخته‌اند و از دشمن ، هر چه قوی و مجهز و مسلح باشد ، بیمی به دل راه نمی‌دهند . شهامت نیروهای بسیجی در سالهای دفاع مقدس در جبهه‌های ایران ، الهام گرفته ازعاشوراست . حسین ای درس آموز شجاعت بسیجی از تو آموزد شهامت به روی سینه و پشت بسیجی نوشته : یا زیارت ، یا شهادت (۳) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳۸ و ۱۷۴ . ۲-ارشاد ، شیخ مفید ، ج ۲ ، ص ۱۱۱(چاپ کنگره شیخ مفید) . ۳-از مؤلف .

شراف

به معنای بلندی است . نام منزلی از منزلگاههای میان مکه تا کوفه که امام حسین ع آنجا هم فرود آمد . منطقه‌ای پر آب و درخت که تا واقصه(یکی دیگر از منزلگاهها)۵/۷کیلومتر فاصله دارد . حر در اینجا راه را بر حسین ع بست . امام و همراهان شب را آنجاماندند . سحرگاهان حضرت به جوانان کاروان دستور داد تا می‌توانند آب بسیاری ذخیره‌بردارند . همه مشکها و ظرفها را پر از آب کردند . پس از حرکت از آنجا بود که با سپاه حربرخورد کردند که همه تشنه بودند . حضرت فرمود تا سپاه حر ، حتی اسبهای آنان را باآبهای ذخیره سیراب کنند . (۱) شراف ، نام مردی بوده که در این محل چشمه و چاههای‌پرآبی احداث کرده بود . (۲) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهادة ، علی بن حسین هاشمی ، ص ۹۴ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۳ .

شریح قاضی

قاضی معروف کوفه که وابسته به امویان بود . شریح بن حارث ، در اصل یمنی بود و درزمان عمر به قضاوت کوفه منصوب شد و مدت ۶۰ سال این شغل را داشت ، جز در ایام‌عبد الله زبیر که سه سال این کار را ترک کرد و در ایام حجاج ، دست از این کار کشید وخانه نشین شد تا زمان مرگش در سال ۹۷ یا ۹۸ هجری ، که عمرش بیش از صد سال بود . در زمان علی ع هم مدتی بر منصب قضاوت بود . وقتی امام ، وی را به این منصب گماشت ، بر او شرط کرد که هیچ حکمی را اجرا نکند مگر آنکه آن را بر آن حضرت عرضه‌کند . (۱) علی ع یک بار بر او خشم گرفت و از کوفه بیرونش کرد . وی طبع شعر هم داشت وشوخ طبع بود . (۲) وقتی ابن زیاد در کوفه ، هانی بن عروه را دستگیر و در قصر با او بدرفتاری کرد ، هواداران هانی در بیرون ، به فکر این که او را کشتند ، سر و صدا راه انداختند . شریح قاضی‌به امر ابن زیاد بیرون قصر آمد و شهادت داد که هانی زنده است ، تا جمعیت هوادار اومتفرق شوند . (۳) معروف است که وی به دستور عبید الله زیاد ، فتوا داد که چون حسین بن‌علی ع بر خلیفه وقت‌خروج کرده است ، دفع او بر مسلمانان واجب است . چهره شریح‌قاضی ، به عنوان عالم وابسته به دربار ستم و در خدمت زور و تزویر شناخته می‌شود وهمیشه برای کوبیدن حق ، از چهره افراد مذهبی و موجه که مردم حرفشان را می‌پذیرنداستفاده می‌کنند . شریح نیز در منصب قضاوت بود و چنین سوء استفاده‌ای از موقعیت او به‌نفع حکومت جور انجام گرفت . ۱-وسائل الشیعه ، ج ۱۸ ، ص ۶ . ۲- بحار الانوار ، ج ۴۲ ، ص ۱۷۵ . حالات مفصل او را در همین ماخذ مطالعه کنید . ۳-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۵۷ .

شریعه

در لغت ، به معنای راهی است که به آب رود ، یا دریا منتهی می‌شود ، آبشخور ، جای‌برداشتن آب از رودخانه ، نهر کوچکتر که آب رود ، از آن طریق بر دشت ، مسلط می‌شود . لغات دیگر این اصطلاح عبارت است از : مشرع ، مشرعه ، شرعه ، مشرب ، منهل ، ورد ، مورد ، آبخور ، آبشخور ، شریعه فرات (۱) . در روز عاشورا ، عباس بن علی ع برای آب آوردن‌از فرات به شریعه رفت . در حاشیه رودخانه فرات ، منطقه نخلستانی بود . در همان شریعه‌بود که در پشت نخل کمین کرده دست راست او را از کار انداختند و در همان مسیر به‌شهادت رسید و همانجا نیز دفن شد . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا .

شعار امام حسین ع

مسلمانان ، در جنگهای صدر اسلام ، شعارهای بخصوصی داشتند . پیامبر و ائمه ع نیزشعار خاص داشتند . گاهی این شعار در نگین انگشتر حک می‌شد . امام صادق ع فرمود . شعار ما«یا محمد یا محمد»است ، شعار حسین ، «یا محمد»بود . (۱) ۱-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۳۲ .

شعارهای عاشورا

شعارهای عاشورا

رخی از کلمات سید الشهدا«ع چه در فاصله مدینه تا کربلا و چه در روز عاشورا ، دارای پیامهای مؤثر و دیدگاههای الهام‌بخش برای جهاد و کرامت است . این سخنان یا درضمن خطبه‌ها آمده است ، یا رجزها و اشعار آن حضرت ، و حالت‌شعاری به خود گرفته‌است . می‌توان هدف حسینی و اندیشه‌ها و روحیه‌های عاشورایی را از آنها دریافت و آن‌فرازهای فروزان را شعارهای نهضت عاشورا دانست . برخی از این شعارها چنین است : ۱-«علی الاسلام السلام ، اذ بلیت الامة براع مثل یزید» (۱) (این را در پاسخ مروان درمدینه فرمود ، که از آن حضرت می‌خواست تا با یزید بیعت کند) . ۲-«و الله لو لم یکن ملجا و لا ماوی لما بایعت‌یزید بن معاویة

(۲) (در پاسخ برادرش‌محمد حنفیه فرمود) . ۳-«انی لا اری الموت الا سعادهٔ و الحیاهٔ مع الظالمین الا برما» (۳) (خطاب به یارانش در کربلا) . ۴-«الناس عبید الدنیا و الدین لعق علی السنتهم یحوطونه مادرت معایشهم فاذا محصوابالبلاء قل الدیانون (۴) (در مسیر رفتن به کربلا در منزلگاه ذی حسم) . ۵-«الا ـ ترون ان الحق لا یعمل به و ان الباطل لا یتناهی عنه ؟ فلیرغب المؤمن فی لقاء ربه‌محقا . . . » (۵) (در کربلا ـ خطاب به اصحاب خویش فرمود) . ۶-«خط الموت علی ولد آدم مخط القلادهٔ علی جید الفتاهٔ (۶) (از سخنرانی امام‌حسین ع در مکه پیش از خروج به سوی کوفه ، در میان جمعی از خانواده ، یاران‌و شیعیان خویش) . ۷-«من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله ، ناکثا عهده مخالفا لسنهٔ رسول الله یعمل‌فی عباد الله بالاثم و العدوان فلم یغیر علیه بفعل و لا قول کان حقا علی الله ان یدخله‌مدخله (۷) (در منزلگاه بیضه ، در مسیر کوفه ، خطاب به سپاه حر) . ۸-«ما الامام ، الا العامل بالکتاب و الآخذ بالقسط و الدائن بالحق و الحابس نفسه علی ذات‌الله (۷۸ (امام این صفات امام راستین را در پاسخ به دعوتنامه‌های کوفیان نوشت وتوسط مسلم بن عقیل به کوفه فرستاد) . ۹-«سامضی و ما بالموت عار علی الفتی اذا ما نوی حقا و جاهد مسلما» (۹) (شعر ازدیگری است ، اما امام حسین ع آن را در پاسخ به تهدیدهای حر ، در مسیر کوفه خواند) . ۱۰-«رضی الله رضانا اهل البیت ، نصبر علی بلائه و یوفینا اجر الصابرین (۱۰) (در خطبه‌ای‌که هنگام خروج از مکه ایراد نمود ، خطاب به اصحاب و یاران فرمود) . (در آستانه‌خروج (۱۱) از مکه به سوی کوفه فرمود و راه خونین و آمیخته به شهادت را ترسیم فرمود) . ۱۲-«انما خرجت لطلب الاصلاح فی امهٔ جدی (۱۲) (در وصیت نامه سید الشهدا«ع به‌برادرش محمد حنفیه آمده است که قبل از خروج به سوی مدینه نوشت) . ۱۳-«لا اعطیکم بیدی اعطاء الذلیل و لا اقر اقرار العبید[لا افر فرار العبید]» (۱۳) (درسخنرانی صبح عاشورا ، خطاب به نیروهای دشمن فرمود ، که خواستار تسلیم شدن آن حضرت بودند) . ۱۴-«هیهات منا الذلهٔ ، یابی الله ذلک لنا و رسوله و المؤمنون . . . » (۱۴) (در خطاب به سپاه‌دشمن فرمود ، پس از آنکه خود را سر دوراهی ذلت و شهادت محیر دید) . ۱۵-«فهل هو الا الموت ؟ فمرحبا به (۱۵) (در پاسخ عمر سعد ، که نامه‌ای به آن حضرت‌فرستاد و خواستار تسلیم شدن بود) . ۱۶-«صبرا بنی الکرام ، فما الموت الا قنطرهٔ تعبربکم عن البؤس و الضراء الی الجنان‌الواسعهٔ و النعیم الدائمهٔ (۱۶) (خطاب به یاران فداکار خویش در صبح عاشورا ، پس ازآنکه تعدادی از اصحابش شهید شدند) . (که روز عاشورا هنگام‌پیکار با (۱۷) سپاه دشمن به عنوان رجز حماسی می‌خواند و شهادت را بر ننگ تسلیم ، ترجیح می‌داد) . ۱۸-«موت فی عز خیر من حیاهٔ فی ذل (۱۸) (که مرگ سرخ ، به از زندگی ننگین است) . ۱۹-«ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم (۱۹) (در آخرین‌لحظات پیش از شهادت ، وقتی شنید سپاه کوفه به طرف خیمه‌های حرم او حمله‌کرده‌اند ، خطاب به پیروان ابو سفیان چنان فرمود) . ۲۰-«هل من ناصر ینصر ذریته الاطهار ؟ » (۲۰) «هل من ذاب یذب عن حرم رسول الله ؟ » (۲۱) (وقتی سید الشهدا«ع این نصرت خواهی و استغاثه را بر زبان آورد که همه یاران وبستگانش شهید شده بودند) . از مجموعه این جملات نورانی و حماسی که شعارهای حسین ع در نهضتش‌به شمار می‌آید ، تاکید آن امام ، بر مفاهیم و ارزشهای زیر به دست می‌آید : نابودی اسلام درشرایط سلطه یزیدی ، حرمت بیعت با کسی چون یزید ، شرافت مرگ سرخ بر زندگی‌ذلت بار ، اندک بودن انسانهای راستین در صحنه امتحان ، لزوم شهادت طلبی در عصرحاکمیت باطل ، زینت بودن شهادت برای انسان ، تکلیف مبارزه با سلطه جور و طغیان ، اوصاف پیشوای حق ، تسلیم و رضا در برابر خواسته خداوند ، همراهی شهادت طلبان درمبارزات حقجویانه ، حرمت ذلت پذیری برای آزادگان و فرزانگان مؤمن ، پل بودن مرگ‌برای عبور به بهشت برین ، آزادگی و جوانمردی ، یاری خواهی از همه و همیشه در راه‌احقاق حق و . . . بقا و جاودانگی عاشورا ، در سایه همین تعلیمات و آرمانهاست که در کلام آن حضرت‌جلوه‌گر است و نهضتهای ضد ستم و ضد استبداد ، همواره از این پیامها و درونمایه‌ها الهام‌گرفته‌اند . درس آزادی به دنیا داد رفتار حسین بذر همت در جهان افشاند ، افکار حسین «گر نداری دین به عالم ، لااقل آزاده باش این کلام نغز می‌باشد ز گفتار حسین «مرگ با عزت زعیش در مذلت بهتر است نغمه‌ای می‌باشد از لعل دربار حسین (۲۲)

پی نوشتها

۱-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۲۸۴ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۹ ، اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۸۸ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۸۱ . ۴-تحف العقول(چاپ جامعه مدرسین) ، ص ۲۴۵ ، بحار الانوار ، ج ۷۵ ، ص ۱۱۷ . ۵-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۶۸ . ۶-لهوف ، ص ۵۳ ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۶۶ . ۷-وقعهٔ الطف ، ص ۱۷۲ ، موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۳۶۱ . ۸-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۳۴ . ۹-همان ، ص ۳۷۸ . ۱۰-همان ، ص ۳۶۶ ، اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۳۹ . ۱۱-همان . ۱۲-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۸۹ . ۱۳-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۸۰ . ۱۴-نفس المهموم ، ص ۱۳۱ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۷ . ۱۵-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۳۸۲ . ۱۶-نفس المهموم ، ص ۱۳۵ ، معانی الاخبار ، ص ۲۸۸ . ۱۷-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۱ ، ص ۶۸ . ۱۸-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۱۹۲ . ۱۹-همان ، ج ۴۵ ، ص ۵۱ . ۲۰-ذریعهٔ النجاهٔ ، ص ۱۲۹ . ۲۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۶ . ۲۲-حسین پیشوای انسانها ، ص ۷۰(شعر از فضل الله صلواتی) .

شعر امام حسین ع

ائمه شیعه ، گاهی به اقتضای زمان و مکان و موقعیت ، شعر هم می‌سرودند . گاهی هم به‌شعر شاعران پیشین ، استناد و استشهاد می‌کردند . از حسین بن علی ع نیز شعرهای‌فراوانی نقل شده است ، چه آنچه در حوادث کربلا- بصورت موعظه ، رجز و جز آن بیان‌کرده ، و چه آنچه پیشتر به مناسبتهای مختلف سروده است . کتابی هم به نام دیوان‌الحسین بن علی که حاوی اشعار آن حضرت است ، چاپ شده است (۱) و بیشتر اشعار آن ، مواعظ و حکمت است . در نهضت عاشورا ، امام حسین ع هم شعرهایی از خود دارد ، هم شعرهایی از شعرای‌عرب که به آنها تمثل کرده است ، مانند شعری با این مطلع : «فان نهزم فهزامون قدما . . . »یاشعر دیگری با این آغاز : «مهلا بنی عمنا ظلامتنا . . . »اما برخی از آنچه از شعرهای خود آن‌حضرت است ، چنین است : وقتی در منزلگاه صفاح با فرزدق برخورد کرد و اوضاع‌داخلی کوفه و سست رایی بیعت کنندگان را شنید ، چنین سرود : لئن کانت الدنیا تعد نفیسهٔ فدار ثواب الله اعلی و انبل و ان کانت الابدان للموت انشاب فقتل امرء بالسیف فی الله افضل و ان کانت الارزاق شیئا مقدرا فقلهٔ سعی المرء فی الرزق اجمل و ان کانت الاموال للترک جمعها فما بال متروک به المرء یبخل شب عاشورا پس از سخنرانی برای یاران و اعلام وفاداری از سوی آنان ، به خیمه خودبازگشت و در حالی که به اصلاح و آماده سازی شمشیر خود مشغول بود ، چنین می‌سرود : یا دهر اف لک من خلیل کم لک بالاشراق و الاصیل من صاحب و طالب قتیل و الدهر لا یقنع بالبدیل و انما الامر الی الجلیل و کل حی سالک السبیل (۲) روز عاشورا ، رجزی را که در یکی از حمله‌هایش می‌خواند ، این بود : الموت اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار و در حمله به جناح چپ لشکر عمر سعد ، چنین رجز می‌خواند : انا الحسین بن علی الیت ان لا انثنی احمی عیالات ابی امضی علی دین النبی و نیز در طول رزم آوری‌ها و حماسه آفرینی‌های خود ، چنین رجزی بر لب داشت : انا ابن علی الخیر ، من آل هاشم کفانی بهذا مفخرا حین افخر و جدی رسول الله اکرم من مشی و نحن سراج الله فی الناس یزهر و فاطمهٔ امی سلالهٔ احمد و عمی یدعی ذو الجناحین جعفر و فینا کتاب الله انزل صادقا و فینا الهدی و الوحی و الخیر یذکر و شعر بلند دیگری دارد ، با این مطلع : غدر القوم و قدما رغبوا عن ثواب الله رب الثقلین که هنگام حمله به دشمن سوار بر اسب ، ابیات آن را می‌خواند . (۳) برخی اشعار هم به امام حسین ع نسبت داده شده ، در حالی که قرنها پس از آن‌حضرت ، از زبان آن امام شهید سروده شده ، و رواج یافته است ، از قبیل : ان کان دین محمد لم یستقم الا بقتلی یا سیوف خذینی (۴) ۱-گرد آورنده : محمد عبد الرحیم ، ناشر : دار المختارات العربیهٔ ، چاپ اول ۱۴۱۲ ق ، ۲۲۲ صفحه ، در این کتاب ، که‌فصولی در زندگی امام هم دارد ، به شرح لغات اشعار هم پرداخته و ترتیب الفبایی قافیه رعایت‌شده است . ۲-در بعضی نقلها«سالک سبیلی است . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۷ . البته در متن اشعار ، در منابع مختلف تفاوتهای جزئی وجود دارد . ۴-از شیخ محسن ابی الحب خثعمی(۱۳۰۵-۱۲۳۵ ق)است از شاعران

خاندان آل ابی الحب در کربلا که دیوان‌مخطوطی دارد به نام الحائریات و بیت بالا ، در یکی از قصاید مشهور اوست(تراث کربلا ، سلمان هادی طعمه ، ص ۱۵۶) .

شعر عاشورا

استفاده از قالب نافذ و ماندگار شعر برای زنده نگهداشتن حماسه عاشورا و یاد امام‌حسین ع از دیر باز رواج داشته و مورد تشویق اهل بیت بوده است و مرثیه ، از محورهای‌عمده سروده‌های شاعران شیعی و علاقه‌مند به خاندان نبوت به شمار می‌آمده و می‌آید . امام حسین ع کشته اشکها و زنده مرثیه‌هاست . از حضرت صادق ع روایت است : «مامن احد قال فی الحسین شعرا فبکی و ابکی به الاـ اوجب الله له الجنهٔ و غفر له (۱) از این‌رهگذر ، انبوهی از سروده‌های عاشورایی در قالب قصیده ، مثنوی ، رباعی ، دو بیتی ، ترکیب‌بند ، نوحه و تعزیه در فرهنگ دینی ما وجود دارد که در سوگواریها و مناسبتهای گوناگون‌مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد . شاعران عاشورایی ، احساس خویش را نسبت به آن حماسه در قالب شعر ، بیان‌می‌کنند و از این راه ، بخشی از ادبیات غنی شیعه در زبانهای مختلف شکل می‌گیرد . درزبان عربی ، از همان آغاز ، پس از حادثه کربلا ، آن ماجرا به شعر راه یافت و بازماندگان‌شهدا از اهل بیت ع به سرودن مرثیه پرداختند . سپس شاعران دیگر در سالها و قرنهای‌دیگر ، همواره شعر را در ترسیم نهضت کربلا و مصیبتهای اهل بیت به کار گرفتند . سلسله‌شاعران مرثیه‌سرا طولانی است . از جمله می‌توان از اینان یاد کرد : سلیمان بن قته(م ۱۲۶) ، کمیت بن زید(م ۱۲۶) ، سید حمیری(م ۱۸۳) ، منصور نمری(م ۱۹۰) ، دعبل‌خزاعی(م ۲۴۶) ، صنوبری(م ۳۳۴) ، زاهی(م ۳۵۲) ، ابو فراس حمدانی(م ۳۵۷) ، سید رضی(م ۴۰۶) ، علاء الدین حلی(م ۷۸۶) ، ابراهیم کفعمی(م ۹۰۵)و . . . دیگران . سبک شاعران در سرودن شعر عاشورا نیز متفاوت بوده است . برخی در قالب‌سوزناکترین مرثیه‌ها ، عواطف را برانگیخته‌اند و به جنبه‌های عاطفی و روحی بیشتر تکیه‌داشته‌اند ، برخی حالت مقتل و واقعه‌نگاری و ثبت قضایا را دارد ، برخی هم بخصوص ازشاعران متاخر و معاصر ، چه عرب و چه فارس ، در سروده‌های خویش حالت نقد نسبت‌به عزاداری و گریه صرف دارند و عاشورا را از زاویه حماسی و انقلابی‌اش نگریسته ومطرح ساخته‌اند ، تا الگویی برای مبارزه با ستم و ستمگران و فقر آفرینان و دفاع از حق وعدل و انسانیت و آزادگی باشد و از اینکه شیعه و مسلمانان ، از حادثه عاشورا تنها به گریه‌و ماتم بسنده کنند و درس تعهد اجتماعی و تلاش و تحرک سیاسی نگیرند ، نکوهش‌کرده‌اند . در هر صورت ، آنچه در شعر عاشورا ضروری است ، آن است که هم مستند وصحیح و متکی به منابع معتبر تاریخی و حدیثی باشد ، هم چهره منفی و انحرافی ازشخصیتهای عاشورا و واقعه کربلا که رنگ ذلت و زبونی دارد یا آمیخته به اغراق وگزافه‌گویی است ، نداشته باشد . ۱-رجال شیخ طوسی ، ص ۲۸۹ .

شفاعت

واسطه شدن در آمرزش گناهان نزد خداوند . مقام برجسته‌ای که خداوند به پیامبر وائمه و علما و شهدا داده است . مفسران تعبیر«مقام محمود»را در قرآن ، به شفاعت تفسیرکرده‌اند . یکی از شفیعان هم حسین بن علی ع است . شفاعت‌حسین ع هم در آخرت‌سبب نجات گنهکاران از عذاب دوزخ است ، هم در دنیا سبب فلاح و رستگاری‌علاقه‌مندان به آن حضرت و سوگواران در عزای اوست . به فرموده پیامبر ، همه دیده‌ها درقیامت گریانند ، مگر چشمی که در عزای حسینی گریسته باشد ، که خندان و مژده یافته به‌بهشت است کل عین باکیهٔ یوم القیامهٔ الا عین بکت علی مصاب الحسین فانها ضاحکهٔ‌مستبشرهٔ بنعیم الجنهٔ . (۱) طبق احادیثی ، رسول خدا پاداش شهادت حسین ع را بصورت‌حق شفاعت برای گنهکاران امت از خدا دریافت کرده است . حسین بن علی ع شفیع شیعیان است . در زیارتنامه او هم آمده است : «و ان شفعت‌شفعت . (۲) «فکن لی شفیعا الی الله (۳) و«اللهم ارزقنی شفاعهٔ الحسین یوم الورود» (۴) درحدیث است : «ثلاثهٔ یشفعون الی الله عز و جل فیشفعون : الانبیاء ثم العلماء ثم الشهداء» (۵) . نه‌تنها امام

حسین ع بلکه هر شهیدی حق شفاعت دارد و این مقام را در سایه شهادت یافته‌است . محبان امام حسین ع به شفاعت او معتقدند و باور دارند که بخاطر گریه و عزاداری‌و محبت نسبت به ابا عبد الله ع ، خداوند آنان را عذاب نخواهد کرد . ناگفته نماند که حسین بن علی ع گر چه شفیع محشر است و گریه بر او گر چه‌بیمه کننده از عذاب دوزخ است ، لیکن لیاقت‌شفاعت‌یافتن برای ما ، در سایه صلاح وپاکی است . عقیده به شفاعت‌حسین ع نباید دوستداران را به گناه و معصیت ، گستاخ وجری سازد . اینکه بگوییم : «تمام غرق گناهیم و یک حسین داریم ، مجوزی برای ارتکاب‌گناه نیست . همانگونه که مسیحیان معتقدند مسیح به دار آویخته شد تا موجب آمرزش‌مسیحیان شود ، عده‌ای نیز از شیعیان فکر می‌کنند فلسفه شهادت سید الشهدا آمرزش‌گناهان امت مصطفی ص است و این خطاست و چنین تفکری زمینه‌ساز جرات برمعصیت است . شفاعت ابا عبد الله ع درست است ، ولی ارتکاب گناه و بی مبالاتی در امردین ، به امید شفاعت آن حضرت ، انحراف است . شفاعت آن حضرت شامل کسانی‌می‌شود که نماز و واجبات دینی را سبک نشمارند و حق مردم را تضییع نکنند و لایق‌شفاعت او باشند . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۹۳ . روایات مربوط به آثار و پاداش گریه بر آن حضرت در بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۷۸ به بعد . ۲-مفاتیح الجنان ، ص ۴۱۹ ، اعمال حرم مطهر امام حسین ع . ۳-همان ، ص ۴۴۲ ، زیارت نیمه رجب . ۴-همان ، ص ۴۵۸ ، زیارت عاشورا . ۵-بحار الانوار ، ج ۸ ، ص ۳۴ .

شفق سرخ

روایت است از ابن عباس که سرخی شفق ، از روزی دیده شد و پدید آمد که‌حسین ع شهید شد و آسمان در شهادت او خون گریست و از آن بیشتر ، این رنگ سرخ‌در افق دیده نشده بود : «ان یوم قتل الحسین ع قطرت السماء دما و ان هذه الحمرة التی‌فی السماء ظهرت یوم قتله و لم تر قبله . (۱) و از امام رضا«ع روایت است : «لما قتل جدی‌الحسین ع امطرت السماء دما و ترابا احمر» (۲) که بارش خون و خاک سرخ را می‌رساند . گریست در غمت زمان ، به خون نشست آسمان شب و سیاهپوشی‌اش شد آیت عزای تو رنگین شدن افق ، از جمله نشانه‌ها و آثار شگفت دیگری است که در روایات آمده که‌پس از حادثه کربلا و شهادت امام ، در جهان دیده شد . (۳) و طبق نقلهای متعدد در منابع‌مختلف ، سابقه شفق سرخ در آسمان ، به شهادت ابا عبد الله ع بر می‌گردد . از محمد بن‌سیرین نیز نقل شده که این سرخی آسمان بعد از کشته شدن حسین ع دیده شد و نیز ازامام باقر«ع روایت است که آسمان در شهادت حضرت یحیی و حضرت حسین ع سرخ شد . (۴) ابو العلاء معری در اشاره به همین شفق سرخ که از اثر خون شهدای اهل بیت ، علی وحسن و حسین علیهم السلام پدیدار شده چنین سروده است : (۵) و علی الافق من دماء الشهیدین علی و نجله شاهدان فهما فی اواخر اللیل فجران و فی اولیاته شفقان ثبتا فی قمیصه لیجیء الحشر مستعدیا الی الرحمن این شفق سرخ کز افق شده پیدا پرتو سیمای سرخ فام حسین است (۶) ۱-احقاق الحق ، ج ۱۱ ، ص ۴۶۱ . ۲-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۷۹ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۰۴ به بعد ، عبرات المصطفین ، ج ۲ ، ص ۱۷۴ . ۴-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۹ ، تاریخ الاسلام ، ج ۵ ، ص ۱۵ . ۵-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۵۵ . ۶-قاسم رسا .

شقوق

به معنای ناحیه‌ها . نام یکی از منزلگاههای میان مکه و کوفه . این محل نزدیک کوفه ومتعلق به بنی اسد بوده و برکه آب و چاهی داشته که محل فرود آمدن کاروانها بوده است . (۱) در این محل ، سید الشهدا«ع با مردی از اهل کوفه برخورد که از آن شهر می‌آمد . اوضاع‌کوفه را از او پرسید . وقتی شنید که مردم بر ضد او اجتماع کرده‌اند ، اشعاری خواند که بااین مطلع آغاز می‌شود : فان تکن الدنیا تعد نفیسة فدار ثواب الله اعلی و انبل (۲) (اگر دنیا ارزشمند به حساب آید ، خانه پاداش الهی ، برتر و بهتر است . . .) . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۸۴ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۱۱ به نقل از مناقب ابن شهر آشوب .

شمایل

در اصل ، به معنای صفتها و خصلتهای انسان است ، اما به چهره و ویژگیها و مشخصات‌صورت نیز گفته می‌شود . همچنین به صورت نگاری و ترسیم چهره بزرگان دین ونگارگری وقایع مذهبی شمایل سازی می گویند . «شمایل گردان نیز به کسی گویند که تصویرهای قاب کرده بزرگان دین را به معرض نمایش گذارد» . (۱) از سنتهای مذهبی قدیم در تکایا آن بوده که در ایام عزاداری برای یادآوری فرات ، تشتی پرآب در گوشه‌ای از تکیه می‌نهادند ، و علمی را به ستونی به نشانی علمداری‌حضرت عباس می‌بستند و بر روی پرده‌ها یا دیوارها شمایلی از شهادت هفتاد و دو تن‌می کشیدند و در و دیوار را رنگ عزا می‌دادند ، تا هماهنگ با محتوای تعزیه و شبیه خوانی‌باشد . شمایل نگارانی هم همواره بوده‌اند که ذوق و هنر خویش را در راه ابا عبد الله ع وموضوعات دینی مربوط به ائمه وقف می کردند . و کسانی با عنوان پرده‌دار»به مرثیه‌خوانی پای این شمایل و تصویرهای مذهبی می‌پرداختند . به آنان شمایل خوان هم‌می گفتند . تابلوهای تصویرگران وقایع مذهبی ، بر محور قصص قرآنی ، جنگهای پیامبر وحضرت علی ع ، ثبت وقایع عاشورا ، خروج مختار و . . . است . ۱-فرهنگ فارسی ، معین .

شمر بن ذی الجوشن

از فرماندهان خشن و جنایتکار سپاه کوفه در حادثه کربلا و از قاتلان‌سید الشهدا علیه السلام . وی از طایفه بنی کلاب و از رؤسای هوازن ، و مردی شجاع بود که‌در جنگ صفین هم در لشکر امیر المؤمنین ع بود ، سپس ساکن کوفه شد و به روایت‌حدیث پرداخت . نامش شرحبیل و کینه‌اش ابو السابغه بود . وی از فرماندهان سپاه‌عمر سعد در حادثه کربلا بود و پس از سستی ابن سعد در برخورد قاطع با امام حسین ع همراه با فرمانی از سوی ابن زیاد به کربلا آمد که اگر عمر سعد حاضر به انجام ماموریت‌نباشد ، وی آن را بر عهده گیرد . در کربلا ، فرمانده جناح چپ میدان بود . پس از شهادت‌امام حسین ع ، عبید الله سر امام حسین را همراه او به شام نزد یزید فرستاد . سپس وی به‌کوفه بازگشت . وقتی قیام مختار در کوفه پیش آمد ، شمر از کوفه بیرون رفت . مختار غلام‌خویش را با گروهی به طلب او فرستاد . شمر غلام مختار را کشت و به کلتانیه از قرای‌خوزستان رفت . جمعی از سپاهیان مختار به سرکردگی ابو عمره به جنگ او رفتند . شمردر این نبرد کشته شد و تن او را پیش سگان انداختند . (۱) به نقلی دیگر ، پس از خروج مختار ، دستگیر و کشته شد . (۲) نشستن او روی سینه امام حسین ع برای بریدن سر مطهر ، حمله به خیام اهل بیت ، امان نامه آوردن برای عباس تا او را از امام جدا کند ، از جنایات دیگر اوست . مردی آبله روو بد سیرت و زشت صورت بود و زنازاده به حساب می‌آمد . نامش در زیارت عاشورا ، همراه با لعنت آمده است و لعن الله شمرا» . امام حسین ع ، سخن پرشور«ان لم یکن لکم‌دین . . . »را هنگام هجوم شمر به سراپرده امامت و خیمه‌های اهل بیت فرمود . (۳) در آخرین‌لحظات حیات امام حسین ع هم که آن حضرت بر زمین افتاده بود ، باز عده‌ای را تحریک‌کرد که بر آن حضرت حمله آوردند . (۴) ۱-فرهنگ فارسی ، معین . بخش اعلام ، معارف و معاریف ، ج ۳ ، ص ۱۳۴۴ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۷۱۴ . ۳-مقاتل الطالبیین ، ص ۷۹ . ۴-ارشاد ، ص ۲۴۲ .

شوذب ، مولی شاکر

از شهدای کربلاست . وی ، «غلام شاکر بن عبد الله همدانی بود و از شیعیان برجسته واز بزرگترین انقلابیون حماسی و مخلص به شمار آمد که در کربلا ، در کهنسالی به شهادت‌رسید . (۱) شوذب ، از حفاظ حدیث بود و از امیر المؤمنین ع حدیث‌شنیده و نقل می کرد . مجلسی داشت که شیعیان به حضورش می‌آمدند تا از او حدیث بشنوند . وی همراه‌عابس ، نامه مسلم بن عقیل را از کوفه

به مکه خدمت امام حسین ع رساند . از مکه همراه‌امام شد و به کربلا آمد . شهادت او بعد از ظهر عاشورا و پس از شهادت حنظلهٔ بن اسعدشبامی بود . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۹ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۳۰ .

شور زدن

از اصطلاحات خاص عزاداری و نوحه خوانی است . وقتی سینه‌زنی یا زنجیر زنی به‌نقطه اوج خود می‌رسد ، ریتم حرکات و صداها سریعتر و پرشورتر شده ، با کلماتی‌همچون حسین حسین و . . . بر سر و سینه می‌زنند . گاهی هم کسانی در این حال غش‌می‌کنند و از خود بی خود می‌شوند ، آنان را از میان جمع بیرون برده ، آب به چهره‌اش‌می‌ریزند تا به خود آید . وقتی دسته‌های عزادار و زنجیر زن به حال شور»می‌رسند ، طبلهاو سنجها را با شدت بیشتری به صدا در می‌آوردند . این حالت در عزاداریهای برخی شهرهابیشتر رایج است .

شهادت

حاضر بودن ، گواهی دادن ، کشته شدن در راه خدا . در فرهنگ قرآنی ، از شهادت باتعبیر«قتل فی سبیل الله یاد شده است : «و لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموات بل‌احیاء و لکن لا تشعرون (۱) به کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند ، مرده نگویید ، بلکه آنان‌زنده‌اند ، ولی شما درک نمی‌کنید . نیز ، خداوند مشتری اموال و جانهای کسانی است که درراه خدا می‌جنگند ، می‌کشند و کشته می‌شوند و پاداش بهشت از خداوند می‌گیرند : «ان‌الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنهٔ یقاتلون فی سبیل الله فیقتلون ویقتلون . . . » (۲) این فداکاری و از جان گذشتگی در راه خدا و دین ، نهایت رستگاری انسان مؤمن‌است و آنان که جان خویش را بر سر دین می‌نهند ، هم به کامیابی ابدی در آخرت‌می‌رسند ، هم شهادتشان سرچشمه الهام و الگوی فداکاری برای دیگران محسوب‌می‌شود . نخستین شهید اسلام ، «سمیه مادر عمار یاسر بود که با نیزه ابو جهل در زیرشکنجه به شهادت رسید . پس از او نیز مسلمانانی که چه زیر شکنجه‌ها ، چه در جبهه‌های‌نبرد با مشرکان و چه در دفاع از حق و مواجهه با حکام ستمگر جان باخته‌اند ، همواره‌سرمشق آزادگان خداجوی بوده‌اند . در علت نامگذاری چنین مرگی به شهادت ، گفته‌اند : «یا بدان جهت است که‌فرشتگان حمت‌خدا در صحنه شهادت حضور می‌یابند ، یا بدان سبب که خدا و رسول ، به بهشتی بودن شهدا گواهی می‌دهند ، یا این که شهید در قیامت ، همراه انبیا بر امتهای دیگرگواهی می‌دهد ، یا این که شهید ، زنده و حاضر است ، به مقتضای احیاء عند ربهم‌یرزقون ، یا بدان جهت که شهید ، به شهادت حق قیام می‌کند تا کشته شود . » (۳) فیض شهادت ، چنان ارزشمند است که اولیاء دین همواره از خداوند ، آرزوی آن راداشته‌اند . در دعاهای ما نیز مکرر از خداوند ، رخواست‌شهادت شده است و روایات‌بسیاری درباره شهادت و جایگاه شهید آمده است . رسول خدا«ص فرموده است : «فوق‌کل بر بر حتی یقتل الرجل فی سبیل الله ، فاذا قتل فی سبیل الله فلیس فوقه بر» (۴) بالاتر از هرنیکی ، نیکی است ، تا آن که انسان در راه خدا کشته شود . پس چون در راه خدا کشته شد ، بالاتر از آن ، نیکی نیست . در احادیث است که : شهادت ، برترین مرگ است . قطره خون‌شهید ، نزد خدا از بهترین قطرات است . شهادت موجب آمرزش گناهان می‌شود . شهید ازسؤال قبر ، مصون است و فشار قبر ندارد و در بهشت ، با حوریان هماغوش است . شهید ، حق شفاعت دارد . شهدا اولین کسانی‌اند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام شهیدان‌غبطه می‌خورند . (۵) شیخ مفید ، شهادت را مقامی والا می‌داند که آنکه در راه خدا صبر ومقاومتی کند تا آن حد که خونش ریخته شود ، روز قیامت از امنای والا مرتبه الهی‌محسوب می‌شود . (۶) نظر به وجه الله ، از خصوصیات شهید است و این نتیجه نفی بعد لجنی‌از وجود خویش و رسیدن به خلود و قداست کامل در سایه شهادت است . در مکتب خاندان وحی ، «شهادت مطلوب و معشوق آنان است و امامان ، یا مقتول ویا مسموم بوده‌اند و مرگشان شهادت بوده است . گر چه جان ائمه و اولیاء خدا و بندگان‌خالص ، عزیز

است ، ولی دین خدا عزیزتر است . بنابر این جان باید فدای دین گردد تا حق ، زنده بماند و این ، همان سبیل الله است . شما راه خدا را باز کردید شهادت را شما آغاز کردید به خون خفتید ، تا آیین بماند فدا کردید جان ، تا دین بماند (۷) در دوران سید الشهدا ، شرایطی پیش آمده بود که جز با حماسه شهادت ، بیداری امت‌فراهم نمی‌شد و جز با خون عزیزترین انسانها ، نهال دین خدا جان نمی گرفت . این بود که‌امام و اصحاب شهیدش ، عاشقانه و آگاهانه به استقبال شمشیرها و نیزه‌ها رفتند تا با مرگ‌خونین خویش ، طراوت و سرسبزی اسلام را تامین و تضمین کنند و این سنت ، همچنان‌در تاریخ باقی ماند و«شهادت ، درس بزرگ و ماندگار عاشورا برای همه نسلها و عصرهاگشت . به فرموده امام خمینی قدس سره : «خط سرخ شهادت ، خط آل محمد و علی‌است و این افتخار از خاندان نبوت و ولایت به ذریه طیبه آن بزرگواران و به پیروان خط‌آنان به ارث رسیده است . (۸) کسی می‌تواند به این جایگاه رسد ، که رشته‌های علایق‌جسمانی و حیات مادی را گسسته باشد و عشق به حیات برتر ، او را مشتاق شهادت سازد . گذشتن از این موانع و رسیدن به آن وارستگی و رهایی از تعلقات ، ایمانی بالا ـ می‌طلبد و به‌همین جهت است که شهادت ، نزدیکترین طریق و راه میان بر برای رسیدن به خدا وبهشت است . زنده است هر که کشته شود در منای دوست بیگانه نیست آنکه شود آشنای دوست گردن نهد به سلسله غم ، اسیر عشق تیر بلا به جان بخرد مبتلای دوست جان شبنم است و در پی خورشید ، پر کشد گر بشنود نوای دل از نینوای دوست بر لوح دهر ، زنده جاوید می‌شود آنکس که عاشقانه بمیرد برای دوست در مروه مراد ، شود کامیاب دل با پای سر هر آنکه دود در صفای دوست ارزنده‌تر ز گوهر نایاب می‌شود جانی که خاک گردد و افتد به پای دوست بوسیدنی استسنگ مزار شهید عشق بوییدنی است تربت پاک گدای دوست (۹) غیر از کشتگان میدان جهاد ، در روایات اسلامی کسان دیگری هم که نوعی رنج کشیده‌و تلاش داشته‌اند و جان در آن راه باخته‌اند ، «شهید»محسوب شده‌اند ، همچون کسی که‌در دفاع از مال ، جان ، شرف و ناموس خود و برای احقاق حق خویش کشته شود ، یا آنکه‌در مهاجرت در راه خدا جان بسپارد ، یا آنکه با ایمان کامل و با محبت اهل بیت و در حال‌انتظار فرج برای حاکمیت عدل جان بدهد ، نیز کسی که در راه طلب علم بمیرد یا در غربت‌مرگش فرا رسد ، یا زنی که هنگام زایمان ، جان بسپارد ، یا آنکه در راه عمل به وظیفه امر به‌معروف و نهی از منکر کشته شود . ۱-بقره ، آیه ۱۵۴ . ۲-توبه ، آیه ۱۱۱ . ۳-مجمع البحرین ، واژه شهد» . ۴-بحار الانوار ، ج ۹۷ ، ص ۱۰(چاپ بیروت) . ۵-روایات مربوط به شهادت و فضیلت‌شهدا را از جمله در منابع زیر مطالعه کنید : بحار الانوار ، ج ۹۷ ، وسائل‌الشیعه ، ج ۱۱ ، میزان الحکمه ، ج ۵ ، کنز العمال ، ج ۴ ، و کتاب خط سرخ شهادت از بنیاد شهید . ۶-اوائل المقالات ، شیخ مفید(چاپ کنگره شیخ مفید)ص ۱۱۴ . ۷-از مثنوی اهل بیت آفتاب از مؤلف . ۸-صحیفه نور ، ج ۱۵ ، ص ۱۵۴ . ۹-از مؤلف .

شهادت طلبی

آن دم که به خون خود وضو می کردم دانی زخدا چه آرزو می کردم ؟ ایکاش مرا هزار جان بود به تن تا آنهمه را فدای او می کردم (۱) از الفبای برجسته نهضت عاشورا و از روحیات والای حسین بن علی ع و یارانش ، عنصر«شهادت طلبی بود ، یعنی مرگ در راه خدا را«احدی الحسنیین دانستن ودریچه‌ای برای وصول به قرب خدا و بهشت برین دیدن و از این رو شیفتگی و بی‌صبری‌برای درک فضیلت‌شهادت . امام حسین ع در خطبه خط الموت . . . »به آن تصریح می کند و با جمله من کان‌باذلا فینا مهجته فلیرحل معنا»یاران شهادت طلب را هم بر می گزیند و به مسلخ عشق ، کربلا می‌برد . اینگونه به استقبال مرگ رفتن ، چون مبتنی بر درک والاتری از فلسفه حیات‌است ، با خودکشی متفاوت است . خودکشی و خود را به هلاکت افکندن ، شرعا حرام وعقلا ناپسند است ، اما استقبال از مرگ به خاطر ارزشهای متعالی ، مشروع و معقول است . حتی اگر انسان بداند در یک حماسه و مبارزه به شهادت خواهد رسید ، مرگ او خودکشی‌نیست ، چون گاهی تکلیف ایجاب می کند که جان را فدای دین کند ، چون دین ، گرامیتر ازانسان است . دین خدا عزیزتر است از وجود ما این دست و پا و چشم و سر و جان فدای دوست حل این معما(آگاهانه سراغ مرگ رفتن)تنها با درک

و برداشت متعالی‌تر از زندگی والاو کرامت انسانی میسر است . اینکه امام حسین ع هم از شهادت خود آگاه است و با همین‌علم ، به کربلا می‌رود ، به همین نکته بر می گردد . آن حضرت مرگ سرخ را بهتر از زندگی‌ننگین می‌داند : «لا اری الموت الا سعادهٔ و الحیاهٔ مع الظالمین الاـ برما» . این فرهنگ ، پذیرفته همه اقوام و ملتهاست و این نوع مرگ انتخابی و آگاهانه ، مکمل‌حیات شرافتمندانه است ، نه در تناقض با آن . چون مرگ ، پایان نیست تا کسی با انتخاب‌مرگ ، به پایان یافتن خویش کمک کرده باشد . مرگ سرخ و شهادت ، نوع کمال یافته‌تری ازحیات است . امام حسین ع با علم به شهادت در حادثه کربلا به آن قربانگاه رفت ، تا درسایه شهادتش ، اسلام زنده بماند و حق ، حیات یابد . این ، هدفی است ارزشمند که می‌سزدچون حسین ع هم قربانی آن گردد . سید الشهدا«ع این راه را برگزید و آن را پیش پای‌بشریت گشود و روندگان این صراط جاودانه ، همه شاگردان مکتب عاشورایند . تو اسوه شهادتی ، معلم شهامتی خوشا کسی که پانهد به مکتب ولای تو اصحاب امام حسین ع نیز در شب عاشورا ، یک به یک برخاسته ، این روحیه را ابرازمی‌داشتند و از مرگ ، هراسی در دلشان نبود . علی اکبر«ع هم در مسیر راه کربلا ، وقتی‌کلمه استرجاع را از زبان امام حسین ع شنید و حضرت خبر از آینده شهادت آمیز داد ، پرسید : «السنا علی الحق ؟ »مگر بر حق نیستیم ؟ فرمود : آری . علی اکبر گفت : «یا ابهٔ لا نبالی‌بالموت پس چه ترسی از مرگ ؟ حضرت قاسم هم شب عاشورا وقتی از امام پرسید که‌آیا من نیز کشته خواهم شد ؟ و امام (۲) پرسید : مرگ در نظرت چگونه است ؟ پاسخ داد : شیرین‌تر از عسل(احلی من العسل) . (۳) اینها همه نشان دهنده این روحیه و اندیشه است که مرگ در راه عقیده و شهادت درراه خدا ، آرزوی قلبی وارستگانی است که رشته تعلقات دنیوی را بریده و به حیات برین ورزق الهی در سایه شهادت دل بسته‌اند . در اشعاری هم که امام حسین ع روز عاشورا یاقبل از آن روز می‌خواند ، این مفهوم مطرح بود . از جمله : و ان یکن الابدان للموت انشات فقتل امرء بالسیف فی الله افضل و نیز در رجزهای آن حضرت ، مرگ را بر زندگی ذلت‌بار ترجیح دادن می‌درخشد : «الموت اولی من رکوب العار» . (۴) حضرت زینب ع در خطبه‌اش در مجلس یزید ، بر این‌شهادتها افتخار می کند : « . . . فالحمد لله رب العالمین الذی ختم لاولنا بالسعادهٔ و المغفرهٔ ولآخرنا بالشهادهٔ و الرحمهٔ . (۵) حضرت سجاد«ع نیز در برابر تهدیدی که ابن زیاد کرد که آن‌حضرت را بکشند ، فرمود : «ا بالقتل تهددنی یابن زیاد ؟ اما علمت ان القتل لنا عادهٔ و کرامتناالشهادهٔ مرگ ، برای ما عادت است و شهادت ، افتخار ماست ، مرا از مرگ می‌ترسانی ؟ امام خمینی قدس سره فرمود : «مرگ سرخ ، بمراتب از زندگی سیاه است و ما امروز به‌انتظار شهادت نشسته‌ایم ، تا فردا فرزندانمان در مقابل کفر جهانی با سرافرازی بایستند» . (۶) ۱-رمضانعلی گلدون . ۲-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۷۳ ، لهوف ، ص ۲۶ . ۳-اثبات الهداهٔ ، ج ۵ ، ص ۲۰۴ . ۴-کشف الغمه ، ج ۲ ، ص ۳۲ . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳۵ . ۶-صحیفه نور ، ج ۹ ، ص ۹۷ .

شهید نماز

سعید بن عبد الله ، از اصحاب شهید امام حسین ع که روز عاشورا ، پیکر خود را سپرتیرهای دشمن ساخت تا امام حسین ع نمازش را بخواند . اضافه بر زخم شمشیرها ونیزه‌هایی که بر بدن داشت ، ۱۳ تیر هم بر پیکرش نشسته بود که بر زمین افتاد و شهید شد . (۱) خود ابا عبد الله ع را نیز می‌توان سر سلسله شهیدان نماز دانست ، چرا که برای احیاء دین‌و نماز و امر به معروف و نهی از منکر شهید شد و قیامش ، «اقامه نماز»بود(اشهد انک قداقمت الصلاهٔ . . .) (۲) شب عاشورا را نیز برای نماز و قرائت قرآن از سپاه دشمن مهلت‌خواست ، ظهر عاشورا هم در آن میدان خون و شهادت به نماز اول وقت ایستاد . به‌ابو ثمامه صائدی نیز که هنگام ظهر عاشورا ، اذان وقت را به یاد سید الشهدا«ع آورد وهمراه آن حضرت آخرین نماز را خواند ، «شهید نماز»گفته‌اند . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۰۴ ، به نقل از لهوف . ۲-زیارت وارث(مفاتیح الجنان ، ص ۴۲۹) .

شیر کربلا

به نقل مردی از قبیله بنی اسد ، پس از آنکه حسین بن علی ع و اصحابش شهید شدندو سپاه کوفه از کربلا کوچ کرد ، هر شب شیری از سمت قبله می‌آمد و به قتلگاه کشتگان‌می‌رفت و بامدادان بر می گشت . یک شب ماند تا ببیند قصه چیست . دید آن شیر ، بر جسدامام حسین ع نزدیک می‌شد و حالت گریه و ناله داشت و چهره خود را بر آن جسدمی‌مالید . (۱) بر اساس همین نقل نیز ، در مراسم شبیه خوانی و تعزیه کربلا ، کسی در پوست‌شیر می‌رود و در میدان نبرد حاضر می‌شود و پس از آنکه سید الشهدا کشته می‌شود خودرا به بالین پیکر او می‌رساند و بر نعش امام حسین ع می گرید و این صحنه ، سبب تاثر و گریه تماشاگران تعزیه می‌شود . ۱-ناسخ التواریخ ، (جلد امام حسین) ، ج ۴ ، ص ۲۳ .

شیعه امام حسین ع

شیعه یعنی پیرو . پیروی در فکر ، عمل ، اخلاق ، مواضع سیاسی و عقاید دینی . گر چه‌شیعه حسین ، شیعه علی و ائمه دیگر علیهم السلام نیز هست و تشیع ، در خط ائمه واهل بیت بودن است ، اما حسین بن علی ع در ابعاد خاصی که زندگی و جانش را بر سرآنها نهاد ، حالت الگویی دارد و اسوه است . آن حضرت ، برای احیاء دین قیام کرد و خود رافدای راه خدا ساخت . شیعه او نیز باید اینگونه باشد . شیعه سید الشهدا ، باید در خصلتهایی‌و اعمالی چون : خودسازی ، خداترسی ، گناه گریزی ، تقوا ، اطاعت امر خدا ، امر به معروف‌و نهی از منکر ، اقامه و احیاء نماز ، تلاش در مسیر رضای حق ، جود و کرامت ، عزت نفس ، گریز از ذلت و زبونی و سازش با طاغوتها و حکومتهای ستم ، مبارزه با باطل ، جهاد وشهادت ، روحیه ایثار و شهادت طلبی ، قاطعیت و صلابت در راه عقیده و . . . به آن پیشوای‌شهید تاسی کند . این ، راه حسین و راه پدران و فرزندان حسین است و شیعگی یعنی‌دینداری و ورع . شیعه باید آبها را گل کند خط سوم را به خون کامل کند خط سوم خط سرخ اولیاست کربلا بارزترین منظور ماست شیعه یعنی تشنه جام بلا شیعگی یعنی قیام کربلا شیعه یعنی بازتاب آسمان بر سر نی جلوه رنگین کمان از لب نی بشنوم صوت تو را صوت انی لا اری الموت تو را شیعه یعنی امتزاج ناز و نور شیعه یعنی راس خونین در تنور شیعه یعنی هفت وادی اضطراب شیعه یعنی تشنگی در شط آب (۱) از انبوه روایات مربوط به اوصاف شیعه ، تنها به یکی اشاره می کنیم ، از امام صادق ع که به مفضل فرمود : از فرومایگان بپرهیز ، چرا که شیعه علی ع شکم و شهوت خود راحفظ می کنند و اهل جهادند و تلاش برای خدا : «انما شیعهٔ علی من عف بطنه و فرجه واشتد جهاده و عمل لخالقه و رجا ثوابه و خاف عقابه فاذا رایت اولئک فاولئک شیعهٔجعفر» . (۲) محبتی که در دل شیعیان و دوستداران شهید کربلاست ، بجاست که آنان را به همرنگی‌و همسویی و سنخیت فکری ، اخلاقی و عملی با مولایشان بکشد و در گفتار و کردار ، شیعه حسین باشند ، نه تنها در ادعا و شعار . خود امام ع نیز هنگام حرکت از مکه به سوی‌کربلا ، کسانی را به همراهی خویش در این سفر مقدس و نهضت‌خدایی دعوت کرد که‌اهل فدا کردن جان در راه ائمه که راه خداست باشند و شوق دیدار الهی در دلشان باشد : «من کان فینا باذلا مهجته موطنا علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا . . . » . (۳) ۱-از مثنوی بلند«شیعه‌نامه محمدرضا آقاسی ، کیهان ، تاریخ ۱۲/۶/۷۱ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۷۲۳ . ۳-لهوف ، ص ۵۳ .

صبر قتل صبر

ایستادگی ، مقاومت و پایداری . مقابله با عواملی که انسان را از تلاش در راه هدف بازمی‌دارد ، تحمل سختیها و ناگواریها به خاطر پیروز شدن و انجام وظیفه . در حادثه کربلا ، زیباترین جلوه‌های صبر و پایداری در راه عقیده و تحمل‌مشکلات مبارزه ترسیم شده و سبب ماندگاری و جاودانگی آن حماسه و پیروزی‌ابدی آن گروه اندک بر دشمنان انبوه شده است ، همانگونه که قرآن کریم

می‌فرماید : «کم‌من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة باذن الله و الله مع الصابرین (۱) و امیر مؤمنان ع فرمود : «الصبریهون الفجیعة (۲) مقاومت ، فاجعه و حادثه سخت را آسان می‌کند . از سوی دیگر ، برای‌مؤمنان ، بر عامل غلبه بر سختیهاست و هر چه میزان تحمل بیشتر باشد ، سختی مصیبت‌کاسته می‌شود و پروردگار نیز موهبت صبر را به مؤمنان عطا می‌کند و به فرموده امام‌صادق ع ، خداوند صبر را به اندازه مصیبت بر دلها وارد می‌کند : «ان الله ینزل الصبر علی‌قدر المصیبة . (۳) در حماسه عاشورا ، «صبر»هم در گفتارها و شعارها و هم در عملها و رفتارها مشهوداست ، هم در شخص سید الشهداء«ع ، هم در عترت و یاران صبور و وفادارش . امام‌حسین ع آنگاه که می‌خواست از مکه به قصد عراق خارج شود ، خطبه‌ای خواند که درضمن آن آمده است : «رضی الله رضانا اهل البیت ، نصبر علی بلائه و یوفینا اجرالصابرین . (۴) رضایت و پسند ما خانواده ، همان رضای الهی است ، بر بلا و آزمون او صبرمی‌کنیم ، او نیز پاداش صابران را به ما عطا می‌کند . در یکی از منازل میان راه نیز ، با توجه‌دادن همراهان به سختی مسیر و استقبال از نیزه‌ها و شمشیرها و نیاز میدان عاشورا به دلیرمردانی مقاوم و شکیبا بر زخم و مرگ و شهادت ، فرمود : «ایها الناس ! فمن کان منکم یصبرعلی حد السیف و طعن الاسنة فلیقم معنا و الا فلینصرف عنا» . (۵) ای مردم ! هر کدام از شما که‌تحمل تیزی شمشیر و ضربت نیزه‌ها را دارد با ما بماند ، وگرنه برگردد ! یاران آن حضرت‌نیز همانگونه بودند که او می‌خواست . در میدان صبر» ، پایدار ماندند و بر تشنگی ، محاصره ، هجوم دشمن ، کمی یاران و شهادت همرزمان مقاومت می‌کردند و از خوشحالی‌در پوست‌خود نمی‌گنجیدند . حتی بعضی‌شان روز عاشورا خوشحالی و شوخی‌می‌کردند و می‌گفتند : میان ما و بهشت ، جز ساعتی جنگ و تحمل ضربت تیغها و نیزه‌ها وتیرها نیست و پس از آن ، بهشت جاودان الهی است . ابا عبد الله ع نیز آنان را چنان‌بار آورده و تعلیم داده بود که پایداری را پل عبور به بهشت بدانند . روز عاشورا به آنان‌چنین خطاب کرد : «صبرا بنی الکرام ! فما الموت الا قنطرة تعبر بکم عن البؤس و الضراءالی الجنان الواسعة و النعیم الدائمة . . . » ، (۶) مقاومت ! ای بزرگ زادگان ، که مرگ ، پلی است که‌شما را از رنج و سختی به سوی بهشتهای گسترده و نعمتهای ابدی عبور می‌دهد . درس‌صبر را ، حتی به اهل بیت‌خویش می‌داد و آنان را در مقابل شهادت خویش ، دعوت به‌شکیبایی و تحمل می‌کرد و این که گریبان چاک نزنند و صورت نخراشند : «انظروا اذا اناقتلت فلا تشققن علی جیبا و لا تخمشن وجها» . (۷) خود امام بر کشته شدن و داغ فرزندان ویاران صبر کرد ، خواهر صبورش زینب ، صبورانه بار این حماسه خونین را به دوش کشیدو لحظه لحظه حوادث کربلا ، جلوه‌های مقاومت و پایداری بود . حتی آخرین کلمات‌سید الشهدا«ع نیز در قتلگاه که بر زمین افتاده و با پروردگارش مناجات می‌کرد ، حاکی ازهمین روحیه بود : «صبرا علی قضائک . (۸) ۱-بقره ، آیه ۲۴۹ . ۲-غرر الحکم . ۳-من لا یحضره الفقیه ، ج ۴ ، ص ۴۱۶ . ۴-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۳ . ۵-ینابیع المودة ، ص ۴۰۶ . ۶-نفس المهموم ، ص ۱۳۵ . ۷-لهوف ، ص ۸۱ . ۸-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۵۷ .

صفاح

نام یکی از منزلگاههای شمال راه مکه به طرف کربلا-، بین حنین و علامتهای‌حرم . صفاح به معنای کناره کوه است . در همین محل ، امام حسین ع با فرزدق‌برخورد کرد که از عراق می‌آمد و اوضاع مردم را از او پرسید . او جواب داد : دلهای مردم‌با تو ، ولی شمشیرهایشان همراه بنی امیه است . آنگاه با هم پیرامون تبدیل حج به عمره‌و عزیمت از مکه به سوی کوفه صحبت کردند . بعضی این ملاقات را در منزل ذات عرق گفته‌اند . (۱) ۱-همان ، ص ۲۰۳ ، به نقل از تاریخ طبری و کامل ابن اثیر .

ضحاک بن عبد الله مشرقی

از اصحاب امام حسین ع در کربلا بود ، ولی پس از شهادت یاران امام ، تصمیم به فراراز معرکه گرفت . خدمت امام آمد و گفت : ای پسر پیامبر ! با هم قرار گذاشته بودیم که تاوقتی مدافعی داری من هم دفاع کنم . اینک که مدافعان کشته شده‌اند ، مرا اجازه بده

که‌بروم . امام آزادش گذاشت . او که قبلاً اسب خود را در یکی از خیمه‌ها بسته بود و خود ، پیاده می‌جنگید ، پس از اذن امام ، سراغ اسب خویش رفت و سوار شده ، به طرف نیروهای‌سپاه کوفه تاخت . برایش راه باز کردند . تعدادی از سربازان تعقیبش کردند . چون به‌روستایی نزدیک ساحل فرات به نام شفیه رسید ، ایستاد . تعقیب‌کنندگان او را شناختند واز تعقیبش منصرف شدند . (۱) ضحاک بن عبید الله هم گفته و او را از اصحاب امام سجاددانسته‌اند . ۱-عبرات المصطفین ، محمد باقر محمودی ، ج ۲ ، ص ۵۴ ، حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۲۹(نقل از انساب‌الاشراف) .

ضرغامة بن مالک

از شهدای کربلاست . وی در کوفه می‌زیست و از شیعیان امام و بیعت‌کنندگان بامسلم بن عقیل بود . چون مسلم شهید شد ، همراه سپاه کوفه به کربلا آمد ، اما در آنجا به‌یاران سید الشهداء«ع پیوست و عصر عاشورا به شهادت رسید . برخی هم شهادت او را درحمله اول دانسته‌اند . نام وی در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۱۴ ، تنقیح المقال ، مامقامی ، ج ۲ ، ص ۱۰۶ .

ضریح

محفظه‌ای که روی قبر مطهر سید الشهدا«ع و امامان و امامزادگان دیگر قرار دارد . ضریح ، هم به معنای گور ، قبر بی‌لحد و مغاکی است که در میان گور سازند ، برای مرده ، شکاف میان گور یا در یک جانب آن یا شکاف ، هم به معنای خانه چوبین و مشبک و یا ازمس و نقره و جز آن که بر سر قبر امامی یا امامزاده سازند . (۱) در روایات است که ضراح ، جایی در آسمان چهارم ، در برابر کعبه است ، خانه‌ای برای پروردگار . (۲) در فرهنگ دینی ، ضریح قبور اولیاء خدا مقدس و متبرک است و آن را می‌بوسند وکنارش به زیارت می‌پردازند و هنرمندان و صنعتگران مسلمان در ساختن و پرداختن‌ضریح ، ظریفکاریهای جالبی دارند . در عرف رایج میان علاقه‌مندان سید الشهدا«ع ، تعبیر«ضریح شش گوشه بار عاطفی خاصی دارد و دلها را به سوی خود جذب می‌کند و شوق‌شیعه را به زیارت آن ضریح مطهر بر می‌انگیزد . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-مجمع البحرین ، طریحی .

طبل

از ابزار تحریک روحیه رزمی در میدانهای جنگ در سابق . در کربلا- هم طبل جنگ‌نواخته می‌شد . در تعزیه‌های عاشورا ، با نواختن طبل ، همه از برگزاری تعزیه خبر می‌شدندو گرد می‌آمدند . شیپور و طبل ، برای گردآوری تماشاگر بوده است . دهل نیز می‌گویند .

طرماح

یکی از کسانی که در طول راه کربلا به سید الشهدا«ع پیوست و همراه او شد . امام‌حسین ع کسی را می‌خواست که به راه آشنا باشد ، تا از بیراهه به سوی کوفه رود . طرماح بن عدی اعلام کرد که من راه را می‌شناسم و جلو افتاد و به سوی کربلا روان شدند . وقتی جلو افتاد ، اشعاری را هم می‌خواند که با این مطلع ، آغاز می‌شود : یا ناقتی لا تذعری من زجر×و امضی بنا قبل طلوع الفجر (۱) و مضمون اشعار ، در ستایش از دودمان رسول خدا«ص و سید الشهداست . در میانه‌راه ، اجازه طلبید که به قبیله خود سر زده و به خانواده رسیدگی کند و برگردد . رفت و پس‌از چند روز ، وقتی دوباره برگشت ، به عذیب الهجانات که رسید ، خبر شهادت امام راشنید . اندوهگین شد و گریست ، از این که توفیق شهادت در رکاب امام ، نصیب او نشد . (۲) ولی . . . آنکه امام را رها کند

و سراغ زن و قبیله خویش رود ، این محرومیت‌سزای اوست ، هر چند پسر عدی بن حاتم باشد ! ۱-اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۳۹۶ . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۸۳ .

طشت‌گذاری

مراسم سنتی در عزاداری ایام عاشورا که عمدتا در شهرستان اردبیل برگزار می‌شود وطشتهای آب را در مساجد و حسینیه‌ها می‌آورند و رمزی از«فرات است . « . . . نشانه‌ها ومظاهری که نماینده محیط خاص است ، مثل وجود طشت آب و چند ساقه گیاه ، به نشانه‌رودخانه و نخلستان . . . » (۱) این نشان می‌دهد که در تعزیه عاشورا ، استفاده از سمبلها رواج‌داشته و دارد . در توضیح بیشتر این سنت مرسوم در اردبیل ، در مطبوعات نوشتند : «این‌مراسم از سه روز مانده به محرم در مسجد جامع ، مسجد اعظم و سپس در مساجد دیگراجرا می‌شود . طشتها را بالای سرها می‌گیرند و مسجد را دور می‌زنند ، سپس در داخل آنهاآب می‌ریزند . مردم دست به طشت و آب آن می‌زنند و نوعی بیعت با امام حسین ع استو حمایت از عباس ع . آب طشتها را مردم در شیشه‌هایی برای شفا و تبرک برمی‌دارند . این سنت از حادثه جوانمردانه آب دادن امام حسین ع به سپاه حر در روز ۲۷ ذیحجه‌گرفته شده که آب مشکها را در طشتها ریختند و تمام لشکر حر و اسبان آنها را سیراب‌کردند . این سنت‌سمبولیک ، تاسی از اقدام سالار شهیدان است . » (۲) به این مراسم ، «طشت‌گردانی هم می‌گویند . (۳) ۱-فصلنامه هنر ، شماره ۲ ، ص ۱۶۳ ، مقاله پژوهشی در تعزیه . ۲-روزنامه رسالت (۳/۴/۷۲) ، ص ۵ گزارش شوق کربلا» . ۳-گزارشی از این مراسم در اردبیل ، در کیهان(۲/۴/۷۳) ، ص ۱۷ چاپ شده است .

طف

«طف ، سرزمینی است از نواحی کوفه در طریق دشت ، که قتلگاه حسین بن علی ع در آن بوده است . سرزمین مزبور ، دشتی است نزدیک آبادانی و در آن چندین چشمه‌جاری است ، از قبیل : صید ، قطقطانه ، رهیمه ، عین جمل و غیره . موضعی است نزدیک‌کوفه . و هر زمین عربی که مشرف بر زمین آبادان عراق است . » (۱) «منطقه‌ای نزدیک کربلاـ که از قدیم به نام طف معروف بوده است . معنای لغوی آن سرزمین مرتفع است . طف ، مشرف بر عراق بوده است . این منطقه در اطراف کوفه ونزدیک فرات است و در آنجا چشمه‌هایی بوده که محل آب برداشتن نگهبانان پاسگاههای‌مرزی در زمان شاپور بوده که پشت‌خندقهای حفر شده بودند . » (۲) در مجموع ، به سرزمین کوفه و کربلا و آن مناطق گفته می‌شود و در ادبیات و آثارشعری عرب و مراثی سید الشهدا«ع از«سرزمین طف «روز طف ، «کشتگان طف و«طفوف بسیار یاد شده است و کنایه از همان کربلاست . در حدیث ، از قول پیامبرخدا«ص آمده است که فرزندم حسین ، غریب و تشنه و تنها در سرزمین طف کشته‌خواهد شد : «ولدی الحسین یقتل بطف کربلا غریبا وحیدا عطشانا . . . . » (۳) ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۱۹ . ۳-ناسخ التواریخ ، ج ۲ ، ص ۱۸۵ .

طفلان مسلم

محمد و ابراهیم ، دو فرزند مسلم بن عقیل بودند که در حادثه کربلا اسیر شدند . ابن زیاددستور داد آن دو را زندانی کردند . این دو نوجوان نابالغ مدت یک سال در زندان بودند . سپس با کمک مشکور» ، پیرمرد زندانبان که هوادار اهل بیت بود ، شبانه از زندان گریختند . شب به خانه زنی پناه بردند که شوهرش در سپاه ابن زیاد بود . وقتی شوهرش حارث فهمید ، آن دو را کنار رود فرات برد و بی‌رحمانه سر از تنشان جدا کرد و پیکرشان را درفرات افکند و سرهای آن دو را برای دریافت جایزه ، نزد ابن زیاد برد . (۱) در کنار فرات درچهار فرسنگی کربلاـ شهری است به نام مسیب که نزدیک آن آرامگاه آبادی است که گویندقبر محمد و

ابراهیم ، پسران مسلم بن عقیل داخل آن است . (۲) ۱-تفصیل ماجرا در«بحار الانوار»ج ۴۵ ، ص ۱۰۰ به بعد و در امالی صدوق ، ص ۷۶ به بعد . ۲-آرامگاههای خاندان پاک پیامبر ، سید عبد الرزاق کمونه ، ص ۳۰۲ .

طوعه

بانویی با ایمان و موالی اهل بیت ، که در لحظات تنهایی و سرگردانی مسلم بن عقیل درکوچه‌های کوفه ، به او آب داد و به خانه برد و پذیرایی کرد . شب ، بلال پسر آن زن به خانه‌آمد و به وجود مسلم در آن خانه پی برد و صبح به نیروهای ابن زیاد خبر داد . طوعه ، پیشترکنیز اشعث بن قیس بود . وی او را آزاد کرد و اسید خضرمی با او ازدواج نمود . بلال ، ثمره‌این ازدواج بود . (۱) درها همه بسته بود در قحطی مرد×فریاد نشسته بود در قحطی مردیک زن ، شب کوچه‌های بن‌بست و غریب×مردانه شکسته بود در قحطی مرد (۲) ۱-الکامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۱ . ۲-محمد رضا سنگری .

الظلیمهٔ الظلیمه

ظلیمه ، آنچه از انسان به ناحق و ظالمانه بگیرند ، آنچه را که نزد ظالم درخواست‌می‌کنی . (۱) کلماتی حاکی از ظلم و ستمی که بر امام حسین ع از سوی امت روا شد . این‌تعبیر ، در زیارت ناحیه مقدسه آمده و اینکه ذو الجناح ، اسب سید الشهدا«ع پس ازکشته شدن امام ، همهمه‌کنان و اشکریزان و بی‌صاحب به سوی خیمه‌ها می‌آمد ، در حالی‌که می‌گفت : «الظلیمهٔ الظلیمهٔ لامهٔ قتلت ابن بنت نبیها» ، (۲) داد از دست امتی که پسر دخترپیامبر خود را کشته‌اند . ۱-مجمع البحرین . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۶۶ ، زیارت ناحیه مقدسه(من امهٔ) .

عابس بن ابی شبیب شاکری (۱)

از شهدای کربلاست . عابس ، از رجال برجسته شیعه و مردی دلیر ، سخنور ، کوشا وتلاشگر ، شب زنده‌دار ، از طایفه بنی شاکر بود . این طایفه از شیعیان مخلص و فداکار درراه ولایت امیر المؤمنین بودند و از شجاعان عرب به شمار می‌آمدند . به آنان فتیان العرب می‌گفتند . از کسانی بود که وقتی مسلم بن عقیل ، نامه امام حسین ع را برای اهل کوفه‌خواند ، به پا خاست و اعلام هواداری و حمایت کرد و پس از بیعت کوفیان با مسلم بن‌عقیل ، بعنوان پیک ، نامه‌ای از سوی آنان به امام حسین ع در مکه رساند . (۲) دلاوریهای اودر کربلا- مشهور است . وی همراه هم پیمان خود«شوذب ، در حماسه عاشورا به نبردپرداخت و شهید شد . (۳) رشادتهای او چنان بود که سپاه کوفه از نبرد تن به تن با وی ناتوان‌بودند . به دستور عمر سعد ، از اطراف او را سنگباران کردند . او هم زره از تن بیرون آورد وکلاهخود از سر برداشت و خت‌شد و با تیغ بر دشمن حمله کرد و یک تنه آنقدر جنگید تادر قلب میدان و محاصره دشمن به شهادت رسید . (۴) سر او را از پیکرش جدا ساختند . سرمطهرش در دست عده‌ای بود و هر کدام مدعی بودند که من بودم که او را کشتم ، تا به‌جایزه‌ای دست‌یابند . (۵) ۱-عابس بن شبیب هم نوشته‌اند . ۲-ابصار العین فی انصار الحسین ، ص ۷۴ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۶۷ . ۳-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۴۷۶ . ۴-سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۴۷ ، انصار الحسین ، ص ۸۰ . ۵-ابصار العین ، ص ۷۴ .

عاشورا

روز دهم محرم ، روز شهادت سالار شهیدان و فرزندان و اصحاب او در کربلا . عاشورادر تاریخ جاهلیت عرب ، از روزهای عید رسمی و ملی بوده و در آن روزگار ، در چنین‌روزی روزه می‌گرفتند ، روز جشن ملی و مفاخره و شادمانی بوده است و در چنین

روزی‌لباسهای فاخر می‌پوشیدند و چراغانی و خضاب می‌کردند . در جاهلیت ، این روز را روزه‌می گرفتند . در اسلام ، با تشریع روزه رمضان ، آن روزه نسخ شد . گفته‌اند : علت نامگذاری . روز دهم محرم به عاشورا آنست که ده نفر از پیامبران با ده کرامت در این روز ، موردتکریم الهی قرار گرفتند . (۱) در فرهنگ شیعی ، به خاطر واقعه شهادت امام حسین ع در این روز ، عظیمترین روزسوگواری و ماتم به حساب می‌آید که بزرگترین فاجعه و ستم در مورد خاندان پیامبر انجام‌گرفته و دشمنان اسلام و اهل بیت این روز را خجسته شمرده به شادی می‌پرداختند ، اماپیروان خاندان رسالت ، به سوگ و عزا می‌نشینند و بر کشتگان این روز می‌گریند . امام‌صادق ع فرمود : «و اما یوم عاشورا فیوم اصیب فیه الحسین ع صریعا بین اصحابه واصحابه حوله صرعی عراۀ . (۲) عاشورا روزی است که حسین ع میان یارانش کشته برزمین افتاد ، یاران او نیز پیرامون او به خاک افتاده و عریان بودند . امام رضا«ع فرمود : «من‌کان عاشورا یوم مصیبته و بکائه جعل الله عز و جل یوم القیامۀ یوم فرحه و سروره . (۳) ، هرکس را که عاشورا روز مصیبت و اندوه و گریه باشد ، خداوند قیامت را روز شادی او قرارمی‌دهد . در«زیارت عاشورا»در باره این روز غم‌انگیز که امویان آنرا مبارک می‌دانستند ، آمده است : «اللهم هذا یوم تبرکت به بنو امیۀ و ابن آکلۀ الاکباد . . . » . امامان شیعه ، یاد این روز را زنده می‌داشتند ، مجلس برپا می‌کردند ، بر حسین بن‌علی ع می‌گریستند ، آن حضرت را زیارت می‌کردند و به زیارت او تشویق و امرمی‌کردند و روز اندوهشان بود . از جمله آداب این روز ، ترک لذتها ، دنبال کار نرفتن ، پرداختن به سوگواری و گریه ، تا ظهر چیزی نخوردن و نیاشامیدن ، چیزی برای خانه‌ذخیره نکردن ، حالت صاحبان عزا و ماتم داشتن و . . . است . (۴) در دوران سلطه امویان و عباسیان ، شرایط اجتماعی اجازه مراسم رسمی و گسترده درسوگ ابا عبد الله الحسین را نمی‌داد ، اما هر جا که شیعیان ، قدرت و فرصتی یافته‌اند ، سوگواری پرشور و دامنه‌داری در ایام عاشورا به راه انداخته‌اند . در تاریخ است که‌معز الدوله دیلمی اهل بغداد را به برگزاری مراسم سوگ و نوحه برای سید الشهدا«ع وادارساخت و دستور داد که بازارها را ببندند و کارها را تعطیل کنند و هیچ طباخی غذایی نپزد وزنان سیاهپوش بیرون آیند و به عزاداری و نوحه بپردازند . این کار را چندین سال ادامه دادو اهل سنت نتوانستند جلوی آن را بگیرند ، چون که حکومت ، شیعی بود . (۵) از قرنها پیش ، «عاشورا»بعنوان تجلی روز درگیری حق و باطل و روز فداکاری وجانبازی در راه دین و عقیده ، شناخته شده است . حسین بن علی ع در این روز ، با یارانی‌اندک ولی با ایمان و صلابت و عزتی بزرگ و شکوهمند ، با سپاه سنگدل و بی‌دین‌حکومت‌ستم یزیدی به مقابله برخاست و کربلا را به صحنه همیشه زنده عشق خدایی وآزادگی و حریت مبدل ساخت . عاشورا گر چه یک روز بود ، اما دامنه تاثیر آن تا ابدیت‌کشیده شد و چنان در عمق وجدانها و دلها اثر گذاشته که همه ساله دهه محرم و بویژه‌عاشورا ، اوج عشق و اخلاص نسبت به معلم حریت و اسوه جهاد و شهادت ، حسین بن‌علی ع می‌گردد و همه ، حتی غیر شیعه ، در مقابل عظمت روح آن آزاد مردان تعظیم‌می‌کنند . عاشورا ، نشان دهنده معنای حسین منی و انا من حسین بود که دین رسول خدابا خون سید الشهدا آبیاری و احیا شد . به تعبیر امام خمینی ره : «عاشورا ، قیام عدالتخواهان‌با عددی قلیل و ایمان و عشقی بزرگ در مقابل ستمگران کاخ نشین و مستکبران غارتگربود . . . » ، . (۶) «اگر عاشورا نبود ، منطق جاهلیت ابو سفیانیان که می‌خواستند قلم سرخ بر وحی وکتاب بکشند و یزید ، یادگار عصر تاریک بت پرستی که به گمان خود با کشتن و به شهادت‌کشیدن فرزندان وحی امید داشت اساس اسلام را برچیند و با صراحت و اعلام لا خبرجاء و لا وحی نزل بنیاد حکومت الهی را برکند ، نمی‌دانستیم بر سر قرآن کریم و اسلام‌عزیز چه می‌آمد . » (۷) امام حسین ع که به دعوت اهل کوفه از مکه عازم این شهر بود تا به شیعیان انقلابی‌بپیوندد و رهبری آنان را به عهده گیرد ، پیش از رسیدن به کوفه ، در کربلا به محاصره‌نیروهای ابن زیاد در آمد و چون حاضر نشد ذلت تسلیم و بیعت با حکومت غاصب وظالم یزیدی را بپذیرد ، سپاه کوفه با او جنگیدند . حسین و یارانش روز عاشورا ، لب تشنه ، با رشادتی شگفت تا آخرین نفر جنگیدند و به شهادت رسیدند و بازماندگان این قافله‌نور ، به اسارت نیروهای ظلمت درآمده به کوفه برده شدند . هفتاد و دو تن یاران شهید او ، بزرگترین حماسه بشری را آفریدند و یاد خویش را در دل تاریخ و وجدان بشرهای‌فضیلتخواه ، ابدی ساختند . (۸) به تعبیر یکی از نویسندگان معاصر

: «عاشورا ، مائده بزرگ روح‌انسان است در تداوم اعصار ، تجسم اعلای وجدان بزرگ است در دادگاه روزگار ، صلابت‌شجاعت انسان است در تجلیگاه ایمان ، طواف خون است در احرام فریاد ، تجلی کعبه‌است در میقات خون ، نقش بیدار گذرها و رهگذرهاست در کاروان دراز آهنگ زندگیها وعبورها ، عاشورا ، باز خوان تورات و انجیل و زبور است در معبد اقدام ، ترتیل آیات قرآن‌است در الواح ابدیت ، خون خداست جاری در رگهای تنزیل ، حنجره خونین کوه حرا»ست در ستیغ ابلاغ ، درگیری دوباره محمد«ص است با جاهلیت بنی امیه و شرک‌قریش ، تجدید مطلع رجزهای بدر»است و«حنین ، انفجار نماز است در شهادت وانفجار شهادت است در نماز ، تبلور شکوهزاد جاودانگی حق است در تباهستان نابودباطل ، هشدار خونین حسینیه‌هاست در معبر اقوام ، فریاد گستر انسانهای مظلوم است درهمه تاریخ ، دست نوازش انسانیت است بر سر بی پناهان ، رواق سرخ حماسه است درتاریکستان سیاهی و بیداد ، قلب تپنده دادخواهان است در محکمه بشریت ، طنین بلندپیروزی است در گوش آبادیها ، عطشی است دریا آفرین در اقیانوس حیات ، «رسالتی است بزرگ بر دوش اسارتی رهایی بخش ، عاشورا آبروی نمازگزاران است و عزت‌مسلمانان ، و سرانجام ، عاشورا رکن کعبه است و پایه قبله و عماد امت و حیات قرآن وروح نماز و بقای حج و صفای صفا و مروه و جان مشعر و منا . و عاشورا ، هدیه اسلام‌است به بشریت و تاریخ . . . » . (۹) ۱–حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۷۹ به نقل از : الانوار الحسینیه . ۲–بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۹۵ . ۳–همان ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۴ ، وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۹۴ . ۴–وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۹۴ ، سفینه البحار ، ج ۲ ، ص ۱۹۶ . ۵–سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۱۹۶ . ۶–صحیفه نور ، ج ۹ ، ص ۵۷ . ۷–همان ، ج ۱۴ ، ص ۲۶۵ . ۸–درباره عاشورا ، از جمله ر . ک : «عاشورا فی الاسلام از عبد الرزاق الموسوی المقرم . ۹–تلخیص شده از«قیام جاودانه ، محمدرضا حکیمی ، ص ۹۴ به بعد .

عاشورا در نظر دیگران

اشاره

تاثیری که حادثه کربلا و قیام حسین بن علی ع بر اندیشه مردم جهان ، حتی غیرمسلمانان داشته ، بسیار است . عظمت قیام و اوج فداکاری و ویژگیهای دیگر امام و یارانش‌سبب شده که اظهار نظرهای بسیاری درباره این نهضت و حماسه آفرینان عاشورا داشته‌باشند . نقل سخنان همه آن کسان کتاب قطوری می‌شود . بویژه که برخی از نویسندگان‌غیر مسلمان مستقلا کتاب درباره این حادثه نوشته‌اند . در اینجا تنها تعدادی اندک از این‌نظرها(از مسلمانان و غیر مسلمانان)آورده می‌شود : . (۱) مهاتما گاندی(رهبر استقلال هند) : من زندگی امام حسین ، آن شهید بزرگ اسلام ابدقت‌خوانده‌ام و توجه کافی به صفحات کربلا نموده‌ام و بر من روشن شده است‌که اگر هندوستان بخواهد یک کشور پیروز گردد ، بایستی از سرمشق امام حسین‌پیروی کند . محمد علی جناح(قاعد اعظم پاکستان) : هیچ نمونه‌ای از شجاعت ، بهتر از آنکه امام‌حسین از لحاظ فداکاری و تهور نشان داد در عالم پیدا نمی‌شود . به عقیده من تمام‌مسلمین باید از سرمشق این شهیدی که خود را در سرزمین عراق قربان کردپیروی نمایند . چارلز دیکنز(نویسنده معروف انگلیسی) : اگر منظور امام حسین جنگ در راه‌خواسته‌های دنیایی بود ، من نمی‌فهمم چرا خواهران و زنان و اطفالش به همراه اوبودند ؟ پس عقل چنین حکم می‌نماید که او فقط بخاطر اسلام ، فداکاری خویش راانجام داد . توماس کارلایل(فیلسوف و مورخ انگلیسی) : بهترین درسی که از تراژدی کربلامی‌گیریم ، اینست که حسین و یارانش ایمان استوار به خدا داشتند . آنها با عمل‌خود روشن کردند که تفوق عددی در جایی که حق با باطل روبرو می‌شود اهمیت‌ندارد و پیروزی حسین با وجود اقلیتی که داشت ، باعث‌شگفتی من است . ادوارد براون(مستشرق معروف انگلیسی) : آیا قلبی پیدا می‌شود که وقتی درباره کربلاسخن می‌شنود ، آغشته با حزن و الم نگردد ؟ حتی غیر مسلمانان نیز نمی‌توانندپاکی روحی را که در این جنگ اسلامی در

تحت لوای آن انجام گرفت انکار کنند . فردریک جمس : درس امام حسین و هر قهرمان شهید دیگری این است که در دنیااصول ابدی عدالت و ترحم و محبت وجود دارد که تغییر ناپذیرند و همچنین‌می‌رساند که هر گاه کسی برای این صفات مقاومت کند و بشر در راه آن پافشاری‌نماید ، آن اصول همیشه در دنیا باقی و پایدار خواهد ماند . ل . م . بوید : در طی قرون ، افراد بشر همیشه جرات و پردلی و عظمت روح ، بزرگی‌قلب و شهامت روانی را دوست داشته‌اند و در همینهاست که آزادی و عدالت‌هرگز به نیروی ظلم و فساد تسلیم نمی‌شود . این بود شهامت و این بود عظمت امام‌حسین . و من مسرورم که با کسانی که این فداکاری عظیم را از جان و دل ثنامی گویند شرکت کرده‌ام ، هر چند که ۱۳۰۰ سال از تاریخ آن گذشته است . واشنگتن ایروینگ(مورخ مشهور آمریکایی) : برای امام حسین ع ممکن بود که‌زندگی خود را با تسلیم شدن اراده یزید نجات بخشد ، لیکن مسؤولیت پیشوا ونهضت بخش اسلام اجازه نمی‌داد که او یزید را بعنوان خلافت بشناسد . او بزودی‌خود را برای قبول هر ناراحتی و فشاری به منظور رها ساختن اسلام از چنگال‌بنی امیه آماده ساخت . در زیر آفتاب سوزان سرزمین خشک و در روی ریگهای‌تفتیده عربستان ، . (۲) روح حسین فنا ناپذیر است . ای پهلوان و ای نمونه شجاعت و ای‌شهسوار من ، ای حسین ! توماس ماساریک : گر چه کشیشان ما هم از ذکر مصائب حضرت مسیح مردم رامتاثر می‌سازند ، ولی آن شور و هیجانی که در پیروان حسین ع یافت می‌شود درپیروان مسیح یافت نخواهد شد و گویا سبب این باشد که مصائب مسیح در برابرمصائب حسین ع مانند پر کاهی است در مقابل یک کوه عظیم پیکر . موریس دوکبری : در مجالس عزاداری حسین گفته می‌شود که حسین ، برای حفظشرف و ناموس مردم و بزرگی مقام و مرتبه اسلام ، از جان و مال و فرزند گذشت وزیر بار استعمار و ماجراجویی یزید نرفت . پس بیایید ما هم شیوه او را سرمشق‌قرار داده ، از زیردستی استعمارگران خلاصی یابیم و مرگ با عزت را بر زندگی باذلت ترجیح دهیم . ماربین آلمانی(خاور شناس) : حسین ع با قربانی کردن عزیزترین افراد خود و بااثبات مظلومیت و حقانیت‌خود ، به دنیا درس فداکاری و جانبازی آموخت و نام‌اسلام و اسلامیان را در تاریخ ثبت و در عالم بلند آوازه ساخت . این سرباز رشیدعالم اسلام به مردم دنیا نشان داد که ظلم و بیداد و ستمگری پایدار نیست و بنای‌ستم هر چه ظاهرا عظیم و استوار باشد ، در برابر حق و حقیقت چون پر کاهی بر بادخواهد رفت . بنت الشاطی : زینب ، خواهر حسین بن علی ع لذت پیروزی را در کام ابن زیاد وبنی امیه خراب کرد و در جام پیروزی آنان قطرات زهر ریخت ، در همه حوادث‌سیاسی پس از عاشورا ، همچون قیام مختار و عبد الله بن زبیر و سقوط دولت‌امویان و برپایی حکومت عباسیان و ریشه دواندن مذهب تشیع ، زینب قهرمان‌کربلا نقش برانگیزنده داشت . لیاقت علی خان(نخستین نخست وزیر پاکستان) : این روز محرم ، برای مسلمانان سراسرجهان معنی بزرگی دارد . در این روز ، یکی از حزن آورترین و تراژدیک‌ترین وقایع‌اسلام اتفاق افتاد ، شهادت حضرت امام حسین ع در عین حزن ، نشانه فتح نهایی‌روح واقعی اسلامی بود ، زیرا تسلیم کامل به اراده الهی به شمار می‌رفت . این درس‌به ما می‌آموزد که مشکلات و خطرها هر چه باشد ، نبایستی ما پروا کنیم و از راه‌حق و عدالت منحرف شویم . جرج جرداق(دانشمند و ادیب مسیحی) : وقتی یزید ، مردم را تشویق به قتل حسین ومامور به خونریزی می‌کرد ، آنها می‌گفتند : «چه مبلغ می‌دهی ؟ »اما انصار حسین به‌او گفتند : ما با تو هستیم . اگر هفتاد بار کشته شویم ، باز می‌خواهیم در رکابت جنگ‌کنیم و کشته شویم . عباس محمود عقاد(نویسنده و ادیب مصری) : جنبش حسین ، یکی از بی نظیرترین‌جنبشهای تاریخی است که تاکنون در زمینه دعوتهای دینی یا نهضتهای سیاسی پدیدار گشته است . . . دولت اموی پس از این جنبش ، به قدر عمر یک انسان طبیعی‌دوام نکرد و از شهادت حسین تا انقراض آنان بیش از شصت و اندی سال نگذشت . احمد محمود صبحی : اگر چه حسین بن علی ع در میدان نظامی یا سیاسی‌شکست‌خورد ، اما تاریخ ، هرگز شکستی را سراغ ندارد که مثل خون حسین ع به‌نفع شکست‌خوردگان تمام شده باشد . خون حسین ، انقلاب پسر زبیر و خروج‌مختار و نهضتهای دیگر را در پی داشت ، تا آنجا که حکومت اموی ساقط شد وندای خونخواهی حسین ، فریادی شد که آن تختها و حکومتها را به لرزه درآورد . آنطون بارا(مسیحی) : اگر حسین از آن ما بود ، در هر سرزمینی برای او بیرقی برمی‌افراشتیم و در هر روستایی برای او منبری بر پا می‌نمودیم و مردم را با

نام‌حسین به مسیحیت فرا می‌خواندیم . گیبون(مورخ انگلیسی) : با آنکه مدتی از واقعه کربلا گذشته و ما هم با صاحب واقعه‌هم وطن نیستیم ، مع ذلک مشقات و مشکلاتی که حضرت حسین ع تحمل‌نموده ، احساسات سنگین دل‌ترین خواننده را بر می‌انگیزد ، چندانکه یک نوع‌عطوفت و مهربانی نسبت به آن حضرت در خود می‌یابد . نیکلسون(خاورشناس معروف) : بنی امیه ، سرکش و مستبد بودند ، قوانین اسلامی رانادیده انگاشتند و مسلمین را خوار نمودند . . . و چون تاریخ را بررسی کنیم ، گوید : دین بر ضد فرمانفرمایی تشریفاتی قیام کرد و حکومت دینی در مقابل امپراتوری‌ایستادگی نمود . بنابر این ، تاریخ از روی انصاف حکم می‌کند که خون حسین ع به‌گردن بنی امیه است . سر پرسی سایکس(خاور شناس انگلیسی) : حقیقتا آن شجاعت و دلاوری که این عده‌قلیل از خود بروز دادند ، به درجه‌ای بوده است که در تمام این قرون متمادی هرکسی که آن را شنید ، بی اختیار زبان به تحسین و آفرین گشود . این یک مشت مردم‌دلیر غیرتمند ، مانند مدافعان ترموپیل ، نامی بلند غیر قابل زوال برای خود تا ابدباقی گذاشتند . تاملاس توندون(هندو ، رئیس سابق کنگره ملی هندوستان) : این فداکاریهای عالی از قبیل‌شهادت امام حسین ع ، سطح فکر بشریت را ارتقا بخشیده است و خاطره آن‌شایسته است همیشه باقی بماند و یادآوری شود . محمد زغلول پاشا(در مصر ، در تکیه ایرانیان) : حسین ع در این کار ، به واجب دینی وسیاسی خود قیام کرده و اینگونه مجالس عزاداری ، روح شهامت را در مردم‌پرورش می‌دهد و مایه قوت اراده آنها در راه حق و حقیقت می‌گردد . عبد الرحمان شرقاوی(نویسنده مصری) : حسین ع ، شهید راه دین و آزادگی است . نه‌تنها شیعه باید به نام حسین ببالد ، بلکه تمام آزاد مردان دنیا باید به این نام شریف‌افتخار کنند . طه حسین(دانشمند و ادیب مصری) : حسین ع برای به دست آوردن فرصت و ازسرگرفتن جهاد و دنبال کردن از جایی که پدرش رها کرده بود ، در آتش شوق‌می‌سوخت . او زبان را درباره معاویه و عمالش آزاد کرد ، تا به حدی که معاویه‌تهدیدش نمود . اما حسین ، حزب خود را وادار کرد که در طرفداری حق سختگیر باشند . عبد الحمید جودة السحار(نویسنده مصری) : حسین ع نمی‌توانست با یزید بیعت کندو به حکومت او تن بدهد ، زیرا در آن صورت ، بر فسق و فجور ، صحه می‌گذاشتو ارکان ظلم و طغیان را محکم می‌کرد و بر فرمانروایی باطل تمکین می‌نمود . امام‌حسین به این کارها راضی نمی‌شد ، گر چه اهل و عیالش به اسارت افتند و خود ویارانش کشته شوند . علامه طنطاوی(دانشمند و فیلسوف مصری) : (داستان حسینی)عشق آزادگان را به‌فداکاری در راه خدا بر می‌انگیزد و استقبال مرگ را بهترین آرزوها به شمارمی‌آورد ، چندانکه برای شتاب به قربانگاه ، بر یکدیگر پیشی جویند . العبیدی(مفتی موصل) : فاجعه کربلا در تاریخ بشر نادره‌ای است ، همچنان که مسببین‌آن نیز نادره‌اند . . . حسین بن علی ع سنت دفاع از حق مظلوم و مصالح عموم را بنابر فرمان خداوند در قرآن به زبان پیمبر اکرم وظیفه خویش دید و از اقدام به آن‌تسامحی نورزید . هستی خود را در آن قربانگاه بزرگ فدا کرد و بدین سبب نزدپروردگار ، «سرور شهیدان محسوب شد و در تاریخ ایام ، «پیشوای اصلاح طلبان به شمار رفت . آری ، به آنچه خواسته بود و بلکه برتر از آن ، کامیاب گردید . «از مجموعه گفته‌های نقل شده ، این جمع بندی به دست می‌آید : ۱-امام حسین ع بدین جهات قیام کرد : به خاطر بقا و عظمت اسلام و حکومت قرآن ، به خاطر مسؤولیت امامت ، برای حفظ ناموس و شرف مردم ، برای اصلاح‌حال امت ، به خاطر امر به معروف و نهی از منکر ، به خاطر دفاع از مظلوم و مصالح‌عموم . ۲-وصف قیام او : نهضت امام بر اساس اخلاق و شهامت و مصلحت عامه بود وجهادی به قصد دفع رذیلت و نشر فضیلت به شمار می‌رفت . ۳-تاثیر قیام امام : مردم بیدار شدند ، تظاهر به دیانت را به تعمق و ایمان بدل کردند . ۴-این مکتب به خلق عالم چه آموخت ؟ درس این آموزشگاه ، ابدی و اصولی است ، از آزادی و عدالت و محبت‌حکایت می‌کند ، پاکی نظر را در مبارزه می‌آموزد ، نحوه‌امتناع از قبول ستم و رد استعمار را نشان می‌دهد ، غیرت ، شجاعت ، فداکاری ، پایداری در برابر مصیبات و ثبات بر طریق حق را تعلیم می‌دهد ، حرمت‌سکوت رادر برابر باطل و فساد ، مدلل می‌سازد و ثابت می‌کند که حق و فضیلت ، عدل وایمان ، در هر شرایطی می‌توانند بر خودسری و مکر و ستم و کفر ، غلبه یابند . یاران‌صادق امام نیز ، بهترین درس ایمان به خدا را به جهانیان آموختند و راه پیروزی‌ملتها را گشودند و نشان دادند که مؤمنان با کمی تعداد و

نیرو ، همچنان‌پیروزنـــد . . . » . (۳) ۱-نقل از کتاب درسی که حسین به انسانها آموخت ، شهید هاشمی‌نژاد ، ص ۴۴۷ ، رهبر آزادگان و منابع دیگر . ۲-البته امام حسین ع در صحرای کربلا شهید شد ، نه ریگزارهای عربستان ! ۳-رهبر آزادگان ، ص ۶۷ .

عاشورا و امر به معروف

در فرهنگ عاشورا ، حاکمیت ظلم یزیدی بزرگترین منکر اجتماعی است و مبارزه‌برای حاکم ساختن حق و قطع سلطه ستم ، معروفی عظیم است . امر به معروف و نهی ازمنکر ، از مهمترین فلسفه‌های حماسه خونین کربلاست . سید الشهدا در وصیتی که نوشته وبه برادرش محمد حنفیه می‌سپارد ، می‌فرماید : «انی ما خرجت اشرا و لا بطرا و لا مفسدا ولا ظالما ، انما خرجت لطلب الاصلاح فی امة جدی ، ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکرو اسیر بسیرة جدی و ابی علی بن ابی طالب . (۱) این به وضوح ، نقش امر به معروف و نهی ازمنکر را در حرکت عاشورایی امام نشان می‌دهد . در زیارتنامه آن حضرت هم این موضوع‌مطرح است : «اشهد انک قد اقمت الصلاة و آتیت الزکاة و امرت بالمعروف و نهیت عن‌المنکر و جاهدت فی سبیل الله حتی اتاک الیقین . (۲) این تعبیرات ، نشان دهنده عمق این فریضه دینی است که در متن جهاد خونین هم‌جلوه‌گر می‌شود و دامنه امر به معروف و نهی از منکر ، از واجبات و محرمات جزئی وفرعی و فردی ، حتی به قیام برای اقامه قسط و سرنگونی حکومت باطل و تغییر نظام فاسداجتماعی هم گسترش می‌یابد . (۳) سید الشهدا ، پس از امتناع از بیعت با یزید و برخوردهایی‌که با ولید و مروان داشت ، کنار قبر پیامبر«ص آمد و شب را آنجا به مناجات گذراند ، درضمن مناجاتش با خدا ، عشق خود را به معروف بیان کرد و خواستار آنچه خیر»است دراین مسیر شد : «اللهم انی احب المعروف و انکر المنکر و انا اسالک یا ذا الجلال و الاکرام‌بحق القبر و من فیه الا اخترت لی ما هو لک رضی و لرسولک رضی . (۴) خدایا من معروف‌را دوست می‌دارم و منکر را زشت می‌شمارم . ای خدای بزرگوار و صاحب کرم ! به حق‌این قبر و مدفون در آن از تو می‌خواهم راهی و سرنوشتی برایم برگزینی که رضای تو وپیامبرت در آن باشد . ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۴۶ و ۲۸۸ . ۲-مفاتیح الجنان ، زیارتهای مختلف امام حسین ع ۳-در این زمینه ر . ک : «عنصر امر به معروف در نهضت امام حسین از شهید مطهری . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۸ ، مقتل خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۱۸۶ .

عاشورا و انقلاب اسلامی

نهضت عاشورا به لحاظ ماهیت اسلام خواهی ، اصلاح طلبی و ظلم ستیزی‌اش ، همواره الهام بخش انقلابیون و حرکتهای اصلاحی بوده است . انقلاب اسلامی ایران نیز ازآن سرچشمه سیراب شد و از محتوای عاشورا الهام گرفت . این الهام گیری هم از سوی‌رهبر انقلاب بود ، هم از ناحیه مردم . شرایط سیاسی و اجتماعی ایران قبل از انقلاب ، شبیه‌دوران بنی امیه بود . فساد و ظلم حاکمیت داشت ، اسلام در حال نابودی بود ، تبلیغات ضداسلامی در اختیار طاغوت بود ، ابتذال فرهنگی و غربزدگی ، معروف شدن منکر ، منکرشدن معروف ، به زندان افتادن آزاد مردان ، حیف و میل بیت المال در راه عیاشیهای‌طاغوت ، همه شرایطی را به وجود آورده بود که اصلاحی عمیق را می‌طلبید . تا زور بعنوان‌عامل استقرار حکومت نفی شود و معیارها حاکم گردد . امام امت ره ، با الهام از عاشورا ، روح حماسه و غیرت دینی را در مردم دمید ، به‌حکومت اسلامی و حاکمیت ارزشهای قرآنی فرا خواند ، مفاسد رژیم طاغوت را برشمردو در دوران تبعید هم از این راه دست بر نداشت . مردم ، مبارزات خود را بر ضد یزید زمانه‌می‌دانستند و از تبیین مفاسد معاویه ، یزید ، ابن زیاد و . . . ذهنها به مفاسد و مظالم طاغوتیان‌منتقل می‌شد . مجالس محرم ، منبرها ، وعظها ، نوحه‌ها رنگ و حال و هوای سیاسی وانقلابی گرفت . حتی شعارهای مردم در راهپیماییهای ضد طاغوتی ، پیوند انقلاب وعاشورا را می‌رساند(رهبر ما خمینیه ، نهضت ما حسینیه) . عاشورا محور بسیج مردم وشور گستری بر ضد طاغوت شد . عنصر شهادت به مبارزه مردم جان و روح بخشید . خانواده‌ها شهدای خود را به فرمان حسین زمان و محشور با شهدای کربلا می‌دانستند . امام امت ، در

سخنرانیهایش و نیز در مصاحبه‌ها ، مشروعیت‌حکومت‌شاه را زیر سؤال بردو خواستار تشکیل حکومت اسلامی بود . آنگونه که سید الشهدا«ع نیز با امتناع از بیعت ، لافت‌یزید را نامشروع و غاصبانه دانست . نگرش سیاسی به حادثه کربلا ـ و درس‌آموزی از قیام عاشورا ، سر لوحه دعوت امام خمینی و همفکران او بود و اعلام اینکه همه‌جا کربلا و هر روز عاشوراست ، تاکیدی بر این برداشت بود . قتل عام ۱۵ خرداد ، گرچه‌بظاهر سرکوب نهضت امام بود ، اما خونهای شهدا و افشاگریها و مبارزات بعدی ، اذهان رابرای یک انقلاب آماده ساخت . عاشورای حسینی هم در ظاهر ، با شهادت امام و یارانش‌به پایان رسید ، ولی همان حادثه ، بذر تحرکها و بیدارگریهای عظیمی را افشاند و به بارنشست . امام امت ، با توجه به قدرت جذب ، الهام ، سازماندهی و شور آفرینی کربلا وعزاداریهای ایام محرم و دسته‌های عزاداری ، این سنت دیرین را بشدت ، حمایت کرد . همچنانکه خطابه امام خمینی در ۱۵ خرداد(۱۲ محرم)آغاز این نهضت بود ، راهپیماییهای‌تاسوعا و عاشورا نیز در آخرین سال حکومت رژیم پهلوی ، ضربه نهایی را بر آن زد . امام‌تاکید داشت که روحانیون و خطبا ، حد اعلای استفاده را از منابر حسینی در ماه محرم وصفر داشته باشند . بهره‌هایی که عاشورای حسینی به پیروزی انقلاب رساند ، فراوان بود . به تعبیر امام امت : «اگر قیام حضرت سید الشهدا«ع نبود ، امروز ما هم نمی‌توانستیم پیروزشویم . » . (۱) «واقعه عظیم عاشورا از ۶۱ هجری تا خرداد ۶۱ و از آن تا قیام عالمی بقیة اللهارواحنا لمقدمه الفداء ، در هر مقطع انقلاب ساز است . » . (۲) عاشورا و جبهه‌ها : پس از پیروزی انقلاب نیز ، آنچه ملت را در مقابل استکبار جهانی ، مقاوم و بی باک ساخت و امت انقلابی و رهبری انقلاب ، تن به سازش ندادند ، همان درس‌عزتی بود که از«هیهات منا الذله ابا عبد الله آموخته بودند و آنچه که در سالهای دفاع‌مقدس ، جبهه‌ها را گرم نگه می‌داشت و سیل نیروی عظیم انسانی به جبهه‌ها سرازیرمی‌شد و فتح الفتوح‌ها می‌آفرید ، درسهای آموخته از کربلا و مکتب شهادت بود . امام امت‌فرمود : «انقلاب اسلامی ایران ، پرتوی از عاشورا و انقلاب عظیم الهی آن است . » (۳) و فرمود : «این خون سید الشهدا است که خونهای همه ملتهای اسلامی را به جوش می‌آورد . » (۴) آنچه عاشورا داشت ، یک بار ایدئولوژیکی و انگیزه مکتبی برای مبارزه بود . این محتوادر ذهن رهبر انقلاب و در دل پیروان او شکل گرفت و نهضت را پدید آورد و پس ازپیروزی هم هشت‌سال دفاع خونین از انقلاب را اداره و تغذیه کرد . فرهنگ عاشورا والهام از اسوه‌های کربلایی ، حتی در وصیت نامه‌ها ، پیشانی‌بندها ، شعارها ، سرودها ، نوحه‌ها ، تابلوهای جبهه ، رمز عملیات ، مجالس ختم شهدا متجلی بود . وقتی فرماندهی‌می‌گفت : «ما یک بار حسین را در کربلا تنها گذاشتیم و چهارده قرن ، تحقیر و تازیانه وتوهین و شکنجه چشیدیم ، هرگز مبادا این بار حسین ع را تنها بگذاریم (۵) این عمق تاثیرعاشورا را در دفاع مقدس ما نشان می‌دهد . رزمندگان اسلام ، به عشق حسین ع در جبهه‌ها تشنه جان می‌دادند ، انتظار و امیدحضور ابا عبد الله ع را بر بالین خود داشتند . آنچه به پیشانی بندها یا پشت لباسهای رزم‌خود می‌نوشتند ، پیوند جبهه و کربلا را می‌رساند ، از قبیل : مسافر کربلا ، زائر کربلا ، یازیارت یا شهادت ، هیهات منا الذله ، یا قمر بنی هاشم ، یا ثار الله ، یا حسین شهید ، یا سیدالشهدا ، عاشقان کربلا ، کل یوم عاشورا ، یا ابا عبد الله ، لبیک یا حسین و . . . تابلو نوشته‌های‌جاده‌های جبهه نیز الهام از فرهنگ عاشورا داشت . غیر از تعبیرات یاد شده که گاهی درتابلو نوشته‌ها هم دیده می‌شد ، عباراتی این چنین نیز ، گویای این حقیقت است : هر که‌دارد هوس کرب و بلا بسم الله ، اگر خسته جانی بگو یا حسین ، وعده‌گاه حزب الله صحن‌ابا عبد الله ، رزمندگان تا کربلا راهی نمانده ، راه قدس از کربلا ـ می‌گذرد ، پیش به سوی حرم‌حسینی ، بسیجی مسافر جاده‌های پر پیچ و خم کربلا و . . . دهها جمله دیگر . (۶) نامگذاری برخی از عملیات نیز با الهام از نهضت عاشورا بود . عملیات محرم ، مسلم بن‌عقیل ، عاشورا ، ثار الله ، کربلای ۱ تا ۱۰ و . . از این نمونه‌هاست . رمز عملیات نیز گاهی ازاسامی مبارک حماسه‌سازان کربلا بود که رزمندگان ، شوری عاشورایی پدید می‌آورد ، همچون : یا حسین فرماندهی ، یا ابا الفضل العباس ، یا زینب ، یا ابا عبد الله الحسین ، همین که‌رزمندگان خود را در مسیر اهداف عاشورا می‌دیدند ، شور می‌گرفتند و همین که‌خانواده‌های آنان به جبهه حسینی سرباز می‌فرستادند ، صبور و مقاوم می‌شدند ، شهیدان‌جبهه‌ها را مسافران بازگشته از کربلا می‌دانستند(این گل پرپر از کجا آمده ؟ از سفر کرب وبلا آمده)و عزیمت به جبهه را

حرکت به سوی حرم حسینی می‌دیدند(گرفته‌ایم جان به‌کف و به کربلا می‌رویم ، پیش به سوی حرم حسینی)جانبازان بی دست را ، اقتدا کنندگان‌به قمر بنی هاشم می‌دانستند و مادران و خواهران و دختران شهدا را درس آموخته اززینب و سکینه ع می‌یافتند و مادر چند شهید را به ام البنین تشبیه می‌کردند و درحمایت از رهبری انقلاب و اطاعت فرمان جهاد او ، شعار«ما اهل کوفه نیستیم حسین تنهابماند»سر می‌دادند . شبهای حمله ، با نوحه خوانی و سینه زنی و عزاداری برای امام‌حسین ع روحیه می گرفتند . در آن سالها ، عزیمت به جبهه ، پاسخ به ندای هل من ناصر»حسین زمان بود وجبهه‌های غرب و جنوب کشور ، «کربلای ایران محسوب می‌شد و شهدایی که به‌عاشوراییان تاریخ می‌پیوستند ، سیراب شدگان از فرات عشق و علقمه یقین بودند و حتی مفقود الاثر»ها ، گمشدگانی در«حریم کربلا»تلقی می‌شدند . این باورها و برداشتها بود که‌به امت ما آرامش و اطمینان می‌بخشید و رزمندگان را برای رفتن به جبهه ، بی‌تاب‌می‌ساخت . انقلاب اسلامی ایران و دفاع مقدس ، در اهداف ، انگیزه‌ها ، شیوه مبارزه ، روشهای دفاع ، روحیه مردم ، شهادت طلبی و صبر ، الهام گرفته از عاشوراست ، تا پایان نیزبه این فرهنگ وفادار می‌ماند . ۱-صحیفه نور ، ج ۱۷ ، ص ۶۰ . ۲-همان ، ج ۱۶ ، ص ۲۱۹ . ۳-همان ، ج ۱۸ ، ص ۱۲ . ۴-همان ، ج ۱۵ ، ص ۲۰۴ . ۵-چکیده مقالات کنگره امام خمینی و فرهنگ عاشورا ، ص ۱۰۴ . ۶-در این زمینه ر . ک : «فرهنگ جبهه مهدی فهیمی .

عاشورا و سقیفه

دید جریان شناسانه در حوادث ، ریشه حادثه عاشورا را در انحراف نخستین دررهبری حکومت می‌بیند که در«سقیفه بنی ساعده اتفاق افتاد . اگر جمعی از امت پیامبر ، نیم قرن پس از رحلت رسول الله ص در کربلا فرزند رسول الله را شهید کردند ، زمینه آن‌در حوادث گذشته و غصب خلافت و تصدی آل ابو سفیان نسبت به حکومت اسلامی وکنار زدن ائمه از ولایت و رهبری بود . از این رو در زیارت عاشورا کسانی لعن می‌شوند که‌آغازگر ظلم بر اهل بیت پیامبر و بنیانگذار ستم به ذریه رسول خدا«ص بودند ، و نیز کسانی‌که به آن ستم نخست راضی شدند ، همکاری یا سکوت کردند و زمینه‌ساز آن بودند ، تاآنجا که برای جنگ با عترت پیامبر ، تمکین کردند : «لعن الله امهٔ اسست اساس الظلم و الجورعلیکم اهل البیت و لعن الله امهٔ دفعتکم عن مقامکم و ازالتکم عن مراتبکم التی رتبکم الله فیهاو لعن الله امهٔ قتلتکم و لعن الله الممهدین لهم بالتمکین من قتالکم . . . » . در ماجرای کربلا ، همه آنان که از آغاز ، اهل بیت را از صحنه اجتماعی و سیاسی امت‌کنار زدند و بر غصب حکومت اسلامی توطئه کردند ، تا آنان که بر کشتن او گرد آمدند وهمراهی و متابعت کردند ، شریکند . این نکته در جای دیگر زیارت عاشورا مطرح است : «اللهم العن اول ظالم ظلم حق محمد و آل محمد و آخر تابع له علی ذلک ، اللهم العن العصابهٔالتی جاهدت الحسین و شایعت و بایعت و تابعت علی قتله ، اللهم العنهم جمیعا» . (۱) توطئه سقیفه ، تلاشی از سوی شرک شکست‌خورده در جبهه‌های بدر و احد و حنین‌بود ، تا دوباره به سیادت جاهلی خود برسند و سفیانیان کوشیدند انتقام کشته‌های خود رااز آل پیامبر ، از طریق سلطه یافتن بر خلافت و تار و مار کردن بنی هاشم و عترت رسول‌بگیرند . طرح شورا و بیعت‌ساختگی سقیفه ، ظاهری فریبنده برای اعمال آن سیاست بود . به قول نیر تبریزی : کانکه طرح بیعت‌شور افکند خود همانجا طرح عاشورا افکند چرخ در یثرب رها کرد از کمان تیر کاندر نینوا شد بر نشان (۲) هواداران سقیفه ، در سپاه کوفه بودند . امام حسین ع روز عاشورا با بدن مجروح ، آنان‌را«شیعیان آل ابی سفیان خطاب کرد که نه دین داشتند ، نه حریت . ابن زیاد وقتی با سربریده حسین ع در طشت طلایی رو به رو شد ، با چوبی که در دست داشت بر لبهای آن‌سر مطهر می‌زد و می گفت : «یوم بیوم بدر» (۳) یزید بن معاویه نیز پس از کشتن امام وسرمستی از پیروزی بر آن حضرت ، در پیش چشم فرزندان او که به اسارت در کاخ او برده‌شده بودند ، آرزو کرد که کاش نیاکان کشته شده‌اش در بدر ، زنده بودند و به یزید می گفتنددست درد نکند . کشتن حسین ع و یارانش را در مقابل کشته‌های بدر دانست ، منکروحی و نزول جبرئیل شد و گفت اگر از آل احمد انتقام نگیرم ، از نسل خندف نیستم . . . (۴) حضرت زینب ع با خطاب یابن الطلقاء«به یزید ، اشاره به نیکان

مشرک او کرد ، که درفتح مکه ، پیامبر آزادشان کرد ، امام سجاد«ع نیز به یزید گفت : جد من علی بن ابی طالب ، در جنگ بدر و احـد و احزاب ، پرچمـدار رسول الله بود ، اما پـدر و جـد تو ، پرچمدار کفاربودند . (۵) کربلا ، صـحنه تجدید کینه‌های مشرکان و منافقان بر ضد آل الله بود و همان قدرت‌سیاسـی را که میراث رسول خدا بود و غاصبانه به دست دشمن افتاد ، بر ضد عترت رسول‌به کار گرفتند و این از شـگفتیهای تاریخ است ! سـید الشهدا«ع در خطابه خویش در عاشورابه سپاه کوفه چنین فرمود : شمشیری را که ما به دسـتتان دادیم ، علیه ما تیز کردید و به روی‌ما شمشـیر کشـیدید و آتشـی را که بر دشـمنان شما و ما افروخته بودیم ، بر خود ما افروختیـدو با دشـمنان خـدا بر ضـد اولیاء الله همدست‌شدید : «فشـحذتم علینا سـیفا کان فی ایدینا وحششـتم علینا نارا اضـرمناها علی عدوکم و عدونا . . . » (۶) و در نقل دیگر : «سـللتم علینا سیفا فی‌رقابنا و حششتم علینا نار الفتن . . . فاصبحتم البا علی اولیائکم و یدا علیهم لاعدائکم (۷) آیا این‌همان سـخن ابو بکر بن عربی نیست که حسـین ع به شمشیر جدش کشته شد«ان حسیناقتل بسیف جده ؟ (۸) تیری را که عمر سـعد ، صـبح عاشورا به سوی اردوی حسـینی رها می‌کنـد و تیری را که‌حرمله بر گلوی علی اصـغر«ع می‌زنـد ، تیری نیست که در سقیفه رها شد و بر قلب پیامبرنشست ؟ و آیا آن تیر ، بر حنجره اصغر نشست‌یا بر جگر دین فرود آمد ؟ چه خوب وعمیق دریافته و سـروده است ، مرحوم آیهٔ الله کمپانی : فما رماه اذ رماه حرمله و انما رماه من مهد له سـهم اتی من جانب السـقیفه و قوسه علی یـد الخلیفه و ما اصاب سـهمه نحر الصبی بل کبـد الـدین و مهجـهٔ النبی (۹) اگر واقعه شوم سـقیفه نبود ، هرگز جنایتهـای بعـدی که اوج آن در عاشورا بود ، پیش‌نمی‌آمد و مسیر تاریخ اسـلام و شـیعه به گونه دیگری بود . اگر پیمان مردم با«ولی بود اگر پیوند با آل علی بود نه فرمان نبی از یاد می‌رفت نه رنج و زحمتش بر باد می‌رفت نه زهرا کشـته می‌شد در جوانی نه می‌شد خسته از این زنـدگانی نه خون دل نصـیب مجتبی بود نه پرپر لاله‌هـا در کربلاـ بود نه زینب بـذر غم می‌کـاشت در دل نه می‌زد سـر ز غم بر چوب محمـل بقیع مـا نه غم افزای جان بود نه ویران و چنین بی‌سایه بان بود (۱۰) ۱-مفاتیح الجنان ، زیارت عاشورا ، ص ۴۵۷ . ۲-دیـوان آتشـکده ، نیر تـبریزی ، ص ۵۹ . ۳-بحـار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۵۴ . ۴-همـان ، ص ۱۶۷ ، البدایـهٔ و النهایـهٔ ، ج ۸ ، ص ۱۹۲(لیت اشیاخی ببدر شهدوا . . .) . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳۵ . ۶-مقتل الحسین ، خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۶ ، مناقب ، ج ۴ ، ص ۱۱۰ ، (با اندکی تفاوت در لفظ) . ۷-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۸ ، موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۴۲۴ . ۸-الامام الحسین ، علائلی ، ص ۶۲ . ۹-الانوار القدسیهٔ ، محمد حسین الغروی الاصفهانی ، ص ۹۹ ، (چاپ حیـدریه) . ۱۰-از مؤلف ، در شعر«اهل بیت آفتاب .

عاشورا و شعر فارسی

نام کتابی است که مجموعه ترکیب بنـد»های معروف شـعرای بزرگ را درباره امام‌حسـین ع و حادثه عاشورا در بر دارد . این کتاب که به اهتمام حسن گل محمدی فراهم‌شده است ، ۱۴ ترکیب بند معروف را از محتشم کاشانی و دیگران دارد و ۲۶۳ صفحه است . درباره سـید الشـهدا و حادثه عاشورا ، مجموعه‌های شعری متعددی به زبان عربی ، فارسی ، ترکی و . . . تدوین شده است و شاعران در طول تاریـخ ، بـا زبـان مانـدگار شـعر ، به ترسـیم این‌حمـاسه جدیـد و مظلومیتهـای اهل بیت پرداخته‌انـد . شاعرانی چون محتشـم کاشانی ، صـباحی‌بیدگلی ، وصال شـیرازی ، قاآنی شـیرازی ، سروش اصفهانی ، نیر تبریزی ، عمان سامانی و . . . از جمله اینانند که در قالب ترکیب بند یا مثنوی و قطعه به مرثیه سـرایی درباره‌سـید الشـهدا«ع پرداخته‌اند . (۱) بـا توجه به تشویقی که امامان نسـبت به سرودن شعر درباره‌حادثه کربلا و مظلومیت دودمان پیامبر و نشر فضایل اهل بیت داشته‌اند ، راز اینهمه سروده ، دیوان ، مجموعه‌های شعر و مدایـح و مراثی پیرامون مصـائب و فضایل عترت ، آشـکارمی‌شود . ورود حماسه کربلا به حیطه شـعر و ادب ، یکی از عوامل مانـدگاری آن نهضت بوده‌است ، چرا که قالب تاثیر گـذار و نافـذ شـعر و مرثیه ، میان دلها و حادثه عاشورا پیونده زده واحساسـها و عواطف علاقه‌منـدان را به آن مـاجرا وصـل کرده است . این ویژگی در شـعرهای‌غیر فارسـی نیز وجود دارد و ادبیات عاشورایی ، از

غنی‌ترین ذخیره‌های فکری واحساسی شیعه است . از سوی دیگر حماسه کربلا در زبان شعری شاعران تاثیر نهاده وادبیات را پر بار ساخته است . رابطه‌ای متقابل میان شعر فارسی و عاشورا وجود دارد و هردو به ماندگاری و جلوه یکدیگر کمک کرده‌اند . برخی شاعران نیز ماندگاری نام خود رامدیون شعر سرودن درباره اهل بیت و عاشورا و مظلومیت ابا عبد الله ع اند و گاهی با یک‌شعر ، شهره و جاوید شده‌اند ، همچون محتشم . ۱-در این زمینه‌ها از جمله ر . ک : «نگرشی به مرثیه سرایی در ایران ، عبد الرضا افسری کرمانی ، «چند مرثیه از شاعران‌پارسی‌گوی ، ابو القاسم رادفر .

عامر بن جلیده(خلیده)

او را از شهدای کربلا دانسته‌اند . در زیارت رجبیه نام او آمده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۱ .

عامر بن حسان بن شریح طائی

از اصحاب امام حسین ع بود که از مکه همراه آن حضرت آمد و در کربلا در حمله‌اول به شهادت رسید (۱) . وی از شجاعان معروف و شیعیان خالص بود . پدرش نیز در جنگ‌جمل و صفین ، در رکاب حضرت علی ع جنگیده بود . ۱-همان ، ص ۸۰ .

عامر بن مالک

از شهدای کربلا بود . نامش در زیارت رجبیه نیز آمده است (۱) . ۱-همان ، ص ۱۰۳ .

عامر بن مسلم عبدی

از شهدای کربلا بود . عامر که اهل بصره بود ، همراه غلامش سالم از بصره به مکه آمدو به سید الشهدا«ع پیوست و از آنجا همراه امام تا کربلا آمد و روز عاشورا در حمله اول به‌شهادت رسید . (۱) شرافت دیگر او آن است که در زیارت ناحیه مقدسه نام او آمده است وسلام به او داده شده است (۲) . ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۷۸ ، انصار الحسین ، ص ۸۱ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۱۷ .

عباس بن علی ع

فرزند امیر المؤمنین ، برادر سید الشهدا ، فرمانده و پرچمدار سپاه امام حسین ع در روزعاشورا . عباس در لغت ، به معنای شیر بیشه ، شیری که شیران از او بگریزند است . (۱) مادرش فاطمه کلابیه بود که بعدها با کنیه ام البنین شهرت یافت . علی ع پس ازشهادت فاطمه زهرا با ام البنین ازدواج کرد . عباس ، ثمره این ازدواج بود . ولادتش را در (۲) شعبان سال ۲۶ هجری در مدینه نوشته‌اند و بزرگترین فرزند ام البنین بود و این چهارفرزند رشید ، همه در کربلا در رکاب امام حسین ع به شهادت رسیدند . وقتی‌امیر المؤمنین شهید شد ، عباس چهارده ساله بود و در کربلا ۳۴ سال داشت . کنیه‌اش ابو الفضل و«ابو فاضل بود و از معروفترین لقبهایش ، قمر بنی هاشم ، سقاء ، صاحب لواءالحسین ، علمدار ، ابو القربه ، عبد صالح ، باب الحوایج و . . . است . عباس با لبابه ، دختر عبید الله بن عباس(پسر عموی پدرش)ازدواج کرد و از این‌ازدواج ، دو پسر به نامهای عبید الله و فضل یافت . بعضی دو پسر دیگر برای او به نامهای‌محمد و قاسم ذکر کرده‌اند . آن حضرت ، قامتی رشید ، چهره‌ای زیبا و شجاعتی کم نظیر داشت و به خاطر سیمای‌جذابش او را«قمر بنی هاشم می‌گفتند . در حادثه کربلا ، سمت پرچمداری سپاه‌حسین ع و سقایی خیمه‌های اطفال و اهل بیت امام را داشت و

در رکاب برادر ، غیر ازتهیه آب ، نگهبانی خیمه‌ها و امور مربوط به آسایش و امنیت‌خاندان حسین ع نیر برعهده او بود و تا زنده بود ، دودمان امامت ، آسایش و امنیت داشتند (۳) . روز عاشورا ، سه برادر دیگر عباس پیش از او به شهادت رسیدند . وقتی علمدار کربلااز امام حسین ع اذن میدان طلبید حضرت از او خواست که برای کودکان تشنه وخیمه‌های بی‌آب ، آب تهیه کند . ابو الفضل ع به فرات رفت و مشک آب را پر کرد و دربازگشت به خیمه‌ها با سپاه دشمن که فرات را در محاصره داشتند درگیر شد و دستهایش‌قطع گردید و به شهادت رسید . البته پیش از آن نیز چندین نوبت . همرکاب با سید الشهدا به‌میدان رفته و با سپاه یزید جنگیده بود . عباس ، مظهر ایثار و وفاداری و گذشت بود . وقتی‌وارد فرات شد ، با آنکه تشنه بود ، اما بخاطر تشنگی برادرش حسین ع آب نخورد وخطاب به خویش چنین گفت : یا نفس من بعد الحسین هونی و بعده لا کنت ان تکونی هذا الحسین وارد المنون و تشربین بارد المعین تالله ما هذا فعال دینی و سوگند یاد کرد که آب ننوشد . (۴) وقتی دست راستش قطع شد ، این رجز را می‌خواند : و الله ان قطعتموا یمینی انی احامی ابدا عن دینی و عن امام صادق الیقین نجل النبی الطاهر الامین و چون دست چپش قطع شد ، چنین گفت : یا نفس لا تخشی من الکفار و ابشری برحمة الجبار مع النبی السید المختار قد قطعوا ببغیهم یساری فاصلهم یا رب حر النار شهادت عباس ، برای امام حسین بسیار ناگوار و شکننده بود . جمله پر سوز امام ، وقتی‌که به بالین عباس رسید ، این بود : «الآن انکسر ظهری و قلت‌حیلتی و شمت بی عدوی . (۵) وپیکرش ، کنار«نهر علقمه ماند و سید الشهدا به سوی خیمه آمد و شهادت او را به اهل بیت‌خبر داد . هنگام دفن شهدای کربلاـ نیز ، در همان محل دفن شد . از این رو امروز حرم‌ابا الفضل ع با حرم سید الشهدا فاصله دارد . مقام والای عباس بن علی ع بسیار است . تعابیر بلندی که در زیارتنامه اوست ، گویای‌آن است . این زیارت که از قول حضرت صادق ع روایت‌شده ، از جمله چنین دارد : «السلام علیک ایها العبد الصالح المطیع لله و لرسوله و لامیر المؤمنین و الحسن و الحسین . . . اشهد الله انک مضیت علی ما مضی به البدریون و المجاهدون فی سبیل الله المناصحون فی‌جهاد اعدائه المبالغون فی نصرة اولیائه الذابون عن احبائه . . . » (۶) که تایید و تاکیدی بر مقام‌عبودیت و صلاح و طاعت او و نیز تداوم خط مجاهدان بدر و مبارزان با دشمن و یاوران‌اولیاء خدا و مدافعان از دوستان خداست . امام سجاد«ع نیز سیمای درخشان عباس بن‌علی را اینگونه ترسیم فرموده است : «رحم الله عمی العباس فلقد آثر و ابلی و فدا اخاه‌بنفسه حتی قطعت‌یداه فابدله الله عز و جل بهما جناحین یطیر بهما مع الملائکة فی الجنة کماجعل جعفر بن ابی طالب . و ان للعباس عند الله تبارک و تعالی منزلة یغبطه بها جمیع الشهداءیوم القیامة (۷) . که در آن نیز مقام ایثار ، گذشت ، فداکاری ، جانبازی ، قطع شدن دستانش ویافتن بال پرواز در بهشت ، همبال با جعفر طیار و فرشتگان مطرح است و اینکه : عمویم‌عباس ، نزد خدای متعال ، مقامی دارد که روز قیامت ، همه شهیدان به آن غبطه می‌خورند ورشک می‌برند . عباس یعنی تا شهادت یکه تازی عباس یعنی عشق ، یعنی پاکبازی عباس یعنی با شهیدان همنوازی عباس یعنی یک نیستان تکنوازی عباس یعنی رنگ سرخ پرچم عشق یعنی مسیر سبز پر پیچ و خم عشق جوشیدن بحر وفا ، معنای عباس لب تشنه رفتن تا خدا ، معنای عباس (۸) در زیارت ناحیه مقدسه نیز از زبان حضرت مهدی ع به او اینگونه سلام داده شده‌است : «السلام علی ابی الفضل العباس بن امیر المؤمنین ، المواسی اخاه بنفسه ، الآخذ لغده من‌امسه ، الفادی له ، الواقی الساعی الیه بمائه ، المقطوعة یداه . . . » (۹) . کربلا کعبه عشق است و من اندر احرام شد در این قبله عشاق ، دو تا تقصیرم دست من خورد به آبی که نصیب تو نشد چشم من داد از آن آب روان تصویرم باید این دیده و این دست دهم قربانی تا که تکمیل شود حج من و تقدیرم (۱۰) ۱-لغت نامه دهخدا . ۲-الیوم نامت اعین بک لم تنم و تسهدت اخری فعز منامها ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۱ . ۴-معالی السبطین ، ج ۱ ، ص ۴۴۶ . مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۳۰ . ۵-مفاتیح الجنان ، ص ۴۳۵ . ۶-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۱۵۵ . ۷-خلیل شفیعی . ۸-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۶۶ . ۹-ای اشکها بریزید ، حسان ، ص ۲۱۰ . درباره زندگی عباس بن علی علیه السلام . ر . ک : «العباس بن علی ، باقر شریف‌القرشی ، ۲۱۴ صفحه ، دار الکتاب الاسلامی . ۱۰-انصار الحسین ، ص ۱۰۵ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۳۳ .

عبد الاعلی بن یزید کلبی

از شهدای نهضت‌حسینی در کوفه . وی از جوانان کوفه بود که با مسلم بن عقیل بیعت‌کرد . پس از دستگیر شدن هانی توسط ابن زیاد ، هنگامی که مسلم اعلان قیام کرد ، عبد الاعلی سلاح بر گرفت و از خانه بیرون آمد تا در محله بنی فتیان به مسلم بپیوندد . اورا دستگیر کرده ، نزد ابن زیاد بردند . دستور داد تا به زندانش افکنند . پس از شهادت هانی‌و مسلم ، به دستور ابن زیاد احضارش کردند و گردن زدند . (۱) سلام خدا بر او باد . ۱-همان ، ص ۸۱ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۵ .

عبد الرحمن بن ابی سبره جعفی

یکی از فرماندهان سپاه عمر سعد»که یک چهارم از نیروهای شهر کوفه را تحت‌فرمان داشت .

عبد الرحمن بن عبد الله ارحبی

از شهدای کربلاست . وی از جمله کسانی بود که دعوتنامه کوفیان را به حضور امام‌حسین ع رسانید و خود از همراهان مسلم بن عقیل در کوفه بود . مردی بود شجاع ، موجه‌و محترم و تابعی . در مکه همراه امام شد و به کربلا آمد . گفته‌اند که در حمله نخست به‌شهادت رسید (۱) . نام او در زیارت رجبیه و زیارت ناحیه مقدسه آمده است . ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۲۷ .

عبد الرحمن بن عبد الله ازدی

از پیکهای سید الشهدا . او همراه قیس بن مسهر صیداوی ماموریت‌یافته بود که نامه امام‌حسین ع را به مردم کوفه برساند .

عبد الرحمن بن عبد ربه انصاری خزرجی

از شهدای کربلاست . وی از اصحاب رسول خدا«ص بود و پس از رحلت آن‌حضرت نیز از کسانی بود که به امیر المؤمنین ، اخلاص داشت و از آن حضرت قرآن‌آموخته بود . به نصب علی ع در غدیر به امامت گواهی داد . روز تاسوعا با«برید»شوخی‌می کرد . وقتی گفتند : الآن چه وقت‌شوخی است ، گفت : چرا خوشحال نباشم ؟ میان ما وبهشت ، جز درگیری با این کافران و شهادت فاصله‌ای نیست (۱) . او از شخصیتهای بارزشیعی کوفه محسوب می‌شد و در ایام نهضت مسلم بن عقیل ، از مردم به نفع حسین بن‌علی ع بیعت می گرفت . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۸۲ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۵ . ۲-انصار الحسین ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶) .

عبد الرحمن بن عرزة بن حراق غفاری

از شهدای کربلا . جد او از یاران علی ع بود که در جنگ جمل ، صفین و نهروان‌شرکت داشت . خودش نیز از جوانان نام آور و برجسته کوفه بود . به حسین بن علی‌پیوست و روز عاشورا شهید شد . (۱) نامش در زیارت رجبیه هم آمده است . بعید نیست که این ، همان عبد الرحمن بن عروه غفاری باشد و تشابه اسمی میان عروه وعزره در استنساخ پیش آمده باشد (۲) . ۱-مرحوم مامقانی هم این نظر را دارد . (تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶) . ۲-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۵۰۱ . انصار الحسین ، ص ۸۳ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶ .

عبد الرحمن بن عروه غفاری

او و برادرش عبد الله ، که هر دو در کربلا شهید شدند ، از اشراف و شجاعان کوفه بودندو به خاندان پیامبر عشق می‌ورزیدند . جدشان حراق نیز از یاران علی ع بود که در سه‌جنگ ، در رکاب آن حضرت حضور داشت . این دو برادر با هم از کوفه به کربلا آمده‌بودند . هر دو با هم روز عاشورا از سید الشهدا اذن پیکار گرفتند و با هم به میدان رفتند . دررفتن به میدان نبرد ، از هم سبقت می‌جستند . هنگام جنگ ، هر کدام یک مصرع از رجز رامی‌خواند و نفر دیگر ، مصرع دوم شعر را تمام می‌کرد . این دو برادر با هم نیز به شهادت رسیدند . (۱) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶ .

عبد الرحمن بن عقیل بن ابی طالب

از شهدای کربلا و از اولاد عقیل است . مادر او کنیز بود . نام عبد الرحمن در زیارت‌ناحیه مقدسه و رجبیه آمده است (۱) . ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۲ .

عبد الرحمن بن یزید

از شهدای کربلا به حساب آمده است . نامش در زیارت رجبیه است (۱) . ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۷۷ .

العبد الصالح

صفت و لقبی است که در زیارت حضرت ابا الفضل ع از قول امام صادق ع برای آن‌سردار شهید کربلا آمده است : «السلام علیک ایها العبد الصالح المطیع لله و لرسوله . . . » (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۲ .

عبد الله بن ابی بکر

در شمار شهدای کربلا ذکر شده است (۱) . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۴۸ ، (پاورقی) .

عبد الله بن بقطر(یقطر)

از شهدای نهضت امام حسین ع در کوفه . وی صحابی پیامبر و برادر رضاعی امام‌حسین ع بود . سه روز قبل از امام حسین ع به دنیا آمد . پدرش بقطر(یقطر)خادم پیامبربود و همسرش میمونه در خانه علی ع بود و میمونه هر دو را شیر می‌داد (۱) . او از صحابیان‌شهید و از فرستادگان امام حسین ع بود که نامه‌ای از سوی آن حضرت برای مسلم بن‌عقیل در کوفه می‌برد . دستگیر شد ، وی را نزد ابن زیاد بردند ، سپس او را از بالای قصر به‌زمین افکندند و استخوانهایش خورد شد . رمقی در بدن داشت که عبد الملک بن عمیرلخمی او را کشت (۲) . ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۶ . ۲-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۱۲۶

عبد الله بن جعفر

همسر زینب کبری و داماد علی ع و پسر جعفر طیار . وی ، نخستین نوزاد مسلمان درحبشه بود . در ایامی که پدرش جعفر بن ابی طالب به حبشه هجرت کرده بود ، در آن کشوربه دنیا آمد . مادرش اسماء بنت عمیس بود . اسماء ، پس از شهادت جعفر طیار در جنگ‌موته ، به همسری ابو بکر ، سپس علی بن ابی طالب در آمد . عبد الله بن جعفر ، مورد عنایت‌خاص پیامبر اکرم بود ، بویژه که

پدرش سردار بزرگ شهید جبهه اسلام به شمار می‌آمد . همچنین مورد علاقه امیر المؤمنین بود و ارادتی شایان به امام حسن و امام حسین ع داشت . مردی سخاوتمند و اهل جود و بخشش بود . (۱) عبد الله جعفر ، از جمله کسانی بود که به سید الشهدا نامه نوشت و از او خواست که ازسفر به عراق منصرف شود . گر چه خود در کربلاـ حضور نداشت ، اما دو پسرش عون ومحمد را همراه مادرشان حضرت زینب ع به کربلا فرستاد و این دو فرزند ، در رکاب‌سالار شهیدان روز عاشورا به شهادت رسیدند . او از اینکه نتوانسته بود در واقعه کربلاشرکت کند تاسف می‌خورد . پس از حادثه عاشورا و شهادت حسین بن علی ع وی درمدینه به سوگ نشست و مردم برای تسلیت گویی نزد او می‌آمدند . (۲) وی در سن ۹۰ سالگی ، در سال ۸۰ هجری در مدینه درگذشت و در بقیع به خاک سپرده شد (۳) . برخی‌هم درگذشت او را در شام و قبر وی را در«باب الصغیر»دمشق ، کنار قبر بلال می‌دانند (۴) . ۱- معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۵۰۸ . ۲-همان . ۳-درباره او از جمله ر . ک : «شام ، سرزمین خاطره‌ها» ، مهدی پیشوایی ، ص ۷۷ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۷۳ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۴ .

عبد الله بن حسن بن علی ع

نوجوان ۱۱ ساله ، فرزند امام حسن مجتبی ع که روز عاشورا ، وقتی دید سید الشهدا برزمین افتاده است ، برای دفاع از عمو به سوی میدان شتافت و در دفاع از عموی مظلومش‌جنگید و عده‌ای را کشت و با تیغ بحر بن کعب به شهادت رسید . برخی هم نقل کرده‌اندحرمله ، با شمشیر ، دست او را که در آغوش عمویش حسین قرار گرفته بود قطع نموده‌همانجا شهیدش کرد (۱) . رجز او هنگام پیکار ، چنین بود : ان تنکرونی فانا ابن حیدرهٔ ضرغام آجام و لیث قسورهٔعلی الاعادی مثل ریح صرصره (۲) ۱-عوالم(امام حسین) ، ص ۲۷۹ . ۲-همان ، ص ۴۹ .

عبد الله بن حسین بن علی ع

کودکی شیرخوار ، فرزند سید الشهدا«ع که روز عاشورا در آغوش پدر ، با تیر حرمله(یا عقبهٔ بن بشر)به شهادت رسید . مادرش رباب ، دختر امرء القیس بود . وقتی امام ، برای‌وداع آخر مقابل خیمه‌ها آمد ، زینب ، عبد الله را آورد . وی در آغوش حسین بن علی ع بودکه تیری بر گلوی او خورد و شهیدش کرد . امام ، خون گلوی او را به آسمان پاشید . آنگاه‌جسد آن کودک را کنار خیمه‌ها در گودالی که حفر کرد ، به خاک سپرد (۱) . از این کودک‌شیر خوار شهید ، به نام عبد الله رضیع و علی اصغر هم یاد شده است . نام وی در زیارت‌ناحیه مقدسه نیز آمده است . (۲) ۱-همان ، ص ۶۶ . ۲-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۷ ، و سخنان ابن عباس در این باره .

عبد الله بن زبیر

او نیز از مخالفت کنندگان با بیعت‌یزید بود . به دنبال آن ، از مدینه به مکه پناهنده شد . وی از جمله کسانی بود که می‌خواست امام حسین ع در مکه نماند ، زیرا با حضور امام وتجمع مردم بر گرد آن حضرت ، زمینه‌ای برای توفیق او نبود (۱) . این نکته در سخن خودسید الشهدا هم دیده می‌شود که در پاسخ به پیشنهاد عبد الله بن زبیر(که علی رغم خواست‌باطنی‌اش ، می‌گفت به عراق نرو)سخنانی گفت ، از جمله در پایان آن افزود : «ان هذا لیس‌شیی من الدنیا احب الیه من ان اخرج من الحجاز و قد علم ان الناس لا یعدلونه بی فود انی‌خرجت‌حتی یخلوله (۲) . عبد الله بن زبیر ، پس از مرگ یزید ، ادعای خلافت کرد و گروهی بااو بیعت کردند . تا اینکه در سال ۷۳ در دوره خلافت عبد الملک ، به دست نیروهای‌حجاج بن یوسف که برای سرکوبی او به مکه هجوم آوردند ، کشته شد (۳) . ۱-سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا ، ص ۶۶ به نقل از تاریخ طبری و ابن اثیر . ۲-همان ، ص ۶۹ به نقل از

تاریخ الخلفاء و البدایهٔ و النهایهٔ . ۳-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۵ .

عبد الله بن زهیر ازدی

از سپاه عمر سعد ، که فرمانده یک چهارم نیروهای نظامی شهر کوفه بود .

عبد الله بن عباس

از جمله کسانی بود که پس از تصمیم امام حسین ع برای رفتن به کوفه ، تلاش می کردآن حضرت را از این سفر بازدارد و بی‌وفایی کوفیان را یادآوری می کرد و چون کلماتش‌در اراده امام تاثیر نگذاشت ، بشدت متاثر شد . (۱) از کسانی بود که از شهادت سید الشهداپیشاپیش خبر داشت و روز عاشورا در مدینه بود و با دیدن خواب و تبدیل مشکی که‌داشت به خون ، از کشته شدن حسین با خبر شد (۲) . ابن عباس ، پسر عموی امیر المؤمنین و پیامبر اکرم ص بود و از چهره‌های بارز مفسران‌اسلام محسوب می‌شد که تفسیر را از حضرت علی ع آموخته بود . مجالس ابن عباس ، آمیخته به بحثهای قرآنی بود . وی از بزرگان اسلام بود ، اما نسبت به مواضع سیاسی اودرباره عثمان و امویان و مسائل حکومت و خلافت ، نظرهای متناقضی ابراز شده است . به‌لحاظ علمی ، به او«حبر امت می گفتند . در جنگهای علی ع در رکاب او بود ، اما برخی‌آشفتگیها در عملکرد او دیده می‌شود . وی در اواخر عمر نابینا شده بود . در سال ۶۸هجری ، در فتنه پسر زبیر ، در طائف درگذشت ، در حالی که هفتاد سال عمر داشت . محمدحنفیه بر او نماز گزارد . (۳) ۱-امالی صدوق ، ص ۴۸۰ . ۲-برای شرح حال مفصل او از جمله ر . ک : «اعیان الشیعهٔ ، ج ۸ ، ص ۵۵ . «ابن عباس و مکانته فی التفسیر و المعارف‌الاخری از دکتر محمد باقر حجتی . ۳-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۲۱۸ .

عبد الله بن عروه غفاری

نامش را در شمار شهدای حمله اول در روز عاشورا آورده‌اند . او و برادرش‌عبد الرحمن ، از شجاعان و اشراف کوفه و صاحبان ولایت اهل بیت بودند و در کربلا خودرا به حسین بن علی ع رساندند . هر دو با هم به میدان رفتند و جنگیدند و شهید شدند (۱) . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۹ ، سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۳۵ .

عبد الله بن عفیف ازدی

از بزرگان شیعه ، که در مجلس ابن زیاد در کوفه ، به او اعتراض کرد . وی از شیعیان‌برجسته و زاهدان روزگار در کوفه بود ، نابینایی روشندل و آگاه و شجاع . چشم چپ خودرا در جنگ جمل و چشم راست‌خود را در جنگ صفین از دست داده بود . پس ازشهادت حسین ع وقتی ابن زیاد بر منبر کوفه بالا رفت و در نکوهش خاندان پیامبر وسید الشهدا سخن آغاز کرد ، عبد الله بن عفیف با شدت و شجاعت ، پاسخ یاوه‌های او راداد . ابن زیاد دستور داد دستگیرش کنند . بستگانش او را از مجلس بیرون بردند . سربازان‌حکومت برای دستگیری او ، خانه‌اش را محاصره کردند . وی با آنکه نابینا بود ، با راهنمایی‌دخترش ، در مبارزه‌ای دلیرانه و شمشیر به دست ، با مهاجمان درگیر شد . او را دستگیرکرده و به شهادت رساندند . اعتراض او در مجلس ابن زیاد ، نوعی مبارزه آشکار با والی کوفه و حکومت‌یزیدی محسوب شد و شجاعت و بی باکی او در دفاع از محرمات ومقدسات ، الگویی برای حقگویی در برابر جباران گشت . رجزهای حماسی او هنگام نبردبا مهاجمان به خانه‌اش ، نشان دهنده روح بلند و با شهامت اوست . از جمله شمشیر رامی‌چرخاند و فریاد می‌زد : و الله لو فرج لی عن بصری ضاق علیکم موردی و مصدری حرکت انقلابی فرزند عفیف رانخستین (۱) جرقه انقلاب بر ضد سلطه اموی پس از حادثه کربلا دانسته‌اند . ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۹۹ .

عبد الله بن عقیل بن ابی طالب

از شهدای بنی هاشم در روز عاشورا . عقیل دو پسر داشت که نام هر دو عبد الله بود ، یکی بعنوان اکبر یاد می‌شد ، دیگری اصغر . هر دو در کربلا با امام حسین ع شهید شدند . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-همان .

عبد الله بن علی بن ابی طالب ع

از شهدای کربلاست . وی فرزند امیر المؤمنین و برادر عباس و مادرش ام البنین بود . هنگام شهادت ۲۵ سال داشت . قاتل او هانی بن ثبیت‌حضرمی بود . نام گرامی این شهید درزیارت ناحیه مقدسه و زیارت رجبیه آمده است (۱) . ۱-همان ، ص ۲۰۱ ، عبرات المصطفین ، ج ۲ ، ص ۲۴ .

عبد الله بن عمیر کلبی

جزء اولین شهداست که از جبهه امام حسین ع در روز عاشورا به میدان نبرد رفت . وی که کنیه‌اش ابو وهب بود ، جوانی دلاور و حماسی از شیعیان کوفه بود . به کوفه آمده ، در نزدیکی بئر العبد خانه‌ای گرفت و با همسرش به آنجا منتقل شد . وقتی دید عمر سعد ، نیرو آماده و سازماندهی می‌کند تا از نخیله به جنگ حسین بن علی ع در کربلا بروند ، پیش خود گفت : به خدا قسم شیفته جهاد با مشرکان بودم . امیدوارم جنگ با اینان که به‌نبرد فرزند پیامبر می‌روند ، نزد خداوند کم ثواب‌تر از جهاد با مشرکان نباشد . پیش‌همسرش رفت و یت‌خود را با او در میان گذاشت ، شبانه هر دو از کوفه بیرون رفتند وشب هشتم محرم به یاوران حسین در کربلا پیوستند . (۱) همسر او نیز از شهدای کربلا بود . پس از شهادت عبد الله ، زنش خود را به بالین او رساند و خاک از چهره او می‌زدود که به‌دستور شمر ، یکی از غلامانش(به نام رستم)با گرزی بر سر او زد و کنار شوهرش به‌شهادت رسید . عبد الله ، دومین شهید از اصحاب امام حسین ع بود . (۲) نامش در زیارت‌ناحیه مقدسه هم آمده است . ۱-انصار الحسین ، ص ۸۴ ، موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۶۶ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۲۱۷ .

عبد الله بن مسلم بن عقیل

از شهدای بنی هاشم در کربلا ، مادرش رقیه دختر علی علیه السلام بود . گفته‌اند درحالی که دست بر پیشانی نهاده بود ، تیری آمد و دست و پیشانی را به هم دوخت . برخی اورا هنگام شهادت ۱۴ ساله دانسته‌اند . نامش در زیارت رجبیه و زیارت ناحیه مقدسه هم‌آمده است (۱) . ۱-انصار الحسین ، ص ۸۵ .

عبد الله بن مسمع همدانی

از تلاشگران در راه نهضت عاشورا . پیکی بود که نامه سلیمان بن صرد و جمعی ازبزرگان کوفه را در مکه به امام حسین ع رساند . محتوای نامه ، دعوت به آمدن آن حضرت‌به کوفه بود . وی نامه را در ۱۰ رمضان سال ۶۰ به امام رساند .

عبد الله بن یزید بن نبیط(ثبیط)عبدی

او و برادرش عبید الله ، همراه پدرشان یزید بن نبیط ، پس از آنکه اهل بصره نامه کمک‌خواهی سید الشهدا«ع را دریافت کردند ، از

بصره به کمک امام حسین رفتند تا به رسالت نصرت امام قیام کنند . به نقلی در حمله اول در روز عاشورا شهید شدند . (۱) نام او وبرادرش عبید الله در زیارت ناحیه مقدسه آمده است . ۱-الفتوح ، ابن اعثم کوفی ، ج ۵ ، ص ۸۴ ، موسوعة کلمات الامام الحسین ، ص ۳۶۵ .

عبید الله بن حر جعفی

کسی که سید الشهدا«ع از او یاری خواست ، اما توفیق همراه شدن در کاروان کربلانیافت و امام را یاری نکرد . امام در منزلگاه قصر مقاتل ، خیمه او را دید ، حجاج بن مسروق‌را فرستاد تا او را دعوت کند تا به اردوی امام بپیوندد و یاریش کند . وی بهانه آورد که ازکوفه به این خاطر بیرون آمدم که با حسین نباشم ، چون در کوفه یاوری برای او نیست . پاسخ او را که به امام گفتند ، حضرت همراه عده‌ای نزد او رفت و پس از گفتگوهایی‌پیرامون اوضاع کوفه ، امام از او خواست تا با آب توبه خطاهای گذشته‌اش را بشوید و به‌نصرت اهل بیت بشتابد . عبید الله باز هم نپذیرفت و این کرامت و توفیق را رد کرد و ازروی خیر خواهی ! حاضر شد که اسب زین شده و شمشیر بران خویش را به امام دهد . چون امام مایوس شد که او سعادت را دریابد ، فرمود : اسب و شمشیرت از آن خودت ، ماز خودت یاری و فداکاری می‌خواستیم . اگر حاضر به جانبازی نیستی ، ما را نیازی به مال‌تو نیست : «یا بن الحر ! ما جئناک لفرسک و سیفک ، انما آتیناک لنسالک النصرة ، فان کنت‌بخلت علینا بنفسک فلا حاجة لنا فی شیء من مالک و لم اکن بالذی اتخذ المضلین عضدا ، لانی قد سمعت رسول الله ص و هو یقول : من سمع داعیة اهل بیتی و لم ینصرهم علی‌حقهم الا اکبه الله علی وجهه فی النار» . (۱) آنگاه امام از پیش او به خیمه خویش برگشت ! . . . وی پس از حادثه کربلا ، بشدت از آن کوتاهی در یاری کردن امام پشیمان شده بود وخود را ملامت می‌کرد و با شعری که با مطلع فیا لک حسرة ما دمت‌حیا . . . » شروع می‌شود ، این اندوه و ندامت را بیان کرده است (۲) . در برخی نقلها نام او عبد الله بن حرنقل شده است . عمرو بن قیس نیز از کسانی بود که در همین منزلگاه امام حسین ع از او یاری‌خواست و او بهانه آورد . نصرت خواهی امام ، تکلیف می‌آورد و هر که ندای هل من‌ناصر»امام را بشنود و پاسخ ندهد ، جهنمی است . این ندای استنصار ، همواره در تاریخ‌وجود دارد . همه جا کربلا و هر روز عاشوراست و سعادت ، در فدا کردن هستی و مال وجان در راه دین و به فرمان امام و رهبر الهی است و چه شقاوتی بالاتر از آنکه انسان ، دعوت امام معصوم را پاسخ ندهد و نسبت به جان خویش در راه خدا بخل ورزد ، جانی‌که امانت الهی است ! ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۶۳ به نقل از مقتل خوارزمی . ۲-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۵۸۰ .

عبید الله بن زیاد

والی کوفه در زمان حادثه عاشورا ، که شهادت امام حسین ع و یارانش به دستور اوانجام گرفت . ابن زیاد را«ابن مرجانه هم می‌گویند ، زیرا نام مادرش کنیزی زناکار ومجوسی به نام مرجانه بود . در کوفه پس از عاشورا که اسرای اهل بیت را وارد دار الاماره‌کردند ، حضرت زینب ع در خطاب به ابن زیاد ، او را«یابن مرجانه خواند و این اشاره به‌نسبت ناپاک او بود و رسواگر حاکم مغرور کوفه . او از سرداران مشهور اموی بود که درسال ۵۴ هجری از طرف معاویه به حکومت‌خراسان منصوب شد . در سال ۵۶ از آنجامعزول و به حکمرانی بصره منصوب گشت . پس از مرگ معاویه و روی کار آمدن یزید ، وقتی نهضت مسلم بن عقیل در کوفه آغاز شد ، با حفظ سمت ، والی کوفه نیز شد و اوضاع‌را تحت کنترل در آورد و مسلم بن عقیل را به شهادت رساند . پس از حرکت امام حسین ع از مکه به سوی عراق ، وی عمر سعد را با لشکری گسیل‌داشت تا با آن حضرت بجنگد یا او را به بیعت با یزید وا دارد . فرمان کشتن سید الشهدا ویارانش و اسیر گرفتن اهل بیت او را به عمر سعد(که فرمانده سپاه کوفه در کربلا بود)داد . (۱) ابن زیاد ، پس از مرگ یزید ، ادعای خلافت کرد و اهل بصره و کوفه را به بیعت فراخواند ، ولی کوفیان دعوتگران او را از

شهر بیرون کردند ، وی سپس از بیم انتقام فراری شد و مدتی‌به شام رفت ، همزمان با نهضت توابین ، ماموریت‌سرکوب توابین را یافت (۲) . در سال ۶۵هجری با لشکری به جنگ سلیمان بن صرد رفت و در عین الورده با او درگیر شد . سرانجام‌در یکی از درگیریها با سپاه مختار ، در سال ۶۷ هجری خودش و جمعی از همراهانش‌کشته شدند و باقی سپاهیانش پراکنده گشتند . سر ابن زیاد را نزد مختار بردند . مختار هم آن‌سر را نزد محمد حنفیه و امام سجاد«ع فرستاد . برخی هم گفته‌اند که سر را پیش عبد الله‌زبیر فرستاد (۳) . ۱-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۵۳۰ . ۲-دائرة المعارف بزرگ اسلامی ، ج ۳ ، ص ۶۴۰ . ۳-انصار الحسین ، ص ۸۵ . وی از کسانی است که در زیارت عاشورا ، مورد لعن قرار گرفته است : «لعن الله ابن‌مرجانة و«العن عبید الله بن زیاد و ابن مرجانة .

عبید الله بن یزید بن نبیط(ثبیط)عبدی

او و برادرش عبد الله و پدرش از شهدای کربلا بودند . از بصره به مکه رفته و به کاروان‌حسین ع پیوستند و همراه آن حضرت به کربلا رفتند . شهادتشان در حمله اول بود . (۱) نام‌این جمع ، در زیارت ناحیه مقدسه ، همراه با سلام بر این سه شهید چنین آمده است : «السلام علی عبد الله و عبید الله ، ابنی یزید بن ثبیت القیسی (۲) . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۷۲ . ۲-لغت نامه ، دهخدا .

عتبات عالیه

عتبه ، به معنی آستانه در است ، چه بالا یا پایین . عتبات ، نام بالغلبه است مشاهد متبرکه‌را ، مانند مشهد حضرت علی ع و حضرت حسین ع و دیگر مزارات امامان (۱) . عتبه در معنای کلی خود ، شامل همه حرمهای معصومین و آستانه‌های مقدسه می‌شودکه درگاه آنها مورد تکریم و بوسیدن و زیارت شیفتگان قرار می گیرد ، اما زیارت عتبات ، که‌اغلب همراه با زیارت حج مطرح می‌شود ، بیشتر زیارت کربلا ، نجف ، کاظمین و سامرا مراد است (۲) . ۱-مجموعه ۱۱ جلدی موسوعة العتبات المقدسه ، به معرفی تاریخچه و مختصات اینگونه عتبات مقدسه در ایران ، حجاز ، عراق ، شام و فلسطین پرداخته است . ۲-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۱۵۶ .

عتبه بوسی

بوسیدن آستان در حرم . زیارت رفتن ، بیشتر برای تشرف به حرمهای مطهرمعصومین ع به کار می‌رود .

عترت

خاندان پیغمبر اکرم ، اهل بیت عصمت و طهارت ، ائمه شیعه . عترت به فرزندانی که از نسل کسی باشد گفته می‌شود . از امیر المؤمنین پرسیدند : «عترت کیست ؟ فرمود : من ، حسن ، حسین و امامان نهگانه از فرزندان حسین ع که نهمین آنان مهدی و قائم ایشان‌است ، از قرآن جدا نمی‌شوند و قرآن از آنان جدا نمی‌شود ، تا کنار حوض(کوثر)بر پیامبروارد شوند . (۱) عترت پیامبر ، همتای قرآن کریمند و رسول خدا«قرآن و عترت را بعنوان‌میراث و یادگار خویش برای امت معرفی کرده است : «انی تارک فیکم الثقلین ، کتاب الله وعترتی اهل بیتی . . . » (۲) . اما«عترت در لغت ، قطعه‌های درشت مشک در نافه آهوست ، نیز به معنای لعاب‌شیرین است . همچنین عترت به معنای فرزندان و نوادگان نسبی و نسل یک شخص استو به همین جهت به ذریه پیامبر از نسل علی و فاطمه ، عترت می گویند . معنای دیگرعترت ، ریشه درختی که بریده شده و دوباره روییده باشد . مرحوم محدث قمی با توجه به‌همه معانی یاد شده برای عترت ، چنین می گوید : ائمه ، همچون قطعه‌های بزرگ مشک ازنافه‌اند و علومشان آب گوارا نزد اهل حکمت و اندیشه است و اینان درختی هستند که‌رسول خدا ریشه‌اش ، علی تنه‌اش و ائمه از نسل او ، شاخه‌های این درخت ، و

شیعیانشان‌برگ این درختند و علوم اهل بیت ، میوه این درخت است . از«ابن اعرابی تعبیرهای جالبی در باره عترت نقل شده است . می گوید : «عترت ، به‌معنای شهر و مرکز است ، اهل بیت نیز مرکز اصلی اسلامند . عترت ، صخره عظیمی است که‌سوسمار ، لانه خود را کنار آن قرار می‌دهد تا با علامت قرار دادن آن ، خانه خود را گم‌نکند . ائمه نیز هادیان خلقند . عترت ، ریشه درخت قطع شده است ، اهل بیت نیز مورد ستم‌قرار گرفته ، قطع و بریده شدند . عترت ، به یک قطعه بزرگ مشک و نافه آهو گفته می‌شود . آنان نیز در میان بنی هاشم و فرزندان ابو طالب ، همچون قطعه بزرگ نافه ، خوشبویند . عترت ، به چشمه زلال و گوارا و شیرین گفته می‌شود . علوم اهل بیت نیز ، نزد اهل خرد وفرزانگان ، گواراتر از هر چیز است . عترت ، به معنای باد است . آنان نیز همچون باد ، سپاه وحزب خدایند . عترت ، گیاهی متفرق است ، مثل مرزنجوش . عترت پیامبر نیز مزارهای‌پراکنده در هر سو دارند و برکاتشان در شرق و غرب جهان گسترده است . عترت ، دوستان ، طایفه و قبیله هر کس را گویند . اهل بیت نیز گروه و طایفه و رهط رسول الله ص هستند . (۳) ۱-اثبات الهداة ج ۱ ، ص ۷۳۵ . ۲-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۱۵۷ . ۳-مجمع البحرین ، طریحی ، واژه عتر» . نزدیک به این بیان در«سفینة البحار»واژه عترت .

عثمان بن علی بن ابی طالب ع

یکی از شهدای کربلا . وی برادر عباس است که مادرش ام البنین و پدرش امیر المؤمنین‌است . از آن حضرت نقل شده که نام او را به یاد برادرم عثمان بن مظعون ، «عثمان نامیدم . (۱) وی به تیر خولی بن یزید ، در روز عاشورا مجروح شد و بر زمین افتاد و یکی دیگر از سپاه‌ابن سعد او را کشت . هنگام شهادت ۲۱ سال داشت . نامش در زیارت ناحیه مقدسه آمده‌است . ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۲۴۷ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۸ .

عثمان بن فروه(عروه)غفاری

از شهدای کربلا- به شمار آمده است . نامش در زیارت رجبیه نیز آمده است . احتمال‌داده‌اند که او همان قرة بن ابی قره غفاری باشد . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۲ .

عذیب الهجانات

نام یکی از منزلگاهها نزدیک کوفه ، که سید الشهدا از آن گذشت و چون آب داشته ، عذیب گفته می‌شد . معنای آن آب خوشگواراست . موقعیت آن میان قادسیه و مغیثه ازمنازل راه کوفه است که تعلق به بنی تمیم دارد . آب و برکه و چاه و خانه‌ها و قصر ومسجدی داشته و پاسگاهی هم در آنجا بوده که محل نگهبانی برای ایرانیان بوده است . (۱) حسین بن علی ع در این منزل ، با چهار نفر که از کوفه می‌آمدند برخورد کرد . نافع بن‌هلال نیز همراه جمع بود . پس از گفتگوهایی که بین امام و آنان انجام گرفت ، آنان به‌حسین ع پیوستند و به فداکاری در رکابش پرداختند . (۲) حر نیز همراه کاروان حسینی‌حرکت می کرد . در همینجا بود که نامه ابن زیاد به حر رسید که فرمان به سختگیری داده‌بود و حر نیز مانع حرکت امام شد . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۱۰۵ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۲۰ .

عراق

سرزمینی که سید الشهدا«ع از حجاز به سوی آنجا رفت تا به دعوت کوفیان در مبارزه‌با یزید ، پاسخ گوید و قبل از رسیدن به کوفه ، در کربلا در محاصره سپاه ابن زیاد به شهادت‌رسید . سرزمین عراق ، بخصوص منطقه میان دجله و فرات ، حاصلخیز و پرجمعیت

است . وقتی سرزمین عراق ، پیش از خلافت امیر المؤمنین ع فتح شد ، با آل علی ع آشنا گشت . کسانی همچون ابن مسعود و عمار یاسر ، پیشتر در آنجا فرماندار یا امیر لشکر بودند . پس‌از جنگ جمل که حضرت علی ع کوفه را مقر خلافت‌خویش قرار داد ، مردم آن منطقه‌بیشتر با آن حضرت و دودمانش آشنا شدند . از این رو معاویه و آل مروان می‌کوشیدند تاتشیع و ریشه‌های گرایش به خاندان نبوت را در آن سرزمین بخشکانند . (۱) همواره میان‌شامیان و عراقیان ، نزاع و کینه بوده است . پس از شهادت امیر المؤمنین ع در دوران امام‌حسن مجتبی این منطقه نیز-به دنبال قرار داد صلح-در اختیار امویان قرار گرفت و آنان‌بشدت ، هواداران علی ع را سر کوب می‌کردند . عراق ، همواره منطقه‌ای آشفته و متزلزل بوده و بین قدرتها دست به دست می‌گشته‌است . مردم آن نیز از یک رفتار متذبذب و متغیر برخوردار بودند . در عین حال ، در آن‌روزگار ، قلب کشور اسلامی و مرکزی برای نیروهای انسانی و سربازان رزمی و ثروت ومال بود و پایگاهی برای لشکر محسوب می‌شد . (۲) بخصوص کوفه در شهرهای عراق ، موقعیت ویژه‌تری داشت و همواره در کشمکشهای سیاسی و مبارزاتی ، از پایگاههای مهم‌بود . حتی در جریانهای سیاسی پس از عاشورا نیز ، مثل خروج مختار و بروز شورشهای‌مختلف بر ضد امویان نقش عمده داشت . شاید به خاطر این دلایل بود که امام حسین ع پس از اقامت چند ماهه در مکه ، تصمیم گرفت به سرزمین عراق رود و ندای کوفیان رالبیک گوید ، بخصوص که شیعیان او و پدرش علی ع در کوفه فراوان بودند و نامه‌های‌دعوت بسیاری برای امام نوشتند . در روایاتی پیشگویی شهادت آن حضرت در سرزمین‌عراق نیز آمده است ، از جمله : رسول خدا«ص به حسین بن علی ع فرموده بود : «انک‌ستساق الی العراق و هی ارض قد التقی بها النبیون و اوصیاء النبیین ، و هی ارض تدعی‌عمورا ، و انک تستشهد بها و یستشهد معک جماعة من اصحابک . . . » . (۳) بزودی به سوی‌عراق سوق داده خواهی شد ، آنجا سرزمینی است که پیامبران و اوصیاء پیامبران در آن باهم برخورد کرده‌اند ، و آن سرزمینی است که عمورا»هم خوانده می‌شود ، تو در آن‌سرزمین شهید خواهی شد و همراه تو نیز ، گروهی از یارانت به شهادت خواهند رسید . حضرت علی ع نیز در برخی سخنان خویش ، از اهل عراق ، بعنوان افرادی که در حمایت‌حق ، کوتاهی می‌کنند ، سخنان نکوهش کننده‌ای دارد . (۴) اکنون عراق ، از کشورهای اسلامی‌در خاور میانه است و مرقد شش امام شیعه در چهار شهر عراق قرار دارد : کربلا(مدفن امام‌حسین) نجف(مزار امیر المؤمنین)کاظمین(حرم امام کاظم و امام جواد)سامرا(حرم امام‌هادی و امام عسکری) . حوزه علمیه دیر پای نجف اشرف نیز در این کشور است . (۵) ۱-تاریخ الشیعه ، مظفری ، ص ۶۷ . ۲-حیاة الامام الحسین بن علی . ج ۳ ، ص ۱۱ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۸۰ . ۴-نهج البلاغه ، صبحی صالح ، خطبه ۷۱ . ۵-درباره تاریخ معاصر عراق ر . ک : «لمحات اجتماعیه من تاریخ العراق الحدیث ، علی الوردی(۶ جلد) .

عراقین

تثنیه عراق است ، دو عراق . عراق عرب و عراق عجم را با هم در برخی اصطلاحهاعراقین گفته‌اند . همچنین عراقین به کوفه و بصره هم گفته شده است . عبید الله بن زیاد(که‌فاجعه کربلا- را آفرید)پیش از امارت بر کوفه ، حاکم بصره بود و با نظر یزید ، با حفظسمت به امارت کوفه هم گماشته شد تا نهضت مسلم بن عقیل را فرونشاند و یاران‌سید الشهدا«ع را سرکوب کند . به همین جهت او را«حاکم العراقین می‌گفتند .

عروسی قاسم

آنچه بعنوان عروسی قاسم و آراستن حجله برای او در کربلا مطرح است ، واقعیت وسند ندارد ، ولی از منابع ضعیف به اذهان عوام راه یافته و بر ناکامی نوجوان امام مجتبی ع می‌سوزند و می‌گریند و در شبیه خوانی و تعزیه‌ها هم حجله برای قاسم نوداماد می‌آرایند . از تحریفهای عاشوراست . آنچه در برخی منابع آمده ، چیزی ساده‌تر از عروسی است .

عروة بن بطان ثعلبی

از جنایتکاران کربلا. وی به اتفاق جانی دیگری به نام زید بن رقاد تغلبی ، روز عاشورایکی از یاران حسین بن علی ع را به نام سوید بن مطاع به شهادت رساندند .

عروة بن قیس احمس

این ملعون ، فرمانده اسب سواران سپاه عمر سعد در کربلا بود .

عریف

عنوان بزرگ و نماینده یک قبیله ، که رابط آن با حکومت و مسؤول رسیدگی به آنان‌بود . (۱) در کوفه برای درهم شکستن نهضت مسلم بن عقیل ، از عنوان و نفوذ عریفها برای‌فرونشاندن انقلاب ، استفاده می‌شد . طبقات موجود در کوفه ، به واحدهای کوچکتر تقسیم‌می‌شد و شخصی از هر گروه بعنوان سر پرست توزیع(حقوق)بر گزیده می‌شد . این گروهها«عرافه و شخصی که مسؤول آن بود«عریف نامیده می‌شد . . . (۲) ابن زیاد ، عریفهارا مسؤول هر گونه اغتشاش دانست ، که امکان داشت در عرافه آنها رخ دهد و تهدید کردکه اگر عریفی چیزی از ابن زیاد پنهان کند ، مصلوب خواهد شد و تمام عرافه‌ها از دریافت‌حقوق محروم خواهند گشت . بیانیه ابن زیاد ، که انتشار آن ، جوی از رعب ایجاد کرد ، شامل بندهای زیر بود : (۳) ۱-عریفان ، کسانی را که مخالف بنی امیه‌اند ، از جمله حروریه و خوارج راسرشماری کنند . ۲-عریفان ، لیستی از اسامی و عملکردها را گزارش دهند . ۳-نسبت به آنان که تمایل به مسلم بن عقیل دارند ، شدیدا مراقب باشند . ۴-هر عریفی که در حیطه عرافت او کسانی یافت‌شوند که به حکومت‌یزید دل‌نسپرده باشند ، محکوم به اعدام در مقابل در خانه‌اش است . ۵-هر عریفی که نام کسی را ننوشت ، باید تعهد بسپارد که افراد او مخالفت نکنند ودست به هیچ کار موجب آشوب در دولت نزنند . عریفان هم بشدت ، بندهای‌این بیانیه را به اجرا گذاشتند . (۴) ۱-در تاج العروس درباره عریف آمده است : هو القائم بامر القبیلة و الجماعة من الناس یلی امورهم و یتعرف الامیرمنهم احوالهم . ۲-تشیع در مسیر تاریخ ، سید حسن جعفری ، ص ۹۹ . ۳-همان ، ص ۱۶۵ . ۴-مع الحسین فی نهضته ، اسد حیدر ، ص ۹۷ .

عزاخانه

ماتم خانه ، خانه‌ای که در آن عزا برپا کنند ، ماتم سرا ، مصیبت‌سرا . (۱) به حسینیه‌و تکیه‌ای هم که در آن ، عزاداری حسینی برگزار می‌شود ، عزاخانه حسینی گفته می‌شود . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا .

عزاداری

برپا داشتن مراسمی به یاد سید الشهدا«ع در ایام مختلف ، بویژه دهه محرم و روزعاشورا . این عمل ، که زنده نگهداشتن هدف حسینی و فرهنگ عاشوراست ، مورد تشویق‌بسیار اولیاء دین است و خود معصومین ، در راه اقامه عزای حسینی ، می‌کوشیدند . (۱) زیراعزاداری ، بصورت گریه ، برپایی مجالس ذکر ، سرودن مرثیه ، گریاندن ، نوحه‌خوانی و . . . احیاء خط ائمه و تبیین مظلومیت آنان است . امام باقر«ع در زمینه برپایی عزا در خانه‌هابرای امام حسین ع می‌فرماید : «ثم لیندب الحسین و یبکیه و یامر من فی داره بالبکاء علیه‌و یقیم علیه و یقیم فی داره مصیبته باظهار الجزع علیه و یتلاقون بالبکاء بعضهم بعضا فی‌البیوت و لیعز بعضهم بعضا

بمصاب الحسین . » (۲) (به کسانی که روز عاشورا نمی‌توانند به‌زیارت آن حضرت بروند اینگونه دستور می‌دهند)بر حسین ع ، ندبه و عزاداری و گریه‌کنند و به اهل خانه خود دستور دهد که بر او بگریند و در خانه‌اش با اظهار گریه و ناله برحسین ع ، مراسم عزاداری برپا کنند و یکدیگر را با گریه و تعزیت و تسلیت‌گویی درسوگ حسین علیه السلام در خانه‌هایشان ملاقات کنند . سنت عزاداری ، با برخورداری از عشق و محبتی که از امام حسین ع در دلها بوده وهست ، تبدیل به یک برنامه گسترده و مردمی و مقدس شده است و هرگز سستی وخاموشی ندارد و به برکت آن ، اقشار بسیاری با امام حسین ع و دین و فرهنگ عاشوراآشنا می‌شوند . فراز و نشیبهای زیادی بر سوگواری بر خامس آل عبا گذشته است و هر گاه‌که شیعیان ، قدرت و حکومتی یافته‌اند ، در ترویج و توسعه آن کوشیده‌اند . «در زمان‌پادشاهی آل بویه ، در دهه اول محرم ، شیعیان به عزاداری حضرت سید الشهدا قیام‌نمودند . . . معز الدوله ، اولین کسی است که فرمان داد که مردم بغداد در دهه اول محرم ، سیاه‌بپوشند و بازارها را سیاهپوش کنند و به مراسم تعزیه داری حضرت سید الشهدا قیام‌نمایند . بستن دکانها و منع طباخی و تعطیل عمومی در روز عاشورا از طرف معز الدوله‌دیلمی در شهر بغداد به عمل آمد و تا اوایل لطنت‌سلسله سلجوقی در آن شهر معمول‌بود . این مراسم تا انقراض دولت دیالمه در تمام کشورهای اسلامی قلمرو آنها مرسوم وبرقرار بوده است . » (۳) رمز جاودانگی نهضت‌حسینی نیز همین احیا و زنده نگهداشتن و تعظیم شعائر بوده‌است . امام خمینی قدس سره فرمود : «الان هزار و چهار صد سال است که با این منبرها ، بااین روضه‌ها و با این مصیبتها و با این سینه زنیها ، ما را حفظ کرده‌اند ، تا حالا آورده‌انداسلام را . . . هر مکتبی تا پایش سینه زن نباشد ، تا پایش گریه کن نباشد ، تا پایش سر و سینه‌زن نباشد ، حفظ نمی‌شود . . . ما باید برای یک شهیدی که از دستمان می‌رود ، علم بپا کنیم ، نوحه خوانی کنیم ، گریه کنیم ، فریاد کنیم . . . » . (۴) برپایی عزا برای سید الشهدا ، نوعی اعتراض‌به ظالمان و حمایت از مظلوم است . اشک ریختن در سوگ ابا عبد الله ع ، عامل تقویت‌حس عدالتخواهی و انتقامجویی از ستمگران و زمینه سازی برای تجمع نیروهای پیروحسین ع در خط دفاع از حق است . عزاداری برای شهید ، انتقال فرهنگ شهادت به‌نسلهای آینده است . به تعبیر شهید مطهری : «در شرایط خشن یزیدی ، در حزب حسینیهاشرکت کردن و تظاهر به گریه کردن بر شهدا ، نوعی اعلام وابسته بودن به گروه اهل حق واعلان جنگ با گروه باطل و در حقیقت ، نوعی از خود گذشتگی است . اینجاست که‌عزاداری حسین بن علی ع یک حرکت است ، یک موج است ، یک مبارزه اجتماعی‌است . » (۵) عزاداری ، سبب می‌شود که شور و عاطفه ، از شعور و شناخت برخوردار گردد وایمان را در ذهن جامعه هوادار ، زنده نگهدارد و«مکتب عاشورا»بعنوان یک فکر سازنده‌و حادثه الهام بخش ، همواره تاثیر خود را حفظ کند . عزاداری ، احیاء خط خون و شهادت‌و رساندن صدای مظلومیت آل علی به گوش تاریخ است . عزاداران حسینی ، پروانگانی‌شیفته نورند که شمع محفل آرای خویش را یافته ، از شعله شمع ، پیراهن عشق پوشیده‌اندو آماده جان باختن و پر سوختن و فدا شدن‌اند . نقش عزاداری در حفظ فرهنگ عاشورامهم است . عمیقترین پیوندها را از طریق آمیختگی عقل و عشق و برهان و عاطفه که درکربلا تجسم یافته است ، انتقال می‌دهد . هم بر مظلومیت امام گریه می‌شود و هم در سایه‌آن هدف امام حسین از نهضت و حرکت ، شناخته می‌شود . روضه‌های خانگی و دسته‌های‌عزاداری و هیئتهای زنجیر زنی ، پوشیدن لباس مشکی و پرچم به دست گرفتن و شربت وآب دادن و تلاش در بر پایی مجالس و نوحه خوانی و سینه زنی و . . . هر یک به نوعی‌سربازگیری جبهه حسینی است و این پیوند قلبی را عمق و غنا می‌بخشد . ۱-تاریخچه عزاداری حسینی ، ترجمه تاریخ النیاحة علی الامام الشهید»از سید صالح الشهرستانی . ۲-کامل الزیارات ، ص ۱۷۵ . کتاب زفرات الثقلین فی ماتم الحسین ، محمد باقر محمودی ، چند جلد ، به مساله گریه‌کردن اولیاء خدا بر آن حضرت پرداخته و نیز مجموعه‌ای از مرثیه‌ها در سوگ سید الشهدا«ع را آورده است . ۳-موسیقی مذهبی ایران ، حسن مشحون ، ص ۴ . ۴-صحیفه نور ، ج ۸ ، ص ۶۹ و ۷۰ . ۵-نهضتهای اسلامی صد ساله اخیر ، شهید مرتضی مطهری ، ص ۸۹ .

عزاداری سنتی

شیوه‌ای که نسبت به زنده نگهداشتن یاد حادثه عاشورا و حماسه حسینی از دیربازمطرح بوده و جنبه مردمی یافته است . این شیوه ، شامل مرثیه سرایی ، نوحه‌خوانی ، گریستن و گریاندن ، تشکیل هیئتها و دسته‌های سوگواری ، سینه زنی ، ذکر مصیبت ، مجالس‌وعظ و روضه خوانی ، و . . . است . اینگونه شیوه‌ها ، چون با روح و جان و عاطفه شیعه‌آمیخته است ، هر چه بیشتر به آن رنگ مردمی می‌بخشد و عامل جذب و تجمع و تشکل‌انبوه شیفتگان اهل بیت می گردد . ابو هارون مکفوف می گوید : روزی خدمت امام‌صادق ع رسیدم . حضرت فرمود : برایم شعر(در سوگ سید الشهدا)بخوان ، من نیزخواندم . حضرت فرمود : نه ، اینطور نه ، بلکه همانگونه که برای خودتان شعر خوانی‌می کنید و همانگونه که نزد قبر حضرت سید الشهدا مرثیه می‌خوانی : «لا ، کما تنشدون وکما ترثیه عند قبره . (۱) این نشان می‌دهد که شیوه خودمانی و مرسوم نزد متن مردم ، بیشترمورد اهتمام ائمه ع بوده است . حفظ این سنت ، ضامن تداوم آن است . امام خمینی ره فرموده است : «ما باید حافظ این سنتهای اسلامی ، حافظ این دستجات مبارک اسلامی که‌در عاشورا ، در محرم و صفر در مواقع مقتضی به راه می‌افتد ، تاکید کنیم که بیشتر دنبالش‌باشند . . . زنده نگهداشتن عاشورا با همان وضع سنتی خودش ، از طرف روحانیون ، ازطرف خطبا ، با همان وضع سابق و از طرف توده‌های مردم با همان ترتیب سابق که‌دستجات معظم و منظم ، دستجات عزاداری به عنوان عزاداری راه می‌افتاد . باید بدانید که‌اگر بخواهید نهضت‌شما محفوظ بماند ، باید این سنتها را حفظ کنید . » (۲) حتی حفظ اصل‌عزاداری عاشورا نیز تا حد بسیاری در سایه حفظ سنتهاست و دگرگون ساختن شیوه سنتی‌بدون جایگزین بهتر ، گاهی پیروان همان سنتها را هم از اصل ماجرای حسینی جدا می‌سازد . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۷ . ۲-صحیفه نور ، ج ۱۵ ، ص ۲۰۴ .

عشق حسینی

عظیمترین سرمایه روحی شیعه که پیوند دهنده آنان با اهل بیت پیامبر و عاملی‌بازدارنده از تباهی ، بر انگیزاننده به فداکاری و جهاد و تصفیه کننده دل و جان است . درسایه همین عشق ، یاد حسین و عاشورا زنده مانده و سوز آن ، حمایت قلبی عاشق امام‌حسین ع را همواره به نفع حق و جبهه ایثار ، نیرو بخشیده است . همین عشق ، یاران او راروز عاشورا به استقبال شهادت فرستاد تا با مرگ در رکاب حسین ع حیات ابدی یافتند . عشق حسین ع را خداوند در دلها نهاده و شعله‌ای خاموش نشدنی است . به فرموده امام‌صادق ع : «ان لقتل الحسین علیه السلام حرارة فی قلوب المؤمنین لا یبرد ابدا» . (۱) محبت‌حسین بن علی ع نه تنها در دل زمینیان است ، بلکه عرشیان نیز او را دوست می‌دارند و به‌فرموده رسول خدا«ص ، او محبوبترین چهره زمینی نزد آسمانیان است : «من احب ان‌ینظر الی احب اهل الارض الی اهل السماء فلینظر الی الحسین . » (۲) ای که آمیخته مهرت با دل کرده عشق تو مرا دریا دل بذر عشقی که به دل کاشته‌ام جز هوای تو ندارد حاصل از می عشق تو ، عاقل مجنون و زخم مهر تو مجنون ، عاقل گر شود کار جهان زیر و زبر نشود عشق تو از دل زایل (۳) ۱-کامل الزیارات ، ص ۳۸ . ۲-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۷۳ . ۳-از مؤلف .

عطش

تشنگی از بارزترین جلوه‌های سوز و غم در حادثه کربلاست . سید الشهدا ، عباس ، علی اکبر ، علی اصغر و دیگران ، همه لب تشنه و عطشان روز عاشورا جان سپردند . محروم‌کردن خیمه‌گاه امام حسین ع از آب فرات و تحمیل عطش به امام و یارانش ، از مواردروشن پستی و عداوت سپاه کوفه و ابن زیاد ، نسبت به آل الله است . بزرگان ، بیشتر ازکودکان تحمل تشنگی دارند و اطفال در برابر بی آبی ، زودتر بی تاب می‌شوند . در کربلا ، عطش بیداد می‌کرد و مشکها خالی ، لبها خشک ، جگرها سوخته ، هوا گرم ، راه فرات بسته ، و صدای العطش بلند بود . زان تشنگان هنوز به عیوق می‌رسد فریاد«العطش زبیابان کربلا (۱) روز عاشورا ، عباس

کنار خیمه‌ها آمـد ، صدای العطش ، العطش کودکان را شـنید . سواربر اسب شد و مشک را بر داشت و به طرف فرات رفت . چهار هزار نفر تیر انـدازان موکل برفرات ، او را محاصـره کردند و ابا الفضل ع در این درگیری بود که دسـتها را داد و شـهید شد . قبل از بیرون آمدن از فرات ، خواست آب بنوشد ولی فذکر عطش الحسـین به یاد تشـنگی‌امام افتاد و آب ننوشید و عطشان از شریعه بیرون آمد . (۲) علی اکبر«ع نیز روز عاشورا پس‌از چنـدین نوبت جنگیدن ، مجروح و تشـنه برای آخرین وداع به خیمه‌گاه آمد ، در حالی که‌به سـید الشـهدا می‌گفت : «یا ابهٔ ، العطش قد قتلنی و ثقل الحدید اجهدنی . (۳) امام ع ، برای‌کودک تشـنه کام و شیر خوار خود نیز بنا به نقلی از سپاه دشـمن آب طلبیـد ، که بیاییـد سیرابش‌کنید . اگر به زعم شـما من گناهکار شـمایم نکرده هیچ گناهی ، علی اصغرم است این که تیر حرمله ، گلوی تشنه آن ششماهه را از هم درید . (۴) مگر به کرب و بلا آب قیمت جان بود که از عطش به فلک ناله یتیمان بود خود سـید الشـهدا نیز روز عاشورا ، برای رفع تشـنگی پس از نبرد ، خواست به فرات‌برود و آب بنوشد که شـمر مانع شد و گفت : ای حسـین ، از این آب نخواهی نوشید تا ازتشنگی بمیری و الله لا تذوقه او تموت عطشا» . (۵) تشنگی امام حسین ع و شـهدای کربلاـ ، چنـان داغی بر دل عاشـقانش نهـاده که بـا هر نوشـیدن آب گوارا ، او را یـاد می‌کننـد ، در راه امام‌حسـین ، به آبرسانی و سـقایی و نذر شـربت و ساختن آب انبار می‌پردازند و با هر عطشـی‌کربلا و عاشورا در ذهنشان تداعی می‌کند ، گویا بین آب و عطش و کربلا پیوند خورده‌است . بر لب دریا ، لب دریا دلان خشکیده است از عطش دلها کباب است و زبان خشکیده است کربلا بسـتان عشق است و شـهامت ، ای دریغ کز سموم تشنگی ، این بوستان خشکیده است سوز بی آبی اثر کرده است بر اهل حرم هر طرف بینی لب پیر و جـوان خشـکیده است (۶) ۱-محتشم کاشانی . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۱ ، عوالم(امام حسـین) ، ص ۲۸۴ . ۳-مقتل الحسـین ، مقرم ، ص ۲۴۶ . ۴-حیاهٔ الامام الحسـین ، ج ۳ ، ص ۲۷۵ . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۱ . ۶-از : قادر طهماسبی(فرید) .

عطشان

از القاب سـید الشـهدا ، که تشـنه در کربلا به شهادت رسید . این تعبیر در روایات ، تواریخو زیارتنامه‌ها درباره آن امام آمده است . از جمله در حـدیث امام باقر«ع است : «ان‌الحسـین . . . قتل مظلوما مکروبا عطشانا» . (۱) امام سـجاد«ع نیز که برای یاری بنی اسد در دفن‌پیکر امام حسـین و شـهدا آمـد ، پس از دفن امام تشـنه کام ، بر روی قبر او نوشت : «هذا قبرالحسـین بن علی بن ابی طالب الذی قتلوه عطشانا غریبا . » (۲) همین تشنگی و شهادت جانسوزاو و یاران و فرزندانش ، قوی‌ترین عامل تحریک عواطف و همدل ساختن انسانهای باوجدان با عاشورائیان بوده است . ۱-کامل الزیارات ، ص ۱۶۸ . ۲-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۲۵ .

عطیه

نام عطیه ، همواره در کنار نام جابر بن عبد الله انصاری مطرح می‌شود که با هم پس ازشهادت امام حسین ع در اربعین اول به زیارت قبر آن حضـرت آمدنـد و چـون جـابر نابیناشـده بـود ، عطیـه او را در ایـن زیـارت همراهی می‌کرد . بنـا بـه برخی نقلها ، هنگـام بازگشت‌اهل بیت از سـفر شام ، در کربلا با جابر و عطیه برخورد کردند . عطیهٔ بن سعد بن جناده‌عوفی ، از رجال علم و حدیث‌شیعه بود . وی در زمـان خلافـت امیر المؤمنین ع در کوفه به‌دنیـا آمـد . نام عطیه ، به پیشـنهاد آن حضـرت بر وی نهاده شـد . او از راویان موثق شیعه بود که‌حتی در کتب رجـالی اهـل سـنت هم توثیق شـده است . وی به جرم تشیع و هواداری‌علی ع از سوی حجـاج بن یوسف تحت تعقیب بود و به فارس گریخت . به دسـتورحجاج ، او را گرفتند و چون حاضر نشد علی علیه السلام را لعن کند ، چهار صد تازیانه بربدنش زدند و موی سر و ریش او را تراشیدند . از آن پس به خراسان رفت و پس از مدتی‌به کوفه بازگشت . در کوفه بود تا در سال ۱۱۱ هجری در گذشت . (۱) ۱-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۵۶۷ .

عقاب

پرنده معروف قوی پنجه و تیز پرواز و شکاری که از نیروی بسیار برخوردار است . مجازا به اسبهای تیز تک و چابک هم گفته شده که در مسابقات و شکار ، سریعا به هدف‌می‌رسد . (۱) در ادبیات مرثیه ، اسبی که علی اکبر«ع بر آن می‌نشست ، «عقاب خوانده شده‌است و گویند که پیش از او ، از آن حسین بن علی ع بود ، چون ذو الجناح زیر پای آن‌حضرت قرار گرفت ، عقاب را به علی اکبر داد و در عاشورا علی اکبر را بر آن نشاند : «فوضع علی مفرقه مغفرا فولادیا و قلده سیفا مصریا و ارکبه العقاب براقا ثانویا» (۲) به نقلی‌در شب عاشورا نیز علی اکبر سوار بر آن شد و از فرات ، آب به خیمه‌ها آورد . (۳) نوشته‌اند : عقاب ، اسبی بود که سیف بن ذی یزن برای رسول خدا هدیه فرستاد و آن هنگام ، حضرت‌رسول ص پنجساله بود . عمر طولانی کرد و این از خصایص پیامبر بود که بر پشت هراسب پیری می‌نشست ، جوان می‌شد . علی ع و امام مجتبی و سید الشهدا هم بر آن اسب‌سوار شده بودند و ظهر عاشورا نیز شبه پیغمبر ، علی اکبر بر آن نشست و به میدان رفت . پس از مجروح شدن علی اکبر ، اسب می‌خواست او را به خیمه‌ها بیاورد ، ولی بسبب لشکربسیار در میدان ، پیکر مجروح علی اکبر را به سمت‌سپاه کوفه برد ، (فاحتمله الی العسکر) واین بود که علی اکبر را قطعه قطعه کردند . (۴) چه اسبی به پرواز شاهین مرو به رفتار کبک و به رقص تذرو رکش گرم و مو نرم ، ستخوان درشت همایون برو یال و فرخنده پشت ۱-اساس البلاغه ، زمخشری ، لغت نامه دهخدا . ۲-ریاض القدس ، صدر الدین واعظ قزوینی ، ج ۲ ، ص ۲۱ . ۳-همان ، ج ۱ ، ، ص ۲۶۴ . ۴-همان ، ج ۲ ، ص ۳۸ .

عقبه

به معنای کوه دراز . نام یکی از منازل راه کوفه ، که امام حسین ع در آنجا فرود آمد . درهمانجا با پیر مردی به نام عمر بن لوذان برخورد و اوضاع کوفه را پرسید . وی می‌کوشیدامام را از رفتن به طرف نیزه‌ها و شمشیرها باز دارد . امام راه خویش را به سوی کربلا ادامه‌داد . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۹۰ .

عقر

روستایی مستحکم و دارای برج و بار و در نزدیکیهای کربلا بود . امام حسین ع چون‌در راه سفر به کوفه به آن روستا رسید ، از نامش پرسید ، گفتند : عقر . پرسید : این منطقه چه‌نام دارد ؟ گفتند : کربلا . چون خواست از منطقه خارج شود ، جلویش را گرفتند و درهمانجا ماند ، تا حادثه عاشورا پیش آمد . (۱) در همان روستا بود که زهیر بن قین به آن‌حضرت پیشنهاد کرد به آن ده رفته ، آنجا را سنگر دفاعی خود قرار دهند ، اما امام موافقت نکرد . ۱-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۳۸ ، (به نقل از معجم البلدان) .

علامت

از ابزار و وسایل عزاداری امام حسین ع که در هیئتها و دسته‌های مذهبی به کار گرفته‌می‌شود . علامت به معنای نشانه است . این علامتها هم نشانه‌های گروههای عزادارمحسوب می‌شده است و کسانی هم که آن را حمل می‌کردند ، «علامت کش بودند ، یعنی‌علم بردار . به نوشته دهخدا : «صلیب مانندی که بر چوب یا آهن افقی آن از سوی پایین‌شالهای ترمه آویزند و از سوی زبر لاله و تندیسهایی از مرغ و جز آن نصب کنند و درمیان زبانه‌ای از فلز طویل دارد و بر نوک آن فلز پر یا گلوله‌ای از شیشه الوارن نصب کنندو این زبانه‌های فلزی که به تیغ مشهور است ، سه یا پنج باشد و در مراسم عزاداری‌محرم پیشاپیش دسته‌ها به حرکت آرند» .

(۱) «شیئی است فلزی و کار صنعتگران اصفهان‌که قدمت آن به عهد سلاطین صفوی می‌رسد ، دارای تعدادی زبانه ، گنبد ، گلدان وطاووس بوده و آن را با شالهای سبز و سیاه و قهوه‌ای و پر طاووس و سکه‌های نقره وشمشیر و قمه و خنجر زینب می‌کنند و در آخر دسته‌ها به حرکت در می‌آورند . . . عده‌ای‌از جوانان هم نذر می‌کنند که همه ساله باید در بردن علمات ، سهم داشته باشند» . (۲) به‌آن علمات هم می‌گویند . شباهت آن به صلیب ، می‌رساند که پس از ارتباط ایران باارو‌پاییها در عصر قاجار ، از آیینهای مذهبی مسیحیت اقتباس شده است . به هرحال ، نمودها و مظاهری است که گاهی عزاداران را از محتوا و اصل عزاداری و اقامه‌شعائر دینی باز می‌دارد . ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-تاریخ تکایا و عزاداری قم ، ص ۲۱۴ .

علقم

علقم یا علقمه ، نام نهری است از فرات ، که عباس بن علی ع در روز عاشورا ، کنار آن‌به شهادت رسید . نیز به معنای تلخی است ، و هر درخت تلخ و آب بسیار سخت را هم‌علقم گویند ، حنظل . در ادبیات عاشورا ، بیشتر در پیوند با عطش و عباس و دستهای قطع‌شده ابا الفضل ع مطرح می‌شود . از چشم سپیده خواب را می‌بردند از چشمه گل ، گلاب را می‌بردند بر شانه خود فرشتگان آهسته از علقمه ، روح آب را می‌بردند (۱) ۱-محمد حسین کاظم زاده .

علم ، علمات

پرچم ، رایت ، بیرق ، نشان لشکر ، آنچه به سر نیزه بندند ، درفش . در اصطلاح عزاداری‌حسینی ، نام علم و علامت‌خاصی است که هر هیئت و دسته ، ویژه خود دارد و آن را ازدسته‌های دیگر متمایز می‌سازد . «نخل ، چوب بسیار بلند همچون درخت تبریزی متوسطکه در تعزیه خوانی پیشاپیش دسته‌ها برند و بر سر آن ، گاه شکل پنجه‌ای از فلز باشد و گاه‌پارچه سیاه بر آن بپوشانند . » (۱) گر چه سردار علم در خون نشست دستهایت روی رایت مانده است . (۲) در میدان کربلا نیز ، علمدار لشکر امام حسین ع ، حضرت ابا الفضل بود . از شعار عربهای‌عراقی عزادار نیز این است : «رفع الله رایهٔ العباس ، پرچم عباس ، افراشته باد . ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-عزیز الله زیادی .

علمدار

از لقبهای قمر بنی هاشم است که در کربلا ، پرچم لشکر امام بر دوش او بود . نقش‌علمدار در میدان نبرد ، مهم بود و عامل حفظ انسجام نیروهای سپاه محسوب می‌شد . روزعاشورا ، امام حسین ع یاران اندک خود را به سه جناح چپ و راست و قلب تقسیم کرد وبرای هر یک فرماندهی برگزید و پرچم را به دست برادرش عباس داد . (۱) روز عاشورا نیز چون عباس ع خدمت امام آمد و از او اذن میدان طلبید ، امام گریست‌و ابتدا اجازه نداد و فرمود : تو علمدار منی ، اگر تو بروی و کشته شوی ، سپاه من از هم‌می‌پاشد : «یا اخی انت صاحب لوائی و اذا مضیت تفرق عسکری . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵ و ۳۹ . ۲-معالی السبطین ، ج ۱ ، ص ۴۴۱ .

علم کش

کسی که در دسته‌های عزاداری ، نشان مخصوص هر هیئت را حمل می‌کند ، علامت کش .

علی اصغر«ع

یکی از فرزندان امام حسین ع که شیر خوار بود و از تشنگی ، روز عاشورا بی تاب‌شده بود . امام ، خطاب به دشمن فرمود : از یاران و فرزندانم ، کسی جز این کودک نمانده‌است . نمی‌بینید که چگونه از تشنگی بی تاب است ؟ در«نفس المهموم آمده است که‌فرمود : «ان لم ترحمونی فارحموا هذا الطفل در حال گفتگو بود که تیری از کمان حرمله‌آمد و گوش تا گوش حلقوم علی اصغر را درید . امام حسین ع خون گلوی او را گرفت وبه آسمان پاشید . (۱) در کتابهای مقتل ، هم از«علی اصغر»یاد شده ، هم از طفل رضیع(کودک‌شیرخوار)و در اینکه دو کودک بوده یا هر دو یکی است ، اختلاف است . در زیارت ناحیه مقدسه ، درباره این کودک شهید ، آمده است : «السلام علی عبد الله بن‌الحسین ، الطفل الرضیع ، المرمی الصریع ، المشحط دما ، المصعد دمه فی السماء ، المذبوح‌بالسهم فی حجر ابیه ، لعن الله رامیه حرملة بن کاهل الاسدی . (۲) و در یکی از زیارتنامه‌های‌عاشورا آمده است : «و علی ولدک علی الاصغر الذی فجعت به از این کودک ، با عنوانهای‌شیرخواره ، ششماهه ، باب الحوایج ، طفل رضیع و . . . یاد می‌شود و قنداقه و گهواره ازمفاهیمی است که در ارتباط با او آورده می‌شود . طفل ششماهه تبسم نکند ، پس چه کند آنکه بر مرگ زند خنده ، علی اصغر توست «علی اصغر ، یعنی درخشانترین چهره کربلا ، بزرگترین سند مظلومیت و معتبرترین‌زاویه شهادت . . . چشم تاریخ ، هیچ وزنه‌ای را در تاریخ شهادت ، به چنین سنگینی ندیده‌است . » (۳) علی اصغر را«باب الحوائج می‌دانند ، گر چه طفل رضیع و کودک کوچک است ، اما مقامش نزد خدا والاست . در گلخانه شهادت را می گشاید کلید کوچک ما ۱-معالی السبطین ، ج ۱ ، ص ۴۲۳ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۶۶ . ۳-اولین دانشگاه و آخرین پیامبر ، شهید پاک نژاد ، ج ۲ ، ص ۴۲ .

علی اکبر«ع

فرزند بزرگ سید الشهدا و شبیه پیامبر که روز عاشورا فدای دین شد . مادر علی اکبر ، لیلا دختر ابی مره بود . در کربلا حدود ۲۵ سال داشت . سن او را ۱۸ سال و ۲۰ سال هم‌گفته‌اند . او اولین شهید عاشورا از بنی هاشم بود . (۱) علی اکبر شباهت بسیاری به پیامبرداشت ، هم در خلقت ، هم در اخلاق و هم در گفتار . به همین جهت روز عاشورا وقتی اذن‌میدان طلبید و عازم جبهه پیکار شد ، امام حسین ع چهره به آسمان گرفت و گفت : «اللهم‌اشهد علی هؤلاء القوم فقد برز الیهم غلام اشبه الناس برسولک محمد خلقا و خلقا و منطقا وکنا اذا اشتقنا الی رؤیة نبیک نظرنا الیه . . . » (۲) شجاعت و دلاوری علی اکبر و رزم آوری و بصیرت دینی و سیاسی او ، در سفر کربلابویژه در روز عاشورا تجلی کرد . سخنان ، فداکاریها و رجزهایش دلیل آن است . وقتی امام‌حسین از منزلگاه قصر بنی مقاتل گذشت ، روی اسب چشمان او را خوابی ربود و پس ازبیداری انا لله و انا الیه راجعون گفت و سه بار این جمله و حمد الهی را تکرار کرد . علی‌اکبر وقتی سبب این حمد و استرجاع را پرسید ، حضرت فرمود : در خواب دیدم سواری‌می گوید این کاروان به سوی مرگ می‌رود . پرسید : مگر ما بر حق نیستیم ؟ فرمود : چرا . روزعاشورا (۳) نیز پس از شهادت یاران امام ، اولین کسی که اجازه میدان طلبید تا جان را فدای‌دین کند او بود . گر چه به میدان رفتن او بر اهل بیت و بر امام بسیار سخت بود ، ولی از ایثارو روحیه جانبازی او جز این انتظار نبود . وقتی به میدان می‌رفت ، امام حسین ع درسخنانی سوزناک به آستان الهی ، آن قوم ناجوانمرد را که دعوت کردند ولی تیغ به رویشان‌کشیدند ، نفرین کرد . علی اکبر چندین بار به میدان رفت و رزمهای شجاعانه‌ای با انبوه سپاه دشمن نمود . هنگام جنگ ، این رجز را می‌خواند که نشان دهنده روح بلند و درک عمیق اوست : انا علی بن الحسین بن علی نحن و رب البیت اولی بالنبی تالله لا یحکم فینا ابن الدعی اضرب بالسیف احامی عن ابی ضرب غلام هاشمی عربی (۴) پیکار سخت ، او را تشنه‌تر ساخت . به خیمه آمد . بی آنکه آبی بتواند بنوشد ، با همان‌تشنگی و جراحت دوباره به میدان رفت و جنگید تا به شهادت رسید . قاتل او مرة بن منقذعبدی بود . پیکر علی اکبر با شمشیرهای دشمن قطعه قطعه شد . وقتی امام بر بالین او رسیدکه جان باخته بود . صورت بر چهره خونین علی اکبر نهاد و دشمن را باز هم نفرین کرد : «قتل الله قوما قتلوک . . . »و تکرار می‌کرد که : «علی الدنیا بعدک العفا» . و جوانان هاشمی‌را طلبید تا پیکر او را به خیمه گاه حمل کنند . (۵)

علی اکبر ، نزدیکترین شهیدی است که باحسین ع دفن شده است . مدفن او پایین پای ابا عبد الله الحسین ع قرار دارد و به این‌خاطر ضریح امام ، شش گوشه دارد . (۶) الگوی شجاعت و ادب ، اکبر در دانه فاطمی نسب ، اکبر فرزند یقین ز نسل ایمان بود پرورده دامن کریمان بود آن یوسف حسن ، ماه کنعانی در خلق و خصال ، احمد ثانی آن شاهد بزم ، سرو قامت بود دریا دل و کوه استقامت بود آن دم که لباس رزم می‌پوشید از کوثر عشق ، جرعه می‌نوشید از فرط عطش فتاده بود از تاب گردید ز دست جد خود سیراب در راه خدا ذبیح دین گردید بر حلقه عاشقان نگین گردید داغش کمر حسین را بشکست با خون سرش حنای خونین بست دیباچه داستان حق ، اکبر قربانی آستان حق ، اکبر (۷) ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۴۵ و مقاتل الطالبیین . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۳ . ۳-اعیان الشیعه ، ج ۸ ، ص ۲۰۶ . ۴-همان ، ص ۲۰۷ . ۵-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۴۸ . ۶-از جمله برای شرح حال او ر . ک : «علی الاکبر»از عبد الرزاق الموسوی ، چاپ ۱۳۶۸ قمری ، نجف ، ۱۴۶ صفحه . ۷-از نویسنده .

علی الاسلام السلام

سخنی بود که سید الشهدا«ع پس از امتناع از بیعت با یزید و بیرون آمدن از پیش والی‌مدینه فرمود . مروان ، فردای آن شب ، امام حسین ع را دید و به وی پیشنهاد کرد که با یزیدبیعت کند و آن را به نفع دین و دنیای امام دانست . حضرت در پاسخ او چنین گفت : «انا للهو انا الیه راجعون و علی الاسلام السلام اذ قد بلیت الامة براع مثل یزید و لقد سمعت جدی‌رسول الله ص یقول : الخلافة محرمة علی آل ابی سفیان . (۱) یعنی بر اسلام ، سلام باد ، بایدفاتحه اسلام را خواند و با اسلام خدا حافظی کرد ، آنگاه که والی مسلمانان کسی همچون‌یزید باشد . از پیامبر خدا شنیدم که می‌فرمود خلافت بر آل ابو سفیان حرام است . امام ، باادامه سلطه امویان بر مقدرات مسلمین و بازی با دین خدا ، تباه شدن دستاوردهای وحی‌را عیان می‌دید . با توجه به اینکه رسم عرب بر این است که هنگام خدا حافظی و وداع هم‌سلام می‌دهد ، رابطه سخن فوق روشن می گردد . ۱-لهوف ، ص ۱۱ ، سوگنامه آل محمد ، ص ۱۱۶(به نقل از مثیر الاحزان) ، عوالم(امام حسین) ، ص ۱۷۵ .

عمار بن ابی سلامه دالانی

از شهدای کربلا . اهل کوفه بود ، محضر رسول خدا«ع را نیز درک کرده و از اصحاب‌علی ع بود که در رکابش در سه جنگ جمل ، صفین و نهروان شرکت داشت . در کربلا درحمله اول به شهادت رسید . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۲۶ .

عمار بن حسان طائی

از شهدای کربلاست که نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . وی از شیعیان‌خالص و از شجاعان معروف بود . از مکه همراه امام به کربلا آمد و در پیش روی آن‌حضرت به شهادت رسید . (۱) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۱۷ .

عمارة بن صلخب ازدی

از جوانان شجاع کوفه بود که در نهضت مسلم بن عقیل ، به هواداری او برخاست و با اوبیعت کرد و از دیگران برای مسلم بیعت می گرفت . دستگیر و زندانی شد . ابن زیاد ، پس ازآنکه هانی و مسلم را شهید کرد او را هم احضار نمود و دستور داد تا وی را میان قبیله ازد» برده ، گردن زدند . (۱) ۱-همان ، ص ۳۲۳ ، انصار الحسین ، ص ۱۰۶(به نقل از تاریخ طبری) .

عمارة بن عبد الله سلولی

از کسانی بود که همراه قیس بن مسهر صیداوی ، پیغام و نامه ابا عبد الله الحسین ع را به‌کوفه برد .

عماری

صندوق مانندی که برای نشستن سوار ، آن را بر پشت‌شتر و فیل می‌گذارند . به آن‌محمل و هودج هم می‌گویند ، تخت روان ، تابوت . عماری دار ، همان ساربان است . (۱) اهل بیت عصمت را پس از عاشورا در دوران اسارت ، بر شترهای بی عماری و کجاوه سوارکرده ، شهر به شهر و منزل به منزل بردند . امام سجاد«ع را بر شتر بی جهاز سوار کردند . جمعی که پاس محملشان داشت جبرئیل گشتند بی عماری و محمل ، شتر سوار (۲) ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-محتشم کاشانی .

عمران بن کعب بن حارث اشجعی

از شهدای کربلاست که در حمله اول به درجه شهادت رسید . شیخ طوسی او را درزمره یاران حسین ع شمرده است . (۱) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۵۱ .

عمر بن جندب حضرمی

از شهدای کربلاست ، از حضرموت یمن . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده‌است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۸۷ .

عمر بن خالد صیداوی

از شهدای کربلاست ، از طایفه بنی اسد . وی پس از کشته شدن تعدادی از یاران ، ازسید الشهدا«ع اذن گرفته ، به میدان رفت و به شهادت رسید . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۳ .

عمر بن سعد

معروف به ابن سعد» ، فرمانده سپاه ابن زیاد در کربلا بود که با امام حسین ع جنگیدو دستور داد پس از شهادت آن حضرت ، اسب بر بدن او تاختند و اهل بیت او را اسیر کرده‌به کوفه بردند . عمر سعد ، پسر سعد بن وقاص از سرداران صدر اسلام بود . در زمان پیامبر(و به قولی در دوران عمر)به دنیا آمد . همراه پدرش در فتح عراق شرکت داشت . وی ازجمله کسانی بود که علیه حجر بن عدی و یارانش ، شهادت به فتنه‌گری داد و سبب شدکه حجر در«مرج عذراء»به شهادت برسد . وی قبل از حادثه عاشورا ، آماده حرکت به‌سوی ری بود که حکمرانی آنجا را به او داده بودند ، ولی به دستور ابن زیاد(والی کوفه) همراه با سپاهی مامور جلوگیری از ورود امام حسین ع به کوفه و وادار کردن او به بیعت‌با یزید و یا جنگ و کشتن او در صورت امتناع شد و به مقابله با حسین بن علی ع به کربلارفت . عمر سعد ، در ایام قیام مختار در کوفه گریخت . اما وقتی مردم کوفه دوباره بر ضدمختار خروج کردند ، بازگشت و رهبری را به عهده گرفت ، ولی باز هم به سوی بصره‌گریخت و سپس دستگیر و نزد مختار آورده شد . در مجلس مختار ، به دستور وی او راکشتند و سرش را به مدینه نزد محمد حنفیه فرستادند و این در سال ۶۶ هجری بود . (۱) درکربلا ، هر چه امام حسین با او گفتگو کرد تا از جنگیدن دست بر دارد و دست‌خویش را به‌خون آن حضرت نیالاید ، نپذیرفت . صبح عاشورا هم اولین کسی بود که به طرف اردوگاه‌امام حسین ع تیر افکند و فرمان حمله عمومی صادر کرد . نامش جز و لعنت‌شدگان درزیارت عاشورا

آمده است . او بود که پس از ورودش به کربلا در روز چهارم محرم ، بر امام‌حسین ع سخت گرفت و دستور داد سوارانش آب را به روی یاران حسین ع ببندند . ۱-دایرهٔ المعارف بزرگ اسلامی(با تلخیص)ج ۳ ص ۶۸۲ . الفتوح ، ابن اعثم کوفی ، ج ۶ ، ص ۲۷۲ .

عمرو بن جناده انصاری

از شهدای نوجوان کربلا ، که پدرش نیز در رکاب سید الشهدا«ع شهید شد . این جوان‌چون خواست به میدان رود ، امام فرمود : پدر این جوان کشته شد ، شاید مادرش راضی‌نباشد که به میدان رود . گفت : مادرم دستور داده که به میدان بروم و لباس جنگ بر من‌پوشانده است . (۱) او که ۹ ساله یا ۱۱ ساله بود ، به میدان رفت و رجز خواند و جنگید تا کشته‌شد . سر او را به طرف سپاه امام حسین ع افکندند . مادرش(بحریه بنت مسعود خزرجی) آن سر را برداشت و گفت : چه نیکو جهاد کردی ، پسرم ! ای شادی قلبم ، ای نور چشمم ! سپس سر را پرتاب کرد و با آن کسی را کشت ، سپس چوبه خیمه را برداشت و حمله کردکه به وسیله آن بجنگد . امام حسین ع مانع شد و او را به خیمه زنان برگرداند . نام عمرو بن‌جناده در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۲) در برخی منابع ، عمر بن جناده ذکر شده‌است . ۱-انصار الحسین ، ص ۸۶ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۲۷ .

عمرو بن حجاج زبیدی

از سران سپاه عمر سعد و فرمانده جناح راست در کربلا . وقتی عمر سعد می‌خواست‌شب عاشورا به امام حسین ع مهلت ندهد ، اعتراض کرد و گفت : اگر از دیلم بودند و این‌تقاضا را می‌کردند ، سزاوار بود که مهلت دهی . وی در روز عاشورا هم در درگیری ، مسلم بن عوسجه را غافلگیرانه به شهادت رساند .

عمرو بن خالد بن حکیم ازدی

از شهدای کربلاست . از طایفه بنی اسد و از مخلصان ولای اهل بیت بود و در کوفه‌موقعیتی داشت . از قیام کنندگان همراه مسلم بود و پس از شهادت مسلم ، پنهان شد . پس ازشهادت قیس بن مسهر از کوفه به استقبال کاروان حسینی بیرون رفت و در منزلگاه حاجزهمراه غلامش سعد به امام پیوست . سپاه حر می‌خواست از پیوستن آن دو به یاران امام‌جلوگیری کند ، اما با حمایت امام ، به سید الشهدا«ع پیوستند و در عاشورا در حمله اول به‌شهادت رسیدند . نام او در زیارت ناحیه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۳۳۹ .

عمرو بن سعید بن عاص

در ایامی که سید الشهدا«ع در مکه بود ، یزید ، «عمرو بن سعید»را که والی مدینه بود ، همراه با سپاهی به مکه فرستاد و او را امیر الحاج قرار داد و سرپرستی امر حج را در موسم‌به او سپرد و توصیه کرد که هر جا به حسین ع دست‌یافت ، او را ترور کند . امام حسین‌چون از ماجرا آگاه شد ، برای این که حرمت‌خانه خدا با ریختن خونش زیر پا گذاشته‌نشود و نقشه ترور ناکام بماند ، به عمره اکتفا کرد و از مکه بیرون آمد . (۱) وی از بدخواهان‌کین‌توز نسبت به اهل بیت بود . پس از بازگشت اهل بیت به مدینه ، وقتی گریه‌ها و ناله‌های‌بازماندگان شهدای کربلا را در سوگ حسین ع و کشتگان خود شنید ، خندید و از روی‌شماتت و زخم زبان گفت : این شیون ، مثل شیوه روز مرگ عثمان است ! (۲) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ص ۱۹۳ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۹۹ . ۲-ثورة الحسین ، مهدی شمس الدین ، ص ۲۳۱ .

عمرو بن ضبیعه تمیمی

از سوارکاران دلیر کوفه ، که از کوفه همراه سپاه عمر سعد بیرون آمد ، ولی در کربلا- به‌یاران حسن ع پیوست و در رکاب آن حضرت شهید شد . نامش در زیارت ناحیه مقدسه‌هم آمده است . (۱) علت پیوستن او به امام آن بود که دید سپاه کوفه نه شرایط امام را می‌پذیردو نه می گذارد که وی از جایی که آمده ، به همان جا باز گردد . (۲) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۱۹ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۳۲ .

عمرو بن قرظه انصاری

از شهدای کربلاست . پدر او(قرظه)از اصحاب علی ع و از خزرجیانی بود که به کوفه آمد و آنجا ماندگار شد و در رکاب علی ع با دشمنانش جنگید . عمرو ، از کوفه آمد ودر کربلا ، روز ششم محرم به سید الشهدا«ع پیوست . امام در گفتگوهایش با عمر سعد ، اورا برای مکالمه می‌فرستاد و او جواب می‌آورد ، تا آنکه شمر از کوفه آمد و این مذاکره قطع‌شد . (۱) روز عاشورا جلوی امام حسین ع ایستاده بود و تیرهای دشمن را با سینه و پیشانی‌خود به جان می‌خرید و اینگونه از جان امام محافظت می کرد . زخمهای زیادی بر پیکرش‌نشست . به امام خطاب کرد که : ای پسر پیامبر ! آیا وفا کردم ؟ حضرت فرمود : آری ! تو پیش‌از من به بهشت می‌روی . از من به پیامبر سلام برسان و بگو که من در پی تو می‌آیم و . . . افتاد و شهید شد . (۲) نامش در زیارت ناحیه آمده است . برخی هم شهادتش را در عرصه‌میدان و پس از رجز و رزم گفته‌اند . رجز او چنین بود : قد علمت کتیبهٔ الانصار انی ساحمی حوزهٔ الذمار ضرب غلام غیر نکس شاری دون حسین مهجتی و داری (۳) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۶۰ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۰۶ . ۳-عبرات المصطفین ، ج ۲ ، ص ۳۰ .

عمرو بن قیس

وی همراه پسر عمویش در منزلگاه قصر مقاتل با امام حسین ع دیدار کرد . امام او رابه نصرت خویش فراخواند ، لیکن هم او و هم پسر عمویش بهانه آوردند که : پیر مردیم وبدهکار و عیالمند ، کالاهای مردم نیز در دست ماست . نمی‌دانیم چه خواهد شد ؟ می‌ترسیم امانت مردم تباه شود ! بدینگونه به امام ، پاسخ سرد و رد دادند . حضرت نیز ازآنان خواست که بروند ، تا ندای یاری خواهی حضرت را در کربلا نشنوند ، چون هر که‌مظلومیت و تنهایی امام را ببیند و صدایش را بشنود اما پاسخ ندهد و یاری نکند ، سزاواراست که خداوند او را در دوزخ افکند . (۱) ۱-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۳۶۹ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۸۴ .

عمرو بن مطاع جعفی

نامش در شمار شهدای کربلا آمده است . (۱) ۱-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۲ .

عمق

نام محلی است که غطفانیان در آن منطقه می‌زیسته‌اند ، سر راه مکه به سرزمین عراق که‌چاهها و آبهایی داشته است . امام حسین ع نیز در راه کوفه ، از این منزل عبور کرده است .

عمود

به معنای ستون وسط خیمه . نیز به معنایی گرز و چوبدستی ، که همچون تیغ و نیزه و تیرو کمان ، از ابزار جنگی قدیم بوده است . در کیفیت‌شهادت حضرت ابا الفضل ع آمده‌است که پس از آنکه حکیم بن طفیل در نخلستان کمین کرد و با شمشیر دست چپ او راهم از کار انداخت ، آنگاه کسی با گرزی آهنین بر عباس زد و او را کشت فضربه ملعون‌بعمود من حدید فقتله . (۱) در مرثیه‌ها نیز گفته می‌شود که پس از شهادت عباس ع ، امام‌حسین ع عمود خیمه او را خواباند ، بعلامت اینکه صاحب این خیمه به شهادت رسیده‌است . در میدان عاشورا ، نمونه‌هایی نقل شده که کسانی به جای نیزه و شمشیر ، دست برده‌و چوبها یا ستون خیمه‌ها را برداشته و با آن به دشمن حمله کرده‌اند ، از جمله مادر شهید عمرو بن جناده . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۱ .

عمورا

نام دیگری برای سرزمین کربلاست . امام حسین ع در سخنرانی خویش با یارانش درشب عاشورا ، اشاره فرمود که جدم پیامبر خدا مرا خبر داده که مرا به سرزمین عراق فرامی‌خوانند و در سرزمین کربلا فرود می‌آیم و آنجا شهید خواهم شد : «اخبرنی جدی‌رسول الله ص بانی ساساق الی العراق ، فانزل ارضا یقال لها عمورا و کربلا و فیها استشهد» . (۱) ۱-ارشاد ، مفید ، ص ۲۳۱ .

عمیر بن عبد الله مذحجی

از شهدای کربلاست . پس از سعد بن حنظله ، به میدان رفت و پس از رجز خوانی‌جنگید تا شهید شد . رجزش چنین بود : قد علمت‌سعد وحی مذحج انی لدی الهیجاء لیث محرج . . . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۸ .

عون بن جعفر

از شهدای کربلاست . پسر جعفر بن ابی طالب(جعفر طیار) . مادرش اسماء بنت‌عمیس بود که در حبشه به دنیا آمد . جعفر طیار او را در جنگ خیبر به حضور رسول‌خدا«ص آورد . پس از شهادت جعفر طیار در جنگ موته ، پیامبر خدا فرزندان او را طلبید . عبد الله ، عون و محمد را حاضر کردند . به دستور آن حضرت ، سر هر سه را تراشیدند . پیامبر درباره عون فرمود : در خلقت و اخلاق ، شبیه من است . در دوران علی ع به آن‌حضرت پیوست . حضرت دخترش ام کلثوم را به همسری او در آورد . عون در زمان امام‌مجتبی و سپس امام حسین ع از یاران آن دو امام بود . همراه همسرش در کربلا حضورداشت . روز عاشورا از سید الشهدا«ع اجازه گرفت و به میدان رفت . نبردی دلاورانه کرد وبه شهادت رسید . هنگام شهادت ۵۶ ساله بود . (۱) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۵۵ .

عون بن عبد الله بن جعفر

پسر حضرت زینب ع که همراه برادر دیگرش محمد ، روز عاشورا در نبرد تن به تن‌با سپاه کوفه به شهادت رسید . عون و برادرش ، پس از حرکت امام حسین ع از مدینه ، درپی کاروان راه افتادند و در منزلگاه ذات عرق خدمت امام رسیدند . نامش در زیارت‌ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) رجزی که هنگام نبرد می‌خواند چنین بود : ان تنکرونی فانا ابن جعفر شهید صدق فی الجنان ازهر یطیر فیها بجناح اخضر کفی بهذا شرفا فی المحشر (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۱۴ . ۲-عوالم(امام حسین) ، ص ۲۷۷ .

عون بن علی بن ابی طالب ع

از شهدای کربلاست . اولین کسی بود که پس از شهادت جمع بسیاری از یاران امام ، ازجمع برادرانش داوطلب رفتن به میدان شد . وقتی برای اذن گرفتن آمـد ، برادرش امام‌حسین ع فرمود : برادرم ! آیا آماده مرگ شده‌ای ؟ گفت : چگونه آماده نشوم ، در حالی که تورا تنها و بی یاور می‌بینم ! امام دعایش کرد که برو ، خداونـد پاداش نیکت دهد . به میدان‌رفت ، جنگید و مجروح شد . از هر طرف بر سر او ریختند و او را شهید کردند . (۱) ۱-تنقیح المقال ، ج ۲ ، ص ۳۵۵ .

عین التمر

در منطقه کربلا ، بزرگترین آبادی به حساب می‌آمد که به صحرای سماوه(وادی میان‌کوفه و شام)مشرف بود . نزدیک شهر انبار در غرب کوفه قرار داشت و خرما از جاهای‌دیگر جذب کرده به مناطق دیگر می‌فرستاد . در زمان خلافت ابو بکر به دست مسلمانان‌فتح شـد . در سال ۱۲ هجری آبـاد بود و قلعه‌ای داشت که سـلاح خانه عجم بود . (۱) سـید الشـهدا در مسیر کربلا از آنجا گذشت . ۱- موسوعهٔ العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۲۶ .

عین الوردهٔ

محل درگیری و جنگ شدید توابین به رهبری سـلیمان بن صـرد با سـپاه ابن زیاد . توابین‌به خونخواهی حسـین بن علی ع و به جبران کوتـاهی خـود در نصـرت امـام ، قیـام کرده‌بودنـد . سـلیمان بـن صـرد و جمـع بسـیاری از یـارانش در این جنـگ و در این محـل به شهادت‌رسیدند . (۱) عین الورده در شـمال شـرقی دمشق و منطقه غرب کوفه قرار دارد ، در سرزمین شام . ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۹۴ .

غارت خیمه‌ها

پس از شـهادت حسین بن علی ع ، سپاه عمر سعد به خیمه‌های اهل بیت‌حمله کردندو به غارت پرداختند . زنان و کودکان در صحرا پراکنده شدند ، گریان و داغدار و صیحه زنان‌و استغاثه کنان . پس از آن خیمه‌ها را آتش زدند . مقنعه از سر زنان کشیدند ، انگشتر ازانگشتها بیرون آوردند و گوشواره از گوشها و خلخال از پاها . (۱) حتی فاطمه دختر امام‌حسین ع نقل کرده که به خیمه ما ریختند و من دختری کوچک بودم ، با گریه خلخال ازپایم در می‌آوردنـد . گفتم : ای دشـمن خـدا چرا گریه می‌کنی ؟ گفت : برای اینکه دختر پیـامبررا غـارت می‌کنم . گفتم : غارت مکن . گفت : می‌ترسم دیگری بیایـد و اینها را درآورد ! (۲) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۸۵ . ۲-عبرات المصطفین ، ج ۲ ، ص ۱۳۹ .

غاضریه

نام سرزمین کربلا ، روستایی از نواحی کوفه نزدیک کربلا . منسوب به غاضره از طایفه‌بنی اسد . این روستا پس از انتقال بنی اسد به عراق در صدر اسلام ، پدید آمد . (۱) امام باقر«ع فرمود : «الغاضریهٔ هی البقعهٔ التی کلم الله فیها موسی بن عمران و ناجی نوحا فیها و هی اکرم‌ارض الله علیه و لو لاـ ذلـک مـا اسـتودع الله فیهـا اولیاءه و ابناء نبیه ، فزوروا قبورنابالغاضـریهٔ . » (۲) غاضـریه ، همان بقعه‌ای است که خداوند در آن با موسای کلیم هم سـخن شدو با نوح مناجات کرد و آن گرامیترین سرزمین نزد خداست و اگر چنان نبود ، خداوند اولیاءخویش و فرزندان پیامبرش را در آن به ودیعت نمی‌نهاد . پس قبور ما را در غاضریه‌زیارت کنید . روایت است که امام حسین ع آن نواحی را که قبرش در آنجاست ، از اهل‌نینوا و غاضریه به شصت هزار درهم خرید و آن را بر اهالی همانجا صدقه داد و بخشید وبا آنان شـرط کرد که مردم را به محل قبر او راهنمایی کنند و زائران قبرش را سه روزضـیافت و پذیرایی کنند . (۳) وقتی

حسین ع به کربلا- می‌آمد ، چون نام سرزمین را پرسید ، ازجمله نامها غاضریه بود و تصمیم گرفت آنجا فرود آید . ۱-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۳۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۰۹ ، ج ۱۰۱ ، ص ۱۰۸ . ۳-مجمع البحرین ، واژه کربلا .

غسل زیارت

از جمله آداب زیارت سید الشهدا«ع ، غسل زیارت است ، بویژه از آب فرات که سبب‌آمرزش گناهان است . امام صادق ع فرمود : «من اغتسل بماء الفرات و زار قبر الحسین ع کان کیوم ولدته امه صفرا من الذنوب . . . » (۱) هر که با آب فرات غسل کند و قبر حسین ع را زیارت کند ، مثل روزی که از مادرمتولد شده ، از گناهان پاک می‌شود . ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۴۳ .

غل و زنجیر

غل ، طوق آهنی و بند است ، که در فارسی غل(مخفف)گویند ، بند گردن و بند دست ، طوقی آهنی یا دوالی است که در گردن یا دست قرار دهند . «غل جامعه نوعی غل که‌دستها را به گردن بندد ، بندی که دستها را به گردن جمع می‌کند ، (هو القید الذی یجمع الیمین‌و العنق) . (۱) غل جامعه ، طوقی آهنین و سنگین که در دوران ساسانی به کار می‌رفت و توسطپدر عمر سعد در نبرد با ایرانیان به غنیمت گرفته شده بود . در دوران اسارت اهل بیت ع دستهای امام سجاد«ع با زنجیر به گردنش بسته شده بود . از جمله کسانی که اسرای‌اهل بیت را در کوفه در محله کناسه دیده و امام سجاد«ع را سوار بر شتر بی‌روپوش‌مشاهده کرده که از گردن او در اثر غل جامعه خون می‌آمده ، «مسلم جصاص بوده که درآن ایام به تعمیر و سفید کاری قصر دار الاماره مشغول بوده است . ۱- لغت نامه ، دهخدا .

غمره

نام یکی از منازل راه مکه به عراق ، که امام حسین ع در مسیر خویش از آنجا هم‌گذشت . آبشخوری بوده است . معنای اصلی آن جای انبوه مردم و محل فراهم آمدن اشیاءاست ، سختی و شدت ، بسیاری ، آب بسیار ، گرداب . (۱) ۱ -همان .

غیلان بن عبد الرحمن

نام او در زیارت رجبیه ، جزو شهدای کربلا آمده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۳ .

فاطمه ، دختر امام حسین ع

فاطمه بنت الحسین ع ، بانویی با شرافت و دانش که اهل ذکر و شب زنده‌داری وعبادت بود و روزها روزه می‌گرفت و از جمال ظاهر و باطن برخوردار و اهل روایت ونقل حدیث بود . (۱) در سفر کربلا- در جمع اسیران اهل بیت بود و در کوفه نیز به سخنرانی‌افشاگرانه و فصیح و رسا بر ضد جنایتهای ابن زیاد پرداخت و همه را به گریه انداخت . (۲) در کاخ یزید ، چشم یکی از وابستگان حکومت که به او افتاد ، از یزید خواست که او را به‌وی ببخشد . حضرت زینب بشدت اعتراض و مخالفت کرد و کار آنان را کفر به حساب‌آورد . (۳) وی همسر عموزاده خویش حسن بن حسن ع بود . پس از فوت شوهر ، یک سال‌خیمه‌ای افراشت و برای او به سوگ و ماتم نشست . (۴) وی تا زمان امام صادق ع را درک کرد . در سال ۱۱۷ ه . در حالی که هفتاد سال داشت در مدینه درگذشت و در بقیع به خاک سپرده شد . (۵) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۸ ، ص ۳۸۸ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۰۵ . ۳-ارشاد

، مفید ، ج ۲ ، ص ۱۲۱ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳۶ . ۴-همان(ارشاد) ، ص ۲۶ . ۵-درباره زندگینامه او از جمله ر . ک : «فاطمة بنت الحسین ، محمد هادی الامینی ، مکتبة الهلال .

فتح

پیروزی و گشایش ، در قاموس عاشورا ، «فتح ، تنها پیروزی نظامی نیست ، بلکه‌بیدارگری امت و احیاء ارزشها و ماندگاری نام و بالاتر از همه عمل به تکلیف پیروزی‌است ، هر چند بصورت ظاهر ، شکست نظامی پیش آید . هدف سید الشهدا«ع ، نجات دین از نابودی و رسواگری ستم و باطل بود و این هدف‌تحقق یافت ، پس آن حضرت پیروز شد ، هر چند به قیمت‌شهادت خود و یارانش واسارت اهل بیت . پس از عاشورا ، آرمان حسینی زنده ماند و پیروانی یافت و حادثه کربلا ، تاثیر خود را در نسلها و قرنهای بعد ، باقی گذاشت و منشا حرکتها و نهضتها شد . این خودیک پیروزی بزرگ است . امام سجاد«ع نیز در پاسخ به ابراهیم بن طلحه که در مدینه ازآن حضرت پرسید : چه کسی غالب شد ؟ فرمود : هنگام اذان ، معلوم می‌شود که چه کسی‌پیروز شد . (۱) این اشاره به همان بقاء مکتب و دین رسول الله در سایه نهضت‌حسینی است . خود ابا عبد الله الحسین ع نیز فرموده است : «ارجو ان یکون خیرا ما اراد الله بنا ، قتلنا امظفرنا» (۲) امیدوارم آنچه خداوند برای ما اراده کرده است ، نیکو باشد ، چه کشته شویم ، چه‌ظفر یابیم . با این دیدگاه ، انسان حقجو و فدا شده در راه دین و خدا ، همیشه پیروز است و به احدی الحسنیین دست می‌یابد و هر که از مسیر یاری حق کنار بود ، هر چند جان سالم‌هم به در برده باشد ، کامیاب و پیروز نیست . این نیز تعلیمی است که سید الشهدا«ع درنامه‌ای که به بنی هاشم نوشت ، به آن اشاره فرمود : «من لحق بنا استشهد و من تخلف لم‌یبلغ الفتح . (۳) هر کس به ما بپیوندد ، شهید می‌شود ، و هر که از پیوستن به ما باز ماند ، به فتح نمی‌رسد . پیروزی نظامی معمولا-با غلبه نظامی دیگری از بین می‌رود ، ولی پیروزی‌آرمانی ، بخصوص وقتی همراه با فداکاریهای عظیم و مظلومیت باشد ، در وجدان بشری‌اثر ماندگارتری باقی می گذارد و همیشه از میان نسلها ، حامیانی برای ایده خود پیدا می کند . این دیدگاه و برداشت نسبت به فتح ، انسان مبارز را همواره امیدوار ، با انگیزه و با نشاطقرار می‌دهد . امام خمینی قدس سره فرمود : «ملتی که شهادت برای او سعادت است‌پیروز است . . . ما ، در کشته شدن و کشتن پیروزیم . . . » (۴) و مگر پیروزی خون بر شمشیر ، چیزی جز این است ؟ «محرم ، مصداق روشن این نوع پیروزی است . امام خمینی ره دراین باره نیز می‌فرماید : «ماهی که خون بر شمشیر پیروز شد ، ماهی که قدرت حق ، باطل راتا ابد محکوم و داغ باطله بر جبهه ستمکاران و حکومتهای شیطانی زد ، ماهی که به نسلهادر طول تاریخ ، راه پیروزی بر سرنیزه را آموخت . . . ماهی که باید مشت گره کرده‌آزادیخواهان و استقلال طلبان و حقگویان بر تانکها و مسلسلها و جنود ابلیس غلبه کند وکلمه حق ، باطل را محو نماید . » (۵) ۱-امالی ، شیخ طوسی ، ص ۶۶ ، الامام زین العابدین ، مقرم ، ص ۳۷۰ ، (اذا دخل وقت الصلاة فاذن و اقم ، تعرف من‌الغالب) . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۷ . ۳-کامل الزیارات ، ص ۷۵ . ۴-صحیفه نور ، ج ۱۳ ، ص ۶۵ . ۵-همان ، ج ۳ ، ص ۲۲۵ .

فتوت

جوانمردی ، رادی ، آزادگی ، پایبندی به اصول انسانی و حقوق بشری . از شاخصه‌های‌بارز و اخلاقی روحی امام حسین ع و یارانش که در حماسه عاشورا آشکار شد ، جوانمردی بود . این روحیه که انسان با جباران نسازد ، زیر بار ستم نرود ، حریت و آزادگی‌داشته باشد ، از نامردی در برخورد و عهد شکنی در میثاق و تعدی به ضعیفان بپرهیزد ، حامی ضعیفان باشد ، به بیگناهان تعرض نکند ، معذرت خواهی را بپذیرد ، حق انسانی‌دیگران را(حتی اگر نامسلمان باشند)به رسمیت بشناسد ، غیرت داشته باشد ، هجوم‌بیگانه به نوامیس خود و دیگران را تحمل نکند ، و . . . همه از نشانه‌های فتوت است که درنهضت کربلا به وضوح متجلی شد

. سید الشهدا«ع ننگ بیعت با یزید را نپذیرفت ، وقتی با سپاه حر در راه کربلا مواجه شد ، پیشنهاد زهیر بن قین را که گفت با این گروه بجنگیم ، چرا که آسانتر از نبرد با گروههایی‌است که بعدا می‌آیند ، حضرت فرمود : «ما کنت لابد اهم بالقتال (۱) من آغاز به جنگ‌نمی‌کنم . این نمونه‌ای از فتوت حسین ع است . وقتی سپاه تشنه حر به کاروان حسینی‌رسید ، با آنکه برای مقابله با او و راه بستن بر امام آمده بودند ، اما آن حضرت با دیدن‌تشنگی شدید آنان ، دستور داد همه را ، حتی اسبهایشان را سیراب کردند . یکی از همین‌سپاه(علی بن طعان محاربی)که از فرط عطش ، توان آب خوردن از مشک نداشت ، سید الشهدا«ع خودش در مشک را گشود و او و اسبش را سیراب کرد . (۲) این هم نمونه‌دیگری از مردانگی . همین حر ، چون روز عاشورا تصمیم گرفت از سپاه عمر سعد جداشده به امام حسین ع بپیوندد ، سرافکنده و توبه کنان نزد سید الشهدا«ع آمد و اعلام‌آمادگی برای جانبازی نمود و گفت : آیا توبه من پذیرفته است ؟ امام فرمود : آری ، فرود آی ، «نعم ، یتوب الله علیک ، فانزل . » (۳) این هم نمونه دیگر جوانمردی . سید الشهدا«ع در هنگام نبرد ، شعارش برتری شهادت بر ننگ بود : «القتل اولی من‌رکوب العار» (۴) روز عاشورا در گرما گرم نبرد با دشمن ، چون دید سپاه دشمن به طرف‌خیمه‌ها هجوم می‌برند ، فریاد کشید : ای پیروان ابو سفیان ، اگر دین ندارید و از معادنمی‌ترسید ، در دنیایتان آزاده باشید و اگر عرب هستید ، به تبار خویش متعهد بمانید . شمر گفت : ای پسر فاطمه ، چه می گویی ؟ فرمود : من و شما با هم می‌جنگیم ، زنان چه کرده‌اند ؟ طغیانگرانتان را ، تا من زنده هستم ، از متعرض شدن به حرم من باز دارید . (۵) این نیز شاهددیگری بر فتوت و مردانگی‌اش بود که تا زنده است ، نمی‌تواند شاهد هجوم به زن وبچه‌اش باشد و تا زنده بود ، نگذاشت متعرض حرم اهل بیت‌شوند . اینگونه غیرت وحمیت و فتوت ، در صحنه صحنه عاشورا از امام حسین ع و یارانش دیده شد و این الهام‌گرفته از پدرش امیر المؤمنین بود که پس از چیره شدن بر فرات و باز پس گرفتن رودخانه‌از دست دشمن ، فرمود که مثل دشمن رفتار نکنند و آب را برای استفاده سپاه معاویه هم‌آزاد بگذارند و از شیوه ناجوانمردانه آب بستن به روی حریف ، در به زانو درآوردن اواستفاده نکنند«خلوا بینهم و ولی از ناجوانمردی معاویه ، بستن آب به روی‌سپاه علی ع در جنگ صفین بود (۷) و آب بستن یزید بر سپاه حسین بن علی ع هم ازنامردی او و ابن زیاد بود . حسین ع فتوت را از علی ع ارث برده بود ، یزید هم‌ناجوانمردی را از معاویه . ۱-ارشاد ، شیخ مفید ، ج ۲ ، ص ۸۴(چاپ کنگره شیخ مفید) . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۷۴ ، تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۳۰۲ . ۳-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۰۳ . ۴-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۷۷ . ۵-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۱ . ۶-شرح ابن ابی الحدید ، ج ۳ ، ص ۳۱۹ . ۷-نهج البلاغه ، خطبه ۵۱(صبحی صالح) .

فرات

نام نهری در سرزمین کربلا ، که حادثه عاشورا نزدیک آن اتفاق افتاد و امام حسین ع ویارانش لب تشنه در کنار آب ، شهید شدند . فرات ، نهر مقدس و با فضیلتی است که طبق‌روایات ، دو ناودان از بهشت بر آن می‌ریزد و نهری پر برکت است و کودکی که کامش را باآب فرات بردارند ، دوستدار اهل بیت ع می‌شود . (۱) در حدیث است که فرات ، مهریه‌زهراست . (۲) مستحب است برای زیارت امام حسین از آب فرات غسل زیارت کنند که‌موجب آمرزش گناهان است . (۳) نوشیدن از آب فرات نیز مطلوب است . امام صادق ع به‌سلیمان بن هارون فرمود : «ما اظن احدا یحنک بماء الفرات الا احبنا اهل البیت . (۴) و نیز فرمود : «من شرب من ماء الفرات و حنک به فانه یحبنا اهل البیت ، (۵) هر کس از آب‌فرات بنوشد و کام را با آن بردارد ، او دوستدار ما خاندان خواهد بود . در حدیث ، از فرات‌بعنوان نهر مؤمن و نیز نهر بهشتی یاد شده است : «نهران مؤمنان و نهران کافران ، فالمؤمنان : الفرات و نیل مصر . . . » (۶) «اربعة انهار من الجنة : الفرات . . . » . (۷) «فرات یادآور عظیمترین حماسه خونین و ماندگارترین صحنه وفا و صبر است . شیر مردان عاشورایی در کربلا ، در محرم سال ۶۱ هجری توسط نیروهای ابن زیاد«درمحاصره قرار گرفتند و آب به روی اردوگاه امام حسین ع و اطفال و خیمه‌ها بسته شد . سپاه دشمن می‌خواست با قرار دادن حسین ع در مضیقه بی آبی ، او را به تسلیم وا دارد ،

اما آن حضرت مرگ شرافتمندانه و تشنه کامانه را برگزید . عباس ع که برای آب آوردن ازفرات ، برای کودکان تشنه رفته بود . در کنار همین نهر علقمه دستانش قطع شد و به‌شهادت رسید . «آب فرات همچون خاک کربلا» ، هر دو آموزگار شجاعت و الهام بخش‌شهادتند . از این رو برداشتن کام نوزاد با آب فرات یا تربت‌حسینی ، چشاندن طعم‌شجاعت و انتقال فرهنگ شهادت در دل و جان شیعه است . اما موقعیت جغرافیایی فرات : «شطی است در مغرب کشور عراق و متشکل است ازدو شعبه قره سو»و«مراد چای که سرچشمه آنها نزدیک رود«ارس در ارمنستان ترکیه‌است . موقعی که دو شعبه قره سو و مراد چای به هم می‌رسند ، فرات به دجله نزدیک‌می‌شود ، ولی مجددا دجله متوجه جنوب شرقی شده و فرات به سمت مغرب مایل‌می‌شود و سپس در نزدیکی خلیج فارس به رود دجله می‌پیوندد و از آن پس مجموع این‌دو رود به نام شط العرب خوانده می‌شود و به خلیج فارس می‌ریزد . سرزمینی را که بین‌دو رود دجله و فرات واقع است الجزیره می گویند . طول رودخانه فرات تقریبا ۲۹۰۰ کیلومتر است . جریان فرات در جلگه بین النهرین بسیار ملایم است و دارای‌بستری عریض می‌باشد . یگانه عامل حاصلخیزی خاک عراق و جلب جمعیت در جلگه‌خشک و گرم بین النهرین ، دو رود فرات و دجله می‌باشد . بابل ، پایتخت قدیم کشور بابل‌در ساحل فرات بنا شده بود . » (۸) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۳۵۲ ، المزار ، شیخ مفید ، ص ۱۸ . ۲-همان ، ص ۵۶۳ . ۳-همان ، ج ۱ ، ص ۵۶۵ . ۴-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۱۴ ، بحار الانوار ، ج ۱۰۱ ، ص ۱۱۴ . ۵-همان . ۶-همان ، ج ۱۷ ، ص ۲۱۵ . ۷-همان . ۸-فرهنگ فارسی ، معین .

فرد

اشعار نسخه‌های تعزیه ، که از روی آن در شبیه خوانیها و تعزیه‌ها برنامه اجرا کنند . (۱) شاید به دلیل آنکه روی یک برگه جدا نوشته می‌شود ، به آن نسخه‌ها فرد می گویند . دهخدامی‌نویسد : ورقه‌ای به مقدار نصف قطع خشتی که مستوفیان بر آن جمع و خرج ولایتی یاایالتی یا خرج خاصی را می‌نوشته و زیر هم دسته می کرده‌اند . (۲) ۱-موسیقی مذهبی ایران ، حسن مشحون ، ص ۴۰ . ۲-لغت نامه ، دهخدا .

فرزدق

همام بن غالب(فرزدق)شاعری بزرگ و هوادار اهل بیت پیامبر بود که در مدح امام‌سجاد«ع ، قصیده بلند خویش را در مکه سرود(هذا الذی تعرف البطحاء وطاته . . .)و به‌دنبال آن به زندان افتاد و حضرت سجاد«ع برایش صله‌ای فرستاد . امام حسین ع هنگام‌سفر به سوی عراق ، در محلی به نام صفاح(یا در منزلی دیگر)با فرزدق برخورد کرد که ازکوفه می‌آمد . اوضاع کوفه را پرسید ، وی جواب داد : دلهای مردم با تو ولی شمشیرهایشان‌علیه توست . امام در آنجا بود که این ابیات را خواند : لئن کانت الدنیا تعد نفیسهٔ فدار ثواب الله اعلی و انبل و ان کانت الابدان للموت انشئت فقتل امرء بالسیف فی الله افضل . . . (۱) فرزدق ، سالهای پس از عاشورا زنده بود و به خانه سکینه دختر امام حسین ع نیزرفت و آمد داشت و از او صله دریافت می کرد . در بادیه بصره ، در سال ۱۱۰ هجری درصد سالگی از دنیا رفت . ۱-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۶۱ .

فرشتگان نوحه‌گر

در ماتم سالار شهیدان ، همه کائنات گریان و نالان شدند ، چه بصورت تکوینی چه‌زبانی و آشکارا . گریست در غمت زمان ، به خون نشست آسان شب و سیاهپوشی‌اش ، شد آیت غرای تو (۱) از جمله نوحه‌گران بر آن حضرت ، فرشتگانند . حضرت رسول ص فرمود : «ان حول‌قبر ولدی الحسین ع اربعهٔ آلاف ملک شعثا غبرا یبکون علیه الی یوم القیامهٔ . . . » (۲) پیرامون قبر فرزندم حسین ، چهار هزار فرشته‌اند ، ژولیده و غبار آلود ، که تا روز رستاخیز براو گریه می کنند . جن و ملک بر آدمیان نوحه می کنند گویا

عزای اشرف اولاد آدم است (۳) و نیز : «تبکی الملائکهٔ و السبع الشداد لموته و یبکیه کل شیء حتی الطیر فی جو السماءو الحیتان فی جوف الماء . . . » . (۴) فرشتگان و آسمانهای هفتگانه ، حتی پرندگان در آسمان و ماهیها در آب ، برای مرگ‌حسین ع گریه می‌کنند . به روایت امام صادق ع ، چهار هزار فرشته برای یاری آن‌حضرت هبوط کردند ، اما چون اذن جهاد نیافتند ، بازگشتند و دوباره فرود آمدند تا روزقیامت بر آن حضرت سوگواری کنند و رئیس آنان به نام منصور»است . (۵) ۱-از مؤلف . ۲-احقاق الحق ، قاضی نور الله شوشتری ، ج ۱۱ ، ص ۲۸۷ . ۳-محتشم . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۱۴۸ . ۵-مرآة العقول ، علامه مجلسی ، ج ۵ ، ص ۳۶۸ .

فرهنگ عاشورا

مقصود ، مجموعه مفاهیم ، سخنان ، اهداف و انگیزه‌ها ، شیوه‌های عمل ، روحیات واخلاقیات والایی است که در نهضت کربلا گفته شده یا به آنها عمل شده یا در حوادث آن‌نهضت ، تجسم یافته است . این ارزشها و باورها هم در کلمات سید الشهدا«ع و اصحاب وفرزند متجلی است ، هم در رفتارشان در جریان آن قیام . فرهنگ عاشورا را باید از کسانی‌آموخت که دست و دلشان و فکر و عملشان در کار عاشورا بوده است . پیش از آنکه‌دیگران و نسلهای بعدی و تحلیل‌گران پس از واقعه بخواهند فرهنگ عاشورا را معرفی‌کنند ، در حرفها و هدفهای خود نقش آفرینان حماسه کربلا ، این فرهنگ ، بوضوح مطرح‌شده است و بیواسطه آن را نشان می‌دهد . این فرهنگ را از خلال زیارتنامه‌ها ، مقتلها ، رجزها ، خطبه‌ها و نیز بررسی حوادث و رخدادهای عاشورا می‌توان استخراج کرد وهمین فرهنگ است که در هر جا و در میان هر قومی باشد ، کربلا آفرین می‌گردد و انسانهارا مبارزانی با ستم و مدافعانی نسبت به حق تربیت می‌کند . فرهنگ عاشورا همان زیر بنای عقیدتی و فکری است که در امام حسین ع و شهدای‌کربلا و اسرای اهل بیت ع بود و سبب پیدایش آن حماسه و ماندگاری آن قیام شد . مجموعه آن باورها و ارزشها و مفاهیم را می‌توان در عنوانهای زیر خلاصه کرد : مقابله باتحریف دین ، مبارزه با ستم طاغوتها و جور حکومتها ، عزت و شرافت انسان ، ترجیح مرگ‌سرخ بر زندگی ذلت بار ، پیروزی خون بر شمشیر و شهادت بر فاجعه ، شهادت طلبی وآمادگی برای مرگ ، احیاء فریضه امر به معروف و نهی از منکر و سنتهای اسلامی ، فتوت وجوانمردی حتی در برخورد با دشمن ، نفی سازش با جور یا رضایت به ستم ، اصلاح طلبی‌در جامعه ، عمل به تکلیف به خاطر رضای خدا ، تکلیف گرایی چه به صورت فتح یا کشته‌شدن ، جهاد و فداکاری همه جانبه ، قربانی کردن خود در راه احیاء دین ، آمیختن عرفان باحماسه و جهاد با گریه ، قیام خالصانه برای خدا ، نماز اول وقت ، شجاعت و شهامت دربرابر دشمن ، صبر و مقاومت در راه هدف تا مرز جان ، ایثار ، وفا ، پیروزی گروه اندک ولی‌حق بر انبوه گروه باطل ، هواداری از امام حق و برائت و بیزاری از حکام جور ، حفظکرامت امت اسلامی ، لبیک گویی به فریاد استغاثه مظلومان ، فدا شدن انسانها در راه ارزشهاو . . . . برای تک تک محورهای یاد شده ، می‌توان از سخنان امام حسین ع و اصحابش ، یا نحوه عمل و موضعگیری و جهاد و شهادتشان سند آورد و این فرهنگنامه را مستندترساخت . این فرهنگ غنی و متعالی هم در حماسه سازان عاشورا بود ، هم باید در پیروان‌امام حسین ع و مدعیان همخطی با جریان عاشورا و تداوم آن راه باشد و عاشورائیان ، هم‌هوادار حرکتهای در راستای قیام کربلا باشند و هم بیزاری از ادامه دهندگان راه دشمنان‌سید الشهدا«ع را نشان دهند ، چرا که راضیان به آن جنایتها نیز ملعونند . در زیارت‌عاشوراست : «فلعن الله امهٔ سمعت بذلک فرضیت به . . . »فرهنگ عاشورا ، خط ولایت وبرائت است .

فساد بنی امیه

یکی از علل قیام سید الشهدا«ع ، فساد دودمان بنی امیه(شجره ملعونه)بود که‌حکومت اسلامی را در دست گرفته ، کینه‌های دیرین

خود را بر ضد اسلام و پیامبر ، اعمال‌می کردند . فساد گسترده امویان را که از اسباب عمده نهضت‌حسینی و امتناع آن امام شهیداز بیعت با یزید بود ، می‌توان چنین شمرد : ۱-اسلام زدایی و تحریف معارف دین و بدعت گذاری . ۲-ترویج فرهنگ جبر و سکوت و تسلیم . ۳-غارت بیت المال و صرف آن در راه منافع و امیال شخصی . ۴-فساد اخلاق و ترویج‌شراب و شهوت و قمار . ۵-احیاء تعصبهای قومی و ارزشهای دوران جاهلی . ۶-به کار گماردن عناصر نالایق و فاسد ، تنها به دلیل اموی بودن . ۷-حیله‌گری و تزویر و تبلیغات دروغین . ۸-کینه و عداوت آنان با آل علی ع . ۹-محروم کردن شیعیان ائمه از مناصب سیاسی و حقوق اجتماعی و اقتصادی . ۱۰-کشتارهای دسته جمعی مسلمانان و سرکوب آنان در شهرها . ۱۱-دستگیری ، حبس و کشتن چهره‌های درخشان و انقلابی و آگاه مسلمان که‌هوادار اهل بیت بودند . ۱۲-بیعت گرفتن اجباری از مردم و سران قبایل به نفع یزید . فسادهای فوق ، از دوره روی کار آمدن معاویه آغاز شد و روز به روز گسترده‌تر و شدیدتر گردید و با مرگ معاویه و خلافت‌یزید ، به اوج خود رسید و اسلام را در آستانه‌کامل نابودی قرار داد . در کتبی که به تشریح فلسفه قیام حسینی پرداخته ، اینگونه فسادهابطور مشروحتر بیان شده است . (۱) امام حسین ع در سخنان متعددی فساد بنی امیه را مطرح فرموده است . از جمله درنطقی که پس از فرود آمدن در«بیضه ایراد کرد و روی اطاعت از شیطان ، ترک اطاعت‌خدا ، فساد آشکار ، تعطیل حدود الهی ، حلال کردن حرامهای خدا و تحریم حلال الهی وبیت المال را ملک خود دانستن تاکید نمود : « . . . الا و ان هؤلاء قد لزموا طاعة الشیطان‌و ترکوا طاعة الرحمن و اظهروا الفساد و عطلوا الحدود و استاثروا بالفیيء و احلوا حرام الله‌و حرموا حلاله . . . » . (۲) و در سخن معروف خویش پس از فرود آمدن در سرزمین کربلا ، روی دگرگونی اوضاع و عمل نشدن به حق و نکوهیده ندانستن باطل تاکید کرده فرمود : «الا ترون ان الحق لا یعمل به و ان الباطل لا یتناهی عنه . . . » . (۳) اکنون که دیده هیچ نبیند به غیر ظلم باید زجان گذشت کزین زندگی چه سود ؟ ۱-از جمله می‌توان به کتابهای : حیاة الامام الحسین(ج ۲) ، معاویه سر دسته تبهکاران ، درسی که حسین به انسانهاآموخت ، شیعه و زمامداران خود سر ، اوراق سیاه ، معاویه و تاریخ ، ارزیابی انقلاب امام حسین ع ، پرتوی از عظمت‌حسین ع و تاریخ مفصل اسلام(عمار زاده) ، ص ۳۰۸ و . . . مراجعه کرد . ۲-تاریخ طبری ، ج ۶ ، ص ۲۲۹ . ۳-لهوف ، سید بن طاووس ، ص ۳۴ .

فطرس

فرشته بال شکسته و افتاده به جزیره‌ای ، که هنگام تولد امام حسین ع همراه جبرئیل‌نزد پیامبر«ص آمد و خود را بر گهواره حسین مالید و دوباره خداوند به او بال داد و به‌آسمان رفت . او که شفا یافته حسین ع بود ، عهد کرد که سلام زائران را به حسین ع (۱) برساند : « . . . و له علی مکافاة لا یزوره زائر الا ابلغته سلامه و لا یصلی علیه مصل الا ابلغته‌صلاته . . . » (۲) بر عهده من است که شفا دهی او را جبران کنم . هیچ زائری نیست که او رازیارت کند ، مگر آنکه سلامش را به آن حضرت می‌رسانم و هیچ کس بر او درودنمی‌فرستد ، مگر آنکه درودش را به او ابلاغ کنم . به گفته ابن عباس ، این فرشته در بهشت ، به نام غلام حسین بن علی شناخته می‌شود . (۳) فطرس اگر بال و پر گرفت ، عجب نیست نامه آزادیش به نام حسین است (۴) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۴ . ۲-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۱ . ۳-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۷۴ . ۴-قاسم رسا .

فوز

رستگاری و کامیابی ، رسیدن به خواسته دل . در فرهنگ دینی و روایات ، «فوز»و«فوزعظیم برای کسانی داشته شده که به بهشت دست‌یابند . مطیع خدا و رسول خدا باشند ، متمسک به اهل بیت بوده ولایت آنان را داشته باشند ، از سیئات نجات یابند ، اهل خلوص‌در عبادت ، معرفت و اهل عبادت باشند و . . . کامیابی عمده برای اولیاء خدا دستیابی به‌رضای الهی و سعادت آخرت است(الآخرة فوز السعداء) (۱) و این در سایه جهاد و شهادت‌است . وقتی امیر المؤمنین ع ضربت‌خورد ، «فزت و رب الکعبه سر داد ،

چرا که‌شـهادتش ، بـار یـافتن بـه قرب الهی بـود و پایـانی افتخـار آمیز برای یـک زنـدگی سراسـر ایمـان ، جهـاد و حـق طلـبی . در زیارتنامه‌هـا ، خطـاب به ابـا عبـد الله ع و شـهدای کربلاـ و یـاران امـام ، مکرر تعبیر«فزتم‌فوزا عظیما»به کار رفته است . زائر نیز آرزو می‌کنـد کـاش همراه آنـان بود تـا چون آنـان به‌فوز و کامیـابی عظیم می‌رسـید«فزتم فوزا عظیمـا فیـا لیتنی کنت معکم فـافوز معکم- زیارت‌وارث و در زیارت اول رجب خطاب به شهدای کربلا می‌خوانیم : «فزتم و الله فوزاعظیما یا لیتنی کنت معکم فافوز فوزا عظیما . . . اشـهد انکم الشـهداء و السـعداء و انکم الفـائزون‌فی درجات العلی . (۲) شـهدای کربلاـ از آن رو کامیاب و رسـتگارند که جان خویش را با خدا معامله کردند وبهشت الهی رسـیدند . مطیع امر مولای خود بودند ، جهادشان خالصانه و در راه ولایت ورهبری بود . گر چه جان دادند ، اما به سـعادت ابدی رسـیدند و چه کامیابی از این برتر ؟ عاشورا از این جهت نیز آموزگار فائزان و رسـتگاران است . ۱-غرر الحکم . ۲-مفاتیح الجنان ، ص ۴۴۰ .

قادسیه

نام محلی نرسیده به کوفه(در ۱۵ فرسخی کوفه و ۶۱ فرسخی بغداد) . در همین محل‌میان سپاه اسلام و ایران در زمان خلیفه دوم نبرد در گرفـت و ایـن منطقـه بـه تصـرف مسـلمین‌درآمد . و در همیـن مکـان بـود کـه حصـین بـن نمیر تمیمی(رئیس شـرطه‌های آن منطقه)ونیروهای گشتی ابن زیاد ، پیک حسـین بن علی ع (قیس بن مسـهر صیداوی)را دستگیرکردند و نزد ابن زیاد فرستادند . قیس ، حامـل نـامه‌ای از امـام به سوی مردم کوفه بود وهمانجا نامه را با دنـدانهایش پاره کرد تا اسامی مخاطبان به دست نیروهای دشـمن نیفتد . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۴۹ .

قارب ، مولی الحسین ع

از شـهدای کربلا . وی غلام سـید الشـهدا«ع بود ، مادرش فکیهه کنیز آن حضـرت بود ودر خانه رباب ، همسر امام خدمت می‌کرد . قارب همراه امام از مدینه به کربلا آمد و روزعاشورا در رکاب سـید الشـهدا«ع به شـهادت رسید . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده‌است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۲۱۹ .

قاسط بن زهیر تغلبی

از شـهدای حملـه نخست در روز عـاشورا . پیر مردی از طـایفه بنی تغلب بن وائـل بـود . او وبرادرانش مقسـط و کردوس ، هر سه از اصـحاب امیر المؤمنین بودند که در رکاب آن‌حضرت در جنگهای سه گانه شرکت داشتند . پس از شهادت علی ع در کوفه ماندند . چون خـبر آمـدن حسـین ع را به سوی کوفه شـنیدند ، شب عـاشورا مخفیـانه خود را به امام‌رساندنـد . هر سه برادر روز عـاشورا به شهادت رسیدند . (۱) ۱-همان ، ج ۲ ، ص ۲۸۱ .

قاسم بن حارث

نام او در شمار شهدای کربلا آمده است . برخی نیز او را همان قاسم بن حبیب ازدی‌دانسته‌اند . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۱ .

قاسم بن حبیب ازدی

از شهدای کربلاست . وی از شیعیان شجاع کوفه بود . ابتدا با سپاه عمر سعد از کوفه‌بیرون آمد و چون به کربلا رسید ، به یاران امام

پیوست . نامش را جزو شهدای حمله اول‌ذکر کرده‌اند . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۲۷ ، تنقیح المقال ، ج ۲ ، ص ۳۸۶ .

قاسم بن حسن ع

نوجوان شهید عاشورا در رکاب سید الشهدا«ع ، فرزند گرامی امام حسن مجتبی ع . وی صاحب همان سخن معروف احلی من العسل در شب عاشوراست که مرگ راشیرین‌تر از عسل می‌دانست . روز عاشورا سن او به بلوغ نرسیده بود . برای میدان رفتن ازامام خویش اجازه خواست . ابا عبد الله ع چون نگاه به او افکند ، وی را به آغوش کشید وگریست ، آنگاه اجازه داد . (۱) قاسم ، خوش سیما بود . سوار بر اسب شد و عازم میدان گشت . رجزی که می‌خواند ، در معرفی خود و مظلومیت‌حسین ع بود : ان تنکرونی فانا ابن الحسن سبط النبی المصطفی و المؤتمن هذا حسین کالاسیر المرتهن بین اناس لا- سقوا صوب المزن در جنگی دلاورانه به شهادت رسید . هنگامی که بر زمین می‌افتاد ، عمویش اباعبد الله ع خود را به بالین او رساند ولی او در حال جان دادن بود . پیکر او را آورد و کنارشهدای اهل بیت قرار داد . (۲) در زیارت ناحیه مقدسه که از زبان امام زمان ع است ، نام اوهمراه با سلام حضرت مهدی بر او بیان شده و اشاره به کیفیت رفتن سید الشهدا«ع به‌بالین او و نفرین قاتلان قاسم شده است : «السلام علی القاسم بن الحسن بن علی ، المضروب‌هامته المسلوب لامته ، حین نادی الحسین عمه فجلی علیه عمه کالصقر و هو یفحص برجلیه‌التراب ، و الحسین یقول : بعدا لقوم قتلوک و من خصمهم یوم القیامهٔ جدک و ابوک ، ثم قال : عز و الله علی عمک ان تدعوه فلا یجیبک ، او ان یجیبک و انت قتیل جدیل فلا ینفعک ، هذاو الله یوم کثر واتره و قل ناصره . » (۳) برادر دیگر حضرت قاسم ، به نام ابو بکر بن حسن نیز که‌هر دو از یک مادر بودند ، در کربلا به شهادت رسید . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۳۳۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۴ . ۳-همان ، ص ۶۷ .

قاع

نام یکی از منزلگاههای مسیر کوفه . حسین بن علی ع در آنجا نیز فرود آمد . بین‌منزلگاه زباله و عقبه است ، منطقه‌ای بوده دشت و هموار(قاع : دشت)و در آنجا آب وآبادی و مسجد و محلی برای فرود آمدن کاروانها بوده است . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۸۸ .

قافله حسینی

کاروانی که از مبدا عزت و آزادگی حرکت کرد و در مقصد شهادت بار افکند . قافله‌حسینی روز ۲۸ رجب از مدینه بیرون آمد و سوم شعبان به مکه رسید . افراد کاروان عبارت‌بودند از سید الشهدا«ع ، فرزندان ، برادران ، برادر زادگان و عمو زادگانش و نیز خانواده‌خود و برخی از بستگان دیگر . این کاروان روز ۸ ذیحجه از مکه به سوی عراق حرکت‌کرد . با همان نفرات قبلی ، اما با جمعی از پیروان او از مردم حجاز ، کوفه و بصره که در ایام‌اقامت وی در مکه به او پیوسته بودند . حضرت مقدار ده دینار و یک شتر در اختیارهمراهان قرار داده بود که وسایل خود را بر آن حمل کنند . (۱) این کاروان ، دوم محرم درکربلا فرود آمد . پس از عاشورا ، این قافله تبدیل به جمعی داغدار و دلسوخته و شهید داده‌شد که بصورت اسیر ، به کوفه وارد شدند . مردانشان همه شهید شده بودند و امام سجاد«ع هم بیمار بود و قافله سالار ، حضرت زینب ع بود . در کوفه برخی از زنان ، به بستگان‌خود که ساکن کوفه بودند پیوستند . ما کاروان رفته به تاراجیم مردانمان شناگر رود خون ما رهروان قافله صبریم رسواگر فسانه هر افسون فریاد و خشم و رنج و اسیری‌مان ما را سلاح کاری پیکار است بانوی قهرمان عرب ، زینب ما را بزرگ و قافله سالار است (۲) این قافله ، پس از پیمودن راه طولانی و دشوار کوفه تا شام و شام تا مدینه ، با باری از غمو اندوه به مدینه برگشت و بشیر ، خبر بازگشت قافله

اهل بیت ع را به مردم خبر داد ومدینه یکپارچه غرق شیون و عزا شد . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۹۴ . ۲-از مؤلف ، «قبله این قبیله ، ص ۹۳ .

قبر امام حسین ع

اولین بار بنی اسد پس از دفن اجساد شهدا و پیکر سید الشهدا ، علامتی بر قبر نهادند . ازاینکه توابین در سالهای ۶۳ یا ۶۴ بر سر قبر امام حسین می‌آمدند ، می‌فهمیم که آن هنگام ، آشنا و شناخته شده بوده است . بنا به تشویق اولیاء دین ، مدفن آن حضرت از همان آغاز ، مورد زیارت شیعه قرار گرفت ، چه پنهانی و چه آشکار . در زمان بنی امیه ، قبه‌ای بر قبر شریف ساخته شد و تا زمان هارون الرشید باقی بود . وی‌قبر را خراب و محل آن را صاف کرد و درخت‌سدری را که(به نشانه قبر)در آنجا بود . قطع کرد . بار دیگر در زمان مامون ساخته شد . سپس در سال ۲۳۶ و ۲۳۷ هجری به دستورمتوکل عباسی ، قبر و خانه‌های اطراف آن خراب شد و به جای آن زراعت کردند و مانع‌رفت و آمد مردم شدند . باز هم در سال ۲۴۷ به دستور متوکل قبر را خراب کردند وچندین نوبت دیگر این تخریب انجام گرفت . بنای فعلی مرقد و حرم سید الشهدا به قرن‌هشتم هجری برمی‌گردد . البته بارها مرمتها و اضافاتی انجام گرفته است . در سال۱۲۱۶ هجری وهابیها با سپاهی از منطقه نجد حمله کرده و حرم حسینی را غارت وتخریب کردند و اسبها را در صحن مطهر بستند . (۱) ۱-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۲۹ .

قبر شش گوشه

مرقد و حرم ابا عبد الله الحسین ع . به لحاظ آنکه علی اکبرع پایین پای آن حضرت‌دفن شده است ، در آن قسمت هم دو گوشه برای ضریح اضافه شده و شش گوشه دارد . شوق زیارت قبر شش گوشه آن امام ، همواره در دل شیعیان بوده است . رفتم به کربلا به سر قبر هر شهید دیدم که مرقد شهدا مشگ و عنبر است هر یک مزار مرقدشان چهار گوشه داشت شش گوشه یک ضریح در آن هفت کشور است پرسیدم از کسی سببش را ، به گریه گفت : پایین پای قبر حسین ، قبر اکبر است (۱) ۱-ناصر الدین شاه قاجار .

قتل صبر

قتل صبر آن است که انسانی یا حیوانی را بسته نگهدارند و بکشند . در حدیث است که‌پیامبرص کسی را اینگونه نکشت و از این گونه کشتن چهار پایان نهی شده است ، یعنی‌اینکه جانداری را زنده نگهدارند و آن قدر به او ضربه بزنند تا بمیرد . (۱) به شهدا و اسیرانی‌که کشته می‌شوند نیز«مصبور»گفته می‌شود . در مورد حیواناتی که زجرکش می‌شوند نیزبه کار می‌رود . (۲) از مظلومیت‌سید الشهداع و قساوت کوفیان یکی هم آن بود که حسین بن‌علی ع را در حالی که هنوز رمق در بدن داشت ، مورد ضربه‌های شمشیر و نیزه قراردادند . امام سجادع بعنوان افشاگری از ستم یزیدیان ، در خطبه‌ای که در کوفه در حال‌اسارت خواند و خود را به مردم فریب خورده و به خواب سیاسی رفته معرفی کرد ، ازجمله فرمود : «انا ابن من قتل صبرا و کفی بذلک فخرا» (۳) من پسر کسی هستم که به قتل‌صبر»کشته شد و همین افتخار مرا بس ! در مورد مسلم بن عقیل نیز در تاریخ آمده است که‌ابن زیاد او را به قتل صبر»کشت . (۴) ۱-مجمع البحرین ، کلمه صبر» . ۲-دائرة المعارف الاسلامیه ، ج ۱۴ ، ص ۱۳۷ . ۳-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۱۴ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۱۱ ، مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۱۱۵ . ۴-تاریخ الاسلام ، ذهبی ، ج ۵ ، ص ۲۱ .

قتیل العبرات

کشته اشکها . از لقبهای سید الشهدا«ع است . شهیدی که هم یادش گریه آور است وهم اشک ریختن در سوک او ثواب دارد و موجب احیای عاشوراست . امامان نیز توصیه‌فراوان بر عزاداری و گریستن بر مصائب آن حضرت داشته‌اند . روایت از امام حسین ع است که : «انا قتیل العبرات (۱) من کشته اشکهایم . در حدیث دیگری فرموده است : «اناقتیل العبرة ، لا یذکرنی مؤمن الا استعبر» (۲) من کشته اشکم . هیچ مؤمنی مرا یاد نمی‌کند ، مگرآنکه اشک در چشمانش می‌آید . این صفت ، در زیارتنامه‌ها هم برای آن شهید کربلا آمده‌است ، از جمله : «و صل علی الحسین المظلوم ، الشهید الرشید ، قتیل العبرات واسیر الکربات . . . » . (۳) ۱-منتهی الامال ، محدث قمی(چاپ هجرت) ، ج ۱ ، ص ۵۳۸ ، اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۸ ، (عبارت آن قتیل العبرةاست) . ۲-امالی ، صدوق ، ص ۱۱۸ ، مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۸۷ . ۳-مفاتیح الجنان ، ص ۴۶۰(زیارت مخصوص اول) .

قربانی

درسی که ز عاشورا آموخته‌ایم این بود قربانی راه دین ، فرزند و پدر کردیم (۱) قربانی یعنی آنچه برای رسیدن به قرب محبوب و معبود ، فدا می‌کنند . آنگونه که‌فرزندان آدم ، قربانی و فدا به درگاه خدا بردند . یکی گوسفند ، دیگری دسته‌ای از گندم(اذ قربا قربانا . . .) (۲) حضرت ابراهیم نیز که به فرمان خدا مامور شد جوانش اسماعیل را ذبح‌و قربانی کند ، خداوند گوسفندی نازل کرد و به جای اسماعیل قربانی شد . (۳) از آن پس دراحیای آن فداکاری از سوی پسر و پدر ، حاجیان روز عید قربان در منا قربانی می‌کنند . صحنه کربلا نیز قربانی شدن هفتاد و دو شهید ، در آستان قرب و رضای الهی بود . امام‌حسین ، خود و یارانش را فدای دین خدا نمود . حسین بن علی ع قربانی اهل بیت بود . آنگونه که حضرت زینب نیز پس از شهادت برادر ، وقتی در میدان جنگ به پیکر برادرش‌رسید ، نگاهی به آسمان کرد و گفت : «اللهم تقبل منا هذا القربان . (۴) در تعابیر ائمه ، درزیارتنامه‌ها و نیز خطابه‌های اسیران اهل بیت ، از آن شهید مظلوم ، بعنوان ذبیح یاد شده‌است . او اسماعیلی بود که در منای حق فدا شد و حیات دین را تضمین نمود و شرف را به‌انسانها الهام داد . قربانی شدن و قربانی دادن ، رمز پیروزی و عزت است . ملتهایی که در راه آزادی گام‌برداشته و برمی‌دارند ، همواره قربانیان بسیاری را تقدیم آستان آزادی کرده‌اند و اگرگروهی آماده فداکاری نباشند ، به اهداف خود نمی‌رسند . حقیقت و دین و حیات‌کرامتمندانه ، آنقدر ارزشمند و متعالی است که باید قربانیانی چون حسین ع فدای آن‌شوند . از عظمت قربانی ، می‌توان به عظمت چیزی پی برد که کسی مانند سید الشهدا«ع درآن راه قربان می‌شود و هفتاد و دو عزیز را قربان می‌کند . ای کرده به کوی دوست هفتاد و دو قربانی قربان شومت این رسم ، ماند از تو به دورانها قربانی هر کس شد با حرمت و نشنیدیم دست و تن قربانی ، افتد به بیابانها (۵) ۱-از نویسنده . ۲-مائده ، آیه ۲۷ . ۳-و فدیناه بذبح عظیم(صافات/آیه ۱۰۷) . ۴-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۳۰۱ ، سیرة الائمه الاثنی عشر ، هاشم معروف الحسنی ، ج ۲ ، ص ۸۷ . ۵-جودی خراسانی .

قره بن ابی قره غفاری

از شهدای کربلا از قبیله غفار است . رجزی که در میدان جنگ می‌خواند ، چنین بود : قد علمت‌حقا بنو غفار و خندف بعد بنی نزار باننی اللیث لدی الغبار لاضربن معشر الفجار ضربا فجیعا عن بنی الاخیار (۱) که در این رجز ، ضمن معرفی خویش و فاجر دانستن دشمن ، رزم خود را در دفاع ازفرزندان اخیار دانسته است . ۱-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۲ .

قسم دادن به قرآن

روز عاشورا ، چون امام حسین ع اصرار کوفیان را بر کشتن او دید ، قرآن را گرفت وباز کرد و بر سر نهاد و صدا زد : میان من و شما ، قرآن و جدم رسول خدا«ص داور باد ! ای‌گروه ! چرا ریختن خونم را روا می‌شمارید ؟ مگر من فرزند پیامبر شما نیستم ؟ . . .

آنگاه‌کودک شیر خوار خود را که از تشنگی می گریست بر سر دست گرفت و فرمود : اگر بر من‌رحم نمی کنید ، بر این کودک رحم کنید«ان لم ترحمونی فارحموا هذا الطفل . این اقتدا به‌پدرش علی ع بود که قرآن بر سر نهاد و یاران سست عنصر خویش را نفرین کرد . (۱) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۶ .

قصر مقاتل

نام یکی از منزلهای نزدیک کوفه ، که امام حسین ع در سفر خویش از مکه به کربلا ازآنجا نیز گذشت . پیشتر در آنجا قصری بوده متعلق به مقاتل بن حسان بن ثعلبه و میان‌عین التمر و قطقطانه(نام دو تا از منزلها)قرار داشته است . در آبادی قصر مقاتل علاوه‌بر آن قصر ، مسجد و بناهای کهن نیز بوده که خراب شده و تنها تپه‌ای از بقایای آن‌مانده بود . حسین بن علی ع در این منزلگاه فرود آمد . همانجا بود که خیمه عبید الله بن‌حر جعفی را دید و حجاج بن مسروق و زید بن معقل هم همراهش بودند . امام ازحجاج بن مسروق و عبید الله خواست که به او بپیوندند ، اما آن دو عذر آوردند و تنهاگفتند که حاضریم اسبهایمان را بدهیم . امام فرمود : نیازی به اسبهاتان نداریم . (۱) و بدینگونه‌سعادتی را که تا در خانه آنان آمده بود ، با دست‌خود راندند و از فیض حیات ابدی درسایه شهادت ، محروم شدند . امام حسین ع شبانه از قصر مقاتل حرکت کرد و سمت‌راست مسیر را گرفت و رفت ، تا به کربلا رسید . این منزلگاه را«قصر بنی مقاتل هم‌می گفتند . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۱۲۰ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۲۲

قضیب

چوب ، شاخه و ترکه ، چوبهای نازکی که از درخت می کنند . (۱) اینگونه ترکه‌های ترد ونازک ، معمولا در دست افراد بوده است ، برای اشاره به کسی یا چیزی . در دست‌یزید ، قضیب و چوب خیزران بود و با آن به لب و دندان سر بریده امام حسین ع که در برابرش‌نهاده بود ، می‌زد . (۲) این گستاخی مورد اعتراض برخی از حاضران قرار گرفت . ۱-اساس البلاغه ، زمخشری ، ص ۵۲۱ . ۲-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶۱ .

قطا

نام مرغ و پرنده‌ای است که به فارسی سنگخوار گویند ، شبیه فاخته و قمری . چشمش‌بسیار تیز بین است و از ارتفاع بسیار ، وجود آب را تشخیص می‌دهد و در شناخت آب وراهها مهارت دارد و پیش از طلوع آفتاب ، به اندازه مسافت ده روز در پی آب خارج‌می‌شود و بی آنکه مسیر را در رفت و برگشت گم کند ، به لانه برمی گردد . (۱) صدای اوکاروانها را به وجود آب در یک محل آگاه می کند و در آشنایی به راه و راهنمایی ، به آن مثل‌زده می‌شود : «هو اهدی من القطاء ، هو اصدق من القطا» (۲) سید الشهدا«ع روز عاشوراوقتی برای آخرین وداع با اهل بیت ، نزد خیمه‌ها آمد و با آنان خداحافظی کرد ، دخترش‌سکینه گفت : ای پدر ، ما را به حرم جدمان باز گردان . حضرت با حسرت فرمود : افسوس ! اگر مرغ قطا را وامی گذاشتند ، در آشیانه خویش می‌آرمید«هیهات ، لو ترک القطا لنام (۳) تشبیه خویش به آن مرغ ، با توجه به ویژگیها و صفاتش جای تامل است . یعنی امام نیزتیز بین و بصیر و راه شناس است ، وجودش و صدا و کلامش دیگران را به آبشخور هدایت‌رهنمون می‌سازد ، هرگز گم نمی‌شود و بیراهه نمی‌رود و هادی دیگران است . اما افسوس‌که نگذاشتند امام هدایت ، در کانون ارشاد اندیشه‌ها بماند و راهنمایی کند و اینگونه ازآشیانه اصلی‌اش که جوار حرم پیامبر است ، آواره‌اش ساختند . ۱-مجمع البحرین . ۲-لغت نامه ، دهخدا . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۷ ، عوالم(امام حسین) ، ص ۲۹۰ .

قطقطانیه

نام محلی نزدیک کوفه که از راه بیابان به طف می‌رسد . یکی از منزلگاههای میان راه‌قادسیه به طرف شام ، که زندان نعمان در این محل بوده است . پیش از ورود امام حسین ع به کربلا ، منطقه میان قادسیه و قطقطانیه پر از نیروهای گشت و شناسایی ابن زیاد بود ، تارفت و آمدها را کنترل کنند . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۵۰ .

قعنب بن عمرو نمری

از شهدای کربلاست . او که از شیعیان بصره بود ، همراه حجاج بن بدر ، نامه خدمت‌ابا عبد الله ع بردند و نزد آن حضرت ماندند ، تا آنکه روز عاشورا در حمله اول شهید شدند . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۳۱۲ .

قمر بنی هاشم ع

ماه بنی هاشم . این لقب را امام حسین ع هم به عباس می گفت . از جمله هنگام‌عزیمت از مدینه به سوی مکه پس از امتناع از بیعت کردن ، وقتی همه خاندان عصمت‌سوار بر محمل شدند ، امام ندا داد : «این اخی ؟ این کبش کتیبتی ، این قمر بنی هاشم عباس‌هم پاسخش داد : «لبیک ، لبیک یا سیدی ! » (۱) این لقب را به خاطر زیبایی و چهره دلارای‌ابا الفضل ع به او داده بودند . ۱-معالی السبطین ، ج ۱ ، ص . ۲۲۰ .

قمه زنی

از مراسمی است که در بعضی شهرستانها و بلاد شیعی و توسط برخی از عزاداران امام‌حسین ع اجرا می‌شود و در تاسی به مجروح و شهید شدن سید الشهدا«ع و شهیدان‌کربلا و بعنوان اظهار آمادگی برای خون دادن و سر باختن در راه امام حسین ع انجام‌می‌دهند . صبح زود عاشورا ، با پوشیدن لباس سفید و بلندی همچون کفن ، بصورت دسته‌جمعی قمه بر سر می‌زنند و خون از سر بر صورت و لباس سفید جاری می‌شود . بعضی‌هم برای قمه زنی نذر می کنند ، برخی هم چنین نذری را در باره کودکان خردسال انجام‌می‌دهند و بر سر آنان تیغ می‌زنند ، در حدی که از محل آن خون جاری گردد . قمه زنی نیز ، مثل زنجیر زنی و شبیه خوانی و . . . از دیر باز مورد اختلاف نظر علما وپیروان و مقلدین آنان بوده و به استفتا و افتاء مبنی بر جواز یا عدم جواز آن می‌پرداخته‌اند . این مراسم ، از نظر شرعی پایه و مبنای دینی ندارد و صرفا روی علاقه شیعیان به ابا عبد الله‌الحسین ع انجام می گیرد . فقها نیز آن را در صورتی که ضرری نداشته باشد ، مجازمی‌دانند . برخی از فقها نیز به خاطر تاثیر نامطلوب آن بر افکار دیگران و موجب وهن‌مذهب بودن ، آن را ممنوع دانسته‌اند . البته شرایط زمانی در این مساله بی‌تاثیر نیست . امام‌خمینی ره در پاسخ به استفتایی که در سالهای اول پیروزی انقلاب اسلامی در این زمینه‌از ایشان شده بود ، فرمودند : «در وضع موجود ، قمه نزنند . . . »آیة الله خامنه‌ای نیز در دیداربا روحانیون ، در آستانه ایام عاشورا(سال ۱۳۷۳ شمسی)در ضمن بیانات مبسوطی درخرافه زدایی از عزاداری سید الشهدا«ع فرمودند : «قمه زدن هم از آن کارهای خلاف‌است . . . این یک کار غلطی است که عده‌ای قمه‌ها را بگیرند و بر سر خود بزنند و خون‌بریزند . . . کجای این کار ، حرکت عزاداری است ؟ این جعلی است . اینها چیزهایی است که‌از دین نیست . . . » . آن را بدعت ، خلاف و خرافه دانستند . و در پاسخ به نامه امام جمعه‌اردبیل ، نوشتند : امروز این ضرر بسیار بزرگ و شکننده است و لذا قمه زدن علنی و همراه‌با تظاهر ، حرام و ممنوع . (۱) علمای دیگر نیز در تایید موضع و سخن رهبر انقلاب ، آن راموجب وهن مذهب و نامشروع دانستند . (۲) البته این احساس مذهبی و عواطف دینی که سبب می‌شود به عشق حسین ع چنین‌کارهایی کنند ، باید در مسیر صحیح

هدایت‌شود و مورد بهره‌برداری قرار گیرد تا شور وانگیزه جهاد و شهادت بیافریند . بعلاوه ، آنان که به خاطر حسین ع حاضرند خون بدهند ، چه بهتر که خون خویش را به درمانگاهها و مراکز انتقال خون اهدا کنند یا با تاسیس بانک‌خون ، از فداکاران و ایثارگران داوطلب ، در روز عاشورا خون گرفته شود و نگهداری گردد ، تا از این طریق ، جان انسانهای بسیاری که نیازمند خونند ، نجات یابد . گر چه این کار ، شاید مثل قمه زنی ، تامین کننده احساس عاطفی فرد نباشد ، ولی قطعا رضایت‌خداوندو پسند سید الشهدا«ع را بیشتر در پی دارد . کاش روزی صدقه دادن خون نیز ، مثل صدقه‌و کمک مالی و لباس و غذا و . . . مرسوم گردد و با قصد قربت انجام گیرد . کی گفت‌حسین ، بر سر خویش بزن ؟ با تیغ ، به فرق خویشتن نیش بزن تیغی که زنی بر سر خود ، ای غافل بر فرق ستمگران بد کیش بزن ۱-در تاریخ ۷ محرم ۱۴۱۵ ، ۲۲ خرداد ۱۳۷۳ . ۲-مجموعه سخنان ایشان و استفتاها و جوابها در جزوه‌ای به نام پیرامون عزاداری عاشورا»در ۷۱ صفحه در محرم۱۴۱۵ از سوی دفتر تبلیغات اسلامی چاپ شد .

قیس بن اشعث

از فرماندهان سپاه عمر سعد در کوفه . وی از کسانی بود که به امام حسین ع نامه‌دعوت نوشته بود ، اما در کربلا با آن حضرت جنگید . پس از شهادت امام ، جامه از تن اودرآورد . در دوران قیام مختار ، متواری بود . نیروهای مختار او را گرفته به قتل رساندند . (۱) ۱-عبرات المصطفین ، ج ۲ ، ص ۱۲۹ .

قیس بن عبد الله همدانی

از شهدای کربلا به حساب آمده است . (۱) (۲) از شهدای نهضت امام حسین ع که پیش از عاشورا در کوفه به شهادت رسید . قیس ، از جوانمردان شجاع کوفه و از اشراف طایفه بنی اسد و یکی از نامه رسانان مردم کوفه به‌امام حسین ع بود . همراه مسلم بن عقیل از مکه به کوفه آمد . پس از مدتی نامه مسلم را که‌حاوی خبر بیعت کوفیان بود به مکه برد و به سید الشهدا تسلیم کرد . امام حسین ع درمنزلگاه بطن الرمه (مکانی در منطقه حاجز)نامه‌ای خطاب به کوفیان نوشت که در آن ، خبر از حرکت‌خویش به سوی کوفه بود . نامه را به قیس بن مسهر سپرد تا به کوفه برساند . قیس در منطقه قادسیه ، توسط حصین بن نمیر که از سران سپاه کوفه بود دستگیر شد . برای‌اینکه مضمون نامه و اسامی اشخاص به دست دشمن نیفتد ، قیس بن مسهر نامه را از بین‌برد . او را نزد عبید الله بن زیاد بردند . تلاش والی کوفه برای دستیابی به نام کسانی که‌مخاطب نامه بودند بی‌نتیجه ماند . (۳) ابن زیاد از او خواست که یا نام اشخاص را بگوید یا برمنبر رود و در حضور مردم حسین بن علی و امام حسن و علی بن ابی طالب را لعن کند وگرنه کشته خواهد شد . وی رفتن بر منبر را پذیرفت ، اما وقتی شروع به سخن کرد ، پس ازحمد و ثنای الهی ، بر حسین بن علی و امام مجتبی و امیر المؤمنین رحمت فرستاد و عبید اللهزیاد و پدرش را لعنت کرد و مردم را به یاری سید الشهدا فرا خواند . وقتی خبر به ابن زیاد دادند ، دستور داد او را بالای قصر برده از آنجا به زیر افکندند وشهید شد . (۴) چون خبر شهادتش به امام حسین ع رسید ، بی‌اختیار گریست و این آیه راخواند : «رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلواتبدیلا» . (۵) (مردانی که بر سر پیمان خویش با خدا ، صادق بودند ، برخی از آنان شهید شدندو برخی دیگر انتظار می‌کشند و پیمان را هیچ عوض و دگرگون نکردند .)قیس ، دلیرانه به‌استقبال شهادت رفت و تا پای جان ایستاد و تزلزلی نیافت . ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۳ . ۲-قیس بن مسهر هم گفته‌اند . ۳-حیاة الامام الحسین ع ، ج ۳ ، ص ۶۲ ، انصار الحسین ، ص ۱۰۷ . ۴-ارشاد مفید ، ص ۲۲۰ . ۵-احزاب ، آیه ۲۳ .

کاشفی

حسین بن علی بیهقی ، مشهور به واعظ و متخلص به کاشفی ، از علمای معروف ایران‌که در فن خطابه تسلط داشته و شعر هم می‌سروده است . کتاب معروفش روضة الشهدا» ست که در تاریخ خاندان پیامبر و مراثی اهل بیت ع است (۱) و مدتها مرثیه‌خوانان ، از کتاب‌مقتل او مرثیه می‌خواندند و به همین جهت به آنان روضه خوان گفته می‌شد . به نوشته‌دهخدا : وی در زمان سلطان حسین بایقرا در هرات و نیشابور ، مشغول وعظ و ارشاد بوده‌و با صوتی خوش و آهنگی دلکش آیات قرآنیه و احادیث نبویه را با عبارت و اشارات‌لایقه به عرصه بیان می‌آورده . . . در هرات که مردمانش از اهل سنت و جماعت بوده‌اند ، به‌شیعیگری متهم و در سبزوار که مرکز تشیع بوده . . . به تسنن اشتهار داشته است . مصنفاتش : آینه اسکندری ، الاختیارات ، اخلاق محسنی ، الاربعون حدیثا ، اسرار قاسمی ، الواح القمر ، انوار سهیلی ، جامع الستین ، جواهر الاسرار ، روضة الشهدا ، و کتابهای دیگر (۲) وی در سال ۹۰۶ یا ۹۱۰ در هرات درگذشت . ۱-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۸۳۵ . ۲-لغت‌نامه ، دهخدا .

کام برداشتن با تربت

مستحب است کام نوزادان را با تربت‌سید الشهدا«ع بردارند که سبب امان است . آشناساختن کام فرزند با خاک شهادت ، الهام دهنده پیوند با عاشورا و قداست بخشیدن به‌حیات نوزاد ، در نخستین روزهای زندگی است . امام صادق ع فرمود : «حنکوا اولادکم‌بتربة الحسین ع فانه امان (۱) کام فرزندانتان را با تربت قبر حسین ع بردارید ، چرا که این ، سبب امان او خواهد شد . این استحباب ، نسبت به آب فرات هم وجود دارد و به نوعی‌چشاندن محبت‌حسینی و آشنا ساختن سرشت فرزند با مکتب عاشوراست . «تحنیک و«سغ برداشتن هم گفته می‌شود . بعضی جاها مقداری از تربت را در آب یا شربت‌حل‌می‌کنند و به افراد می‌دهند تا شفا یابند و متبرک شوند . به این کار اصطلاحا«تربت نوشانی می‌گویند . ۱-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۲۴ و ۱۳۶ .

کتابنامه عاشورا

در باره زندگینامه امام حسین ع و حادثه عاشورا و شهادت آن حضرت و یارانش ، آثاربیشماری چه بصورت شعر یا نثر ، نوشته شده است . علاوه بر دیوانهای اشعار و نوحه‌ها ، کتبی در باره آن قیام ، چه بصورت نقلی و بیان حوادث ، چه بشکل تحلیلی و بررسیهای‌عمیق نوشته و چاپ شده است . در اینجا برخی از کتب یاد شده را در دو بخش عربی و فارسی نام می‌بریم : عربی : (۱) ائمتنا(ج ۱)-علی محمد دخیل‌ابصار العین فی انصار الحسین ع -محمد بن طاهر سماوی‌ابو الشهداء-عباس عقادالامام الحسین ع - عبد الله العلائلی‌الامام الحسین بن علی الشهید-عبد الودود الامین‌الامام الحسین فی حلة البرفیر-سلیمان الکتانی‌انصار الحسین ع - محمد علی عابدین‌انصار الحسین ع -محمد مهدی شمس الدین‌اسرار الشهادة-فاضل دربندی‌بحار الانوار(ج ۴۴-۴۵)-علامه مجلسی‌ثورة الحسین ع -محمد مهدی شمس الدین‌ثورة الحسین فی الوجدان الشعبی-محمد مهدی شمس الدین‌الحسین ، فی طریقه الی الشهادة-علی بن الحسین الهاشمی‌الحسین و بطلة کربلاء-محمد جواد مغنیه . حیاة الامام الحسین بن علی-باقر شریف القرشی‌الخصائص الحسینیه-شیخ جعفر شوشتری‌الدوافع النفسیة لانصار الحسین-محمد علی عابدین‌الشهید و الثورة-هادی المدرس‌علی طریق کربلا-محمد حسین فضل الله‌عوالم(الامام الحسین)-عبد الله البحرانی‌العیون العبری-سید ابراهیم المیانجی‌فرسان الهیجاء-ذبیح الله محلاتی‌فی رحاب ثورة الحسین-احمد زکی تفاحه‌کتاب العاشوراء-هادی المدرسی‌اللهوف-سید بن طاووس‌مثیر الاحزان-ابن نماء حلی‌مع الحسین فی نهضته-اسد حیدرمقاتل الطالبیین-ابو الفرج اصفهانی‌مقتل الحسین ع -خوارزمی‌مقتل الحسین- ابی مخنف‌مقتل الحسین-عبد الرزاق المقرم‌نفس المهموم-شیخ عباس قمی‌المنابع النوراء فی وقایع عاشوراء-سید محمد صادق البحرانی‌موسوعة کلمات الامام الحسین ع -پژوهشکده باقر العلوم ع نهضة الحسین-سید هبة الدین شهرستانی‌الوثاق الرسمیة لثورة الامام الحسین-عبد الکریم الحسینی القزوینی فارسی : الفبای فکری امام حسین ع -محمد رضا صالحی کرمانی‌بررسی تاریخ

عاشورا-محمد ابراهیم آیتی‌پرتوی از عظمت‌حسین ع -لطف الله صافی‌پیشوای شهیدان-سید رضا صدرچشمه خورشید-مجموعه مقالات کنگره امام خمینی و فرهنگ عاشوراحسین بن علی را بهتر بشناسیم-محمد یزدی‌حسین ، پیشوای انسانها-محمود اکبرزاده‌حماسه حسینی-شهید مرتضی مطهری‌خون خدا-جواد محدثی‌درسی که حسین ع به انسانها آموخت-شهید هاشمی‌نژادسخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا-صادق نجمی‌سوگنامه آل محمد-محمد محمدی اشتهاردی‌عنصر شجاعت-خلیل کمره‌ای‌قمقام زخار-فرهاد میرزاقیام جاودانه-محمدرضا حکیمی‌ناسخ التواریخ-سپهرمنتهی الآمال-شیخ عباس قمی‌منهاج الدموع-قرنی گلپایگانی‌مطلع الشمس-محمد جواد صاحبی‌مرثیه‌ای که ناسروده ماند-پرویز خرسندالوقایع و الحوادث(محرم)-محمد باقر ملبوبی‌یک شب و یک روز عاشورا-خلیل کمره‌ای‌و . . . (۲) در یک تقسیم‌بندی دیگر می‌توان همه کتابهای مربوط به امام حسین ع و حادثه کربلارا به انواع زیر ، فهرست نمود : ۱-زندگینامه و شرح حال امام حسین ع ۲-تحلیل حادثه کربلا۳-مقتل و جریانهای ریز واقعه۴-تحقیقات و تالیفات مستشرقان پیرامون عاشورا۵-منابع مربوط به جغرافیای کربلا و سابقه‌اش۶-کتب مربوط به بنای حرم و تحولات ساختمانی حائر و حرم حسینی۷-کتابهای مربوط به مشروعیت‌یا عدم مشروعیت گریه ، نوحه ، عزاداری ، قمه‌زنی ، زنجیرزنی ، مراسم سنتی ، شبیه خوانی ، توسل و . . . (چه از سوی خودشیعه یا دیگران) ۸-مجموعه‌های شعری مربوط به امام حسین ع ۹-مجموعه‌های شعری مرتبط با عاشورا۱۰-مجموعه نوحه‌های سینه‌زنی۱۱-مجموعه متن تعزیه‌ها و شبیه‌خوانی۱۲-کتابهای معرفی اصحاب امام حسین ع بصورت مجموعه‌ای۱۳-کتابهای تک‌نگاری پیرامون قهرمان عاشورا(همچون ابوالفضل ، علی‌اکبر ، مسلم ، زینب و . . .) ۱۴-کتابهای تک‌نگاری مربوط به یاران برجسته امام در عاشورا(مثل حبیب ، حر ، زهیر و . . .) ۱۵-مجموعه‌هایی که سخنان امام حسین ع و خطبه‌ها را گردآوری کرده است(مثل موسوعة کلمات الامام الحسین) ۱۶-کتابهای تحقیقی پیرامون تعزیه و نمایشهای مذهبی و مرثیه‌سرایی ۱-اغلب این کتابها به فارسی ترجمه شده است . ۲-پیرامون محورهای گوناگون عاشورا و حوادث و شخصیتها و موضوعاتش ، جزوه فهرست کتب و موضوعات‌پیرامون واقعه کربلا» ، (از نویسنده)چاپ شده است ، ناشر : سازمان تبلیغات اسلامی .

کتل

کتل ، علم بزرگی است که در دسته‌های عزاداری حرکت می‌دهند ، توغ ، علمی که‌قسمت فوقانی آن را پیراهن بی‌آستین مانندی بپوشند ، همانند تکیه و متکایی که بر چوب‌نصب شده باشد و همراه با علامت و بیرق در مراسم عزاداری حرکت دهند ، علم و کتل راه انداختن ، کتل بستن ، یعنی دسته‌های عزاداری با علم و کتل برپا کنند و بگردانند . به‌علامت و اسبانی هم که به هیئت و شکل مخصوصی در روزهای عزا حرکت دهند ، علم وکتل می گویند . (۱) «تکیه‌های مشهور در گذشته ، کتل می‌بستند . یعنی پسر بچه دو سه ساله‌ای‌را در حالی که غرق در جواهرات و طلاجات می کردند ، بر اسب زینت کرده‌ای می‌نشاندندو عده‌ای از جوانان قوی هیکل و بزن بهادر را با شمشیر و قداره به منظور حفاظت دراطراف آن می گماردند و ادعا داشتند که هیچ کس نمی‌تواند کودکی را با این همه طلاـوجواهر از جمع عزاداران ما بیرون ببرد و این را نشانه برتری و قدرتمندی دسته و تکیه‌محله خود می‌دانستند . عده‌ای از مردم برای سلامتی پسر دو سه ساله خود ، نذر می کردندکه او را کتل کنند . . . » (۲) این نیز تعریف دیگری از کتل است ، متفاوت با معنای نخست ، باز هم‌دریغ و افسوس ، از پرداختن به شکلها و ظواهر و غفلت از محتوای عاشورا و روح کربلا ! ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-تاریخ تکایا و عزاداری قم ، ص ۲۱۴ .

کتیبه

پارچه‌هایی مشکی که مزین به اشعار«محتشم کاشانی است و با خط نستعلیق نوشته‌شده و در ایام محرم و سایر روزهای سوگواری ،

مساجد ، حسینیه‌ها ، تکایا و مجالسی را که‌در آنها اقامه عزا می‌شود ، سیاهپوش می کنند . در این اشعار ، اغلب از همان ترکیب‌بندمعروف محتشم(باز این چه شورش است که در خلق عالم است)استفاده می‌شود . البته‌کتیبه ، به هر نوع نوشته هم گفته می‌شود که در ساختمانها به کار می‌رود . «آنچه با خط نسخ‌یا نستعلیق و یا به خط طغرا و یا به خط کوفی بر دوره دیوار مساجد و مقابر و اماکن متبرکه‌یا سر در دروازه امرا و بزرگان نویسند ، یا نقش کنند . » . (۱) کتیبه‌نویسی از هنرهای عمده ، دربخش خطاطی است و خطاطان معروفی هنر دینی خویش را در کتیبه‌های مساجد وبناهای مذهبی تجلی داده‌اند . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا .

کجاوه

محمل ، هودج ، عماری ، نشیمن و جایگاهی که بر شتر و استر بار کنند و در هر طرفی‌یکی بنشیند ، نشیمن روپوش‌دار . (۱) در منابع و مقتلها آمده است که امام سجاد«ع را درطول سفر اسارت ، بر شتر بی‌جهاز و کجاوه نشانده بودند . یا آنکه زنان و کودکان اهل بیت ، بر کجاوه‌ها نشسته بودند . (۲) در بعضی نقلها آمده است که چون در کوفه سر ابا عبد الله ع راپیشاپیش سرها آوردند و چشم زینب بر آن سر تابان افتاد ، پیشانی خود را به جلوی محمل‌زد و خون از زیر مقنعه‌اش بیرون آمد و خرقه‌ای طلبید تا آن را ببندد . شعر«یا هلالا لمااستتم کمالا . . . »را نیز آنجا خواند . (۳) ۱-همان . ۲-الفتوح ، ابن اعثم ، ج ۵ ، ص ۱۴۷ . ۳-عوالم(امام حسین) ، ص ۳۷۳ .

کربلا

قبله اهل حقیقت کربلاست کربلا-، او قبله اهل ولاست گر چه دارد کعبه ، مروه با صفا لیک ، کی دارد منای کربلا ؟ کعبه را گر زمزم است آب حیات کربلا را آب خضر آمد فرات رو نما عارف ، صلات رکعتین در خم ابروی محراب حسین «کربلا» ، مدفن سید الشهداست ، سرزمینی که عظیمترین حماسه خدایی بشر ، درعاشورای سال ۶۱ در آن اتفاق افتاد و موجش سراسر تاریخ و پهنه جهان را فرا گرفت . خاک آن ، بوی خون می‌دهد و تربت کربلا مقدس و الهام‌بخش است و در فضیلت آن ، روایات بسیاری نقل شده است . (۱) امام علی ع پس از جنگ صفین ، هنگام عبور از کربلا همراه برخی همراهان ، چشمانش پر از اشگ شد و فرمود : اینجاست محل فرودآمدنشان . . . و ینجاست‌شهادتگاه‌عاشقان بی‌نظیر که در گذشته و آینده ، نمونه ندارند : « . . . مصارع عشاق شهداء لا تسبقهم من‌کان قبلهم و لا یلحقهم من بعدهم . . . » (۲) و به همین خاطر ، «کربلا»سمبل ایثار و جانبازی وشهادت‌طلبی و شوق و شور حماسی شناخته شده است و در طول تاریخ نیز ، کانون‌عشقهای برتر بوده و همچون مغناطیسی ، دلهای مشتاق و شیدای معرفت را به سوی خودکشیده است . در حماسه دفاع مقدس ایران نیز ، بسیاری از رزمندگان اسلام ، به شوق کربلاو زیارت حرم حسینی ، جبهه‌ها را درمی‌نوردیدند و با بعثیان کافر می‌جنگیدند و رو به‌کعبه عشق ، کربلای سید الشهدا«ع شهید می‌شدند ، چون کربلا سمبل هر جایی است که‌صحنه دیگری حق و باطل باشد . در حسرت کوی کربلا می‌رفتند مشتاق به سوی کربلا می‌رفتند گلگون تن و خونین کفن و بی‌پر و بال اینگونه به سوی کربلا می‌رفتند (۳) در روایات آمده است که سید الشهدا«ع نواحی اطراف قبر خویش را از اهل نینوا وغاضریه به مبلغ شصت هزار درهم خریداری کرد و به خود آنان صدقه داد و با آنان شرطکرد که مردم را به جایگاه قبرش راهنمایی کنند و هر که را به زیارت آن حضرت آید ، سه‌روز مهمان نمایند و پذیرایی کنند . (۴) باری ، کربلا نام یکی از شهرهای کشور عراق است که در کنار رودخانه فرات قرارداشته است . این شهر ، تا سال ۶۱ هجری ، بیابان بوده است . از آن زمان به بعد ، بر اثرشهادت حسین بن علی ع در آن محل ، بتدریج مورد توجه شیعیان آل علی قرار گرفت وپس از بنای مرقدهای شهدا ، متدرجا مرکز جمعیت گردید و امروز ، یکی از شهرهای‌زیارتی عراق می‌باشد که قریب ۶۵۰۰۰ تن جمعیت دارد و در ماههای محرم و صفر وهنگام زمستان ، به سبب ورود زایران ، جمعیت‌شهر به ۱۰۰/۰۰۰ تن می‌رسد . (۵) در این که کربلا«یعنی

چه و ریشه لغوی آن چیست و از چه گرفته شده ، بحثهای‌مفصلی انجام گرفته است . (۶) طبق برخی نقلها ، این نام از ترکیب کرب و«ال ساخته شده‌است ، یعنی حرم الله ، یا مقدس الله ، «کرب در لغت‌سامی به معنای قرب در عربی‌است(کرب : قرب) . اگر«ال هم به معنای الله باشد ، کربلا به معنای محلی است که نزدخدا ، مقدس و مقرب است ، یا«حرم خدا»است . (۷) برخی هم آن را ترکیب یافته از«کوربابل دانسته‌اند ، یعنی مجموعه‌ای از آبادیها و روستاهای بابل . موقعیتی که کربلا در آن‌قرار دارد ، در بین النهرین است . این منطقه در گذشته‌های دور ، مهد حوادث و احیاناتمدنها بوده است و بخشهای گوناگونی از این ناحیه ، نامهای مختلف داشته است . کربلا ، کور بابل ، نینوا ، غاضریه ، کربله ، نواویس ، حیر ، طف ، شفیه ، عقر ، نهر علقمی ، عمورا ، ماریه‌و . . . که بعضی از اینها نام روستاها و آبادیهایی در این منطقه وسیع بوده است . (۸) حرم مطهر امام حسین ع که در این شهر قرار دارد ، تاریخچه‌ای مفصل دارد و دردوره‌های مختلف تاریخی ، بنای آن تغییرات و تعمیراتی یافته است . کربلا ، شهری است که‌خاندانهای ریشه‌دار در آن ساکن بوده‌اند . حوزه علمیه داشته و خانواده‌هایی شریف ، ادیب و علمای برجسته از آن برخاسته و در آن زیسته‌اند . قبر حضرت عباس ع نیز درهمین شهر است . در قرون اخیر نیز شاهد تعدادی حوادث و انقلابها و فتنه‌ها بوده است . (۹) ولی به هر حال ، در کربلا بیش از نشانهای جغرافیایی و تاریخی ، باید مفاهیم والای انسانی‌و شورگستریها و الهام‌بخشیهای قداست آفرین را سراغ گرفت . ۱-ر . ک : سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۱۱ و ۴۷۵ . معروفست که : «کل ارض کربلاء و کل یوم عاشورا» . در باره این مرقد مطهر ازجمله چهل حدیث کربلا» ، نشر معروف نیز منتشر شده است . ۲-همان ، ص ۱۹۷ و ۴۷۵ . ۳-علی مرادی . ۴-مجمع البحرین ، طریحی ، واژه کربل . ۵-فرهنگ فارسی ، معین . برای آشنایی با تاریخ این شهر از دیر باز تا عصر حاضر ، ر . ک : «تراث کربلا»از سلمان هادی‌الطعمه(این کتاب به فارسی هم ترجمه شده است : میراث کربلا) همچنین ر . ک : «موسوعهٔ العتبات المقدسه جلد ۸(قسم کربلا)از جعفر الخلیلی . ۶-از جمله ر . ک : «موسوعهٔ العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۹ به بعد . ۷-همان ، ص ۱۰ . ۸-تراث کربلا ، ص ۱۹ . ۹-ر . ک : «تراث کربلا» ، سلمان هادی الطعمه .

کربلایی

منسوب به کربلا ، اهل کربلا ، کسی که به زیارت کربلا رفته باشد ، عنوانی که روستاییان‌و عامه را بدهند ، مخاطبه‌ای عامه مردم را آنجا که نام او ندانند . کربلایی : ساخته و پرداخته‌کربلا . (۱) همانگونه که زائران خانه خدا را حاج و حاجی گویند ، بعنوان تکریم و احترام ، به‌زائران حرم امام رضا«ع «مشهدی و به زوار کربلا هم کربلایی گویند . در قدیم ، رمز ونشانه این بوده که کسی که با این نام معروف می‌شود ، به زیارت قبر امام حسین ع موفق‌شده است . همچنین در تعبیر استعاری ، به هر چه که حال و هوا و خصوصیات قیام عاشورارا داشته باشد و با الهام از آن حماسه شکل گیرد«کربلایی می گویند ، مثل : امت کربلایی ، شور کربلایی . ابداع این لقب ، از اسباب ماندگاری ارزشهای معنوی این دیار و مدفون درآن مزار است و بیش از یک تعبیر عرفی ، بار فرهنگی و مقدس دارد . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا .

کردوس بن زهیر تغلبی

از شهدای کربلاست . برادرش نیز(قاسط بن زهیر)در عاشورا ، در رکاب امام‌حسین ع به شهادت رسید . (۱) نام او به شکلهای دیگر هم ذکر شده است . ۱-انصار الحسین ، ص ۹۲ .

کرده امام حسین ع

کرده و کرد ، قطعه زمینی که کناره‌های آن را بلند کرده باشند و در میان آن سبزی بکارندیا زراعت دیگری کنند . زمینی که برای

کاشتن سبزی یا میوه درست کنند و در آن چیزی‌بکارند . (۱) در قدیم ، رسم بوده که کشاورزان ، زمینهای مزروعی خود را کرده‌بندی(قسمت‌بندی) می‌کردند و یک کرده را به نام امام حسین ع می‌کاشتند و در آخر سال حساب‌می‌کردند و درآمد آن را به یکی از تکایای شهر می‌پرداختند تا به مصرف سوگواری‌خامس آل عبا برسد . (۲) این نوعی موقوفه‌سازی برای سید الشهدا«ع بود و بودجه مردمی‌که مخارج تکایا و سوگواریها را تامین می‌کرد ، بعلاوه به کشاورزی و محصول زارعین هم‌برکت می‌داد و آنان امام حسین ع یا ابا الفضل ع را در زمین و زراعت‌خویش ، شریک وسهیم می‌کردند و نشانه نوعی محبت و ولایت نسبت به خاندان رسول خدا«ص بود . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-تاریخ تکایا و عزاداری در قم ، ص ۱۸۹ .

کعب بن جابر ازدی

از سپاهیان عمر سعد در کربلا ، که روز عاشورا با برير بن خضير جنگید و او را به‌شهادت رساند . قاتل برير»را شخص دیگر نیز نوشته‌اند . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۵ .

کلیددار

منصب ریاست‌خدام و حرم سید الشهدا«ع ، این منصب مقدس ، در عهد کهن نسبت‌به خانه خدا هم وجود داشت و اجداد و نیاکان رسول خدا«ص همچون قصی ، عبد الدار ، عبد مناف ، هاشم و عبد المطلب ، منصب کلیدداری کعبه و آب دادن به حاجیان ومهمانداری از زائران حرم الهی را بر عهده داشتند و برای آنان شرافت و افتخار و نوعی‌قدرت مذهبی و اجتماعی به شمار می‌آمد . نسبت به مرقد مطهر ائمه و بویژه ابا عبد الله‌الحسین ع نیز ، این منصب خاص ، عنوان احترام‌آمیزی بوده است و خاندانهایی به همین‌لقب شهرت یافته‌اند و در نسل خود ، افتخار خدمتگزاری به حرم حسینی را همواره‌داشته‌اند .

کل یوم عاشورا

هر روز عاشورا و هر سرزمین ، کربلاست . «کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا» . این‌جمله و شعار ، نشان‌دهنده پیوستگی و تداوم خط درگیری حق و باطل در همه زمانها ومکانهاست . عاشورا و کربلا- ، یکی از بارزترین حلقه‌های این زنجیره طولانی است . همیشه‌حق و باطل رو در روی همند و انسانهای آزاده ، وظیفه پاسداری از حق و پیکار با باطل رابر عهده دارند و بی‌تفاوت گذشتن از کنار صحنه حق و باطل ، بی‌دینی است . امام‌خمینی قدس سره بارها به این نکته مهم توجه دادند ، از جمله در ایام جنگ تحمیلی : و (۱) درپیامی به مناسبت ۱۷ شهریور فرمود : «عاشورا ، قیام عدالتخواهان با عددی قلیل و ایمان وعشقی بزرگ ، در مقابل ستمگران کاخ نشین و مستکبران غارتگر بود و دستور آن بود که‌این برنامه ، سرلوحه زندگی امت در هر روز و در هر سرزمین باشد . روزهایی که بر ماگذشت ، عاشورای مکرر بود و میدانها و خیابانها و کوی و برزنهایی که خون فرزندان‌اسلام در آن ریخت ، کربلای مکرر . » . «۱۷ شهریور ، مکرر عاشورا و میدان شهدا مکرر کربلا و شهدای ما مکرر شهدای کربلا و مخالفان ما مکرر یزید و وابستگان او هستند . » (۲) نبرد عاشورا ، گر چه از نظر زمان ، کوتاهترین درگیری بود(نیم روز)ولی از نظر امتداد ، طولانی‌ترین درگیری با ستم و باطل است و تا هر زمان که هر آرزومندی آرزو کند که‌کاش در کربلا بود و در یاری امام شهیدان ، به فوز عظیم شهادت می‌رسید(یا لیتنا کنا معکم‌فنفوز فوزا عظیما) ، (۳) جبهه کربلا- گرم و درگیری عاشورا دایر است . آنگونه که حسین ع ، وارث آدم و ابراهیم و نوح و موسی و عیسی و محمد«علیهم السلام است ، پیروان‌عاشورایی او نیز وارث خط سرخ جهاد و شهادت‌اند و پرچم کربلا را بر زمین نمی‌نهند ، واین جوهر تشیع در بعد سیاسی است . شیعه باید آبها را گل کند خط سوم را به خون کامل کند خط سوم خط سرخ اولیاست کربلا بارزترین منظور ماست شیعه یعنی تشنه جام بلا شیعگی یعنی قیام کربلا شیعه

یعنی بازتاب آسمان بر سر نی جلوه رنگین کمان از لب نی بشنوم صوت تو را صوت انی لا اری الموت تو را شیعه یعنی سالک پا در رکاب تا که خورشید افکند از رخ نقاب این سخن کوتاه کردم و السلام شیعه یعنی تیغ بیرون از نیام (۴) یکی از نویسندگان محقق می‌نویسد : ما یقین داریم که اگر حسین ع در زمان ما بود ، ازقدس ، جنوب لبنان و بیشتر مناطق اسلامی کربلای دومی می‌ساخت و همان موضعی رامی گرفت که در برابر معاویه و یزید ایستاد و از همه مدعیان اسلام و تشیع و از آنان که برقدس و جنوب لبنان می گویند و در اعلامیه‌ها ، سخنرانیها و صفحه مطبوعات بر سرفلسطین و لبنان معامله می کنند و در خیابانها و مجامع ، سلاح با خود حمل می کنند ، بیش ازتعدادی که در کربلای اول کنار آن حضرت ایستادند و یاریش کردند ، او را یاری‌نمی کردند . » (۵) این دیدگاه ، ردکننده نظریه‌ای است که کربلا و قیام حسینی را تکلیفی خاص امام‌می‌داند که نمی‌توان از آن تبعیت کرد . وقتی ابا عبد الله الحسین ع ضرورت قیام بر ضدسلطه ستمگری را که حلال را حرام می کند و عهد الهی را شکسته ، بر خلاف سنت پیامبرعمل می کند و تجاوزکارانه عمل می‌نماید ، در خطبه خویش می‌آورد و این صفات را درسلطه یزیدی محقق می‌داند ، در پایان می‌افزاید«فلکم فی اسوة (۶) در کار من برای شماالگوی تبعیت است ، این می‌رساند که گستره زمین و زمان ، کربلا- و عاشوراست و همیشه وهمه جا باید با الهام از این مکتب ، بر ضد ستم قیام کرد و در راه آزادی و عزت ، فداکاری‌نمود . امام خمینی ره فرموده است : «این کلمه کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا ، یک کلمه‌بزرگی است . . . همه روز باید ملت ما این معنی را داشته باشد که امروز روز عاشورا است وما باید مقابل ظلم بایستیم و همین جا هم کربلاست و باید نقش کربلا را ما پیاده‌کنیم ، انحصار به یک زمین ندارد . انحصار به یک افراد نمی‌شود . قضیه کربلا منحصر به یک‌جمعیت هفتاد و چند نفری و یک سرزمین کربلا نبوده ، همه زمینها باید این نقش را ایفاکنند . » (۷) ۱-صحیفه نور ، ج ۲۰ ، ص ۱۹۵ . ۲-همان ، ج ۹ ، ص ۵۷ . ۳-زیارت عاشورا . ۴- ابیاتی از مثنوی : «شیعه نامه ، محمد رضا آقاسی(کیهان ۱۲/۶/۷۱) . ۵-الانتفاضات الشیعیه ، هاشم معروف الحسنی ، ص ۳۸۷ . ۶- تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۳۰۴ . ۷-صحیفه نور ، ج ۹ ، ص ۲۰۲ .

کمکی رفتن

در عرف رایج هیئتهای عزاداری ، برای با شکوهتر برگزار شدن مراسم ، گاهی افراد یک‌تکیه یا هیئت به کمک یکدیگر می‌رفتند و با هم عزاداری می کردند و نوبت بعد ، آنان به‌کمک اینها می‌رفتند . این دسته‌های کمکی با توافق و اعلام قبلی سران هیئتها به دیدار هم‌می‌رفتند . هنگام استقبال و بدرقه دسته‌های عزادار که به کمک می‌آمدند ، اشعار ونوحه‌های خاصی می‌خواندند که نشان سپاس از آنان و درخواست قبولی عزاداری ازسوی خداوند بود . این سنت ، الهام بخش روح تعاون و یاری در راه گرامیداشت مراسم‌عزاداری است و تلاش در رونق بخشیدن به دستگاه ابا عبد الله ع را به پیروان راهش‌درس می‌دهد .

کمیت بن زید اسدی (۱)

از شاعران برجسته شیعه که سروده‌هایش در باره اهل بیت و مرثیه امام حسین علیه‌السلام معروف است . کنیه او«ابو المستهل و اهل کوفه بود . هواداری شدید از بنی‌هاشم‌می کرد و با سروده‌هایش آنان را می‌ستود . مشهورترین شعرش هاشمیات است . «در وی‌خصالی بود که هیچ شاعر نداشت : خطیب بنی‌اسد ، فقیه شیعه ، سوارکاری دلیر ، بخشنده‌و تیرانداز بود و در میان قومش کسی مهارت او را در تیراندازی نداشت . (۲) ولادتش در سال ۶۰ و وفاتش در سال ۱۲۶ هجری بود . این شاعر برجسته ، زبان شعری خویش را در راه‌دفاع از مکتب و ولایت و بیان فضایل عترت و مظالم دشمنان خاندان پیامبر به کار گرفت . مورد علاقه و محبت‌شدید و دعای خاص ائمه بود و از بزرگترین مرثیه‌سرایان عاشورا به‌شمار می‌رفت . قصیده میمیه من لقلب متیم مستهام . . . »او معروف است . وی در سال‌شهادت امام حسین ع به دنیا آمد و به برکت دعای امام سجاد«ع پایان عمرش ختم به‌شهادت شد . او که

مدتی متواری بود ، در ایام خلافت مروان به شهادت رسید و در همان‌کوفه در مقبره بنی‌اسد دفن شد . (۳) امام باقر«ع در حق او دعا فرمود که : «لا زلت مؤیدا بروح القدس ما ذببت عنا اهل‌البیت یعنی همواره تا زمانی که از ما خاندان دفاع می‌کنی ، مؤید به روح القدس باشی . ازجمله ابیات قصیده هاشمیات اوست در باره شهید کربلا : قتیل بجنب الطف من آل هاشم فیا لک لحما لیس عنه مذبب و منعفر الخدین من آل هاشم الا حبذا ذاک الجبین المترب (۴) همچنین روایت است که در ایام تشریق ، خدمت امام صادق ع رسید و اجازه‌خواست که در باره آن خاندان شعری بخواند . حضرت اهل بیت را جمع کرد تا آنان هم‌بشنوند . کمیت اشعار خود را خواند و حاضران گریستند . امام صادق دست به دعا بلند کردو گفت : «اللهم اغفر للکمیت ما قدم و ما اخر و ما اسر و ما اعلن و اعطه حتی یرضی . (۵) خدایا ، گذشته و آینده کمیت را ببخشای و از نهان و آشکار او درگذر و به او آنقدر عطا کن‌تا راضی گردد . ۱-کمیت در لغت ، به معنای اسب نیک سرخ‌فش و دم سیاه است ، اسب سرخرنگ که به سیاهی بزند و یال و دم اوسیاه باشد(لغتنامه دهخدا)و این که می‌گویند : کمیتش لنگ است ، کنایه از عجز و ناتوانی است . ۲-لغت‌نامه ، دهخدا . ۳-الغدیر ، ج ۲ ، ص ۱۹۵ ، سفینهٔ البحار ، ج ۲ ، ص ۴۹۶ . در باره وی ، از جمله ر . ک : «کمیت بن زیاد ، شاعر العقیده . ۴-ادب الطف ، ج ۱ ، ص ۱۸۷ . ۵-منتهی الآمال ، ج ۱ ، ص ۲۱۳(چاپ ۱۳۳۱ شمسی)

کناسه

نام محلی در کوفه که قبلا حالت بازاری و تجاری داشته و موقعیت آن ، بین مسجدسهله و مسجد کوفه بوده است . افراد اعدامی را در این مکان بر دار می‌کشیدند . علی ع در این محله ، لشکر خود را سامان داده به جنگ صفین شتافت . امام مجتبی ع نیز پس ازشهادت پدر ، سپاه خود را در اینجا آماده کرد . ابن زیاد هم کوفیان را در همین محل بسیج‌کرد و به جنگ حسین ع فرستاد . بدن مسلم بن عقیل را در این میدان به دار کشیدند . پیکر انقلابی بزرگ زید بن علی نیز در همین مکان ، چهار سال به دار آویخته ماند . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۳۹۲ .

کنانهٔ بن عتیق تغلبی

پیرمردی از شهدای کربلا که در حمله نخست به شهادت رسید . وی از قهرمانان کوفه‌و از عابدان و قاریان آن شهر بود و در ایامی که سید الشهدا«ع به کربلا-رسید ، خود را به آن‌حضرت رساند . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۲۹۵ .

کوفه

نام یکی از شهرهای مهم عراق ، که مرکز هواداران اهل بیت ع و«مغرس شیعه بوده‌است و علی ع آنجا را بعنوان پایگاه حکومت‌خویش قرار داد . شهری است با فضیلت که‌احادیث متعددی در فضیلت آن نقل شده و طبق حدیث امام صادق ع ، حرم امام علی بن‌ابی طالب علیه السلام است و«طور سینین در قرآن ، به آن تفسیر شده است . (۱) این شهر ، درغرب نهر فرات بنا شده و بنای آن در زمان عمر بن خطاب و پس از فتح قادسیه به دست‌سعد بن ابی وقاص بود و در سالهای بعد شکوفاتر شد . پیشتر به آن کوفان هم گفته‌می‌شد . ریشه لغوی آن ، به معنای گردآمدن است ، چون بنای شهر دایره‌وار بوده ، کوفه نام‌نهاده شد . کوفه به معنای شنزار سرخ هم آمده است . (۲) این شهر ، پس از فتح سرزمین عراق به دست مسلمانان صدر اسلام ، مرکز و پایگاهی‌نظامی برای نیروهای مسلمان شد تا از آنجا به سوی شرق حرکت کنند و در طول تاریخ ، موقعیت‌سیاسی و نظامی ویژه‌ای یافت . به آن کوفهٔ الجند»هم می‌گفتند . در نزدیکی‌کوفه ، «کربلا-محل زیست گروهی اندک بود که به کار کشاورزی در منطقه نزدیک به

آب‌می‌پرداختند . (۳) پس از امتناع امام حسین ع از بیعت با یزید و حرکت به سوی مکه ، سران شیعه درکوفه نامه‌های دعوت به امام نوشتند . حضرت ، مسلم بن عقیل را به نمایندگی به کوفه‌فرستاد . کوفیان انقلابی با مسلم بیعت کردند ولی با آمدن ابن زیاد ، اوضاع عوض شد ونگذاشتند امام به کوفه برسد . کوفه آن روز ، از بافت‌خاصی ترکیب یافته بود و مردم آن‌یکدست نبودند . هم هواداران اهل بیت و علاقه‌مندان به علی ع و فرزندان او در کوفه‌می‌زیستند ، هم گروههایی که تفکر خوارج را داشتند ، یا هواداران بنی‌امیه در کوفه بودند . روحیه فرصت‌طلبی ، تبعیت از زور ، زودباوری و تاثیرپذیری از شایعات و تبلیغات ، ازویژگیهای دیگر جامعه کوفه بود . پولدارترین افراد هم که نبض مالی شهر را در دست‌داشتند ، همچون اشعث بن قیس ، عمرو بن حریث ، شبث بن ربعی از بازوان اصلی ابن زیادمحسوب می‌شدند . شهری با عناصر مختلف و ساکنان ناهمگون و ناهمدل و اغلب مهاجربه آن شهر تازه تاسیس ، سبب شده بود که ثبات سیاسی نداشته باشد و همواره دستخوش‌امواج گردد . روح قبایلی و تعصبهای طایفگی در اقوام ساکن کوفه شدید بود و ابن زیاد ، باتحت‌سلطه گرفتن بزرگان قبایل و عشایر ، براحتی توانسته بود اوضاع شهر را در کنترل‌خویش در آورد . این بود که آن همه دعوت و بیعت ، کارساز نشد و هزاران دست بیعتگر ، در برابر طوفان ابن زیاد» ، از هم گسیخت و حسین ع تنها ماند . حادثه کربلا در نزدیکی این شهر اتفاق افتاد و سپاه یزیدی عموما از این شهر برای‌جنگ با حسین ع آمدند . پس از عاشورا نیز ، اسرای اهل بیت وارد این شهر شدند وزینب کبری ع آنجا خطبه خواند و شادی کوفیان را به عزا مبدل ساخت . نهضت توابین به‌رهبری سلیمان بن صرد و نیز قیام مختار در همین شهر به وقوع پیوست . مردم کوفه ، همانگونه که در رکاب علی ع در جنگ جمل و صفین شرکت داشتند ، همواره درفعالیتهای ضد اموی حضور چشمگیر داشتند . این شهر در تاریخ اسلام ، همواره‌دستخوش امواج سیاسی ، انقلابها ، حوادث و آشوبها بوده است . حجر بن عدی ، با اصحاب‌پاکبازش در کوفه قیام کرد و به شهادت رسید . عمرو بن حمق خزاعی ، در کوفه شهید شد . میثم تمار به دستور ابن زیاد ، در کوفه به دار آویخته شد . رشید هجری نیز که از یاران‌خالص علی ع بود ، در آنجا به شهادت رسید . جنایات و فجایع حجاج بن یوسف ثقفی و کشتارهایش از شیعیان آل علی در کوفه بود ، که کسانی همچون قنبر ، کمیل ، سعید بن‌جبیر و . . . به دست او به شهادت رسیدند . خروج زید بن علی بن الحسین ع و شهادتش در«کناسه ، در این شهر بود . قیامهای سادات طباطبایی در نیمه قرن دوم هجری ، قیام ابن‌طباطبای علوی ، خروج ابی السرایا در زمان مامون ، شورشهای قرمطیان و . . . همه در این‌شهر اتفاق افتاده است . قبر بزرگانی چون کمیل ، خباب بن ارت ، اخنف بن قیس ، سهل بن‌حنیف انصاری و بسیاری دیگر در این شهر است . (۴) در این شهر ، «مسجد کوفه از عظیمترین و مقدسترین مساجد و قطعه‌های روی زمین‌است . محل مسجد کوفه ، بنا به روایات ، خانه آدم و نوح ، مصلای ابراهیم و مصلای‌حضرت مهدی ع و محل عصای موسی و شجره یقطین و خاتم سلیمان است و جایی‌است که کشتی نوح از آنجا جریان یافته و قبور انبیاء و مرسلین و اوصیاء است و در مسجدکوفه ، «دکة القضاء» ، محل قضاوتهای امیر المؤمنین قرار دارد . امام صادق ع در باره آن‌فرموده است : « . . . تربة تحبنا و نحبه ، اللهم ارم من رماها و عاد من عاداها» (۵) کوفه تربتی است‌که ما را دوست دارد ، ما نیز آن را دوست داریم ، خدایا هر که سوء قصد به آن کند به تیربلایش بزن و هر که با آن دشمنی کند ، دشمنش باش . ۱-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۴۹۸ . احادیث مربوط به فضیلت کوفه در بحار الانوار ، ج ۹۷ ، ص ۳۸۵ است . ۲-مجمع البحرین ، طریحی ، واژه کوفه . ۳-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۴۶ . برای آگاهی از نام محله‌ها ، قبایل ، تاریخچه ، اعصار گوناگون و موقعیت‌جغرافیایی و محصولات و . . . آن رجوع کنید به بحث مفصل و مفید کتاب عنصر شجاعت ، خلیل کمره‌ای ، ج ۱ ، ص ۳۵۹ تا ۴۱۱ . و فصل پنجم کتاب تشیع در مسیر تاریخ ترجمه سید محمد تقی آیت اللهی ، نیز«الکوفة ، نشاة المدینةالاسلامیه ، هشام جعیط ، دار الطلیعه ، بیروت . ۴-برای آشنایی مفصلتر با تاریخ کوفه ، ر . ک : «تاریخ الکوفه سید حسین براقی نجفی ، دار الاضواء ، بیروت ، «موسوعةالمصطفی و العترة ، محسن الشاکری ، ج ۲ ، ص ۱۰۹ . و«سیمای کوفه ، غلامرضا گلی زواره . ۵-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۴۹۹ .

کوفیان

مردم کوفه در تاریخ به بی‌وفایی و سست عهدی شهرت یافته‌اند ، تا آنجا که گفته شده‌است الکوفی لا یوفی ، در شعارهای مردم در انقلاب اسلامی ایران و جنگ تحمیلی نیز گفته می‌شد که ما اهل کوفه نیستیم ، علی تنها بماند» . البته تغییر اوضاع کوفه را در دوران‌مسلم بن عقیل و بر سر کار آمدن ابن زیاد و کنترل شدید شهر و سختگیری نسبت به مردم‌و . . . را نیز نباید نادیده گرفت ، که مانع خروج هواداران سید الشهدا«ع برای یاری آن‌حضرت در کربلا شد ، ولی به هر حال ، تاریخ اسلام خاطره خوشی از عهد و پیمان مردم‌کوفه ندارد . (۱) از ویژگیهای روحی و اخلاقی جامعه کوفی ، اینها را شمرده‌اند : تناقض در رفتار ، نیرنگ‌و تزلزل ، سرکشی نسبت به والیان ، فرصت‌طلبی ، اخلاق ناپسند ، طمع و آزمندی ، شایعه‌پذیری و ترکیب یافتن مردم آن از قبایل مختلف با گرایشهای قبایلی . (۲) همینها سبب شد تاعلی ع از دست آنان خون دل بخورد و امام مجتبی ع بی‌وفایی ببیند و مسلم بن عقیل ، در این شهر غریبانه به شهادت برسد و سید الشهدا«ع نزدیک کوفه در کربلا در محاصره‌سپاه کوفه لب تشنه جان دهد . البته ترکیب جمعیتی این شهر نیز ، چندان منسجم نبود . مردم‌خود این شهر ، به اضافه قبایلی از یمن مثل قضاعه ، غسان ، بجیله ، خثعم ، کنده ، حضر موت ، ازد ، مذحج ، حمیر ، همدان و نخع که پس از بنای این شهر از دوره سعد بن ابی وقاص ساکن این شهر شده و قدرت و نفوذی یافته بودند و جمعیتی از نژاد فارس که در کوفه‌می‌زیستند ، سبب گرایشهای مختلفی در مردم شده بود . از سردمداران اموی نیز برخی‌کوفه را در تحت نفوذ خود داشتند و مردم را به هواداری بنی‌امیه فرا می‌خواندند و سلطه‌اموی را گسترده و ریشه‌دار می‌ساختند . شیعیان اهل بیت نیز در کوفه کم نبودند ، اما تشیعشان در بعد خطبه‌های حماسی ونطقهای پر شور و عواطف سرشار نسبت به خاندان پیامبر«ص ، بیش از پیروی از خطسرخ آل علی و پا نهادن در میدانهای درگیری بود . بی‌آنکه بخواهیم سختگیریها و شدت‌عمل امویان را در محدود ساختن یاری شیعیان نسبت به حسین بن علی ع نادیده‌بگیریم ، از روحیه سستی و بی‌وفایی آنان نمی‌توان بسادگی گذشت . حتی جمعی از آنان بادیدن پیکرهای حسین و یارانش در دم تیغها ، می‌گریستند و دعا می‌کردند که خدایا پسرپیامبرت را یاری کن . یکی از خودشان بر آنان خروشید که چرا به جای دعا ، به یاریش‌نمی‌شتابید«هلا تهبون الی نصرته بدل هذا الدعاء ؟ » . (۳) وای بر کوفه و بر رسم پذیرایی او سست عهدی و ریاکاری و خودرایی او خاک عالم به سرش باد که در خاک کشید هر که بنشست‌سر خوان پذیرایی او رسم او غدر و دورنگی ، ره او کید و نفاق شش جهت پر شد از آوازه رسوایی او (۴) ای کوفه ! ای کتیبه بیداد وی گور دادخواهی و فریاد ای پایگاه بازی شیطان وی شرح خاطرات پریشان خوردی فریب دیو هوی را کشتی به جهل ، شیر خدا را کشتی دو عاشق ازلی را نشناختی حسین و علی را پشت علی ز درد تو خم شد نام تو در فساد ، علم شد در هفت رنگ تفرقه ، طاقی بیتوته‌گاه جهل و نفاقی ای جویبار جاری ناپاک ای آبروی ریخته بر خاک . . . (۵) ۱-در مورد کوفه و کوفیان ، ر . ک : «تاریخ الکوفه ، سید حسین البراقی ، ص ۱۳۹ . ۲-با استفاده از«حیاة الامام الحسین ، باقر شریف القرشی ، ج ۲ ، ص ۴۲۰ . ۳-همان ، ص ۴۴۲ ، به نقل از«بلاذری . ۴-محمد حسین بهجتی(شفق) . ۵-از مثنوی غم‌آلود«کتیبه بیداد»قادر طهماسبی(فرید) ، در سوگ علی ، امام مظلوم ع .

کهیعص

از حروف مقطعه قرآن در اول سوره مریم . طبق برخی تفاسیر ، این حروف رمزی‌اشاره به حوادث یا فضایل یا مسایلی دارد که اهل بیت به علم آن آگاهند . از جمله تفسیرهاو تاویلهای این حروف ، انطباق آن با حادثه کربلاست . در روایات است : حضرت زکریا نام‌پنج تن آل عبا را از جبرئیل فرا گرفت و چون به نام امام حسین ع می‌رسید ، اندوهگین‌می‌شد و اشک در چشمش می‌آمد ، اما با نامهای دیگر ، اندوهش می‌رفت . راز آن را ازخداوند پرسید . خداوند با«کهیعص قصه آن را خبر داد . «کاف ، نام کربلاست ، «ها»

، کشته شدن عترت طاهره است ، «یاء»یزید ستمگر ، قاتل حسین ع است ، «عین عطش‌حسین ع و«صاد»صبر و مقاومت اوست . زکریا سه روز در مصیبت‌حسین ع گریستو از خدا خواست که فرزندی به او عطا کند و با محبت او ، آزمایشش کند و آنگونه که‌محمد«ص را در سوگ فرزندش به داغ نشاند ، او را هم داغدار کند . خداوند ، یحیی را به‌او عطا کرد . یحیی هم همچون حسین ع ششماهه به دنیا آمد . (۱) میان یحیی بن زکریا وحسین بن علی شباهتهای دیگر نیز وجود دارد . سر هر دو مظلومانه بریده شده و سر هر دودر طشت و طبقی پیش طاغوت زمانشان نهاده شد . ۱-تفسیر البرهان ، ج ۳ ، ص ۳ ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۲۳ . آیات دیگری نیز به شهادت امام حسین ع تاویل شده‌است . ر . ک : بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۱۷ باب الایات الماولة لشهادته .

گریز

گریز زدن : گفتاری را منتهی به موضوع دیگر کردن ، مطلبی را به مطلب دیگر پیوستن باتناسب ، چنانکه روضه‌خوانان از حکایتی به واقعه کربلا یا یکی از شهدا روند . (۱) واعظان و روضه‌خوانان ، به تناسب بحث و گفتاری که دارند ، مرثیه خاصی از کربلا رامی‌خوانند یا به مصیبت‌خاصی از مصائب چهارده معصوم می‌پردازند . مثلا اگر موضوع‌سخن در باره جوان یا کودک باشد ، مصیبت علی اکبر یا علی اصغر را می‌خوانند و از مراسم‌دفن با شکوه کسی ، به بی غسل و بی کفن و دفن ماندن پیکر سید الشهدا در کربلا منتقل‌می‌شوند . این انتقال از موضوع یا حادثه خاص به واقعه کربلا و امام حسین یا یکی دیگراز شهدا«گریز زدن نام دارد . در حرکتهای حماسی و انقلابی نیز بصورتی دیگر گریز به‌صحرای کربلا-زده می‌شود و یاد آن حادثه ، سرمایه الهام می گردد . «بخاطر نشر شهادت وفلسفه شهیدان است که شیعه ، به بهانه مرگ برادر و عمو و دایی و پسر خاله و پسر عمه . . . یاران و خویشاوندان را گرد می کرده و یکباره به کربلا گریز می‌زده‌اند و از حسین وشهیدان شیعه می گفته‌اند . » (۲) ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-یاد و یادآوران(چاپ حسینیه ارشاد) ، ص ۴۳ .

گریه

«چشم گریان ، چشمه فیض خداست . گریستن بر ابا عبد الله الحسین ع ثواب بسیاردارد . (۱) فرشتگان ، پیامبران ، زمین و آسمان ، حیوانات صحرا و دریا هم بر عزای حسین ع گریسته‌اند . (۲) اشک ریختن ، نشانه پیوند قلبی با اهل بیت و سید الشهدا است . اشک ، دل راسیراب می کند ، عطش روح را بر طرف می‌سازد و حاصل محبتی است که نسبت به‌اهل بیت‌حاصل می‌شود . همدلی و هماهنگی روحی با ائمه ، ایجاب می کند که در شادی‌آنان شاد و در غمشان محزون باشیم . این نشان شیعه است که یفرحون بفرحنا و یحزنون‌لحزننا . . . » (۳) قلبی که مهر حسین ع را داشته باشد ، بی شک به یاد مظلومیت و شهادت اومی گرید . اشک ، زبان دل و شاهد عشق است . آنچنان کز برگ گل ، عطر و گلاب آید برون تا که نامت می‌برم از دیده آب آید برون رشته الفت بود در بین ما ، کز قعر چاه کی بدون رشته ، آب بی‌حساب آید برون ؟ تا نسوزد دل ، نریزد اشک و خون از دیده‌ها آتشی باید که خوناب کباب آید برون مهر تو شیرازه ام الکتاب خلقت است مشکل این شیرازه از قلب کتاب آید برون گر نباشد مهر تو دل را نباشد ارزشی برگ بی‌حاصل شود گل ، چون گلاب آید برون (۴) گریستن در سوگ شهدای کربلا ، تجدید بیعت با عاشورا و فرهنگ شهادت و تغذیه‌فکری و روحی با این مکتب است و اشک ریختن ، نوعی امضا کردن پیمان و قراردادمودت با سید الشهدا است . ائمه شیعه ، گریستن بر مظلومیت اهل بیت و عزای حسینی راتاکید کرده و شهادت اشک را بر صداقت عشق ، پذیرفته‌اند . امام صادق ع فرموده است : «نزد هر کس که ما یاد شویم و چشمانش اشک‌آلود شود ، حتی اگر به اندازه بال مگسی‌باشد ، خداوند گناهانش را می‌بخشاید ، هر چند چون کف دریا فراوان باشد . » (۵) به گفته صائب : در سلسله اشک بود گوهر مقصود گر هست ز یوسف خبر ، این قافله دارد دستور امامان به گریستن بر امام حسین ع بسیار اکید است . امام رضا«ع به ریان بن‌شبیب در حدیث

مفصلی فرمود : «یابن شبیب ! ان کنت باکیا لشیء فابک للحسین بن علی بن‌ابی طالب فانه ذبح کما یذبح الکبش . . . » . (۶) اگر بر چیزی گریه می کنی ، بر حسین بن علی گریه‌کن ، که او را همچون گوسفند ، سر بریدند . در حدیث دیگری فرموده است : «محرم ، ماهی‌است که مردم دوره جاهلیت جنگ در آن را ناروا می‌دانستند ، ولی در این ماه ، دشمنان ، خون ما را بناحق ریختند و هتک حرمت ما نمودند و فرزندان و بانوان ما را به اسارت‌گرفتند و به خیمه‌های ما آتش زدند و غارت کردند و در کار ما ، برای رسول خدا هیچ‌حرمتی را رعایت نکردند . روز حسین(عاشورا)پلکهای ما را مجروح و اشکهایمان راجاری کرد و ما از سرزمین کربلا ، گرفتاری و رنج به میراث بردیم . پس باید بر کسی‌همچون حسین ، گریه‌کنندگان بگریند ، که گریه بر او ، گناهان بزرگ را هم فرو می‌ریزد . » (۷) خود امام حسین ع فرموده است : «انا قتیل العبرة ، لا یذکرنی مؤمن الا بکی ، (۸) من‌کشته اشکم ، هیچ مؤمنی مرا یاد نمی‌کند مگر آنکه(بخاطر مصیبتهایم)می‌گرید . امام‌سجاد«ع بیست‌سال بر امام حسین علیه السلام گریست و هرگز طعامی پیش اونمی‌گذاشتند مگر آنکه گریه می‌کرد . (۹) به فرموده امام صادق ع : هر ناله و گریه‌ای ناپسند ومکروه است ، مگر نالیدن و گریستن بر حسین علیه السلام : «کل الجزع و البکاء مکروه‌سوی الجزع و البکاء علی الحسین . (۱۰) هم گریستن ، هم گریاندن ، هم خود را شبیه گریه‌کنندگان در آوردن(تباکی)پسندیده‌است و اجر دارد . این همه فضیلت که برای گریه بر حسین ع بیان شده و اینکه اشک‌چشم ، آتش دوزخ را فرو می‌نشاند و غمگین شدن در سوگ شهیدان کربلا ایمنی از عذاب‌است ، در صورتی است که گناه و فسق و آلودگی انسان در حدی نباشد که مانع رسیدن این‌فیض الهی گردد . اشکی که مبین پیوند عاطفی و رابطه مکتبی و اتصال روحی با راه و فکرو خط ائمه و سید الشهداست ، حتما زمینه‌ساز پرهیز از گناه می‌گردد . به تعبیر شهیدمطهری : «گریه بر شهید ، شرکت در حماسه او و هماهنگی با روح او و موافقت با نشاط اوو حرکت اوست . . . امام حسین ع بواسطه شخصیت عالیقدرش ، بواسطه شهادت‌قهرمانانه‌اش ، مالک قلبها و احساسات صدها میلیون انسان است . اگر کسانی که بر این‌مخزن عظیم و گرانقدر احساسی و روحی گمارده شدند ، یعنی سخنرانان مذهبی ، بتوانند ازاین مخزن عظیم در جهت هم شکل کردن و همرنگ کردن و هم احساس کردن روحها باروح عظیم حسینی بهره‌برداری صحیح کنند ، جهانی اصلاح خواهد شد . » (۱۱) پس مهم ، شناخت فلسفه گریه در راستای احیای عاشورا و زنده نگهداشتن مراسم حسینی وفرهنگ کربلاست ، نه گناه کردن و آلودگی ، به امید پاک شدن با چند قطره اشک ! معلوم‌نیست که دل و جان آلوده ، آن همسویی را با امام داشته باشد که با یاد مصائبش گریه کند . گریه در فرهنگ عاشورا ، سلاح همیشه برانی است که فریاد اعتراض به ستمگران رادارد . «اشک ، زبان دل است و گریه ، فریاد عصر مظلومیت . رسالت اشک نیز پاسداری از«خون شهید»است . امام خمینی ره فرمود : «هر مکتبی ، تا پایش سینه‌زن نباشد ، تا پایش‌گریه‌کن نباشد ، تا پایش توی سر و سینه‌زن نباشد حفظ نمی‌شود . . . » ، (۱۲) «گریه کردن برشهید ، نگهداشتن ، زنده نگهداشتن نهضت است ، (۱۳) «گریه کردن بر عزای امام حسین ، زنده‌نگهداشتن نهضت و زنده نگهداشتن همین معنی است که یک جمعیت کمی در مقابل یک‌امپراطور بزرگ ایستاد . . . ، آنها از همین گریه‌ها می‌ترسند ، برای اینکه گریه‌ای است که گریه‌بر مظلوم است ، فریاد مقابل ظالم است . » (۱۴) هر چند نیست درد دل ما نوشتنی از اشک خود ، دو سطر به ایما نوشته‌ایم (۱۵) اشک ، سر فصل محبت و مودت است و برخاسته از عشقی است که خداوند در دلهاقرار داده که نسبت به حسین بن علی ع مجذوب می‌شود . به فرموده رسول خدا«ص : «ان لقتل الحسین حرارة فی قلوب المؤمنین لا تبرد ابدا» . (۱۶) برای شهادت حسین‌علیه السلام حرارت و گرمایی در دلهای مؤمنان است که هرگز سرد و خاموش نمی‌شود . کدام عاشق در این ره در بلا نیست ؟ کدامین دل شما را مبتلا نیست ؟ اگر در سوگتان شد دیده نمناک اگر از عشقتان دل گشت غمناک گواه عشق ما این دیده و دل رساند«اشگ و«غم ما را به منزل کنون ماییم و درد داغداری کنون ماییم و اشک و سوگواری هنوز اشک عزا پیوسته جاری است رواق چشممان آیینه‌کاری است غدیر ما محرم دارد امروز محرم ، بذر غم می‌کارد امروز (۱۷) امروز هم ، اشک و گریه ، رابط ما با حسین است و ما با شوری اشکهایمان ، سر سفره‌محبت‌سید الشهدا نشسته‌ایم و نمک پرورده ابا عبد الله هستیم ، از این رو ، این مهر با شیرمادر در

جان ما وارد شده و با جان هم به در می‌شود . ۱-احادیث ثواب و آثار گریه بر امام حسین ع را از جمله در بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۷۹ تا ۲۹۶ مطالعه کنید . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۹۷ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۲۰ به بعد . ۳-میزان الحکمه ، ج ۵ ، ص ۲۳۳ . ۴-ای اشکها بریزید ، حسان ، ص ۱۳۱ . ۵-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۳۹۱ . ۶-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۶ . ۷-همان ، ص ۲۸۳ . ۸-همان ، ص ۲۷۹ . ۹-همان ، ج ۴۶ ، ص ۱۰۸ . ۱۰-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۱۳ . ۱۱-شهید(ضمیمه قیام و انقلاب مهدی) ، ص ۱۲۴ و ۱۲۵ . ۱۲-صحیفه نور ، ج ۸ ، ص ۷۰ . ۱۳-همان ، ج ۱۰ ، ص ۳۱ . ۱۴-همان-ج ۱۰ ، ص ۳۱ . ۱۵-صائب تبریزی . ۱۶-جامع احادیث الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۵۵۶ . ۱۷-از مثنوی اهل بیت آفتاب از مؤلف .

گلوی بریده

حلقی که بود بوسه گه مصطفی مدام آزرده‌اش ز خنجر فولاد کرده‌ای (۱) پس از شهادت امام حسین ع ، سر مطهرش را از پیکر جدا کردند . تیغ بر حلقومی‌نهادند که بوسه‌گاه رسول خدا«ص بود . از این رو ، لقب ذبیح بر آن حضرت داده‌اند وهمچنین تعبیر«مجزور الراس از زبان زینب کبری نقل شده است . در برخی مقتلها آمده‌است که حضرت زینب ، هنگام وداع جسد برادرش ، پیکر او را در آغوش گرفت ، لب برحلقوم بریده سید الشهدا«ع نهاد و بوسید و با آن بدن خونین وداع کرد . (۲) آن سو نگران ، نگاه پیغمبر بود خورشید ، رسول آه پیغمبر بود ای تیغ پلید ، می‌شکستی ای کاش آن حنجره ، بوسه‌گاه پیغمبر بود (۳) ۱-محتشم کاشانی . ۲-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۵۵ . ۳-ساعد باقری .

گنجینهٔ الاسرار

کیست این پنهان مرا در جان و تن کز زبان من همی گوید سخن شروع کتاب گنجینهٔ الاسرار ، با شعر بالاست . مجموعه و منظومه‌ای بلند از شعر عرفانی‌حماسی ، در قالب مثنوی از عمان سامانی(م ۱۳۲۲)است ، در سوگ حسین ع و ماجرای‌عاشورا ، و از آثار برجسته مرثیه فارسی است و از دید عرفانی به کربلا- و قهرمانان وحوادث آن نگریسته است . این کتاب بارها به صورتهای مختلف چاپ و منتشر شده‌است .

گندم عراق

یا گندم ری . عمر سعد(فرمانده سپاه کوفه در کربلا)در پاسخ به پیشنهاد سید الشهدا«ع که او را از آلودن دست به خون خویش بر حذر می‌داشت و عمر سعد بهانه‌های مختلفی‌می‌آورد ، از جمله گفت : به من وعده حکومت ری داده شده است . حضرت او را نفرین‌کرد و فرمود : امیدوارم پس از مرگ من ، از گندم عراق (۱) نخوری مگر اندکی . عمر سعد ازروی استهزا گفت : «جو»آن هم مرا بس است(فی الشعیر کفایهٔ)طبق نفرین امام ، عمر سعدبه حکومت ری هم نرسید و به دست مختار کشته شد . (۲) در نقل دیگری آمده است که‌سالها پیش از عاشورا ، عمر سعد به آن حضرت گفته بود : برخی از سفیهان می‌پندارند که‌من تو را خواهم کشت . حضرت فرمود آنان سفیه نیستند ، بلکه بردباران و حلیمانند ، ولی‌آنچه مایه چشم روشنی است آن است که پس از من از گندم عراق ، جز اندکی نخواهی‌خورد ، (۳) که این ، پیشگویی آن حضرت از وقایع کربلاست . ۱-در معالی السبطین گندم ری آمده است . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۴۸ ، مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۵۵ . ۳-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۹ و ۲۱۰ .

گودال قتلگاه

محلی که سید الشهدا«ع در آخرین لحظات مقاومت ، از اسب بر زمین افتاد و شمر یاسنان فرود آمد و سر مطهر امام را از پیکر جدا

کرد . گویا نسبت به قسمتهای دیگر میدان کربلا ، پایین‌ترین جا بوده است . قتلگاه ، محل به شهادت رسیدن امام شهیدان است که‌خون مطهرش بر خاک کربلا ریخت . در حال حاضر ، بیرون از حرم مطهر آن حضرت ، سردابی وجود دارد که محل شهادت او محسوب می‌شود و سنگ مرمری به بلندی نیم متراز سطح زمین ، بصورت قبر ، بر روی آن محل قرار دارد . اغلب در آن بسته است و گاهی‌برای اشخاص معینی باز می کنند تا زیارت کنند . «در فکرم آن گودالم که خون تو را مکیده است . هیچ گودالی چنین رفیع ندیده بودم . در حضیض هم می‌توان عزیز بود ، از گودال بپرس . (۱) ۱-خط خون ، موسوی گرمارودی ، ص ۱۴۰ .

گوشواره

پس از شهادت امام حسین ع ، سپاه کوفه به خیمه‌ها حمله کرده ، ضمن به آتش کشیدن آنها ، هر چه در خیمه‌ها بود غارت کردند و از گوشها و پاهای اطفال ، گوشواره وخلخال بیرون آوردند . (۱) از فاطمه صغری ، دختر امام حسین ع نقل شده است که پس ازشهادت امام ، یکی از سواران سپاه عمر سعد به طرف او که جلوی یکی از خیمه‌ها ایستاده‌بوده ، حمله‌ور می‌شود و با نیزه بر او ضربتی می‌زند که بر زمین می‌خورد ، آنگاه گوشواره‌از گوشش می کند و خون جاری می‌شود . (۲) در باره ام کلثوم نیز چنین نقل شده است حتی‌افضوا الی قرط کان فی اذن ام کلثوم اخت الحسین ع فاخذوه و خرموا اذنها» . (۳) ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۰۱ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۶۱ . ۳-عوالم(امام حسین) ، ص ۳۰۵ .

گهواره

سمبل حضور کودک شیرخوار در کربلا و شهید شدن او با ستم یزیدیان . در مرثیه‌ها ، تعزیه‌ها و شبیه‌خوانیها از این سمبل استفاده می‌شود تا از علی اصغر ، ششماهه شهید عاشورا یاد شود .

لا اری الموت الا سعادة

اندر آنجا که باطل امیر است اندر آنجا که حق سر به زیر است اندر آنجا که دین و مروت پایمال و زبون و اسیر است راستی زندگی ناگوار است مرگ ، بالاترین افتخار است زان شهید سر از دست داده زان فداکار در خون فتاده جاودان آید این بانگ پر شور «لا اری الموت الا سعاده آری ! آزادمردان بکوشند بر ستمگر چون طوفان خروشند (۱) از آموزشهای عاشورا ، گزیدن مرگ سرخ و شهادت ، بر زندگی مذلت‌بار در کنارظالمان است و اینگونه مردن ، حیات جاودانی است و آنگونه زیستن ، مرگی بصورت‌زندگی . سخن بالا ، جمله‌ای از خطبه حماسی و الهام بخش سید الشهدا«ع در روز عاشوراست که خطاب به یاران خویش فرمود و آغاز خطبه چنین است : «ان الدنیا قد تنکرت وتغیرت . . . »تا آنجا که می‌فرماید : «الا ترون ان الحق لا یعمل به و ان الباطل لا یتناهی عنه ، لیرغب المؤمن فی لقاء الله ، و انی لا اری الموت الا سعادة و الحیاة مع الظالمین الا برما» . (۲) اکنون که دیده هیچ نبیند به غیر ظلم باید ز جان گذشت ، کزین زندگی چه سود ؟ فلسفه بلندی که سید الشهدا«ع در جمله یاد شده بیان کرده است ، درس زندگی‌شرافتمندانه و با عزت را می‌آموزد و بدون آن باور متعالی ، انسان برای زنده ماندن تن به‌هر ستم و خواری می‌دهد . اگر عاشورا ، مکتب آزادی است ، در سایه همین تعالیم است . ۱-از شعر ، «یا آزادگی ، یا شهادت ، محمد حسین بهجتی(شفق) ، بهار آزادی ، ص ۷۱ . ۲-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۶۸ .

لاحق

نام اسبی که عبید الله بن حر ، هنگام ملاقات با سید الشهدا«ع به آن حضرت تقدیم کرد ، امام حسین نیز فرزندش علی بن الحسین ع

را بر آن سوار کرد . (۱) معنای آن از پی رونده ، در رسنده ، رسیده ، آنکه و آنچه در پی چیزی می‌دود و به آن می‌رسد»است . از این رو به‌اسبهای تندرو هم لاحق می گفتند . این نام برای اسبهای تنی چند از معروفان عرب نیز به‌کار رفته است . (۲) ۱-الحسین و السنه ، سید عبد العزیز طباطبایی ، ص ۷۲ ، نقل از انساب الاشراف . ۲-لغت‌نامه ، دهخدا .

لا یوم کیومک یا ابا عبد الله ع

ای ابا عبد الله ! هیچ روزی همچون روز تو(عاشورا)نیست . مضمون سخنی اززین العابدین ع است . روزی امام سجاد«ع به پسر عباس ع نگاه کرد و گریست . یاد ازروز احد کرد که حمزه در آن کشته شد ، سپس یاد از موته کرد که جعفر بن ابی طالب آنجا به‌شهادت رسید . سپس فرمود : «لا یوم کیوم الحسین ، ازدلف الیه ثلاثون الف رجل یزعمون‌انهم من هذه الامهٔ کل یتقرب الی الله عز و جل بدمه و هو بالله یذکرهم فلا یتعظون حتی‌قتلوه بغیا و ظلما و عدوانا . . . » ، (۱) هیچ روزی چون روز حسین ع نیست ، که سی هزار نفربر ضد او گرد آمدند که همه خود را از این امت می‌پنداشتند و همه با ریختن خون او به‌خدا تقرب می‌جستند . او آنان را به یاد خدا می‌انداخت ، اما آنان پند نمی گرفتند ، تا آنکه اورا از روی ستم و تجاوز و دشمنی کشتند . خداوند ، «عباس را رحمت کند که ایثار کرد وامتحان داد و جان خویش را فدای برادرش کرد . . . » (۲) امام حسن مجتبی و امیر المؤمنین ع نیز خطاب به سید الشهدا«ع فرموده‌اند : «لا یوم کیومک یا ابا عبد الله (۳) گر چه همه شهادتهاو مصیبتهای اهل بیت پیامبر ، سنگین و اندوهبار است ، اما آنچه در کربلا- گذشت ، بالاترین‌داغ و سوگ بود و هیچ حادثه‌ای به دلخراشی عاشورا و هیچ امامی و شهیدی به مظلومیت‌ابا عبد الله ع و فرزندان او نیست . این است که از جمله فوق ، بعنوان تسلای خاطرداغدیدگان هم استفاده می‌شود و این توصیه ائمه است که هر گاه مصیبتی برای شما پیش‌آمد ، از عاشورا و مصائب اهل بیت ع یاد کنید ، تا تحمل داغ بر شما آسان شود . مرثیه‌خوانان نیز ، هر گاه از هر امامی روضه بخوانند ، یا از هر مصیبت جانگدازی یاد کنند ، در پایان با نقل جمله بالا ، گریز به کربلا- می‌زنند ، که بالاترین سوگهاست و بحق ، با توجه به‌مصائب اهل بیت در کربلا ، هر غم و مصیبتی کوچک و قابل تحمل می‌شود . ۱-ناسخ التواریخ ، ج ۴ ، ص ۷۳(به نقل از امالی صدوق) ، بحار الانوار ، ج ۲۲ ، ص ۲۷۴ . ۲-معالی السبطین ، ج ۲ ، ص ۱۰ ، مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۸۶ . ۳-همان .

لعبت هاشم بالملک

از جمله سخنانی است که نشان دهنده کفر باطنی و کینه یزید نسبت به پیامبر«ص است . اشعاری است که پس از شهادت حسین ع ، هنگامی که عترت او را به اسارت به‌شام آورده بودند ، یزید با غرور و سرمستی خواند و آرزو کرد کاش نیاکانش که در جنگ‌بدر کشته شدند ، زنده بودند و خونخواهی و انتقام یزید را می‌بیند(لیت اشیاخی ببدرشهدوا . . .)تا آنجا که به انکار وحی و رسالت پرداخته و می گوید : لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء و لا وحی نزل (۱) هاشمیان با حکومت بازی می کردند ، نه خبری(از آسمان غیب)آمده و نه وحی نازل‌شده است . اصل شعر از«ابن زبعری است ، ولی خواندن آن توسط یزید در چنان‌موقعیتی ، هم عقیده بودنش را با مضمون آن نشان می‌دهد ، در پی زمزمه کردن این اشعارکفرآمیز بود که زینب ع خطبه خویش را با آیه ثم کان عاقبهٔ الذین اساءوا السوای ان‌کذبوا بآیات الله و کانوا بها یستهزؤن (۲) آغاز کرد(سرانجام بدکاران ، آن شد که آیات الهی‌را تکذیب و مسخره کردند !)و نیز در ادامه ، آیه و لا تحسبن الذین کفروا انما نملی لهم . . . » (۳) را خواند(کافران مپندارند که اگر به آنان مهلت می‌دهیم ، برایشان خوب است ، بلکه گناهانشان افزوده می‌شود و برای آنان عذاب خوارکننده‌ای است)و سراسر خطابه آن‌بانو ، اثبات خروج یزید از حریم اسلام و بی‌اعتقادی او به دین و اثبات کفر و فسق او درملا عام و حضور همگان است . در واقع ، حادثه کربلا ، کفر پنهان امویان را آشکار و چهره‌واقعی آنان را برای مردم و تاریخ ، روشن ساخت و این از ثمرات مهم عاشورا بود . ۱-

حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۱۸۷ ، ج ۳ ، ص ۳۷۷ . ۲-روم ، آیه ۱۰ . ۳-آل عمران ، آیه ۱۷۸ .

لعنت بر یزید

از سنتهای شیعی ، فرستادن درود و سلام بر حسین ع و لعنت بر قاتلان او هنگام آب‌نوشیدن است . لعن به معنای طرد از رحمت و دور کردن است . عرب ، هر گاه کسی تمردمی کرد ، او را از خود طرد می کردند تا گناهان او دامنگیرشان نشود . (۱) امام صادق علیه السلام ، به نقل داود رقی ، آب خواست و نوشید و چشمانش اشکبارشد ، سپس فرمود : لعنت‌خدا بر قاتل حسین ، هرگز بنده‌ای نیست که آب بنوشد و حسین‌را یاد کند و قاتل او را لعنت کند ، مگر آنکه خداوند ، برای او صد هزار حسنه می‌نویسد وصد هزار سیئه از او محو می کند . . . : «ما من عبد شرب الماء فذکر الحسین و لعن قاتله الا کتب‌الله له مائة الف حسنة و حط عنه ماة الف سیئة . . . » (۲) و این ، جزء فرهنگ عاشورایی مردم‌شده است و بر سقاخانه‌ها می‌نویسند : «آبی بنوش و لعنت‌حق بر یزید کن . لعنت بر یزیدو ابن زیاد و شمر و دیگر عاملان و مباشران و زمینه‌سازان حادثه عاشورا و قتل امام‌حسین ع در زیارتنامه‌های متعددی از جمله در زیارت عاشورا و وارث آمده است : «اللهم العن یزید خامسا و العن عبید الله بن زیاد و ابن مرجانة و عمر بن سعد و شمرا و آل‌ابی سفیان و آل زیاد و آل مروان الی یوم القیامة . (۳) ۱-مجمع البحرین . ۲-اسرار الشهادة ، فاضل دربندی ، ص ۷۷ ، مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۸۷ . ۳-زیارت عاشورا ، مفاتیح الجنان ، ص ۴۵۸ .

لعنت و برائت

اسلام ، دین تولی و تبری است ، در کنار محبت و دوستی با خاندان پیامبر و مودت‌نسبت به آنان و سلام و درود ، در زیارتنامه‌ها نسبت به اولیاء خدا ، عنصر برائت و بیزاری ونفرت و نفرین نسبت به ظالمان و دشمنان حق است . بی‌تفاوت نبودن در برابر جنایتکارانو همسویی با رسول خدا ، ایجاب می کند که یک شیعه عاشورایی نسبت به ستمگران ، بغض و عداوت و تبری داشته باشد و کسانی را که قرآن لعن کرده است ، مورد لعن قراردهد . لعن ، نشان اوج تنفر و انزجار از چهره‌های ملعون است . در لعنتها و برائتهایی که در زیارتنامه شهدا و ائمه آمده ، با بیان زشتیها ، فسادها ، تحریفها ، ستمها ، گردنکشیها ، صف‌آرایی در مقابل جناح حق ، نپذیرفتن طاعت ائمه ومخالفت با رهبران الهی آمیخته است و لعن آنان ، طرد نمایندگان این خط در همیشه و همه‌جای تاریخ است . در حادثه کربلا ، کسانی در قتل دست داشتند ، کسانی هم راضیان ، ساکتان ، هتک‌حرمت کنندگان ، زمینه‌سازان ، فرمانبرداران بوده‌اند و همه ملعون و مطرودند ، و نیز آنان که‌حسین بن علی ع را خوار کردند و ندایش را شنیدند و پاسخ ندادند . در فراز دیگری پایه‌گذاران ظلم به اهل بیت ، کنار زنندگان اهل بیت از جایگاه اصلی‌شان ، قاتلان اهل بیت ، زمینه‌سازان آن قتل ، پیروان و هواداران قاتلان ، لعنت‌شده‌اند : «اسرجت ، الجمت ، تهیات . . . »در زیارتی ، لعن بر ظالمین آل محمد ، لعن بر ارواحشان ، دیارشان و قبورشان‌شده است : «و العن ارواحهم و دیارهم و قبورهم . (زیارت عاشورای غیر معروفه ، مفاتیح الجنان) موالات با حسین و برائت از ظالمان به او ، پایه تقرب به خدا و رسول و امیر المؤمنین وفاطمه و حسن و حسین علیهم السلام است : «یا ابا عبد الله ! انی اتقرب الی الله و الی‌رسوله و الی امیر المؤمنین و الی فاطمة و الی الحسن و الیک بموالاتک و بالبرائة ممن اسس‌اساس ذلک . . . » . (۱) ۱-زیارت عاشورا ، از جمله ر . ک : صلوات خاص امام حسن و امام حسین ع بحار الانوار ، ج ۹۱ ، ص ۵ .

لهفان

ستمدیده ، مضطر دادخواه ، اندوهگین ، ملهوف . (۱) لهفان از القاب سید الشهدا«ع است‌که در حدیث امام باقر«ع آمده است : «ان الحسین صاحب کربلا قتل . . . لهفانا» (۲) ۱-لغتنامه دهخدا . ۲-کامل الزیارات ، ص ۱۶۸ .

لهوف

«اللهوف علی قتلی الطفوف ، به معنای آه و ناله بر کشتگان کربلا ، نام کتاب مقتلی‌است در باره شهدای کربلا که از تالیفات مشهور سید بن طاووس ، علی بن موسی بن‌محمد بن طاووس(۵۸۹-۶۶۴ ه)می‌باشد . این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده است ، به‌نام آهی سوزان بر مزار شهیدان از سید احمد فهری .

لیلی

لیلی دختر ابو مرهٔ ثقفی ، همسر امام حسین ع و مادر علی اکبر ، از زنان فاضل‌عصر خویش بوده است . (۱) بر خلاف آنچه مشهور است ، در کتابهای معتبر و مقتلها نامی ازایشان در جریانات کربلا ، کوفه و شام نیست . (۲) ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-منتهی الآمال ، ج ۱ ، ص ۳۳۵ .

ماتم

ماتم ، ماتم ، ماتم و . . . به معنای عزاداری و مصیبت و عزاست . اصل آن به معنای محل‌تجمع زنان و مردان در غم و شادی است ، (۱) اما به مراسمی هم که در سوگواری امام‌حسین ع برگزار می‌شود ، می گویند . به محل عزاداری ، عزاخانه ، ماتم سرا و ماتمکده هم‌گفته می‌شود . به برگزار کردن آیین سوگواری ، ماتم گرفتن و به ماتم نشستن می گویند . درآداب اسلامی ، اقامه عزا برای متوفی و رسیدگی به بازماندگان و تغذیه داغدیدگان آمده‌است . (۲) درباره سید الشهدا«ع روایات بسیاری آمده است که برای آن حضرت در ملکوت‌اعلا ماتمها برگزار شد . در زیارت می‌خوانیم : «و اقیمت علیک المآتم فی اعلی علیین . (۳) اسیران اهل بیت ع چون به شام برده شدند و وارد دربار یزید گشتند ، خاندان اموی هم‌برای شهدای کربلا ماتم بر پا کردند . (۴) ام سلمه نیز ، پس از خبر یافتن از شهادت امام‌حسین ع توسط آن شیشه پر از خاک که به خون تبدیل شده بود ، آن روز را روز ماتم ونوحه بر حسین ع قرار داد . (۵) به روایت امام صادق ع ، پس از شهادت ابا عبد الله ، همسر اوماتم برای او بر پا داشت و از ماده‌ای برای اشکبار شدن چشمانش استفاده می کرد . (۶) عظیم‌ترین ماتم تاریخ ، همان حادثه جانگداز کربلاست که هرگز از شور و سوز آن کاسته‌نمی‌شود . به قول محتشم : باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است ایام عاشورا برای شیعه ، فصل گریستن و به عزای حسینی نشستن است و این سنت‌دینی مایه بقای یاد حماسه‌سازان عاشورا گشته است . عاشورا برای پیروان اهل بیت ، روزغم و اندوه و برای جفا کاران مخالف عترت ، روز شادی بوده است . سرزمین شام و عراق‌در این زمینه دو روش مخالف هم داشته است ، سید رضی در یکی از اشعارش ازسوگواریهای سرزمین عراق یاد می کند که شامیان ، همانها را روز عید و جشن می‌دانستند : کانت ماتم بالعراق تعدها امویهٔ بالشام من اعیادها (۷) حضرت سجاد«ع نیز در شعری از سختیهای روزگارشان پس از عاشورا و محنتهای‌جانکاه آن روزگار سخن می گوید ، از جمله می‌فرماید : یفرح هذا الوری بعیدهم و نحن اعیادنا ماتمنا (۸) این مردم به عیدشان خوشحال می‌شوند ، در حالی که عیدهای ما ، سوگ و ماتم ماست . این مضمون همان سخن معروف است که : «بنی امیه برای ما عید نگذاشتند» . ۱-مجمع البحرین ، طریحی . ۲-ر . ک : «بحار الانوار» ، ج ۷۹ ، ص ۷۱ تا ۱۱۳«باب التعزیهٔ و الماتم که به آداب و سنن مربوط به ماتم و تعزیت گویی وسوگواری پرداخته است . ۳-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۴۱ و ۳۲۳ . ۴-همان ، ج ۴۵ ، ص ۱۴۳ و ۱۵۵ . ۵-همان ، ص ۲۳۱ . ۶-همان ، ص ۱۷۰ ، فروع کافی ، ج ۱ ، ص ۴۶۶ . ۷-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۵۰ . ۸-همان ، ج ۴۶ ، ص ۹۲ .

ماریه بنت‌سعد

ماریه دختر سعد ، بانوی شجاع وشیعی از (۱) مردم بصره بود که خانه‌اش پایگاه تجمع شیعه در این شهر محسوب می‌شد . فضایل و تعالیم اهل بیت از آنجا منتشر می گشت . در ایام نهضت کربلا ، عده‌ای که به این‌خانه تردد داشتند ، برای یاری امام حسین ع به کوفه رفتند . (۲) ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۳۲۸ .

مالک بن دودان

از شهدای عاشوراست . هنگامی که به میدان رفت ، چنین رجز می‌خواند : الیکم من مالک الضرغام ضرب فتی یحمی عن الکرام یرجو ثواب الله ذی الانعام (۱) ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۴ .

مالک بن عبد الله جابری

از شهدای کربلاست ، وی و برادرش سیف بن حارث بن سریع ، در کربلا به حسین بن‌علی ع پیوستند و عصر عاشورا ، در لحظاتی که سپاه کوفه به خیمه گاه امام حسین ع نزدیک شده بودند ، اجازه میدان گرفته ، جنگیدند و شهید شدند . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۳۰ .

مالک بن نضر ارحبی

وی به اتفاق ضحاک بن عبد الله مشرقی در مسیر راه کربلا با سید الشهدا«ع دیدارکردند . امام از آنان دعوت به یاری کرد . آن دو به بهانه قرض داشتن و سرکشی به خانواده ، رفتند و توفیق حضور در حماسه عاشورا نیافتند .

ماهیت قیام کربلا

برای حفظ هویت نهضت عاشورا و اهداف آن ، باید«ماهیت آن را خوب شناخت . ماهیت قیام امام حسین ع را از منابع مستند و خدشه ناپذیر زیر می‌توان شناخت : الف : خطبه‌های امام و اهل بیت ، که در مکه و بین راه حجاز و عراق و در کربلا وپس از آن در کوفه ، شام و مدینه ایراد شده است . ب : سخنانی که امام ، در پاسخ به پرسشها ، پیشنهادها و خیرخواهیهای این و آن ، درطول نهضت بیان کرده است . ج : رجزهایی که امام و اصحاب او ، روز عاشورا در مقابل دشمن خوانده‌اند و همه‌آنها در مآخذ معتبر ثبت‌شده است . د : نامه‌هایی که میان امام و مردم کوفه و بصره رد و بدل شده است ، نامه‌های یزید به‌ابن زیاد ، ابن زیاد به یزید و عمر سعد ، نامه‌های عمر سعد به ابن زیاد ، ابن زیادبه حاکم مدینه و . . . . از مجموع این منابع و اسناد مکتوب و موجود ، می‌توان اهداف ، ماهیت ، دیدگاههای‌طرفین را به دست آورد . در عین حال می‌توان گفت نهضت امام حسین ع چهار بعدداشت : ویران کردن ، ساختن ، تجدید و آفریدن و ابداع . اما توضیح مختصر این ابعاد : «ویران کردن : در هم شکستن و ویران کردن هیکل و اسکلتی که به امویان امکان داده‌بود به اسم دین ، ستمگری کنند و به نام خلافت ، کاخهای عیاشی خود را بر استخوانها وجمجمه‌های محرومان و آزادیخواهان بنا کنند و آزاد مردان را از صحنه کنار بزنند یا به‌شهادت برسانند . انقلاب کربلا ، بنیان ستم و تحمیق و تزویر را در هم شکست و پایه‌های‌آن را متزلزل ساخت . «ساختن : دمیدن روح شهامت و بیداری در کالبد جامعه اسلامی و پروراندن نسلی‌خداجوی و شهادت طلب و ستیزه‌گر با سلطه ستم ، به دلیل حرکتهای انقلابی پس ازعاشورا . «تجدید» : ارزشهای اسلامی که با نقشه‌ها و توطئه‌های بنی امیه کهنه و فراموش شده ومفاهیم دینی که به دست آنان تحریف گشته بود ،

دوباره احیا شد . دیدگاه اصلی دین درباره‌حکومت و حاکم و بیت المال و حقوق مردم مطرح گشت و بنای عقیده و ایمان ، روحی‌تازه یافت و تحریفها زدوده گشت و روحهای کوچک ، آن عظمت را یافتند که در برابرطاغوت بایستند و امر به معروف و نهی از منکر کنند . «ابداع : نمونه‌های زنده و بزرگ و قهرمان برای بشریت‌ساخته شد که همواره خار سرراه متجاوزان به حقوق محرومان بودند و ایجاد یک خط آزادیبخش که با روح تقوا واخلاص خدایی اشباع شده بود ، خطی که در طول تاریخ ، خواب از چشم جباران متکبربوده ، و بستر نرمشان را خشن ساخت . این خط ، در سایه ایجاد هویت جدید انسانی واسلامی در جامعه پدید آمد و امام حسین ع به همه انسانها ، حتی غیر مسلمانان ، درس‌آزادگی و غیرت داد . ماهیت قیام کربلا ، امر به معروف و نهی از منکر و احیاء سنت پیامبر«ص بود . نیز جهاددر راه مبارزه با جهالت و گمراهی و سرگردانی ، که در زیارت آن حضرت می‌خوانیم : «و بذل مهجته فیک حتی استنقذ عبادک من الجهالة و حیرة الضلالة . (۱) دست‌یافتن به این‌هدف ، نثار«خون لازم داشت که در عاشورا انجام یافت . و تفسیر«خون و رسواگری‌ظالم لازم داشت که با برنامه اسرای اهل بیت تحقق یافت . در خون شهدای کربلا وسید الشهدا«ع ، قیامت و رسالت و آزادگی نهفته بود . و این محتوا چه خوب در این اشعار«حسین الاعظمی بازگو شده است : شهید العلی ما انت میت و انما یموت الذی یبلی و لیس له ذکر و مادمک المسفوک الاـ قیامة لها کل عام یوم عاشوره حشر و مادمک المسفوک الا رسالة مخلدة لم یخل من ذکرها عصر و مادمک المسفوک الا تحرر لدنیا طغت فیها الخدیعة و المکر و هدم لبنیان علی الظلم قائم بناه الهوی و الکید و الحقد و الغدر (۲) و این اهداف و آرمانها در فارسی چنین سروده شده است : بزرگ فلسفه قتل شاه دین این است که مرگ سرخ به از زندگی ننگین است حسین مظهر آزادگی و آزادی است خوشا کسی که چنینش مرام و آیین است نه ظلم کن به کسی نی به زیر ظلم برو که این مرام حسین است و منطق دین است همین نه گریه بر آن شاه تشنه لب کافی است اگر چه گریه بر آلام قلب تسکین است ببین که مقصد عالی وی چه بود ای دوست که درک آن سبب عزو جاه و تمکین است ز خاک مردم آزاده بوی خون آید نشان شیعه و آثار پیروی این است (۳) یکی از زیباترین سروده‌هایی که ماهیت و حوادث و چهره‌ها را در قیام عاشورا ترسیم‌کرده است ، از حبیب الله قاآنی شیرازی(م ۱۲۰۸)به صورت سؤال و جواب است : بارد چه ؟ خون ! که ؟ دیده ، چه سان ؟ روز و شب ! چرا ؟ از غم ، کدام غم ؟ غم سلطان کربلا ! نامش چه بد ؟ حسین ! ز نسل که ؟ از علی ! مامش که بود ؟ فاطمه ! جدش که ؟ مصطفی‌چون شد ؟ شهید شد ! به کجا ؟ دشت ماریه کی ؟ عاشر محرم ! پنهان ؟ نه ، بر ملا شب کشته شد ؟ نه ، روز ، چه هنگام ؟ وقت ظهر شد از گلو بریده سرش ؟ نی ، نی ، از قفا ! سیراب کشته شد ؟ نه ! کسی آبش نداد ؟ داد ! که ؟ شمر ، از چه چشمه ! از سر چشمه فنا ! مظلوم شد شهید ؟ بلی ! جرم داشت ؟ نه ! کارش چه بد ؟ هدایت ! یارش که بد ؟ خدا این ظلم را که کرد ؟ یزید ! این یزید کیست ؟ زاولاد هند ، از چه کس ؟ از نطفه زنا خود کرد این عمل ؟ نه ، فرستاد نامه‌ای نزد که ؟ نزد زاده مرجانه دغا ابن زیاد ، زاده مرجانه بد ؟ نعم از گفته یزید تخلف نمود ؟ لا ! این نابکار کشت‌حسین را به دست‌خویش ؟ نه ، او روانه کرد سپه سوی کربلا میر سپه که بد ؟ عمر سعد ! او برید حلق عزیز فاطمه ؟ نه ، شمر بی‌حیا خنجر برید حنجر او را نکرد شرم ؟ کرد ، از چه پس برید ؟ نپذیرفت از او قضا بهر چه ؟ بهر آنکه شود خلق را شفیع شرط شفاعتش چه بود ؟ نوحه و بکا کس کشته شد هم از پسرانش ؟ بلی ، دو تن دیگر که ؟ نه برادر ! دیگر که ؟ اقربا دیگر پسر نداشت ؟ چرا داشت ، آن که بود ؟ سجاد ! چون بد او ؟ به غم و رنج ، مبتلا ماند او به کربلای پدر ؟ نی ، به شام رفت با عز و احتشام ؟ نه ، با ذلت و عنا ! تنها ؟ نه با زنان حرم ، نامشان چه بود ؟ زینب ، سکینه ، فاطمه ، کلثوم بینوا بر تن لباس داشت ؟ بلی ، گرد روزگار بر سر عمامه داشت ؟ بلی ، چوب اشقیا بیمار بد ؟ بلی ! چه دوا داشت ؟ اشک چشم بعد از دوا غذاش چه بد ؟ خون دل غذا کس بود همدمش ؟ بلی اطفال بی‌پدر دیگر که بود ؟ تب ، که نمی‌گشت از او جدا از زینت زنان چه به جا مانده بد ؟ دو چیز طوق ستم به گردن و خلخال غم به پا ! گبر این ستم کند ؟ نه ! یهود و مجوس ؟ نه هندو ؟ نه ! بت پرست ؟ نه ! فریاد از این جفا«قاآنی است قایل این شعرها ؟ بلی خواهد چه ؟ رحمت . از که ؟ ز حق ! کی ؟ صف جزا (۴) ۱-مفاتیح الجنان ، ص ۴۴۸(زیارت امام حسین در

عید فطر و قربان) . ۲-ماساة الحسین ع ، عبد الوهاب الکاشی ، ص ۲۹ . ۳-خوشدل تهرانی . ۴-معصوم پنجم ، جواد فاضل ، ص ۳۳۷ .

مثیر الاحزان

برانگیزاننده اندوهها ، نام کتاب مقتل معروفی است از شیخ نجم الدین جعفر بن‌محمد بن جعفر حلی ، معروف به ابن نما» ، متوفای ۶۴۵ ق . به همین نام ، کتاب دیگری درمقتل و مناقب از«صاحب جواهر»وجود دارد . (۱) ۱-الذریعة الی تصانیف الشیعه ، شیخ آقا بزرگ تهرانی ، ج ۱۹ ، ص ۳۴۹ .

مجالس حسینی

محفلها و مجلسهایی که در سوگ حسینی و برای احیای خاطره عاشورا ، در مساجد وحسینیه‌ها و منازل ، در ایام عاشورا یا در روزهای دیگر در طول سال برگزار می‌شود و ازپر برکت‌ترین آثار شهادت ابا عبد الله ع و زمینه مناسبی برای تبلیغ و موعظه و تقویت‌آگاهی مردم به دین و علایق مذهبی است و در روایات نیز تاکیده شده که چنین مجالسی‌همواره برپا شود . طبق روایات ، برای سید الشهدا«ع مجالس متعددی از سوی فرشتگان ، جنیان ، کروبیان ، انبیای پیشین ، رسول خدا و ائمه(ص)برگزار شده که بر شهادت مظلومانه‌آن حضرت گریسته‌اند . همچنین مجالسی که پس از حادثه عاشورا در کربلا ، کوفه ، شام ، دیر راهب ، مدینه ، مکه و . . . در همان سال حادثه برگزار شده است . مرحوم شیخ جعفرشوشتری بطور مبسوط ، به توضیح این مجالس پرداخته است و در هر کدام ، مرثیه خوان ، گریه کننده ، زمان و محل آن را توضیح داده است . (۱) کل این مجالس را به پنج دسته ، تقسیم‌کرده است : -مجالسی که قبل از خلقت آدم ، برگزار شده است . -مجالسی که بعد از آدم و قبل از تولد امام حسین ع برگزار شده است . -مجالسی که قبل از شهادتش برگزار شده است . -مجالسی که بعد از شهادتش در دنیا برگزار شده است . -مجالسی که پس از فنای دنیا ، در قیامت بر پا خواهد شد . «مجالس حسینی نیز ، نام کتابی از علی محمد علی دخیل است(ترجمه مصطفی‌خبازان)که مجموعه‌ای از مقالات ، درباره چهارده معصوم و معارف اهل بیت ع است . همچنانکه مقتل نام نوعی از کتابها در شهادت امام حسین ع است ، مجلس و مجالس‌نیز نوعی کتب است که بخش بخش به بیان فضایل و مسایل مربوط به سید الشهدامی‌پردازد و برای وعاظ نوشته می‌شود که از روی آن منبر روند و مطالبش را برای‌حاضران بگویند ، به این نام کتب متعددی نگاشته شده است . از جمله المجالس الحسینیة که کتابی فارسی در اسرار شهادت امام حسین ع است . از نظام العلماء میرزا رفیع تبریزی(م ۱۳۳۶) . (۲) ۱-الخصائص الحسینیه ، شوشتری ، ص ۱۰۲ تا ۱۳۷ . ۲-الذریعة الی تصانیف الشیعه ، ج ۱۹ ، ص ۳۵۹ .

مجلس

محل نشستن ، مدت زمان نشستن ، در اصطلاح وعظ و مرثیه خوانی ، محفلی که در آن‌به سخنرانی ، وعظ و ذکر مصیبت می‌پردازند(مجالس حسینی)و در اصطلاح تعزیه‌و شبیه خوانی ، بخشی از مقتل و واقعه عاشورا یا صحنه‌های دیگر تاریخ اسلام ، که در یک‌نوبت بصورت نوحه خوانی و تعزیه ، اجرا می‌شود . چون اجرای تعزیه در یک تکیه یامجلس بوده ، یک صحنه از وقایع عاشورا که نمایش داده می‌شد به آن مجلس می‌گفتند وتدوین کننده و محرر اینگونه متون را«مجلس نویس می‌خواندند و گوینده و خواننده آن‌مباحث و مجالس را«مجلس خوان . مجلس دو طفلان مسلم ، مجلس قاسم ، مجلس‌حضرت عباس ، مجلس غارت خیمه‌ها و . . . از اینگونه مجالس است .

مجمع بن عبد الله عائذی

وی از شهدای کربلاـ در حمله اول است . (۱) از قبیله مذحج و اهل یمن بود . در مسیرکوفه ، در منزلگاه زباله به سید الشهدا«ع پیوست و در رکاب امام به کربلا آمد . نامش درزیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۲) ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۱۳ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۲۴۵ ، انصار الحسین ، ص ۹۲ .

محاصره امام حسین ع

هدف امام حسین ع رسیدن به کوفه و پیوستن به هواداران در آن شهر بود ، تا بر ضدامویان قیام کنند . ابن زیاد(والی کوفه)هم می‌دانست که اگر امام ، پای به کوفه بگذارد ، کنترل شهر از دست بیرون خواهد شد . این بود که مانع ورود امام به کوفه شد . سپاه هزارنفری را به فرماندهی حر بن یزید سر راه آن حضرت فرستاد ، پس از گفتگوها ، کاروان امامو سپاه حر همچنان پا به پای هم پیش می‌آمدند . چون به نینوا»رسیدند ، پیکی از کوفه‌رسید که فرمان محاصره را همراه داشت ، که امام حسین ع نه راه برگشت داشته باشد ، نه‌راه پیش ، فرمان چنین بود که : «اما بعد فجعجع بالحسین . . . »با رسیدن نامه و قاصدم ، حسین ع را در محاصره و تنگنا قرار بده و او را جز در سرزمین بی‌آب و علف و دور ازپناهگاه فرود نیار ، به قاصدم دستور دادم تا همراه تو باشد و از تو جدا نگردد . تا خبراجرای این فرمان را برایم بیاورد . و السلام . در پی آن دستور بود که امام به اجبار در آن منطقه فرود آمد . این حادثه در روز پنج‌شنبه‌دوم محرم سال ۶۱ هجری بود . فردای آن روز ، عمر سعد با چهار هزار نفر از کوفه‌رسیدند . (۱) در پی این محاصره ، از پیوستن افراد به گروه یاران امام نیز جلوگیری می‌کردند وماهها کنترل می‌شد ، برخی که از کوفه خود را به امام رساندند ، با استفاده از تاریکی شب یااز بیراهه بود . ۱-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۵ .

محبت اهل بیت ع

محبت ، دوست داشتن و عشق ورزیدن ، به زندگی انسان جهت می‌دهد و اگر این‌علاقه و محبت ، به انسانهای پاک و والا باشد ، بیمه کننده انسان از کششهای انحرافی است . خداوند ، دوستی و مودت خاندان پیامبر«ص را در قرآن ، اجر رسالت آن حضرت قرارداده و واجب ساخته است : «قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی . (۱) امام شافعی‌نیز به این فرض بودن محبت اهل بیت ع اشاره دارد : یا اهل بیت رسول الله حبکم فرض من الله فی القرآن انزله کفاکم من عظیم القدر انکم من لم یصل علیکم لا صلاة له (۲) و همین محبت‌خاندان رسول ، مرز حرکت در خط صحیح دین است . تولای شما فرض خدایی است قبول و رد آن مرز جدایی است دیانت بی شما کامل نگردد بجز با عشقتان دل ، دل نگردد هر آن کس را که در دین رسول است ولایت ، مهر و امضای قبول است (۳) (۴) دوستدار این خانواده ، دوستدار خداست و دشمنان آنان ، دشمن خدایند . تاکید به دوست داشتن اهل بیت ، استفاده از اهرمی نیرومند در جهت‌سازندگی انسان وحرکت تربیتی و اجتماعی اوست . آنکه طعم محبت اهل بیت را بچشد ، محبتهای دیگربرایش جذاب نیست . رشته محبت این دودمان ، تا درون خانه‌های شیعیان کشیده شده وهمه جا را روشن و گرم می‌سازد . اتصال به این رشته محبت ، مایه گرمی جان و روشنایی‌دل است و محب آنان ، محبوب خدا می‌شود . محبت‌حسین ع در این میان ، ویژگی خاصی دارد . رشته الفت بود در بین ما ، کز قعر چاه کی بدون رشته آب بی‌حساب آید برون پیامبر خدا«ص فرمود : «حسین منی و انا من حسین ، احب الله من احب حسینا» . (۵) ودرباره حسن و حسین ع و ثمره دوستی و محبت این دو ریحانه رسول ، فرمود : «من‌احب هذین الغلامین و اباهما و امهما فهو معی فی درجتی یوم القیامة . (۶) هر کس این دونوجوان و پدر و مادرشان را دوست بدارد ، روز قیامت در رتبه من همراهم خواهد بود . این کشش قلبی نسبت به سید الشهدا«ع را خداوند در دلها قرار داده و غم

شهادتش‌هم بزرگترین غمهاست و سوز آن هرگز فرو نمی‌نشیند . رسول خدا«ص فرمود : «ان لقتل‌الحسین ع حرارة فی قلوب المؤمنین لا تبرد ابدا» . (۷) محبت اهل بیت و عشق به‌ابا عبد الله ع هم در دنیا رشد دهنده و کمال آفرین است ، هم در آخرت نجاتبخش است . به قول ابن حماد : شربت من ماء الولاء شربة فاورثتنی النسک قبل الفطام ولاح نجم السعد فی طالعی اذ صرت مولی لاناس کرام لال یاسین الذی حبهم ینجوبه المؤمن یوم الخصام فمثل مولای الحسین الذی بالطف مدفون علیه السلام . . . هذا شهید الطف هذا الذی حبی له یمحو جمیع الاثام هذا الامام ابن الامام الذی منه لنا فی کل عصر امام هذا الذی زائره کالذی حج الی الکعبة فی کل عام (۸) آنکه از سرچشمه این محبت‌سیراب شود و عشق ابا عبد الله و اهل بیت ع ، حلاوت‌زندگیش گردد ، بیمه شده است ، چون روح دین ، محبت و مودت و ولایت اهل بیت است وبدون آن ، اسکلتی بی‌جان از دین می‌ماند . بنیان دین بی‌مهرتان سست و خراب است عالم جدا از عشقتان خواب و سراب است (۹) ۱-شوری ، آیه ۲۳ . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۱ ، ص ۶۹(نقل از الصواعق المحرقه/۸۸) . ۳-از مثنوی اهل بیت آفتاب از نویسنده . ۴-زیارت جامعه کبیره . ۵-حیاة الامام الحسین ، ج ۱ ، ص ۹۴ . ۶-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۲۵۷ . ۷-جامع احادیث الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۵۵۶ . ۸-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۷۶ . ۹-از نویسنده .

محتشم کاشانی

شمس الشعرا ، محتشم کاشانی ، شاعر اوایل عهد صفوی که بیشتر به سرودن مدایح ومراثی اهل بیت پیامبر می‌پرداخت ، وی در سال ۹۹۶ هجری بدرود حیات گفت . (۱) از آثاربرجسته و معروف وی ، ترکیب بند پر سوز و محتوای اوست که در ایام عزاداری‌سید الشهدا«ع ، مساجد ، تکایا و مجالس سوگواری را با کتیبه‌هایی که این اشعار ، بر روی‌آنها نقش بسته است ، سیاهپوش می‌کنند . شهرت محتشم ، بیشتر به خاطر همین ترکیب بنداو درباره حادثه عاشوراست که در دوازده بند ، سروده شده و بارها به صورتهای مختلف‌چاپ شده است . دیگران هم به تبعیت از او ، به سرودن ترکیب بندهایی درباره حماسه‌کربلا پرداخته‌اند . بند اول از ترکیب بند محتشم چنین است : باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین بی نفخ صور خاسته تا عرش اعظم است این صبح تیره باز دمید از کجا کزو کار جهان و خلق جهان جمله درهم است گویا طلوع می‌کند از مغرب ، آفتاب کاشوب در تمامی ذرات عالم است گر خوانمش قیامت دنیا بعید نیست این رستخیز عام که نامش محرم است در بارگاه قدس که جای ملال نیست سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است جن و ملک بر آدمیان نوحه می‌کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است خورشید آسمان و زمین ، نور مشرقین پرورده کنار رسول خدا حسین (۲) ۱-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۹۹۰ . ۲-گلواژه ، ج ۲ ، ص ۱۳۱ ، منتخب التواریخ ، ص ۳۳۳ .

محرم

نام نخستین ماه از ماههای دوازده گانه قمری . علت نامگذاری این ماه به محرم ، آن‌بوده که در ایام جاهلیت ، جنگ در این ماه را حرام می‌دانستند و روز اول محرم را اول سال‌قمری قرار می‌دادند . اما بنی امیه با ریختن خون سید الشهدا در این ماه و پدید آوردن حادثه‌کربلا ، احترام ماه حرام را نگه نداشتند . امام رضا«ع فرمود : در جاهلیت ، حرمت این ماه‌نگاه داشته می‌شد و در آن نمی‌جنگیدند ، ولی در این ماه ، خونهای ما را ریختند و حرمت‌ما را شکستند و فرزندان و زنان ما را اسیر کردند و خیمه‌ها را آتش زدند و غارت کردند وحرمت پیامبر را درباره ذریه‌اش رعایت نکردند . (۱) به گفته سید حمیری : فی حرام من الشهور احلت حرمة الله و الحرام حرام (۲) در دوم ماه محرم الحرام سال ۶۱ هجری ، کاروان ابا عبد الله ع وارد کربلا شد و اردوزد . بتدریج بر سپاه کوفیان که آن حضرت را محاصره کرده بودند افزوده شد . روز نهم ماه‌محرم تاسوعا«نام دارد و روز دهم آن عاشورا» ، روز شهادت

سید الشهدا و یاران وفرزندانش در کربلاست . از آنجا که ماه محرم ، یادآور حادثه کربلا و عاشوراست ، فرا رسیدن آن دلها را پر از غم‌می‌سازد و پیروان و شیفتگان امام حسین ع ، از اول محرم ، محافل و مجالسی را سیاهپوش‌کرده ، به یاد آن امام شهید به عزاداری می‌پردازند . محرم همچون عاشورا ، رمز احیای‌خاطره حماسه‌های کربلاست و نقش این ماه در حفظ دستاوردهای نهضت‌حسینی مهم‌است و در این ماه ، سراسر کشورها و شهرهای شیعه‌نشین ، به یاد شهیدان کربلا اشک‌می‌ریزند و از عاشوراییان درس می‌گیرند . امام خمینی ره فرموده است : «محرم ، ماه‌نهضت بزرگ سید شهیدان و سرور اولیاء خداست که با قیام خود در مقابل طاغوت ، تعلیم‌سازندگی و کوبندگی به بشر داد و راه فنای ظالم و شکستن ستمکار را به فدایی دادن وفدایی شدن دانست . » (۳) خیز و جامه نیلی کن ، روزگار ماتم شد دور عاشقان آمد ، نوبت محرم شد ماه خون گواه آمد ، جوش اشک و آه آمد رایت‌سیاه آمد ، کربلا مجسم شد پای خون دل واکن ، دست موج پیدا کن رو به سوی دریا کن ، ساحلی فراهم شد هر که رو به دریا کرد ، آبروی ساحل شد خنده را ز خاطر برد ، گریه محرم شد (۴) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۶ ، ص ۲۸۳ و ۲۸۵ ، مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۸۶ . ۲-مناقب ، ج ۴ ، ص ۸۶ . ۳-صحیفه نور ، ج ۲ ، ص ۱۱ . ۴-گلواژه ، ج ۲ ، ص ۱۳۰ .

محمد بن ابی سعید بن عقیل

از شهدای بنی هاشم در روز عاشورا . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۱۶ .

محمد بن اشعث

از هواداران ابن زیاد . «طوعه نیز کنیز او بود که مسلم بن عقیل را در دوران تنهایی وغربت کوفه در خانه خود پناه داد . پسر طوعه که خبر شد ، به اشعث‌خبر داد . او هم به ابن‌زیاد گزارش داد و خانه را برای دستگیری مسلم ، محاصره کردند . (۱) ۱-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۵۸ .

محمد بن عبد الله جعفر

پسر حضرت زینب و عبد الله بن جعفر ، که روز عاشورا در رکاب سید الشهدا«ع به‌شهادت رسید . او و برادرش عون ، پس از خروج امام حسین ع از مکه ، در میان راه به اوپیوستند و در کربلا در نبرد تن به تن با دشمن در محاصره قرار گرفتند و شهید شدند . (۱) رجز او در میدان مبارزه اینگونه بود : نشکو الی الله من العدوان قتال قوم فی الردی عمیان قد ترکوا معالم القرآن و محکم التنزیل و التبیان و اظهروا الکفر مع الطغیان (۲) محمد(اصغر)بن علی بن ابی طالب ع از شهدای بنی هاشم در کربلا و فرزند امیر المؤمنین ع . مادرش کنیز بود . برخی هم‌مادرش را اسماء بنت عمیس دانسته‌اند . (۳) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۱۵ . ۲-عوالم(امام حسین) ، ص ۲۷۷ . ۳-همان ، ص ۱۱۲ .

محمد حنفیه

فرزند امیر المؤمنین ع و برادر سید الشهدا«ع . مادرش خوله ، دختر جعفر بن قیس‌ملقب به حنفیه بود . وی از دلیر مردان شیعه و در جنگ جمل علمدار سپاه علی ع بود . درجنگ نهروان هم حضور داشت . (۱) در مدینه می‌زیست . هنگامی که سید الشهدا«ع پس ازامتناع از بیعت با یزید ، قصد خروج از مدینه به سوی مکه را داشت ، محمد حنفیه از کسانی‌بود که اصرار داشت ابا عبد الله ع نرود و پیشنهاد می‌کرد دور از نیروهای وابسته به‌حکومت باشد . امام نیز اصرار خویش را بر رفتن به مکه به او گفت و در وصیتنامه‌ای‌خطاب به محمد حنفیه ، آن سخنان معروف خویش را(لم اخرج اشرا و لا ـ بطرا . . .) نوشت . (۲) در حادثه کربلا ،

همکاری نـداشت . دهخـدا می‌نویسد : «بعد از شـهادت امیر المؤمنین ع مانند سایر بنی هاشم گوشه گیر ومنزوی بود . پس از یزید ، مختار بن ابی عبیـده او را امام خواند و به نام او بر عراق مسـتولی گردید . در سال ۶۶ هجری عبـد الله بن زبیر که خود مدعی خلافت بـود ، وی را به بیعت ومتـابعت‌خویش ، اکراه می کرد و او تن در نمی‌داد . . . فرقه کیسـانیه او را امـام خویش داننـد وگوینـد به جبل رضوی زنـده باشد . » (۳) وی در سـال ۸۱ در ایـام عبـد الملـک در مـدینه از دنیارفت و در بقیع به خاک سپرده شـد . (۴) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۳۱۹ . ۲-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۶۲ . ۳-لغت نامه ، دهخدا . (کلمه ابن حنفیه) . ۴-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۱۱۶ .

مخالفان بیعت با یزید

یزید بن معاویه و والیان او ، پس از مرگ معاویه از مردم و شخصیتها می گرفتند . اماکسانی هم زیر بار بیعت نرفتند . از جمله کسانی که علنا بیعت با یزید را رد کردند و زیر بارحکومت او نرفتند و از او انتقاد کردند ، اینان بودند : حسـین بن علی ع ، عبد الرحمن بن ابی‌بکر ، عبد الله بن زبیر ، منذر بن زبیر ، عبد الرحمن بن سعید عابس بن سعید و عبد الله بن‌حنظله . (۱) سید الشهدا«ع دعوت ولید ، والی مدینه را برای بیعت رد کرد و ضمن سخنی که‌فضایل دودمان رسالت را برشمرد و به ننگهای یزید اشاره داشت ، فرمود : « . . . و مثلی لایبایع لمثله (۲) و به مروان نیز که آن حضـرت را می‌خواست به بیعت وا دارد ، فرمود : «ویحـک ! اتامرنی ببیعـهٔ یزیـد و هو رجل فاسق ؟ » (۳) (آیا مرا به بیعت مردی فاسق چون یزیدفرا می‌خوانی ؟)سید الشهدا«ع بیعت با یزید را به معنای قبول سلطه جور و رضا دادن به‌هدم اسـلام می‌دید . از این رو و برای نجات اسلام و امت از حکومت فاسقان ، بیعت نکردو سفر مکه ، سپس راه کربلا را در پیش گرفت . ۱-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۰۹ . ۲-بحار الانوار ج ۴۴ ، ص ۳۲۵ . ۳-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۲۸۴ .

مخالف خوان

مخالف خوان یا اشـقیا خوان ، آنانکه ناموافق خواند و در تعزیه‌ها شـغل یکی از مخالفین‌اهل البیت را دارد ، چون شـمر ، سنان ، ابن زیاد . (۱) به کسانی می گفتنـد که در شبیه شـمر وحارث و ابن سـعد شبیه خوانی می کردنـد و مطالب را آمرانه و با خشونت ، مانند نثرآهنگدار ادا می‌نمودند . (۲) شـمر خوان و یزیـد خوان و . . . هم متداول بود . ۱-لغت نامه ، دهخـدا . ۲-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۴۳ .

مختار ثقفی

از قیام کنندگان پس از حادثه کربلا برای انتقام خون شـهدا و امام حسین علیه السلام . مختار بن ابی عبیده ثقفی ، معروف به کیسان ، در اصل از مردم طائف بود و مادرش دومـهٔبنت وهب نام داشت . در سال هجرت به دنیا آمده . پدر او در زمان عمر به مدینه رفت ، مختار نیز همراه پدرش به مدینه منتقل گشت . مردی بود خردمند ، حاضـر جواب ، شـجاع ، بخشـنده ، تیز هوش ، کارشـناس فنون رزم و غلبـه بر دشـمن . در دوران علی ع بـه بنی هاشم‌پیوسـته بـود و بـا حضـرت علی در عراق بـه سـر می‌برد ، پس از شـهادت آن حضـرت ، ساکن‌بصـره شد . در میان قوم خود ، شریف بود . روایاتی در مدح او وارد شده است . مختار ازمروجین و ناشرین فضایل آل محمـد بود و پیونـدش بـا اهـل بیت ، او را از ادبی سـرشار واخلاقی فاضل برخوردار ساخته بود . در نهان و آشـکار هواداری از دودمـان پیامبر می کرد . (۱) میثم تمـار در زنـدان ابن زیـاد ، به مختـار گفته بـود که تو آزاد شـده و به خونخواهی حسـین ع خروج خواهی کرد و ابن زیـاد را خواهی کشت . (۲) وی در دورانی که مسـلم بن عقیـل در کوفه بود ، او را به خـانه خویش برد و با او به

نفع‌امام حسین ع بیعت کرد . ابن زیاد ، پس از کشتن مسلم ، او را تازیانه زد و زندانی کرد و درایامی که حادثه کربلا اتفاق افتاد ، او و میثم تمار در زندان بودند . مختار ، پس از مرگ یزیددر سال ۶۴ ، به خونخواهی سید الشهدا«ع قیام کرد و قاتلان امام حسین ع را کشت ، سپس خود در جنگی با سپاهیان عبد الله بن زبیر در مکه کشته شد . از امام باقر«ع روایت‌است که : «لا تسبوا المختار ، فانه قد قتل قتلتنا و طلب بثارنا . . . » . (۳) قبر مختار ، در رواق راهرومرقد حضرت مسلم ع در کوفه قرار دارد . (۴) ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۴۳۵ ، مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۶۷ . ۲-همان ، ص ۴۳۴ . ۳-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۴۳ . ۴-سوگنامه آل محمد ، ص ۵۴۴ .

مداح مداحی ذاکر

مداحان اهل بیت ، که با ذکر مصیبت و ذکر فضایل خاندان وحی ، مجالس حسینی راگرم و اشک عاشقانه شیعیان آل الله را جاری می‌سازند ، از عوامل مهم بقاء فرهنگ‌عاشوراینـد . مداح ، در اصطلاح شیعی ، به کسانی گفته می‌شود که در ایام ولادتها وشهادتهای ائمه ع در مجالس جشن و عزا به خواندن اشعاری در فضایل و مناقب محمد وآل محمد ، یا در مظلومیت آنان می‌پردازند . ولی اغلب ، به مرثیه خوانان حسینی گفته‌می‌شود که با خواندن شعر مرثیه و ذکر مصیبت ، اهل مجلس را می گریانند . «مداح : روضه‌خوانی که ایستاده در پیش منبر به شعر ، مدایح اهل بیت و مصائب آنان را خواند ، آنکه‌ایستاده در کنار منبر در مجالس روضه خوانی ، یا روان در کوی و بازار ، اشعار مدایح‌اهل بیت را به آواز بخواند . » (۱) مداحی اهل بیت و نوحه خوانی در سوگ آنان ، از جمله کارهایی است که حادثه‌عاشورا را زنده نگهداشته است . ائمه نیز از مداحان و ذاکران ، تقدیر و تشویق می کردند ، صله می‌دادند ، دعا می کردند و برای این کار ، فضیلت و ثواب بسیار می‌شمردند . امام‌صادق ع فرموده است : «الحمد لله الذی جعل فی الناس من یفد الینا و یمدحنا و یرثی‌لنا» ، (۲) خدا را سپاس که در میان مردم ، کسانی را قرار داده که به سوی ما می‌آیند و ما رامدح و مرثیه می گویند . و حضرت رضا«ع در تشویق دعبل به مرثیه خوانی در ایام عزای‌حسینی فرمود : «یا دعبل ! احب ان تنشدنی شعرا فان هذه الایام حزن کانت علیناهل البیت (۳) ای دعبل ، دوست دارم برایم شعر بسرایی و بخوانی ، چون این روزها ، روزهای اندوه ما اهل بیت است . همین گونه مجالس و برنامه‌ها ، آن شهادت عظیم و حادثه‌شگفت را با مرور اینهمه سال ، همچنان زنده نگهداشته و به برکت آن نیز ، دین واحساسات دینی و انس و آشنایی مردم با خط اهل بیت زنده مانده است . به تعبیر امام‌خمینی قدس سره : «روضه سید الشهدا ، برای حفظ مکتب سید الشهدا است . . . این گریه‌هاو این روضه‌ها حفظ کرده مکتب را . » (۴) مداحی ، نوعی الگو دادن به مخاطبان و شخصیت‌پردازی اجتماعی و الگویی برای جامعه ارزشی است ، سنگری برای پراکندن و نشرفضیلتها در قالبی مؤثر و فراگیر نسبت به همه است و مداحان به خاطر اهمیت کارشان درجامعه و در شکل دهی افکار و عواطف ، نقش مهمی دارند و فلسفه اساسی مداحی ، رویج‌خوبیها و تبیین روحیه‌های والای شهیدان کربلا و دمیدن روح تعهد و حماسه درشیعه است و یک عشق و ایمان است ، نه یک حرفه و شغل . به تعبیر آیهٔ ا . . . خامنه‌ای : «جامعه مداح و ذاکر و ستایشگران اهل بیت ، طبقه‌ای هستند که در سایه این روش ، بیشترین تاثیر را در تعمیق فرهنگ و معارف اسلامی در ذهن مردم دارند . . . قضیه ، فقطقضیه شعر خوانی نیست . مساله ، مساله پراکندن مدایح و فضایل و حقایق در قالبی است که‌برای همه شنوندگان ، قابل فهم و درک باشد و در دل آنها تاثیر بگذارد . » (۵) مداحان ، به لحاظ آنکه کارشان بر عنصر«صدا» ، «شعر» ، «اجرا»و«مخاطب متکی‌است ، باید هر چه بیشتر نسبت به آموزش دیدنهای لازم ، پختگی اجرا ، تمرین پیوسته ، گزینش شعرهای خوب و پر معنی و زیبا و بدیع و ولایی ، مطالعه مقتلهای معتبر و منابع‌تاریخی ، تکیه روی اشعار و مطالب اخلاقی ، فکری و عقیدتی ، پرهیز از غلو و مبالغه وگفتن حرفهای اغراق آمیز و غیر قابل قبول که اثر منفی دارد ، اهتمام ورزند ، از دروغ وتصنع و بازارگرمی بپرهیزند ، خلوص و صداقت و مناعت طبع را فراموش نکنند ، نوکری‌ابا عبد الله الحسین و اخلاص نسبت به آن حضرت را از یاد

نبرند و از آنجا که شعر خوب‌از نظر مضمون ، قالب و تعبیر ، در دلها و افکار ، تاثیر ماندگار می گذارد ، در شناخت ومطالعه و انتخاب شعرهای پخته و عمیق و زیبا بکوشند تا بهتر بتوانند در این سمت ، به‌ترسیم چهره الگوهای کمال و اسوه‌های پاکی ، یعنی معصومین ع بپردازند و خود نیزالگوی اخلاق و تعهد باشند . رسالت مقدس مداحان در عصر حاضر عبارتست از : -استفاده شایسته از عواطف پاک مردم و جهت دادن به آنها در مسیر پاکی وتهذیب و تقوا . -تعمیق محبتها و عشقهای درونی به انسانهای اسوه و پاک . -روشنگری افکار جامعه و هدایت به ارزشها و خوبیها و تقویت ایمان مردم . -حفظ و اشاعه فرهنگ شهادت از طریق یاد شهدای کربلا و شهدای انقلاب وجنگ و طرح معارف اسلام و انقلاب و خط امام و رهبری و مسؤولیتهای‌اجتماعی . ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۴۶۹ . ۳-جامع احادیث الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۵۶۷ . ۴-صحیفه نور ، ج ۸ ، ص ۶۹ . ۵-ستودگان و ستایشگران ، ص ۳۰ و ۳۱ . این کتاب که مجموعه‌ای برگرفته از سخنان آیهٔ ا . . . خامنه‌ای در دیدارهای‌مکرر با وعاظ و مداحان و شاعران و . . . است ، بر محور مداحی و روضه خوانی و مرثیه سرایی و . . . است و برای مداحانو ذاکران و شاعران اهل بیت ، نکات بسیار سودمندی دارد ، نشر«حوزه هنری ، ۱۳۷۲ .

مدایح و مراثی

مدایح ، جمع مدح و مدیحه است ، و مراثی ، جمع مرثیه . «مدح : ستایش ، ثنای به‌صفات نیک ، توصیف به نیکخویی ، مدحت . (۱) «مرثیه : مرده ستایی ، عزاداری ، شرح محامدو اوصاف مرده ، چکامه‌ای که در عزای از دست رفته‌ای سرایند ، در عزای کسی شعرسرودن ، گریستن بر مرده و بر شمردن و ذکر محاسن وی ، سوگواری ، روضه ، مراسم عزایی‌که به یاد شهیدان راه دین و بخصوص در ایام محرم و به یاد واقعه کربلا- بر پا کنند ، اشعاری‌که در ذکر مصائب و شرح شهادت پیشوایان دین و بخصوص شهیدان کربلا سرایند وخوانند . (۲) از جمله برنامه‌هایی که از سوی امامان معصوم مورد تشویق قرار گرفته تا از این طریق ، خاطره رشادتها و مظلومیتهای شهدای کربلا و فرهنگ عاشورا زنده بماند ، سرودن مدح ومرثیه است . قالب شعر ، به لحاظ برخورداری از وزن و آهنگ و بعد عاطفی ، مؤثرتر وماندگارتر است . از این رو بعنوان سلاحی مؤثر در دفاع از حق و ستایش راستی و راستان‌به کار گرفته شده است . در تاریخ شیعه ، شاعرانی برجسته همچون : فرزدق ، عوف بن‌عبد الله ، کمیت ، عبد الله بن کثیر ، دعبل ، سید حمیری و . . . با زیباترین وجهی مفاخر وفضایل اهل بیت را ترسیم کرده و با سوزناکترین صورت ، برای شهدای کربلا مرثیه سروده‌اند و مجموعه‌های معتبری نیز از اشعار شاعران شیعی گرد آمده است . (۳) به بیان آیت‌الله خامنه‌ای : «با توجه به پایگاه بلند«شعر مسلکی در قرنهای اول و دوم هجری ویاد آوری این نکته که شاعر متعهد به یک مسلک ، برجسته‌ترین و مؤثرترین نقش را درترویج گرایشهای مسلک خود و تبیین هدفها و شعارهای آن به کار می‌برده است ، طبیعی‌می‌نماید که حساب ویژه‌ای برای اظهارات و سروده‌های شاعران وابسته به جناحهای‌سیاسی در نظر گرفته آید . . . » . (۴) سروده‌های موضعدار شاعران مکتبی در مدح و مرثیه ائمه و اهل بیت ، بطور ضمنی‌خلفای جور و مظالم حکام غاصب را هم مورد انتقاد قرار می‌داد . «در شعر مذهبی ، نظرکلی بر نشر مبادی دین بود و احیای حقایق ایمان و زنده کردن دلها و جانها و جاری‌ساختن خون حماسه و تعهد در رگها و پی‌ها . از این رو شاعران بزرگ شیعه همیشه برای‌حکومتهای فاسد ، خطری بزرگ محسوب می‌شدند زیرا آنان در خلال مدح آل‌محمد«ص حقایق دین و صفات لازم حاکم دینی را یاد می کردند و با ذکر صفات اسلامی‌امامان و مقایسه و تحقیر زمامداران ، دلها را به حق و حکومت‌حق توجه می‌دادند . » (۵) این‌شیوه و راه ، برگرفته و الهام یافته از رهنمودهای خود امامان بود که با سخن و عمل ، باصراحت و کنایه ، مدافع شاعران متعهد و مرثیه سرایان متقی و حق شعار بودند . در این‌زمینه ، حدیث بسیار است ، بویژه تاکید ائمه نسبت به سرودن مرثیه در باره حسین ع باانگیزه ذکر»و احیاء یاد و گریاندن بر آن مصیبتها بیش از دیگر محورهاست . امام‌صادق ع فرمود : «من قال فینا بیت‌شعر بنی الله له بیتا فی الجنهٔ ۴ هر کس که یک بیت‌شعر در باره ما بگوید ، خداوند برای او

خانه‌ای در بهشت بنا می‌کند . نیز از آن حضرت‌است : «ما من احد قال فی الحسین شعرا فبکی و آبکی به الا اوجب الله له الجنهٔ و غفر له (۶) امام رضا«ع نیز به دعبل توصیه می‌کند که در باره حسین ع مرثیه بسراید و بدین وسیله‌ائمه را یاری کند : «یا دعبل ! ارث الحسین علیه السلام فانت ناصرنا و مادحنا ما دمت‌حیا فلاتقصر عن نصرنا ما استطعت . (۷) این تاکیدات ، بوضوح نشان دهنده خط حمایتگرانه ائمه از شعر و مرثیه‌ای است که دراحیاء حادثه کربلاـ و فضایل سید الشهدا و مناقب و مظلومیتهای او باشد . عالمان بزرگ‌شیعه نیز در تبعیت از روش و سیره ائمه ، همین موضع و عمل را داشته‌اند . (۸) روشن است‌که حرکت در چنین خطی ، همیشه برای شاعران اهل بیت ، مشکل داشته و اغلب ، تحت‌تعقیب یا در زندان به سر می‌بردند . این خط مقدس ، که انتقال فرهنگ شهادت را به‌آیندگان در برداشت ، همچنان ادامه داشته است ، تاکنون . به کمک مراثی ، احساسها وعواطف برانگیخته می‌شد و اشک ، که زبان گویای دل بود ، پایبندی انسان متعهد را به خط حسینی و کربلایی تثبیت می‌کرد . نکاتی را هم در باره اشعار مدح و مرثیه باید مراعات کرد : ۱–محتوای اشعار ، باید از متانت ، دقت ، اعتبار و استناد برخوردار باشد و ازحرفهای سست و بی‌مدرک ، یا دروغ و جعلیات و مطالب ضعیف و احیانا وهن‌آمیز نسبت به معصومین ، بشدت باید پرهیز کرد . ۲–از آنجا که شعر مدح و مرثیه ، عامل انتقال فرهنگ است ، باید سطح آن بالا وارزشمند و عمیق باشد تا به جامعه اسلامی و هواداران ائمه ، بینش و بصیرت وعمق در فهم و فکر بدهد . ۳–اشعار مراثی و مدایح ، در عین حال که باید استوار و محکم باشد ، نباید چنان‌مغلق و پیچیده شود که برای شنوندگان و خوانندگان ، گویایی و رسایی خود رااز دست بدهد و نتواند با عامه خلق ، ارتباط برقرار کند . ۴–به بهانه دینی و مذهبی بودن شعر مدح و مرثیه ، نباید اجازه داد که شعرهای‌ضعیف و سست و فاقد قوت ادبی و صلاحیت‌شعری رواج یابد . مدایح ومراثی ، باید در نهایت قوت شعری باشد ، آنگونه که در آثار بزرگان پیش کسوت‌عصر ائمه و دوره‌های بعد ، در مرثیه دیده می‌شود . ۵–شاعران مدیحه سرا و مرثیه سرا ، باید با درک اهمیت و والایی مکانت‌خویش ، در حد مطلوب خلوص و تقوا و مناعت طبع و ثبات قدم و عقیده و عشق وولای به اهل بیت عصمت باشند و بدانند که شجره نامه آنان به کمیت‌ها ودعبل‌ها می‌رسد و اگر بخواهند مشمول دعای ائمه ع باشند ، باید شایستگی‌فکری و خطی و عملی و اخلاقی آن را در خویش فراهم آورند . ۶–شاعر اهل بیت ، باید همیشه با توجه به زمان و مکان و شرایط ، رسالت اجتماعی‌و تعهد شیعی خود را به اثبات برساند و سروده‌هایش دارای پیام و«جهت باشد . ۷–خوب سرودن در باره ائمه ع ، نیاز به غنای فکری و معلومات عمیق شاعردارد . بنابر این شاعران مرثیه سرا باید بشدت اهل مطالعه در متون و منابع باشندو شور و شعور را در شعر خویش در آمیزند و پخته ، پر مطلب و مایه‌داربسرایند . (۹) ۱ و ۲–لغت نامه ، دهخدا . ۳–کتاب ادب الطف در ۱۰ جلد از جواد شبر ، مجموعه‌ای است که به بررسی شعرا و اشعار قرن اول تا چهاردهم‌پرداخته که پیرامون امام حسین ع و حادثه عاشورا سروده‌اند . ۴–پیشوای صادق ، ص ۸۱ . ۵–ادبیات و تعهد در اسلام ، محمدرضا حکیمی ، ص ۲۷۴ . ۶–وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۴۶۷ ، بحار الانوار ، ج ۷۶ ، ص ۲۹۱ . ۷–رجال شیخ طوسی ، ص ۲۸۹ . ۸–جامع احادیث الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۵۶۷ . در باره شعر دعبل ، بویژه قصیده مدارس آیات وی ، ر . ک : الغدیر ، ج ۲ ، ص ۳۵۰ . نیز برای آشنایی با زندگی شاعران برجسته‌ای چون کمیت ، دعبل ، سید حمیری و . . . ر . ک : الغدیر ، ج ۲ ، ۳ و۴ . نمونه‌هایی از مرثیه‌های شاعران اهل بیت نیز در سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۵۰۹ ، آمده است . همچنین در بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۴۲ ، (باب ما قیل من المراثی فیه)و عوالم(امام حسین) ، ص ۵۴۳ تا ۵۹۰ . ۹–به بحث مستوفا و تحقیقی علامه امینی در باره شعر در تاریخ اسلام و دیدگاه پیامبر و ائمه ع و علمای شیعه وجایگاه والای شعرای متعهد شیعه نزد امامان و برخورد شایسته دین با شعر موضعدار ، در«الغدیر» ، ج ۲ ، ص ۲ تا ۲۴مراجعه کنید .

مراحل نهضت عاشورا

حماسه حسینی ، تنها در روز عاشورا جلوه نکرد ، بلکه از ماهها قبل و پس از مرگ‌معاویه آغاز شد و ماهها پس از عاشورا(بلکه

سالها)ادامه یافت . در یک نگاه تاریخی ، مراحل این نهضت را اینگونه می‌توان برشمرد : ۱-امتناع امام حسین ع از بیعت با یزید و به رسمیت نشناختن حکومت وی . دراین مقطع ، فراخوانی امام از سوی والی مدینه ، گفتگوهای امام با والی و نیز بامروان قابل مطالعه است . ۲-خروج از مدینه به سوی مکه به شکل هجرتی شبانه و مخفیانه ، همراه‌اهل بیت ع . ۳-اقامت چهار ماهه امام در مکه ، همراه با سخنرانیها ، دیدارها ، تبلیغات مؤثر وروشنگری اذهان مردم علیه یزید و امویان و تبیین علت امتناع از بیعت و هدف‌از این حرکت . ۴-اعزام نماینده ویژه خود(مسلم بن عقیل)به کوفه ، برای زمینه‌سازی نهضت وبیعت گرفتن از شیعیان هوادار ، جهت تشکیل حکومت اسلامی ، به دنبال‌دریافت نامه‌ها و طومارهای مکرر از سوی کوفیان و سران شیعه و سرانجام‌قیام مسلم و شهادتش در کوفه و دگرگونی اوضاع شهر . ۵-حرکت از مکه به سوی عراق و پیمودن منزلگاهها ، برخوردهای میان راه ، خطبه‌ها ، توقفها ، پیگری اخبار کوفه ، ملاقات با حر . ۶-رسیدن به سرزمین کربلا و قرار گرفتن در محاصره نیروهای دشمن ، پیش ازرسیدن به کوفه در دوم محرم ، تلاش چند روزه برای جلوگیری از درگیری و خونریزی . ۷-شهادت امام حسین ع و فرزندان و بستگان و اصحابش در حماسه بزرگ روزعاشورا در حمله عمومی و در نبرد تن به تن با دشمن . ۸-اسارت اهل بیت و بهره‌برداری تبلیغی امام سجاد«ع و حضرت زینب و عترت‌پیامبر از شهادت عاشوراییان و رساندن پیام شهادت به مردم ، افشاگری اسرا درکوفه ، شام و در طول اسارت ، با ایراد خطبه‌ها و سخنان مختلف . ۹-پس از بازگشت به مدینه ، مجالس یاد و سوگواری ، گریه‌ها و ندبه‌ها و رسواشدن یزیدیان و آغاز حرکتهای ضد حکومت در شهرها و مناطق مختلف . مراحل دیگری از نهضت کربلا در سالهای بعد اتفاق افتاد و قیامهای توابین ودیگران بر ضد حکومت اموی از آن جمله بود . در یک نگاه ، همه نهضتهای‌عدالتخواهانه و ظلم ستیز که در طول تاریخ و با الهام از شهادت امام حسین ع و حادثه عاشورا پدید آمده و خواهد آمد ، از مراحل نهضت عاشورا در امتدادتاریخی آن به حساب می‌آید ، چرا که آن قیام ، تنها برای اعتراض به فسادحکومت اموی و یزید نبود ، بلکه درسی برای احیای آزادگی و شرف در همه‌زمانها بود . امروز نیز مبارزات عاشورایی مسلمانان متعهد بر ضد استکبارجهانی و طاغوتها ، تداوم همان نهضت‌خونین است .

مراسم و سنتها

پیرامون حادثه عاشورا و عزاداری امام حسین ع ، یک سری سنتها و مراسم میان مردم‌معمول است که در طول سال و اغلب در دو ماه محرم و صفر و بویژه در دهه عاشورا عمل‌می‌شود . آداب و سنن در مناطق مختلف جهان و حتی در شهرهای مختلف ایران نیزمتفاوت و متنوع است . برخی از مراسم ، مثلا ـ ویژه هند و پاکستان است ، برخی خاص‌ایران ، و بعضی مخصوص عراق و شام . سنتهای رایج ، گاهی پشتوانه‌های دینی دارد ومتکی به روایات و مستند به فقه و حدیث است ، برخی هم از ابداعات و ساخته‌های مردم‌و تقلیدهای بی‌اساس است . بر شمردن همه آداب و مراسم مربوط به عاشورا و عزاداری ، از حوصله این مجموعه بیرون است . تنها به برخی از آنها اشاره می‌شود : عزاداری و گریه بر امام حسین ع ، نوحه‌خوانی و مرثیه خوانی ، تعزیه و شبیه خوانی ، سینه زنی و زنجیر زنی و قمه زنی ، برپایی مجالس در تکیه‌ها ، حسینیه‌ها ، خانه‌ها و مساجدو تشکیل هیئتها در ایام محرم ، نذر و احسان و صدقه و اطعام مردم برای سید الشهدا ، سقایی و چای و آب و شربت دادن به مردم ، ساختن حسینیه و تکیه ، ترک بعضی کارهای‌مباح در ایام عاشورا مثل : عروسی ، ازدواج ، آرایش ، تمیز کردن و جارو کردن خانه ، پرداختن‌به کسب و کار و دوخت و دوز و خانه تکانی و . . . ، یاد حسین هنگام نوشیدن آب ، پوشیدن‌لباس سیاه ، سیاهپوش کردن اماکن و گذرگاهها و مساجد و حسینیه‌ها ، مالیدن گل برپیشانی و سر ، پاشیدن کاه و خاشاک بر سر ، راه انداختن دسته‌های عزاداری در خیابانها ، برپایی مراسم شام غریبان ، برگزاری مجالس مقتل خوانی و زیارت عاشورا ، نذر برای‌آوردن کودکان خردسال به یاد علی اصغر در دسته‌های عزاداری ، طشت گردانی ، تهیه وآذین بندی توقها و علامتها و نخلها ، پختن آش نذری و سفره انداختن ، زیارت رفتن ،

گرامیداشت اربعین امام حسین ع ، سر برهنه و پای برهنه بودن در عزای حسینی بویژه‌عاشورا و اربعین .

مرثیه جن

از ابعاد غیر مادی و غیر بشری شهادت امام حسین ع ، گریه و نوحه و مرثیه خوانی‌فرشتگان و اجنه بر آن حضرت است . روایاتی در این باره نقل شده و کسانی هم مدعی بوده‌اند که شعرها و نوحه‌های جن را به یاد عاشورا شنیده و گریسته‌اند ، همچون مسور بن‌مخرمه . (۱) نوحه‌هایی از قبیل این که : ایها القاتلون جهلا حسینا ابشروا بالعذاب و التنکیل یا این شعر : ایا عین جودی و لا تجمدی و جودی علی الهالک السید فبالطف امسی صریعا فقد رزئنا الغداۀ بامر بدی و امثال اینگونه مراثی که در کتب مقتل و روایات آمده است . (۲) شهید مطهری در این‌باره می گوید : «در«قمقام زخار» ، قسمت زیادی از مراثی جنی‌ها را بصورت شعر نقل کرده‌است . بعید نیست که این اشعار سراسر انتقاد و حنین و تحریک احساسات ، از طرف‌علاقه‌مندان و شیعیان سروده می‌شده است و چون از طرف حکومت وقت ، تحت تعقیب‌قرار می گرفتند ، لذا اشعاری که می‌سرودند به نام جنی منتشر می کردند که هم پی گم کرده‌باشند و هم مردم بهتر حفظ می کردند . » (۳) البته شعرهای مرثیه از قول جن ، غیر از گریه وعزاداری ملائک و انبیا و کروبیان در عزای حسینی است که روایاتش متفاوت است . در بارگاه قدس که جای ملال نیست سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است جن و ملک بر آدمیان نوحه می کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است (۴) ۱-در این زمینه‌ها ، ر . ک : «ستودگان و ستایشگران ، حوزه هنری . ۲-عوالم(امام حسین) ، ص ۴۸۶ . ۳-از جمله در«بحار الانوار»ج ۴۵ ، ص ۲۳۳(باب نوح الجن علیه) ، سفینۀ البحار ، ج ۱ ، ص ۱۹۰ . ۴-حماسه حسینی ، ج ۳ ، ص ۳۷۵ .

مروان بن حکم

از سران مخالف با اهل بیت ع و هوادار خط اموی و پسر عموی عثمان که در امورمالی و سیاسی انحرافهای فاحشی داشت و از محرکین بر ضد آل علی بود و سوءاستفاده‌های بسیاری از بیت المال در زمان عثمان داشت . وی به زبان رسول خدا«ص لعنت‌شده بود . علی ع هم روزی به او نگریست و فرمود : وای بر تو و وای بر امت محمداز دست تو و دودمانت ، آنگاه که موی سرت سفید شود . علی علیه السلام او را پرچمدارگمراهی می‌دانست . (۱) . مروان از افراد سرشناس بنی امیه بود و پس از مرگ معاویه ، ولید والی مدینه وقتی نامه‌یزید را دریافت کرد که به او دستور بیعت گرفتن از حسین ع داده بود ، با مروان مشورت‌کرد . مروان هم گفت همین شبانه در پی حسین ع بفرست و اگر بیعت نکرد ، گردن او رابزن و پیوسته او را تحریک می کرد که به زور از ابا عبد الله الحسین بیعت بگیرد . (۲) نسبت به‌سید الشهدا«ع کینه شدید داشت . چون پس از احضار امام ، قرار بر فردای آن شب شد ، مروان ، ولید را تشویق می کرد که همین امشب کار را یکسره کن . در راه هم وقتی به امام‌حسین ع برخورد و او را به بیعت فرا خواند ، حسین بن علی ع ، کلام معروف خویش علی الاسلام السلام ، اذ قد بلیت الامۀ براع مثل یزید . . . »را خطاب به او گفت ، و میان امامو آن شیطان کین توز ، سخنان تندی رد و بدل شد . (۳) مروان بعدها به خلافت رسید و درسال ۶۵ هجری ، در سن ۶۳ سالگی مرد . (۴) از کسانی بود که نسبت به شیعه سختگیری‌می کرد و چون به حکومت مدینه رسید ، هر جمعه در منبر ، علی ع را لعن و سب می کرد . (۵) ۱-محتشم کاشانی . ۲-الغدیر ، ج ۸ ، ص ۲۶۰ تا ۲۶۷ . ۳-حیاۀ الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۵۰ . ۴-همان ، ص ۲۵۶ . ۵-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۸۹ .

مسروق بن وائل حضرمی

از نیروهای خبیث‌سپاه عمر سعد که در کربلا حضور داشت . در پیشاپیش نیروهای کوفه بود ، به این امید که سر امام حسین ع را به

دست آورد و نزد ابن زیاد ، مقام یابد . درگفتگویی با امام ، به آن حضرت جسارت کرد و سید الشهدا«ع او را نفرین کرد و فرمود : «اللهم حزه الی النار» . او خشمگین شد و خواست که به سوی امام اسب بتازد . هنگام‌پرش از نهر ، پایش در رکاب ماند و بدنش از اسب آویخته شد . مسروق از این صحنه‌مرعوب شد و خود را از میدان نبرد کنار کشید . علت را که پرسیدند ، به این معجزه اشاره‌کرد و گفت : «رایت من اهل هذا البیت‌شیئا لا اقاتلهم ابدا» . از این دودمان چیزی دیدم که‌هرگز با آنان نخواهم جنگید . در برخی نقلها آمده است که اسبش او را آنقدر به سنگها ودرختها کشید و کوبید تا مرد . (۱) ۱-حیاة الامام زین العابدین ، باقر شریف القرشی ، ص ۶۰۵ .

مسعود بن حجاج

از شهدای کربلا . وی و پسرش(عبد الرحمان بن حجاج)در حمله اول به شهادت‌رسیدند . برخی گفته‌اند این دو همراه سپاه عمر سعد از کوفه بیرون آمده بودند ، ولی درکربلا به سوی حسین ع آمدند . نامشان در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱- عبرات المصطفین ، ج ۲ ، ص ۲۶ .

مسلح

نام یکی از منزلگاههای راه مکه به عراق ، که امام حسین ع از آن عبور کرده است .

مسلم بن عقبه

جنایتکاری که در واقعه حره ، به فرمان یزید ، دست به کشتار مردم مدینه زد . واقعه حره‌قیام عمومی مردم مدینه بر ضد امویان بود که پس از حادثه عاشورا به وقوع پیوست . وی ازسرداران (۱) معاویه و یزید بود و زمان پیامبر را هم درک کرده بود . (۲) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۱۲ . ۲-مروج الذهب ، ج ۲ ، ص ۶۹ .

مسلم بن عقیل

نماینده اعزامی سید الشهدا از مکه به کوفه برای بررسی اوضاع و بیعت گرفتن از مردم . مسلم بن عقیل ، پسر عموی امام حسین ع و مورد وثوق وی بود . رشادت و جوانمردی اومشهور بود . در جنگ صفین ، در جناح راست لشکر علی ع بود . امام حسین ع در پاسخ‌به دعوتنامه‌های مکرر شیعیان و سران کوفه ، نامه‌ای خطاب به آنان نوشت و مسلم بن‌عقیل را بعنوان برادر ، پسر عمو و فرد مورد اطمینان خود«به آنان معرفی کرد . مسلم‌در نیمه شعبان از مکه به کوفه رفت ، در کوفه به تلاش وسیعی برای دعوت مردم به‌بیعت با امام پرداخت . آن زمان والی کوفه نعمان بن بشیر بود . حدود ۱۸ هزار نفر با اوبه نفع امام بیعت کردند . در ایام فعالیت و قیام حماسی مسلم ، والی کوفه عوض شد و ابن‌زیاد به ولایت کوفه و مقابله با حرکت مسلم منصوب گشت . جایگاه مسلم در کوفه پنهان‌بود . ابن زیاد به کمک جاسوسان محل اختفای او را پیدا کرد و به دستگیری میزبانش‌که هانی بود پرداخت . مسلم به عقیل مجبور شد قیام خویش را پیش از موعد علنی کند . قصر ابن زیاد به محاصره در آمد . ابن زیاد ، سران شهر را گرد آورد و آنان را با تهدید و تطمیع ، مطیع خویش ساخت . باایجاد جو رعب و وحشت و دستگیریها ، بیم و هراس بر مردم سایه افکند و از دور مسلم‌پراکنده شدند . مسلم بن عقیل در کوفه ، تنها و غریب و بی پناه ماند . شب به خانه طوعه‌رفت . جایگاه او برای ابن زیاد معلوم شد . نیروهایی فرستاد ، مسلم از خانه بیرون آمد و درکوچه‌ها و میدان شهر ، یک تنه با سربازان ابن زیاد جنگید تا آنکه گرفتار شد . او را به قصرابن زیاد بردند . پس از گفتگوهای تندی که رد و بدل شد ، به دستور ابن زیاد ، او را بالای‌قصر برده ، سر از بدنش

جدا کردند و پیکرش را به زیر افکندند . (۱) سر مسلم را همراه سرهانی نزد یزید فرستادند . شهادت مسلم بن عقیل ، روز هشتم ذیحجه سال ۶۰(روز عرفه) بود . قبر مسلم در کوفه است . و در سال ۱۲۸۲ قمری گنبدش کاشی و ضریحش از نقره‌شد و اطراف ضریح ، مجلل و آینه‌کاری گشت . محدث قمی پس از ذکر اعمال مسجدجامع کوفه ، نماز و زیارتنامه‌ای برای حضرت مسلم نقل کرده است . با این شروع : «الحمد لله الملک الحق المبین . . . » (۲) ۱-لغت نامه ، دهخدا ، به نقل از«الاعلام و«حبیب السیر» . ۲- قضایای نهضت او و بیعت مردم و شهادتش در بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۴۰ به بعد آمده است ، نیز زندگینامه او درکتاب مبعوث الحسین محمد علی عابدین ، انتشارات جامعه مدرسین .

مسلم بن عوسجه اسدی

اولین شهید عاشورا که در حمله نخست به شهادت رسید . پیر مردی بزرگوار از طایفه‌بنی اسد و از چهره‌های درخشان کوفه و هواداران اهل بیت ع بود . از اصحاب پیامبر«ص و مسلمانان با سابقه به شمار می‌رفت و از آن حضرت روایت هم کرده است . پارسا ، شجاع‌و سوارکاری نامی بود و در فتوحات اسلامی شرکت می‌کرد و در همه جنگهای‌امیر المؤمنین ع حضور داشت . در کوفه برای حسین بن علی ع بیعت می‌گرفت . مسلم بن عقیل در برنامه کوتاه مدت نهضت ، او را در راس عده‌ای از طایفه مذحج و اسدقرار داد . (۱) در نهضت مسلم ، نقش دریافت پول از هواداران و تهیه سلاح برای نهضت را برعهده داشت . جاسوس ابن زیاد» ، به نام معقل از همین طریق به مخفیگاه مسلم پی برد . در کربلا-از یاران شجاع و فداکار امام بود . شب عاشورا که امام از یاران خواست ازتاریکی شب استفاده کرده ، از صحنه خارج شوند ، یکی از کسانی بود که برخاست و ضمن‌اعلام وفاداری و مقاومت تا شهادت ، گفت : «و الله لو علمت انی اقتل ثم احیی ثم احرق ثم‌اذری یفعل بی ذلک سبعین مرة ما ترکتک فکیف و انما هی قتلة واحدة ثم الکرامة الی‌الابد . » (۲) به خدا قسم اگر هفتاد بار کشته شوم ، سوزانده شوم و خاکسترم بر باد رود ، هرگزتو را رها نخواهم کرد ، تا چه رسد به اینکه اکنون یک بار کشته شدن است ، سپس کرامت‌ابدی است . روز عاشورا ، رجز مسلم بن عوسجه در مبارزه چنین بود : ان تسئلوا عنی فانی ذولبد من فرع قوم فی ذری بنی اسد فمن بغانا حاید عن الرشد و کافر بدین جبار صمد (۳) که حاکی از بصیرت دینی و دشمن شناسی او و کافر دانستن جبهه مخالف است . سپاه‌دشمن چون در نبرد تن به تن یارای جنگیدن با او را نداشتند ، او را سنگباران کردند . چون‌مسلم به زمین افتاد ، رمقی در تن داشت که حسین بن علی ع و حبیب بن مظاهر خود را به‌او رساندند . امام او را دعا کرد و حبیب چون نزدیک او آمد ، مسلم او را توصیه نمود که‌مبادا حسین ع را تنها گذارد . (۴) ۱- مفاتیح الجنان ، ص ۴۰۱ . ۲-انصار الحسین ، ص ۹۳ . ۳-مناقب ، ج ۴ ، ص ۹۹ . ۴-همان ، ص ۱۰۲ .

مسلم بن کثیر ازدی

از شهدای کربلا- ، وی از طایفه ازد ، و از تابعین بود . بعضی هم او را از اصحاب‌شمرده‌اند . در برخی جنگها در رکاب علی ع مجروح شده و از ناحیه پا آسیب دیده بود . در حادثه عاشورا ، از کسانی بود که به قصد حسین بن علی ع از کوفه بیرون آمد ونزدیکیهای کربلا به آن حضرت پیوست و روز عاشورا در حمله نخستین به شهادت‌رسید . (۱) نام او را اسلم بن کثیر و سلیمان بن کثیر هم نقل کرده‌اند . (۲) در زیارت ناحیه مقدسه‌نیز از او یاد شده است . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۰ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۳۵۵ ، مناقب ، ج ۴ ، ص ۱۱۳ ، تنقیح المقال ، ج ۳ ، ص ۲۱۵ .

مسلم بن کناد (۱)

مسلم ، مولی عامر بن مسلم از شهدای کربلا به حساب آمده که نامش در زیارت رجبیه هم دیده می‌شود . از شهدای کربلا ، که

غلام عامر بن مسلم بود . عامر ، خود در کربلا به شهادت رسید . (۲) دربرخی نقلها نام او سالم آمده است . ۱-انصار الحسین ، ص ۹۴ . ۲-همان ، ص ۱۰۴ .

مسور بن مخزمه(مخرمه)

از کسانی بود که در مکه ، پس از آگاهی از عزم سید الشهدا«ع بر حرکت به سوی کوفه ، نامه‌ای به امام نوشت و از او خواست که فریب نامه‌های عراقیان را نخورد . خودش نیز بایزید بیعت نکرده بود . امام پس از خواندن نامه‌اش ، برای او دعای خیر کرد و عواطفش راستود . وی مردی اهل فضل و دیانت بود و از رسول خدا«ص روایت می‌کرد . دو سال‌پس از هجرت به دنیا آمده بود تا زمان مرگ عثمان در مدینه بود . سپس ساکن مکه شد . درحادثه محاصره و سنگباران مکه ، در سال ۶۴ هجری در حال نماز در حجر اسماعیل کشته‌شد . هنگام مرگ ، شصت و دو سال داشت . (۱) ۱-همان .

مسیب بن نجبه فرازی

از یاران برجسته علی علیه السلام بود . وی در قیام توابین به خونخواهی شهدای کربلا ، پس از کشته شدن سلیمان بن صرد رهبر توابین ، پرچم نبرد را به دست گرفت و دلیرانه‌جنگید تا کشته شد . شهادتش در سال ۶۵ هجری در«عین الورده بود . (۱) از اینکه توفیق‌شهادت در رکاب سید الشهدا را نیافته بود بشدت اندوهگین بود و این حسرت را درخطابه‌ای که در جمع توابین ایراد کرد ، بر زبان آورد و از اینکه با رسیدن نامه و پیک امام ، ازفداکاری در راهش مضایقه کرده و یاریش نکرد ، خود و جمع یاران را ملامت کرد . (۲) ۱-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۴ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۳ ، ص ۴۲۱۷-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۹۴ ، تاریخ الاسلام ، ذهبی ، ج ۵ ، ص ۲۴۸ . ۲-حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۶۲ .

مشک

ظرف نگهداری آب در قدیم . پوست گوسفندی که درست و بدون شکافتن از وسط ، کنده باشند و در آن ماست ، دوغ ، آب و غیره ریزند ، خیک بی‌موی ، به آن قربه ، «راویه ، و«رکوه هم گویند . در نبرد عاشورا نیز همچون همه جنگهای قدیم ، از مشک بعنوان ظرفی‌برای برداشتن و نگهداشتن آب در سفر و اردوگاه استفاده شد . در فرهنگ عاطفی عاشورا ، «مشک مظهر سقایی ابا الفضل ع است ، چرا که او آبرسان خیمه‌ها و سقای اطفال امام‌حسین ع بود . به همین خاطر ، به آن حضرت ابو القربه هم گویند ، کنایه از سقایی او بامشک . روز عاشورا هم مشک خالی به دوش گرفت و به فرات رفت و آن را پر از آب کردو در راه آوردن آب به خیمه‌ها ، راه را بر او بستند . دستانش قطع شد و مشک آب سوراخ گشت و عباس ع هم به شهادت رسید ، پیش از آنکه آب به خیمه‌ها برسد . این موضوع ، باحسرت و اندوه یاد می‌شود که نشان وفای عباس ع و عطش اطفال است . به گفته عمان‌سامانی : پس فرو بارید بر وی تیر تیز مشک شد بر حالت او اشک ریز اشک چندان ریخت بر وی چشم مشک تا که چشم مشک ، خالی شد ز اشک تا قیامت تشنه کامان ثواب می‌خورند از رشحه آن مشک ، آب (۱) پیش از عاشورا نیز مشک ، ایفای نقش کرده است . در مسیر راه ، وقتی کاروان امام‌حسین ع به منزلگاه شراف رسیدند ، جوانان به فرمان امام ، آب بسیاری در مشکهابرداشتند و در گرمای نیمروز فردا ، با سپاه هزار نفری حر برخوردند که تشنه بودند . دهان‌مشکها به روی آن سپاه گشوده شد ، حتی اسبهایشان سیراب شدند . (۲) در کربلا نیز از سه‌روز مانده به عاشورا ، نیروهای عمر سعد بر فرات مسلط شدند و مانع بردن آب گشتند . وقتی عطش بر حسین ع و یارانش زیاد شد ، برادرش عباس ع را مامور تهیه آب کرد . وی با ۲۰ نفر همراه مشک و به اتفاق ۳۰ نفر سواره نزدیک شریعه شدند و نبردی کرده ، مشکها را پر از آب کرده برگشتند . (۳) چشم از اشک پر و مشک من از آب تهی

است جگرم غرقه به خون و تنم از تاب تهی است گفتم از اشک کنم آتش دل را خاموش پر زخوناب بود چشم من از آب تهی است جان من می‌برد آن آب کزین مشک چکد گشتیم غرق در آبی که زگرداب تهی است دست و مشک و علمی لازمه سقایی است دست عباس تو را از این همه اسباب تهی است مشک هم اشک به بی دستی من می‌ریزد بی سبب نیست اگر مشک من از آب تهی است (۴) ۱-گنجینهٔ الاسرار ، عمان سامانی ، ص ۷۶ . چاپ ۱۳۶۲ ش . ۲-تاریخ طبری ، ج ۴ ، (چاپ قاهره) ، ص ۳۰۲ . ۳-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۶ . ۴-از : سید شهاب الدین موسوی شب شعر عاشورا»شماره ۵ ، ص ۹۲ .

مشکور

نام پیر مردی از هواداران اهل بیت در کوفه که مامور نگهبانی از طفلان مسلم بن عقیل‌بود . وقتی پس از یک سال زندانی بودن محمد و ابراهیم(پسران حضرت مسلم)فهمید که‌آن دو از بنی هاشم و دودمان نبوتند ، آنان را مخفیانه از زندان آزاد کرد(گر چه دوباره‌گرفتار شده ، به شهادت رسیدند) . (۱) مشکور به خاطر این خدمت به طفلان مسلم ، از سوی‌ابن زیاد احضار شد و به او پانصد ضربه تازیانه زدند وی در زیر تازیانه‌ها جان داد . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۰۱ . ۲-سوگنامه آل محمد ، ص ۱۸۹ به نقل از معالی السبطین .

مشهد الحسین ع

مشهد به معنای محل شهادت ، محل دفن ، حرم و مقبره است . این تعبیر به جای مرقدسید الشهدا به کار می‌رود .

مشهد راس الحسین ع

حرم و بقعه‌ای که مدفن سر مطهر سید الشهداست ، یا مکانی که سر آن حضرت به آنجاهم برده شده است . به این نام ، دو محل یکی در شام و دیگری در مصر وجود دارد . در شام‌در عسقلان مسجدی بزرگ و ضریحی عظیم است که مردم آنجا را زیارت کرد تبرک‌می‌جستند . (۱) به نوشته سید محسن امین : محلی در کنار مسجد جامع اموی در دمشق ، که‌گویا محل نگهداری سر مطهر سید الشهدا در ایام یزید بوده و در خزانه آن ملعون نگهداری‌می‌شده است . (۲) همچنین وی می‌نویسد : (در سفرنامه خویش)در مصر ، زیارتگاه با شکوه‌و مقدسی است که مردم مصر ، معتقدند سر ابا عبد الله الحسین در آنجا مدفون است وخلفای مصر ، آن را از شهر عسقلان(در فلسطین)آورده و طی مراسمی در مصر دفن‌کرده‌اند . در همین زمینه در«اعیان الشیعه می‌نویسد : بنا به قول برخی ، یکی از خلفای‌فاطمی در مصر ، ماموراني به عسقلان(بین مصر و شام)فرستاد و سری را برایش آوردندو گفت که سر حسین ع است . آن را به مصر آوردند و در محلی که الآن به نام مشهد یامسجد راس الحسین معروف است دفن کردند . مردم مصر به این محل علاقه نشان‌می‌دهند و زن و مرد دسته دسته به زیارت آن می‌روند و مراسم دعا و تضرع در آنجامی‌گیرند . البته در این که آن سر ، سر امام حسین ع بوده ، تردید وجود دارد . (۳) این مسجد ، اکنون نیز در قاهره وجود دارد ، محل تجمع و مرکز محافل دینی و قرآنی ، بویژه در شبهای‌ماه رمضان است و در میلاد امام حسین ع هزاران نفر آنجا گرد می‌آیند و حتی دست‌توسل به سوی خدای حسین ع دراز کرده و به برکت آن مکان ، بیماران و گرفتاران شفا ونجات می‌یابند . ۱-آثار البلاد و اخبار العباد ، قزوینی ، ص ۲۷۸(چاپ امیر کبیر) . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۲۷ . ۳-همان .

مصباح هدایت

از القاب امام حسین علیه السلام مصباح الهدی است . بیش از چهل لقب برای‌سید الشهدا«ع نقل شده است . (۱) که یکی از آنها

مصباح هدایت و کشتی نجات است . درحدیث است از رسول خدا«ص که در سمت راست عرش الهی نوشته است : «ان الحسین‌مصباح الهدی و سفینهٔ النجاهٔ . (۲) غیر از مقام امامت آن حجت الهی ، در شیوه زندگی و الهام‌بخشی راه و رسم جهاد و شهادت نیز ، آن حضرت راهنمای بشر است و در غرقاب هستی‌و طوفانهای اجتماعی ، کشتی نجات بخشی است که هر کس به ولای او چنگ زند ، ازامواج بیدینی و ذلت نجات یافته به ساحل عزت و کرامت می‌رسد . چراغ حسینی در شب‌تاریک تاریخ ، همواره درخشان بوده و«راه نشان داده است . ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۷۸ . ۲-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۲۵۷ ، ناسخ التواریخ ، ص ۵۷ .

مصیبت

رنج و سختی و بلا و گرفتاری که به کسی می‌رسد حوادث ناگوار و پیش‌آمدهای تلخ ، همچون درگذشت‌خویشاوندان و دوستان صمیمی . به معنای سوک و تعزیت و عزا و ماتم‌نیز به کار می‌رود . آنچه در کربلا بر اهل بیت گذشت ، شهادت و اسارتی که برای سیدالشهدا و عترت پیامبر در عاشورا پیش آمد ، حادثه شهادت هر یک از معصومین ع نیزمصیبتی است که بر امت اسلام وارد شده است که در راس آنها و بالاترین مصائب ، عاشورای حسینی است . در زیارت عاشورا از شهادت ابا عبد الله ع بعنوان مصیبتی بزرگ‌یاد شده است . «لقد عظمت الرزیهٔ و جلت المصیبهٔ بک علینا و علی جمیع اهل الاسلام . . . مصیبهٔ ما اعظمها و اعظم رزیتها فی الاسلام و فی جمیع اهل السموات و الارض (۱) و به همین‌جهت ، به یادآوری حادثه عاشورا و شهادت امام حسین و ائمه دیگر«ذکر مصیبت گفته می‌شود . ۱-زیارت عاشورا ، بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۹۴ .

مظلوم

ستمدیده ، از لقبهای سید الشهداست که اغلب با نام او همراه است : یا حسین مظلوم ، درزیارتنامه‌ها و احادیث ، تکیه بر روی این لقب برای بیان ظالم بودن حکومت اموی وسپاهی است که در کربلا آن حضرت را به شهادت رساندند . هر چند آنان می‌کوشیدند تاخود را تبرئه کنند و گناه کشته شدن را به گردن خود امام بیندازند ، ولی مظلومیت آن شهید ، همواره مثل پرچمی در اهتزاز بوده است . در حدیث امام باقر«ع است : «ان الحسین صاحب کربلا قتل مظلوما مکروبا عطشانالهفانا» (۱) و در برخی تفاسیر ، آیه و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا»(اسراء/۳۳)به‌شهادت آن حضرت تفسیر شده است . (۲) و همچنین آیه و سیعلم الذین ظلموا ای منقلب‌ینقلبون (شعراء/۲۲۵)به مظلومیت اهل بیت تاویل گشته است . (۳) آیه اذن للذین یقاتلون‌بانهم ظلموا»(حج/۳۹)نیز طبق روایات ، در باره حسین بن علی ع است که یزید در پی‌کشتن او بود تا آنکه مظلومانه شهید شد . امام صادق ع نیز در حدیثی امام زمان‌علیه السلام را خونخواه حسین ع معرفی می‌کند . (۴) و در باره آیه اسروا النجوی الذین‌ظلموا»(انبیاء/۳)روایت است که : «الذین ظلموا آل محمد حقهم . (۵) مظلومیت‌ابا عبد الله ص و ائمه ، شیعه را همواره در مسیر ظلم‌ستیزی و آمادگی برای جانبازی درر‌کاب انتقام‌گیرنده خون شهدای مظلوم کربلا ، حضرت مهدی ع قرار می‌دهد و کینه‌ظالم را در دلها می‌پروراند . افراشتن پرچم مظلومیت آل الله ، محور تجمع و تشکل همه‌مظلومان و ستمدیدگان تاریخ بر محور امام مظلومان است . ۱-کامل الزیارات ، ص ۱۶۸ . ۲-تفسیر«البرهان ، سید هاشم بحرانی ، ج ۲ ، ص ۴۱۸ . ۳-همان ، ج ۳ ، ذیل آیه فوق . ۴-بحار الانوار ، ج ۲۴ ، ص ۲۲۴ . ۵-همان ، ص ۲۲۶ .

معاویه

معاویه بن ابی سفیان زمامداری خودکامه و طاغوتی جبار بود . پدرش ابوسفیان ومادرش هند جگرخوار از سرسخت‌ترین دشمنان

اسلام بودند . معاویه ، خلیفه‌ای سنگدل ، حیله گر ، دروغگو و فتنه‌انگیز بود . از زمان عثمان ، والی شام گشت و با علی ع جنگید وهمواره علیه او توطئه می‌نمود . حسن بن علی ع نیز ناچار شد با معاویه قرارداد ترک‌مخاصمه امضا کند . معاویه به هیچ یک از تعهدات صلحنامه وفا نکرد . به کشتار بی گناهان ودستگیری و قتل یاران علی ع پرداخت و هواداران اهل بیت ع را سرکوب و قلع و قمع نمود و عمال خویش را بر اموال و جانها و نوامیس مسلمین مسلط ساخت و دیکتاتوری‌ترین شیوه‌های حکومتی را در قالب تزویر و تبلیغات ، اعمال می کرد و در ریشه کن‌ساختن دین پیامبر می کوشید . معاویه ، ملعون به زبان پیامبر«ص بود . (۱) از بدعتهای معاویه ، بیعت گرفتن اجباری از مردم و شخصیتها برای ولایت عهدی‌فرزند شرابخوار و نالایقش یزید»بود . قوی‌ترین گروه مخالف با آن بیعت ، بنی هاشم و درراس آنان حسین بن علی ع بود که مخالفت‌خویش را آشکارا اعلام کرد . اغلب‌چهره‌های سرشناس یا با تهدید یا با تطمیع ، پذیرفته بودند ولی امام حسین ع حتی دربرابر معاویه که به ستایش یزید پرداخت ، به بیان زشتیهای یزید اشاره کرد و از کار معاویه‌نکوهش نمود و رسوایش ساخت . (۲) در پاسخ نامه معاویه به آن حضرت ، جنایات معاویه‌را در کشتن حجر بن عدی و یارانش و شهید کردن عمرو بن حمق و پیمان‌شکنی وفتنه‌انگیزیهایش بر شمرد و حکومت معاویه را بزرگترین فتنه دانست و مبارزه با معاویه رابرترین جهاد و موجب قرب به خدا برشمرد : «و انی و الله ما اعرف افضل من جهادک فانافعل فانه قربة الی ربی و ان لم افعله فاستغفر الله لدینی . . . و اعلم ان الله لیس بناس لک قتلک‌بالظنة و اخذک بالتهمة و امارتک صبیا یشرب الشراب و یلعب بالکلاب . . . » . (۳) همچنین‌ابا عبد الله ع یک سال پیش از مرگ معاویه در یک سخنرانی عمومی در موسم حج ، ازمعاویه بعنوان طاغوت یاد کرد و ستمهای او را برشمرد و از مردم خواست چون به‌شهرهای خود بازگشتند ، سخنان آن حضرت را به مردم برسانند و آنان را به حق فراموش‌شده اهل بیت فرا خوانند ، چرا که بیم زوال اسلام و از بین رفتن حق در کار است . (۴) امام حسین ع پیش از یزید ، با پدرش معاویه و بنی امیه مخالف بود ، آن هم نه نزاعی‌شخصی ، بلکه نزاع مکتبی ، وقتی از آن حضرت در باره بنی امیه پرسیدند ، فرمود : «انا و هم‌الخصمان اللذان اختصما فی ربهم . . . » (۵) و این نزاع ، پیوسته در گفتگوها و مجادلات ، محسوس بود . خود معاویه هم می‌دانست که سید الشهدا«ع هرگز سازش نخواهد کرد ودر وصیتی که پیش از مرگ به یزید داشت ، به او گفت که از مخالفت چهار نفر از قریش که‌مهمترین آنان حسین بن علی ع است بیم دارد و هشدار داد که اهل عراق ، او را وادار به‌خروج بر ضد یزید می کنند و توصیه کرد که : «و اما الحسین ، . . . و ایاک و المکاشفة له فی‌محاربة سل سیف او محاربة طعن رمح . . . و ایاک یا بنی ان تلقی الله بدمه فتکون‌من الهالکین . (۶) پس از مرگ معاویه در رجب سال ۶۰ هجری و هجرت امام به‌مکه ، کوفیان نامه به آن حضرت نوشتند و ضمن سپاس خداوند بر مرگ دشمن جبارامام حسین ع از آن حضرت درخواست کردند به کوفه آید و محور حرکت و تجمع آنان‌در مبارزه بر ضد شامیان شود . (۷) معاویه در تحکیم سلطه بنی امیه بر مسلمانان و روی کار آمدن یزید و جنایتهای بعدی‌سهم عمده داشت . در زیارت عاشورا اشاره است به اینکه بنی امیه و پسر هند جگرخوارکه به زبان خدا و رسول خدا ملعون است ، روز عاشورا را روز شادمانی قرار دادند . آنگاه‌لعن بر آنان است : «اللهم العن ابا سفیان و معاویة و یزید بن معاویة و آنان با کشتن پسرپیامبر در کربلا ، به نظر خودشان انتقام کشته‌های خود را در بدر و احد گرفتند . و این چیزی‌بود که یزید در اوج قدرت پس از حادثه عاشورا ، مستانه می‌خواند : «لیت اشیاخی ببدرشهدوا . . . » . (۸) امام سجاد«ع نیز در مجلس یزید ، در رسواسازی او به کفر معاویه وابو سفیان و جنگیدنشان با پیامبر خدا اشاره کرد و فرمود : جدم علی ع در روز بدر و احدو احزاب پرچمدار رسول خدا«ص بود ، اما پدر و جد تو ، پرچمدار کفر بودند« . . . و ابوک‌و جدک فی ایدیهما رایات الکفار» (۹) ۱-برای شناخت پلیدیها و جنایات معاویه ، ر . ک : «الغدیر» ، ج ۱ ، ص ۱۳۸ تا ۳۸۴ . ۲-مع الحسین فی نهضته ، ص ۵۴ . ۳-الغدیر ، علامه امینی ، ج ۱۰ ، ص ۱۶۱ . ۴-همان ، ج ۱ ، ص ۱۹۸ ، موسوعة کلمات الامام الحسین ، ص ۲۷۱ . ۵-حیاة الامام الحسین بن علی ، ج ۲ ، ص ۲۳۴ . ۶-همان ، ص ۲۳۷ ، الفتوح ، ابن اعثم کوفی ، ج ۴ ، ص ۳۳۲ . ۷-مع الحسین فی نهضته ، ص ۷۶ به نقل از مقتل خوارزمی . ۸-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳۳ . ۹-همان ، ص ۱۳۶ .

معجر

نوعی پوشش که بر سر می‌افکنند ، پارچه کوچکی که زن بر سر می‌اندازد . (۱) جامه‌ای که‌زنان بر سر می‌پوشند تا گیسوان آنان را حفظ کند . روسری ، چارقد ، روپوش و مقنعه . درحادثه کربلا وقتی سپاه عمر سعد ، پس از شهادت امام حسین ع برای غارت خیمه‌هاهجوم آوردند ، وسایل خیمه‌ها را بردند ، حتی معجر از سر زنان و دختران اهل بیت‌برگرفتند و گوشواره از گوشها کندند و حرم اهل بیت عصمت را سر برهنه و بدون پوشش‌ساختند . (۲) این ، نشان دهنده بی‌اعتنایی سپاه کوفه به مبادی دینی و معیارهای انسانی بود . حضرت زینب ع نیز همین را وسیله اعتراض به یزید قرار داد که آیا عادلانه است زنان‌شما در حرم و در پوشش باشند و دختران و ذریه رسول خدا ، سر برهنه در معرض‌دید همگان ؟ (خطبه حضرت زینب) . ۱-مجمع البحرین . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۵۸ و ۵۹ و ۶۱ .

معدن

نام یکی از منزلگاههای بین مکه و عراق که امام حسین ع بر آن هم گذشته است .

معقل

از غلامان ابن زیاد بود که به دستور او ، منافقانه در کوفه خود را شیعه و طرفدارحسین بن علی ع و مسلم بن عقیل جلوه داد و در مسجد جامع کوفه ، از طریق مسلم بن‌عوسجه ، از مکان اختفای مسلم آگاه شد . هر روز به خانه مسلم رفت و آمد می‌کرد ومخفیانه اخبار و گزارشهای نهضت را به ابن زیاد می‌رساند . جاسوسی او ضربه سختی به‌نهضت مسلم در کوفه زد و به دستگیری و شهادت هانی و سپس مسلم بن عقیل‌انجامید . (۱) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۷۷ .

معین البکاء

تعزیه‌گردان ، کسی که تعزیه را اداره می‌کند . «معمولا به کارگردان و مدیر تعزیه معین‌البکاء»می‌گفتند و میان مردم به تعزیه‌گردان معروف بود . معین البکاء که در کار خودورزیدگی داشت ، نقش هر یک از شبیه‌خوانها را برای هر مجلس تعزیه تعیین می‌کرد واشعاری که باید در آن مجلس بخوانند ، در ورقه‌ای که به آن فرد»یا«نسخه می‌گفتند ، به‌آنها داد . . . » (۱) از لقبهای دیگر او شبیه‌گردان ، میرعزا ، میرغم و ناظم البکاء بود . به نوشته لغت‌نامه دهخدا ، «لباس اشخاص را برای نقشهای مختلف او تعیین می‌کرد ، ترتیبات مقدماتی‌یا به عبارت اروپایی میزان سن هم از وظایف او بود . در اواخر قاجاریه این کارها راشربت‌دار باشی که یکی از اعضای دار النظاره(خوانسالاری)و به لقب معین البکاء هم‌سرافراز بود اداره می‌نمود . ۱-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۳۷ .

مغیثه

نام یکی از منزلگاههای راه مکه به طرف عراق ، که امام حسین ع در آنجا نیز فرودآمد . معنای آن سرزمین باران رسید است .

مقتل

هم به معنای محل قتل است ، هم کتابی که در باره شرح قتل حسین بن علی ع و واقعه‌کربلا نوشته شده باشد . به نقل دهخدا : جایی و زمینی که کسی درآنجا کشته شده باشد . البته به معنای جایی و عضوی از بدن نیز گفته که اگر تیر یا تیغی برآنجا وارد آید ،

سبب قتل شخص می‌شود . (لغت‌نامه دهخدا)به انگیزه زنده نگهداشتن یاد حادثه عاشورا و شهدای کربلا ، ازصدر اسلام تاکنون ، همواره کتابهایی بعنوان مقتل نوشته شده و می‌شود . شیخ آقا بزرگ‌تهرانی بیش از هفتاد کتاب را با همین عنوان نام می‌برد که به حادثه کربلا مربوط می‌شود (۱) و«مقتل اصبغ بن نباته(از یاران علی علیه السلام)را اولین مقتلی می‌داند که نگاشته شده‌است . (۲) نام برخی از مقتلهای معروف از این قرار است(البته آنها که عنوان مقتل دارد) : «مقاتل الطالبیین : نوشته ابوالفرج اصفهانی(م ۳۵۶)که در شرح حال و ذکر اسامی‌شهدای فرزندان ابو طالب است . این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده است : «سرگذشت‌کشته‌شدگان از فرزندان ابوطالب سید هاشم رسولی محلاتی مقتل ابی مخنف : نوشته لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف ، معروف به ابو مخنف که‌در باره حوادث عاشوراست . این کتاب نیز به فارسی ترجمه شده است . اخیرا با نام مقتل‌الحسین و مصرع اهل بیته و اصحابه فی کربلا»در ۲۳۰ صفحه توسط مؤسسهٔ الوفاء چاپ‌شده است . «مقتل خوارزمی : متن تاریخی مربوط به حوادث کربلاست ، در دو جزء که توسطموفق بن احمد مکی خوارزمی(م ۵۶۸)تالیف شده و اغلب مطالبش را از تاریخ‌ابن اعثم(م ۳۱۴)نقل کرده است . «مقتل الحسین : عبد الرزاق المقرم(م ۱۳۹۱ ق در نجف)که در باره نهضت‌حسینی‌است و وقایع کربلا از خروج امام حسین ع از مدینه تا حوادث پس از عاشورا را دربر دارد . کتابهای مقتل دیگری هم معروف است ، همچون : نفس المهموم ، لهوف ، منهاج الدموع ، العیون العبری ، مثیر الاحزان ، روضهٔ الشهدا ، اسرار الشهادهٔ ، منتهی الآمال ، بحار الانوار ، ج ۴۵ و . . . . ۱–الذریعه ، ج ۲۲ ، ص ۲۱ به بعد . همچنین در کتاب نگرشی به مرثیه‌سرایی در ایران عبد الرضا افسری کرمانی ، ص ۱۳۷ ، بیش از شصت کتاب شعر و به نثر عنوان مقتل را با نام گردآورندگان آنها آورده است . ۲–همان ، ص ۲۳ ، شماره ۵۸۳۸ .

مقتل نویس

کسی که متن مربوط به مجالس تعزیه و مقتل را می‌نویسد . (۱) ۱–فصلنامه هنر ، شماره ۳ ، ص ۲۳۳ .

مکروب

اندوهگین ، غمگین ، گرفته . از لقبهای سید الشهدا علیه السلام که در حدیث امام باقر«ع آمده است : «ان الحسین . . . قتل مظلوما مکروبا» . (۱) ۱–کامل الزیارات ، ص ۱۶۸ .

ممنوعیت عزاداری

در پی ورود اندیشه‌های غربزدگی در ایران و مقابله با مذهب و فرنگی ساختن کشور ، با یک سری از مظاهر دین و سنتهای مذهبی در ایران مبارزه شد . جلوگیری از اقامه‌عزاداری و مجالس سوگواری برای ابا عبد الله ع هم یکی از این برنامه‌ها بود . علیه آن هم‌فعالیت فرهنگی شد و هم اقدام عملی . در مقطعی از تاریخ ایران(از سال ۱۳۱۳ تا ۱۳۲۰شمسی)در دوره رضاخان ، عزاداری برای سید الشهدا«ع ممنوع شد و تکیه‌ها موقتا رونق‌خود را از دست دادند . (۱) در آن مدت ، در خانه‌ها و پنهانی و گاهی پیش از روشن شدن هواو دمیدن خورشید ، مجالس روضه برپا می‌شد و دور از چشم ماموران رضاخان عزاداری‌انجام می گرفت و اگر ماموران رضاخان به کسی مظنون می‌شدند ، دستگیرش می کردند یابا گرفتن رشوه ، رها می کردند . مردم برای شرکت در مجالس روضه که در خانه‌ها پنهانی‌برگزار می‌شد ، از بیم ماموران گاهی از پشت‌بامها به منزل یکدیگر رفت و آمد می کردند وروضه‌خوان هم برای آنکه به چنگ ماموران گرفتار نشود ، با لباس مبدل به خانه‌هامی‌رفت و آنجا لباس خود را می‌پوشید . (۲) برای پیشبرد این هدف ، هم از تبلیغات و کارهای‌فرهنگی استفاده می‌شد ، هم از نیروهای قهریه . برخی نویسندگان غرب‌زده ، همچون‌آخوندف و آقاخان کرمانی ، با قلم به میدان مبارزه می‌آمدند و رضاخان با مامور و سرباز . آخوندف(آخوند زاده)می‌نویسد : «هر جا می‌رود

تعزیه برپاست ، مگر مصیبت و دردخود آدم کم است که با نقل گزارش هزار ساله ، اوقات خود را دائما تلخ کند و به جهت‌عمل بیفایده از کسب و کار باز بماند ؟ . . . » (۳) میرزا آقاخان کرمانی هم می‌نویسد : «آئین‌عزاداری و ماتم‌گری روح شادی و کامرانی را از میان این ملت برانداخته ، روزشان را چون‌شب تار ساخته است ، ایرانیان با حبیب بن مظاهر هیچ قرابت و خویشی ندارند ، روزسوگواری هزار سال پیش را بر پا می‌کنند و بر مظلومان آن زمان می‌گریند» (۴) اما رضاخان ، که روزی برای جذب افکار مذهبیها ، در مجالس عزا شرکت می‌کرد ، پس‌از مسلط شدن ، به برخورد حذفی با عزاداری سید الشهدا«ع پرداخت . به این دو نقل‌توجه کنید : امام خمینی ره می‌فرماید : «وقتی که او(رضاخان) آمد ، ابتداءا شروع کرد به‌اظهار دیانت و اظهارچه و روضه‌خوانی و سینه‌زنی و گاهی ماه محرم در همه تکیه‌هایی‌که در تهران بود می‌رفت و می‌گردید ، خودش تا وقتی که سوار مطلب شد ، سلطه پیدا کرد . همین آدمی که اینطور مجلس روضه داشت ، هم آنطور سینه‌زن و ارتش می‌آمد به سینه‌زنی . . . ، همین آدمی که این دستگاه روضه را داشت ، همچو قدغن کرد دستگاه خطابه ووعظ و روضه و همه اینها را که در تمام ایران شاید یک مجلس علنی نبود ، اگر بود در خفا ، در بعضی شهرها در خفا و به صورتهای مختلف و با اسمهای مختلف . » (۵) اما نقل دیگر : «پهلوی پس از به سلطنت رسیدن ، نخست محل روضه قزاق‌خانه را به‌تکیه دولت منتقل نمود و از شکوه و جلال و مدت آن کاست و پس از چند سالی بکلی‌متروک گردانید ، سپس شهربانی برای برقراری مجالس عزاداری موانع و مشکلاتی به‌وجود آورد که قبلا- بایستی تحصیل اجازه نمود . و بعدا هم حرکت دسته‌های عزادار درایام عاشورا را ممنوع گردانید و اگر احیانا در بعضی از خانه‌ها محرمانه مراسم عزاداری به‌عمل می‌آمد ، صاحبان خانه تحت تعقیب قرار می‌گرفتند و به زندان می‌افتادند ، بعدا به‌جای عزاداری ، کاروان شادی(کارناوال)در ایام عاشورا به راه انداختند و صنوف رامجبور کردند که در برپایی کارناوال پیشقدم شده ، هر صنفی دسته خود را شرکت دهد . خوب بخاطر دارم در اواخر سلطنت پهلوی حرکت کارناوال مصادف بود با شب عاشوراو در کامیونها دستجات رقاصه با ساز و آواز به پایکوبی و رقص در شهر به گردش در آمده‌بودند ، در عوض اگر احیانا افرادی از ذاکرین با عبا و عمامه دیده می‌شدند ، تحت تعقیب‌قرار می‌گرفتند . » (۶) ۱-کیهان فرهنگی ، سال ۱۰ شماره ۳ ، ص ۳۱ . ۲-ر . ک : «تاریخ تکایا و عزاداری قم ، ص ۲۲۲ . ۳-نهضت امام خمینی ، ج ۳ ، ص ۴۳ به نقل از اندیشه‌های آخوندزاده . ۴-همان ، ص ۴۶ . ۵-صحیفه نور ، ج ۷ ، ص ۴ ۶-«حاج آقا حسین قمی ، قامت قیام ، محمد باقر پورامینی ، ص ۸۰(به نقل از : تاریخ یست‌ساله ایران ۴/۱۹) .

منبر

«آنچه خطیب بر آن ایستد و خطبه خواند . کرسی مانندی پایه‌دار که واعظ و خطیب بربالای آن نشسته خطبه خواند و موعظه کند . کرسی چند پله برای وعاظ و مذکران . اهل‌منبر : روضه‌خوان و خطیب و واعظ . » (۱) منبر : آنچه بر بالای آن می‌روند ، برای وعظ وخطبه . ریشه‌اش از«نبر»به معنای رفعت و بالایی است و به منبر ، منبر گفته‌اند ، بخاطرارتفاعش . (۲) منبر ، انواع گوناگون دارد : چوبی ، آهنی ، سنگی با پله‌های متفاوت از نظر تعداد . منبر بعنوان جایی که خطبا و ائمه جمعه از فراز آن به القاء خطبه و ایراد سخن‌می‌پرداخته‌اند . از صدر اسلام وجود داشته و اغلب ، در سیطره حکومتها و خلافتها بوده ووسیله ترویج‌یک فکر محسوب می‌شده است . منبری که خطیب وابسته به یزید بر فراز آن رفته و از یزید تعریف می‌کرد و آل علی راناسزا می‌گفت . امام سجاد«ع اجازه گرفت تا بر منبر فراز آید . بر منبر رفت و خود رامعرفی کرد و یزید و دودمان او را رسوا ساخت . آن حضرت ، از منبری که خطیب وابسته‌به ستم بر فراز آن سخنان ناروا می‌گفت ، بعنوان چوب یاد کرد و فرمود : «یا یزید ، ائذن لی‌حتی اصعد هذه الاعواد . . . »رسول خدا«ص هم زمانی خواب دیده بود که پس از او ، بنی امیه از منبر او بالا می‌روند و مردم را از راه راست ، باز می‌دارند و از این خواب ، بسیارپریشان شده بود . (۳) امروز نیز استفاده از منبر هنگام وعظ و ارشاد و سخنرانیهای مذهبی ، چه در ایام محرم‌و ماه رمضان و چه در مناسبتها و ایام دیگر سال ، رایج است و منبر رفتن از شیوه‌های کهن‌تبلیغات مذهبی به شمار می‌رود . استفاده از

منبر در خطابه ، خاص روحانیون است وسخنرانان غیر روحانی برای سخن گفتن از میز و تریبون استفاده می کنند ، نه منبر . حرمت‌منبر بعنوان آنچه یادگار عصر رسول خدا«ص است ، همچنان محفوظ است . ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-مجمع البحرین . ۳- بحار الانوار ، ج ۵۸ ، ص ۱۶۸ .

منجح ، مولی الحسین ع

از شهدای کربلاست ، نامش منجح بن سهم و در زمان امام مجتبی ع غلام آن حضرت‌بود . پس از وی غلام سید الشهدا«ع بود . مادرش کنیز آن حضرت بود . وی را از نوفل بن‌حارث خرید و از او«منجح به دنیا آمد . (۱) مادر منجح در خانه حضرت سجاد«ع خدمت‌می کرد و چون سفر کربلا پیش آمد ، این مادر و فرزند از مدینه همراه امام حسین ع به‌کربلا آمدند . منجح روز عاشورا پس از نبردی دلیرانه در رکاب مولایش به شهادت رسیدو از شهدای اولیه بود . نامش در زیارت ناحیه مقدسه و زیارت رجبیه نیز آمده است . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۴ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۳ ، ص ۲۴۷ .

منزل

جای فرود آمدن و استراحت کردن در طول مسافرت ، خان ، کاروانسرا ، توقفگاه . درسفرهای قدیم ، هر مرحله و بخشی را که یک فرد یا کاروان در یک روز بصورت پیاده‌می‌پیمود ، «منزل می گفتند . اگر سفر سواره بود ، مقداری که به یک مرحله می‌رسیدند واسب را عوض می کردند ، منزل به حساب می‌آمد ، این فاصله ، گاهی سه فرسخ و گاهی پنج‌فرسخ بود . البته در باره فاصله دو منزل ، نمی‌توان مسافت دقیقی تعیین کرد ، ولی بطورمتوسط ، فاصله دو منزل چهار فرسخ بوده است . (۱) بین مکه و کربلا- هم منزلگاههایی بوده است که امام حسین ع در آنها فرود آمده یا ازآنها گذشته و در برخی از آنها شب را به صبح آورده است . منزلها برخی مشهورتر است . امام حسین ع و کاروان وی در همه منزلهای بین راه ، بار نمی‌انداخت ، بلکه اغلب دومنزل یکی بار می‌افکند . منزلهای بین مکه و کوفه به ترتیبی که در«مناقب آمده ، چنین‌است : ذات عرق ، حاجز ، خزیمیه ، ثعلبیه ، شقوق ، شراف ، نینوا ، عذیب الهجانات ، کربلا . (۲) ترتیب دیگری در«معجم البلدان آمده که به این صورت است : صفاح ، ذات عرق ، حاجز ، خزیمیه ، زرود ، ثعلبیه ، شقوق ، زباله ، شراف ، ذوحسم ، بیضه ، رهیمه ، قادسیه ، عذیب‌الهجانات ، قصر بنی مقاتل ، نینوا ، کربلا . البته منزلگاههای دیگری هم در متون تاریخی یادشده از قبیل اجاء ، قطقطانه ، بطن الرمه (۳) و جز اینها ، که برای توضیح بیشتر در باره هر یک ازمنازل یاد شده ، به عنوان آن در این فرهنگ مراجعه کنید . اجمالی از سیر حوادث طول راه در این منزلها از این قرار است : سید الشهدا«ع ، پس ازخروج از مکه به سوی عراق ، در منزلگاه ذات عرق در برخورد با بشر بن غالب ، از اوضاع‌کوفه با خبر شد ، در منزل حاجز و بطن الرمه ، قیس بن مسهر صیداوی را همراه با نامه‌ای به‌سوی کوفیان فرستاد ، در منزل زرود ، با زهیر بن قین ملاقات کرد و او را به پیوستن به‌خویش فرا خواند ، در منزل ثعلبیه ، از شهادت مسلم و هانی در کوفه آگاه شد . در منزل‌زباله ، با فرستاده عمر سعد دیدار کرد ، در منزل شراف ، با سپاه حر برخورد نمود و خطبه‌خواند ، در منزلگاه بیضه ، با خطبه‌ای امویان را معرفی کرد و در منزل ذی حسم ، درسخنرانی خویش ، بی وفایی و ناپایداری دنیا را ترسیم نمود . روز اول ماه محرم ، در منزلگاه‌قصر بنی مقاتل فرود آمد و پس از آن در سخنی از شهادت خویش خبر داد و روز دوم‌محرم وارد سرزمین کربلا شد . پس از شهادت امام ع و انتقال اسرای اهل بیت به کوفه ، آنان را از کوفه به شام حرکت‌دادند ، پیمودن این مسیر طولانی روی شترهای بی محمل و با بدرفتاری ماموران و نیز غل‌و زنجیر بر گردن امام سجاد«ع از مصائب اسرای خاندان پیامبر بود . این مسافت نیزمنزلگاههایی داشت که اهل بیت ع از آنها عبور داده شدند تا به دمشق رسیدند ، نام منازل‌کوفه تا دمشق از این قرار است : تکریت ، موصل ، حران ، دعوات ، قنسرین ، سیبور ، حمص ، بعلبک ، حماة ، حلب ، نصیبین ، عسقلان ، دیر قسیس و دیر راهب .

در یکی از منابع ، خطسیر اسرا از کوفه به شام اینچنین آمده است : کنار شط فرات ، تکریت ، وادی نخله ، مرشاد ، حران ، نصیبین ، موصل ، حلب ، دیر نصرانی ، عسقلان ، بعلبک ، شام . (۴) نام منازل میان کوفه تاشام به این صورت نیز نقل شده است : قادسیه ، تکریت ، موصل ، تلعفر ، دیر عمروه ، صلیا ، وادی نخله ، ارمینا ، لینا ، کحیل ، جهینه ، نصیبین ، دعوات ، کفر طاب ، سیپور ، معرة النعمان ، شیزر ، حماة ، بعلبک ، عسقلان . (۵) با پخش خبر شهادت امام حسین در کربلا در میان اقوام وطوایف ، عکس العملهای گوناگون و اعتراض آمیزی در مناطق مختلف نقل شده است . بویژه در منزلگاههای کوفه تا شام ، حتی ساکنان دهکده‌های مسیحی نشین گاهی با ورودنیزه دارانی که سرهای شهدا را حمل می‌کردند به آبادی یا قلعه خویش مخالفت می‌کردندو راه نمی‌دادند . (۶) ۱-فرهنگ تاریخی ارزشها و سنجشها ، ابو الحسن دیانت ، ج ۱ ، ص ۴۵۶ . ۲-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۴ ، ص ۹۷ . ۳-مقتل الحسین ، مقرم ، به نقل از معجم البلدان . ۴-زندگانی ابا عبد الله الحسین ، عماد زاده . ۵-وسیلة الدارین فی انصار الحسین ، ص ۳۶۸(با توضیحاتی پیرامون هر منزل) . ۶-همان ، ص ۳۷۴ .

منصب نوکری

عنوانی است که مداحان و روضه خوانان ، از روی عشق و علاقه ، به مولایشانابا عبد الله ع به کار و شغل خود می‌دهند و به آن افتخار می‌کنند و امام حسین ع را ارباب‌و خود را نوکر به حساب می‌آورند و این نوکری را با پادشاهی عوض نمی‌کنند . شایسته آن‌است که این نوکری ، خلوص و حقیقت داشته باشد و صرف ادعا نباشد ، حقیقت آن وقتی‌است که میان نوکر و ارباب ، اطاعت از یک سو و لطف از سوی دیگر باشد . مرحوم‌محدث نوری گوید : «به مجرد ذکر فضایل و مناقب و حالات و مصائب حضرت‌سید الشهدا«ع کسی سمت چاکری و منصب نوکری آن حضرت را پیدا نخواهد کرد . . . روضه خوان آنگاه در قطار چاکران آن حضرت در آید که آنچه گوید ، برای حق عز و جل واوای حق و اولیائش علیهم السلام باشد ، و الا کاسبی خواهد بود که آن فضایل و مناقب راسرمایه نموده و به آن مشغول تجارت شده ، ابدا حقی به کسی ندارد» (۱) به مال و جاه و سلطنت نه رو کند نه بنگرد کسی که از صمیم دل ، دمی شود گدای تو ۱-لؤلؤ و مرجان ، میرزا حسین نوری ، ص ۱۹ .

منهال

منهال بن عمرو ، یکی از هواداران اهل بیت بود که در شام می‌زیست . در روزهایی که‌اسرای اهل بیت ع در خرابه شام بودند ، روزی امام سجاد«ع بیرون آمد و با او برخوردکرد و گفتگوهایی میان آن دو انجام گرفت و امام ، از مظلومیت اهل بیت و شداید دوران‌اسارت سخن گفت . (۱) از او نیز نقل شده که هنگام آوردن سر مطهر امام حسین به دمشق ، مردی آیه اصحاب کهف را می‌خواند . صدایی از سر مطهر آمد که : کشتن من و گرداندن‌سرم ، شگفت‌تر از داستان اصحاب کهف است . (۲) منهال ، از طایفه بنی اسد و کوفی بود و ازامام سجاد«ع روایت می‌کرد . او را از اصحاب امام سجاد و امام باقر شمرده‌اند . (۳) در سفربازگشت از مکه با امام زین العابدین دیدار کرد . حضرت ، وضع حرمله(کشنده علی‌اصغر)را از او پرسید ، سپس آن ملعون را نفرین کرد . منهال وقتی به کوفه رسید ، حرمله رادستگیر کرده بودند . به دستور مختار ، دست و پایش را قطع کردند ، سپس در آتش‌افکندند . منهال ، ماجرای دیدار خود با امام و نفرین آن حضرت را نسبت به حرمله بازگوکرد . مختار ، خوشحال شد که دعای امام به دست او تحقق یافت . (۴) منهال ، به معنای بسیاربخشنده است . ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۶۲ ، الفتوح ، ابن اعثم ، ج ۵ ، ص ۱۵۵ . ۲-اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۳ . ۳-تنقیح المقال ، ج ۳ ، ص ۲۵۱ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۳۲ ، معارف و معاریف ، ج ۵ ، ص ۲۱۴۳ .

منیع بن زیاد

گفته‌اند از شهدای کربلاست . نامش در زیارت رجبیه آمده است . (۱) در برخی کتب‌رجال ، نامش منیع بن رقاد و از اصحاب سید الشهدا آمده است . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۴ . ۲-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۳ ، ص ۲۵۲ .

مهاجرین اوس

یکی از مردان سپاه عمر سعد ، که وقتی تمایل حر»را روز عاشورا برای پیوستن به سپاه‌امام حسین ع مشاهده کرد ، با وی سخن گفت و این که : تو را از شجاعان کوفه می‌دانستم ، این چه حالت است ؟ و پاسخ حر به او که : خود را بر سر دو راهی بهشت و جهنم می‌بینم . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱ .

مهر کربلا

مهر ، قطعه‌ای کوچک از گل ، معمولا به شکل مکعب مستطیل یا استوانه‌ای که‌نمازگزاران ، بر زمین نهند و به جای خاک ، پیشانی به هنگام سجده بر آن گذارند . (۱) مهر وتسبیحی که از تربت‌سید الشهدا ساخته شود و بر آن نماز ، یا با آن ذکر گفته شود ، فضیلت‌بسیار دارد ، امامان و اولیاء و علماء چنین می کردند . امام صادق ع سجده بر تربت امام‌حسین ع می کرد و فرمود : «السجود علی تربة الحسین ع تخرق الحجب السبع (۲) ، سجده‌بر تربت‌حسینی ، حجابهای هفتگانه را کنار می‌زند . صنعت مهر سازی و تسبیح سازی ازتربت‌حرم ائمه ، شغلی مقدس و محترم و اغلب در انحصار خاندانهای پاک و سادات‌معتقد بوده است . حتی در کربلا ، خاندانی برای اینکه این افتخار و امتیاز را همواره داشته‌باشد ، سالانه مبلغی به والی بغداد می‌پرداخته است . ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۳۵ .

مهریه زهرا

در برخی روایات است که آب ، یا آب فرات ، مهریه حضرت زهرا«ع می‌باشد . از امام‌باقر«ع در ضمن حدیث مفصلی در باره مهریه حضرت زهرا«ع آمده است : «و جعلت لهافی الارض اربعة انهار : الفرات ، و نیل مصر و نهروان و نهر بلخ (۱) و در نقل دیگری است : «و جعلت نحلتها من علی خمس الدنیا و ثلثی الجنة و اربعة انهار فی الارض ، الفرات و دجلةو النیل و نهر بلخ . . . » . (۲) طبق این نقلها نه تنها فرات و دجله و نیل و نهر بلخ ، بلکه یک پنجم‌دنیا و دو سوم بهشت نیز مهریه زهرای مرضیه است ، اما فرزند زهرا ، در کنار همین فرات ، لب تشنه جان می‌دهد و مظلومانه به شهادت می‌رسد . کاش ، ای کاش که دنیای عطش می‌فهمید آب ، مهریه زهراست ، بیا تا برویم (۳) آب ، مهریه زهرا و تو لب تشنه دهی جان مصلحت بود ندانم چه در این کار ، قضا را (۴) ۱-مناقب ، ابن شهرآشوب ، ج ۳ ، ص ۳۵۱ . ۲-عوالم(فاطمة الزهراء)بحرانی ، ج ۱۱ ، ص ۳۵۹ به نقل از اثبات الهداة . ۳-حسینجانی . ۴-ناصر الدین شاه قاجار .

مهلا مهلا

آهسته ، آهسته ، سخن حضرت زینب ع پشت‌سر امام حسین ع وقتی که روزعاشورا برای آخرین بار به میدان رفت ، گفت : مهلا مهلا- یا بن الزهرا . و می‌خواست به‌وصیت مادرش در باره بوسیدن زیر گلوی امام حسین ع عمل کند . (۱) ۱-سوگنامه آل محمد«ص ، ص ۳۴۴ ، به نقل از تذکرة الشهدا .

میاندار

کسی که به لحاظ سن و سابقه و مهارت ، در مجلس و محفل ، محور قرار گیرد ، صدر نشین می‌شود و به اداره جلسه و هدایت‌یک گروه برای انجام کاری می‌پردازد ، مثل‌میاندار در زورخانه برای ورزش باستانی ، یا میانداری در دسته‌های زنجیر زنی و مجالس‌سینه زنی ، «آنکه در میان صف سینه زنان یا زنجیر زنان قرار می‌گیرد و مباشر و مسؤول‌هماهنگی و یکنواختی و نظم کار آنهاست . (۱) ۱-لغت نامه ، دهخدا .

میدان

زمین گسترده و عرصه‌ای که در آن ، جنگ ، کشتی ، اسبدوانی ، چوگان بازی ، ورزش ومسابقات انجام گیرد ، میدانگاه ، معرکه ، فاصله میان دو لشکر که در آن جنگ کنند ، مجموع‌لشکرگاه دو طرف و محل جنگ ایشان . (۱) در قدیم ، بیشتر عرصه کارزار را می‌گفتند که‌نیروهای متخاصم رو در روی هم قرار می‌گرفتند و به نبرد تن به تن ، سپس حمله گسترده‌دست می‌زدند . نیروهای مستقر در میدان را هم به جناح چپ و راست و قلب تقسیم کرده ، به آرایش نیرو می‌پرداختند ، میمنه ، میسره و قلب ، نام این نیروها بود . در عاشورا ، یاران‌سید الشهدا یکایک به میدان نبرد می‌رفتند ، جنگیده ، جان خود را فدای امام خویش‌می‌کردند . خیمه گاه استقرار نیروها به اندازه‌ای از میدان فاصله داشت که تیرها به آن نرسد . از نظر فقهی کشته شدگان در میدان و معرکه جنگ هم شهید محسوب می‌شوند . ۱-همان .

نافع بن هلال

از شهدای کربلاست . نافع ، بزرگواری دلاور ، قاری قرآن ، کاتب و از حاملان حدیث واز اصحاب امیر المؤمنین ع بود و در سه جنگ جمل ، صفین و نهروان در رکاب آن‌حضرت بود . وی از شخصیتهای بارز کوفه بود و پیش از شهادت مسلم بن عقیل ، مخفیانه‌از کوفه بیرون آمده به استقبال امام شتافته بود ، سپس همراه امام حسین ع به کربلا آمد . درکربلا همراه عباس ع در آوردن آب به خیمه‌ها مشارکت داشت . (۱) از جمله کسانی بود که‌در سخنرانی پرشوری مراتب وفاداری خویش را نسبت به سید الشهدا ابراز داشت . نافع ، نام خود را روی تیرهای زهرآگین خود می‌نوشت و همواره با آنها تیراندازی می‌کرد . (۲) روزعاشورا وقتی تیرهایش تمام شد ، شمشیر کشید و بر سپاه کوفه تاخت ، در حالی که چنین‌رجز می‌خواند : انا الهزبر الجملی دینی علی دین علی کوفیان با سنگ و تیر ، او را مورد ضربه‌های خود قرار دادند تا اینکه بازوهایش‌شکست . او را محاصره کرده و زنده دستگیر نمودند . شمر او را گرفته نزد عمر سعد برد . سپس به دست‌شمر به شهادت رسید . از جمله رجزهای او چنین بود : انا الغلام الیمنی الجملی دینی علی دین حسین بن علی ان اقتل الیوم فهذا املی فذاک رایی و الاقی عملی (۳) بعضی نیز او را هلال بن نافع گفته‌اند . ۱-انصار الحسین ، ص ۹۵ . ۲-الاعلام ، زرکلی ، ج ۸ ، ص ۶ . ۳-منتهی الآمال ، ج ۱ ، ص ۲۶۴ .

نامه

همیشه یکی از سندهای قابل اعتماد و رسمی نامه بوده است . مکاتبات اداری ، رسمی و سیاسی و عزل و نصبها و فرمانها و درخواستها به صورت نامه(و اصطلاحاکتاب)در نهضت کربلاـ و قبل و بعد از عاشورا هم به چشم می‌خورد . (۱) چه نامه‌هایی که‌سید الشهدا«ع به معاویه نوشت و نسبت به کشتن حجر بن عدی و یارانش اعتراض کرد ، وچه آنچه به علما نگاشت و چه آنچه در جریان نهضت عاشورا ، به بستگان خود و کوفیان ، بصریان ، یاران و نمایندگان خویش نوشت ، حتی آنچه که به صورت

وصیتنامه کتبی آن‌حضرت به محمد حنفیه ثبت است(لم اخرج اشرا . . .)از این دست است . نامه‌هایی را هم‌بزرگان شیعه و هواداران آن امام ، از بصره و بویژه کوفه به آن حضرت نوشتند و او را به‌آمدن به آن پایگاه شیعی دعوت کردند و قول هر گونه مساعدت و یاری دادند . سید الشهدانیز در پی آن دعوتنامه‌ها ، نماینده خویش ، مسلم بن عقیل را به کوفه فرستاد ، باز همراه وی‌نامه‌ای به شیعیان نوشت . (۲) نامه‌هایی که در مدت اقامت امام حسین ع در مکه ، از کوفه برای آن حضرت‌فرستادند و دعوت به کوفه کردند ، بسیار بود . تا حدود ۱۲ هزار نامه و بیشتر هم گفته‌اند . نامه‌ها برخی بصورت فردی بود ، برخی بصورت گروهی و با امضاهای بیشمار . نامه‌های‌سید الشهدا«ع به آنان نیز اغلب ، پاسخ به آن دعوتها یا فراخوانی به یاری و مبارزه بود ومحتوای دعوت عاشورایی امام را در برداشت . علت آنکه نامه‌های دعوت ، اغلب از کوفه‌بود ، آن بود که کوفیان دل خوشی از معاویه نداشتند و هوادار اهل بیت بودند . پس از مرگ‌او ، تصمیم به خلع یزید از خلافت و مبارزه با او گرفتند . نامه‌هایشان هم در پی همین‌هدف و با مضمونی انتقادآمیز از حکومت امویان و اعلام هواداری نسبت به‌سید الشهدا«ع و دعوت به آمدن و قبول رهبری و قول نصرت و یاری و چشم به راه مقدم‌او بودن بود . نامه‌هایی هم میان امام و برخی از شیعیان در بصره رد و بدل شد . آخرین‌نامه‌ای که از کوفیان به دست امام رسید ، این متن را داشت : «عجل للقدوم یابن رسول الله ، فان لک بالکوفة ماة الف سیف فلا تتاخر» (۳۶) ای پسر پیامبر ! هر چه زودتر بیا ! در کوفه‌صد هزار شمشیر در اختیار توست ، دیر مکن ! در مسیر راه کوفه ، وقتی سپاه حر ، راه را برامام گرفت ، حضرت به انبوه نامه‌های دعوت استناد کرد و حر از آنها اظهار بی اطلاعی‌می‌کرد . روز عاشورا هم امام در یکی از خطبه‌های اتمام حجت‌خویش ، کسانی همچون‌شبث بن ربعی ، حجار بن ابجر ، قیس بن اشعث ، یزید بن حارث و . . . را مخاطب قرار داردکه . . . مگر به من ننوشتید که میوه‌ها رسیده و همه جا سرسبز است و آماده ، زود بشتاب و به‌سوی سپاهی سازمان یافته بیا ؟ . . . (۴) ۱-مجموعه نامه‌های ائمه ع در کتاب دو جلدی معادن الحکمة از محمد بن فیض کاشانی گرد آمده است . نامه‌های‌سید الشهدا را نیز از جمله در«موسوعة کلمات الامام الحسین ملاحظه کنید . ۲-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۴۶۷ . ۳-حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۳۳۵ . ۴-کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۲ ، اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۰۲ .

نبرد تن به تن

از سنتهای جنگ در عرب ، آن بود که ابتدا دو هماورد و حریف ، از دو جبهه به میدان‌می‌آمدند ، خود را معرفی کرده ، رجز می‌خواندند و به نبرد می‌پرداختند . گاهی هم نبردهای‌تن به تن ، تکلیف جنگ را روشن می‌ساخت . پس از چند نفر که به میدان هم می‌آمدند ، حمله عمومی آغاز می‌شد . (۱) مبارزه ، همان به صحنه آمدن افراد در نبرد تن به تن بود . چنین‌هماوردی در عاشورا ، تا ظهر ادامه یافت . گاهی که سپاه کوفه ضعف هماورد جبهه خویش‌را احساس می‌کردند ، بشکل گروهی به رزمنده جبهه حسینی می‌تاختند و او را شهیدمی‌کردند . شهدای کربلا ، برخی در جنگ تن به تن شهید شدند و جمعی هم در حمله‌عمومی سپاه کوفه که در اوایل درگیری به اردوگاه امام تاختند ، به شهادت رسیدند . ۱-الفن العسکری الاسلامی ، یاسین سوید ، ص ۲۲ .

نخل ، نخل گردانی

نخل ، درخت‌خرماست ، اما در اصطلاح مراسم سوگواری محرم ، به وسیله‌ای بزرگ واتاقکی تابوت مانند گفته می‌شود که با پوشش سیاه و انواع شالهای رنگارنگ و آیینه وچراغ . . . می‌آرایند و بعنوان سمبل تابوت سید الشهدا«ع در روز عاشورا در حسینیه‌ها وتکیه‌ها آن را بلند می‌کنند و به محل اجرای تعزیه می‌برند . «فلسفه آن چنین است که : اگرچه در کربلا نبودیم و جسم پاره پاره شهدا بر زمین ماند ، امروز سمبل جنازه آن عزیزان رابا تشریفات و آذین‌بندی و با احترام تشییع می‌کنیم . و با چندین بار گرداندن در کوچه‌ها ومحله‌ها با ندای یا محمد ، یا فاطمه ، یا علی ، یا حسن ، و یا حسین ، آن را با احترام بر زمین‌می‌گذارند . »

(۱) نخل بندی ، نخل آرایی ، نخل گردانی از اصطلاحات این سنت مذهبی استو در هند ، رواج بیشتری دارد . عموما مردم شهرها برای نخل ، قداست‌خاصی قائلند و بلندکردن آن را طی مراسم سنتی ویژه‌ای انجام می‌دهند . نخلها اغلب سنگین است و حمل ونقل آن را عده‌ای مردان قوی عهده‌دار می‌شوند . «نخل آرا»به کسی گویند که نخل محرم رامی‌آراید ، نخل محرم ، نخل عزا ، نخل تابوت ، نخل ماتم نیز گفته می‌شود . ۱-روزنامه کیهان ، (گزارشی از مراسم عزاداری در میبد) ، ۹/۴/۷۳ ، ص ۱۷ .

نخیله

نام پادگان نظامی در بیرون کوفه . در زمان علی ع بسیج نیروهای رزمی برای جنگ درآنجا صورت می گرفت . در آنجا با خوارج جنگید و برای سپاه خویش در جنگ با معاویه‌سخنرانی کرد . برای مقابله با سید الشهدا«ع نیز ، ابن زیاد نیروهای خود را آنجا مستقر کرده‌بود و عمر سعد را با چهار هزار نفر از آنجا به کربلا- برای جنگ با آن حضرت فرستاد . (۱) امروز این محل به عباسیات معروف است . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۱۵ . ۲-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۳۷ .

نذر

نذر ، التزام به انجام یا ترک عملی به نحو خاص بخاطر خداست که با صیغه خاصی‌منعقد می‌شود ، مثل لله علی . . . »و انجام آنچه که نذر شده واجب است و تخلف از آن گناه است و کفاره دارد . (۱) علاقه‌مندان به اهل بیت و امام حسین ع گاهی انجام برخی ازامور را نذر می کردند تا ملزم شوند آن را ادا کنند ، از قبیل : نذر زیارت امام حسین ع ، عزاداری برای آن حضرت ، برپایی مجالس و تعزیه و ذکر مصیبت ، اهدای وسیله یا پولی‌برای حرم یا زوار ، اطعام ، شرکت در دستجات زنجیرزنی و عزاداری ، ساختن تکیه یاحسینیه و . . . اینگونه نذرها بطور طبیعی تامین کننده بخشی از هزینه‌های احیای عاشورا وترویج‌خط اهل بیت ع است و به کمکهای مالی و جنسی یا انجام خدمات مربوط به‌سید الشهدا«ع جنبه معنوی و قداست می‌بخشد و افراد با افتخار به چنین کارهایی اقدام‌می کنند . در میان مردم ، سنتهایی همچون آش نذری ، سفره نذری ، گوسفند نذری ، شله‌زرد ، ترحلوا و . . . متداول است که اغلب با نذر ، بر خود واجب می‌سازند و در کنار آن‌مرثیه‌خوانی انجام می گیرد و این اطعامها به یاد اهل بیت است . ۱-تحریر الوسیله ، امام خمینی(ره) ، ص ۲۳۷ .

نسخه

کتاب ، نوشته ، آنچه از روی نوشته‌ای باز نوشته شود . از اصطلاحات شبیه‌خوانی است ، متنی که تعزیه گردان ، برای اجرای تعزیه‌ای گرد آورده یا می‌نگارد و پیش از آغاز تعزیه‌میان شبیه‌خوانها پخش می کند . تعزیه‌نامه هم به آن گفته می‌شود . شعر تعزیه نامه‌ها اغلب‌به صورت اشعار عامیانه است . » (۱) ۱-دایرة المعارف تشیع ، ج ۴ ، ص ۴۴۵ .

نعش

پیکر بی‌روح ، جسد . به معنی تابوت هم آمده است . در کربلا امام حسین ع بر سرنعش شهدا حاضر می‌شد . اهل بیت امام حسین ع ، پس از عاشورا کنار نعش شهیدان‌آمدند و گریه و عزاداری کردند . در مراسم تعزیه و شبیه‌خوانی هم که اشخاص ، نقشهای‌مختلفی به عهده می گیرند ، برخی هم در نقش نعش در میدان بر زمین می‌افتند و تداعی کننده اجساد شهدای کربلا می گردند . کسی که در تعزیه ، نقش بی‌اهمیت و بی‌سخنی را به‌عهده دارد . (۱) در تعزیه‌ها ، نعش را همراه با پیکانهای خون‌آلود و شمشیرهای شکسته وسنانها که بر روی نعشها دوخته یا جاسازی شده بود نشان می‌دادند که یادآور وضع طبیعی کشته‌های میدان

باشد ، یا همراه با پرندگان و کبوترانی با شهپر خونین بر نعش شهیدان ، که‌سمبل رساندن خبر شهادت به مدینه بود . ۱-فرهنگ فارسی ، معین .

نعمان بن بشیر

وی در ایامی که مسلم بن عقیل ، به نمایندگی از سوی سید الشهدا به کوفه آمده و به نفع‌آن حضرت بیعت می‌گرفت ، والی کوفه بود ، پیشتر ساکن شام شده بود . از قبیله خزرج و ازانصار بود . مادر او عمره دختر رواحه(خواهر عبد الله بن رواحه)نام داشت . نعمان قبلا ازسوی معاویه ولایت کوفه را بر عهده داشت ، یزید هم او را در همان منصب ابقاء کرد . (۱) وی خطیب و شاعر بود . در جنگ صفین از سپاه معاویه به شمار می‌آمد . سپس قاضی‌دمشق شد . آنگاه از سوی معاویه به ولایت‌یمن گماشته شد . از آن پس ۹ ماه هم والی کوفه گشت . (۲) نهضت مسلم بن عقیل و هوادارانش در کوفه چون اوج و قدرت گرفت ، عبد الله بن‌مسلم که از هواداران بنی امیه بود ، نسبت به سهل انگاری نعمان در قضیه مسلم بن عقیل‌انتقاد کرد و گزارش به یزید داد و درخواست کرد که برای کوفه مرد مقتدرتری بفرستد . یزید هم به پیشنهاد مشاور مسیحی خود«سرجون عبید الله بن زیاد را به ولایت کوفه‌منصوب کرد و به وی فرمان سختگیری و شدت عمل داد ، و بدین صورت ، نعمان بن بشیراز کوفه عزل شد . تا دوران حکومت مروان بن حکم نیز زنده بود و والی حمص گشت ولی‌بعلت بروز اغتشاشاتی که به فتنه ابن زبیر معروف است ، اهل حمص او را پذیرا نشدند ، ازآنجا گریخت ، مردم تعقیبش کرده او را کشتند . این حادثه در سال ۶۵ هجری بود . (۳) وی درآن هنگام ۶۴ سال داشت . (۴) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۷ . ۲-الاعلام ، زرکلی ، ج ۸ ، ص ۳۶ . ۳-ر . ك : در کربلا چه گذشت ، (ترجمه نفس المهموم) ، ص ۱۱۶ . ۴-قمقام زخار ، ص ۲۸۹ .

نعمان بن عمرو راسبی

از شهدای کربلاست ، از قبیله ازد ، که در حمله اول شهید شد . وی اهل کوفه و ازاصحاب امیر المؤمنین ع بود . او برادرش حلاس(که رئیس نیروهای انتظامی حضرت‌علی در کوفه بود) (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۸ .

نعیم بن عجلان انصاری

همراه نیروهای عمر سعد به کربلا آمدند ، ولی شبانه به یاران حسین ع پیوستند . از شهدای کربلاست . نعیم از طایفه خزرج بود و دو برادرش از یاران علی ع ومدافعان آن حضرت در صفین بودند . او از کوفه حرکت کرد و در کربلا خود را به‌حسین ع ملحق ساخت و روز عاشورا در حمله نخست‌شهید شد . (۱) نام او در زیارت‌ناحیه مقدسه و زیارت رجبیه آمده است . (۲) ۱-همان ، ص ۲ ، ص ۱۸۳ . ۲-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۷۰ .

نفس المهموم

نام کتاب شیخ عباس قمی در مقتل سید الشهدا«ع است که بر گرفته از حدیث امام‌صادق ع است که فرمود : «نفس المهموم لظلمنا تسبیح و همه لنا عبادة و کتمان سرنا جهادفی سبیل الله (۱) نفس کسی که به خاطر مظلومیت ما اندوهگین شود تسبیح است ، اندوه برما عبادت است و کتمان و پوشاندن راز ما جهاد در راه خداست . امام صادق ع سپس‌فرمود : واجب است که این حدیث با طلا نوشته شود . چون کتاب محدث قمی یادآورمصیبتهای اهل بیت است ، این نام را برای کتابش برگزیده است ، به فارسی هم ترجمه شده است . ۱-همان ، ج ۴۴ ، ص ۲۷۸ . نقره نام سرزمینی در راه مکه ، دارای برکه و چاههای آب و قلعه ، که سر چند راهی

قرارداشته است . امام حسین ع در این منزل فرود آمده است . به آنجا«معدن النقره هم گفته‌شده است . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهادهٔ ، ص ۴۳ .

نقش

برنامه خاصی را که هر یک از افراد شرکت کننده در تعزیه و تآتر و فیلم بر عهده‌می گیرند . در شبیه‌خوانیها ، کسی در نقش امام حسین ، و دیگری در نقش شمر ، عمر سعد ، حر و . . . اجرای برنامه می کند .

نقش نگین حسین ع

ائمه ع هر کدام شعار و جمله‌ای را بر نگین انگشتر خود حک می کردند و نشان دهنده‌روح و فکر خاص آن امام بود . نقش نگین انگشتر سید الشهدا«ع عبارت بود از«ان الله‌بالغ امره و به نقلی دو انگشتر داشت . بر نگین یکی لا اله الا الله ، عدهٔ للقاء الله و بردیگری ان الله بالغ امره بود . (۱) هر دو تعبیر ، گویای روح شهادت طلب آن حضرت ومقام رضا و تسلیم او به دیدار خدا و پروردگار است . روایت است که در دست امام‌صادق ع انگشتر جدش حسین بن علی ع بود و بر نگین آن نوشته بود : «لا اله الا الله عدهٔللقاء الله (۲) و این نیز که توحید ، سرمایه لقای الهی است ، نشان دهنده روح خداجویی و شهادت طلبی اوست . ۱-سفینهٔ البحار ، ج ۱ ، ص ۳۷۷ . ۲-امالی صدوق ، ص ۱۲۴ .

نقض مقررات جنگی

عملکرد سپاه کوفه در حادثه کربلا- با اصحاب و اهل بیت امام حسین ع ، از اصول وقواعد جنگی تجاوز کرد . نمونه‌هایی از این نقضها از این قرار است : ۱-حمله عمومی به یک نفر : بر خلاف مقررات نبردهای تن به تن و رفتن یک هماوردبه میدان یک مبارز ، در کربلا گاهی دسته جمعی به یکی از یاران حسین ع حمله می‌شد ، مثل عابس که بر او تاختند یا دستور سنگباران او صادر شد . ۲-تعرض مسلحانه به زن و کودک : زنان و کودکان در جنگها مصونیت دارند ، ولی درکربلا ، به دستور شمر ، خیمه‌ها را بر سر زنان و کودکان بی‌پناه سوزاندند و به خیمه‌نشینان‌بی‌دفاع تاختند و آنان را آواره صحرا کردند . ۳-اسیر گرفتن زن مسلمان : زن مسلمان را نمی‌توان اسیر گرفت . علی ع هم در جنگ‌صفین اسیر نگرفت ، اما سپاه یزید ، بازماندگان اصحاب و اهل بیت امام حسین ع را(زینب ، ام کلثوم ، سکینه و . . .)به اسارت گرفته به کوفه و شام بردند . در دربار شام هم یکی‌از شامیان از یزید می‌خواست که فاطمه ، دختر سید الشهدا را بعنوان کنیز به او ببخشد ، که‌مورد اعتراض زینب قرار گرفت . ۴-غارت : پس از شهادت امام ، به خیمه‌ها تاختند و هر چه یافتند به غنیمت و غارت گرفتند ، حتی روپوش زنان و جامه سید الشهدا و گوشواره دخترکان را . (۱) اینها همه افزون براصل ماجرا و کشتن فرزند پیامبر و منادی حق و عدالت بود ، که آن نه تنها نقض مقررات‌جنگ ، بلکه نقض اسلام و قرآن بود . به همین جهت ، این ننگ و نفرت و نفرین از آل امیه ویزیدیان ، تا قیامت بر آن سنگدلان ماند . آنچه از کوفیان و یزیدیان در این حادثه دیده شد ، همه تخطی از اصول انسانی و اسلامی بود ، برخی هم بی‌سابقه و شگفت بود و برای‌ارعاب دیگران به آن گونه سرکوب شدید پرداختند و مخالفان را گردن زدند و شهدا رالگدکوب سم اسبان ساختند . عبد الله بن بقطر را در کوفه ، از بالای قصر پایین انداختند وهنوز رمقی در بدن داشت که سرش را بریدند . قیس بن مسهر را از بالای دار الاماره به‌پایین انداختند و متلاشی شد و جان داد . مسلم بن عقیل را نیز بالای قصر برده ، گردن زدند ، سپس بدن او را پایین انداختند . هانی بن عروه را نیز دست بسته در بازار گردن زدند ، سپس‌پاهایش را بسته و پیکرش را در بازار کشیدند . (۲) نیز آوردن انبوه آن سپاه عظیم برای کشتن‌جمعی محدود ، استفاده از شیوه آب بستن به روی سپاه و تشنه نگهداشتن آنان ،

سرهای‌شخصیتهای بارز را از تن جدا کردن و شهر به شهر گرداندن ، همه از شیوه‌های زشتی بودکه در حادثه کربلا انجام گرفت و مقررات جنگی و اصول اخلاقی و انسانی نقض شد . ۱-با استفاده از«انقلاب تکاملی اسلام ، ص ۸۲۴ با تلخیص . ۲-ر . ک : «تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۳۰۰ ، ۲۹۸ ، و ۲۹۹(طبع قاهره ، ۱۳۵۸ ق) .

نماز

پایه دین بر نماز استوار است . جهادهای پیامبر و نبردهای علی ع و نهضت‌حسینی ، همه برای اقامه نماز»و ایجاد و تقویت رابطه بندگی میان خالق و مخلوق است . درنهضت عاشورا ، نماز جایگاه مهمی دارد . در برخورد کاروان حسینی با سپاه حر در مسیرکوفه ، وقت نماز که می‌رسد ، اذان گفته می‌شود ، نماز جماعت برگزار می‌گردد و سپاه حرنیز به سید الشهدا«ع اقتدا می‌کنند . پیش از شب عاشورا که سپاه عمر سعد به طرف‌خیمه‌گاه امام می‌تازند ، حضرت برادرش عباس را می‌فرستد تا با آنان گفتگو کند و شب رامهلت بخواهد تا به نماز و عبادت بگذرانند«ارجع الیهم فان استطعت ان تؤخرهم الی غداۀلعلنا نصلی لربنا هذه اللیلۀ و ندعوه و نستغفره ، فهو یعلم انی احب الصلوۀ و تلاوۀ کتابه وکثرۀ الدعاء و الاستغفار» . (۱) در همان وقت نیز حبیب بن مظاهر به سپاه دشمن خطاب کردکه چرا می‌خواهید با گروهی بجنگید که سحرخیزان و شب زنده‌داران و اهل عبادتند ؟ (۲) خصلت‌یاران شهید او ، روح معنوی و حال عبادت و نیایش و نماز بود و شب عاشورا ، زمزمه نماز و نیایش آنان در خیمه‌هایشان پیچیده بود . به گفته مورخان لهم دوی کدوی‌النحل و هم ما بین راکع و ساجد و قاریء للقرآن (۳) همه شب را به نماز مشغول بودند . به نقل‌تاریخ ابن اثیر : شب که شد ، تمام شب را به نماز و استغفار و تضرع و دعا پرداختند . صبح‌عاشورا نیز ، حسین بن علی ع پس از نماز صبح با یاران ، نفرات خود را سازماندهی کرد . (۴) ظهر عاشورا ، ابو ثمامه صائدی ، وقت نماز را به یاد حضرت آورد . حضرت نیز او را دعاکرد که : خداوند تو را از نمازگزاران ذاکر قرار دهد . آنگاه به اتفاق جماعتی به نماز ایستادندو نماز خوف خواندند . (۵) سعید بن عبد الله نیز از یاران او بود که هنگام نماز ، جلوی امام‌ایستاد و بدن خویش را سپر تیرهای بلاـ ساخت و با پایان یافتن نماز امام ، او بر زمین افتاد وشهید نماز گشت . (۶) حسین و یارانش همه کشته راه نماز شدند . از این رو در زیارتنامه امام‌خطاب به او می‌گوییم : «اشهد انک قد اقمت الصلاۀ و آتیت الزکاۀ و آمرت بالمعروف‌و نهیت عن المنکر»(زیارت وارث) . آنچه به جهاد ، ارزش می‌دهد ، آمیختگی آن با نماز است . عاشورا تلاقی عرفان وحماسه بود و نهضت کربلا برای احیای سنتهای دینی و فرایض الهی از جمله نمازبود . شیعه او نیز باید اهل نماز و خشوع باشد و از دینداری تنها عزاداری را نشناسد . حتی معتقدان و امیدواران به شفاعت‌حسین ع نیز باید اهل نماز باشند . چون‌شفاعت بی‌نمازان نخواهد رسید . دریغ و افسوس از کار آنان که در ایام سوگواری‌به عزاداری و سینه‌زنی و نوحه‌خوانی و دسته و هیات می‌روند ، اما نسبت به‌نمازهای واجب بی‌اعتنایند . ۱-الکامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۸ . ۲-الفتوح ، ابن اعثم ، ج ۵ ، ص ۱۷۷ . ۳-حیاۀ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۷۵ . ۴-الکامل ، ج ۲ ، ص ۵۶۰ . ۵-سفینۀ البحار ، ج ۱ ، ص ۱۳۶ ، الکامل ، ج ۲ ، ص ۵۶۷ . ۶-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱ .

نواویس

نام محلی است که در خطبه امام حسین ع هنگام خروج از مکه به سوی عراق آمده‌است . خطبه خط الموت اشاره دارد که پیکرش در منطقه‌ای بین نواویس و کربلاـ پاره‌پاره خواهد شد : «کانی باوصالی تقطعها عسلان الفلوات ، بین النواویس و کربلا . . . » (۱) معنای‌ناووس ، گورستان مسیحیان و نیز تابوت سنگی است که جسد مرده را در آن می‌گذارند . (۲) در اینجا مقصود ، روستای خرابی است که قبلاـ مسیحی‌نشین و در نزدیکی کربلاـ واقع‌بوده است . ۱-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۳ . ۲-المنجد ، فرهنگ لاروس ، سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا .

نوحه

بیان مصیبت ، گریه کردن با آواز ، آواز ماتم ، شیون و زاری ، مویه‌گری ، زاری بر مرده ، شعری که در ماتم و سوگواری با صوت حزین و ناله و زاری خوانند ، اعم از سوگواری‌برای کسی که تازه مرده ، یا برای امامان شیعه . (۱) ترکیبات دیگر آن عبارت است از : نوحه‌آراستن ، نوحه ساختن ، نوحه سرودن ، نوحه‌خوانی . نوحه‌گری بر مرده ، رسم جاهلیت‌بوده است و کاری مکروه است ، (۲) مگر برای معصومین ع که نوحه و گریه بر آنان از شعائرمهم و از عوامل نشر فضیلتها و احیای یاد اسوه‌های کمال است و خود امامان برسید الشهدا«ع می‌گریستند و امر به نوحه‌خوانی می‌کردند . بر جعفر طیار و حمزه‌سید الشهدا نوحه‌خوانی شد . آنچه که از کراهت نوحه و ناپسند بودن شغل نوحه‌گری وزشت بودن اجرت نوحه‌گر در روایات یاد شده ، ناظر به نوحه‌گریهای جاهلی است که‌آمیخته به باطل و گاهی حرام بود . (۳) در فرهنگ عزاداری برای امام حسین ، نوحه به نوعی خاص از شعر مرثیه می‌گویند که‌در مجالس به صورت جمعی اجرا می‌شود . «اشعار نوحه را برای سینه زدن می‌ساختند ، یکی نوحه می‌خواند و دیگران به نوا و آهنگ و وزن اشعار نوحه‌خوان سینه می‌زدند . ولی‌اشعار مرثیه را با آهنگ در مجالس سوگواری برای به گریه افکندن و اظهار تاسف‌شنوندگان بر قتل شهدای کربلا می‌خواندند و عنوان روضه نداشت . » ، (۴) « . . . از معروفترین‌شعرای عصر قاجار که مرثیه و نوحه ساخته‌اند ، می‌توان یغمای جندقی و وصال شیرازی‌را نام برد» . (۵) این شیوه در بین عربها هم متداول است و سبک مرثیه سرایی و نوحه‌خوانی‌بر سالار شهیدان مخصوص است . با توجه به گستردگی این مراسم و رواج آن در طول‌سال ، حتی در سوگ امامان دیگر ، ضرورت دارد که سروده‌های ناب و نوحه‌های صحیح ودور از تحریفها و دروغها پدید آید و فرهنگ عاشورا در قالب نوحه نیز ترویج گردد ونوحه خوانان نیز ، بیش از هدف قرار دادن گریه ، نشر فضیلتهای اهل بیت را هدف قرار دهند . (۶) ۱-لغت‌نامه ، دهخدا . ۲-بحار الانوار ، ج ۷۹ ، ص ۸۸ . ۳-به روایات مربوط به تعزیه و ماتم و نوحه در بحار الانوار ، ج ۷۹ ، ص ۷۱ تا ۱۱۳ مراجعه کنید . ۴-موسیقی مذهبی ایران ، ص ۷ . ۵-همان ، ص ۲۹ . ۶-نگرشی به مرثیه سرایی در ایران ، عبد الرضا افسری ، بررسی گسترده‌ای از سابقه این کار در ایران و انواع مرثیه‌سراییها دارد .

نوحه‌خوان

کسی که در ایام سوگواری امامان برای دسته‌های سینه‌زن یا زنجیر زن ، اشعار مصیبت‌و نوحه و مرثیه را با آهنگ مخصوص می‌خواند و عزاداران به آهنگ او سینه و زنجیر می‌زنند . (۱) ۱-لغت‌نامه ، دهخدا .

نوحه‌سرا

محل نوحه ، عزاخانه ، ماتمکده ، ماتم‌سرا ، غمکده . (۱) همچنین به کسی که اشعار نوحه ومرثیه می‌سراید«نوحه سرا»گویند ، یعنی سراینده نوحه . ۱-همان .

نهر علقمه

نهر علقمه یا علقمی ، نهری بوده که از فرات منشعب شده و آب زلال آن را به منطقه‌کربلا و سرزمینهای اطراف آن می‌رسانده است . نسبت علقمی به شخص است ، جدمؤید الدین علقمی وزیر ، حفر کننده آن نهر بوده است . (۱) در مرثیه‌ها ، شهادت عباس بن‌علی ع را کنار نهر علقمه یاد می‌کنند(کنار نهر علقمه ، افتاد دست عباس) . ۱-موسوعة العتبات المقدسه ، ج ۸ ، ص ۳۲ و ۳۸ .

نهضت‌یا شورش ؟

حرکت امام حسین ع که بصورت امتناع از بیعت با یزید و هجرت به مکه و از آنجا به‌کربلا- بود ، حرکتی الهام گرفته از قرآن و سنت پیامبر«ص و بر اساس عمل به تکلیف دربرابر حکومت جور و ولا-یت فسق و برای مبارزه با بدعتها و مقابله با اعاده جاهلیت بود(-اهداف نهضت عاشورا) . این از مجموعه سخنان و خطبه‌های آن حضرت و ماهیت‌قیام وی و عملکرد امویان روشن است و چون مبتنی بر اصل ولایت صالحان و فلسفه‌سیاسی ناب اسلام بود و آن حضرت ، صرفا برای قیام به وظایف امامت و نهی از منکر واحیای سیره پیامبر«ص دست به آن حرکت زد ، حرکت او یک نهضت مکتبی تلقی‌می‌شود . اما هواداران بنی امیه ، چه در آن زمان و چه قرنهای بعد و حتی عصر حاضر ، کوشیده‌اند که حرکت آن حضرت را نوعی شورش ، آشوب ، فتنه‌انگیزی ، ایجاد تفرقه درامت و تمرد از خلافت معرفی کنند و در کشتن او ، حق را به جانب یزید بدهند که یک‌شورشگر بر ضد خلافت مرکزی را کشته است . در این مورد ، به احادیثی هم استنادمی‌کنند که رسول خدا«ص به کشتن کسی که یکپارچگی امت را به هم زند فرمان داده‌است و می‌گویند : «قتل الحسین بسیف جده . در حالی که حدیث ، بر فرض صحت‌مخصوص جایی است که حکومتی اسلامی و حاکمی متعهد و عادل باشد و کسی یاکسانی بخواهند بر ضد آن آشوب و فتنه‌گری کنند . اما نه حکومت امویان مشروع بود ، نه‌بیعت مردم آزادانه و به اختیار بود ، نه حکام ، به دین و عدل رفتار می‌کردند و نه از ارتکاب‌فسق و فجور و محرمات پروا داشتند و نه مال و جان و نوامیس مسلمانان پاک ، از تعرض وستم یزید و عمال او مصون بود . بنابر این جهاد بر ضد چنین حکومتی ، تکلیف دینی امام‌حسین ع بود . گر چه امام می‌دانست که در آن شرایط ، به پیروزی نظامی سریع دست نمی‌یابد ، اما بازچنان نبود که بی‌فکر و برنامه و بدون نقشه خود را به کشتن دهد . نتایج مقطعی و درازمدت آن حرکت‌خونین در آگاهانیدن مردم و افشای چهره ظلم و ایجاد انگیزه مبارزه درمردم و حفظ دین از نابودی و بالاتر از همه عمل به وظیفه آن حضرت را به قیام واداشت‌و اینها برای آن امام ، «فتح به شمار می‌رفت ، هر چند خون خود و یارانش در این راه ، ریخته می‌شد . چون می‌دانست که به هر تقدیر او را خواهند کشت ، برای نحوه شهادت‌برنامه ریزی کرد تا به مؤثرترین صورت و الهام بخش‌ترین شکل در آید . در واقع ، سلاح‌او«شهادت بود و در استراتژی او«خون ، بر«شمشیر»پیروز شد .

نی ، نیزه

نی ، گیاهی آبی و دارای ساقه میان کاواک و راست . ساقه آن میان تهی و به ضخامت‌انگشتی یا بیش از آن است و رنگ آن غالبا زرد است . . . و هر لوله مانندی که میان تهی‌باشد ، مزمار ، نای . نیزه سلاحی معروف که چوبی باریک است و استوانه‌ای شکل ، مانند نی‌که در سر آن پیکانی نصب کرده‌اند ، به عربی رمح گویند . به معنای پرچم و رایت هم آمده‌است . (۱) در عاشورا ، هم به عنوان سلاح جنگ به کار گرفته می‌شد ، هم سر شهدا را بر نوک‌نیزه‌ها کردند و به دربار بردند و در شهرها گرداندند . به قول محتشم : روزی که شد به نیزه سر آن بزرگوار خورشید سر برهنه برآمد زکوهسار در کاربرد ادبی ، نی به جای نیزه هم به کار می‌رود . به گفته جودی : ای رفته سرت بر نی ، وی مانده تنت تنه ا ماندی تو و بنهادیم ما سر به بیابانها نیز نوعی قرینه سازی ادبی میان نی و نینوا به کار می‌رود . به گفته فرید : سر نی در نینوا می‌ماند اگر زینب نبود کربلا-در کربلا می‌ماند اگر زینب نبود ۱- لغت‌نامه ، دهخدا .

نینوا

شهادتگاه امام حسین ع . نام منطقه‌ای در کوفه و شرق دجله و شرق کربلا-، ازروستاهای منطقه طف . «نینوا یک سری تپه‌های

باستانی است که کشیده شده و تا مصب‌نهر علقمه امتداد می‌یابد . قریه یونس بن متی است و آن حضرت از میان مردم این منطقه‌بیرون آمده است (۱) . نینوا امروز به باب طویرج معروف است که در شرق کربلا ـ قرار گرفته‌است . » (۲) «ناحیه‌ای در سواد کوفه که کربلا از آن ناحیه است . نام قصبه موصل و نام شهری‌که یونس علیه السلام به آنجا جهت دعوت کردن مردم آن شهر رفته بود . » (۳) وقتی حسین بن‌علی ع به این منطقه رسید به سواری برخورد که نامه ابن زیاد را برای حر آورده بود . مضمون نامه این بود : حسین را محاصره کن و در سرزمین بی‌آب و علفی فرود آر . کمی‌پیشتر رفتند تا به زمین کربلا رسیدند و فرود آمدند . (۴) در ادبیات عاشورا ، نسبت به نی و نینوا نیز تعابیر عاطفی و عرفانی فراوانی ساخته و به‌کار برده‌اند و صحرای کربلا را پر از نوای حقجویی و حقگویی دانسته‌اند . از آن آتش که نمرود زمان در جان ابراهیمیان افکندبه دشت نینوا» ، نای حقیقت از«نوا»افتاد . ولی . . . مرغ شباهنگ حقیقت ، از نوای ناله حق ، حق نمی‌افتد . (۵) ۱–آثار البلاد و اخبار العباد ، قزوینی ، ص ۵۵(چاپ امیر کبیر) . ۲– الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۱۳۶ . ۳–لغت‌نامه ، دهخدا . ۴–مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۲۷ . ۵–قبله این قبیله ، ص ۷۳ .

وادی عقیق

وادی به معنای مسیل و سرزمین گود میان دو کوه یا تپه است . «وادی عقیق ، نام یکی‌از منزلگاههایی است که امام حسین ع پس از خروج از مکه از آن گذشته و به سوی ذات عرق رفته است . در این محل برخی برای حج محرم می‌شدند و به مکه نزدیکتر ازذو الحلیفه بوده است . (۱) ۱–مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۰۴ ، به نقل از معجم البلدان .

وارث

ارث برنده ، میراث دار ، کسی که مال ، خانه ، زمین ، صفات یا افتخاراتی را از پدر یااجداد و گذشتگان به ارث می‌برد . هم نام زیارتنامه‌ای است معروف ، که سید الشهدا«ع رابا آن زیارت می‌کنند . مرحوم ابن قولویه سند آن را به جابر جعفی از اصحاب امام صادق‌علیه السلام رسانده که وی آن را از آن حضرت روایت کرده است و با جمله السلام علیک‌یا وارث آدم صفوة الله . . . »شروع می‌شود . (۱) و هم لقب سید الشهدا«ع است که در ادعیه وزیارات ، از آن حضرت به عنوان وارث آدم ، وارث نوح ، وارث ابراهیم ، وارث موسی ، وارث عیسی ، وارث محمد ، وارث علی ، و وارث حسین . . . یاد شده است . (۲) وراثت‌حسین بن علی ع از انبیا و اوصیا ، برای آن است که خط جهاد در راه حق و مبارزه با باطل و ستم و طاغوت ، سر لوحه دعوت همه انبیای الهی بوده است و«کربلا» تجلی این خط ممتد درگیری حق و باطل است . «عاشورا ، حضور مجدد آدم و نوح وابراهیم و موسی و عیسی–علی نبینا و آله و علیهم السلام–است در قله فریادگری وهدایت . این که حسین را وارث آدم ع می‌خوانیم و زیارت وارث را با سلام بر آن‌پیمبران الهی آغاز می‌کنیم برای همین است ، یعنی نقطه اتصال همه حرکتهای الهی وانقلابهای خدایی ، به صورت تجسم دوباره آدم و نوح و ابراهیم و اسماعیل و موسی وعیسی و محمد و علی و فاطمه و امام حسن(علیهم السلام)در لحظه‌های خورشیدی‌عاشورا و واقعیت‌سرشار کربلا ـ . . . . » (۳) در متن زیارتنامه‌ها نیز به وارث بودن حسین بن علی ع نسبت به خط انبیا اشاره شده‌است : از جمله : «اکرمته بطیب الولادة و اعطیته مواریث الانبیاء» (۴) و بر اساس آیه لقدارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و المیزان لیقوم الناس بالقسط . . . » (۵) چون بر پایی‌قسط و عدالت اجتماعی ، رسالت همه انبیا و میراث مشترک رسولان الهی است ، حسین بن‌علی ع هم که وارث همه انبیاست ، پس وارث خط قسط و عدل آنان نیز می‌باشد و قیام‌کربلا ، از جمله دعوت به عدل و مبارزه با بی عدالتی و ستم را هم در سرلوحه دعوت واهداف خویش دارد . از این رو ، منکرهای اجتماعی و اقتصادی را هم باید در شمارمنکراتی که آن حضرت برای مقابله با آنها قیام کرد ، به حساب آوریم ، که لازمه وراثت‌عدل و قسط انبیاست . ۱–مفاتیح الجنان و بحار الانوار ، ج ۱۰۱ ، ص ۱۶۳ . ۲–مفاتیح الجنان : زیارت مطلقه سوم ، زیارت وارث ، زیارت امام حسین روز عرفه . ۳–

قیام جاودانه ، محمد رضا حکیمی ، نقل از چشمه خورشید ، ج ۱ ، ص ۳۳۰ . ۴-مفاتیح الجنان ، زیارت امام حسین در عید فطر و قربان(ص ۴۸) . ۵-حدید ، آیه ۲۵ .

واعظ

موعظه کننده ، سخنران ، اندرزگو ، کسی که در مجالس حسینی و در مناسبتهای مختلف‌دینی به منبر رفته و به موعظه و صحبت می‌پردازد و در پایان هم مصیبت‌می‌خواند . منبری . این لقب ، همواره با احترام آمیخته بوده است و خود واعظ ، اهل‌تعهد و وارستگیهای اخلاقی و تاثیر گذاری در نفوس و دلهای مستمعین بوده است . لقب واعظ ، در آغاز نام تعدادی از خطبای گذشته به کار می‌رفته است ، مثل واعظ کاشفی ، واعظ قزوینی و . . . .

واقصه

نام یکی از منازل مسیر مکه به کوفه که تا کوفه سه روز راه بوده است . حسین بن‌علی ع در سفر کربلا از این منزل هم عبور کرده است . به این نام ، جاهای دیگری در راه‌مکه و در یمامه وجود دارد . (۱) در آنجا مناره‌ای بوده است از شاخ شکارهای صحرایی وسمهای آنها که که ملکشاه سلجوقی آن را ساخته بود . (۲) ۱-لغت نامه ، دهخدا . ۲-آثار البلاد ، زکریای قزوینی ، ص ۳۳۶(چاپ امیر کبیر) .

واقعه حره

واقعه حره ، قیام مردم مدینه بر ضد حکومت‌یزید بود . پس از شهادت حسین بن‌علی ع ، ظلم و فسق یزید فراگیرتر و آشکارتر شد و مردم فساد دستگاه حاکم و ظلم‌عمال او را دیدند و در مدینه ، آگاهان از اوضاع ، مردم را به زشتکاریهای حکام آگاه‌ساختند . والی مدینه در آن زمان ، «عثمان بن محمد بن ابی سفیان بود . اهل مدینه علیه اوشوریدند و او و مروان و دیگر امویان را از مدینه بیرون کردند و با«عبد الله بن حنظله بیعت کردند . خبر قیام مردم مدینه ، با گزارش مروان به گوش یزید رسید . وی سپاهی انبوه‌را تحت فرمان مسلم به عقبه (۱) به مدینه گسیل داشت . (۲) مهاجمان در منطقه حره واقم فرود آمده ، به مدینه تاختند و سه روز به کشتار و غارت پرداخته و به نوامیس مسلمانان‌تجاوز کردند . مردم به حرم پیامبر«ص پناه بردند . لشکریان یزید ، حرمت‌حرم را نگه‌نداشتند و با اسبها به داخل حرم آمدند و مردم را قتل عام کردند . کشتگان این واقعه هزاران‌نفر بودند . از جمله عبد الله بن جعفر نیز در این حادثه شهید شد . واقعه حره در ۲۸ ذیحجه‌سال ۶۳ هجری اتفاق افتاد . یزید ، دو ماه نیم پس از این حادثه مرد . (۳) این قیام که به قیام حره ، حره واقم ، قیام اهل مدینه و . . . هم معروف است ، از پیامدهای‌حادثه عاشورا محسوب می‌شود و افشاگریهای اهل بیت و اقامه عزا در مدینه و انگیزشهای‌زینب کبری ، در بذر پاشی آن مؤثر بوده است . (۴) «حره به سرزمینهای پر سنگلاخ که پر از سنگهای سیاه و سوخته باشد گفته می‌شد . درمناطقی از جمله اطراف مدینه از این حره‌ها وجود داشت و برای هر کدام نام بخصوصی‌هم بود ، به تناسب کسانی که در آن منطقه می‌زیستند . (۵) هم اکنون نیز در مدینه بزرگ ، بقایای اندکی از آنها به چشم می‌خورد . ۱-مسرف بن عقبه . ۲-مروج الذهب ، مسعودی ، ج ۳ ، ص ۶۹ . ۳-منتهی الآمال ، محدث قمی ، ج ۲ ، ص ۳۵(چاپ جاویدان)در حالات امام سجاد«ع . ۴-برای تفصیل بیشتر قضیه ر . ک : «واقعه حره در تاریخ ، محمد جواد چنارانی ، تاریخ الاسلام ، ذهبی ، ج ۵ ، حوادث‌سال ۶۸ هجری . ۵-دائرة المعارف الاسلامیة ، ج ۷ ، ص ۳۶۳ .

وفا

از الفبای فرهنگ عاشورا«وفا»است و در قاموس شهدای کربلا جایگاه بلندی دارد . وفا به معنای عمل به پیمان و ایستادگی بر سر قول و عهد و عمل به وظایف انسانی واسلامی در قبال دیگری ، بخصوص امام و از برترین خصلتها و نشانه جوانمردی ، خداباوری ، شرافت نفس و صدق و راستی است . به فرموده علی ع : «اشرف الخلایق‌الوفاء» . (۱) عاشورا ، صحنه وفا از یک سو و بی وفایی از سوی دیگر بود . سید الشهدا«ع در مسیر کوفه ، پس از شنیدن خبر شهادت نماینده‌اش قیس بن مسهر ، با خواندن آیه رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلا»(احزاب/۲۳) مقام وفای او را بر شمرد . شب عاشورا نیز ، یاران خویش را صادقترین و با وفاترین یاران‌معرفی کرد(لا اعلم اصحابا اوفی و لا خیرا من اصحابی . . .) . آنان نیز در چند نبوت ، وقتی‌امام یعت‌خویش را برداشت و از آنان خواست که بروند ، یکصدا اعلام وفاداری کردند وامام خویش را تنها نگذاشتند . عباس بن علی ع امان نامه دشمن را رد کرد و برادر را تنهانگذاشت . روز عاشورا نیز با لب تشنه به فرات رفت ، اما با یاد عطش سید الشهدا و اطفال ، آب ننوشید . بر خلاف جمعی از کوفیان که بی‌وفایی کردند و پس از نامه نوشتن و دعوت کردن ، به‌جنگ آن حضرت آمدند ، عده‌ای هم جان بر سر پیمان باختند و فدای حسین ع شدند : وعلی الارواح التی حلت بفنائک . . . » (۲) امام حسین ع در خطبه‌های طول راه و روز عاشورابه غدر» ، «خذلان ، «نقض عهد»«خلع بیعت ، «نکث «غرور» ، و . . . کوفیان اشاره کرده ، آنان را بر نقض بیعت و پیمان شکنی نکوهش کرده است . سید الشهدا«ع ، خود بر پیمان خویش با خدا وفا کرد . در زیارتنامه او به تعبیراتی‌همچون اشهد انک قد بلغت و نصحت و وفیت و اوفیت (۳) بر می‌خوریم . از زیارتنامه‌حضرت عباس ع نیز می‌خوانیم : «و اشهد انک . . . ممن وفی ببیعته و استجاب له دعوته‌و اطاع ولاۀ امره . . . » (۴) و عاشورائیان میثاق با خون شهدا می‌بندند که راه و پیامشان رافراموش نکنند . مبادا عهد خود را واگذاریم امام خویش را تنها گذاریم ۱-غرر الحکم . ۲-زیارت عاشورا ، مفاتیح الجنان ، ص ۴۵۸ . ۳-زیارت مطلقه امام حسین ، مفاتیح الجنان ، ص ۴۲۳ . ۴-مفاتیح الجنان ، ص ۴۳۵ .

وقف

در اصطلاح شرعی عبارت است از«تحبیس مال و تسبیل منفعت و ثمره ، یعنی منافع‌زمین ، ملک یا وسیله‌ای را به خاطر خدا برای مقصود معینی و استفاده خاصی اختصاص‌دهند و با نگهداشتن دائمی اصل مال ، بهره‌وری از منافع آن در جهت‌خیرات و خدمات‌صرف شود و نوعی کمک رسانی و خیر اندیشی نسبت به مردم است ، با انگیزه‌های دینی . چنین مال یا زمین یا جنسی را«موقوفه می‌نامند . منافع و استفاده از موقوفات ، بایدطبق وقفنامه و نظر واقف انجام گیرد و تخلف از آن گناه و خیانت است . وقف ، نوعی صدقه جاریه است که برای دراز مدت ، عموم مردم از آن بهره‌مند می‌شوند و حتی‌پس از فوت واقف نیز ، ثواب آن به روح او می‌رسد . همواره افراد متمکن برای‌باقی گذاشتن خیرات ، اقدام به وقف می‌کردند و از همین رهگذر ، مساجد ، مدارس ، تکیه‌ها ، آب انبارها ، کتابها ، کتابخانه‌ها ، بیمارستانها و امور خیریه بسیار پدید می‌آمد . برای اداره موقوفه‌هایی که وقف مساجد ، مدارس ، حرمها ، زیارتگاهها و اقشار خاصی‌شده ، تشکیلات اداری پیدا شد تا آنها در مورد خود صرف شود و از حیف و میل و سوءاستفاده جلوگیری گردد . (۱) علاقه‌مندان به اهل بیت و ائمه ، بویژه محبان سید الشهدا«ع ، مال و املاک بسیاری را درطول تاریخ بر اساس این سنت‌حسنه ، وقف ابا عبد الله ع کرده‌اند که در آمد حاصله از این‌املاک ، صرف امام حسین ع و برپایی مجالس عزای حسینی ، نوحه خوانی ، بنا و تعمیرحرمها و بقاع متبرکه ، زوار و خدام آن حضرت ، کمک به بینوایان و اطعام مستمندان ومحرومان می‌شود . موقوفات امام حسین ع ، بودجه مردمی عظیمی است که همیشه وهمه جا پشتوانه زنده نگهداشتن نام و یاد عاشورا و اهل بیت ع بوده است . به برکت‌مجالس حسینی و تبلیغات دینی که در آنها می‌شود ، اسلام و احکام الهی زنده می‌ماند وجانبازیها و ایثارگریهای حسین بن علی ع و یارانش ، به مردم درس عزت و آزادگی‌می‌دهد . این گونه وقفها ، که با صدق نیت و خلوص و اعتقادی پاک انجام می‌گیرد و تامین‌کننده هزینه بسیاری از مراسم و سنتهای دینی است ، هم روحیه یاریگری و

مردم‌دوستی وحب اهل بیت را تقویت می کنـد و هم نشانه خلوص و عشق به خاندان پیامبر«ص است وهمیشه ارزش و داست‌خاصـی داشـته است . وقف ، گاهی در حال حیات اشخاص انجام‌می گیرد ، گاهی وصیت می کنند که پس از فوتشان بخشی از مال ، صرف عزاداری امام‌حسین ع یا امور خیریه دیگر شود . مبنای چنین کار خیری ، احادیثی است که تشویق به‌انجام کارهایی می کند که سود آن به مردم می‌رسـد . از قبیل : «اذا مات ابن آدم انقطع عمله الامن ثلاث : صدقـهٔ جاریهٔ ، و علم ینتفع به او ولد صالح یدعو له (۲) و همین فرهنگ ، سـبب پدیدآمـدن مـدرسه‌های عظیم و کتابخانه‌های غنی و مساجـد و حسـینیه‌ها و مراسم پر شـکوه گشـته‌است . در آنچه به موقوفات ابا عبد الله ع و عاشورا مربوط می‌شود ، نکات جالبی وجوددارد که مشارکت مردمی را در هزینه اقامه مجالس عزا برای آن حضـرت می‌رساند . دربرخی وقفنامه‌ها مثلا در آمد املاکی در کاشان وقف شده است برای تعزیه حضرت‌خامس آل عبا . . . که همه سـاله به مصـرف تعزیه‌داری آن سـرور رسـیده شود ، از پول‌روضه خوان و آش و حلوا و تنباکو و قهوه و چای به هر نحو که صـلاح دانند . . . » . (۳) ۱-در زمینه وقف ر . ک : «مقدمه‌ای بر فرهنگ وقف . ابو سـعید احمد بن سـلمان ، «تاریخچه وقف در اسـلام ، محمودشـهابی ، سلسـله گزارشـهای نگـاهی به جایگاه وقف در جامعه ما» ، روزنامه کیهان ، ۱۰ اسفند ۷۲ ، به بعـد ، «وقف میراث‌جاویـدان ، فصـلنامه سازمان اوقاف و امور خیریه . ۲-نهـج الفصاحه ، ص ۴۶ . ۳-وقف ، میراث جاویدان(مجله) ، شـماره ۶ ، ص ۱۴۲ .

ولید بن عتبه

والی مدینه هنگام مرگ معاویه بود . یزید نامه به او نوشت و ضـمن خبر دادن مرگ‌معاویه ، از او خواست که از امام حسین ع بیعت بگیرد و اگر نپـذیرفت ، گردنش را بزنـد . بیعت گرفتن از حسـین ع برای ولید دشوار بود و می‌خواست با او عاقلانه و بدون‌خشونت رفتار کنـد . اما با مشورتی که با«مروان حکم انجام داد ، مروان موضع متزلزل ولیـدرا به مسـخره گرفت و بر آشـفت و او را تحریک کرد که شـبانه امـام را به دار الامـاره احضارکنـد . سـید الشـهدا«ع شـبانه به دار الامـاره رفت . گفتگوهایی میان امام و والی مـدینه و ولیدانجام گرفت و امام ، بدون بیعت از آنجا خارج شد . (۱) ۱-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۵۰ .

وهب بن عبد الله کلبی

از شـهدای کربلاست ، مادر و همسـرش نیز در کربلا بودند و به شهادت رسیدند . وهب‌که اهل کوفه بود ، در کربلا در رکاب امام حسـین ع حضور داشت . روز عـاشورا پس از حرو بریر ، به میـدان رفت . مـادرش مشوق او در عزیمت به میـدان بود . وقـتی پس از مقداری‌جنگ ، نزد مادرش برگشت که : آیا راضـی شدی ؟ گفت : وقتی راضـی می‌شوم که در رکاب‌حسـین ع به شهادت برسی . دوباره رفت و جنگید ، همسـرش هم چوبی بر گرفت و به‌میدان رفت . وهب آن قدر جنگید تا شـهید شد . همسرش به بالین او رفت و خون ازچهره‌اش پاک کرد . شـمر که شاهد صـحنه بود ، به غلامش دسـتور داد تا با چوبی زن را به‌شهادت برساند . همسر وهب ، اولین زنی بود که از سـپاه حسـین ع به شـهادت رسید . (۱) دربرخی منـابع مـاجرایی مشابه این ولی با تفاوتهایی در باره عبـد الله بن عمیر کلبی نقل شده و«ام وهب را همسر او دانسته‌اند . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۷ .

هانی بن عروه مرادی

از پیشگامان شهادت در نهضت‌حسینی بود که پیش از مسلم بن عقیل به شهادت‌رسید . «هانی ، از صحابه پیامبر بود و آن حضرت را دیـده و بـا وی مصـاحب داشت . بزرگ‌قـبیله مراد»بود و در کوفه می‌زیست . در رکـاب امیر المؤمنین ع ، نیز در سه جنـگ جمـل ، صفین و نهروان شرکت داشت . در حرکت انقلابی حجر بن عدی بر ضد زیاد بن ابیه ، ازارکان مهم به شمار می‌رفت . پس از آنکه

ابن زیاد»بعنوان والی جدید کوفه به این شهرآمد ، مسلم بن عقیل ، پس از آنکه هزاران نفر با وی بیعت کرده بودند ، خانه هانی را مقرپنهانی خویش قرار داد . چون برای والی روشن شد که در نهضت مسلم ، هانی اززمینه‌سازان و چهره‌های مؤثر است ، او را دستگیر ، زندانی و شهید کرد . » (۱) هانی در کوفه ، موقعیت ویژه‌ای داشت . چندین هزار مرد مسلح و سلاح بر دوش ، زیرفرمان داشت و از بزرگان و اشراف این شهر محسوب می‌شد . (۲) حتی ابن زیاد که والی‌بصره و کوفه بود ، به وی احترام می‌گزاشت و در کوفه به عیادت هانی آمد . ولی چون هانی‌به مسلم بن عقیل پناه داده بود و حاضر نشد او را تسلیم ابن زیاد کند ، مورد غضب قرارگرفت و توهین و شکنجه و سپس شهید شد . (۳) هانی را پس از دستگیری و گفتگوهای‌تندی که با ابن زیاد داشت ، دست بسته به بازار گوسفند فروشان برده و کشتند . قاتلش رشید ترکی ، غلام ابن زیاد بود . شهادت او روز ترویه(هشتم ذیحجه سال ۶۰)بود . در باره وی ، عبد الله بن زبیر اسدی اشعاری گفته که مطلع آن چنین است : اذا کنت لا تدرین ما الموت فانظری الی هانی بالسوق و ابن عقیل (۴) هانی ، هنگام شهادت ، ۸۳ و به قولی ۹۰ سال داشت . روزی به شهادت رسید که‌امام حسین ع از مکه به طرف کوفه حرکت کرد . قبر او در کوفه پشت قبر مسلم بن‌عقیل مشهور است و زیارتگاه اهل ولاست . در مفاتیح الجنان و کتب زیارت ، زیارتنامه‌ای برای آن شهید ذکر شده است(سلام الله العظیم و صلواته علیک یاهانی بن عروة . . .) (۵) ۱-انصار الحسین ، ص ۱۰۸ . ۲-سفینة البحار ، ج ۲ ، ص ۷۲۳ . ۳-الاعلام ، زرکلی ، ج ۸ ، ص ۶۸ . ۴-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۷۱ . ۵-بحار الانوار ، ج ۱۰۰ ، ص ۴۲۹ .

هانی بن هانی سبعی

قاصدی که یکی از نامه‌های حسین بن علی ع را خطاب به مردم کوفه به آن دیار برد . همراه او در این ماموریت ، سعید بن عبد الله حنفی بود . این دو آخرین فرستاده‌های امام‌بودند . نامه‌ای که امام توسط آنان فرستاد ، چنین شروع می‌شد : «من الحسین بن علی الی‌الملا من المؤمنین و المسلمین . . . » (۱) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۱۶۵ .

هجرت

در بسیاری از نهضتها«هجرت ، نقش عمده داشته است . در نهضت عاشورا نیزسید الشهدا«ع از مدینه جدش به مکه و از آنجا به کربلا- هجرت کرد . همچنان که رسول‌خدا از مکه به مدینه هجرت نمود و آن هجرت ، مبدا تحول در وضع مسلمانان و سر آغازتاریخ گشت ، هجرت امام حسین ع نیز در زنده کردن دین پیامبر تاثیر بسزا داشت ومحرم آغاز سال هجری قمری حساب شد و هر دو هجرت بخاطر دین و بقای رسالت‌بود . همچنانکه حضرت موسی هجرت کرد و از مصر با حالت‌خوف بیرون رفت(فخرج‌منها خائفا یترقب-قصص/۲۱) چون گروه فرعونی در فکر کشتن موسی بودند ، سید الشهدا«ع نیز مخفیانه و خائفانه از جوار قبر رسول خدا«ص کوچید و راه مکه را درپیش گرفت ، در حالی که همان آیه را می‌خواند . (۱) هجرت از مکه نیز برای فرار از مرگ‌تحمیلی بود که یزید می‌خواست بر او تحمیل کند و رو به شهادتی رفت که خونش‌ثمر بخش باشد ، آنگونه که هجرت رسول خدا«ص نیز ، خنثی کننده توطئه کسانی بود که‌در«لیلة المبیت به قصد کشتن او به خانه‌اش ریختند ، اما آن حضرت راه غار ثور و سپس‌مدینه را پیش گرفته بود . هجرت ، لازمه هر نهضت عاشورایی و انقلاب مکتبی است ، هم دل کندن از زندگی وحیات مادی و دست‌شستن از جان در راه هدف ، هم کوچیدن از خاک ، خانه ، اقوام و همه‌دلبستگیها و تعلقات است . هجرت ، هم مهاجر را پخته و آبدیده می‌کند ، هم افق افکار راگسترده می‌سازد ، هم مناطق هجرت را از تحول و دگرگونی برخوردار می‌کند . هجرت امام‌خمینی نیز از نجف به فرانسه ، انقلاب اسلامی را در سطح جهان مطرح ساخت و پیام‌نهضت را به همه جا رساند . امام امت تصمیم داشت اگر هیچ کشوری اجازه ورود ندهد ، سوار بر کشتی شده و دریاها را در نوردد و پیام مظلومیت ملت ایران را به

گوش جهانیان‌برسانـد . سـفرهای تبلیغی مبلغان دینی در طول سال ، بویژه در ایام محرم و رمضان نیز نوعی هجرت است . ۱-همان ، ص ۱۵۷ .

هر که دارد هوس کرب و بلا بسم الله

این شـعر که در چـاووش خوانیهای کاروانهای مسافر کربلا خوانـده می‌شـد ، بر گرفته ازکلام امام حسـین ع هنگام خروج از مکه و حرکت به سوی مسـلخ عشق ، کوفه وکربلاسـت : «الا . . . و من کان باذلا فینا مهجته موطنا علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا فانی‌راحل مصبحا ان شاء الله (۱) که دعوتی بود به آنکه هر کس آماده فدا کردن خون و جان ومهیای دیدار خداست ، سـحرگاهان همراه امام حرکت کند . دعوت به خط شـهادت و ایثار ، در مرام حسینیان و عاشورائیان نهفته است و کربلا و زیارت مرقد سید الشهدا«ع ، رمز این‌دل سپردن به کعبه عشق و منای شـهادت است . هر که دارد هوس کرب و بلا ، بسم الله هر که دارد سـر همراهی ما ، بسم الله ۱- کشف الغمه ، ج ۲ ، ص ۲۴۱ ، حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۴۸ .

هفتاد و دو تن

معروف است که تعداد یاران و همراهان سـید الشـهدا«ع که روز عاشورا در رکاب آن‌حضـرت شهید شدند ، هفتاد و دو تن بود . اما در منابع مختلف ، آمار کشـته شدگان و سرهای‌شهدا که بین قبایل مختلف تقسیم و به کوفه حمل شد ، بیش از آن را نشان می‌دهد ، حتی تـانود نفر هم یاد شـده است . در اسامی آنان نیز اختلافهایی دیـده می‌شود . اما در هر صورت ، هفتاد و دو ، رمز آن فـدائیان راه خـدا در رکـاب حسـین ع است و در زبـان عارفـانه شـاعران ، کربلاـ منـای عشق محسوب می‌شود که امام ، هفتاد و دو قربانی به پیشـگاه خـدا هـدیه نمود وخود ، قربانی عظیم آن قربانگاه بلا و ابتلا بود . در تاریـخ انقلاب اسـلامی نیز ، تعـداد شـهدای‌دفتر حزب جمهوری اسـلامی که در هفتم تیر سال ۱۳۶۰ ش . در کربلای سرچشـمه باانفجار بمب توسط منافقین به شـهادت رسیدند ، هفتاد و دو تن بود و سید الشهدای آن‌گروه ، شهید مظلوم آیة الله بهشتی بود .

هفهاف بن مهند راسبی

از شـهدای کربلاست . مردی دلیر و تکسوار از شـیعیان بصره و از یاران علی ع درجنگهای سه‌گانه جمل ، صفین و نهروان بود و در جنگ صـفین ، حضـرت او را امیر طایفه‌ازد قرار داد . پس از شـهادت امیر المؤمنین ، از یاران امام مجتبی ع بود ، سـپس به حسین ع پیوست . وقتی خبر حرکت امام را به سوی کوفه شـنید ، از بصره به سوی کربلا حرکت کرد . وقتی رسید که حادثه پایان یافته بود و با تیغ بر افراد سپاه عمر سعد حمله کرد . عده‌ای را کشت و خود به شهادت رسید . (۱) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۳ ، ص ۳۰۳ ، عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۱۷۵ .

هل من ناصر

آیـا یـاری کننـده‌ای هسـت ؟ فریـاد اسـتغاثه و یـاریخواهی امـام حسـین ع در روز عـاشوراپس از شـهادت همـه یـاران ، فرزنـدان و خویشاونـدان است . چون دشـمن قصـد حمله به‌خیمه‌های اهل بیت را داشت و صـدای آنان به گریه و فغان بلند بود ، امام حسـین ع اینگونه‌استغاثه کرد ، شایـد غیرت شـنوندگان را برانگیزد تا مانع هجوم لشـکریان به حریم حرم‌شوند . ندای هل من ناصر«حسـین ع هنوز و همیشه در گوش تاریـخ طنین انـداز است ووجـدانهای بیـدار و همه آزادگـان را به مقـاومت در برابر سـتم فرا می‌خوانـد و به نصـرت دین‌خـدا و یاری ولی خدا می‌طلبد . کسـی که ندای نصـرت خواهی و«اسـتنصار»حجت‌خدا رابشـنود ولی پاسخ ندهد ، اهل

دوزخ است . امام حسین ع در مسیر کوفه به دو نفر برخوردو پس از گفتگو وقتی از آنان دعوت به یاری کرد ، آنان کهنسالی و قرضهای خود را بهانه‌آوردند تا همراه امام نشوند . حضرت فرمود : پس از منطقه دور شوید تا مرا نبینید و صدای‌مرا نشنوید که به عذاب الهی گرفتار می‌شوید : «فانطلقا فلا تسمعالی واعیهٔ و لا تریالی سوادافانه من سمع واعیتنا او رای سوادنا فلم یجبنا و لم یغثنا کان حقا علی الله عز و جل ان یکبه‌علی منخریه فی النار» . (۱) «ز عاشورای آن سال به خون آغشته تا اکنون‌هماره ، همچنان فریاد«هل من ناصر»ش در سینه تاریخ ، پا برجاست‌از آن فریاد دعوتگر که در«متن زمان جاری است‌و پیغامش ، شعار شور و بیداری است ، میان حق و باطل ، «داد»با«بیداد» ، نبردی جاودان برپاست . در این میدان و این پیکارندای دعوتش چشم انتظار پاسخی از«ما»ست . این جمله که بصورت هل من ناصر (۲) ینصرنی شهرت یافته است ، در منابع تاریخی‌دقیقا به همین صورت نیست و با اندک تفاوتی یا با عبارتهای دیگری نقل شده است ، ازقبیل : «هل من ذاب عن حرم رسول الله ؟ هل من موحد یخاف الله فینا ؟ هل من مغیث‌یرجو الله فی اغاثتنا ، اما من طالب حق ینصرنا . . . » ، (۳) «هل من ذاب یذب عن حرم‌رسول الله ؟ » ، (۴) «اما من مغیث‌یغیثنا لوجه الله ؟ » ، (۵) «هل من ناصر ینصر ذریته الاطهار ؟ » (۶) وعبارتهای دیگر . ۱-موسوعهٔ کلمات الامام الحسین ، ص ۳۶۹ به نقل از ثواب الاعمال ۲-قبله این قبیله ، جواد محدثی ، ص ۷۴ . ۳-حیاهٔ الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۷۴ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۶ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۳۲ . ۵-قمقام زخار ، ص ۴۰۴ ۶-ذریعهٔ النجاهٔ ، ص ۱۲۹ .

هیئت

نوعی تشکل مذهبی ، بر محور عزاداری برای سید الشهدا و ائمه علیهم السلام . مجموعه‌هایی از مردم هر محله ، در شهرها یا روستاها که برای سوگواری و روضه‌خوانی‌نسبت به امام حسین ع بویژه در ایام عاشورا تشکیل می‌شود . هیئت ، سنتی دیر پا ومردمی است و با بودجه علاقه‌مندان به امام حسین ع تشکیل می‌یابد . در طول سال هم‌فعالیت می‌کند و جلسات هیئت برگزار می‌گردد . اما روز عاشورا ، برای سینه‌زنی وعزاداری از حسینیه یا محله بیرون می‌آیند و به حرمها و امامزاده‌ها و تکیه‌ها می‌روند . هرهیئت ، نام خاص و پرچم و علامت ویژه دارد . هیئتهای عزاداری ، گاهی متوسلین به یکی‌از ائمه یا شهدای کربلا هستند . هیئت ، که نوعی سوگواری گروهی است ، در قدیم هم رایج‌بوده و شیعیان بصورت جمعی نوحه‌خوان و با تشکیلات طعام ، به زیارت قبر حسین ع می‌رفتند . امام صادق ع به فائد حناط که خبر اینگونه زیارتهای جمعی را باز می‌گفت ، فرمود : هر کس قبر حسین ع را زیارت کند ، در حالی که به حق او آشنا باشد ، خداوند ، گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۱۰۱ ، ص ۲۵ .

هیهات منا الذلهٔ

شعار عاشورایی حسین بن علی ع و شعار همه آزادگانی که زیر بار ظلم نمی‌روند وسلطه جباران را نمی‌پذیرند . به معنای ذلت از ما دور است و جمله‌ای است که امام‌حسین ع در یکی از خطبه‌هایش روز عاشورا بیان فرمود ، خطبه‌ای با آغاز«تبا لکم ایتهاالجماعهٔ . . . »که چون همان روز نیز اصرار داشتند آن حضرت را به تسلیم و بیعت وادارند ، حضرت نپذیرفت و حیات ذلت‌بار در سایه حکومت‌یزید و ابن زیاد را با کرامت دودمان‌پیامبر و شرافت زندگی مؤمنانه منافی دانست و سر دو راهی مرگ شرافتمندانه یا زندگی‌ذلیلانه ، «شرافت‌شهادت را برگزید : «الا و ان الدعی بن الدعی قد ترکنی(رکزنی)بین‌السلهٔ و الذلهٔ ، و هیهات له ذلک منی ، هیهات منا الذلهٔ ، ابی الله ذلک لنا و رسوله و المؤمنونو حجور طهرت و جدود طابت و انوف حمیهٔ و نفوس ابیهٔ ان یؤثر طاعهٔ اللئام علی مصارع‌الکرام (۱) . این نوع نگرش به زندگی ، تعلیم مکتب است که انسان باید سر دو راهی شهادت یاذلت ، عزت شهادت را برگزیند و زندگی زیر ستم را مرگ بداند . حضرت علی ع درجنگ صفین ، وقتی دید که سپاه معاویه بر شریعه فرات دست‌یافتند و

یاران او در مضیقه‌آب قرار گرفتند و چه بسا ذلیلانه تسلیم شوند ، در خطبه‌ای آنان را تشویق کرد که‌شمشیرها را با خون دشمن سیراب سازند تا خود سیراب شوند ، مرگ ، در زندگی ذلیلانه‌است و زندگی در مرگ قاهر و پیروز«فالموت فی حیاتکم مقهورین و الحیاۀ فی موتکم‌قاهرین . (۲) این فرهنگ ، در خط حماسه علوی و حسینی متبلور است و سرمایه زندگی باکرامت به شمار می‌رود . امام خمینی ره نیز در برابر تهدیدهای استکبار جهانی ، در پیام‌خویش فرمود : «هیهات که امت محمد«ص و سیراب شدگان کوثر عاشورا و منتظران‌وراثت صالحان ، به مرگ ذلت بار تن در دهند و هیهات که خمینی در برابر تجاوز دیوسیرتان و مشرکان و کافران به حریم قرآن کریم و عترت رسول خدا و امت محمد«ص وپیروان ابراهیم حنیف ، ساکت و آرام بمانند و یا نظاره‌گر صحنه‌های ذلت و حقارت‌مسلمانان باشد . » (۳) از آستان همت ما ذلت است دور و اندر کنام غیرت ما نیستش ورود بر ما گمان بردگی زور برده‌اند ای مرگ ، همتی که نخواهیم این قیود اکنون که دیده هیچ نبیند به غیر ظلم باید ز جان گذشت ، کزین زندگی چه سود ؟ (۴) سید الشهدا«ع در پاسخ برخی از افراد سپاه کوفه که از او می‌خواستند گردن به حکومت وفرمان یزید بنهد تا سالم بماند ، فرمود : «لا و الله ! لا اعطیکم بیدی اعطاء الذلیل و لا اقر اقرارالعبید(لا افر فرار العبید)» . (۵) اینگونه تسلیم شدن را ذلتی برده‌وار می‌داند و نمی‌پذیرد . ابونصر بن نباته ، در باره این دیدگاه حسین ع سروده است : «و الحسین الذی رای الموت فی‌العز حیاۀ و العیش فی الذل قتلا» (۶) حسین ع کسی است که مرگ همراه عزت را«زندگی دید و زندگی در ذلت و خواری را«مرگ . ۱- نفس المهموم ، ص ۱۳۱ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۷ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۸۳ ، (با تفاوتهایی اندک در تعابیر) . ۲-نهج البلاغه ، صبحی صالح ، خطبه ۵۱ . ۳-صحیفه نور ، ج ۲۰ ، ص ۱۱۳ . ۴-حسین پیشوای انسانها ، محمود اکبرزاده ، ص ۲۷ . ۵- مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۲۸۰ ، تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۳۲۳ . ۶-شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید ، ج ۳ ، ص ۲۴۵ . در این کتاب ، اشعار ، سخنان و حکایات تاریخی فراوانی در باره‌روحیه عزت و بزرگواری و جوانمردی ، بویژه در میدانهای جنگ نقل شده است(ص ۲۴۵ تا ۳۳۱) .

یا حسین ع

سوزناکترین ناله برخاسته از ژرفای جان ، که شیعه کربلایی با آن ندا ، سید الشهدا راصدا می‌زند ، ندایی که قلبهای عاشق حسین ع را به هم متصل می‌کند و حسینیان را زیرخیمه ذکر«گرد می‌آورد . شعاری که بر پرچم عزاداران محرم ، بر پیشانی رزمندگان اسلام ، بر لبهای نوحه سرایان عاشورا می‌درخشد و می‌شکفد . ندای شوق آمیزی که صحابی‌بزرگوار ، جابر بن عبد الله انصاری ، وقتی همراه عطیه بر سر تربت‌حسین ع آمد و بیهوش‌شد ، چون عطیه آب به صورتش پاشید و به هوش آمد ، سه بار گفت : «یا حسین ! یا حسین ! یا حسین ! »آنگاه گفت : «احبیب لا یجیب حبیبه ؟ »و سپس به زیارت ابا عبد الله علیه السلام‌پرداخت .

یاد حسین ، هنگام آب نوشیدن

شهادت تشنه کامانه امام حسین ع ، چنان داغ و غم سنگینی بر دلها نهاده است که‌می‌سزد با دیدن هر نهر و چشمه و با نوشیدن هر آب و شربت گوارا ، از لبهای عطشان آن‌حضرت ، یاد شود ، چرا که آب ، یاد آور آن عاشورای عطش ریز و آن کامهای تشنه‌عاشورائیان شهید است . امام صادق ع فرمود : «من هرگز آب سرد ننوشیدم مگر آنکه‌حسین بن علی را به یاد می‌آوردم و نیز فرمود : «ما من عبد شرب الماء فذکر الحسین و لعن‌قاتله الا کتب له ماۀ الف حسنۀ و حط عنه ماۀ الف سیئۀ (۱) هر که آب بنوشد و حسین ع را یادکند و قاتل او را لعن نماید ، برای او هزار حسنه نوشته می‌شود و هزار گناه از او محومی‌گردد . از این رو ، شیعه ، هنگام نوشیدن آب ، بر حسین بن علی سلام می‌دهد و می‌گوید : سلام بر لب تشنه‌ات ، یا حسین ، سلام الله علی الحسین و اصحابه . نیز در سقاخانه‌ها ومنبعهای آب خنک ، در تابستان و در ایام محرم ، می‌نویسند : «آبی بنوش و لعنت‌حق بریزید کن یا«بنوش به یاد

لبهای تشنه حسین . از زبان خود سید الشهدا هم نقل شده که‌فرمود : شیعتی ما ان شربتم عذب ماء فاذکرونی او سمعتم بغریب او شهید فاندبونی (۲) امام سجاد«ع نیز سالهای سال ، از شهادت پدر با لب تشنه یاد می‌کرد و می‌گریست وهر گاه هنگام افطار غذا می‌آوردند یا نگاهش به آب می‌افتاد ، می‌گریست و می‌فرمود : «قتل‌ابن رسول الله جائعا ، قتل ابن رسول الله عطشانا» (۳) و نیز هر گاه قصابی را می‌دید که‌می‌خواهد گوسفندی سر ببرد ، می‌گفت آبش بدهید ، پدرم را با لب تشنه سر بریدند . این‌یاد کرد پیوسته از شهادت مظلومانه حسین ع با لب تشنه ، احیای خاطره آن روز پر حادثه‌است . یا دهر اف لک . . . اشعاری است که امام حسین ع آنها را مکرر بر زبان جاری کرد . امام سجاد«ع که‌بیمار بود و در خیمه ، حضرت زینب او را پرستاری می‌کرد ، اینها را شنید ، فهمید که خبر ازشهادت می‌دهد . گریست . زینب هم شنید و گریه کرد . امام حسین ع او را دلداری داد وبه بردباری سفارش کرد . (۴) یا دهر اف لک من خلیل کم لک بالاشراق و الاصیل من صاحب او طالب قتیل و الدهر لا یقنع بالبدیل و انما الامر الی الجلیل و کل حی سالک سبیلی ۱-امالی صدوق ، ص ۱۲۲ . ۲-الخصائص الحسینیه ، شوشتری ، ص ۹۹ . ۳-لهوف ، ص ۲۰۹ . ۴-اعیان الشیعه ، ج ۱ ص ۶۰۱ .

یاد یحیی ع

میان ماجرای شهادت امام حسین ع و برخی پیامبران ، شباهتهایی وجود دارد . ازجمله میان آن حضرت و حضرت یحیی بن زکریا ، سر یحیی را در طشت طلا- نهاده ، نزد زن‌بد کاره‌ای هدیه فرستادند . (۱) سر سید الشهدا را نیز پس از شهادت نزد ابن زیاد و یزیدفرستادند ، آن هم در طشت طلا . خداوند به انتقام خون یحیی ، بخت النصر را بر آن قوم‌مسلط ساخت که هفتاد هزار از آنان را کشت . (۲) خداوند به پیامبر اکرم ص وحی فرمود : در مقابل قتل یحیی هفتاد هزار را کشتم ، در مقابل قتل پسر دختر تو دو برابر آن را خواهم‌کشت . (۳) آنگونه که سر یحیی را در طشت نهادند ، حسین بن علی را هم در کربلا ذبح‌کردند . (۴) شاید به خاطر این شباهتها با پیامبران و حضرت زکریا بود که سید الشهدا در مسیرکربلا ، در هر منزلی که فرود می‌آمد یا از آن کوچ می‌کرد ، از یحیی بن زکریا یاد می‌کرد وروزی هم فرمود : از خواری و پستی دنیا همین بس که سر یحیای پیامبر ، به یکی از زنان‌زنا کار بنی اسرائیل هدیه می‌شود ! (۵) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۹۹ . ۲-همان . ۳-عوالم(امام حسین) ، ص ۶۰۷ . ۴-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۳ ، ص ۲۵۳ . ۵-عوالم ، ص ۶۰۸ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۹۸ .

یا فتح یا شهادت

در فرهنگ عاشورا ، هم شهادت فتح محسوب می‌شود ، و هم فتح ، فراتر از پیروزی‌نظامی است . بر اساس آموزش قرآنی احدی الحسنیین ، مجاهدان راه خدا چه بکشند وچه کشته شوند ، پیروزند و پیروزی در سایه عمل به تکلیف است . شوق شهادت درابا عبد الله ع چنان بود که به فرموده امام باقر«ع روز عاشورا ، نصرت الهی برای آن‌حضرت نازل شد و میان زمین و آسمان بود . حسین بن علی را مخیر کردند که پیروز شودیا شهید گردد . وی شهادت و دیدار الهی را ترجیح داد : «لما نزل النصر علی الحسین بن علی‌حتی کان بین السماء و الارض ثم خیر : النصر او لقاء الله ، فاختار لقاء الله . (۱) آن حضرت ، کشته شدن را هم پیروزی می‌دانست ، چون هم به رستگاری ابدی می‌رسید ، هم دین رازنده می‌کرد . امام حسین ع خود فرمود : «اما و الله انی لارجو ان یکون خیرا ما اراد الله‌بنا ، قتلنا ام ظفرنا» (۲) به خدا سوگند ، امیدوارم آنچه را خداوند برای ما بخواهد . «خیر»باشد ، چه کشته شویم ، چه پیروز گردیم ! گر چه از داغ لاله می‌سوزیم ما همان سر بلند دیروزیم چون به تکلیف خود عمل کردیم روز فتح و شکست ، پیروزیم (۳) امام خمینی ره فرمود : «من امیدوارم به فوز«احدی الحسنیین نائل شوم ، یا پیشرفت‌مقصود (۴) ۱-اصول کافی ، ج ۱ ، ص ۴۶۵ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۷ . ۳-از شعر«یاد» ، جواد محدثی . ۴-صحیفه نور ج ۴ ، ص ۲۷۹ .

یا لثارات الحسین ع

ندای خونخواهی حسین علیه السلام . این جمله ، شعار یاوران حسین ع و شعارفرشتگانی و اقامه عدل و حق ، یا شهادت در راه آنکه حق است . » است که کنار قبر او تا ظهور امام زمان ع می‌مانند . (۱) نیز ، شعار حضرت‌مهدی ع است ، هنگام قیام برای انتقام خون شهدای کربلا . (۲) همچنین شعار یاوران‌شهادت طلب امام زمان ع که آرزوی مرگ در راه خدا دارند«شعارهم : یا لثارات‌الحسین . (۳) در نهضت توابین به رهبری سلیمان بن صرد نیز که در سال ۶۵ هجری در کوفه‌قیام کردند ، شعارشان همین بود . در قیام مختار هم همین شعار مطرح بود . در برخی نقلها«یا اهل ثارات الحسین آمده است . (۴) نیز«یا لثارات الحسین نام نشریه‌ای است که به همت جمعی از نیروهای بسیجی وحزب اللهی و دردمند ، با انگیزه دفاع از ارزشهای انقلاب اسلامی ، از سال ۱۳۷۳ شمسی‌منتشر می‌شود و افشاگر برخی از برنامه‌های تهاجم فرهنگی غرب ، علیه اسلام و انقلاب‌است . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۶ و ج ۹۸ ، ص ۱۰۳ . ۲-منتهی الامال(چاپ هجرت)ج ۱ ، ص ۵۴۲ . ۳-بحار الانوار ، ج ۵۲ ، ص ۳۰۸ . ۴-همان ، ج ۴۵ ، ص ۳۳۴ ، ۳۵۸ ، ۳۶۷ .

یا لیتنا کنا معک

آرزوی رستگار شدن و رسیدن به فوز و فیض شهادت در رکاب ولی خدا ، برای کسانی که در معرکه کربلا نبوده‌اند ، آرزوی شیرینی است . شهادت را رستگاری دانستن وآرزومندی برای درک آن فیض ، هم خطی با سید الشهداء«ع است . این آرزو درزیارتنامه‌های آن حضرت با عبارتهای مختلفی بیان شده است . از قبیل : «فزتم و الله فلیتانی معکم فافوز فوزا عظیما» ، (۱) «یا لیتنی کنت معکم فافوز فوزا عظیما» ، «فیا لیتنی کنت‌معکم فافوز معکم . (۲) جلوه این آرمان والا ، در هر عصری می‌تواند آشکار شود ، چرا که‌وقتی هر روز عاشورا و همه جا کربلا باشد و خط جهاد و شهادت به روی پیروان حق‌گشوده باشد ، صداقت زائر در این ادعا ، در جبهه‌های نبردش با ستمگران دیده می‌شود واین آرزو به عمل می‌رسد . نمونه آن در جبهه‌های دفاع مقدس در جمهوری اسلامی مکرردیده شد . آنان که عمری خطاب به مولایشان یا لیتنا کنا معکم . . . »گفته و بر غربت و تنهایی مظلومیت‌حسین ع گریسته بودند ، وقتی کربلای جبهه‌های حق ، برای حسین زمان ناصرو یاور می‌طلبید ، به میدانهای رزم شتافتند و جان فدا کردند و نشان دادند که اگر در عاشوراهم بودند ، همچون اصحاب شهید آن امام ، عاشقانه جان نثار می‌کردند . جمله یا لیتنا . . . . » هم اعلام موضع و جانبداری از برنامه و حرکت عاشورایی شهدای کربلاست ، هم اعلام‌آمادگی برای حضور در کربلاهای مکرر تاریخ . شعار شهادت طلبان است و آرزوی‌وارستگان از تعلقات دنیوی . چرا که نوع شهادتی که حسین ع و اصحابش در کربلا پذیراشدند ، غبطه همه انسانهای آزاده در دورانهاست . در حدیث مفصل امام رضا«ع خطاب به‌ریان بن شبیب آمده است : «یا ریان ! ان سرک ان یکون لک من الثواب مثل ما لمن استشهدمع الحسین ع فقل متی ما ذکرته : یا لیتنی کنت معهم فافوز معهم فوزا عظیما» (۳) . اگر دوست‌داری که ثواب شهیدان کربلا را داشته باشی ، هر گاه به یاد آن حادثه افتادی بگو : کاش من‌نیز با آنان بودم و با آنان به رستگاری بزرگ می‌رسیدم . این آرزو ، نشان دهنده زمینه‌تفکرات عاشورایی در دل انسان است . ۱-مفاتیح الجنان ، زیارت اول امام حسین ، ص ۴۲۴ . ۲-همان ، زیارت ششم ، ص ۴۲۷ . ۳-همان ، زیارت وارث ، ص ۴۳۰ .

یا مبرور

شعار طایفه ازد«در کوفه بود . هنگامی که عبد الله عفیف ازدی در مجلس ابن زیاد» نسبت به جنایت او در کشتن حسین علیه السلام اعتراض کرد و ابن زیاد فرمان داد که بگیرید ! » ، عبد الله عفیف شعار«یا مبرور»سر داد و گروهی از طایفه ازد گرد آمده و او را

ازمجلس بیرون بردند . (۱) معنای آن نیکی شده و حمایت‌شده است . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۶ .

یا منصور ، امت

شعار هواداران مسلم بن عقیل در کوفه بود . پس از دستگیر شدن هانی و فاش شدن‌محل اختفای حضرت مسلم بستگان هانی یقین کردند که او کشته خواهد شد . نوحه‌خوانی در خانه هانی برپا شد و زنانی از طایفه مراد ، ندبه کنان و سوگواری کنان آنجا گردآمدند . پس از این حادثه ، مسلم بن عقیل شعار و ندای یا منصور»سر داد . به نقلی چهارهزار نفر و به نقلی دیگر هجده هزار بیعتگر با فریاد«یا منصور امت ، گرد او جمع شدند وکاخ ابن زیاد را محاصره کردند . ولی بتدریج ، از دور او پراکنده شدند و او را تنها گذاشتند . (۱) این جمله ، شعار مسلمانان در جنگ بدر نیز بود . معنایش اینست : ای یاری شده ! بمیران . این نوعی پیشگویی و فال نیک به مرگ دشمن بود . چون در شب حرکت کردند ، این‌جمله را شعار خود ساختند تا در تاریکی یکدیگر را بشناسند . (۲) ۱-مقتل الحسین ، مقرم ، ص ۴۲۷ . ۲-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۵۸ ، کامل ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۰ ، مع الحسین فی نهضته ، اسد حیدر ، ص ۱۰۸ .

یحیی بن سعید

سر کرده گروهی که می‌خواستند امام حسین ع را از خروج از مکه و عزیمت به سوی‌عراق ، باز دارند . عمرو بن سعید بن عاص ، والی مکه که امیر الحاج در آن سال نیز بود ، ماموریت داشت که اگر بتواند ، حسین ع را ترور کند . از این رو نمی‌خواست با بیرون‌رفتن حسین ع از مکه ، توطئه خنثی شود . یحیی بن سعید را همراه جمعی از سپاه فرستادتا به زور مانع عزیمت‌سید الشهدا«ع شوند . اما امام و اصحابش ، مقاومت کردند و کار به‌برخورد با تازیانه هم انجامید و یحیی در انجام ماموریت ناکام ماند . یحیی و عمرو ، برادربودند . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۸۹ به نقل از جزری .

یحیی بن سلیم مازنی

از شهدای کربلاست . رجز او هنگام نبرد چنین بود : لاضربن القوم ضربا فیصلا ضربا شدیدا فی العدا معجلا لا عاجزا فیها و لا مولولا و لا ـ اخاف الیوم موتا مقبلا (۱) که هم روح حماسی و سلحشوری او را می‌رساند و هم استقبال از شهادت را . ۱-مع الحسین فی نهضته ، ص ۱۵۴ ، نقل از انساب الاشراف .

یزید بن ثبیط(ثبیت)عبدی

از شهدای کربلاست . وی از شیعیان اهل بیت و از اصحاب ابو الاسود دوئلی و ازاشراف قبیله خود بود . وی ده پسر داشت . پس از دریافت نامه سید الشهدا«ع که خطاب به‌اهل بصره نوشته بود ، همراه دو پسرش عبد الله و عبید الله از بصره آمدند و به علت بسته‌بودن راهها با پیمودن بیراهه‌ها ، در مکه خود را به امام حسین ع رسانده ، به کاروان اوپیوستند . روز عاشورا پسرانش در حمله اول و خودش در مبارزه تن به تن به شهادت‌رسیدند . (۱) نام هر سه در زیارت ناحیه مقدسه آمده است . نام او یزید بن نبیط ، بدر بن‌رقید ، بدر بن رقیط هم ضبط شده است . (۲) ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۲ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۷۰ ، تنقیح المقال ، ج ۳ ، ص ۳۲۵ .

یزید بن حصین همدانی

یکی از یاران شجاع ، بزرگوار و پارسای امام حسین ع که روز عاشورا وقتی تشنگی‌بر امام و یارانش غلبه کرد ، از امام اجازه خواست تا با کوفیان و عمر سعد صحبت کند . امام‌اجازه داد . وی نسبت به جلوگیری از استفاده امام از آب فرات با آنان صحبت و به آنان‌اعتراض کرد . اما به او پاسخ نامناسب دادند . بی نتیجه برگشت . آنگاه امام ، در باره سپاه‌دشمن فرمود : شیطان بر آنان چیره گشته است و حزب شیطان زیان کارانند . (۱) او در کوفه بامسلم بن عقیل نیز بیعت کرده بود و پس از شهادت مسلم ، از کوفه خارج شد و به امام‌حسین ع پیوست . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۷ . ۲-موسوعة کلمات الامام الحسین ، ص ۴۲۵ .

یزید بن زیاد

از شهدای کربلاست . نام کاملش یزید بن زیاد بن مهاصر(مهاجر)کندی ، معروف به ابو الشعثاء کندی از رجال نامی و از دلاوران و تیر اندازان ماهر کوفه بود که همراه سپاه‌عمر سعد از کوفه خارج شد ولی به حسین بن علی ع پیوست . برخی هم گفته‌اند پیش ازرسیدن سپاه حر به امام حسین ع وی به امام حسین ع پیوسته و همراه او شده بود . پیش‌روی امام حسین ، صد تیر به سوی دشمن افکند که تنها پنج تیر بر زمین افتاد . با هر تیری که‌می‌انداخت ، امام حسین ع دعا می‌کرد که خدایا تیر اندازی‌اش را استوار گردان و پاداشش‌را بهشت قرار بده : «اللهم سدد رمیته و اجعل ثوابه الجنة (۱) نام او را یزید بن ابی زیاد ویزید بن زیاد بن مهاجر هم نقل کرده‌اند . (۲) ۱-تنقیح المقال ، ج ۳ ، ص ۳۲۵ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۰۳ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۹ .

یزید بن مسعود

از شخصیتهای معروف هوادار امام حسین ع بود که پس از دریافت نامه از آن‌حضرت ، قبایل بنی تمیم ، بنی حنظله و بنی سعد را گرد آورد و در جمعشان به ایراد سخن‌پرداخت . آنان نیز خطابه او را تایید و پشتیبانی کردند ، سپس نامه‌ای مساعد به امام نوشت‌و او را به کوفه دعوت کرد . (۱) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۳ ، ص ۳۲۶ .

یزید بن معاویه

خلیفه جنایتکار اموی که فاجعه کربلا به دستور او پدید آمد . وی در سال ۲۵ هجری‌تولد یافت . جوانی میگسار ، سگباز و اهل بوزینه بازی و عیاشی بود . (۱) چون معاویه مرد ، بااو به عنوان خلافت بیعت کردند . معاویه پیش از مرگش از بسیاری بیعت بر ولیعهدی اوگرفته بود . یزید اندیشه‌های الحادی داشت و به مبدا و معاد بی عقیده بود . بی بند و بار واهل عیش و طرب بود . در زمان او فسق و فجور به والیان هم گسترش یافت و آوازه خوانی‌در مکه و مدینه آشکار شد و مردم به شرابخواری علنی پرداختند . (۲) سید الشهدا«ع وقتی با اصرار ولید و مروان برای بیعت با یزید مواجه شد به فسق اوشهادت داد و فرمود : «یزید رجل فاسق شارب الخمر قاتل النفس المحترمة معلن بالفسق ومثلی لا یبایع مثله . (۳) یزید ، مردی فاسق ، شرابخوار ، آدم کش است که آشکارا گناه می‌کند وکسی همچون من با کسی مثل او بیعت نخواهد کرد . این شناخت‌سید الشهدا«ع از یزید ، سابقه داشت . حتی روزی در یک جلسه ، آن‌حضرت در پاسخ معاویه که از یزید ستایش کرد ، برخاسته ، زشتیها و مفاسد یزید را برشمرد و به معاویه به خاطر بیعت گرفتن از این و آن برای پسرش یزید ، اعتراض کرد . (۴) یزید نیز همچون پدرش ، به حیف و میل بیت المال و کشتن انسانهای با ایمان و ایجادفساد و مفاسد در دستگاه حکومت پرداخت . به والی مدینه نوشت که به زور ازسید الشهدا«ع بیعت بگیرد و اگر نپذیرفت ، گردن او را بزند . برای سرکوبی هواداران امام‌حسین ع که با مسلم بن عقیل در کوفه بیعت کرده بودند ، «ابن زیاد»را به ولایت کوفه گماشت و به کشتن امام فرمان داد . «ابن جوزی در باره او گفته است : «چگونه قضاوت‌می‌کنید در باره مردی که سه سال حکومت کرد ، در سال اول حسین ع را به شهادت‌رساند و در سال دوم مردم مدینه را دچار وحشت‌ساخت و

مـدینه را برای لشـکریان خودمباح گرداند و در سال سوم ، خانه خدا را با منجنیق سـنگباران کرد و ویران ساخت . » (۵) که‌اشاره به حادثه کربلاست و«واقعه حره که مردم مدینه در سال ۶۳ هجری بر ضد والی قیام‌کردند و او و دیگر امویان را از شـهر بیرون نمودند و این پس از آن بود که فسـاد و آلودگی وجنایـات یزیـد بر آنان آشـکار شـد . یزیـد هم مسـلم بن عقبه را با لشـکری برای قتل عام مردم‌فرستاد . در سال ۶۴ هجری نیز همان سـپاه برای سرکوب قیام عبد الله بن زبیر به مکه هجوم‌بردند و به مسجد الحرام و حرم خدا با منجنیق حمله کردند . کعبه و مسـجد الحرام سوخت وویران شد و عده‌ای کشته شدند . (۶) ننگها و آلودگیهای یزید ، بیش از آن است که در این‌مختصـر بگنجد . (۷) مـدت حکومت‌یزیـد ، سه سال و هشت ماه بود و در سال ۶۴ در«حوارین از اطراف دمشق مرد (۸) و در«باب الصـغیر»دمشق دفن شـد . (۹) ۱-حیاة الامام الحسـین ، ج ۲ ، ص ۳۲۴ . ۲-سـفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۵۲۸ . ۳-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶۷ . ۴-بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۵ . ۵-الغدیر ، ج ۱ ، ص ۲۴۸ . ۶-تذکرة الخواص ، ابن جوزی ، ص ۱۶۴ . ۷-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶۹ تا ۷۲ ، العقد الفرید ، ج ۵ ، ص ۱۳۹ . ۸-از جمله در این باره ر . ک : حیاة الامام الحسـین ج ۲ ، ص ۱۸۰ ، الغدیر ، ج ۱۰ ، ص ۲۴۸ تا ۲۵۶ . تاریخ مفصل اسلام ، عمادزاده ، ص ۲۶۷ . ۹-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۵۳ .

یزید بن مغفل جعفی

از شـجاعان هنرمند و شاعر شیعه که در کربلا به شهادت رسید . وی رسول خدا«ص رادرک کرده و در جنگ قادسیه حضور داشت و از اصـحاب علی بن ابی طـالب ع بود که درجنـگ صـفین در رکاب او جنگیـد . سـپس حضـرت در فتنه خوارج او را برای جنگ بـا«خریت بن راشـد»به اهواز فرسـتاد . در آن سـپاه ، در جناح راست بود ، وی در مکه به کاروان‌حسـینی پیوست و با آن حضـرت به کربلاـ آمـد و روز عـاشورا در پیکـار تن به تن با کوفیان ، پس از کشـتن عـده‌ای از آنان به شـهادت رسـید . نامش در زیارت ناحیه مقدسه بصورت‌یزید بن معقل آمده است . (۱) ۱-سفینة البحار ، ج ۱ ، ص ۵۸۲ .

یزید بن مهاجر

از شهدای کربلا به شمار آمده است . برخی او را همان یزید بن زیاد بن مهاجر کندی‌دانسته‌اند .

یزیدیان

وابسـتگان و پیروان یزید ، چه در فکر و چه در عمل ، چه در گذشته و چه عصر حاضر . همه هواداران یزید و عمل کنندگان در آن راه ، از دودمـان یزیـد و«آل یزیـد»محسوب‌می‌شونـد و مـورد لعـن خـدا و نفرت مردمنـد . تعبیر«آل یزیـد»در برخی زیارتنامه‌هـا هم آمـده‌است ، همچون زیارت عاشورای غیر معروفه که می‌خوانیم : «اللهم العن یزیـد و آل یزیدو بنی مروان جمیعا»و همانجاست که : روز عاشورا ، روزی است که خشم و لعنت الهی بریزیـدیان و آل زیاد و شـمر و عمر سـعد ، تجدید و نازل می‌شود : «هذا یوم تجدد فیه النقمـة وتنزل فیه اللعنـة علی اللعین یزیـد و علی آل یزیـد و علی آل زیـاد و عمر بن سـعد و الشـمر» . (۱) بعلاوه همه کسانی که راضـی به گفتار و رفتار یزیـد باشـند و از اولین و آخرین هر کس که ازآنان پیروی و تبعیت نموده و با آنان بیعت کرده باشـد و آن گروه را مساعدت کرده یارضایت داشته باشد ، مورد لعن قرار گرفته‌اند ، نیز همه آنان که ماجرای عاشورا را شـنیده وبه آن راضـی شدنـد ، تـا روز قیـامت ، همه آل یزیدنـد و ملعون خـدا و خلق : «اللهم و العن کـل‌من بلغه ذلـک فرضـی به من الاولین و الآخرین و الخلایق اجمعین الی یوم الـدین . (۲) این لعن و نفرینهـا نشـان دهنـده گستردگی جبهه یزیـدیان است که همه زمانهـا و مکانها رافرا می‌گیرد و هر کس که حامی آن تفکر و مخالف و دشـمن اهل بیت باشـد و با داشـتن‌ماهیتی یزیـدی به قلع و قمع مبارزان راه حق و آزادی بپردازد«آل یزیـد»است . امروزصهیونیستها و عوامل استکبار جهانی از مصادیق روشن یزیـدیان اند . امام خمینی ره شـهادت

زائران خانه خدا را در«حج‌خونین و در کربلای حجاز و قتلگاه حرم ، تکرارفاجعه همان یزیدیان صدر اسلام می‌داند که شمشیر کفر و نفاق را در لباس دروغین احرام‌پنهان کرده بودند . (۳) و نسبت به جبهه متحد کفر بر ضد انقلاب اسلامی و مسلمانان مظلوم‌ایران می‌فرماید : « . . . شهدای ما مکرر شهدای کربلا و مخالفان ما مکرر یزید و وابستگان اوهستند . » (۴) ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۳ ، ص ۳۲۸ ، عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۱۰ . ۲-مفاتیح الجنان ، زیارت عاشورای غیر معروفه ، ص ۴۶۵ . ۳-همان ، ص ۴۶۶ . صحیفه نور ، ج ۲۰ ، ص ۲۲۸ . ۴-همان ، ج ۹ ، ص ۵۷ .

یوم الطف

طف ، نام سرزمین کربلاست ، به معنای سرزمین مرتفع و بلند . و«یوم الطف ، اشاره به‌حادثه کربلا و شهادت امام حسین ع در آن سرزمین است . روز طف که همان‌عاشوراست ، در ادبیات ، بویژه در اشعار عرب و مراثی شاعران شیعه بسیار به کار رفته‌است و از حسین ع بعنوان قتیل الطف یاد شده است .

یوم الله

از نامهای روز عاشوراست ، به معنای روز خدا . گر چه همه روزها و مکانها و زمانها ازآن خداست ، ولی گاهی زمان و مکان خاصی به دلیل اهمیت آن یا عظمت‌حادثه‌ای که درآن اتفاق افتاده و قدرت نمایی خداوند در آن روز ، به خدا انتساب پیدا می کند و«ماه خدا یاروز خدا»می‌شود . در قرآن نیز از«ایام الله یاد شده و به گرامیداشت آن توصیه شده‌است ، چرا که در سرنوشت اقوام و ملل ، تاثیر عمده داشته است(ذکرهم بایام الله : ابراهیم ، آیه ۵) . (۱) در روز عاشورا ، حوادث مهمی اتفاق افتاده که مهمترین آن حماسه کربلا و شهادت‌امام حسین ع است . طبق روایات فراوان ، بخصوص در کتب اهل سنت ، عاشورا روزمهمی بوده که پیشینیان آن روز را ، روزه می گرفتند و پیامبر«ص هم روزه می گرفت ، ولی‌پس از شهادت حسین بن علی ع در این روز ، بنی امیه بخاطر کینه‌ای که با عترت پیامبرداشتند ، آن روز را روز فرخنده و مبارک و عید قرار دادند و به شادمانی پرداختند(اللهم انهذا یوم تبرکت به بنو امیهٔ . . . و هذا یوم فرحت به آل زیاد و آل مروان بقتلهم الحسین) (۲) ازاین رو پس از آن حادثه ، امامان شیعه آن را روز شومی دانسته و از روزه گرفتن در آن نهی کردند . در روایات عامه نقل شده که از رسول خدا«ص در باره عاشورا و روزه آن پرسیدند ، فرمود : «ان یوم عاشورا یوم من ایام الله تعالی ، فمن شاء صامه و من شاء ترکه (۳) عاشورایکی از ایام الله است ، هر که خواست روزه بگیرد و هر که خواست ، نگیرد . از امام‌صادق ع روایت است که آل امیه و شامیانی که در کشتن حسین ع آنان را یاری کرده‌بودند ، نذر کرده بودند که اگر حسین ع کشته شود و سپاه کوفه سالم از جبهه کربلابرگردند و خلافت در دودمان آل ابی سفیان مستقر گردد ، آن روز را روز عید و جشن‌بگیرند و به شکرانه‌اش ، آن روز ، روزه بگیرند . از این رو روزه گرفتن عاشورا تا امروز درمیان آل ابی سفیان رسم شده است و مردم از آنان تبعیت می کنند و روزه می گیرند و در این‌روز ، به خانواده و بستگان خویش ، شادی می‌رسانند . (۴) به هر حال ، در تاریخ اسلام ، واقعه خونین عاشورا عظیمترین جلوه فداکاری خالصانه‌در راه دین و فدا شدن گرامیترین انسان آن روزگار در راه حق و عدالت و احیای اسلام بودو تاثیرات مهمی در بیداری ملتها در طول تاریخ و الهام گرفتن افراد و امتها در راه مبارزه باستم داشته است و اگر در اسلام ، چند روز بسیار مهم و به یاد ماندنی و ستودنی داشته‌باشیم ، یکی هم عاشوراست ، که راز و رمز کرامت بخشیدن انسان بر فرشتگان از سوی‌خدا را نشان می‌دهد و برای امت محمد«ص همین بس که اسوه‌هایی چون‌سید الشهدا«ع و شهدای کربلا دارد که جهان را در مکتب شرافت و آزادی خود ، تربیت‌می کند . در حدیثی قدسی آمده است که حضرت موسی به خداوند عرض کرد : پروردگارا ، چرا و به چه خاطر امت محمد«ص را بر سایر امتها فضیلت بخشیدی ؟ فرمود : به خاطر ده‌خصلت و ویژگی آنان را برتری دادم . موسی ع پرسید : آن ده خصلت چیست که امت‌محمدی به آن

عمل می‌کنند ، تا من هم بنی اسرائیل را فرمان دهم تا به آنها عمل کنند ؟ خدای متعالی فرمود : «الصلاة و الزکاة و الصوم و الحج و الجهاد و الجمعة و الجماعة و القرآنو العلم و العاشوراء . . . » (۵) آنها عبارت است از : نماز ، زکات ، روزه ، حج ، جهاد ، نماز جمعه ، نماز جماعت ، قرآن ، دانش ، و عاشورا ! شگفتا که عاشورا در کنار نماز و حج و جهاد وقرآن و . . . از خصلتهای امتیاز بخش امت اسلام بر امتهای دیگر است . و این راز عظمت‌عاشورا و یوم الله بودن آن است . در ادامه حدیث فوق ، حضرت موسی از مفهوم عاشورا»می‌پرسد ، خداوند در پاسخ به روز گریه و تباکی بودن عاشورا در سوگ فرزندپیغمبر و فضیلت گریستن و اطعام و خرج در راه زاده زهرا و ماتم آن شهید بزرگوار اشاره‌می‌فرماید و بر چشمهای گریان در روز عاشورا و قطرات اشک ، پاداش بهشت را وعده‌می‌دهد . امام خمینی قدس سره نیز روزهایی همچون ۲۲ بهمن ، ۱۵ خرداد ، ۱۷ شهریور را«یوم الله می‌داند و به تکریم و احیای آنها دستور می‌دهد و تعبیر«عاشورا و ۱۷ شهریور ودیگر ایام الله . . . » (۶) نشان می‌دهد که عاشورا را نیز از ایام الله می‌داند و در جایی هم۱۵ خرداد را با عاشورا مقایسه می‌کند و هر دو را«روز الهی می‌داند که همان یوم اللهاست : «بزرگداشت روز حماسه آفرین ۱۵ خرداد ، بزرگداشت ارزشهای انسانی در طول‌تاریخ است ، همان سان که بزرگداشت روز سرنوشت‌ساز عاشورا ، بزرگداشت اسلام وقرآن کریم است . ملت‌شریف ما ، بلکه ملتهای مظلوم ، از هر چه غفلت کنند ، از این دو روزالهی نباید غفلت کنند . عاشورا با«نه خود ، یزیدیان را در طول تاریخ نفی کرد و به‌گورستان فرستاد ، ۱۵ خرداد پهلویان و پهلوی صفتان و ابر قدرتها را مدفون کرد . . . »و درپایان این پیام ، می‌فرماید : «درود بر عاشورا ، درود بر ۱۵ خرداد و ۲۲ بهمن ، درود برایام الله (۷) ۱-در باره مفهوم و جایگاه ایام الله ، ر . ک : «روایت انقلاب ، جواد محدثی ، ج ۱ ، ص ۱۱ ، مقاله نگاهی تازه به مفهوم‌ایام الله و«صحیفه نور» ، ج ۹ ، ص ۵۹ . ۲-مفاتیح الجنان ، ص ۴۵۱(زیارت عاشورا) . ۳-کنز العمال ، علاء الدین علی الهندی ، ج ۸ ، ص ۶۵۸ ، المعجم المفهرس لالفاظ الحدیث النبوی ، ج ۴ ، ص ۲۲۴ واژه «عشر» ۴-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۹۵ حدیث ۴۱ . ۵-مجمع البحرین ، طریحی ، واژه عشر» ، مستدرک سفینة البحار ، نمازی شاهرودی ، ج ۷ ، ص ۲۳۴ . ۶-صحیفه نور ، ج ۱۶ ، ص ۱۸۱ . ۷-همان ج ۱۴ ، ص ۲۶۴ .

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱) با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹ بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند. مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است. اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب،

گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید. از جمله فعالیتهای گسترده مرکز : الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و... د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴) ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و... ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ... ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶ وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱) نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله. شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید ارزش کار فکری و عقیدتی الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید». التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟». [سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد». مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹